

Miloslav Skořepa

PŘÍRUČKA
OBČANSKÉ NAUKY
A VÝCHOVY

*pro školy občanské
a vyšší stupeň škol obecných*

II.

1 9 2 3

Státní nakladatelství v Praze

PŘÍRUČKA OBČANSKÉ NAUKY A VÝCHOVY

*pro školy občanské
a vyšší stupeň škol obecných*

Zpracoval

Miloslav Skořepa

D Í L II.

Svobodný národ. Stát. Lidstvo a vesmír.

Cena Kč 23.50.

1 9 2 3

Státní nakladatelství v Praze

Školní knihy, Státním nakladatelstvím vydané, nesmějí se
prodávati drážce nežli za cenu na titulním jich listě udanou.

Všecka práva vyhrazena.

Jako první kniha obsahuje i tento svazek naukovou a výchovnou látku metodicky i didakticky dílem zúplna, dílem zpola upravenou tak, aby zpracování nepřekáželo individuálnímu postupu učitelovu a jeho subjektivnímu pojetí látky. Množství naukového materiálu neznamená, že by se mu mělo naučiti — spíše jde tu o první informaci učitelovu a o možnost většího výběru pro praxi. Římské číslice značí zhruba ten který ročník vyššího stupně. Pro IV. ročník obč. škol není látka označena, avšak všechna hesla osnovy pro IV. ročník jsou v knize aspoň částečně rozvedena. Tak kapitoly o vzniku, vývoji, úkonech, útvarech státu, o orgánech zákonodárných a správních, o míru a válce, o peněžnictví, kapitoly, jimiž hledí se vytvářeti předpoklady budoucího světového názoru žactva a t. d.

Kniha nechce býti předpisem, jak a čemu učit, nýbrž chce býti pomůckou ku přípravě na výchovné hodiny nového předmětu.

M. S.

ODDÍL TŘETÍ.

SVOBODNÝ NÁROD.

Národ.

I. [II, III.] Lidé žijí v rodinách. Několik rodin tvoří rod. Řada rodů tvořila v dřívějších dobách kmen (české, moravské kmeny). Několik kmenů stejného jazyka a stejných zájmů činí národ. Národ je tedy skupina lidí, kteří mají podobné vlastnosti duševní.

Tělesné vlastnosti (postava, barva očí, kůže, útvar lebky) nejsou rozhodující, neboť mnoho národů povstalo smíšením dvou, tří jiných. Tak na př. Bulhaři jsou potomci Slovanů pomíšených s Bulhary plemene žlutého, nynější Řekové jsou směs potomků starých Řeků, Slovanů a j. národů, Francouzi vznikli splynutím Iberů, Keltů, Gallů a Římanů, v národě španělském koluje krev Iberů, Keltů, Římanů, Arabů, Germánů, v národě německém množství krve slovanské (Polabané) a pod.

Podobné vlastnosti duševní vytvořeny byly s v é r á z n ý m ž i v o t e m, podmíněným prostředím, ve kterém národ žil: jinou povahu mají národové přímořští, jinou národové kočující po stepích, jinou kmeny uzavřené v horách. (Povaha Feničanů, Řeků, Angličanů — povaha Tatarů, Maďarů!) Za druhé sbližovalo jednotlivé kmeny a poskytovalo jim národního uvědomení mocné pojítko společné řeči, stejných zvyků, obyčejů, mravů, podobného způsobu obživy, organisace společnosti a j., což úhrnem zove se k u l t u r a n á r o d n í. Národní kultura je v úzké souvislosti s přírodními vlivy na národ.

Nejdůležitější z pojítek těch je společná řeč. Říkáme řeč mateřská. Ta nejvíce poutá jedince téhož národa k sobě. Spojovala staré Řeky, kteří tvořili množství samostatných obcí. Byla pojítkem Čechů a Slováků, dokud byli odloučeni v habsburské monarchii. Je pevnou páskou, která víže příslušníky českého národa ku vlasti i když vystěhují se za oceán. Je hlavním znakem národa. Ztratí-li národ svoji řeč, obyčejně přestává být svérázným národem. Mongolští Bulhaři se smísili se Slovany, jejich řeč zanikla ve slovanské, jen jméno Bulharů zůstalo. Národnost mongolských Bulharů vzala za své. V době největšího ponižení českého národa byla to česká řeč, udržující se po vískách a městečkách, jež dochovala národní uvědomení. Kdyby býval český národ zapomněl svoji řeč úplně, přestal by být českým národem a dnes nebylo by československé republiky. I když se naučíme cizí řeči dokonale, přec jen mateřská řeč, ve které jsme byli vychováni a na niž máme nejlepší vzpomínky ze svého dětství, je nám nejbližší a nejdražší. Zvuk mateřské řeči v cizině nás uchvacuje a dojíká. „Vřet každému srdce po jazyku svému“, psal již Dalimil. Nesčetné básně a písně

oslavují mateřskou řeč; za největší provinění se počítá, jestliže kdo lehkovázně odvrhne od sebe mateřštinu, přichytí se cizí řeči, odrodí se, odnárodní, zradí svůj národ. Zločinem je odnárodnovati děti, brát jim násilně mateřskou řeč a nutit je do jiné, jako se to dalo zejména na Slovensku v době maďarského panství, kdy slovenské školy byly pozavírány, děti nuceny chodit do maďarských, anebo ve slovenské škole musely se učit až 18 hodin týdně maďarsky a ve 4 letech měly plynně maďarsky mluvit! „Maďarská škola je jako velký stroj; na jednom konci házíme do něho po stech děti slovenské, na druhém konci vrací nám již Maďary,“ chlubil se r. 1879 báňsko-bystřický podžupan.¹⁾ Z 1800 národních škol slovenských r. 1880 zbylo jich do r. 1890 1100, do r. 1900 500, do r. 1912 300—150, ve světové válce byly skoro úplně potlačeny a kdyby byly centrální mocnosti zvítězily, nebylo by dnes slovenských škol a za několik let ani Slováků. Ne nadarmo prohlásil Tisza v uherském parlamentě za války: „V Uhrách znám jen dva národy: uherský a chorvatský“, ačkoliv Uhrů, t. j. Maďarů bylo ani ne polovice obyvatelstva. Maďari kráčeli v odnárodnování Slováků, Rumunů a Srbů za starým svým heslem „öszetiporni és minden háron buktatni“, t. j. „rozdrtit a za každou cenu zničití“ nemaďarské národy, aby říše byla jednotna . . . Leč každé násilí mstí se samo na pachateli. Dějiny rozhodly jinak. Slovákům vrácena jejich přirozená práva na vlastní řeč a na vlastní kulturu. A my věduce, že nespravedlností padají i nejpevnější říše, naprosto nebudeme odpláceti bývalým utiskovatelům stejnou měrou. Nechť si své děti vychovávají svým jazykem, nechť si své mateřštiny váží a ji pěstují. V tom kráčíme za Janem Amosem Komenským, který jen tu výchovu považuje za správnou, která se děje v mateřském jazyce. Tak jako opovrhujeme odrodilci z vlastního národa, tak musíme opovrhovat i odrodilci jiných národů, kteří by se k nám přidávali beztak jen z hmotných, prospěchářských důvodů.

Máme v úctě svůj mateřský jazyk a ctíme i lásku cizinců k jejich rodné řeči. Milovat svoji mateřštinu, to ještě neznamená opovrhovati a nenáviděti řeč cizí.

Někdy se stane, že národ ztratí svoji řeč, ale neztratí národního uvědomení, počítá se za národ zvláštní. Tak na př. Američané, Angličané, Irové mluví anglicky, ale Irové nechtějí mít s anglickým národem nic společného, Američané rovněž ne. Jihoameričané mluví španělsky a portugalsky, ale necítí se Španěly ani Portugalci. Ve Spojených státech je několik milionů černochů, kteří dávno ztratili svoji řeč a přece se považují za samostatný národ. Rovněž tak Židé, kteří mluví obyčejně jazykem národa, v němž bydlí. Nestačí tudíž jenom řeč jako znak národnosti, je třeba též národního uvědomení.

¹⁾ L. Horák, Dějepis III., 115.

Vím, že jsem Čech, neboť jsem se Čechem zrodil. K nějakému národu patřit musím; přirozeně patřím k tomu, v jehož řeči, zvycích, mravech, vzdělanosti jsem byl vychován. Cítím lásku k němu; a jako se nemohu hlásit k jiné matce než k té, z níž jsem se zrodil, tak nemohu se hlásit k jinému národu než k tomu, z jehož středu jsem vyrostl a jehož řeč je mojí mateřštinou. Jsou sice národy mocnější, bohatší a slavnější, ale nepustím národa svého pro cizí lepší, vím, že by to byla zrada. „I kdybych byl třebaš cigánského rodu a poslední jeho potomek, pokládal bych za povinnost k němu se hlásiti.“ (Palacký) — to jest národní uvědomení.

*

Češte své ač i chrastavo,
nedaj své cudzozemci, česká hlavo! (Dalimil.)

*

Vlastenectví.

U. Každoročně oslavujeme výročí Svobody. Porovnáváme, jak jsme žili za Rakouska a jak žijeme nyní.

A žádný z nás by nechtěl, aby se vrátily zašlé časy monarchie. —

Ž. Prosím, někdo přece! Včera (28. X.) šel jsem po náměstí, přede mnou šly dvě starší ženské. Slyšel jsem, jak povídají: Já dnes žádný svátek neslavím; až 1. listopadu je svátek.

Ž. U M. v krámě byl nějaký sedlák a říkal, že to za Rakouska bylo lepší, protože neplatil prý tolik daní. Teď prý si dělá každý co chce, ale platiti musí, více než dříve.

Ž. Já zase slyšel babku, jak se ptala druhé: Jak ještě dlouho ta republika bude trvat? Obrátil jsem se a řekl: Dýl nežli vy!

U. Nu, vidíte, ještě je trochu lidí (dobře že ne příliš mnoho), kterým se stýská po karabáči.

Ž. Oni říkají, že je to teď vlastně ještě horší. Prý samá vražda, krádež, co dříve nebývalo.

U. Za lidskou špatnost nemůže přec republika.

Ž. Za to může válka.

U. Daně se musí platit všude. Kdybychom byli zůstali v Rakousku, co by se dnes lidé naplatili — válečné náhrady — a jakou bychom měli valutu!

Ž. Jako ve Vídni, v Německu, v Uhrách i v Polsku — všude mají haldy papíru!

Ž. Kdyby zůstalo Rakousko, nařikali by lidé ještě více!

U. Po ničivé čtyřleté válce nemůže být najednou dobře. Jako když statek vyhoří. Musí se napřed obnovit, pak lze čekat, že bude vynášet. A my také musíme republiku stále

ještě budovat, dlouho budovat. Nejenom hospodářsky. Ještě také jinak! Republiku již máme, ale ještě ne samé republikány, vzdělané a osvícené lidi; neboť jenom osvícený, vzdělaný člověk může být dobrým občanem — a občané — ti jsou vlastně republika, ne snad země, župy, okresy a jejich půda, jejich majetek. Vzdělání dobří lidé a občané — dobrý stát. Špatní lidé — špatný stát, i kdyby měl sebe větší bohatství přírodní. Jaroslav Vrchlický napsal o tom:

Pravá vlast.

Ty hvězdy, lesy, role, řeky, nivy,
vzduch nade vším a kolem slunce v stínech,
to ještě není vlast — ta pouze v synech,
již láskou k ní jen konat mohou divy.

Zem jiným klas, hvozd jinému dá dříví.
ba stejně plodů dost mít bude v klínech
i pro cizince; vlast jest pouze v čínech
svých dětí, pokud chtějí býti živý.

Na Baltu posud staré buky šumí, —
kde svatyň Svantovíta, staré dumy?
Klas roste, dýchá květ a ptáče zpívá.

Tlí v mrtvých knihách zkazky minulosti,
tlí v starých hrobech sváté dědů kosti.
Vlast jest jen v krvi živých synů živa!

(Vysvětlíme si obsah znělky.)

U. Mnoho lidí nařiká na republiku, ale nepodívají se samy na sebe, zda také nejsou trošku vinni — vždyť jsou částíčkou republiky jako ostatní. Cítí-li, že ne, proč neukazují ostatním dobrý příklad republikánského vlastenectví? O vlasti nemáme mnoho mluvit, ale máme pro vlast pracovat.

Jak to?

Ž. Pro všechny, pro všeobecné dobro.

U. Nemyslím. Jak můžeš pracovat pro všechny?

Ž. Každý pro někoho.

U. Ano. Každý pro své okolí. Jsou občané chudí, nevědomí. Poučíme je, pomůžeme jim. Tím jsme pomohli vlasti. Vidíme něčí křivdu, Snažíme se ji odstranit — tím přispějeme své vlasti, neboť čím více spravedlnosti v ní, tím je lepší. Ale co hlavního: uděláme ze sebe samých pracovitě, poctivě lidi — a to bude nejlepší služba, jakou občan může své vlasti prokázat! Proč?

Ž. Čím více poctivých lidí, tím poctivější národ a tím lepší celý stát.

U. Havlíček nenáviděl povrchní vlastence, kteří jenom o vlasti mluví:

Kdo na hrobech praotců slavných
kalamajku tancuješ
a ve čtyřech slovanských hlavních
nářečích brebencuješ,
kdo piješ kvas a slivovici
a chodíš v kozácké čepici,
tys bratr náš,
tys bratr náš!

Tohle není pravé vlastenectví: Obléknout si bohatý národní kroj, pyšně se nést kolem chromého žebráka, cinkat zlatem a nevšimnout si ho — ten žebrák patří také k vlasti; pomoci mu, to znamená pomoci vlasti. Vlastenectví není podceňovat cizí národy a vychvalovat svůj vlastní, zakrývat vlastní chyby. Masarykovi prudce vytýkali před lety nevlastenectví; proto, že cenil drsnou pravdu výše než jemnou lež (spor o rukopisy, vytrvalý boj jeho proti povrchnímu vlastenčení a hejslovanění). A kdo více pro vlast vykonal než on?

Co je pravé vlastenectví:

tichá činorodá práce,
důkladná odborná znalost,
nezdolná poctivost,
čistá ryzí duše,
podpora slabého,
poučení nevědomého.

Ovšem, nejvyšší služba vlasti jest sebeobětování pro ni v čas potřeby. V tom jsou nám zářícím vzorem legionáři s Masarykem v čele. Kdo položil na oltář vlasti více než řada hanebně popravených legionářů? Kdo jí přispěl ochotněji ku pomoci než ti chudí, prostí čeští lidé v Americe, kteří dali na odboj poslední groš, jak vypravuje kapitán Voska (viz níže).

Z p. „Čechy krásné, Čechy mé“; „České hory“ (Svoboda III.), „Z českých hor“; „Modlitba“ z Braniborů (Sládek VIII., 4), „Modlitba za vlast“ (Svoboda III.) a j.

Národní hymny.

Co praví S. Smiles o vlastenectví:

„Velká část toho, co za našich dnů nazývá se vlastenectvím, skládá se z pouhého pokrytství a úzkoprstosti, jeví se v národních předsudcích, v národních domýšlivosti a v národním záští. Onoť nedává se najevo ve skutecích, nýbrž v marné chloubě — v křiklounství, v posměškování a v bídném volání

o pomoc — v praporech a písničkách — v stálém přetřásání křivd dávno minulých a dávno nahrazeného bezpráví. Takové vlastenectví jest snad největší kletba, která zemi kteroukoliv stihnouti může.

Než jako může býti vlastenectví neušlechtilé, tak jest zas i vlastenectví ušlechtilé — vlastenectví, které zemi sílí i povznáší plodnou prací — které koná svou povinnost věrně a mužně — jež vede život střídmy, poctivý a neúhonný, jež hledí použití co nejlépe všech příležitostí k opravám a pokroku, odkudkoli se naskytují; vlastenectví zároveň, jež v úctě chová památku a příklad velikých mužů z dob minulých, kteříž utrpením svým za náboženství nebo svobodu dobyli sobě nehynoucí slávy a národu svému oněch výsad svobodného života a svobodných zřízení, které po nich zdědil a jichž užívá dosud.“

*

Kdo miluje vlast, musí věděti, co má také dělat. Účinná láska znamená povinnost práce. (T. G. Masaryk.)

*

Napřed buď každý našinec sám příčinnivý, pracovitý, čestný, vzdělaný člověk a pak teprve vlastenec. Člověk, který se, páchaje špatné kousky, nade svou vlastní ctí zapomíná, kterak může vyhledávati čest národu? (K. Havlíček, Květy.)

*

Byl by již čas, aby nám to naše vlastenčení ráčilo konečně z úst vjeti do rukou a do těla, abychom totiž z lásky pro svůj národ jednali, než o té lásce mluvili: neboť pro samé povzbuzování k vlastenectví zapomínáme na vzdělání národů. Kdybychom čas a práci, které nakládáme na přemlouvání lidu našeho, aby místo lepších cizích spisů čítal z vlastenectví naše špatnější; — kdybychom, pravím, ten čas a tu práci vynaložili raději na to, aby byly naše spisy lepší než cizí, moudřejší a prospěšnější bychom jednali. (K. Havlíček.)

*

(Čech) není zavázán vlastenčit, je však povinen být na svém místě dobrým pracovníkem ať učitel, lékař, rolník, dělník, řemeslník. Ti všichni jsou dobří vlastenci. (K. Havlíček.)

*

Tvá opravdovost vnitřní —
tvá spravedlnost ke všem —
tvá láska bratrská, smysl povinnosti a oběti —
jak ty sám porosteš v jednotlivcích a celku, jen takový a tak silný bude tvůj stát. (A. Sova.)

*

Ne horoucnost povalečná zjedná duchu potravu:
práce tichá a společná získá vlasti oslavu. (J. Kollár.)

*

Jindy umírali mužové pro čest, pro blaho svého národa,
my však z téže příčiny budeme žítí a pracovati. (K. Havlíček.)
(Znamená to snad odříci pomoc vlasti v případě potřeby?
Naprosto ne. Havlíčkova slova nám znamenají nesložít ruce
v klín teď, když nabyli jsme samostatnosti.)

*

Nám je stále žvanění o národnosti a vlastenectví už „překonaným stanoviskem“. (J. Neruda.)

*

Teď je potřeba, abychom se vzdělávali a dle vzdělaného
rozumu jednali. To jest jediná závěť, kterou bych národu
svému takřka umíraje odkázal. Nechť nemyslí naši mladí, když
budou vlastenčit, že to dostačí, vzdělávat se musí, sebe i celý
národ, což není tak těžké, abychom předčili vzdělaností sou-
sedy německé, vždyť to s tou vzdělaností německou není tak.
A když všichni naši vlastenci upřímně a pravou vzdělaností
pracovati budou, pak nemám strachu o naši národnost a o ná-
rod náš. Ten se udrží sám, dokud bude chtít, a více než jeho
nepřátelé si přejou. A aby všichni synové pracovali ve
prospěch vlasti rozšiřováním vědy a osvěty, to dejž bůh!
(Frant. Palacký v Pokroku r. 1876.)

*

Vlastenectví, láska k vlasti jest oheň: jenom někteří jsou
hlavněmi, uhlím, dřívím, které hoří, druzí však a ostatní buď se
jen při tom ohni shřívají, aneb si jím svítí, aneb si při něm kaši
vaří, aneb i dýmky a cigary si zapalují — pravil onen nezna-
menitý mudrc, ale mnozí neporozuměli slovům jeho. (K. Havlí-
ček v České Včele.)

*

O s l a v y.

Kam se ženete za zpěvu a křiku?
Jdem oslavovat naši republiku.
Aj, zásluha to věru převeliká!
Sláva! Ať žije česká republika!
K jejímu žití třeba velkých činů.
My zavínem ji celou do vavříků.
Vavříny rostou z práce jen a píce!
Prapory vlají červené a bílé,
dav lidu táhne za zpěvu a křiku
a oslavuje českou republiku.

*

(J. Kallus.)

Jalové zvlnění.

Jsme to přec ješitní dobráci!
Jednou za uherský měsíc
vzplane nám zrak a krev buráci
samotny skoro nás děsíc —

Marseillais hlavou nám zahrává
a příchut' revoluce,
zchromeným křídélkem zamává
dušička naše si prudce —

a už se v zrcadla díváme
i do všech výkladních skříní,
hlavami bodře si kýváme:
No, jsme to chlapíci nyní!

Sluší nám báječně tenhle vzlet,
ten náš duch pěkně už letí!
Roky si máme co vyprávět,
my sami i naše děti —

Chlapíci, chlapíci! — Stojíme,
chytil nás obraz ten vlastní,
znova se sobě zas divíme,
znova jsme nad sebou šťastni...

Ztraceni v chlůbném tom pohledu
dlíme tu s nehybnou hlavou — —
Čas letí. Jiní jdou kupředu
s kuráží a silou dravou...

(J. S. Machar.)

*

Naši thermopylští.

Zvěstuj, poutníče, že my tuhle ležíme všichni; rozpálená
je líc, zakalený je zrak, hrdla že chraptí kdedomováním, hej-
slovaněním, jakož pořádný Čech příkazy vlasti své zná.

Ach, šelma hospodský mne si ruce, oči mu září — vy-
jedli, vypili jsme, co jenom v zásobě měl. Zdar vlasti! Národu!
Čert vezmi Němce! Hromy a peklo! Žít budem! Hospodo hej!
K čertu, už opravdu nic? Den na to „Národní“ o slavnosti
nadšeně píší: Manifestace ta zdařile ukázala, těla že česká
své jsou vlasti nejlepší hradbou, o niž si roztříšťovat lebku
svou bude náš vrah. (J. S. Machar.)

*

Blahobyť země nezakládá se na bohatství důchodů, ani na síle pevností, ani na kráse staveb veřejných; ale v počtu vzdělaných občanů, na mužích pravého vychování, osvěty a povahy; tyť jsou právě její zájmy, její hlavní síla, její skutečná moc. (Mart. Luther.)

*

K. Havlíček vypravuje o ruském vlastenectví: „Nikdy jsem nemohl pochopiti velikou náklonnost Rusů k vlasti své, oběti které na její oltář kladli, vida mnohé nesrovnalosti v zemi Ruské; jak možno, aby lidé, dobře povědomi lepšího zřízení jiných cizích zemí, přece tak vroucně milovali svou, patrně mnohými a velikými nedostatky sevřenou vlast? Jakmile jsem však tuto jedinou slavnost seznal, přestal jsem se diviti velikému vlastenectví ruskému, kterému bychom se i my a jiní ještě národové od nich učití mohli. Sprostý necvičený kupec ruský obětuje bez velikého přemýšlení několikrát sto tisíc na zvelebení zemské: u nás se musí polovice takových dobročinných dárků obětovati na oznámení jich v novinách.“

*

Pravé vlastenectví. — František Palacký děkuje r. 1868 za blahopřání k sedmdesátinám a praví také: „Oddávám se naději, že z té lásky, kterou mi osvědčili, shovívati budou věku mému a prominou mi nesplnění povinnosti, kterou uznávám, ale ku které v nynějších poměrech svých nestačím. Přičiním se všemožně, abych vynahradil nedostatek tento aspoň pilností a věrností ve službě národní. Ještě mnoho, příliš mnoho dokonati mi zbývá...“

*

Vlast, národ. Svá vlast každému nejmilejší, a mně má. — Proti své krvi bojuje, kdo svůj národ nemiluje. — Kde krajan nemiloval krajana, má cizozemce za pána. — Živ buď vlasti, přátelům, dají čest tvým popelům. — Kdo se za vlastní řeč stydí, hoden potupy všech lidí.

Vřet každému srdce po jazyku svém. (Dalimil.) Túhať jest každému mezi cizími; smutný utěší se známými. (Dalimil.)

*

Poctivý cizinec.

Když byl Havlíček před kutnohorskou porotou, měli mezi soudci z lidu i Němce, „krajana“ ze Šicendorfu. Po řečích státního žalobce, obhájce a Havlíčka hlasovali porotci pro nevinu obžalovaného. Hlasoval i Němec Matthias Schütz. Poctivý ten sedlák vyjádřil se prý: „Ten se zlatým límcem

(= žalobce) je prohnáný, ale nemá pravdu; ale ten v černém šatě (Havlíček) má zcela pravdu a souhlasím s vámi, že je nevinen.“

Ejhle, prostý člověk, Němec, ale poctivý Němec, cizinec, takový, o nichž platí Husovo slovo, že milejší a lepší Němec pravdu mluvící než Čech lhář!

Oceňujme vlastenectví lidí dle toho, jací jsou, jak pracují, které skutky konají a nikoli dle toho, co o svém vlastenectví povídají. Žádný špatný člověk nemůže být dobrým vlastencem; takový bývá daleko větším škůdcem a nepřítelem národa než poctivý cizozemec.

*

Láska k národu. Národ jsme my, každý z nás. Národ — to jsou masy dělníků v továrnách a dílnách, masy zemědělců na polích, obchodníci, úředníci, zřízení — zkrátka všichni. Budocnost národa — děti. Jaké budou děti, takový bude národ. Jsou-li všichni lidé dobří, je i národ dobrý. Lidé špatní, nevzdělaní nemohou než tvořit špatný a nevzdělaný národ. Milovat národ = milovat lidi. Prospívat národu = prospívat lidem. Zdobit národ a vlast = zdobit sebe pílí, pracovitostí, šlechtností. Špatný člověk nemůže mít svůj národ opravdu rád.

Lásku k národu projevíme zvelebováním sama sebe: sebevzděláváním, sebezdokonalováním. „Teď potřebí, abychom se vzdělávali a dle vzdělaného rozumu jednali. To jest jediná závěť, kterou bych národu svému takřka umíraje odkázal.“ (Palacký.)

1. Každý z nás především má znát dějiny vlastního národa. „Národ náš ovšem ani v době nejhlubší své kleslosti nepřestával byl žízni a práhnouti po dějinách svých, obraceje zření k nim, co ke svaté kotvici při hrozném utonutí“ (Palacký.) „Své vlasti neznaje běh, jsi-li ty Čech?“ Poznání minulosti národa sílí národní uvědomení. Palacký, Třebízský, Jirásek, jejich význam!

2. Za druhé, máme znát svoji mateřštinu. Proč ji tak svévolně hanobíme? Proč říkáme „furt“, „jo“, „vechtr“, „cimra“, „fotr“ a jiné ohavnosti, když máme celé bohatství slov vlastních? Jazyk je svátost národní, neporušujeme ho; kdo ruší jazyk, ubližuje i národu. Za doby obrozenské divili se němečtí učenci, proč Češi křísí svoji řeč, kterou oni pokládali za nářečí německé a věru že skoro právem, soudili dle běžné mluvy tehdejších měšťanů. Co je vlastně českého ve slovech: „Švigrmuter pucovala kajzrrok“? Užíváním cizích slov a zvláště takto zkomolených, snižujeme a urážíme

mateřštinu; jako bychom chtěli říci: je chudá, musíme si vypůjčiti; je špatná, musíme jí pomoci! Cizinci si pak myslí, jak barbarská ta čeština je, že je plná cizomluví. Neumíme si dosti vážiti bohatství a soběstačnosti našeho jazyka. Oč je naše řeč na tom lépe než na př. maďarština, v níž je na 1000 slov původu slovanského, nebo rumunština, která se počítá k jazykům románským (francouzštině, španělštině, italštině), ale v níž je vlastních románských slov asi jen 2600, slovanských naproti tomu na 3800, t. j. téměř 46% celé řeči!

Velcí národové bedlivě střežou čistotu svého jazyka. Francouzi svěřili ochranu své řeči Akademii, Angličané tak milují svůj jazyk, že se nechtějí vzdáti těžkého provopisu — aby nerušili rázu své mateřštiny. Tak i u nás: Čeští bratři věnovali největší péči jazyku bible kralické.

3. Lásku k národu osvědčíme, poznáme-li svoji vlast! Napřed poznejme domovinu, pak cizinu. Naši lidé hojně cestují do ciziny a obdivují se její kráse. Přimějeme-li je, aby shlédli též krásy vlasti, diví se a žasnou, že něco tak pěkného ani v cizině neviděli a litují, že toho nevěděli dříve! Šumavské a slovenské lesy, nebetyčné Tatry s mořskými oky, velkolepé podzemní krápníkové sluje Moravského krasu, roztodivné skalní útvary na Policku a Broumovsku, kamenná krása starobylé Prahy, sta jiných přírodních, historických a uměleckých památností jsou předmětem obdivu, ba závidí cizinců, kteří hojně Československo navštěvují. Máme se dát jimi zahanbit?

Pohlédni, prozkoumej domov, rodnou obec, její okolí, okres. Cestuj po význačných místech republiky. Podívej se i do ciziny, abys mohl porovnávat. Jen nezůstávej seděti doma za pecí.

Bud' svým!

Každý člověk umírá v jazyku, ve kterém se narodil a byl vychován.

Generál X. byl rodem Hraničář, selský syn z pravé chorvatské rodiny. Ale vzal si Němku, a ta mu vychovala děti po německu.

Pokud mu sloužilo zdraví, bývalo jakž takž. Nedbal a nepocítil ani, že jeho rodina neumí chorvatsky. Avšak přišlo neštěstí; generál se těžce roznemohl. Ve hrozných mukách zápolí na loži se smrtí; ani žítí ani zemřítí nemůže. U velikých bolestech zapomněl všechny jazyky cizí; mluví jen chorvatsky.

Nikdo v rodině mu nerozumí, tedy se zlobí.

Děti pláčí, paní si zoufá, a on se vzteká, že mu nerozumějí, že ho neposlouchají.

Ani poslední přání mu vyplnití nemohou...

Umíraje volá, křičí, rozkazuje... ale co?...

Zdaž jest těžko, uhodnouti na chladném, zoufalém obličejí poslední jeho myšlenky?... Četl jsem je a zapamatoval jsem si je dobře! (F. Mažuranić, Listí.)

*

Koho bych miloval širém tom na světě?
Srdce je vždycky, ach, srdcem jen dítěte —
do stáří, do skonu volá si po matce.
Přežil jsem matku svou, žiju jen památce;
přežil jsem lásku svou, měl ji tak na krátce —
všecko jsem oplakal, zase se osvěžil —
Tebe bych, národe, Tebe bych nepřežil!

(J. Neruda.)

*

Proto jest ale hlavní starost každého národu, pojistiti si především svou národnost a jazyk jakožto nevyhnutelnou a právní výminku demokratické rovnosti. Kromě toho jest jisto, že ztracená politická svoboda jednou ranou, jednou chvílí opět nabýti se může, ztracená národnost ale již nikdy a potlačená velmi těžce, takže národ na takovou ránu často mnohá století postonává, nemoha ani docela zahynouti a v jiný národ se přetvořiti, ani již dokonalých sil nabýti, aby se vyrovnal svým soupeřům a tak co bídný opovrhel, co služebník jiného národu, odsouzen jsa navždy jen k nejnižším třídám mnohé století bídný život vésti musí. (K. Havlíček, Duch národních novin.)

*

První a nejhlavnější péče naše musí být o národnost, o jazyk. Bratři milí! Nedejte se svéstí neupřímnými hlasy, kteří říkají, že to jen forma jest, jen věc postranní, že pro jazyk a národnost nesmíme zapomenout na důležitější věci. Toť jsou hlasové neupřímných skrytých nepřátel národu našeho. (Havlíček.)

*

Vlast svou máš nade vše milovat.

„Vlast svou máš nade vše milovat!“
To ve hvězdách zlatě psáno,
a kraššího hvězdám nad zákon ten
zákona není dáno.
Proto má planeta slunce své,
jež k druhým ji měkce pojí,
a každý má hvězdnatý národek
od věku oblast svoji.

Proto i kometa jiskrná
tak dlouze své tělo plouží,
že do světa zahnané atomy
po vlasti nazpět touží.

(Jan Neruda.)

*

Vlast může se obejít bez každého z nás, ale nikdo z nás
nemůže se obejít bez vlasti. Běda tomu, kdo se vskutku bez
ní obchází. (Turgeněv.)

*

Rodná půda.

Dne svrchu položeného oslavoval Komenský 76. narozeniny. Na ten den sešli se přčetní přátelé a ctitelé jeho, aby mu vyjevili přání a lásku i vážnost. Přišel z daleka pan Geer, sešli se tam kněží bratrští, přišli tiskaři amsterodamští, byl tam i zeť Komenského s manželkou a dětmi a všichni se radovali, že Hospodin Komenskému dopřává vysokého věku. Když minula slavnost chvilé, zasedli všichni k slavné hostině a připijeli oslavenci na zdraví. Tu zvedl se na konec Komenský a řekl:

„Milí přátelé! V den tento, kdy vás všechny vidím kolem sebe, usmyslil jsem si ukázati vám poklad, který je mně dražší nad perly a drahé kameny, nad zlato i stříbro.“ Ve shromáždění zavládlo ticho. Na tvářích jevil se údiv. Kdež by mohl Komenský zachovati poklad, neboť vždy štědrě jiným rozdával a na sebe zapomínal!

Komenský poté odešel, ale za chvíli se vrátil, nesa v rukou dosti velikou truhlici, zámkem opatřenou. Postavil ji na stůl a otevřel klíčem. Všichni zvědavě pohlíželi na truhlici, v níž ukrýval poklad poslední biskup Českých bratří. Beze slov otevřel víko a všichni překvapením vykřikli. Truhlice byla až nahoru vyplněna — zemí, černou zemí. Komenský sehnul se k ní a políbil ji.

„Ó přátelé, toť poklad jediný, jehož jako zřítelnici oka svého střežu, jehož nevyváží náklady zlata. Tato černá, suchá hlína jest hrst země, v níž jsem se narodil, země, jejíž jsem věrným synem, pro niž já i druhové moji bloudíme v cizině. Když ubírali jsme se z vlasti, vzal jsem trochu té půdy, na které žili můj otec, děd i praděd, kterou kropili krví a potem. A když bída a neštěstí nejvíce doléhaly na bedra má, tu otvíral jsem poklad svůj a ssál z něho víru a naději. A, přátelé milí, až Hospodin mi pokyne, tož prosím vás, vložte mi do truhly tuto drahou zemi a já spáti budu sen šťastný, vždyť budu spáti na půdě rodné!“

*

Když Jan Amos Komenský umřel, pochovali jej přátelé v Naardenu a vsypali mu do rakve prach země otecké. Tam spí v cizině, ale na rodné zemi, již tak nevýslovně miloval. (Čeněk Tonder.)

*

Jan Amos Komenský svému národu:

„Věřím i já Bohu, že po přejití vichřic hněvu, hříchy našich na hlavy naše uvedeného, vláda věcí tvých k tobě se zase navrátí, ó lide český — —“

„Národe Český! na rozžehnanou požehnání vyhlašuji od Hospodina Boha tvého, abys ty předce byl a zůstával ratolestí rostoucí, ratolestí rostoucí podle studnic, ratolestí rostoucí nad zeď; hořkostí naplnili tebe. a stříleli na tebe, v tajné nenávisti měvše tě střelci: zůstaniž však v síle lučiště tvé, a v síle ramena rukou tvých — — —“

Živ buď, národe posvěcený, v Bohu; neumírej, muži tvoji ať jsou bez počtu.

Požehnej, ó Hospodine, rytěrování jeho, a v práci rukou jeho zalib se tobě. Zlomuj ledví nepřátel jeho a těch, kteříž ho nenávidí, aby nepřovstali —

Tvoji zajisté nepřátelé ponížení budou, ale ty po povýšenostech jejich šlapati budeš.“ (J. A. Komenský: Kšaft.)

*

Štěstí národů je vrtkavé, proměnlivé. Národové brzy se povznášejí, brzy klesají, brzy se skvějí, brzy zatemňují, brzy šťastni, brzy bídní jsou; dle toho jak buď ctnost nad chybami, pracovitost nad nedbalostí, moudrost nad tupostí a t. d. převahu má. (Štěstí národa.)

*

Obecní svoboda všech stavů je nutnou podmínkou štěstí národů, neboť dobro zajisté čím obecnější, tím lepší. (Štěstí národa.)

*

Růžový palouček.

V Litomyšli mívali za věků minulých sídlo Čestí bratři, jichž také v okolních dědinách mnoho žilo. Bratři byli několikráte pronásledováni, ale neupouštěli od svých zásad a šířili dále své učení. Veliké protiventství však, které dolehlo na všechnu zemi naši po bitvě bělohorské, vyhladilo je ze země českých nadobro. Kdo nebyl katolíkem, kdo se ne-zřekl své víry nekatolické, musil odejít ze země; a tak ovšem i Bratři z Litomyšle a z okolí. Nežli však odešli, smluvili se, že se všichni ještě jednou sejdou, vykonají společnou

pobožnost — neboť veřejně a vclně jí již konati nesměli — a potom že se vespolek i s rodnou krajinou rozloučí. K té schůzi vyhlédli si palouk za Morašicemi mezi lesy.

Pro jistotu sešli se v noci mezi mlčícími, černými hvězdy pod hvězdnatou klenbou věčných nebes; tu naposled na vlastenecké půdě pod oboji přijímali, naposled se Bohu pomodlili a zbožně zazpívali. Potom se loučili vespolek i s domovem. Nejednen vyhrábl si na památku hrst hlíny z rodné půdy, nejednen políbil zemi, kterou slzami skropili. A z těch slz potom vypučely ony růže, aby vydaly svědectví o věrnosti a lásce k víře a k vlasti. (Alois Jirásek.)

*

V rodné zemi.

Vyrostlý na svahu skály
 šelestí stromek a šumí,
 že nikde v slunné té dáli,
 hebké kde vlní se chlumpy,
 nikde v tom zeleném dole,
 ani kde zlatí se role,
 ani kde rákosím třásně
 vroubí lem stříbrné řeky,
 ani kde na trávník měkký
 sady se sklánějí plodné:
 nikde že není tak krásně,
 jako zde na skále rodné.
 Ó, jak mu milo a sladko
 i v tvrdých loktech tvých, matko!
 Ó, jak mu svatý a drahý
 domov, byť kámen jen nahý!
 Ve dne i v noci jí pěje,
 v koruně ptáčky jí chová,
 jeseň když listí mu svěže,
 z jara on vypučí znova.
 Skálu svou zdobí, jí zkvétá,
 stíní ji v úpalu léta,
 pod sněhem s ní se tam zhřívá,
 zimu s ní snášeje dlouhou,
 věrně a stále s ní splývá
 útěchou, sněním i touhou.
 A když jej přívally derou
 i sypké kamení berou,
 v něm jeho kořen se třímá,
 on jen tím těsněji jímá
 balvan tam srázný a hladký,

on jen tím hlouběji vniká
 ku srdci skály, své matky.
 A když jím vichřice smývá,
 bouří mu hrozie i bleskem,
 téměř až k zemi mu shýbá,
 on jenom s láskou a steskem
 kloní se a skálu líbá,
 šeptá jí pozdravy známé
 z hlubiny nezměrné lásky,
 konejší, hladí jí vrásky,
 vzdychá: — ach, v půli se láme,
 kácí se s přívalem deště,
 vyrvat však nedá se ještě;
 věčně tkví mrtvý a němý
 kořenem v rodné své zemi!

* Eliška Krásnohorská.

Domov.

Liu-Čang, čínský kuli, dvacet let se namáhal, dvacet let dřel se do úpadu na ulicích a v dílnách San Francisca, od rána do noci, živě se při tom rýží, chlebem a čajem a máje jednu jedinou myšlenku: aby se brzy vrátil do velké Říše Nebes, koupil si tam domek a klaněl se předkům. dokudž by neodešel k nim v rakvi, kterou mu jeho syn jistě daruje. A teď kys barbar černý či bílý či jinobarevný ukradl mu celou jeho naději — hrstku zlatáků, pro niž se krvavě potil a dřel celých dvacet let. Jen špinavý sáček mu zbyl a zklamaná touha po otěině.

Liu-Čang si poplakal, vzhopil se a počal opět žítí svůj jednotvárný život. Spočítal si, jak dlouho musí v barbarské zemi ještě prodlít, než spatří svoji domovinu. Zdála se mu ta doba dlouhá, i zdvojnásobil se a pracoval dvakráté více, zato vynechal chléb a živil se několika hrstmi rýže a třemi koflíky čaje.

Avšak čas příliš pomalu utíkal a Liu-Čang pocítil nebezpečí, že dříve zestárne, než špinavý měsíc nasytí se lesklými žluťáčky. I ztrojnásobil se, pracoval třikráté více, zato živil se jen třemi hrstmi rýže a třemi koflíky čaje.

Počal slábnouti a čím více slábl, tím silnější byl v touze po domově. Konečně onemocněl. Vyhnali ho z práce. Potácel se ulicemi k přístavu. Kapitán vzal ho z milosrdenství na loď, jež plula do Šanghaje.

Když dopluli k Řiši Nebes a hejna džunek obklopila parník, měl Liu-Čang ještě tolik síly, že dostal se na posvátnou půdu vytožené otěiny, políbil ji a zemřel.

S v. Č e c h „V e s t í n u l í p y“ vzpomíná rodného kraje:

„Jak vlny osením, po tobě hrají
mé vzpomínky a touhy, rodný kraji!
Když za večera v dusných města zdích
kol čela starostí se věsí příze,
jak často, náhle písmena v mé knize
se měnívají v roje kvítků tvých!
Jak často, v podušku když sirou klesá
pod nízký strop má hlava zemdlená,
mně zdává se, že větev zelená
zas nade mnou se sklání tvého lesa,
že nade mnou zas hudba jeho dumná
svůj vede nápěv — mlkne — s vršků dálných
blíž opět šumí, vod jak příboj valných —
tajemná hvozdů báje, nevýzkumná.
I snívám, zkolébán té písně vděkem,
jak druhdy pod březami, v mechu měkkém.
Buď zdrávo, údolí mé tiché, skromné!
Můj ráji dávno ztracený, buď zdrav!
Jak hejno křepelek tu vzlétá pro mne
z každické brázdy upomínek dav.
Ty jabloně nad mořem zlatých klasů
mi šeptají o blahu zašlých časů,
ta bílá stezka, vinoucí se v bor,
mne vábí k místu, kde tak často vítal
mladého samotáře jedlí sbor
a z nízkých větví poustevnu mu splítal.
Z oblaků vížka třpytivá se vine
jak z minulosti šerých závojů,
zřím broskví špalír, žaluzie stinné,
a duch můj řadou známých pokojů
s pocitem blaha teskného se chvěje;
leč darmo hledá milé obličej
a známý nábytek — nezří tam,
co družilo se k dětským dnům a hrám,
ni skříně, o jichž tajemství jsem sníval,
ni Čiňana, jenž na nich čelem kýval.
Vše jiné kol, a cizích lidí pata
sen mého mládí šlape přeblahý,
jenž v každé pídí této podlahy
hrá jako slunce arabeska zlatá.“

*

Viděli jste obraz, jak Komenský loučí se s domovem
na českém pomezí. V kruté zimě r. 1628 opustil vlast, aby

se již nikdy nevrátil. Kolik tisíc lidí bylo nuceno tehdy odejít do ciziny!

Právě v této době se potomci emigrantů vracejí (ze Zelova v Polsku na sev. Moravu).

Dobrovolná emigrace. Vystěhovalecký proud od nás směřuje ponejvíce do Sev. Ameriky (ze Slovenska, z Podkarpatské Rusi). Škoda každého jedince, jenž v cizím prostředí se ztratí!

V naší republice požívá pohostinství mnoho ruských uprchlíků a emigrantů, jimž národ náš v bratrském soucítění poskytuje všemožné pomoci.

*

Vystěhovalectví.

III. Příliš silný vystěhovalecký proud — nedobré znamení. Umenšuje národní sílu, ochuzuje vlast o pracovníky. Obvykle stěhují se plemena porobená. Tak z bývalého Rakousko-Uherska Slováci, Rumuni, Chorvati, Češi. Z Anglie Irčané, z bývalého Ruska Poláci atd. Na př. od r. 1821 do r. 1900 přistěhovalo se do Spojených států severoamerických z malého Irsku 3,884,570 lidí, za dobu 1881—1900 z Rakousko-Uherska 950,766 lidí, hlavně Slovanů.

R. 1920 bylo napočteno ve Spojených státech 362,436 přistěhovalců z Československa. Od 1. července 1920 do 30. června 1921 přistěhovalo se tam 36,790 Čechů a Slováků. Češi vydržují si v Americe 58 časopisů, Slováci 31 časopis, Rusíni 7; četné školy a jiné kulturní ústavy.

Mezi přistěhovalci z Čech napočtena byla r. 1904 2% analfabetů, mezi Slováky 25%, mezi Rusíny 63%, mezi vystěhovalci z Německé říše 4%.

Českoslovenští vystěhovalci tvoří v Americe značnou menšinu. Je jich patrně mnohem více než úřední statistika napočetla, neboť množství neuvědomělých přistěhovalců přihlásilo původ z Uherska nebo z Rakouska. Jsou namnoze pilnými pracovníky v průmyslu i zemědělství, někteří z nich domohli se neodvislosti a blahobytu. Lásky k otčině projevila se při nich zejména ve světové válce. Američtí Čechové umožnili svými sbírkami náš zahraniční odboj.

Mnozí vystěhovalci vracejí se po letech do Československa. Přinášejí si nejen peníze, ale i cenné zkušenosti, jež doma dobře uplatňují — zvláště Slováci a Rusíni. Cizina mnohé naučí myslet, pracovat, podnikat. To je jedna z dobrých stránek vystěhovalectví.

Za r. 1920/21 vrátilo se do Československa z Ameriky (Spojených států) 18,189 vystěhovalců. Ročně smí se při-

stěhovat do Sp. st. něco přes 14.000 Čechoslováků. Nepřekročitelným číslem přistěhovaleckým pro každou zemi určeným brání se Spojené státy přílišnému vzrůstu imigrace (přistěhovalectví). Také není do S. s. připuštěn nikdo negramotný, nakažlivou chorobou stížený nebo ten, u něhož není jistota, že nepřipadne státu na obtíž. I jinak se stěžuje přístup na americkou půdu, proto je dobře, když každý, kdo se chce vystěhovat, podrobně se poučí nejen u společností přepravních, ale i u zkušených lidí znalých amerických poměrů. Mnozí vystěhovaleci trpce želí kroku, který nerozvážně podnikli.

Z českých zemí směřoval vystěhovalecký proud dříve do Rakous, kde žije velmi silná česká menšina, a do Ruska (na Volyňsko).

§ 110 Ústavní listiny: Právo vystěhovati se do ciziny může býti omezováno jen zákonem.

*

P a s. Kdo chce cestovati do ciziny, potřebuje legitimace — pasu. Vydává jej okresní politická správa. Co obsahuje (ověřenou podobenku, popis osoby, jména zemí, do nichž zamýšlí majitel pasu vstoupiti...). Pas musí být vidován. Visum vepíše příslušné cizí vyslanectví (konsulát, pasový úřad...), za určitý poplatek.

*

Láska k národu v praksi: Snaha správně mluvit, pryč s germanismy. — Četba pěkných knih, cvičení ve slohu. — Výzdoba bytu, třídy, školy (návrhy na výzdobu veřejných budov) historickými obrazy. Které známe. Které máme doma. Které si můžeme pořídit a kde. Nestačí však mít jen obrazy na stěně. Nosíme obraz českých velikánů v srdci, t. j. známe jejich hlavní myšlenky a řídíme se jimi. — Historický kalednář: denně si připomínáme důležité události z dějin národa; srovnáváme s přítomností. Den Masarykův, Komenského, Husův, Havlíčkův, Palackého, Chelčického (viz historický kalednář). — Četba dějepisných knih a povídek. — Sbírání starožitností. Místní museum. Místní historie. — Návštěva památných míst. — Sbírání starých slov, pověstí, přísloví, pořekadel do vlastního archivu. — Místní zvyky, obyčeje; místní kroj. Važme si jich! — Národní obětavost. Sbírky k národním účelům.

*

Nejvyšší oběť.

Zemřít pro bližního, to je velká oběť. Zemřít za národ, za vlast, to je největší oběť. V prvním případě aspoň člověk vždycky ví, pro koho se obětuje. V druhém případě toho člověk neví; národ je mnoho lidí, člověk tu umírá pro celek, ježž nemůže obezřítí, obsáhnouti. Často nevidí ovoce své oběti; to se dostaví třeba po staletích. V XV. stol. umírali husitští mužové a ženy, a i z jejich smrti vzešla nám svoboda, jejich obětí udržela se národní myšlenka.

Zemřít pro vlast považují za nejvyšší štěstí člověka. „Sladké a čestné jest pro vlast zemřítí“, řekl Horatius. Spartské ženy loučily se s bojovníky slovy: „Buď s ním, nebo na něm —“ (se štítem zvítěziti, nebo čestně padnouti).

Za světové války slyšeli jsme často „padl na poli cti a slávy“ a přece tisíce kleteb stihalo ono pole slávy a smrt na něm byla hrozná.

Čím to?

Rímští gladiátoři před krvavými zápasy shromáždili se před caesarem a zpívali:

Ave, Caesar, imperator,
morituri te salutant.

„Buď zdrav, císaři, na smrt jdoucí tě zdraví.“ Bylo to pozdravení upřímné? Když císař Nero posílal senátorům a jiným patriciům rozsudky smrti, děkovali mu patolízalskými slovy za „milost“, kterou jim prokázal svým rozsudkem. Mohli tito lidé spokojeně zemřít? Mohli klidně čekat smrt statisíce vojáků, které ve světové válce Rakousko poslalo na frontu? Věděli ti lidé, zač bojují?

V r. 1914 odjížděl z Čáslavi pluk na ruské bojiště. Vojáci vyzdobili si vlak. Na jednom vagoně jsem četl: My potomci táboritů vždycky zvítězíme! Zarazila mne ta slova. Husitská krev ozvala se ve vojácích, nějak neuvědoměle, pudově. Ale upřímnosti v nich nebylo, ani pochopení, ani porozumění. Hodila se na vagon jako pěst na oko. Mohou tito vojáci vítěziti ve znamení Tábora anebo čestně padnouti, jako čestně umírali táborští bratři? Později, v r. 1917 v Uhrách, když se vypravovala pochodová setnina do pole a vagony se „zdobily“, navrhoval kdosi: „Napište na to, hoši, „v cizích službách!“ — „Jedině upřímné a pravé,“ myslili jsme si.

Ano, člověk pro vlast umírající má a musí vědět, pro č umírá, pro č se obětuje. Pak jeho smrt je svatou obětí, kterou přinese radostně. Umírá-li za cizí zájmy a aniž by věděl proč, je ta jeho oběť vynucená, nicotná.

Bohudíky s 28. říjnem zašlo pro nás heslo „v cizích službách“. Dnes každý Čech a Slovák ví, proč a za co se může, má i musí obětovat v případě krajní potřeby: za svobodu národa a vlasti. Poznávat svobodu znamená milovat svobodu a milovat svobodu znamená zemřít za svobodu. Vážít si svobody a obětovat se pro ni, tomu se musíme ještě mnoho učit, toho ještě neumíme, jak píše Neruda v „Českých verších“:

„My neumíme ještě umírat
pro vlast, pro národ, zlatou pro svobodu
a proti všemu vlasti prospěchu
kramářsky vážíme svou vlastní škodu.

My neumíme ještě umírat,
a neumíme ještě býti mužem;
však umře-li ta naše krásná vlast,
zdaž my pak ještě dále žíti můžem?“

A jak se tomu naučíme? Poznáním minulosti; srovnáním, pozorováním dob národního rozkvětu a národního úpadku; pochopením pravé svobody, jež se nám stane nade vše nejdražší; obětavostí v malém: kdo svým životem nedělá čest národu, kdo utiskuje bližního, kdo nepracuje, lenoší a dává se živit ostatními občany — ten jistě je neschopen oběti největší. Pracujíce vytváříme si vlast krásnou a slavnou; a pro veliký výsledek své vlastní práce se rádi obětujeme. Pochopíme slcva Sv. Čecha (Leonidův sbor).

„Jak zákon velel nám, své životy
jsme položili za hráz cizoty,
meč perský sklál nás do mohyly,
však věčně žijí Thermopyly!“

*

Příslovní: Hoden je cti, kdo nebezpečí pro vlast podstupuje. Úctu dej cizině, lásku vlasti.

Zp. „Jede mladík“, „Již vzhůru prapor slávy“, „Kdo za pravdu hoří“. (Sládek.)

*

K četbě: Kterak dva Francouzi ani za cenu života nezradili vlasti:

Dva přátelé.

Paříž byla obklíčena, vyhladovělá, uštvána na smrt. Na střechách bylo již vrabců pořádku a také koček tam valně ubývalo. Lidé jedli, co bylo.

Pan Morissot, hodinář povoláním a náhodou zbraně neschopný člen městské gardy pařížské, procházeje se jasného

ledového rána smutně po vnějším boulevardu s rukama v kapsách svých stejnokrojových kalhot a s kručícím žaludkem, stanul náhle před jiným gardistou, v němž poznal přítele. Byl to pan Sauvage, jeho známý od vody.

Před válkou chodíval Morissot neděli co neděli z domova časně zrána s bambusovým prutem v ruce a s plechovou torbou na zádech. Vsedal do vlaku Argenteuileské dráhy, vystupoval v Colombes, načež ubíral se pěšky k ostrovu Marantes. Jakmile se octl u tohoto cíle svých tužeb, jal se lovit ryby a lovil až do noci.

Každé neděle setkával se tam se zavalitým, veselým človíčkem, panem Sauvageem, obchodníkem střížním zbožím, také náruživým rybářem. Ztrávili často půl dne sedíce vedle sebe s udicí v ruce a nohama klátícíma nad vodou; a přilnuli k sobě upřímným přátelstvím.

Byly dni, že nepromluví ani slova. Někdy si pohovořili; ale rozuměli si znamenitě, i když nemluví. Majíce stejnou zálibu a stejné smýšlení.

Za jarního dopoledne, k desáté hodině, když mladé slunce spočívalo na klidné hladině řeky zlatou září, jež se line s tokem vody, a opíralo se do zad obou náruživých rybářů hřejivými paprsky krásné vesny, řekl mnohdy Morissot sousedovi: „To je radost!“ a pan Sauvage odpovídal: „Nad to není!“ A to jim stačilo, aby si rozuměli a druh druhu si vážili.

Na podzim, na sklonku dne, když nebe, zardělé krvavou záplavou zapadajícího slunce, vrhalo na hladinu nacheť zabarvené stíny, odívalo purpurem celou řeku, zažíhalo ohněm obzor a spočívalo rudou září na stromech mezi oběma přáteli, zlatě zežloutlé již jejich listí, zachvívající se dechem zimy, pan Sauvage díval se s úsměvem na Morissota a říkal: „To je krása!“ A Morissot, oplývá štěstím, odpovídal, nespouštěje oči s poplavku: „Že je tu krásněji než na boulevardu?“

Jakmile se nyní poznali, stiskli si upřímně ruce v pohnutí, že se setkávají za zcela jiných okolností. Pan Sauvage povzdychnuv zamumlal: „To se dějí věci!“ Morissot pak řekl zasmušle: „A jaký jest čas! Dnes je první krásný den roku.“ A vskutku, nebe bylo krásně modré a skvělo se jasnou září. Šli spolu, zamyšleni a smutni. Morissot pak řekl: „A což lov? Jak krásné vzpomínky!“

Pan Sauvage se otázel: „Kdy pak tam zase půjdeme?“

*

Vešli do kavárničky a vypili spolu absint, pak procházeli se znova po chodníku.

Morissot se náhle zastavil: „Půjdeme ještě na sklínku?“ Pan Sauvage souhlasil: „Jak si přejete.“ A vešli do jiné vinárny.

Když odcházeli, měli těžkou hlavu, jako každý, kdo má žaludek lačný a zalitý alkoholem.

Bylo krásně. Příjemný větřík ovíval jim tváře.

Pan Sauvage, jehož vlahý vzduch ještě více opájel, stanul náhle a řekl:

„Což abychom se tam podívali?“

„Kam to?“

„Na ryby.“

„Ale kam?“

„K našemu ostrovu. Francouzské přední stráže jsou blíže Colombesu. Zním plukovníka Dumoulina; ten nás nechá projítí beze všeho.“

Morissot zachvíval se touhou: „Platí! Jsem srozuměn.“ A rozešli se, aby si přinesli z domova náčiní.

Za hodinu kráčeli již pospolu po silnici. Odebrali se do vily, kde obýval plukovník. Usmál se jejich žádosti a svolil. Obdrževše stvrzení volného průchodu, šli dále. Brzy minuli přední stráže, prošli opuštěným Colombesem a ocitli se na pokraji malých vinic, svažujících se k Seině. Bylo k jedenácté hodině. Naproti ve vsi Argenteuilu bylo jako po vymření. Nad krajinou zdvihaly se výšiny Orgemonské, Sanoisské. Šírá pláň, prostírající se až k Nanterre, s holými třešněmi a šedavými lány, byla pusta a prázdná. Pan Sauvage, ukazuje prstem na vrcholky výšin, mumla! „Tam nahoře jsou Prušáci!“ A oba přátelé pocítovali hrůzu v opuštěném tom kraji. Prusové! Ještě jich nikdy neviděli, ale cítili je již kolik měsíců v pařížském okolí, ničící francouzskou zemi, drancující, vraždící, loupící, neviditelné a všemocné. A jakýsi pověřený strach družil se k nenávisti, již chovali k tomu neznámému, vítěznému národu. Morissot vypravil ze sebe: „Abychom se tak s nimi setkali!“ Pan Sauvage odpověděl s pařížskou uštěpacností, jež se nedala potlačit ani za takových okolností: „A nabídlí jim smažených ryb, co?“ Ale do polí se jim přece jen nechtělo; hrobové ticho kolkolem je zaráželo. Konečně se odhodlal pan Sauvage: „Pojďme, ale opatrně!“ A sešli na jednu vinici, krčili se, lezli po zemi a používali křoví za úkryt, s očima neklidně kolem tékajícím a napínajícím sluch.

Měli přeběhnouti již jen pruh holé země, aby se dostali na břeh řeky. Rozběhli se a když doběhli břehu, schoulili se v suchém rákosí.

Morissot přiložil ucho k zemi a naslouchal, není-li slyšení kroků na blízku. Neslyšel ničeho. Byli sami, zcela sami. Upo-

kojili se a jali se loviti. Opuštěný ostrov Marante naproti ukryval se zrakům s druhého břehu. Restaurační domek byl zavřen, jako by byl opuštěn již řadu let.

Pan Sauvage chytil prvního řízka. Morissot ulovil druhého a každé chvíle zdvihli do výše udice, na nichž třepetala se na konci šňůry stříbrná rybka; byl to opravdu zázračný lov. Vkládali ryby opatrně do husté sítě, již měli rozestřenu před sebou. A jímala je rozkoš nevýslovná, rozkoš, již pociťuje člověk, došed oblíbené zábavy, kterou si po dlouhou dobu odpíral. Slunečko jim hrálo do zad: neslyšeli již ničeho; nemyslíli na nic; zapomínali na všechno kolem sebe; lovíli ryby.

Pojednou však zaduněla země, a zdálo se, jako by dunění vycházelo z podzemí. Byl to výstřel z děla. Morissot se ohlédl a nad břehem v dáli, nalevo spatřil velikou siluetu vrchu Mont-Valérien, na jehož čele jevila se bílá prouha, oblak střelného prachu, ježž vychrlil. A hned poté nový oblak zahalil vrchol tvrze; a za chvíli zahřimal nový výstřel. Pak duněla rána za ránou, a každé chvíle vychrlil vrch zhoubný svůj dech, dmýchal mléčnými výpary, jež vznášely se zvolna ke klidné obloze a obestíraly rouškou jeho vrchol.

Pan Sauvage pokrčil rameny a řekl: „Již zase začínají!“ Morissot, jenž úzkostlivě hleděl na poplavek, co chvíle se ponořující, byl náhle jat hněvem klidného občana na zuřivce, kteří se takto potírají a zahučel: „To je pitomost, takhle se zabíjet!“ Pan Sauvage dodal: „To ani zvířata nedělají.“ A Morissot, jenž právě chytil bělici, prohlásil: „A pomysleme si, že to nebude jiné, dokud budou na světě vlády!“

Pan Sauvage dodal: „Republika by byla nevypověděla válku...“

Morissot vskočil mu do řeči: „Je-li král, vede se válka za hranicemi, je-li republika, je válka doma.“

A takto se klidně rozhovořili, řešíce veliké problémy politické zdravým rozumem klidných prostých lidí, souhlasíce v tom, že na světě nebude nikde svobody. A Mont-Valérien hřímal dále, obraceje v ssutiny domy francouzské, niče životy, rozsévaje zhoubu kolkolem, maře tak navždy mnoho krásných snů, mnoho radostí nesplněných, mnoho tužeb po štěstí, budě v srdcích žen, v srdcích deér, v srdcích matek, tam, v ostatních krajích, útrapy, jimž nikdy nebude konce. „Tof život,“ prohlásil pan Sauvage. „Rcete raději, smrt.“ řekl Morissot s úsměvem. Ale náhle se zarazili a zachvěli; zaslechli na blízku kroky; a ohlédnuvše se spatřili za sebou státi čtvero mužů hranatých a vousatých v plné zbroji, oděných jako bývají lokaji, s placatými čepicemi na hlavách, ani na ně míří ručnicemi. Udice jim vypadly z rukou a plavaly po vodě.

Ve mžiku byli uchváćeni, svázáni, odvlěćeni, vrženi do člunu a odvezení na ostrov. Za domkem, který pokládali za opuštěný, viděli nyní asi dvacet německých vojáků.

Hranatý vousáč, jenž seděl obkročmo na židli a kouřil z veliké porculánové dýmky, ptal se jich znamenitou francouzštinou: „Nachytali jste hodně ryb, pánové?“ Vtom přistoupil jeden z vojáků a složil před důstojníkem síť plnou ryb, již byl přinesl s sebou. Prušák se usmál: „Aj, aj! Jak je vidět, nebylo to nejhorší. Ale jde o jinou věc. Poslyšte a nelekejte se! V mých očích jste dvěma vyzvědači, vyslanými, aby mne špehovali. Jste lapeni a máte býti zastřeleni. Lovili jste na oko, abyste lépe utajili své záměry. Padli jste mi do rukou, a tím jest rozhodnut váš osud; válka je válka. Protože však jste prošli předními strážemi, znáte zajisté heslo, abyste se mohli vrátiti. Povězte mi to heslo, a dostane se vám milosti.“

Oba přátelé, stojíce vedle sebe s tvářemi zsinálými a s rukama lehce a nervosně se zachvívajícima, mlčeli.

Důstojník řekl: „Nikdo se toho nedoví; vrátíte se zcela klidně. Tajemství zmizí s vámi. Odmítnete-li, znamená to smrt. Volte!“

Ani sebou nepohnuli, ani úst neotevřeli.

Prušák, zůstávaje stále klidným, mluvil dále, vztahuje ruku k řece: „Pomyslete si, že do pěti minut budete oba v hlubinách této vody! Do pěti minut! Máte zajisté rodiny?“

Mont-Valérien stále hřímál.

Oba rybáři stáli tu bez pohnutí, beze slova. Němec dal rozkazy svým jazykem. Pak odstavil židli, aby nebyl příliš blízko zajatcům, a dvanáct mužů postavilo se na dvacet kroků od nich, držíce pušky u nohou.

Důstojník řekl: „Dávám vám na rozmyšlenou minutu, ani o vteřinu více!“

Pak se rychle vzchopil, vzal Morissota pod paží, odvedl ho stranou a pošeptal mu: „Povězte mi rychle heslo! Váš společník se toho nedoví. Budu dělat, jako bych se byl obměkčil.“

Morissot neodpověděl.

Prušák odvedl pak pana Sauvagea a dal mu stejnou otázku. Pan Sauvage neodpověděl.

Ocitli se vedle sebe.

Důstojník velel. Vojáci pozdvihovali zbraně.

Tu spočinul zrak Morissotův náhodou na síti, plné řízků, ležící v trávě, na několik kroků od něho.

Sluneční paprsek ozářil tu hromadu ryb, jež sebou posud zmítaly. Srdce se mu sevřelo. Nemohl se přemoci, oči zalily se mu slzami.

Pak řekl zajímavě: „S Bohem, pane Sauvage!“
 Pan Sauvage odpověděl: „S Bohem, pane Morissote.“
 Stiskli si ruce, chvějící se oba po všem těle.
 Důstojník povelal „Palte!“

Dvanácte ran splynulo v jedinou.

Pan Sauvage klesl rázem na tvář. Morissot, jenž byl větší postavy, zapotácel se, otočil se stranou a padl na přič přes tělo přítelovo, s tváří obrácenou k nebi, a ze šatů jeho, prostřelených na prsou, řinuly se proudy krve.

Němce udělil nové rozkazy.

Vojáci se rozběhli, načež se vrátili s provazy a kameny, jež přivázali na nohy obou zastřelených; potom donesli mrtvolu na břeh.

Mont-Valérien neustával duněti, zahalen jsa nyní ohromným mračnem dýmu.

Dva vojáci vzali Morissota za hlavu a za nohy; dva jiní popadli pana Sauvagea rovněž tak. Rozhoupali obě těla ze vší síly a vrhli je pak co nejdále od břehu, takže opsala oblouk a ponořila se do řeky vzpřímená, ježto kameny táhly je dolů nejdříve nohama.

Voda vystříkla, vřela a čeřila se, načež se utišila; jen drobné vlnky z ní plynuly ke břehu.

Byly zabarveny krví.

Důstojník řekl pak polohlasně, s tváří stále stejně jasnou:

„Tak a teď jsou tu ryby!“

Načež odešel k domku.

V trávě spatřil síť s řízký. Zdvihl ji, prohlížel, usmál se a řekl: „Viléme!“

Přiběhl voják v bílé zástěře. Prušák mu kořist obou zastřelených dáváje, nařizoval:

„Dej mi usmažit ty rybičky, dokud jsou živý. To bude pochoutka!“ — — — — —

A zapálil si dýmku nanovo. (G. de Maupassant.)

Z knihy „Maupassant mládeži“.

*

Vděk velkým lidem.

Komu jsme vděčni: rodičům, učitelům, přátelům; obci, národu, státu. Všem, kdož nám jakkoli přispějí ku pomoci ať přímo nebo nepřímo: rolníkům, dělníkům rukou i ducha, všem poctivým pracovníkům. Nejvíce pak velikánům ducha, jimž vděčíme za lepší podmínky nynějšího života. Každý národ má své veleduchy; ale nejen jich si váží; je vděčen i geniům národů cizích, neboť jejich práce prospěla všemu lidstvu.

Jak se odvděčíme velkým lidem: poznáme jejich život a jejich myšlenky; zapamatujeme si je a šíříme je dále; snažíme se žít podle těchto myšlenek. Předně pak poznáváme život a myšlenky našich vele duchů: Husa, Komenského, Havlíčka, Palackého, Masaryka.

*

Poučení otcovo.

Kam otec přišel mezi lid, tam byl rád viděn, vřele uvítán, nanejvýš oblíben. Kamkoli vstoupil, tam vstoupil co přítel se snahou upřímnou, aby prospěl, pomohl a všude se osvědčil co rádce zkušený. Vzpomínky na tyto návštěvy, na jeho dobrotu a lidumilnost jsou nám nejdražším po něm dědictvím.

Dlouho to trvalo v takovou neděli poutím těm zasvěcenou, než jsme se s ním dostali mezi zelenající se pole, která tak miloval, pod širé nebe, k němuž s takovým vroucím nadšením pohlížíval. Dlouho to trvalo, než se probral z vážných myšlenek a byl zas s to promluvit k nám svoje svatá, nezapomenutelná slova.

„Hle, děti,“ pravil otec a pohnutě se na nás usmíval, „hle zase jsme se jednou octli v boží přírodě; jak je krásná! Z každé květiny hledí na nás zázrak vznešený. Člověk neví, čemu by se dříve podivil. Jak se potěšíme touto procházkou, a až se vrátíme domů, čeká na nás laskavá naše matka, pokrytý stůl, útulný byt i čeho k životu nám potřebí. A či to zásluhou, děti? Jediné oněch pracovitých lidí, s nimiž jsem vás právě seznámil, v jejichžto smutných, nezdravých dílnách jste teď meškaly, jejichž pilnost bývá tak nedostatečně odměněna, že stále zápasí s nouzí a hladem. Co by z toho zpozdlého světa bylo, kdyby oni nechtěli nadále pracovati a jemu se obětovati? Zmatek největší! Vše by couvlo do končin nejsmutnějších a za krátko by se musil člověk vzdát své lidskosti. Musil by si pak každý sám vše zhotoviti a vyráběti, čeho je mu k životu potřebí. Nad takovou prací a neodbytnou starostí brzo bychom zapomněli své vzdělanosti a bylo by po pokroku umění a vědy. Kdož by jich pak mohl pěstovati!

Pročež, děti, važte si těch, kteří za vás pracují a pracujíce svého ducha a citu zanedbatí musejí. Nikdy nezapomeňte, že čeho užíváte dobrého, na jejich to užíváte útraty, pročež budiž vždy nejsvětější povinností vaší k nim trpělivost a shovívavost. Oni, ještě jednou vám to opakuji, aby se vám to hluboce vrylo do duší, oni jsou nejhlavnějšími lidstva dobroditeli, sloupy naší kultury, dílem jejich nejen vše, čeho se dotýkáte a co vám slouží v domácnosti, nýbrž i výzkumy našich učenců, práce našich básníků jsouť ovocem jejich skromnosti, jejich odří-

kání se všeho, co život zdobí. Ke každému buďte zdvořilými, ale k těmto lidem vždy uctivými a nikdy nedejte si vzítí jediné příležitosti, kdež byste se jim aspoň poněkud odsloužiti mohly za nekonečné jejich o nás zásluhy.“ (K. Světlá: Upomínky.)

Chvála.

Patří všem těm mužům a ženám práce, kteří v potu tváří se lopotí ať rukou či hlavou, razí velkým myšlenkám pevné dráhy, pomáhají, aby tyto myšlenky se uskutečňovaly. Miliony je těch dělníků ducha a ruky a my nestačíme býti jim vděční a chváliti je.

Nechválíme však lidi, kteří žijí lehce a bezstarostně na úkor druhých, kteří nic nového světa nedali, aniž svýma rukama nebo svou hlavou přispívají k dobru spolubližních.

Lesk zlata milionářů a lesk královských korun je ničím vůči pravé zásluze lidí, kteří v plodné práci pro svět ztratili zdraví, ztratili život, nebo kteří vynikajícím svým nadáním a pílí vedou lidstvo kupředu.

Slavný a známý indický myslitel Rábindranáth Tagore vypravuje o indickém mudrci, který se koupal v řece a zašel doprostřed. Tu se zadumal a zapomněv, kde je, zůstal tu zamýšlen stát. Blížila se loď. Lodníci spatřivše mudrce, zastavili. A loď čekala, dlouho, předlouho, až mudrc domysliv zvolna bral se z vody. Pak loď jela dále.

Na jedné malé stanici zastavil rychlovlak k vůli mistru Jiráskovi, aby jej vzal s sebou. František Medicejský, mocný kníže, kdykoli mluvil s Michelem Angelem, uctivě sundal klobouk. Císař Karel V. jevil největší úctu k malíři Tizianovi. Na veřejnosti nechával ho jíti po pravé straně, což bylo ve středověku (kdy panovník požíval posvátné úcty, psává se „z boží milosti“) neslýcháno. Jednoho dne maloval Tizian, Karel V. jej navštívil. Malíř stál na schůdkách a upustil štětec. Císař se shýbl a podal mu jej k největšímu úžasu všech přítomných. Nu, dnes vidíme, že to bylo zcela v pořádku (neboť Karel V. neudělal pro lidstvo ani tisícinu toho, co udělal Tizian, kterého by byl nikdo nemohl nahradit, kdežto císaře ledakdo), tenkrát to byl hotový div.

Francouzský učenec Roux přednášel právě svým posluchačům. Vtom do místnosti vstoupil vynálezce telefonu Bell, muž velmi učený a pilný. Profesor Roux poznav návštěvníka, ihned přestal přednášet a řekl: „Pánové, pro dnešek dosti, spatřiliť jste sira Bella!“ (Dle Smilesa.)

Poeta učíteli.

Theodosius Veliký, římský císař, poznáv, jak málo platí skvělý rod a bohatství bez dobré výchovy, poručil ve všech svých zemích hledati nejmoudřejšího muže. Nalezli mudrce Arsenia, jemuž svěřil svého synka Arkadia, aby jej vychoval v ctnosti a vědění.

Mladíček — pyšný na to, že je synem císařovým — při vyučování seděl a nechal mudrce stát před sebou.

Spatřiv to, Theodosius pravil synovi s výčitkou: „Vstaň a postup místo svému učíteli! Bohatství a skvělý stav jsou náhoda, na níž nemáš jediné zásluhy a bůh může je zvrátiti do zítřka; ale moudrost a opravdová zásluha tohoto muže vždy bude vážena a ctěna; vstaň a učíš místo svému učíteli!“ (Italsky Césare Cantù.)

*

Krásné mysterium sebeobětování a nevděku:

Hořící srdce.

Za šedého dávnověku žil mocný národ. Jeho sídlo bylo obklopeno se třech stran hustými, neproniknutelnými lesy, na čtvrté straně se rozkládala širá step. Byl to silný a statný lid, který miloval život a byl se svým osudem spokojen... Dle všeho to byli cikáni. Ale jejich šťastný život byl rozrušen jednou událostí: do jejich země vnikl cizí kmen a zatláčil je do hloubi lesů. Byly tam bažiny a mlhy, neboť to byl prales a jeho větve tvořily tam hustou spleť, že zakrývaly pohled k obloze. A když přece pronikly paprsky slunce ke stojatým vodám, vznikly tam nezdravé výpary, že lidé umírali jeden po druhém. Tu počaly ženy a děti bédovat. Mužové propadali chmurným myšlenkám. Nezbyvalo, než lesy opustit, a to šlo pouze dvěma cestami: buď nazpátek, — tam byli mocní a zavilí nepřátelé; nebo kupředu a tam stály obrovité stromy, které se svými silnými větvemi a haluzemi úzce ovíjely a zapustily pevně své uzlovité kořeny do vlhké bažinaté půdy.

Byli to silní, odvážní lidé a dovedli by do posledního muže padnout v boji s těmi, kteří je pokořili; ale oni nesměli zahynout v boji, protože učinili jistý slib a tento slib by jejich smrtí nedošel vyplnění. Proto seděli a přemýšleli po celé noci, les k tomu ztlumeně hučel a bažiny dýchaly jedovatými parami.

Seděli a stíny strážných ohňů poskakovaly tiše kolem a všichni se domnívali, že to netancují stíny, nýbrž zlí duchové lesů a bažin ve své vítězoslávě. Již se chtěli

*

odebrat k nepříteli a složit mu svou svobodu a své životy, neboť žádný se již neděsil života otrockého... Ale Danko je všechny zachránil.

Byl jedním z mužů národa, krásný mladík. Krásní lidé jsou všichni odvážní. A pravil ke svým bratrům:

„Přemítáním neodvalíte kámen s cesty. Kdo nic nedělá, také ničeho nedobude. Proto mrháme svými silami v tichém zlořečení? Povstaňte! Projděme les křížem krážem! vždyť přece musí mít někde konce, jako má vše na světě svůj konec. Pojďme!“

Pohlédli na něj a viděli, že je lepším než oni všichni, neboť z jeho očí zářila síla a chladná rozvaha.

„Veď nás!“ volali.

A on je vedl... Šli za ním jednosvorně a důvěřovali v něj. Byla to těžká cesta! Krok za krokem pohltilo bahno jednu lidskou oběť a hustá spleť stromů a keřů kladla skoro nepřekonatelné překážky. Šli tak dlouho... Les stále houstl a síly je už opouštěly! Tu počali reptati proti Dankovi a činili mu předhůzky, že on, nezkušený mladík, je vodí po bludných cestách. Ale on kráčel neustále v popředí, pln odvahy a přesvědčení o vítězství.

Konečně zahučela lesem bouře; stromy temně a hrozivě šuměly, byla taková tma, jakoby se všechny noci, které na zemi byly, spojily v jednu děsivou noc.

Stanuli uprostřed jásavého šumění lesa a chvějící se tmy, vysílení a rozhořčení, a vrhli se na Danku.

„Bidáku,“ křičeli, „co jsi s námi udělal? Tys nás vedl do záhuby. Musíš zemřít!“

Blesk a hrom potvrdil jejich ortel.

„Volali jste: Veď nás! a já jsem vás vedl. A vy? Co děláte vy? Nemáte ani pochopení, abyste napiali odvahu a sílu pro delší pouť! Jdete jen za mnou, jako stádo ovcí jdete!“

Tato slova rozdráždila jejich zuřivost ještě více.

„Ty zemřeš! Zemřeš!“ sípali všichni. Danko pohlédl na ně, na ty, pro něž se obětoval, a viděl, že se z nich stali zběsilci. Mnoho mužů jej obkličilo, ale ušlechtilost nevyčetl v žádné jejich tváři, nemohl čekati od nich milosti. Tu se probudila v jeho srdci bouře hnusu proti těmto zaslepeným, ale soucit s vlastním lidem toto rozčilení utlumil. Miloval tyto lidi a myslel, že by bez něho zahynuli. A znovu probudila se v něm plamenná touha, zachrániti je a uvést na pravou cestu. A v jeho očích zableskly se paprsky tohoto ohně.

„Co mám učinit pro tento lid?“ přehlušilo jeho zvolání hukot bouře.

A náhle rozerval rukama svá prsa, vytrhl z nich srdce a zdvihl je vysoko nad hlavu.

A srdce svítilo jasně jako slunce a jasněji než slunce, a celý les mlčel, osvětlen pochodní velké lidské lásky; temnota přehala před touto září a zapadla tam v hloubi lesů, v jedovatých výparech bažin. Ale lid stál zkamenělý leknutím.

„Pojďme!“ volal Danko a řítil se kupředu na své místo vůdce. Hořící srdce držel vysoko v ruce, a ukazoval jim tak cestu.

Hnali se za ním, oslepeni a uchvázeni zvědavostí. Les opět hučel a potřásal udiveně vrcholky stromů; ale jeho šum zanikl v dusotu spěchajících lidí. Všichni běželi rychle a s odvahou, očarováni divuplným zjevem hořícího srdce. I nyní jich část klesla, ale umírali bez reptání, bez slz. Danko ležel v čele všech, a jeho srdce hořelo a zářilo!

A náhle je les opustil a zůstal vzadu jako pevná, němá zeď a Danko s veškerým lidem se vrhl do moře sluneční záře na vonném vzduchu, vyčištěném a křišťálovém po dešti.

Byl večer. A v paprscích zapadajícího slunce zdála se být řeka tak rudou jako krev, která se mocným proudem řinula z rozervané hrudi Dankovy.

Ještě jeden poslední pohled na širou step, na níž měl nastati volný život jeho lidu, nyní uspokojeného, a Danko, jeho pán a vysvoboditel, klesl a umřel.

Stromy v pozadí a tráva, zbrocená jeho krví, tiše ševalily. Ale spokojení a nadějemi rozradostnění lidé si nepovšimli jeho smrti a neviděli, jak vedle mrtvoly Dankovy ještě svítí jeho hrdinné srdce. Jeden člověk to zpozoroval a pyšné srdce opatrně zašlápl nohou... A srdce se rozlétlo v jiskry a uhaslo...

Od toho ta modrá světélka na stepi, která se objevují před bouří! (Maxim Gorkij.)

Vysvětlíme: Danko-osvoboditel, průkopník nových myšlenek, vůdce. Nedůvěřivý lid. Nevděk jeho. Sebeobětování vůdcovo nebylo pochopeno. Hořící srdce = život osvoboditelův planoucí láskou k lidu. Zašlápnutí srdce = nejčernější nevděk. Doklady z dějin (Aristeides, Sokrates, Kolumbus, Galilei; K. Havlíček, B. Němcová; Ressel, Foulton, Prokop Diviš a j.).

K četbě a výkladu (koncentrace s dějepisem):

Nevděk.

R. 1485 bloudil úrodnou Andalusií na jihu Španělska asi padesátiletý muž, oblečený v rozedrané cáry, hladový a zmořený. Na rukou nesl desítiletého chlapce. Byl to jeho synáček, sirotek po matce, jež před krátkým časem zemřela. Hošík plakal hladem a únavou. Otec těšil malého Diega, trpělivě se rozhlížeje, nespatri-li vesnici či osamělou caserii¹⁾, kde by si mohli aspoň na chvíli odpočinout a vodou se občerstvit. Muž byl bez domova, v kapse neměl ani mavedí.²⁾

Konečně po dlouhém bloudění ocitl se před portálem rozlehlého kláštera, kterých tehdy bylo ve Španělsku velmi mnoho (a dodnes je). Na smrt unaven, ale statečně se přemáhaje zabušil na dveře. Bosý františkán přišel mu otevřít. Příchozí požádal o trochu vody a chleba pro svého synka. Františkánský převor ptal se muže, jehož důstojný zjev v rozedraných cárech jej překvapil, jak se jmenuje a kam se béře. Dozvěděl se, že se jmenuje Cristoforus Columbus, a že hledá toho, kdo by mu poskytl podpory, aby mohl dojetí novou cestou do říše velikého chána a objeviti země, o nichž sice ví, ale k jichž dosažení potřebuje peněz. Převor udiven byl moudrou řečí neznámého muže, pozval jej dále a slíbil mu všemožnou pomoc.

Tak musel zápoliti s osudem a nepřízní lidí veliký objevitel Ameriky! Klesl až k nejnižšímu stupni bídy, kdy musil se živit žebrotou, ten, jehož jméno vyslovujeme nyní s největší úctou!

Křištof Kolumbus narodil se asi r. 1436 v Janově, kdež dostalo se mu dobrého vzdělání. Věnoval se plavectví. Již ve čtrnáctém roce se plavil. Moře bylo jeho radostí, touhou, brázdit nesmírné jeho dálavy bylo mu největší rozkoší. Podnikl vypravu do Tunisu a na Island. Objevy velikých mořeplavců portugalských přivábily jej do Lisabonu, kdež se usídlil. Tam uzrál v něm veliký záměr, najít Východ pomocí Západu, jak říkal. Byl pevně přesvědčen o kulatosti země a tedy o tom, že jda na západ musí dospět k východním břehům Indie, báječného Ofiru.

Sice již dávno ve starověku řečtí učenci (Platon, Archytas Tarentský a j.) měli zemi za kouli a někteří středověcí učenci, jako Toscanelli, zabývali se též podobným plánem již před Kolumbem, ale v době, o níž mluvíme,

¹⁾ dvorec.

²⁾ malý peníz španělský.

upadly tyto myšlenky v zapomenutí a opovržení pro odpor církve, jež držela se doslovně učení bible, která nic o kulatosti země nepraví.

A tak bylo Kolumbovi po celý takřka život zápasiti s dvěma nepřáteli: chudobou a s neporozuměním a posměšky. Rodné město Janov odmítlo jeho nabídku. Portugalský král Jan II. dal sice myšlenku mořeplavcovu prozkoumati dvěma slavným zeměpisci, ale ti ji ocenili jako velikou pošetilost. Chytrý Jan II. obávaje se, aby neušel mu možný zisk z končin, jež by přece jen mohly být Kolumbem odkryty, pro všechny případy jednal s Kolumbem, vyžádal si od něho důmyslné plány a mapy, dal si vyložiti jeho teorie a názory, a když se tak zmocnil všech mořeplavcových tajemství — — nectně jej zradil a tajně vyslal loď napříč oceánem, aby sledovala cestu označenou Kolumbem a uloupila ovoce jeho důmyslu.

Leč zrada a klam zahubí obyčejně samy sebe. Po čtyřech dnech plavby k západu vrátila se loď Janem vyslaná — nebylo na ní smělého ducha, jenž dovede čelit nepřízni a nebezpečí, jenž ví, za čím kráčí, jenž je si jist vítězstvím. Bázliví námořníci polekali se bouře a vrátili se brzy s cesty.

Kolumbus opustil Portugalsko, kde se mu dostalo toho, co nejvíce mužnou povahu bolí, zrady. Šel do Janova a prosil své rodáky, aby mu pomohli. Odmrštěn šel jinam, prosil a prosil, aby mu lidé dovolili — učiniti jim dobrodiní! Zdálo se, že vyžebrovává pro lidstvo objevení nového světa. Leč marně se namáhal.

Teprve převor Perez de Manchena mu trochu přispěl: vymohl mu přístup a slyšení u španělského dvora. Kolumbus odebral se do Kordovy, kdež meškal král Ferdinand, velice zaměstnaný vyhlazovací válkou proti vzdělaným a pilným Maurům, kteří drželi ještě zbytek svého panství kolem Granady. Potřítí „nevěřící“, zničení blahobytné vlastní země, bylo tehdy Ferdinandovi mnohem přednější úkolem než porozprávět s neznámým snilkem. Po dlouhých měsících ustavičných proseb byl Kolumbus přijat. Skromně, ale bez rozpaků předstoupil před Ferdinanda a Isabelu a vysvětlil svůj plán. Král obrátil se s ním na svou radu vzdělaných mnichů a vysokých církevních hodnostářů v Salamance. Rada pohrdla myšlenkou Kolumbovou, příliš hrda, než aby se dala poučovati neznámým mužem, který chce mít své vlastní mínění a neptá se jich dříve, než myslí. Řekli mu pouze, že země je plochá na způsob velikého kotouče; že kdyby byla koulí, odkud by se vzali lidé v obydlených zemích na druhé straně? Tuť by všichni lidé tedy nepocházeli z Adama? A jak by

bylo možno, aby lidé bydlili a chodili nohama naproti? I kdyby země byla koulí, pro velikou horkost tropických krajín nemůže být s druhé strany obývána...

A tak chudoba ducha, nepřítel větší než chudoba hmotných prostředků, donutila Kolumba na čas ustoupit. Psal bezvysledně králi anglickému. R. 1489 znovu prosil Ferdinanda. Po dvou dalších letech dočkal se toho, že rada salamanská odmítla jeho plán nadobro jako nemožný a příliš dětinský, než aby se slušelo velkým knížatům se s ním zabývat.

Ale vytrvalý Kolumbus nepolevil. R. 1492 dosáhl za pomoci dobrého přítele nového slyšení u Isabely, kterou konečně přesvědčil tak, že aspoň slíbila Kolumbovi podporu a slib svůj vyplnila.

Po dvaceti letech proseb, bídy, hladu, ústrků, zrady, posměchu zvítězil vytrvalý duch mořeplavcův! Jaké asi myšlenky kolovaly v mysli velikého muže, když dne 3. srpna 1492 opouštěl přístav Palos se třemi plachetními kocábkami, z nichž jen jeho „admirálská“ loď měla palubu! Šestapadesátiletý Kolumbus pouští se do neznáma se 120 lidmi, s jejichž pověřivostí a strachem bylo mu často bojovat (ačkoliv to byli mužové z nejodvážnějších!). Kormidelník na „Pintě“ zničil mu naschvál kormidlo, jen aby přiměl velitele k návratu; plavci děsili se ujeté vzdálenosti, takže Kolumbovi nezbývalo než falšovati záznamy o ujeté dráze; optické klamy vzněcovaly pověřivost lodníků, kteří naléhali na velitele, aby se vrátil — ba vypravuje se, že mu i vyhrožovali; bouře ochromovaly jejich činnost; 10. října plavci prohlásili, že dále nepojedou. Než Kolumbovi podařilo se zdolat všechny tyto překážky a strážně.

A tak po 70 dnech plavby (12. října 1492) vykřikl plavčík v koši spasné slovo: „Tierra, tierra!“ (Země!) Kolumbus dostihl ostrova Guanahani. Byl pohostinsky přijat důvěřivými divochy. Zanechav několik mužů na sousedním ostrově Haiti, spěchal mořeplavec domů, kde jeho výpravu považovali za ztracenou.

Cesta Kolumbova Španělskem do Barcelony, kdež Ferdinand a Isabela právě meškali, byla nevídaným triumfem a snad jedinou malou odměnou za všecko předešlé i napotomní hoře, jehož se mu dostalo. Kolumbus byl tehdy hrdinou dne, jeho sláva pronikla naráz celým Španělskem, nejpřednější šlechtici mu sloužili v průvodě a královští manželé prokázali mu tehdy neslýchanou poctu: když vstoupil do sálu, kdež ho očekávali, povstali.

25. září 1493 odjížděl Kolumbus, admirál a místokrál objevených báječných zemí, opět na dalekou cestu se sedmnácti loděmi a 1200 muži, plnými naděje na okamžité zbohatnutí.

Z této výpravy vrátil se Kolumbus po třech letech. Vezl několik set zklamaných a stonavých Španělů, kteří nepřestávali naříkati nad tím, že poslechli Kolumba a jeli do země, kde prodělali množství bojů a útrap, kdežto oni si mysleli, že jedou do čarovného ráje. Pohrdání, pomluvy, nevděk stíhal Kolumba, jenž přes to vydal se do Ameriky po třetí, kdež mu bylo neustále bojovati s nepřítelstvím vlastních lidí, se závisti, škodolibostí, vzpourami. Stěžoval si do Evropy králi, žádaje o vyšetřujícího soudce, který by vinníky potrestal.

Ferdinand podlehl pletichám nenávislných a závistivých dvořanů a místo soudce poslal do Ameriky násilníka a nepřítele Kolumbova Bobadillu, jemuž dal nad Kolumbem plnou moc.

Bobadilla jí využil. Zatkł Kolumba a jeho dva bratry. Spoutané těžkými řetězy poslal je jako zločince do Španěl. Když soucitný strážce chtěl Kolumbovi sejmouti pouta, veliký objevitel trpce odvětil:

„Zachovám je jako pomník odměny, které se mi za mé služby dostalo!“

A zachoval.

Král a královna se sice zastyděli, když velikého plavce přivezli do Španěl v železech, a nařídili jeho propuštění, ale kruté rány zrádně Kolumbovi zasazené tím nevyhojili. „Svět zrodil mi tisíce bojů a já vždy jsem vzdoroval až po tento den, kdy nemohu se brániti ani zbraněmi ani rozvahou. S jakou ukrutností mne zničili!“ píše Kolumbus.

Ještě jednou vzpružil se jeho silný duch ke čtvrté cestě (r. 1502), objevil zlatonosné doly ve Veraguas, založil tam osadu, a když byla divochy přepadena, obětavě přispěl jí na pomoc. Boje ztenčily jeho mužstvo, bouře ničily mu lodi. Osvobodil své druhy a vracel se k Hispaniole (Haiti). Hrozný cyklon byl by málem zničil jeho loď, na níž vzbouřili se lodníci. Bez pomoci svého bratra byl by býval churavý admirál snad zabit.

Vrátiv se do Španěl r. 1505 seznal Kolumbus, že nezbyvá mu než vzdáti se osudu: královna Isabela zemřela, král zatvrdil se vůči svému největšímu dobrodinci a nechal jej zemřít v kruté bídě a bez pomoci u věku 70 let ve Valladolidu (r. 1506). Před smrtí ukázal těžce zkoušený muž na zeď svého pokoje: visely tam železné řetězy. Ty poručil vložiti do rakve, v níž bude odpočívati...

Tak zemřel největší duch patnáctého století. Černý nevděk byl mu údělem za nesmírné strážně, jež podstoupil, aby pomohl člověčenstvu.

*

Neupřímný kámen.

Je to povídka o životě portugalského básníka Kamuinského (Camuëns). Když byl hochem, říkali mu vždycky, že Portugalsko je jeho vlastí, že je nejkrásnější zemí na světě a že Portugalci jsou nejlepšími lidmi. V sousedství jejich žili tehdy Maurové, mohamedáni. Od malička učili Kamuinského jich nenáviděti, neboť byli jiné národnosti. Krom toho křesťanské náboženství je prý pravé a všichni, kdož je nevyznávají, jsou zlí, špatní lidé, kteří zasluhují, aby byli vyhlazeni.

Když dorostl v mladého muže, bojoval Kamuinský statečně proti Maurům. Jednou vpadl na maurskou loď a v boji na palubě její pozbyl oka. Potom cestoval do Indie, do města Goa, jehož Portugalci na Indech dobyli. Ač byl nyní jednoký, viděl přece jasně, že křesťané jednají s podrobenými domorodci ukrutně a nelidsky. Vytýkal jim tu špatnost, pravil: „Proto jsem pozbyl oka v boji proti nevěřícím, abych viděl, že moji krajané jsou hanební, ukrutní lidé a že pohané jsou daleko lidštější a lepší.“ Za to uvěznili jej na galeji, aby jako galejní otrok vesloval spolu s jinými. Galej plula do daleké Číny. Nastala bouře, loď byla vržena na skálu a ztroskotala se, jediný Kamuinský se zachránil. Když dosáhl břehu, tiskl v ruku papíry, na nichž byla napsána nejkrásnější jeho báseň *Lusovci*, ve které se líčí výprava Portugalců do Indie pod vůdcovstvím mořeplavce Vasko de Gama.

Po šestnácti letech vrátil se básník do Lisabonu. Byl chudý, ubohý; jeden starý Indián, který s ním přišel, žebrol pro něj na ulicích. Jakýs šlechtic navštívil básníka v jeho chudobné komůrce a chtěl, aby mu napsal nějakou báseň. Chorý básník ukázal na starého Indiána, který prosil o peníze na palivo, neboť byla zima. Šlechtic odešel, aniž pomohl. Básníka donesli do chudobince a tam zemřel a na jeho hrobě postavili kámen: který pravil kolemjdoucímu: „Zde leží Ludvík Kamuinský, první ze všech básníků svého času; žil chudě a v bídě; tak i zemřel. 1629.“

Ale potom bylo lidem nepříjemno, když četli, co jim kámen povídá. I odstranili starý kámen a vztyčili jiný, nádherný to pomník, na němž zlatá písmena hlásala, jaké krásné básně Kamuinský napsal, nazývala ho nejslavnějším Portugalcem, ale nic nepovídala o jeho smutné smrti. Druhý

kámen byl neupřímný. Lidé se styděli před starým kamenem, proto jej odstranili. Více by jim bylo se ctí, kdyby byli kámen ponechali, kdyby každý, kdokoli by nápis četl, si byl řekl: „Hle, velký básník žil i umřel bídě. To se nesmí vícekrát státi. Nesmíme se hněvat na každého, kdo nám řekne, že nejsme nejlepším národem na světě, kdo chce, abychom byli dobří.“ (Gould-Mužik.)

*

Kolik našich velkých mužů zemřelo v nevděčném zapomenutí? Dožil se Havlíček vděku národa? Božena Němcová? Jaký nevděk stihal Masaryka před válkou!

*

„Neházejme na své dobrodince kamením a neoplácejme jim nevděkem a urážkami a nepotvrzujme staré přísloví a pravidlo: že národové jsou obyčejně nevděční ke svým zasloužilým mužům. Ovšem jest pravda, že se řádný vlastenec a opravdový syn svého národu ani žádným nevděkem odehnati a odstrčiti nedá od plnění svých povinností k národu. Avšak pomyslete si, jak trpký musí býti cit takového muže, který beze vší odměny jen z pouhé odanosti pro vás tak dlouho pracoval, a kterému pak za to zaplatíte místo lásky a vážnosti nadávkami a hrubými podezřeními! Mnohé slabší duše ale opravdu nevděk podobný navždy nám odeizí. (K. Havlíček ve „Slovanu“.)

*

Obdiv a patolízalství.

Velcí a dobří lidé táhnou jiné za sebou, vzbuzují bezděčný obdiv, který povznáší mysl všech, kdož s nimi mluví, nebo čtou jejich díla. A naopak. Společnost lidí špatných, prázdných, ničemných činí i jiné povahy špatné, prázdné, ničemné.

„Pověz mi, komu se obdivuješ, a já ti povím, kdo jsi, aspoň co do schopností, vkusu a povahy.“ Obdivuješ se mužům podlým? — tvá vlastní povaha je podlá. Obdivuješ se lidem bohatým? — z hlíny jsi a hliněný. Obdivuješ se mužům v důstojenstvích postaveným? — patolízal jsi neb mrzký parob. Obdivuješ se mužům poctivým, statečným a opravdu mužným? — pak sám jsi ducha poctivého, statečného, opravdu mužného.

Nešetři obdivem vůči mužům vpravdě ušlechtilým (nemusí být slavní, ani bohatí!). Zednický učedník, napotom slavný Cunningham schválně vykonal dalekou cestu pěšky do Edinburka, aby spatřil velikého básníka Waltra Scotta

na ulici. U nás řada lidí jede do Hronova, jen aby uviděla Mistra Jiráska, do Prahy, aby spatřila presidenta Masaryka.

Lidé neušlechtilí nejsou schopni obdivu pro duchy veliké a šlechtné a pro velká díla jejich. Jim nejvyšším zájmem je mamon a moc. Klaní se mocným a bohatým a opičí se po nich.

Filip, vévoda burgundský, jednou onemocněl a musel si dát oholiti hlavu, I rozkázal, aby všech pět set dvořanů jeho dalo si oholiti hlavu podobně. Patolízalové učinili tak s největší ochotou. Jeden z nich dokonce spatřiv jakéhosi šlechtice neoholeného, ihned se ho chopil a zavlkl jej k holiči, aby tak dokázal oddanost svému pánu! (Dle Smilesa.)

*

Šovinismus. Láska k vlastnímu národu neznamená nenávisť k národu cizímu. Přiznat se bez ostychu k mateřské řeči i v nevraživé cizině je národní hrdost. Myslet si, že jen vlastní národ je nejlepší, největší, nejslavnější a že ostatní národové nic nejsou, pohrdat cizí řečí a posmívat se jí — to je národní pýcha a nadutost. Chtít za každou cenu prospěch vlastního národa, byť se to dalo i zločinnou cestou — je národní přepjatost, sobectví, šovinismus. Maďaři říkali před převratem: „Tót nem ember“, „Slovák není člověk“; Němci za války si dali heslo „Gott strafe England“, „bůh trestej Anglii“ = výrazy šovinismu. Národní pýcha vede vždy k pádu. (Španělé a Geusové, Němci, Maďaři; naproti tomu Angličané šetří řeči, zvyků, náboženství, povahy podmaněného národa — zcela jiné výsledky jejich politiky!) Palacký odkázal svému těžce zkoušenému národu, „aby vždy kráčel po cestách pravdy a práva, i aby nepýchal ve zdaru, aniž kdy zmalomyslněl ve protivenství“.

Bezmezný šovinismus německých jun-kerů za války. Na počátku války řekl císař Vilém II.: „Bůh náš, bůh Němců je silný, jest velký a rozdrtí železnou palicí ostatní národy. Jděte a modlete se! Potom je důkladně pomlátíme.“ Ještě r. 1918, když porážka Německa byla téměř jista, mluvil v Essenu k dělníkům — o pomstě boží, plameuném meči, o „ano nebes“ (= Německo) proti „ne pekla“ (= čtyřdohoda), o německém duchu vtěleném v nadělověky. Pohrdlivě zmiňoval se o profesoru Wilsonovi, který prý pocítí, co Německo dokáže. A s tímto kejkliřem a tyranem celé řady nohsledů, patolízalů a nabubřelců vyhlášovaly přednosti germánského ducha a germánského těla, posmívaly se Francii, Anglii, Americe, ničily Srbsko, Belgii,

Rumunsko, v čemž jim stateční potomci Arpádovi pomáhali. Zlo trestá se samo. Splnilo se, co předpověděl Palacký: „Ale — „Hochmut geht vor dem Fall!“ — tak mluví Němci sami, a zakusí toho ještě časem svým, ač já se času toho již nedočkám.“ Němci pykají těžce za šovinismus svých vůdců, ale ani teď všichni neberou si poučení z pokynu dějin, jehož se jim světovou válkou dostalo. Nedávno vydali němečtí šovinisté provolání, v němž je doslovně napsáno: „Pryč se lživou láskou k člověku, k společné kultuře, k rytířskému chování vůči ostatním národům. Pryč s lidskými city. Jediné nenávist proti všemu, co není německé, musí nás naplniti. Nenávist smrtelná, nenávist až k hrobu proti Němčům jest naše heslo pro budoucnost...“

Užijme zbraní podlých a násilnických, ukrutnosti hnané až k bestialitě. Každá hrubost jest nám dovolena. K dosažení našeho cíle nutno použití všeho ukrutného, co lidský mozek dovede vymysleti. Jediné německé zájmy nám musí býti svaty a budeme-li tuto metodu následovati po 30 let, ovládneme situaci znovu. Tehdy znovu budou se všichni národové plaziti před námi.“

*

Zrada. Nic horšího nad zrádce národa. Jsou dvojího druhu. Jedni zrazují přímo, druzí potůchle, nepřímo a dlouho.

Pověst o německobrodském zrádci Hnátovi. Hlídal bránu, ale smluven s Jihlavskými nezazvonil na poplach, když se přiblížili, aby vnikli do města. Byl za trest shoben s hradeb do příkopu. Na památku události postavena do radničního výklenku kostra. Každou hodinu zvoní.

Jak Rosina Ruthardova zradila Kutnou Horu r. 1304 (pověst).

Čeští zrádci. Jak Šárka zradila Ctirada. Zrádný Durynek. Zrada Svatoplukova na Rastislavovi. Zrádcování Methoděje německými biskupy. Boleslav dal zrádně zavraždit bratra Václava. Zrádné přepadení Libice a vybití Slavníkovců r. 995 Vršovici. Zrádná povaha Boleslava Ryšavého; sám podlehl zrádnému pozvání Bolesl. Chrabrého. Stíny přemyslovské doby! Zrada Oldřichova na Jaromírovi. Zrada Prkoše Bilinského a krutý trest za ni. Smutná doba 1092—1110 a 1173—1197, kdy za groš zrazována země cizincům vlastními knížaty. Zrada Miloty z Dědic na Moravském poli. Nepěkný čin Václava II. na Záviši z Falkenštejna. Panská jednota zrazuje krále Václava. Věrolomnost a zrada Sigmundova na Husovi. Jan Železný, Štěpán Pálec, Michael de

Causis a jejich hanebné jednání vůči Husovi. Jaroslav Bořita z Martinic a Vilém Slavata z Chlumu.

Prorada mnohých českých lidí za světové války. Za přízeň mocných neštítili se nejpodlejšího udavačství. Kutnohorští studentici obžalovaní pro „velezradu“, ježto napsali jakousi básničku. Udal je vlastní člověk, bohužel také vychovatel! Pobyli si v žaláři a odnesli si odtamtud souchotiny i smrt. Jak byl zrádcován Masaryk před válkou i za války. Kolik lidí přeměnilo barvičku 28. října 1918!

Historie je učitelka národů. Učme se od ní! Zrada mstí se na původci a často i na nevinných. Mužně jí čelit a bránit. Světlé vzory hrdinného boje Husova, Havlíčkova, Masarykova; nehradili svého přesvědčení ani v nejhorší chvíli krajního nebezpečí. Hus: „Stojím zde před tváří páně, bez jehož potupy a bez ukřivdění svého svědomí nemohu učiniti, čeho na mne žádáte“ (odvolati). Havlíček: „Poroučejte si mně, příslibujte si mně, vyhrožujte si mně, přece zrádcem nebudu!“ Ani 4000 zlatých, jež nabízela vídeňská vláda za „Slovana“, chtějí tak Havlíčka umlčet penězi, nepomohlo. Teprve zrádné zatčení v noci z 15. na 16. prosínce r. 1851, zosnované Bachem, odstranilo vládě nepohodlného bojovníka.

Cizí zrádci: Efialtés u Thermopyl. Catilina a jeho spiknutí r. 63. Velebený starověk nebral zradu za těžký hřích. Sám Julius Caesar slíbil Vercingetorixovi čestným slovem, že mu ponechá život, pak jej však přece zabil v obět bohům. Dobývateli Peruanska, Pizzarovi, nebyla žádná zrada dosti vítána, aby zničil domorodou civilizaci. Jak první evropští osadníci hospodařili v Australii, zůstane věčně hanbou civilizace: rušení smluv s domorodými pohlaváry bylo nejnevinnějším činem jejich. — Typický zjev zrádce: Jidáš. — Bartolomějská noc r. 1572, kterou zrádně rozpoutala královna Kateřina Medicejská a v níž množství hugenotů úkladně povražděno. — Zrádci u ruského dvora ve světové válce.

Jiný druh zrádců: zdražovatelé, keřasové, lidské hyeny, kterých se tolik vyrojilo za války. Když byla vyhlášena první mobilisace v Československu, už tu bylo zdražení. Nečistá bursovní spekulace — zrada na národním těle. Lakomství, mamonářství, ziskovost, úskoky, pokrytectví jsou rozmanité formy národní zrady, tím nebezpečnější, že je v nich skryta.

Zrádce.

Německý Brod jen zvolna se sbíral ze strašlivé zkázy, které neušel r. 1422 v boji s husity. 7 let zůstal pust, pak osazen českými obyvateli, kteří se přičiňovali o nový rozkvět města. Dařilo se jim. Leželoť město na důležité obchodní cestě z Čech na Moravu a mělo v okolí stříbrné doly. Počalo se vzmáhati.

To těžce nesli jihlavští Němci. Důvodně báli se konkurence. Uminili si zničit Německý Brod, o čemž se r. 1472 smluvili. Aby se jim to podařilo, podplatili hlásného na Dolní bráně, jménem Hnáta.

Hlásný odhodlal se za mrzký žold zradit rodné město. Slíbil, že je vpustí do města, aniž by zvonil na poplach. Za temné noci přiblížili se Jihlavští a Hnát chystal se ku svému hanebnému skutku. Byl však zpozorován ženami, které v blízkém domě bděly. Rozhořčeny vyběhly a proradného hlídače shodily do hlubokého příkopu, kde se zabil. Přispěchali měšťané a Jihlavany zahnali.

Ve středověku válčila i města mezi sebou. Dnes se tak již neděje. Lidé čím dále více chápají, že nejsou na světě, aby se navzájem ničili a zabíjeli, ale aby svorně žili a pracovali. Domácí války měst přestaly, bezpečnost je lepší, než byla ve středověku. V dřívějších dobách často nebylo radno vyjít ani za městskou bránu!

Pověst vypravuje, že Hnátovy kosti byly později sebrány a složeny v kostru, jež byla umístěna ve výklenku radnice; a když r. 1662 radnice shořela, byla zhotovena kostra dřevěná. Do ruky dán jí zvonek. Dříve než bijí hodiny, zvoní Hnát-kostlivec, „za trest, že nechtěl zvonit za živa“. Na kose je nápis: Qua hora nescis — „v kterou hodinu nevíš“ (že zemřeš).

Zrádce byl odjakživa v největším opovržení.

Opustit vlast a zcela na ni zapomenout je zrada. Stydět se za mateřský jazyk je zrada. Škodit potají státu je zrada. Zatajit svůj majetek, aby nebyl zdaněn, je zrada. Odírat chudého, obohacovat se na jeho úkor, lichvařit, to je také zrada na národním těle, neboť kdo škodí všem občanům, škodí státu, vždyť právě občané, to jsou stát! Nic nevědět o velkých mužích naší minulosti, je také zrada — na jejich práci, na jejich obětech. Být nevzdělaný a zúmynně setrvávat v nevědomosti je také zrada. Aby národ byl velký, je potřebí, aby každý z nás stál na svém místě a poctivě se přičiňoval o to, aby byl občanem a člověkem vzdělaným,

neboť jenom vzdělaný člověk činí čest svému národu, nevzdělanec a hrubec jej zrazuje — národ se na něho nemůže spolehnouti.

*

Zrada. Mezi dvěma rada, mezi třemi zrada. — Zrada milá, ale zrádce v nenávisti. — Z kouta zrada číhá ráda.

*

Důslednost.

R. 1304 přitáhl před brány města Kutné Hory ziskulačný Albrecht habsburský, chtěje zmocniti se bohatých coukův stříbrných a zloupiti stříbrné hory. Měšťané zavčas ve městě se uzavřeli a brány i hradby silně obsadili. Nepřítel marně na ně dotíral.

Co se mu nedařilo otevřeným bojem, málem by se bylo povedlo lstí a úskokem. Tehdejší purkmistr kutnohorský Ruthard měl dceru Rozinu, která seznámila se bez vědomí otceva s jakýmsi důstojníkem Albrechtova vojska, jež leželo táborem pod hradbami, k nimž přilehala zahrada purkmistrova. Potají se s ním scházivala. Otec její měl ji příliš rád a měl příliš mnoho starostí, než aby ji podezříval a sledoval. Nikdo tedy nezvěděl o tom, že jednoho večera Rozina vydala cizinci klíče od tajné branky hradební.

Za noci plížilo se oddělení nepřátel do města. Než bdělí strážcové ještě včas poplach způsobili a Kutnohořané habsburské žoldnéře zahnali. Našli branku otevřenou a v ní trčící klíče purkmistrovy. Kdo je vydal? Nebylo třeba hledati vinníka dlouho. Brzy se konšelé přesvědčili, že zrádcem je sama dcera purkmistrova! Byli zdrceni, neboť cítili s nešťastným Ruthardem, jenž byl všeobecně milován a vážen. Podle práva patřila Rozina konšelskému soudu. Než soucitní konšelé byli ochotni zamhouřiti na soudě obě oči a odvrátiti tak potupu od šedé hlavy purkmistrovy. Leč Ruthard odmítl.

Nazítří při soudě, jemuž sám předsedal, řekl konšelům hlasem se chvějícím:

„Sudte podle práva a zvyklostí a nehleďte, že zrádkyně je moje dcera. Buďte spravedliví! Byť Rozina byla dcerou posledního horníka nebo knížecí, jednostejno jest. Zlého činu se dopustila, zlé musí trpěti pro výstrahu budoucím! Bůh ví, že miluji svoji dceru Rozinu. Bůh ví však, že miluji i spravedlnost!“

Konšelé soudili, neboť nebylo zbylí. Stihli nešťastnou Rozinu starodávným, obvyklým překrutným trestem: zaděním za živa.

Její smrti starý, do krajnosti důsledný Ruthard dlouho nepřežil.

P o z n á m k a. Příležitost poznat mravní názory dětí. Ptám se jich, zda Ruthard jednal správně. Děti cítí, ba prožívají jeho kolisi. Většinou staví se však na stanovisko lidské a otcovské: nebylo správné, že otec dal dceru usmrtit; aspoň měl vzdáti se členství v soudu; měl pomoci dceři k útěku. Některé pochopily dobře tragiku jeho postavení a motivy jeho počinání. Několik dětí omluvilo jej dobou. Dnes řídko dochází k podobné kolisi. Doklad, že mravní poměry se lepší, o což hlavní zásluhu má vzdělanost a škola.

*

Bezecharakternost. Kam vítr, tam plášť. — Na makovici korouhvička po větru se otáčí. — Jak vítr duje, tak plachty obracejí. — I bohu svičku i čertu oharek. — Kdo na dvou židlích sedí, často mezi ně na zem padne.

„Žádný nemůže dvěma pánům sloužiti. Neb zajisté jednoho nenáviděti bude, a druhého milovati, aneb jednoho přidržeti se bude, a druhým pohrdne. Nemůžete Bohu sloužiti i mammoně.“ (Mat. VI. 24.)

*

Prodajnost, zradu za kus chleba, chameleonství tepe Karel Havlíček v básničce:

K y t i c e.

Věje větříček reakcionský,
běží František k Dunaji,
nabírá vody do poděbradky;
po vodě k němu ouřádek pluje,
ouřádek krásný, černý a žlutý.
A jal se Franta ouřádek lovit —
spadl, ach! spadl mezi stolice.

„Kdybych já věděl, ouřádku mastný,
že bych tě mohl jistotně dostat,
držel bych raděj s aristokraty.“

„Kdybych já věděl, ouřádku mastný,
že bys mi mohl na vždy pozůstat,
zradil bych celou demokracii.“

„Kdybych já věděl, ouřádku mastný,
že bys mi mohl časem zas ujít,
držel bych přece radš s demokraty.“

*

Česká povaha.

(Obsah rozhovoru.)

Dnes je 15. prosince; pro naše město významný den! (Připomínáme si zrádné zatčení Havlíčkovo.)

Je tomu 71 rok. V nynějším „Havlíčkově domě“ ¹⁾ (chodíme denně kolem něho, ale ještě málo přemýšlíme o tom, proč mu tak říkáme) bylo již ticho, neboť dávno odbila půlnoc. Pouze v jedné jizbě se svítilo; seděl tam u psacího stolu mladý muž, Karel Havlíček, proslulý novinář a politik, „nejnadanější a nejgeniálnější politický redaktor v Rakousku“, jak o něm řekl jeho nepřítel rytíř Schmerling, rakouský ministr spravedlnosti.

Havlíček nepobýval dlouho v Něm. Brodě. Přistěhoval se sem k svému bratrovi Františkovi před nedávnem, 31. října. Ustavičný zápas s rakouskou vládou, neohrožený boj proti zpátečnictví, absolutismu a rakušáctví vysílil jej poněkud; mínil si trochu odpočinouti, i zastavil dobrovolně svého „Slovana“ a odešel za Kutné Hory. V našem městě pilně studoval, jen občas vycházejí na procházku se svou rodinou a věrným Džokem; 12. listopadu předvolán byl před kutnohorskou porotu, kde se hájil bystře a úspěšně. Byl jednomyslně osvo- bozen a vrátil se do Brodu.

Tehdy druhý velký vůdce národa českého, dr. Rieger, uprchl do ciziny. I Havlíčkovi radili, aby tak učinil. Vláda prohravší proces v Kutné Hoře chystala se na „odbojníky“ jiným způsobem; nešlo-li je odstrániti zákonně, odhodlala se je odstrániti jidášským způsobem, podlou zradou. To Havlíčkovi přátelé tušili a varovali jej. Leč on, bohatýr v nejkrásnějších slova smyslu, muž bezúhonný a nejvyšš čestný, nevěřil, že by vláda byla schopna takové nepoctivosti; sám neznaje zrady, nehledal jí u jiných. Zklamal se a to za cenu svého života.

¹⁾ z vlastivědy: dům tento koupil r. 1833 Matěj Havlíček a přestěhoval se sem z Borové. Měl tři syny, rád by je byl dal na studie do německobrodského gymnasia. Karel Havlíček (nejstarší ze synů) dvě leta již tu pobýval (od r. 1831); chodil do třetí třídy „hlavní“ školy, r. 1832 do první třídy gymnasiální. První rok bydlil na náměstí v domě č. 49. Okna přízemního pokoje vedoucí na náměstí v domě p. Niedermerta byla jeho; tam zajisté sedával a jistě už tehdy zabýval se vážnými myšlenkami; druhý rok bydlil nahoře ve druhém poschodí v pokoji nazad. O rok později přestěhoval se s největší radostí k rodičům do nově koupeného domu. Měl rodiče velmi rád. Teprve r. 1838 je opustil; to šel studovat do Prahy. Po druhé uchýlil se Havlíček do otcovského domu r. 1851, po třetí na jaře 1855, tehdy již se zlomeným zdravím. Z Brodu odešel léčit se do Prahy 23. května 1856 a více se nevrátil, dotrpěv 29. července. (Dle prof. Fr. Petra.)

Je přirozeno, že takovéto lokální vztahy působí na mládež silným dojmem.

Po druhé hodině Karel Havlíček zhasil světlo a ulehl. Brzy však byl probuzen. Kdosi bušil na domovní dveře. Jat neblahým tušením sešel bratr jeho František a otevřel. Lekl se velmi, když spatřil krajského hejtmána Vojtha a komisaře Dederu s několika četníky a krytým kočárem. Nezbylo jiného než vésti je dále.

Četníci odevzdali Karlu Havlíčkovi zatykač; byl na to připraven a hned uhodl, o co jde: „To si pan Bach na mne vzpomněl!“ Oblekl se a chystal k odchodu. Kam — o tom neměl potuchy, neboť četníci odepřeli na toto slovíčko odpovědět.

Vmysleme se do situace: noc; únava po práci, tělo žádá odpočinku; místo toho náhlé zatčení, spíše noční přepadení a odvezení; neznámo kam; loučení s milovanou rodinou; černá myšlenka, že to je snad navždy; východisko, pomoc — nikde; sice dobrý bratr František přišeptává stranou Karlovi, že vystřelí na náměstí a zburekuje měšťany; mají svého miláčka rádi a nedají ho. Neohrožený vůdce národa odmítl: snad by to bylo marné; násilím nelze přemoci násilí; ostatně není si vědom viny a nemůže se mu nic stát.

A tak ten, jehož v tu chvíli odsuzovali k mučivé, bolestné smrti, jenž v tu chvíli sám potřeboval útechy, srdnatě podvoluje se osudu, těší plačící rodinu v hořké chvílince loučení a odchází.

Matka, žena, sestra, dcerka
malá Zdenčinka,
stály okolo mne v tichém pláči —
hořká chvílinka.

Já jsem sice starý kozák,
v půtkách tužený,
tenkrát jsem měl trochu těsná prsa
a zrak zkalený.

Vtisknul jsem si poděbradku
silně do čela,
aby se těm policajtům
slza nezabýštěla,

neb ti všichni blíže dveří
posud stáli stráž,
aby měla tato smutná scéna
císařskou stafáž.¹⁾

Jak silný duch, který dovedl takto psát o vlastní bolesti!
Vypravuje se, že i četníci slzeli, baron Vojth vyšel ven...

¹⁾ známý obraz, který visí ve třídě.

Ve chvíli ujížděl již zimní nocí tmavý kočár, obklopený četníky po jihlavské silnici ku hranicím Moravy. Jak bylo asi Havlíčkovi, když důvodně se domníval, že ho vezou na Špilberk? Známe Špilberk, navštívili jsme jeho podzemní kobky a mučírny, ve kterých úpěli političtí vězňové; všimli jsme si dobře strašlivých mučidel, žebříku, na němž skonalo na sto lidí, palečnic, skřípců, ohavného kanálu, byli jsme v hrobkách, v nichž za živa hnili italští vlastenci, nebohý Silvio Pellico, jemuž necitelný Franz I. ani paruky nositi nedovolil, takže básník trpěl hroznými bolestmi hlavy . . . Havlíček znal dobře hrůzy Špilberku, jaké asi myšlenky a city nořily se pod jeho nebojácným, neohroženým čelem? Jistě to nebyl strach, zoufalost, lítost!

Když jsme jeli přes Jihlavu,
měl jsem Špilberk v mysli
a za Lincem myšlenky na Kufštejn
z hlavy mi nevyšly.

Nesplnilo se sice očekávání Havlíčkovo. Vláda přece netroufala si pohřbit za živa vůdce probuzeného národa, Špilberk a Kufštejn zůstaly stranou.

Ale něco neméně hrozného připravili zavilí nepřátelé jednomu z největších bojovníků za svobodu, právo a pravdu: místo černého hrobu v podzemí — bílý hrob brixenský. Osamocenosť v zasněžených horách, lítost nad křivdou, nad podlostí lidskou jej tam vykopalý. *

Co nevidět bude stát v našich městských sadech socha Havlíčkova. S výše nad rybníkem bude zírat na město, v jehož zdech začala se tragedie života muže pravdy. Zatím leží tam základní kámen s vyrytým nápisem: „Pravda vítězí“.

Nechť ten nápis není tam napsán nadarmo! Kdyby se vryl do srdce každého z nás, jako se vryl do kamene, kdybychom všichni postavili Havlíčkovi pomník nejen bronzový, ale i živý do svých srdcí, oběť brixenského mučedníka nebude marná, jeho smrt bude vykoupěna! Pravda, kterou tak neohroženě hájil, která byla načas potlačena, cele zvítězí a vítězství její bude trvalé. *

Havlíček je nám vzorem Čecha. Takový má být každý z nás. Má si opakovati po Havlíčkovi:

P í s e ň.

Přislibujte si mně,
poroučejte si mně,
vyhrožujte si mně:
přece zrádcem nebudu!

Moje barva červená a bílá,
dědictví mé poctivost a síla;
varte Němci: Já jsem Čech!
hr! já jsem Čech!

Česká hlava.

„Česká hlava stěnu proráží.“
 To jest naděje a víra,
 o kterouž se v bouři, nesnázi,
 národ český pevně podepírá.

Čech nezoufá nikdy v nejtěžším neštěstí davu,
 spoléhá na svou staročeskou hrdou hlavu
 a pokladu toho, jemuž rovna svět nemá,
 měl bych odřeknout se jenom já?

A nejen opakovat, nýbrž konat: neustoupit od svého
 národa ani v protivenství.

*

Komisař Deder, který Havlíčka zatkl, byl Čech. Řekl:
 „Víte, já jsem také Čech, ale nedávám to na sobě znát.“ „Svatá
 prostoto,“ pomyslně si nejspíše Havlíček.

Komisař Deder je rub české povahy. Nebyl zlý, Havlíč-
 kovi neubližoval, naopak, i jemu bylo úzko u srdce, když se
 Havlíček loučil; po cestě vycházel mu vstříc, byl k němu zdvo-
 řilý a patrně na vyšší rozkaz dal jej všemožně „zabavovati“:
 veselým troubením a častováním v zájezdních hostincích.¹⁾
 Tedy zlý nebyl, ale „sloužil“. Pro vezdejší chléb zapomněl na
 všecko a zejména na své češství. V jeho výroku zrcadlí se po-
 vaha člověka slabého, pánu bezmezně oddaného, který rád
 by sloužil pravdě a lži najednou, který neví, či je, povaha
 kolísavá, bezradná, zakřiknutá, bázlivá, vypočítavá, jakých
 hojně je rozseto po celé vlasti naší — dědictví habsburského
 jářma. Válečná doba ukázala jich tisíce v úplné nahotě.

Jakými chceme být my?

Národní povaha. Palacký o české povaze:

„Čech vůbec odjakživa všeho celou duší rád se chápe,
 cokoli kdy dojata smyslův a citův jeho, hotov býváje nasaditi
 sebe, aby uvedl idey své ve skutek.“

¹⁾ „Musím uznat, že komisař Deder se mnou zacházel na cestě
 velmi vládně a musil míti také instrukci podobného druhu. Pozornost,
 jakou mi vláda na této cestě proukazovala, nezapomenu nikdy: všude
 pracoval telegraf jen což děláš, všude bylo pro nás v hostinci připraveno,
 kam jsme zavítali, a jako strážní duchové očekávali nás sluhové poli-
 cejní (vždy ovšem jen převlečení, aby se zachovalo dekorum a inkognito).
 Jakousi trpkou ironií naplňovalo mne vždy veselé troubení postilionů,
 s kterým jsme vjížděli do každého místa. Také zde jsem byl přijat nad
 obyčej zdvořile; bydlím v hostinci, častován od vlády, a praveno mi,
 abych si poroučel, čeho se mi zachce, abych si v ničem nedostatku nepři-
 pouštěl. Vláda všecko zaplatí!! Ó! pokroky neobyčejné, které činí naše
 vláda v civilisaci.“ (K. Havlíček v listě k Palackému.)

„Jen vlastenecká nadšenost umožnila větší část oněch činův českých XV. století, kteří stali se býti odivem světa. Bohužel, že i u Čechův ctnost tato nebyla dědičnou po vše věky, a že nastanou nám zase doby, kde jí bolestně pohřešovatí budeme.“

„Naproti tomu počítány bývají od dávna mezi nechvalné povahy národu našeho: jeho lehká mysl, nepečlivost, nezdrženlivost a nestálost, ve štěstí prostopášná bujnost, v nehodách brzká malomyslnost; a nad to pak přece urputná svéhlavost a z ní se plodící nesvornost a mstivost. Baživ po nevázanosti, kteroužto sám lid nazýval svobodou, zapomínal také Čech bohužel až příliš, že tam svobody není a býti nemůže, kdekoli nepanuje zákon mocí svatou všem občanům vůbec, a neuznává se rovná povaha i práv i povinností od jednoho každého zvláště.“

Doklady z dějin:

Husitství, zahraniční i vnitřní odboj vůči Rakousku, obětavost legionářů — nejsvětější stránky české povahy. Obětavost husitských bojovníků, žen i dětí. Rádi se vzdali majetku ve společný prospěch (táborský komunismus). Vždy hotovi obětovati životy. — Obětavost českých hochů za světové války. S jakými námahami a nebezpečnostmi bylo jim zápasiti. Bitvy u Zborova, Bachmače, Terronu, Amiensu, v Itálii! Popravy zajatých Čechoslováků. Obětavost amerických Čechů. Doma: České srdce. To bylo vlastenectví. Bohužel, že i v Čechách ctnost tato nebyla dědičnou. Kéž by se nevyplnilo toto slovo Palackého a vlastenecká obětavost vzplanula zase, kdykoli toho bude potřeby, a toho je potřeby vlastně stále, neboť těžší je svobodu si udržeti než svobody dobytí.

Stinné stránky naší povahy: jak lehce zbavovali se své povinnosti národní mnozí šlechtici v době předbělohorské! I dnes jsme zpychli. Majíce svobodu myslíme si, že netřeba se o ni starat, že netřeba pracovatí, jsme rozděleni ve strany a straničky, které se navzájem potírají, ať trpí celek nebo ne. Nesvornost je jakoby kletbou národa našeho. Vyvyšování jedněch proti druhým, závist, nepřejícnost, nestálost, obojetnictví. Je málo národů tak nadaných, čilých, pracovitých jako je náš, škoda, že tyto dobré vlastnosti hyzděny jsou ošklivými, zvláště teď po válce. Česká hloubavost a láska ku pravdě zachází do povídavosti a nevraživosti. Nešetříme ani svých největších mužů; kde kdo vypichuje na nich nejnepatrnější chybičky, zásluhy jejich přezírá. Lidem stejného názoru klaníme se jako modlám, odváží-li se vynikající muž nás také trochu pokárati, už je oheň na střeše. Uctíváme své mrtvé velikány slavnostmi, ale málo je známe, málo od nich čteme a o nich uvažujeme. Stavíme pomníky Husovi, Havlíčkovi, Komen-

skému, ale neřídíme se jejich zásadami. Rádi se přeme a hádáme, jiný z toho těží.¹⁾ Podléháme chtivosti novinek. Věříme každému klepu o presidentovi, ministrech, poslancích, ale rázem zase zapomínáme. A tak zlí svezou se z dobrými, neboť nesprávně rozeznáváme, kdo to myslí s národem dobře, kdo ne. Málo myslíme. Ačkoliv jsme vzdělaný národ, přece ještě málo se vzděláváme, zvláště své srdce, svoji povahu málo pěstujeme a vzděláváme. Noviny jsou plny zpráv ze soudní síně, o popravě vraha popíší se celé strany, každá vražda vyličuje se v nich co nejpodrobněji a lidé se o číslo div neperou. Menší listy plny osobních potyček, polemik a hádanic k ničemu nevedoucích, „zaslán“, odvolání urážek, plny ošklivých výrazů — a to se nám líbí. Poučné přednášky zejí prázdnotou, vážnou a věcnou řeč málo kdo poslouchá, zato řečníci silných slov a posunků jsou vítáni. Schůze, schůze, schůze. A na těch schůzích se mluví a mluví a skutek utek. Nechceme pochopiti, že vlastenecká činnost záleží v tiché práci a ne ve schůzování, slavnostech, oslavách, tancovačkách, táborech, průvodech. Zabýváme se malichernostmi a velké věci nám unikají. Jsme zrovna takoví, jakým byl athénský lid za časů Demosthenových:

Osel a jeho stín.

Kdysi prý řečnil Demosthenes k četně shromážděným Athénanům. Mluvil krásná a upřímná slova o státě a jeho potřebách a o nebezpečí, které hrozí Řecku od Makedonců. Ale málokdo ho poslouchal; byl šum, lidé se bavili, neboť důtklivá slova Demosthenova je nezajímala. Veliký řečník se zarazil, přerušil řeč a volá: „A nyní si představte, občané, tu velikou potíž: možno prodat oslí stín nebo ne? Nějaký muž měl osla na trhu na prodej. Protože slunce pražilo, sedl si pod něj do stínu. Po chvíli přišel kupec a osla koupil a zaplatil. Chtěl si jej odvésti. Ale muž pod ním sedící spustil veliký křik: „Odvedeš-li osla, bude na mne svítit slunce, já přijdu o dobrodiní stínu, který jsem ti přec neprodal!“ Kupec odvětil: „Avšak stín patří k oslu a když jsi prodal osla, prodal jsi zároveň jeho stín!“ „Nikoli, nikoli!“ křičí prodavač, „osel a stín, to je něco zcela jiného. Stín se nikdy neprodává. Či slyšel kdo něco o prodeji stínu? Chceš-li stín, připlať!““

Co takto Demosthenes mluvil, utichlo shromáždění a všichni s napětím poslouchali, jak příhoda skončí, zda stín

¹⁾ Machar o národní povaze:

Důvod stavět proti důvodu
zvykem jest u jiných národů —
český člověk při diskusi kývne prstem: Ajta,
a buď dělá nebo volá předem policajta.

se prodává zároveň s oslem, či jen osel beze stínu. Avšak Demosthenes se odmlčel.

„Dále, dále,“ volali Athéňané, které rozepře o stín velmi zajímala, takže počali se již příti o to, kdo měl pravdu, zda kupec či prodavač.

„Občané athénští,“ doložil Demosthenes, „hle, mluvím k vám o velikém nebezpečí, které hrozí nám od Filipa makedonského. Vy neposloucháte. Vyprávím vám povídku o oslu a jeho stínu a vy posloucháte. V této pohnuté době nevíte nic lepšího než příti se o to, zda se prodávají osli — beze stínu či se stínem!“ —

Nepodobáme se i my někdy těmto athénským občanům? Neslyšíme často dlouhé a důkladné rozpravy o tom, co kdo jí a kdy a jak jí, o tom, že někdo ztratil fajfku, ale díky svému bystrozraku ji zase našel netknutou? —

A ještě jedna veliká nectnost česká: jsme sice demokraty, ale nahoru, k výše postaveným, bohatším, mocnějším. Dolů jsme aristokraty. V Americe, v Dánsku, v Anglii rozumí se samo sebou, že pán v cylindru chodí a mluví s dělníkem a že paní v hedvábí sedí v parku na lavičce vedle služky a baví se s ní jako člověk s člověkem. Toho u nás ještě není. U nás pořád ještě straší „vrchnost“ a „poddaní“. A těch našich titulů, těch jmen pokroucených! Tituly byly sice zrušeny, ale nové se ujímají. Dnes říci „milostpaní“, i to už je někdy málo. Johanka Kačírková si otevře modní závod, na visitce čteme: „Mle Žáža Kačírková, modes-robés.“ Švec Václav Procházka dá si firmu: „Váša Procházka, výrobce obuvi.“ Ubývá rolníků a sedláků a přibývá agronomů a ekonomů, ubývá mistrů a přibývá továrníků, ubývá dozorců a přibývá ředitelů a vrchních inspektorů, ubývá holičů a přibývá coiffeurů, ubývá hospodyň a přibývá reprezentantek domu, ubývá chův a přibývá guvernantek, ubývá žáků a přibývá studentů — ubývá prostoty, srdečnosti, neličnosti, poctivosti, píce, pracovitosti a přibývá pýchy, nedbalosti, nevzdělanosti a fouňovství; tak se aspoň zdá.

■

„Každý je demokrat, když se jedná o někoho vyššího než on jest a každý je aristokrat vedle nižšího. Ta pravá demokracie ale nezáleží v tom, abychom se rovnali vyšším, což lehké jest, nýbrž abychom se nevypínali nad nižší, než jsme sami; každý musí začít s demokracií sám u sebe a pak to půjde.“ (Havlíček.)

*

„Nemohl jsem se nikdy snížit k tak bídnému ponětí o českém národu, abych jeho lepší budoucnost mohl očekávat od

protekce některé vlády neb některého dvoru; i člověk jednotlivý, který hledá spásu svou ve protekci, zdá se mi vždy nízký, tím více národ, jenž ze sebe vždy může utvořiti to, co utvořiti chce.“ (Havlíček.)

*

První na světě.

Každý na světě
musí čehos dbát —
jeden boty šít,
druhý krejčovat.

Nejlépe to má
ten kovářův Vít,
bude s otcem hned
do železa bít.

Mně vždy otec můj
říká: „Jen se zdař!
budeš také kdys
po mně hospodář.

Ale pamatuj:
pán buď nebo služ,
první ve světě
poctivý je muž!

(Jos. Václ. Sládek.)

*

Náš národ není sice do počtu veliký, avšak má dary ducha, jimiž vyniká nad jiné. Přál bych si tedy, aby Čechové v boji ducha vždy vynikali. (Fr. Palacký.)

*

Vznešení a prostí.

Zvláštní bylo u Indů, že velmi ctili zvířata, ba některým božskou počtu prokazovali, zato však sami sebe dělili na kasty podle rodu a druhu práce, kterou konávali. Bramín z nejvyšší kasty neopomenul uctítí kravku, která lehla a odpočívala na ulici, ale běda pariovi (z nejnižší kasty), kdyby se byl odvážil jen bramína osloviti. Paria byl „člověk nečistý“; aby snad oko vznešeného bramína na něm nedopatřením nějakým nespočinulo, míval v rukou dřeva, destičky, střepy a jda po ulici tloukl jimi, aby bramíny upozornil na — hrozné nebezpečí, které by hrozilo jejich vznešenosti, kdyby na něj popatřili.

Bláznovství, že! Dobře, že nejsme v Indii, ale v demokratické republice, kde všichni mají si být rovni. Jsou opravdu?

Stojím na náměstí, dívám se, jak zelinář prodává mrkev, hrušky, jablka, ořechy, víno a mnoho jiných věcí.

Přistoupí bohatě nastrojená paní. Ruce se jí blýští prsteny a náramky, drahá kožišina splývá s ramenou.

„Rukulíbám, milostivá paní, račte si přát!“

„Vino, půl kg!“

„Prosím, račte si vybrat, milostivá paní. Zde, prosím, sáček.“

Paní pečlivě vybírá. Je už říjen, víno zahnívá. Jediná zahnědlá vinná bobule a už hrozen putuje zpět do koše.

„Nemáte nic pěkného!“

„Račte prominout, prosím, milostivá paní, já vyberu sám, vespod je lepší... Tak... Račte prohlédnout!“

Zelinář otáčí milostivé hrozen před očima — ani jedna zhnědlá bobule. Schváleno milostivým mrknutím. Následuje několik dalších hroznů. Půl *kg* je odváženo, dobře odváženo.

„Stojí to?“

„Šest korun, milostivá paní.“

„Hm, je dražší.“

„Račte prominout, teď stoupá, jinde je za 7 Kč!“

„No, dobře. Tady máte!“

„Já děkuji zdvořile, milostivá paní, ruce líbám, milostivá paní!“ Čépice létá nahoru a dolů, pokorný obličej se naklání; bohačka kyne milostivě rukou a odchází.

Zelinář za ní mrzutě kouká. Ba, pravda! Přijde jednou do roka a kdoví jestli, a naporoučí si!

U krámků stojí mladší utrápená žena. Tiše hovoří:

„Má účta, prosím o čtvrt *kg* vína!“

„— — cta!“, zadrmolí zelinář, hodí sáček na váhu, popadne svrchu několik pokažených hroznů a váží. Paní upozorňuje ho nesměle:

„Dáváte mi samé nakažené!“

„Jó, milá paničko, jak to leží, tak se bere. Žádné extra-vuřty! Když nechcete, nechte být!“

Utrápená žena mlčí, zaplatí, pozdraví a odchází. — —

Nejsme v Indii, ale kasty máme přec. Jenomže Indové mají je zákonité, my je máme dobrovolné. Nectíme na člověku člověka, ale jeho šaty a jeho tobole. A i posvátnou účtu k jistým zvířatům máme.

Apollo je nádherný psík. Má svůj pokoj, svoje pohovky s hedvábnými polštáři, svoji vanu, mýdla a voňavky, svoji služku, která ho denně koupá, myje, navoní, napudruje a krmí piškoty, dorty a řízky. S milostivou se mazlí a chodí na procházku.

A v tomže městě nedaleko v dělnické čtvrti bydlí ve sklepní místnosti vdova po zabitém dělníku. Živí pět dětí. Jedí k obědu chleba s černou kávou, k večeři černou kávu s chlebem. Spí na jakýchsi bednách a zahřívají se jeden od druhého. —

*

K charakteristice české a německé povahy.

Přítel Němec jednou za řeči o charakteru nás Čechů a jich Němců sdělil mi následující skutečnou událost — maličkost, již charakter Čecha a Němce znamenitě je zachycen. Historie je dosti nevinná, jedná se v ní o zabítí — koček; avšak historie

je pro naši otázku výtečná a proto ji podávám; ostatně jak čtenář ihned pozná, zabití několika koček stálo mnohem více myšlenek a citů, myšlenek a citů lidských, než jich stálo některé loupežné tažení v 5. století, o němž nám historikové napsali celé folianty.

Na národnostním rozhraní severovýchodním Čech koupil si (nedávno) statek; přítel můj v kraji byl duchovním, měl příležitost historii pozorovati.

Nový statkář, jak řečeno, Čech, nenáviděl — kočky, měl proti těm zvířatům, jak se říká idiosynkrasii a proto byl všecek rozzuřen, když na svých dvou dvorech u svých šafářů nalézal hojnost koček. Šafáři chovali kočky proti myším. Jeden dvůr byl v české obci, a byl na něm šafářem Čech, druhý dvůr byl už v německé obci, šafář byl Němec.

Můj přítel znamenal, jak statkář pro kočky skutečně se stával nervosní, i čekal, co z věci bude, neboť bylo mu nápadné, že prostě nerozkázal, aby se kočky odstranily. Přicházejí na dvory po prvé, po druhé, po třetí, vždycky ptával se šafářů a okolkoval, k čemu tolik těch koček mají — ale neřekl jim, že jich nechce vidět. Po čtvrté se již tázal, zdali ty kočky „ještě“ mají.

Šafářovi Čechovi ty opěté otázky pánovy nedaly pokoje — Němec zůstal klidný. Čech poradil se s ženou, jako že ten pán patrně koček nemá rád, a proto se usnesli, že je chudata odstraní. Pán byl tomu velmi rád, ač ničeho neříkal. Na německém dvoře kočky však zůstaly — a když jednou pán už příliš nápadně chválil Vávru za to, že již nemá „těch koček“, šafář Schmidt se zeptal, přeje-li si pán, aby byly odstraněny. Pán k otázce potakal, a tak zmizely kočky i z německého dvora.

Avšak na dvorech nadmíru plemenily se myši — pan statkář poznal, že musí svou velkoměstskou idiosynkrasii podřídit ohledům národohospodářským, ač nechce-li, aby se sýpky staly myším královstvím.

A nyní stejná historie se odehrává opačným postupem. Pán po čase o kočkách počíná mluvit velmi zdaleka — patrně si tentokráte tím méně troufal dát přímý rozkaz; pak se zase obou šafářů jen dotazuje, nemají-li „ještě“ koček — Vávra zase se poradil se svou ženou: „Járku, stará, nemyslíš, že pán si přeje mít kočky, když se po nich ptá?“ a když pán přišel po třetí nebo po čtvrté, našel u Vávry kočky nové. Zase Schmidtovi pochválil Vávru, Schmidt zase se přímo otázal, má-li také pořídit kočky, a když mu bylo řečeno, že by to „snad neškodilo“ — byly konečně i na německém dvoře kočky rehabilitovány.

Vidíte — vysvětloval mi přítel Němec — tu máte Čecha Slovana a Němce Germána. Čech pán, kde by Němec prostě vyslovil své přání a vůli, neporoučí přímo, ba ani nežádá, ale své přání svým podřízeným Čechem dá vycítit, dá se mu dovtípit; Němec šafář se nedovtipuje, ale mužně a odkrytě se po vůli pánově táže, a ten musí se mu nechtě rozhodnouti. K určitému rozkazu, co poručeno, koná.

Případ ten — přítel pokračuje — velmi mne zarazil a dal mně myslit. Tázal jsem se sám sebe — který z obou šafářů je milejší... líbí se mi více Čech, je v poměru obou více citu, něžnosti anebo jak bych to nazval; ovšem je i naše německá přísnost a mužnost pěkná, ale není tak milá. A co byste řekl — táže se přítel — jak otázku rozhodl statkář Čech? Tázal jsem se ho na věc — jemu, zdá se mi, německý šafář jaksi imponoval...

Pravíte: německá „přímost“, přerušuji svého lidového psychologa; jaká je tedy v tom českém napovědění a dovtipení „nepřímost“? Je to jen nepřímost, ale nevidím v tom — pokračuje můj besedník po krátkém rozvažování — neupřímnosti, nic falešného, je v tom pouze něco měkčího, jemnějšího, anebo jak bych to řekl... (T. G. Masaryk v České otázce.)

P o z n á m k a. Česká „nepřímost“ = nedostatek samostatnosti, dědictví bývalého jařma. Není zlá, ale je chápána cizinci — jako faleš. Musíme se jí zbavit, zejména náš venkovský člověk; dodnes „šelma sedláček“, zvláště v chudých krajích, okolkuje, přešlapuje, čepici mačká, naivně se vyptává a vyzvídá, přímo na kořen neuhodí. Přejde na návštěvu, posedí hodinu i dvě, než poví, proč vlastně přišel, a to poví jen tak mimochodem, „nepřímou“, třeba již mezi dveřmi. V této „nepřímosti“ je vskutku cosi měkčího, jemnějšího, ale také cosi neupřímného, jako v německé přímosti je nebezpečí hrubosti a drzosti. — Může se však soudit o povaze národa z jednotlivostí, z maličkostí? Rozsáhlé styky národa s národem nedají vzniknouti „národním“ vlastnostem. Proto s největší opatrností přijímáme tvrzení, že Angličan je klidný, Francouz lehkomyslný, Ital ohnivý a nadšený, Rus zádušný a myslivý, Španěl hrdý, Řek lstivý, Švéd vážný, Srb prudký, Američan prakticky vypočítavý, Japonec vychytralý atd. Negeneralisujeme vlastnost, jež se poměrně častěji vyskytuje.

*

O povaze Slováků a Maďarů.

O tom, jak veliká je dobrota Slováků, povím vám pěknou příhodu: Roku 1848 vydal se Slovák na cestu. Na cestě potkal četu ozbrojených maďarských gardistů. Ti ho chytili a ptali se ho: „Čo si, kdo si?“ Když jim pověděl: „Já som Slovák,“ obo-

řili se naň a natloukli mu. Slovák šel klidně dále a za chvíli potkal jiný zástup ozbrojenců. Ti ho také chytili a ptali se ho: „Šta si ty?“ Slovák myslil, že udělá nejlépe, když se zapře a odpověděl: „Ja som Maďar!“ To byli však Srbové. Ti začali nadávat: „Maďarina crna psina“ a Slovákovi natloukli ještě více, než před tím Maďari. Slovák šel pak zase dále, až ho chytilo císařské vojsko. Kaprál se ho zase ptá: „Co jsi?“ Slovák však už jen nastavil hřbet a pravil: „Ani sa nepřýtaj, len bij!“

Zcela jiní než Slováci jsou Chorvati. Ti měli roku 1848 slavného bána Jelačiče. Maďari tenkrát slovenské národovce věznili, ano i na šibenice odsuzovali. Bán Jelačič zachránil tehdy život slovenskému básníkovi Janku Královi pouhým svým dopisem.

Napsal totiž uherskému ministerstvu: „Jsa v čele 60.000 mužů na pochodu k Pešti, oznamuji se zaručením svého čestného slova vysokému ministerstvu, že jakmile mladý básník a národovec slovenský Janko Král bude usmrcen, každého Maďara, který mi na pochodu padne do ruky, na nejbližším stromě dám oběsit.“

To ovšem pomohlo! Jankovi Královi nezkřivili Maďari ani vlasu. Trochu takové husitské krve neškodilo by ani Slovákům, ba ani nám Čechům!

Povahu Maďarů pěkně vystihla ve svých „Vzpomínkách z cesty po Uhřích“ naše Božena Němcová.

Píše: „Hrdý je Maďar, ano, náramně hrdý, a „Magyar ember“ jedině velký, slavný! — Nezná jen svého — vlastně on nezná jiného národa, a svého také ne — sic by věděl, že je malý a těch reků že se málo z jeho krve zrodilo, nechlubil by se, od něho že všechno pochází, on že zem zvelebil, on že je učitelem a pánem ostatních a jeho (ta chudá) řeč že je nejkrásnější!

Krásná je to ctnost — národní pýcha, ale nesmí být nespravedlivá, uznávat musí práva druhého, by se jmenovat mohla ctností! Maďar všechny ostatní národy, v jedné říši s ním žijící, považoval za své poddané, ale nejopovrženější byl mu Slovák, ten dobrý, tichý jeho soused, ponížený sluha, pracovitý dělník, příčinlivý jednatel a zaopatřovatel nejpotřebnějších mu věcí, který mu nejvytrvalejší bojovníky posílal, tomu byl by chtěl upřít důstojnost člověka. V které to asi lidumilné duši se zrodila průpovídka: „Tót nem ember!“ (Slovák není člověk.)

(St. Klíma.)

Slované.

„Chtějíce býti dobří Slované, musíme napřed pěstovati dobro svého vlastního kmene. Slovanstvo jen tenkrát se upevní, když jednotliví jeho kmenové, jmenovitě Čechoslované, Jihoslované, Poláci a Rusové, každý se vzdá a mezi sebou ve vzájemné přátelské podpoře o závod půjdou.“ (Havlíček ve Slovanu r. 1850.)

„Slovan jest a bude nepřemožitelným, pokudkoli heslo spojené s v o b o d y a s v o r n o s t i ozývá se bude v srdci jeho. Heslem takovým zakládá se v životě národu našeho věk nový a skvělý: blažení jsme my, kteří ke slavnosti zrození jeho zde spojili jsme se.“ (Palacký na Slovanském Sjezdu r. 1848.)

„Protož my Slované zavrhuje a v o š k l i v o s t i máme každé panství pouhé síly, stavící se zákonům v bok; zavrhuje všechna privilegia a nadprávi, jakož i všechny politické rozdíly stavův; žádáme bez výjimky rovnost před zákonem i stejnou míru práv a povinností pro každého; kdežkoli mezi miliony i jeden parobek se rodí, tamť neznají pravé svobody ještě. Ano, s v o b o d a, r o v n o s t a b r a t r s t v í všech ve státu žijících jest, jako před tisíciletím, tak i dnes zase heslem naším.“ (Palacký v Manifestu Sjezdu Slovanského.)

Slované, vážíce si svobodu nade všechno i nechtějíce nikomu býti poddáni, měli ten zvláštní obyčej, že i zajaté ve válkách nepřátely neodsuzovali, jako jiní národové, k věčné porobě, ale že jim ukládali lhůty, po jichž upršení mohli buďto vyplatiti se domů zase, aneb zůstatí mezi nimi co svobodní a přátelé. Takováto svědectví dala by se i z pozdějších spisovatelův, netoliko řeckých, ale i německých i jiných, snadno zesternásobniti; neb veškery dějiny národův slovanských i ve středověkosti jsou toho plny, že dědičná poroba bývala Slovanům po celá století neznáma, pokud tomu právu či raději bezprávi od svých nepřátel a sousedův, nejvíce od Němcův, nepřiučili se. (Palacký, Radhošť III.)

*

K charakteristice slovanské povahy.

Nebylo nám možné — zvykat si, když už jsme tak měkcí, ke vlastnímu pevnému předsevzetí, k takové autosugesci ve větším slohu, donutit sebe samého sám, tak jak ti sedláci prosili slavného úřadu, aby jim bylo poručeno dělat silnici, které tak tuze potřebovali... Před Karsem dva ruští mužikové vojáci dívají se na pevnost.

A. Vezmeme ji?

B. (Obzírá pevnost jakoby znaleckým okem.) — Nevezmeme, není možná.

A.... Jestliže nám rozkážou?

B.... Vezmeme — rozumí se...

A tak ten měkký, nebojovný mužík, jak Loroy-Beaulieu říká, stává se nejlepším vojákem, měkký člověk stává se udatný k neuvěření. Všecko tedy tkví v tom, abychom sobě my sami rozkazovali, ne cizí... (T. G. Masaryk v České otázce.)

*

Kastovnictví. K. Havlíček píše v „Obrazech z Rus“:

Za Petra Velikého „hlavní podmínka při vstupování do carských služeb byla svléci se sebe národního Rusa a obléci cizozemštinu. Kupecký stav, jako všude jinde nejmeně odvislý od vlády, nepodrobil se této odnárodnělé kaprici Petrově, za to však minuly jej všechny výhody tak štědře obdařené pocizozemštělé šlechty, která se zatím až do nynějších dob tak vysoko nad kupectvo povznesla, že každý nejzbytečnější a nejnižší šlechtic 14té sorty na bohatého a zasloužilého kupce jako s věže dolů hledí. Vysoká štěna dělí již nyní kupectvo a šlechtu, a jenom nouze se strany šlechty a hloupá nadutost a marnost se strany kupectva častokráte ji překračují. I staří kupcové za velikou čest si kladou, se šlechtou a obzvláště z generálského činu obcovati, zvláště při svých hostinách dávají si vždycky mnoho práce, aby aspoň jednoho generála mezi sebou měli, jelikož tím celá hostina panštějšího rázu nabývá, snědla-li se pod presidentstvím některého prevoschoditělstva (titul generála). Tato pošetilost již tak zobecněla, že v řeči své rozdělují traktace dle velikosti a nádhernosti na dvě třídy: první se jmenuje „oběd s generálem“ a druhá „bez generála“; rozumí se, že s generálem větší rozmanitost jídel a vín nastává. Avšak jsou i rozumnější kupcové, jenž zanechávajíce šlechtu v její váze mezi ní se nepletou, ale sami se svými dle svého způsobu žijí podle zásady: „Já pán, ty pán.“

*

„Abychom se opět z Čech pod Novinsk navrátili: pižmo tedy mezi zábradlími hrdě se prochází, a juchta, nepřipustěná do panské ohrady, dívá se poníženě na strakaté klobouky, kterými madame Annette, nejprvnější toho času modistka Moskevská, zvýšila cenu jednotlivé dámské hlavy o 50 rublů banko. „Madame Annette“ jsou čarovná slova zlatem vyrytá na velikém paláci v Moskvě blízko Kuzněckého Mostu (v Moskvě as tolik co Železná neb Jezovitská ulice v Praze), v kterém ve dvoře ustavičně stojí několik vznesených ekypáží, přikvapilých tam ve věcech nad míru důležitých; kněžna K. se přijela poradit, má-li si zejtra dát při-

dělat na klobouk bílé nebo černé péro; kněžnu L. hryže svědomí, že si dala na šaty přišít jen dvě garnitury; kněžna M. viděla ve snách zázračně krásnou mantilu a nemá pokoje, pokud se jí opravdu nezjeví; kněžna N. onemocněla od těch dob, co kněžna O. dostala z Paříže ten osudný čepce s bílou růží, a neuzdraví se dříve, pokud jí madame Annette nevytvoří ještě geniálnější; a tak celá Moskva nemá útěchy a pokoje, pokavad neputovala k paláci m. Annetty. Palác generálního gubernátora, universita, jsou také poněkud důležité domy, ale proti domu m. Annetty nejsou ničím; z něho vychází vláda, převaha nad celou Moskvou a nad okolím daleko široko.

Z něho také vyšly triumfální a závistné pohledy, jimiž se potkávají promenující dámy, ježto všickni franti s vyvýšeného hlediště u restaurace bedlivým okem jednotlivé modní komety censurujíce, dýmající pro zahřání tabák Žukova a různobarevnou ostrou vodkou obrazotvornost svou podpalující.

Mezi řadami dospělého již pižma nalézá se také mnoho miadého, které se svými bonami, guvernantkami, guvernéry, učiteli, preseptéry, monsiéry, mastery atd. buď vzněšenější boudy navštěvuje, neb na kočárcích okolo se pomalu projíždí, aneb jen sem tam chodí. Před polednem jezdí sice také na vykázaném místě okolo celého náměstí vážným krokem kočáry, ačkoli ne tak hojně jako odpoledne. nesedí již však žádný vyrostlý, leda by na děti pozor dával. poněvadž celé předpolední gulání na kočářích, jenom výhradně dětské jest.

Tu vidíme na jednom kočáře ruskou náňušku (chůvu) v národním kroji, v bohatém zlatém kakošníku (čepci), v damaškové dušehrejce (zvláštní kabátek), sibirskými veverkami podšité a soboly lemované; tu zas několik dětí oblečených velmi vkusně v národním kroji selském.

Přítomný právě toho času v Moskvě Čech p. Č., kterému jsem co tlumočnický způsob okazoval, divil se velice, že se mezi těmi zábradlími, kde se procházelo pižmo, mluvilo skoro veskrz francouzsky, německy a anglicky, a ruský domácí jazyk jenom ve vyhnanství mezi juchtou zazníval. „Toť jsem jakživ nemyslel, že by se i zde za národní jazyk styděli,“ pravil p. Č.; „až posud jsem byl vždy toho mínění, že takový způsob panuje jenom v Čechách.“ — „Vidíte,“ odpověděl jsem, „aspoň máme to ulehčení, že ti pánové v Čechách, kteří se za náš jazyk stydí a cizím jazykem nedostatký svého vzdělání zakrývají, nejsou jediní sprostáčekové na celém světě. Teď jste se přesvědčil, že mají všelikde své pány bratry.“

Zde mimochodem připomenou, že ruští generálové (i civilní úředníci, kteří se důstojností generálskému stupni rovnají, nazývají se tímto jménem) jsou zvláštní třída lidu, s kterých se mnohá nařízení policejní jako nic svezou; zdají se mi jako vysoká vrchová, na kterých vždy jasno jest, aťsi na nížinách hrom bije a dešť lije. Při vchodu do chrámu neb nějakého jiného domu, na konci ulice a t. d. stojí kozák s nahajkou a s odstrašující formulí: „zdeš něvpuskajut“ (sem se nepouští), najednou se však zableskne generálský kabát, a kozák oněměl a ustoupil; generálům je všude otevřeno, všechno dovoleno. Velmi často jsem se při slavnostech, k nimžto by mi můj obyčejný kabát nebyl přístupu vyjednal, schoval za prsa generálská, hustě posetá řády; rychlým krokem a s tváří přísnou vykračoval jsem za ním jako jeho stín, a moc vyzářená z pentliček a křížů řádových byla tak silná, že i mně otevřela bránu, žádný kozák, žádný policejník neosmělil se mne zastavit. Jaký to pěkný pořádek — myslil jsem si častokrát v takové případnosti — že tak může mít člověk všechny své zásluhy viset na pentličkách na kabátě zrovna pod bradou!

Takový tedy generál umínil si přes zavedený obyčej projížděti se mezi ostatními jedním koněm: na krásném anglickém dvoukolovém kočáříku, on sám v plné uniformě, na prsou máje strakatinu řádů, v pravici karabáč a v levici napnuté oprati, přijel na místo policejní dohlídky. Jak se za rohu ulice ukázala jediná koňská hlava, napřáhl na ni kozák knut, když však za hlavou a za ocasem hned nato vyskočila postava generálská, uleknul se velmi ubohý kozák nad svou nepředloženou smělostí; aby však ani podezření nepřišlo panu generálovi, že jeho šlechtěného koně hodlal přetáhnout, pustil opatrný kozák již napřažený knut s velikou přítomností ducha na nevinná bedra právě přítomného kramáře cosi k tomu zamumlav. Vyšší policejní úředník ihned pana generála s pozdravením propustil, zdvořile dokládaje, že jeho vznešená generálská postava dostatečně vynahraňuje onoho předepsaného druhého koně.

Již na první pohled rozezná se ekipáže kupecká od šlechtické; třeba by se i některý kočár staromódního venkovského šlechtice, kdyby byl bez kol, od mnohého, nezkušeného velmi snadně držeti mohl za starou almaru aneb za necky, přece se takový starý neouhledný kočár, i s huňatými malými čtyřmi koňmi, ještě nikterak nedá porovnat s tou směsicí bez vkusu, kterou se vyznamenávají přede všemi jinými kupecké ekipáže. Každý se snaží čímkoli obrátit pozornost obecnstva k své ekipáži: tu stojí v zadu dva

služebníci v červených fracích, zvláštní právo přídvorních osob odívati tak své služebnictvo; tu zase si někdo, jemuž se vlastní osoba příliš nepatrnou zdá, aby si jí všimlo obecnostvo, za drahý peníz koupil mouřenína a postavil v podivném kroji na kočár; jiný zas, cizozemštinou docela prosáklý, podšitý i podražený, oblékl i kočího svého do obyčejné „evropejské“ livreje, co je v Moskvě tak nevidaná věc, že k sobě pozornost obrací. Každý pak na odiv staví bohatství, vkus svůj, všecko se blýští, jeden nad druhého; pán jinak dosti šetrný nechce se tuto veřejně přece od žádného dát zahanbiti a převýšiti nádherou.“

*

Petr také zavedl činy s úplným titulkářstvím, jak se vedlo u nebožky babičky chatrné paměti Svato-římsko-německé říše, a rozdělil své Rusy jako dělí němečtí kupci své zboží: ordinar, mittel, fein, extrafein, superfein. Od té doby povstali v Rusích mužové „narození, dobře-narození, velmi-dobře-narození, vysokonarození, přede-všemi-výborně-narození a vysoko-přede-všemi-výborně-narození“. (Karel Havlíček. Obrazy z Rus.)

*

Otrocký duch.

Ze všech kleteb otročiny,
již nás stihl bůh,
nejhroznější, nejtrapnější
otrocký je duch.
Hleďme kolem na své řady,
co tu klamu, lsti a zrady,
co tu nízkosti se plazí,
co tu zášti srdce mrazí,
co tu zmijí
před cizím se podle svíjí,
svým pak vztekle syčí v sluch!

Hle! tu rab, ježž za hlídače
otrokář dal nám —
kterak zapírá nás rázem
prodejný ten chám!
Cit svůj, rozum, duši třeba
prodává mu za kus chleba,
čihá na kyn jeho brvy,
by zvih' na nás důtky prvý,
stokrát hůře
proti vlastním bratrům zuře
nežli nepřítel náš sám.

Jiným otroctví tak vniklo
 do všech žil a šlach,
 že se hrbí dobrovolně,
 by je šlapal vrah,
 že se derou chtivě k němu,
 dotknout se jen šatů lemu,
 svábit na schýlené hlavy
 pohled jeho pohrdavý,
 sypat květy
 noze, jež ty kopá skety,
 zlíbat jeho stopy prach.

Druzí zas boj mezi sebou
 vedou divoký,
 místo na zhoubce kyj berou
 soci na soky,
 raděj' v zisk a radost vrahu
 bratr maří bratra snahu,
 sami navzájem se bijem',
 v útrokách svých vlastních ryjem',
 srdce jásá,
 i když cizí zloba drásá
 padlé spoluotroky.

Což ach! stejný všech nás útisk
 nikdy k pleci plec
 nepřirazí, nezvítězí
 nikdy svatá věc
 v osobních těch vášní věření,
 kde zášť, závist chléb nám denní,
 což vzlet vyšší shody duhu
 nerozklene v našem kruhu,
 který vřavou
 věčně otrásá se dravou
 jako šelem lýtých klec?!

Svatopluk Čech („Písně otroka“).

*

Svoboda osobní.

II. Zákony republiky zajišťují každému občanu svobodu jeho osoby. Nikdo pod přísným trestem nesmí druhého vězniti, omezovati.

Nám se to zdá samozřejmé. Také nikoho nenapadne, aby činil si právo na jinou osobu a považoval ji za svého vězně, nevolníka nebo otroka. Ale žijí ještě lidé, kteří pamatují osobní nesvobodu (robota do r. 1848). U nás nevolnictví;

*

v Americe otroctví (viz jinde). Jak se vedlo nevolníkům a poddaným, o tom mnoho slyšíte (čteme Jiráska, Třebízského, Herbena Do třetího a čtvrtého pokolení a j.) o otroctví taktéž (Chaloupka strýce Toma). Z dějin otroctví: U divochů přemožený nepřítel je majetkem vítěze; vítěz dělá si s ním, co chce. Slabí bývali vybiti, silní použiti ku práci. Celá města a celí národové byli rozprodáni do otroctví. Atheňané měli na 400.000 otroků, ač jich samých bylo asi 20.000. Spartané zotročili celý Peloponnes (heiloti). V Egyptě otroci vystavěli pyramidy, hráze, průplavy, kanály. Assyřané odváděli celé národy do otroctví (na př. Židy). Ohromné zástupy otroků byly v Římě; poražená a zničená města (Karthago, Tarent, Korinth, Athény, Syrakusy a sta jiných, celé země jako Hispanie, Gallie, Britanie a j.) dodávala Římanům statisíce nevolníků. Vzpoury jich (Spartakova a Krixova r. 73 př. Kr.) Obraz jejich života v Sienkiewiczově románě „Quo vadis“.

Středověké otroctví nic nezapadlo starověkému: Attila, otrokářství Avarů, řádění čingischánů. Trhy na otroky, zvláště na východě. Otroctví i u nás (ot-rok — nezúčastnil se roků, sněmů); z Čech bývali otroci vyvázeni. Přečteme si z Jiráska „U běsův kameně“, jak semitští obchodníci, s nimiž ubírá se arabský cestovatel Al-Fergani, vedou z Čech otroky. Etymologie slavisch = sklawisch. — Vznik černého otroctví: rudé plémě rychle podléhalo pod „blahodárnou“ vládou Španělů, kteří je nutili k těžkým pracím ve stříbrných a zlatých dolech a v plantážích. Bartolomeo de las Casas doporučuje místo nich černochy z Afriky. Od té doby (téměř dodnes) pořádány pravé hony na „lidskou zvěř“, human cattle, jak byli černí otroci do nedávna v Americe nazýváni. Válka Severu proti Jihu a vítězství lidskosti přičiněním Lincolnovým.

* *

Z p. „Hoj, zem drahá,“ „Garibaldiho hymna“. (Jeremiáš.) „Marsellaisa“. „Italská hymna“ a j.

*

Svoboda.

Chytneme-li ptáčka v přírodě a uzavřeme-li jej do klece, jak se trápí! Jak se trápí brouček uzavřený do krabičky; ve dne v noci slyšíme jej škrábat, nejlí, nespí, stále hledá východ, tak dlouho, až jej poslední síly opustí.

Všecko boží stvoření touží po svobodě, člověk s hlavou k nebi zdviženou nejvíce. Drahá je matka, drahý otec; drahá vlast a drahá svoboda.

Co je svoboda?

Udeřit na potkání nemilého člověka, rozbít sklo ve výkladní skříní a vybrat si nejmilejší lahůdky, to není svoboda. Odejít z vyučování a procházeti se po sadech bylo by příjemno, ale svoboda to není.

Svoboda je právo pravdy a lásky, právo takové, že smíme veřejně mluvit pravdu a milovat zjevně, koho milujeme v srdci; svoboda je tedy právo konat dobro.

Dvě a dvě jsou čtyři; to je pravda pro všechny lidi na světě, pravda absolutní. Je-li moje náboženství lepší než tvé, o to se lze přit, každý vyznavač má své přesvědčení. Svoboda dává právo vyznávat nejen pravdu absolutní, ale i osobní přesvědčení.

Ne každý má volnost přiznat se ku své národnosti nebo vykřiknouti, když se mu křivda udá, ne každý má volnost milována a nenáviděna, velebena i tupena. Zpravidla ti, kdož jsou ve výhodě, nejsou jejími přáteli.

Lapený ptáček nezpívá. Ušlápnutý hmyz nic jiného nedělá, než se brání. Utlačovaný člověk na nic tolik nemyslí jako na tlak; vzdychá, pláče, žaluje, zlořečí, vymýšlí úskok, pomstu...

Při práci je roztržit a šířán jsa hněvem brzy umdlévá, duch jeho nic nového netvoří. Otroci vykonali poměrně málo práce, také za roboty šla lidu dělnému práce od ruky pomalu.

Můžeme tedy říci, že jářmo maří lidské síly a že zadržuje pokrok.

Nedostatek svobody kazí také mravnost.

Má-li dítě vychovatele krutého, nepřízná se k vině, nýbrž lže. Nemiluje, nýbrž nenávidí. Nemůže-li člověk ku svému právu cestou přímou, snaží se dojít k němu cestou křivou: lží, podvodem, krádeží, vraždou. Za otroctví a roboty byl život pln hnusných výjevů. Ujařmený člověk tváří se třeba pokorným a mravným, ale nitro jeho rozežírá vzdor a kletba.

Jářmo zkazí každé lidské štěstí. Kdo nám šlape na nohu, sám nic necítí, ale my se bolestí svíjíme. Malé zrnko písku v oku nás tak tlačí, že se nemůžeme usmát a na nic nemyslíme, než na svou bolest. Nejlepší pokrm nechutná v jářmu tolik jako kůrka na svobodě. Je to zvláště náš národ, který v jářmu zmalomyslnuje a upadá, kdežto první úsvit svobody jej vzkřísí a ve svobodě radostně prospívá. Která je cesta ku svobodě? Nikoli násilí. Udeříme-li někoho, cítí se oprávněn udeřit mne dvakrát. Zlo se neodstraňuje zlem. Kdo nám udeří na dveře, nepustíme ho dál; kdo při-

chází klidně a vlídně, pustíme ho k sobě blíž a blíže a jsme přístupnější spravedlivým jeho důvodům. Láska napřed a pravda za ní, ta dvojice vítězí, ta vede ku svobodě. Řekneme-li, že národům zjednáme svobodu, mravnost a osvětu, je to totéž. Všichni geniové lidstvu hlásali svobodu; věděliť, že podmiňuje mravnost, pokrok v osvětě i štěstí lidské. Andělské mohlo být lidstvo dnes, kdyby mu byly minulé věky daly místo jařma svobodu.

Však běda lidstvu, kdyby zaměňovalo svobodu zvůli. Svoboda je právo být mravným a vzdělaným člověkem. (K. Kálal.)

*

„Jen svobodný člověk bývá schopen nadchnouti se pro idey a obětovati jim statek i život svůj; porobek nemívá mnoho smyslu pro ně, upoután jsa péčemi hmotného živobytí.“ (Palacký.)

*

„Obecní svoboda všech stavů je nutnou podmínkou štěstí národů, neboť dobro zajisté čím obecnější, tím lepší.“ (J. A. Komenský.)

*

„Ačkoliv pak dobří lidé ve všech poměrech dobře spolu žítí mohou, jsem přece ostatně toho mínění, že jest lépe a čestněji pečovati sám o sebe, než býti otrokem nejdobrotivějšího pána.“ (K. Havlíček.)

*

„Nic není mučivějšího nad urážku lidské důstojnosti, nic, co by více ponižovalo, než otroctví. Lidská důstojnost a svoboda jsou nám dány. Buď je ochráníme, nebo důstojně zemřeme.“ (Tolstoj.)

*

„Otrok spokojený se svým osudem, jest dvojnásobným otrokem, protože nejen jeho tělo jest v otroctví, nýbrž i duše jeho.“ (Burke.)

*

„Svět je krásný v každé formě, ale mezi světem a otroctvím jest veliký rozdíl. Svět je svoboda ničím neporušená, otroctví jest nejzločinnější zlo, proti němuž nutno bojovati ze všech sil až do smrti.“ (Cicero.)

*

Byli dva bratři; jeden sloužil králi, druhý se živil prací rukou svých. Bohatý bratr pravil jednému chudému:

„Proč nejdeš sloužit králi, zbavil bys ses útrap práce.“
Na to řekl chudý:

„A proč ty nepracuješ, abys se zbavil ponižujícího otroctví? Mudrci řekli, že lépe jísti spokojeně chléb vlastní práce, než nositi zlatý pas a býti služebníkem druhého. Lépe mísiti rukama vápno a hlinu, než skládati ruce na prsa na znamení úcty ku králi. Lépe spokojiti se kouskem chleba, než otrocky ohýbati záda.“ (Saadi.)

*

Abraham Lincoln.

Nízký původ — původ z chudé chaloupky — není překážkou skvělé dráhy životní. Nepatrnost rodu, z něhož vzešli, není skvrnou v životě velkých lidí, naopak — jest jim ke cti.

Kterýsi hlupák vytýkal anglickému lordu kancléři, že býval lazebnickým učněm. Velký kancléř mu odpověděl:

„Rozdíl mezi vámi a mnou jest, že kdybyste vy byl býval lazebnickým učněm, byl byste jím zůstal do smrti.“

Důkaz pravdy, že i v prosté chaloupce rodí se geniové, vidíme v našem presidentu T. G. Masarykovi a v neméně skvělém vzoru severoamerickém, v osobě Abrahama Lincolna.

Lincoln (Linken) pocházel z chudé rodiny zálesácké, usazené v lesích a pustinách v Kentucky, odkázané na stálý boj s přírodou. Jeho otec byl muž poctivý, ale beze všeho vzdělání, nemohl mu mnoho poskytnouti. Vyprávěl synovi jen o krušné práci předků, o jejich bojích s Indiány i přírodou, a přes to, že stěží hájil živobytí, posílal malého chlapce k starci, jenž učil děti kraje toho slabikovati a k farářům, který poskytl mu vychování.

R. 1813 prodal otec Lincolnův farmu a ubíral se dále po proudu Ohia, aby si vyhledal nové místo, kde by se mohl usaditi. Našel je v Indianě. Tam počal pro Abrahama Lincolna, budoucího presidenta Spojených Států, krušný život zálesákův a lovců. Za dne konal nejtěžší práce — statně se oháněje sekerou porážel stromy a přitesával jejich kmeny na koly, které se zarážely kolem farmy a tvořily ochrannou palisádu. Večer při světle krbu učil se mladík čísti. Jeho oblíbenou knihou byly bajky Esopovy, jež se mu náhodou dostaly do ruky. Později učil se v místní škole právě zřízené psátí. Ačkoliv nadmíru pilný, pracovitý a poslušný, přec zanedbával poněkud hospodářské práce k nespokojenosti otcově — tak zajímalo a poutalo ho učení. Přistěhovalec Crawford (Krófrd), který po nějakém čase přišel do oné končiny, naučil jej počítati.

Tehdy Lincoln nejraději četl Plutarchovy životopisy slavných mužů a životopis Franklinův, jež měl. Crawford

zapůjčil mu „Život Washingtonův“. Mladý Aba pohřížil se do knihy, líčící život zakladatele Unie, s neobyčejnou radostí a s nadšením. Knihu nosil stále u sebe, kde kterou chvíli jen mohl ji četl, ba ani v noci nemohl se od ní odloučiti a dával si ji pod hlavu.

Jednou strhla se bouře. Nikdo ji nepředvídal, nikdo se na ni nepřipravil. A tak než se Abraham nadál, kniha byla promočena prudkým lijavcem, jenž dral se štěrbínami do chyše.

Jinoch zaplakal. Co teď s knihou? Jak ji vrátí panu Crawfordovi? Jakž takž ji osušil a přinesl ji majetníku prose všecek zaražen, aby mu popřál času, že škodu zaplatí, až si vydělá.

Crawford ukázal mu rozlehlý lán obilí a řekl: „Pokošíš-li obilí na něm, bude kniha tvá.“

Časné zrána byl již Lincoln v práci a než uplynuly tři dny, byl s ní hotov. Nevýslovně šťasten odnášel si „Život Washingtonův“ domů.

R. 1830 odešel Abraham Lincoln do světa. Vyučoval synka nějakého občana, jenž mu za to poskytl pohostinství přes zimu. V noci Aba pracoval a četl. Později stal se mlynářským příručím, v prázdných chvílích sedal v koutku a studoval mluvnici. Krátce nato vstoupil do vojska, stal se setníkem, účastnil se bojů, po nichž byl prvně kandidován do zákonodárního sboru. Nebyl však zvolen i ujal se zeměměřictví.

Pověst o něm jako o statečném, pracovitém, rozumném a bezúhonném muži šířila se rychle po celé zemi, takže byl r. 1832 zvolen značnou většinou. Studoval po tři leta práva a stal se advokátem.

Tu již kde kdo znal „poctivého Abu“, který s houževnatostí a horlivostí jemu vlastní dal se do boje za vznešenou a spravedlivou myšlenku — zrušení černošského otroctví. Jeho politický význam stále vzrůstal, až konečně svěřen mu nejvyšší a nejčestnější úřad v zemi — Lincoln stal se prezidentem.

Jako náčelník státu vstával ráno o páté, v zimě o šesté a dvě až tři hodiny zabýval se došlými dopisy a novinami. O deváté hodině snídal, pak chodil do vojenské kanceláře, aby přijal došlé telegrafické zprávy a pohovořil o situaci válečné s generálem Halleckem (severní státy s Lincolnem v čele vedly krutou válku s jižními, otrokářskými). Vrátiv se do Bílého domu diktoval odpovědi a přijímal návštěvy, kterým byly jeho dveře stále otevřeny. Teprve večer popřál

si něco oddechu. Ku svým bývalým druhům z Kentucky rád se hlásíval.

Dík obezřetnosti Lincolnově válka byla šťastně skončena a jižní státy donuceny zrušit otroctví a dáti černochům svobodu. Otrokáři velmi neradi tak učinili a mnozí ukrutně dali otroky se světa zprovořit, dokud ještě měli na ně právo: zahnali je do ohrad a stáji a upálili, anebo je zmrzačili.

Ale ani tato poslední barbarství nezadržela krok dějin: otroctví bylo nadobro zrušeno.

Šlechetný Abraham Lincoln zaplatil svou lidumilnost životem. Kterýsi pomstychtivý herec, přívrženec otrokářství úkladně jej zavraždil ranou z revolveru, když president vstupoval do své lože v divadle (r. 1865). Tak zemřel jeden z největších duchů lidstva. (Dle Tissandiera.)

*

Otroci římstí.

Okovy jsme pánům pohrozili
zlomenými, na kříže nás vbili
řadou nepřehlednou. A hle! s kříže
den se snesl na otroctví mříže.

(Sv. Čech.)

*

Z dějin poddanství.¹⁾ Vítězstvím pánů na Lipanech začíná utrpení selského lidu. Nebylo tu nikoho, kdo by odňal panstvu ohromné statky uchvácené v husitských válkách. Ubylo půdy selské, přibýlo panské, dominikálu. Kdo se nemohl vykáhati listem nápravnickým nebo zákupným, započítán mezi poddané. Od r. 1487 zakazováno stěhovati se do měst, sháněn všemožně lid na práci panskou. R. 1497 vyšel zákaz vdávání selských dcer na jiná panství, r. 1499 ustanoven trest smrti na vzpouru proti vrchnosti, r. 1512 zakázány dary a odkazy a t. d. Obnovené zřízení zemské z r. 1627 stav ještě zhoršilo; cizácká šlechta dokonale využila své moci. Něco přes 600 šlechtických rodů zotročilo statisíce rodin selských. Utužení roboty, neboť bylo třeba obdělati dotud zpustlou půdu. Panství drábů, šafářů, poklasných, písařů, pánů Franců, vrchních; lískovky a lavice, trlice a oslí, smrdutá vězení. Práce od slunce východu do západu („Slunce za hory zachází, pusť nás z roboty, rychtáři“); desátky z obilí, drubeže, vajec, lnu, medu, kmínu, jalovce. Škody, jež nadělala panská zvěř. Selští psi s osekanými pazoury nebo s kládami. Kočkám selským uřezávali panští

¹⁾ Viz L. Horák, Příruč. dějiny II. str. 12 a násl.

drábové uši u samé hlavy, „když prej tam rosa padá, kočka doma zůstává“! (Vavák²). Těžké daně, jež páni neplatili (po r. 1683 platili poddaní 93% vojenské kontribuce!) Na útěk nebylo pomýšlení. Hrozný to byl život! („Selský otčenáš“). Vzpoury selské a barbarské tresty (Hrdinný odpor Chodů a truchlivý konec jich vůdce Koziny).

Volání Komenského: „Ó, naše milé vrchnosti, proměňte způsob panování svého příliš přísný v milostivější a polehčete chudým poddaným svým Bohu, slitovníku svému, k zalíbení, kterýž polehčil vám. Nebo jistě tak nad křesťanským lidem panovati, aby se lidé jako hovada za peníze prodávali a kupovali, a aby jeden člověk koupě sobě chlapa, jakož říkali, statkem, dítkami i hrdlem jeho vládl, jak chtěl — člověk nad člověkem, křesťan nad křesťanem vášně a ukrutnosti provodil dle libosti — to příliš nekřesťanská věc jest.“

Výrok hejtmana Vegenera na Štěkni: „Když český sedlák všecky roboty, kontribuce, útlaky a škody, které mu vrchnost působí, trpělivě snáší, zaslouží, aby za svatého a mučedníka byl prohlášen.“

Vzpoury: r. 1680 od Časlavska až na Plzeňsko, porážka sedláků generálem Piccolominim. Poprava Jana Sladkého-Koziny r. 1695. Ulehčení za Marie Terezie r. 1775 snížením roboty na polovici. Cesty Josefa II. po Čechách. Zrušení nevoľnictví r. 1781 („osoba lidská nemůže býti předmětem vlastnictví a nejstarší a nejzřejmější nároky právní nemají ani smyslu ani ceny naproti zákonům přirozeným, ježto ničím nemůže člověku odňato býti svoboda volně pořizovati svou práci a silou“) a krok ku zrovnoprávnění lidu — (rovné zdanění půdy, viz níže). Posléze úplné zrušení roboty r. 1848.

*

Z Jiráskových „Skaláků“.

Zpěv umkl a hlasitěji štěkal pes na dvoře za vraty sem tam přebíhající. Průvodčí znova zabušil a křičel, aby otevřeli.

„Kdo to?“ ozval se náhle uvnitř hlas.

„Neptej se a otevři, cháme!“ volal urputně velitelsky průvodčí. Prve byl s jasností pokorně německy hovořil, nyní dával českými slovy průchod své rozhorlenosti.

Vrata zaskřípala a do demku vjeli jezdcové. Pobočník ihned seskočil a drže hnědouše svého pána rozkazoval starému, sehnutému sedláku, jenž právě stěží konejšil divokého, chundelatého psa.

²) Viz Horák, Dějiny II. str. 115.

„Kde máš sednici? Odved koně do chléva.“

Mladý pán přešlapuje ve sněhu, upomínal o teplý byt. „Zaved koně rychle! A co jsi tu sám? Není tu nikoho, aby nás zavedl do světnice?“

Stařec obrátil se a uzřev na zaspí chlapce, jehož si byl dosud nikdo nevšiml, zavolal ho

„Zaved milostpány do světnice, rozsviř a přines mi světlo také do stáje!“

Pobočník prosil pána, aby šel za chlapcem, sám že dohlédne ještě na koně. Chopiv oře pánova vedl jej za sedlákem do chléva, jenž síni jen od světnice statku byl oddělen. Po chvíli objevil se chlapec, drže v ruce borovou, planoucí louč. Světlo její ozářilo temný chlév a čekající u dveří lidi a koně. Sedlák zavedl opatrně umdlené běhouny, uvázal je a odstrojoval. Na vše dohlížel průvodčí jeho jasnosti. Chlapec zastrčiv louč do skulin jedné stěny, pohlížel zvědavě na cizince ve tmavém plášti, na koně a na jejich sedla i řemení, na němž se stříbrné kování lesklo. Byl bos, tmavé vlasy jeho padaly mu do čela, pod nímž zářily mu jiskrné oči, tvář jeho byla snědá a vyhublá. Měl na sobě pouze hrubou košili a vyrudlé brslenky.

Temné bučení se ozvalo. Cizinec teď teprve zpozoroval v koutě vychrtlou krávu, na níž srst se ježila.

„Tak“, pravil, když byl sedlák koně odstrojil, „teď jim podestel a zasyp ovsu.“

„Milostpane, nemám čím zastlat.“

„Což je to tam?“ a ukázal na hromadu slámy, již ve druhém koutě chléva zahlédl.

„Tou krmíme, prosím, svou plavku. Je to poslední sláma, brzy nám už dojde —“

„Lžeš! Rychle podestel, anebo —“

„Milostpane, jen jediná kráva nám zbyla, ostatní už nám všechny pobrali anebo pošly, a tu už dlouho také — dá nám přece trochu mléka — je tak zle, milostpane —“

„Jen se stav, ty starý lišáku. Půjdeš, anebo —“ a pokorný průvodčí švihl bičem, jež v ruku držel. Stařec se zvolna obrátil a vzdychnuv odcházel.

„Plavce slámu brát nesmíte!“ ozval se zvučný dětský hlas.

Oba mužové překvapení hleděli na chlapce, jenž byl se starcovi do cesty postavil. Sedlák se zalekl, cizinec se však brzo vzpamatoval, zdvihl ruku a chtěl chlapce udeřit bičem.

„Milostpane, vždyť nemá rozumu!“ Pak pravil přísně, ačkoliv ne tvrdě: „Jiříku, pusť, poroučím ti!“ A chlapec svěsiv hlavu ustoupil. Stařec shýbl se ke slámě, pak opět

vztyčiv se pohlédl na cizince. Ve zraku jeho četl předešlý rozkaz, i rozestíral slámu pod panské koně.

„Jen ještě, houšť!“ poroučel cizinec.

Chlapec odešel ven. Nemohl vidět, jak stelou panským koním potravu ubohé plavky, jež velké, mdlé své oko na oře obracela.

„A teď jim zasyp a napoj je!“

„Milostpane, nemám, co bych jim dal; bylo tu jen něco slámy pro plavku, a tu jsem musil —“

„Starý darebáku, nezapírej! Však já si najdu —“

Vytrhnuv louč, kvapil cizinec do síně, kdež u hrubé truhly u zdi stojící se zastavil. Odtrhl víko a odházел několik prázdných pytlů, pod nimiž se vrstva otrubů objevila. V koutku na ošatce byla černá, zadní mouka, podobná temnému prachu.

„Co je to?“ tázal se průvodčí sedláka, jenž za ním přišel, a ukazoval prstem na otruby a mouku. Oko jeho se zalesklo a na rtech objevil se mu odporný úsměv.

Stařec povztyčil šedou hlavu a oko jeho pod sivým obočím zalesklo se svatým hněvem; pak ale pravil temně a na pohled klidně: „Milostpane, to je naše živobytí, to je poslední naše zásoba. Až dojde, nebudeme mít chleba“

„Jen se nějak vykrut; nechceš panským koním ničeho dát. Ale seber to a zasyp!“

„Milostpane, mám jen to.“

Milostpán pokynul velitelsky rukou, plášť jeho se odhalil, a na temném kabátě bylo vidět stříbrné porty.

„Všecko nám vzali vojáci, dobytek, obilí, píci, že není co sehnat, milostpane, je tak zle, trpíme hlad.“

Veškeré odmlouvání bylo marno. starý sedlák musil vyplnit vůli pána, jehož měl za nějakého důstojníka. Veškerý odpor byl by marný býval, byl jediný muž, stařec proti dvěma ozbrojeným.

Pán odešel do světnice slíbiv, že přijde se přesvědčit.

Chlapec šoural se do chléva za dědem, jenž koně svých utiskovatelů krmil. Hladil vychrtlou plavku, nemohl se už na koně ani podívat. Prve se mu tak líbili, tak pěkných dosud neviděl, i řemení, sedla byla krásná, že hochu až oči zajiskřily. Teď se od nich odvrátil ke krávě, jež hltavě stébala slámy pod žlabem slizovala.

„Pojď, Jiříčku, pojď.“ pravil rozechvělým hlasem stařec svému vnukovi, když si bolestnou práci odbyl. „Bože, Bože!“ zavzdychal, a oko jeho se obrátilo do výše. Vešedše do síně, uslyšeli temné, slabé zabučení plavčino. Chlapec trhnuv sebou podíval se na děda, jenž sklonil hlavu. „Jdi k Mařeně,“

pravil pak šepťem vnukovi, „a řekni, ať se neukazuje. Pak přijď zas!“ A vkročil do světnice.

Bože moj, otče moj,
jak je ten svet zmotaný!
čo vystoží, čo vystoží
ubohý poddaný.
Každý ho sužuje,
nik nepoľutuje;
veď sa nezdá, že na veky
panuje, panuje.

Vy páni zemani,
my sme vaši poddaní,
my budeme v čiernej zemi
srovnání, srovnání.
Jak sedliak, tak i pán
musia všetci umriti,
musia všetci v čiernej zemi
uhniti, uhniti.

Páni a poddaní. S větrem a pánem daremný zápas. — Co pán prosí, to být musí. — Panská prosba rozkazu horší. — Škákej, vraže, jak pán káže. — S velikým pánem není dobře na bratrstvo. — S velikými pány není dobře třešní jísti. — S pány kdo jídá, se nepřejídá; oni co se sluší, vědí, kosti nechají, maso snědí (staročeské veršíky). — Nemíchej se, sedlský psíku, mezi dvorské. — Páni se perou, sedláci nastavte vlasův. — Keď sa páni zvádíá, sedliaci sa musia za vlasy rúvať. — Páni se drží za pačesy a sedlákům hlavy brní. — Páni se klouzají a sedláci si hlavy lámou. — Co páni zkříví, sedláci platí krví. — Čeho pánové navaří, tím se poddaní popaří. — Pán má rýmu a čeládka kýchá. — Lepší je rané tele než raný pán (Štítuný). — Nebyl bys pánem, kdyby nebyl chlap chlapem. — Turka žaluješ a Turek tě soudí. — Do panského dvora vrata široká, ale ven úzká. — Maso pánům, kosti sluhám.

*

Z Bottovej básne „Smrť Jánošíka“.

Strašný útlisk vzbudil mstitele z lidu, národní hrdiny Jana Kozinu. Jánošíka, Ondráše a Juráše a jiné. Bojovali za svobodu, jak mohli a dovedli a jejich boj byl svatý, neboť bez příčiny krve neprolévali a měli velký, vznešený cíl. Smutné koněli.

V básni nařiká Jánošík na lidi-dravé šelmy beroucí život proti všemu právu, i tomu, kdo se provinil jen touhou po svobodě.

„Zvonia na deň, mne na noc — oj, srdce nežiali:
my skoro spať musíme, bo sme skoro vstali.
Skoro spať! Kdo to káže? Bôh? Ludia, tyrani!
Oj, ludia, ľutí ludia, vy dravé šakaly!
Brat' život! zkiad' to právo! Či ste vy ho dali?
Zomreť! — tak zomreť! — Dobre, bo som bol po zboji.
Ale kto viacej zbíjal: ja, či katia moji?

Ja chodil po zboji, po tom širom poli,
 abysom zabudol o ťažkej nevoli;
 ja chodil po zboji poľanou bezdrahou,
 abysom naučil pravde pyšných vrahov;
 ja chodil po zboji za svobodou zlatou,
 abysom rozrážal putá svojich bratov.
 Svoboda, svoboda, svobodienka moja,
 pre teba mi páni šibenice stroja!

(Z Klímovy knihy „Jak se naučím slovensky“.)

Zbytky nevolnictví.

Náš prezident neměl v mládí ustláno na růžích. Ale nejhorší chvíle míval, když bylv u nich velké hony. Tehdy přijížděvalo mnoho panstva z Vídně, výsoe i nejvyšší. Honci třásli se až do svítání zimou, ale přece byli jak u vytržení, když viděli velké pány. „V našem bytě měli páni složeny kožichy a jiné šatstvo, já bych to byl nejraději podpálil.“ vzpomíná Masaryk.

Jednou viděl po honě v lese hostinu. Páni si pochutnávali na vybraných jídlech a co zbylo, dáno bylo Slovákům, kteří nadháněli. „A ti ustydlí lidé rvali si od úst nudle a kosti, a jeden druhého by křivákem probodl, jen aby mohl zhltnouti něco, co z panské tabule zbylo. Tu jsem viděl, co je otroctví, a z duše jsem nenáviděl panstvo“, vzpomíná prezident. (Podle O. Dorazila. Z Listové čítanky.)

*

P o z n. Četba: o smrti Kozinově v „Psohlavcích“; o Janošíkovi.

Orel.

Zdržoval se u nás také nějaký čas v káznici orel z rodu stepních, nevelikých orlů. Kdosi přinesl ho do káznice raněného a ztýraného. Celá káznice ho obstoupila; nemohl létat: právě křídlo své vlekl po zemi, jednu nohu měl vymknutu. Pamatuji se, jak zuřivě se rozhlížel kolem, dívaje se na zvědavý zástup, a rozvíral svůj zakřivený zobák, připravuje se draze prodati svůj život.

Když se na něho nadívali do sytosti a odcházeli, odbelhal se pokulhávaje, poskakuje o jedné noze a mávaje při tom zdravým křídlem, do nejvzdálenějšího konce káznice, kde schoval se do kouta a přitulil se až k samé ohradě. Zde ztrávil u nás tři měsíce a za celou tu dobu nevyšel ani jedenkrát ze svého kouta. Zprvu přicházeli často dívat se na něho, štváli na něj psa. Šárik vrhal se vztekle na

něho, ale patrně se bál přistoupiti blíže, což velice bavilo trestance.

„To je zvíře!“ říkali, „nedá se!“

Později však i Šárik bolestně mu ubližoval; jeho strach minul, a když trestanci ho štváli, obratně ho chytal za bolavé křídlo. Orel se bránil ze všech sil drápy a zobákem; hrdě a divoce, jako raněný král, zalezl do svého kouta a rozhlížel se po zvědavcích, kteří se přišli na něho podívat. Ale posléze všechny omrzel, všichni ho nechali a zapomněli na něho, však každého dne bylo možno viděti vedle něho kousky čerstvého masa a střep s vodou. Někdo přec ho tedy ošetřoval. S počátku ani jísti nechtěl, nejedl několik dní; posléze přece počal přijímatí potravu, nikdy však z ruky nebo za přítomnosti lidí.

Nejednou jsem ho pozoroval z povzdálí. Když nikoho neviděl a myslil, že je sám, odhodlal se někdy vyjítí kousek z kouta a belhal se podél břeven asi na dvacet kroků, potom se vracel; opět si vyšel, jakoby dělal pohyb.

Jakmile mne spatřil, spěchal ihned ze všech sil, kulhaje a poskakuje na své místo, pohodil nazpět hlavou, rozevřel zobák, rozježil se a byl hned připraven k boji.

Nijakým lichocením nemohl jsem ho obměkčiti: kousal a bil sebou, masa ode mne nepřijímal, a po celou dobu, co jsem nad ním stával, upíral svůj zlý, pronikavý pohled přímo na mne do očí. Osamocen a rozzloben očekával smrt, nikomu nedůvěřuje a nesmíruje se s nikým.

Posléze trestanci jako by si byli na něho vzpomněli. Ačkoliv se nikdo o něj nestaral, nikdo se ho nevšímal skoro dva měsíce, najednou ve všech jako by se ozval soucit s ním. Smluvili se, že by měli orla vynéstí.

„Ať třeba pojde, jen ne v káznici,“ pravili.

„Toť se ví, je pták volný, divoký, na káznici ho nezvykne,“ souhlasili druzí.

„Je vidět, že není takový, jako my,“ dodal někdo.

„Tys tomu dal! To je pták a my jsme přece lidé.“

„Orel, braši, jest král lesů...“ začal krasořečník Skuratov, ale nikdo ho v tu chvíli neposlouchal.

Jednou po obědě, když buben zavolal do práce, vzali orla, stiskli mu zobák rukou, protože se zuřivě rval, a nesli ho z káznice.

Přišli k valu. Asi dvanáct osob; kteří byli v té skupině, čekali, kam orel půjde. A divná věc: všichni byli naplněni jakousi spokojeností, jako by sami částečně nabyli svobody.

„Vida, mršku! Děláme mu dobrodiní, a on pořád kouše!“ pravil muž, který ho držel, a skoro s láskou pohlížel na zlého ptáka.

„Pust' ho, Mikitko!“

„Neslibuj mu čerta v pytlí! Dej mu svobodu, opravdovou svobodu!“

Shodili orla do stepi. Bylo to pozdě na podzim, za chladného, zachmuřeného dne. Vítr svištěl po holé stepi a šelestil sežloutlou stepní travou, vyschlou a chomáčovitou. Orel se pustil přímo, mávaje zdravým křídlem a jakoby chvátal utéci od nás, kam ho oči ponесou. Trestanci zvědavě sledovali, jak se mihala v trávě jeho hlava.

„Vidíš ho!“ zádumčivě prohodil jeden.

„Ani se neohlédne!“ dodal druhý.

„Ani jednou se, braši, neohlédnul, jen běží!“

„A tys myslil, že se vrátí, aby nám poděkoval?“ poznamenal třetí.

„Toť víme, svoboda! Svobodu pocítit!“

„Ba že, svoboda.“

„Už ho není vidět, braši...“

„Co tam stojíte? Marš!“ zavolala stráž a všichni se mlčky loudali do práce. (F. M. Dostojevskij.)

*

Svoboda a rovnost.

Svoboda a rovnost bylo heslo Francouzův v první revoluci. Výraz to neurčitý, který z jedné strany národ v nejmožnější blaho, z druhé pak v nejstrašnější záhubu uvést může. Co má být ta rovnost? Možná-li naprosto ve světě?

Vztahovati se může k jmění, moci, k přirozeným schopnostem těla i duše. Poslední tato že nemá místa, učí nás každodenní zkušenost. Nenajdeš dvou lidí docela sobě rovných od přírody silou tělesnou i duševní, tak málo jako dvou cele stejných listův na stromě. Tak velkou rozmanitost příroda ve svých skutecích všech miluje. Pročež dobře přísloví: kolik hlav, tolik smyslův!

Jmění a moc? — Dej dnes desíti lidem stejné jmění i moc; učiní je cele rovné a svobodné, jsouce oni již od přírody tělem i duší rozdílní, nedlouho v rovnosti jmění potrvají, anobrž dle rozdílného jich smyslu, příčinnivosti i pro všelijaké náhody v krátkce na rozličných jmění stupních je uvidíš. Nejmundřejší nebo nejchytřejší z nich aneb chcešli nejsilnější a nejšťastnější nad jiné všecky předčí Zámožnost, síla, věhlasnost jeho jemu přednost moci nevyhnutelně zjedná, již druzí hned z vděčnosti za prokázaná sobě od

něho dobrodiní hned z nouze a jiných nutných příčin uznávají, jeho nad jiné ctíti a rádce a soudce samochťíc voliti budou, bude slovem na krátce nebo na dlouze mezi desíti, na počátku sobě rovnými, v každém ohledu desátníkem, a podobně mezi sty setníkem, mezi tisíci ticiéníkem, mezi miliony králem, nechť se Nimrodem nebo Arsakem nebo kým-koli nazývá. Poněvadž pak příroda sama k rozdílu tomu napomáhá, nelze praví se všechna moc od boha býti.

Rovnost tedy, může-li ve světě býti, v ničem jiném záležeti nemůže, než ve všeobecné přednosti lidské, že všickni člověky jsme, všickni rodem a smrtí sobě rovni, a co jiného příroda mezi námi vyrovnala; rovni před moudrým zákonem a soudem; rovně povinni jeden druhému pomáhati, jeden v druhém člověctvo ctíti, ano což vrch jest všeho toho, jeden druhého co sebe samého milovati, rovni sobě ve ctnosti býti. Kde ta rovnost, tam i svoboda panuje, svoboda totiž ne bezuzdná, rušící všecku rovnost, nýbrž s rovností rozumnou se srovnávající, svoboda činiti to, co nikomu na ujmu, co zákonům přírodním, božským i rozumným lidským přiměřeno. Ten právě svoboden, kdo ovšem činiti chce, ale chce to, co chtíti smí, kdo nižádných žádostí a naruživostí otrokem není, kdo moudrým a ctnostným jest, budiž on poddaný nebo vládce.

Kdož pochybovati může, že v takovéto rozumné rovnosti a svobodě jako každý zvláště, tak celý národ vesměs šťastným jest, pokud to, co štěstím zůveme, podílem jest člověka? Štěstí to a blahost jen tenkrát se ruší, když buď vládce buď lid pod zákonem moudrým rovnosti a svobody požívající z mezí vystoupí; tenkrát národ bezvládný stane se luzou nevázanou, prostopášnou, proti sobě zdviženou, jmění cizího žádoucí, krve žíznivou, vespolek se potírající a hubící, nemající ani bezpečnosti ani útěchy, ani blahosti. Vykročí-li vládnoucí část národa z mezí rozumem, zákonem, ctností ustanovených, stane se násilnicí, hubitelkyní těch, jež by chrániti, opatrovati měla. (Josef Jungmann v „Zápiscích“.)

*

„Svoboda vůbec jen tam možná jest, kde všichni účastníci společnosti jakékoli požívají stejného práva, kde nikdo není rodilým pánem, nikdo rodilým otrokem druhého; čemuž však nikoli se nepřičí, aby pro dosažení účelu společnosti jedni stáli v čele, vedli a poroučeli, druzí následovali a vésti se dali, t. j. poslouchali. Ve svobodném konstitučním státu platí zákonové všem občanům stejně; co jednomu právo jest, musí právo býti také druhému, aniž kdo ze zákona

a z práva obecného vyloučen býti smí. Slovem, konstituce jest jen provedení ve státu známé oné a věčné zásady všeho práva i vší spravedlivosti: čeho sobě nechceš, jinému nečiň. (Palacký v Národních Novinách 1849.)

*

I. II. Pouze zákon může omeziti občanskou osobní svobodu. Zatčen může býti jen pachatel na místě činu anebo ten, na koho soud vydá zatykač (musí být dodán nejdéle 24 hodin po zatčení). Zákon stanoví, ve kterých případech může být občan uvězněn; do 48 hodin musí být uvězněný dodán soudu anebo propuštěn.

Jinak nemůže být nikdo ve své osobní svobodě omezován. Každý státní občan má právo stěhovati se volně a usazovati se, kde mu libo. Není-li trestních činů, nemůže být odnikud vypovězen, ani nemůže být internován, t. j. omezen na určité místo. Může se i vystěhovati do ciziny, splnil-li občanské povinnosti (na př. povinnost brannou, zaplatil-li daně).

*

Svoboda. Bez rozumné svobody nemá život lahody. — Svoboda nade všecko. — Bez vrozené svobody jako ryba bez vody. — Kdo žije svobodně, spává lahodně. — Stříbrná klec a zlatá svoboda. — Nesvoboda učí svobodě.

*

Svoboda národní.

a) Když r. 1848 prohlášena byla „konstituce“, myslili venkované namnoze, že nebudou již platit daní, že si rozeberou panský majetek, že netřeba již pracovati. Po převratu r. 1918 byli lidé, kteří také si myslili, že svoboda znamená nic nedělat a dobře se mít, býti živ na útraty druhých nebo na útraty republiky, neposlouchat zákonů ani nařízení, dělat si, co komu libo.

Co by se stalo, kdyby si každý dělal co chtěl — třeba každý z vás zde ve škole? Ve městě? Kdo by platil daně? Byli by občané, kteří by tak činili z lásky k republice, ale kolik by jich bylo? Co by se stalo, kdyby nebylo policie, četnictva, soudů? Vždy, kdykoli veřejná moc upadla, ovládlo pěstní právo: lidé nejsou ještě tak vzdělání, aby obešli se bez zákonů, četníků, soudů.

Svoboda neznamená tedy úplnou volnost, aby si každý dělal, co chtěl. Kdyby tak bylo, žili bychom v největší nesvobodě a porobě, neboť silnější, smělejší, špatnější člověk ovládl by slabšího, skromnějšího, lepšího.

Kdyby všichni lidé byli dobří, spravedliví, snášliví, jistě ubylo by sporů a svoboda byla by větší, neboť jedni na druhé mohli by se spolehnouti a nebylo by třeba nutiti lidi k tomu, aby plnili své povinnosti a zanechali zla (lenoši, zloději, lháři). Čím více bude ubývat lidí zlých, tím svobodněji budou ostatní žiti. Aby jich ubývalo, musí každý člověk zlepšovati sám sebe a vzdělávati se.

Vzdělání srdce a rozumu je jedinou cestou ku svobodě každého jednotlivce i celých národů. Také jen vzdělaný jednatel i národ svobodu si udrží.

Špatný a nevzdělaný člověk otročí svým vášním: opíjí se, kleje, nadává, zlobí se, lenoší. Je nevolníkem svých rozmarů. Nedovede si poručiti, nedovede se přemoci. Vede se mu obyčejně bídne, neboť co vydělá, utratí za alkohol, prokouří, prohraje. Osvícený člověk přemůže své vášně, dovede poručit sám sobě, zachová si svobodu. Vzdělává se. Ostatní si ho váží a netroufají si mu ublížiti, neboť vědí, že se dovede bránit a ubránit. Tak je to i s celými národy. Nevzdělaný lid podlehne snadno cizí moci, ztratí samostatnost a svobodu. Vzdělanějším Římanům neodolali národové méně vzdělání, barevná plemena ustupují bílému. Slováci a Rusíni podlehli Maďarům, neboť nedovedli uvážiti, že alkohol a nevzdělanost jsou ničiteli svobody. Čechové začali svoje obrození vzděláváním jazyka a pěstováním věd. Dobrovský, Jungmann, Šafařík, Palacký, Havlíček ustavičně kladli lidu na srdce, že jen vzděláním, silou osvíceného ducha se osvobodí a udrží v řadě svobodných národů. A hle! Vyplnily se jejich předpovědi. Kdyby naši legionáři nebyli tak uvědoměli, kdyby bývali neznali dějin své vlasti a potřeb svého národa, neměli by v sobě toho zápalu a nadšení, které přineslo jim pak úplné vítězství.

*

Jenom národ zachovalý a vzdělaný může míti svobodu a spojenou s ní dobrou vládu, tuto pravdu, které nás učí zkušenost dějepisu, musíme vždy především na zřeteli míti. Národ nevzdělaný, kdyby se celý zkrvácel samými revolucemi, nedocílí přece svobody a práva, nýbrž bude vždy zase brzy ošizen a do libovlády nazpět vtlačen. Národ mravně zkažený, byť by i vzdělán byl, přece zase svou pokažeností plete vždy sám na sebe metlu absolutie. (K. Havlíček, Slovan, 1851.)

*

„Jak bolestný, nešťastný a hanebný vliv vzalo jeho tatarské na další osud ruského národa, o tom by se daly mnohé

truchlivé věci vypravovati; od té doby usídlilo se úplně chlapství a poroba v Ruské říši. Nikdy potomci jednoho národa neutiskují se vespolek tak nelidsky, jako je hněte cizinec, u kterého se s zřícností také spojuje národní zášť a opovržení, které skoro všichni sousední národové proti sobě mívají.“ (K. Havlíček.)

*

Jest něco na tom, když se říká, že lid není ještě k svobodě dospělý a zralý: neznamená to ovšem, že by některý třeba sebe méně vzdělaný národ svobodu a právo jemu udělené nesnesl, ale znamená to tolik, že lid nevzdělaný, nebo málo vzdělaný, nebo mravně zkažený nedovede sobě svobodu a právo vydobýti aneb náhodou vydobyté zachovati. (K. Havlíček.)

*

Republikánská sloboda, možno, tu a tam nie je správne chápaná a z toho plynú niektoré vady; ale som hlboko presvedčený, že proti slobode je jediný liek: viacej slobody a sloboda pravá. (T. G. Masaryk.)

*

Svobody dobyté si važte a važme si jí všichni. Svobodou bude nám dáno všecko ostatní, jestliže dovedeme ji v duši uchrániti a zdokonaliti, svobodu politickou, sociální a mravní. I politická svoboda spočívá na mravních základech. Národ, který není v sobě mravně pevný, politikou samou nemůže býti spasen. Svobodu budeme hájiti a brániti až do smrti. (T. G. Masaryk.)

*

Největším nepřítelem svobody je nevědomost a nevzdělanost... Proto ve věci svobody jediné jest potřebno: starat se o osvěcenost ducha, aby se mohl státi svobodným a mohl i dokázati, že jest svobody hodným. „Osvětou k svobodě“ jest pravdou nevyvratnou. (Josef Černý.)

*

Svoboda je ovšem ten největší dar boží, kterého člověk si přát může, ona jest podmínkou nejen blahobytu, ale i samé ctnosti a důstojnosti lidské; neboť smýšlí-li a jedná-li kdo dobře ne ze svobodné vůle, ale z donucení, pak nesmýšlí ani nejedná dobře. Avšak i svoboda sama, vedouc častěji k různění nežli ke spojování, žádá jistou míru pro sebe, nemá-li ploditi nejednotu a nesvornost, kterážto ne bez příčiny sluje hříšným jejím dítětem. (Palacký, Pokrok, 1875.)

*

Toho, kdo čteš, dbej: — ať duše tam
 k výšinám se pne v šlechetné snaze,
 neb se pachtíš po neslavné dráze,
 všední práci mořen —
 mužné sebe ovládání samo
 moudrosti je kořen.

Burns.

*

Lidé, kteří nemají ctnosti sebezapírání, otročí nejen vlastním sobeckým choutkám, nýbrž slouží i jiným, kteří s nimi jsou stejné povahy. Cokoli jiní činí, činí oni také. Musí žítí dle strojeného zvyku svého stavu, utráceti jako sousedé, nedbajíce následků — při čemž snad všichni žijí způsobem nad prostředky své nákladnějším. Jeden druhého za sebou táhne a žádný nemá dosti mravní odvahy, aby se zastavil. Neumějí odolati pokušení, aby vznešeně živi byli, třeba to bylo na cizí útraty; a znenáhla naučí se lhotejně pohlížeti na dluhy, až je tyto úplně upoutají. Ve všem tom je velmi mnoho mravní zbabělosti, malomyslnosti a nedostatek mužné neodvislosti charakteru. (Smiles.)

*

„Samostatnost neudrží a nespasí žádného národa, národ si musí udržet samostatnost — spasí nás mravnost a vzdělanost; i politická samostatnost je jen prostředkem pravého života národního — pozbyli jsme jí, když jsme přestali jako národ mravně žít. U nás i politická strana vedle svého užšího programu politického musí stát na pevném základě širokého programu kulturního. To u národa menšího, i kdyby byl politicky samostatný, ani jinak být nemůže, nemá-li i ta politická samostatnost být jen pro forma a politický prostředek mocnějšího souseda.“ (T. G. Masaryk, Česká otázka.)

V ý k l a d: Mnohým lidem svoboda a samostatnost = lenost, užívání; diví se, že samostatnost znamená také pracovat. Samostatnost sama o sobě neplodí blahobytu a štěstí (daně se platí stejně, zákona poslouchat dlužno i v republice atd.), není jen cílem národa, nýbrž také prostředkem, aby národ mohl rozvinouti všechny svoje síly (ve vědě, umění, školství atd.). Národ vzdělaný a mravný odolá i silnějším sousedům-nepřátelům (Palacký: Kdykoli jsme vítězili, dalo se to vždy více převahou ducha nežli mocí fysickou), neboť národ vzdělaný a mravný je statečný, svorný a obětavý (rozdíl mezi husity a národem předbělohorským). Proto zejména malí národové musí být vzdělanější než velcí, aby dovedli čeliti nástrahám velkých a nestali se jejich sluhy (jako my na př. stali jsme se vasaly Rakouska po r. 1526 a 1620, kdy národ neměl dosti vzdělání, aby mohl prohlédnouti šalebnou

hru Habsburků). Co znamená národ vzdělaný? Národ = všichni; tedy všichni občané se musí vzdělávat, aby si mohli dle vzdělaného rozumu vládnouti. Proto i každá politická strana musí sama usilovat o vzdělání svých členů. Potlačovat vzdělání lidu znamená kopati hrob národní samostatnosti.

*

Naše dějiny — nepřetržitý boj za uchování svobody a za její znovuvydobytí.

Osvobozenké boje Sámovy. Svatoplukův tříletý boj za samostatnost velkomoravské říše. Boj Václavův a Boleslavův (poplatek Němcům, jež Čechové napotom těžce nesli). Osvobození Moravy r. 1029 Břetislavem I. Válka Soběslavova s Lotharem III. Jak těžce nesl Přemysl II. pokoření se Rudolfovi. Husitské války = boje za svobodu národní, náboženskou i sociální. Osvobozenká válka za Jiřího z Poděbrad. Rod habsburský = zhubce svobody národa: Ferdinand I. a jeho tajná rada, dvorská rada, dvorská komora, počátky napotomní unie česko-rakousko-uherské. Zničení svobody české na Bílé hoře. Obnovené zřízení zemské z r. 1627 ruší svobodu náboženskou, národní i sociální. Centralismus M. Terezie a Josefa II. Rok 1848. Státoprávní program Braunerův: 1. Svoboda a rovnost občanská a národní. 2. Spojení zemí kor. čes. pod jednou správou odpovědnou společnému sněmu. 3. Národní vojsko. 4. Svoboda tisku. 5. Vykoupení z roboty. Rieger, Havlíček, Palacký v čele národa. Márný boj. Bachovo zakročení (Havlíček v Brixenu). Malé zlepšení ústavou únorovou r. 1861. Ničení svobody české za světové války: cenzura, konfiskace, internace, vojenské soudy, germanisace¹⁾. Boj domácí i zahraniční.

Svobody nabude národ vzděláním, silou ducha a udrží ji zase vzděláním, osvíceností a svorností (rozpad říše velkomoravské, Lipany, Bílá hora).

*

Havlíček o vzdělání.

Kdo jen poněkud zná historii a běh tohoto světa, jistě ví, že žádná politická strana, žádný národ nemůže jinak ke konečnému vítězství přijíti, nežli skrze svou vlastní vnitřní sílu, skrze tu váhu, kterou si dříve sám dobyl. Pročež každý

¹⁾ Viz „Český národ ve světové válce a vídeňská vláda“, dotaz českých poslanců ku vládě.

pracuje nejlépe k lepší svobodě národu, kdo pomáhá rozmnožovati jeho vnitřní sílu.

Ale vnitřní síla národa záleží v jeho vzdělanosti, morálnosti, přičinlivosti, mravnosti a zachovalosti, a každý, kdo se o rozmnožení těchto vlastností u svého národa stará, přispívá nejlépe k jeho svobodě. To tedy činme každý ve své domácnosti, ve svém okolí, a žádná moc nemůže nám toho zameziti. Dle mého mínění jenom všeobecné vzdělání jest jediný, pravý a hlavní prostředek, kterýmžto se jistě dojde ke svobodě trvanlivé a k právu: všechny ostatní nevedou platně k cíli. Revoluce, vzbouření mohou též zprostiti národ od utlačovatelů, avšak jen na čas, neboť není-li celý národ vzdělaný, brzy se zase vyskytnou chytráci, kteří na jiné cestě starou despocii a útisk národu na šíji uvaliti dovedou. Tomu nás učí historie nových i starých časů. Neboť lid nevzdělaný, nerozuměje všemu tak, aby z vlastního rozumu mohl souditi, musí někomu věřit a podle jeho rady se zachovat: ale jak lehce se v této své důvěře klame a teprva tehdy k pravému rozumu přijde, když již pozdě jest! Ale vzdělaný muž nepotřebuje nikomu na pouhé slovo věřit, on rozváživ všechno řečené, přidrží se toho, co za nejspravedlivější a nejužitečnější uznává. Proto se také poctivost každé politické strany nejlépe podle toho pozná, jak upřímně se o pravé vzdělání lidu stará.

N á r o d n í z á p a s y .

b) Svoboda — nejcennější statek národa. Proto národ podniká vše, aby jí nabyl a si udržel. Dlouhá řada válek byla vedena za osvobození, největší oběti přineseny národy, jen aby vydobyta byla svoboda. Řecké války s Persií. Zoufalá obrana Karthagiňanů. Hrdinný odpor kmenů galských. Vilém Tell a jeho boj za osvobození čtyř kantonů. Panna Orleánská vede osvobozovací boj proti Anglii. Mexičané a Peruánci hájící svobodu vůči Španělům. Washington, osvoboditel Ameriky. Francouzská revoluce. Osvobozenké boje v jižní Americe proti Španělům vedené Bolivarem. Irské boje za svobodu. Snahy Indů o vymanění se z područí Angličanů. Boerské války osvobozenké. Osvobozenké boje na Balkáně, v Italii a j.

Den Svobody, největším dnem v životě národů: ČR 28. X., Francie 14. VII. — dobytí Bastilly r. 1789, Spojené Státy 4. VII. (r. 1776), 1. XII. Jugoslavie, 23. V. Rumunsko, 16. II. Litva, 24. II. Estonsko, 7. IV. Řecko (r. 1821), 3. V. Polsko (r. 1791), 28. VII. Peru, 25. VIII. Uruguay (r. 1809).

Z Chalúpkovej básne „Mor ho!“

Zvyk náš je nie napádať cudzie vlasti zbojom;
 Slovan na svojom seje i žnie len na svojom,
 Pravda, bohy vydaná, káže nám Slovanom:
 pána mať, je neprávosť, a väčšia: byť pánom.
 A človek nad človeka nemá práva.
 Sväté heslo naše je: svoboda a sláva!
 Lebo veky to svedčia, vo knihách osudu
 tak stojí napísané o slovenskom ľudu:
 zem, ktorú v údel daly Slovanom nebesá,
 tá zem hrobom každému vrahovi stane sa!
 A ty mor ho! hoj mor ho! detvo¹⁾ môjho rodu,
 kto kradmou rukou siahne na tvoju svobodu;
 a čo aj tam dušu dáš v tom boji divokom:
 mor ty len a voľ nebyť, nežli byť otrokom!

Slované nebyli sice „národem holubičím“, ale není v jejích krvi panovať a utiskovať (dva největší myslitelé slovanští, Chelčický a Tolstoj: neodpirati zlému!) Zato za svobodu mají nasadit i život. Otroctví horší než válka (Masaryk).

*

c) České osvobození.

Stupňovaný útlak habsburský a germánsko-maďarský za světové války. Typické ukázky poroby:

Pro následování osob vládě nepohodlných, prof. Masaryka, dra Beneše, Kramáře, Klofáče, Rašina a celé řady jiných. Prohlídky u paní Masarykové, zatčení a uvěznění dcery, když nebylo možno dostatí otce. Karel Kramář odsouzen k smrti před soudem neznalým českých poměrů, ačkoliv byl členem poslanecké sněmovny. Václav Klofáč zatčen a uvězněn bez žaloby, teprve po tříletém věznění naň podána (24. května 1917). — Nevinné slovo mělo v zá-pětí trest mnohaměsíčního žaláře. „Zahradnický pomocník Tesař dostal pro slova: — Že by se dal císař pán korunovat kdy za českého krále, o tom nic nevím — šest měsíců zvý-šených nejvyšším soudem na šestnáct měsíců. Ve vězení nebohý zemřel.“ „Inženýr Bartoš z Brěclavy nevstal v nádražní restauraci při zpívání písně „Die Wacht am Rhein“ a udán pro urážku císaře. Jediný svědek, číšník, potvrdil žalobu a vzdor tomu, že několik svědků Němců, dvě německé učitelky a profesor gymnasia dokázali, že se rakouská hymna nehrála, byl inženýr Bartoš odsouzen brněnským divisním soudem na jeden rok do těžkého žaláře a ke ztrátě inženýrského diplomu.“ Hrůzy rakouských

¹⁾ detva = mládež.

žalářů: čeští političtí vězňové dávání do netopených cel s kamennou podlahou, kde vystáli pravá muka zimou, týráním a podvýživou. Ve státní věznici Möllersdorfu umíralo ze 350 až 450 vězňů 61, od 1. ledna do května 1917 101, tedy každý šestý člověk! Co se dalo v Thalerhofu, internačním táboře, přesahuje všecko pomyšlení: „podezřelí“ z protirakouského smýšlení byli zúmyslně vystavováni mrazu — zcela nazi — při prohlídkách oděvu a pátrání po velezrádných dokumentech. Byli maďarskými honvědy probodáváni a pažbami utloukáni. Byli „živení“ černým odvarem kávovým a shnilou zeleninou. Čeští učitelé podezřelí z velezrady a z malého rakouského vlastenectví byli odvezeni do Hameau, kde lámali kámen, jako starověcí otroci nebo nosili těžké bedny nábojů pobízení bajonety a kopanci. I děti vězněny (kutnohorští studenti). Nebylo snad stavu, jenž by byl dosti rakouský a tedy ušel pronásledování. V táboře zajatců a internovaných v Broumově byly srbské děti dvanáctileté i starci sedmdesátiletí. Na malém hřbitově směstnáno na 3000 mrtvol. Zabolelo u srdce, když člověk četl: Milojkovič Dušan, 12 Jahre alt, † 5. III. 1916, nebo Trivkovič Mika, 70 Jahre alt, † 27. I. 1916; v zimních obdobích měla smrt vždycky své žně. V netopených dřevěných barácích pod tenkou vetchou dekou krčili se internovaní Češi, Slováci, Slovinci, Srbové, Rumuni a společně mrzli a často i zmrzli.

Pronásledování Sokolstva, jež rozpuštěno. Zabavení sokolských zpěvníků, písní, časopisů. Zakazovány písně národní. Odstraněna deska se jmény popravených českých pánů ze zdi staroměstské radnice. Jazyk český soustavně vyhlazován z úřadů, ba z veřejnosti vůbec (železnice! Výhrůžky Němců, jak bude po válce!) České knihy zabavovány — na 200 spisů z předválečné doby zakázáno! Pro jediné slovo nepovolovány divadelní hry: v operetě z francouzského života muselo se vyškrtnouti slovo „sous“ a nahraditi „haléřem“. České časopisy (na 90!) zastavovány. Vnucovány jim „vlastenecké“ články. Jak zacházelo Rakousko s českým školstvím, dostatečně známo. Z čítanek vylučovány i takové věty jako: „Bez zdravé rodiny není zdravého národa, bez národa nejsme nikdo ničím“ — tato jen proto, že pocházela od Masaryka.

Jak se měřilo při rekvisicích a při odvodech Čechům, jak Němcům. Češi vždy do prvních linií a za ně maďarské strojní pušky. Co znamenalo „p. v.“ (politisch verdächtig). Vyhladování českých krajin. Celé knihy nestačily by vypisovati otroctví, v němž český národ

po čtyři leta žil. Připomínejme je dětem, budoucnosti národa! Porovnávejme „svobodu“ Čechů v Rakousku a svobodu jinonárodních menšin v republice! Ne proto, abychom vzněcovali v dětech touhu po odplatě a zášť vůči Němcům a Maďarům! Ale proto, abychom dokumentovali cenu svobody!

Abychom dokázali dětem, že každé barbarství, každý útlak a otrokářství mstí se na původcích! Zlo samo sebe požírá. Kdyby bývalo Rakousko nezacházelo s Čechy tak brutálně a povolilo jim žádané svobody a práva, kdož ví, jak by bylo vše jinak dopadlo; i zlo je někdy nástrojem, prostředkem a podmínkou dobra!

Český odboj¹⁾ vnitřní i zahraniční. Maffie, tajný spolek nepřátel Rakouska. „Zelené kádry“ uprchlíků z vojenské služby. Trpný odpor zemědělců, železničních zřízenců a j. List českých spisovatelů z 29. května 1918. Památná přísaha Jiráskova (13. dubna 1918).

Osvoboditelé: život Masarykův, Štefáníkův, Benešův za hranicemi. Úkol amerických Čechů s Vojtou Benešem a kap. Voskou v čele. Tvoření legií, jejich boje. Hanebnosti rakouské vlády na zajatých legionářích. Jejich hrůzný a přec krásný konec.

Den osvobození, 28. říjen 1918. Oslavíme jej nejen zpěvem, recitací, přednáškou, ale i činným vlastenectvím: podporou sirotků po legionářích a chudých i ubohých lidí vůbec; národními obětmi (zlatý poklad); zpytováním sama sebe, svého poměru k národu a státu, pevným odhodláním být dobrým člověkem a dobrým Čechem a republikánem.

Jak české legie umíraly.

Vlast krvácela pod útliskem a násilím Němců. Sta nejlepších synů hynulo v žalářích, na popravištích, bylo stříleno, věšeno nebo jinak hubeno. Běda, dopadli-li Němci nebo Maďaři české legionáře. Smrt, jakou jim připravili, zakoušeli snad kdysi jen mučedníci a svatí... Na bojišti italském chytli Němci deset našich legionářů. Stáli pevně odhodláni přijmouti všechna utrpení pro milovanou vlast. Rty měli zaťaté, a v očích jim plál oheň opovržení k německým

¹⁾ „Masaryk osvoboditel“ ve Stát. naklad. — „Návrat presidenta Masaryka do vlasti“, St. Minařík, Smíchov. — „Památník Odboje“, řada knih o osvobozených bojích. — „Bitva u Zborova“. od R. Medka, Obč. knihovna sv. 24.

tyranům. Rakouský generál H. vzal karabáč a švihal po tvářích desíti svázaným leginářům, až obličej byl jedna plocha krvavá. Do naha je svlékli, kopajíce a bijíce je při tom a kázali jim, ať si hroby kopou. Někteří byli již slepí, neb karabáč rakouského generála jim prosekl oči.

V polovici práce se Němci znovu na ně vrhli, pažbami je bezbranné bijíce a znova je kopajíce. Konečně zavzněl povel k střelbě. Ani jediný nebyl mrtev, bolestí jen se svíjela napolo bezduchá těla. K smutnému tomu divadlu přihlíželo německé důstojnictvo. Živým ještě kázal na obličej připevniti německé tabulky „čeští vlastizrádci“.

Po smrti je pověsili na větve stromů jako na potupu a výstrahu všem ostatním.

U Terronu ve Francii našich legionářů celé hory dokonaly. Němec dral se na Paříž. Ustoupiti krok, a Francie by byla ztracena. S ní i všechna kultura světa. Jedenaadvacátý pluk legionářů hájil s plukovníkem Husákem toho kousku Francie, jako by bránil vlastní své matky, jako by se bil za svoji rodnou českou zem. Jako lvi se bili, padali i umírali s přáním zdaru vlasti na rtech. Deset dní nehnuli se čeští legionáři s místa, stojíce jako zeď, o hladu, ve vodě a v bahně. Nepřetržitě zaplavování jsouce granáty, nevyspalí, k smrti umdleni, odráželi zběsilé útoky Němců. Dvě třetiny jich leželo ztuhlých, ale ani krok neustoupili, ani pídě nevydali! S rozedranými údy zírali mrtví tam k východu, kde ležela krásná země česká, jakoby s posledním „sbohem“ na rtech a vzkazem nám: Hle, tak jsme my zahynuli v boji za samostatnost národa.

Tak dovedl otec Masaryk rozohniti, nadehnouti naše legie pro samostatnost národa. Sám vydával život svůj denně v nebezpečí a rovněž nevěděl, zda uzří svoje, jež tolik miloval.

Jen tato láska jeho k otčině dovedla rozplameniti statisíce jiných, že s radostí životy za svobodu kladli a tak umírali, abychom my žili ve vlasti zbavení pout otrockých. R. Eliáš, „T. G. Masaryk“¹⁾

Josef Sobotka.

Loňského roku konala se v Čachotíně u Chotěboře, tedy v našem kraji, pietní slavnost. Byla odhalena pamětní deska legionáři Josefu Sobotkovi, jednomu z řady mučedníků popravených rakouskými katany na italském bojišti. Sobotka patřil k 21. pluku pěšího vojska. Byv Italy zajat ihned

¹⁾ Naše světla sv. 1. vyd. Stát. naklad.

vstoupil do legií a za nějaký čas octl se opět v poli proti rakouské linii, na níž bojoval i 21. pluk s bývalými kamarády, kterým nepřálo štěstí, aby se dostali do zajetí.

Čeští legionáři bojovali velmi odvážně, jejich hlídky se plížily až k rakouským zákopům a přinášely důležité zprávy. Josef Sobotka byl při jednom takovém odvážném pokusu zajat. Zajetí znamenalo smrt. Sobotka odolal slibům, jež mu rakouští důstojníci planě činili, chtěje z něho vylákati vojenská tajemství. Byl odsouzen k potupné smrti. Nabízeli mu pokrm, nápoje, cigarety. Ničeho nepřijal, nechtěl od Rakouska než rychlé vykonání ortelu.

S hrdinnou myslí vykročil na poslední svou pouť, hrd na to, že zemře za svobodu vlasti, v jejíž brzký příchod pevně věřil. Ani se nezachvěl, když kat položil mu na šíji oprátku. Vědomí šťastné budoucnosti národa sílilo ho i v posledním okamžiku. S úsměvem pohleděl smrti v tvář.

Jeho smrt nebyla marná. Tisíce českých srdcí na rakouské straně prudceji zatepalo, když se dozvěděli o popravě. A v přemnohých vzplála touha pomstiti smrt hrdinovu.

Malá vesnička Čachotín může býti právem hrda. Dala vlasti jednoho z nejlepších synů.

*

Zp. „Pochodně hněvu neseme,“ „Prapor vlá“ (Jeremiáš, Hymny svobod. národů). „Marseillaisa“, „Ktož sú boží bojovníci.“

*

Svoboda náboženská.

Z ústavy republiky Československé.¹⁾

§ 121. Svoboda svědomí a vyznání je zaručena.

§ 122. Všichni obyvatelé republiky Čsl. mají v stejných mezích jako státní občané republiky Čsl. právo vykonávati veřejně i soukromě jakékoli vyznání, náboženství nebo víru, pokud výkon ten není v neshodě s veřejným pořádkem a řádem nebo s dobrými mravy.

§ 123. Nikdo nesmí býti ani přímo, ani nepřímo nucen k účasti na jakémkoli náboženském úkonu s výhradou práv, plynoucích z moci otcovské nebo poručenské.

§ 124. Všecka náboženská vyznání jsou si před zákonem rovna.

¹⁾ „Ústava RČS“, Obč. knihovna sv. 10 ve Stát. naklad.

§ 125. Vykonávati určité náboženské úkony může býti zakázáno, odporují-li veřejnému pořádku nebo veřejné mravnosti.

Narodí-li se dítě, jsou rodiče oprávněni do 14 dnů určití mu náboženské vyznání nebo ponechatí je bez vyznání. Neučiní-li tak, následují chlapi v konfesní příslušnosti otce, děvčata matku, po případě ustanoví rodiče i jinak. Rodiče mají právo měniti vyznání děti do 14. roku. Po dokončeném 14. roce může každý sám dle své vůle a svého přesvědčení rozhodovati o svém vyznání. Výstup z církve nebo přestup z církve do církve děje se prostřednictvím okresní politické správy, jíž se výstup ohlašuje.

Nepřímé nucení k účasti na náboženském obřadu bylo by na př., kdyby zaměšnavatel pohrozil propuštěním dělníkovi proto, že se nezúčastnil náboženského obřadu.

Rovnost náboženských vyznání znamená, že každý občan bez ohledu na vyznání může v RČS nabývati úřadů, práv, hodností, pokud je to dovoleno zákonem.

Snášelivost.

a) Ve starověku a ve středověku bylo skoro všude zásadou: či vláda, toho i náboženství (*cuius regio, eius religio*). Poražený národ byl nucen přijmouti náboženství vítězů.

Semitští národové — jako na př. Asyřané — násilím a ukrutnými prostředky nutili poddané kmeny, aby přijali jejich náboženství. Naproti tomu Peršané zřidivše rozsáhlou říši, doprávali obyvatelům úplnou volnost ctíti své bchy. Říše asyrská nešetřila přirozeného práva člověka na vlastní přesvědčení; národové byli v ní uspokojeni a oddechli si v říši snášelivého Kyra. — Řekové byli nábožensky snášeliví; nebylo u nich náboženských bojů, což bylo jim ku prospěchu. Přece však pod záminkou náboženskou usmrtili Sokrata. — Když vystoupil Buddha s novým učením, rychle se rozšířilo.

Nesnášeliví kněží bramínští je však vyhubili, zajisté za velikých krveprolití. — Ježíš Kristus, jenž přinesl světu učení tak vznešené a krásné — o lásce k bližnímu, jež tou dobou považována byla za slabošství a zbabělost, podlehl nevráživým kněžím židovským, kteří viděli v něm nepřítele svých snah. Brzy nato rozpoutala se strašlivá pronásledování křesťanů v římské říši, kteráž přivedila pád starého císařství. Římané svojí nesnášelivostí přivedili zkázu vlastního státu. — V 7. stol. počala se šířiti víra Mohammedova ohněm a mečem, opět za strašlivého krveprolívání.

Bohužel že ani rozšiřování křesťanství neobešlo se bez krve. Polabští Slované byli pokřtěni a vyhubeni. I náš Přemysl II. šel hlásat křesťanství mečem. Vyhubení vzdělaných, pilných a snášelivých Maurů, kteří křesťanskými španěly byli hromadně upalováni, stínáni, mučeni. Inkvisice

a její soudy. Pojem „kacíře“ (katharové = čistí, sekta v řecké církvi ve 12. stol.): kacířem byl každý, kdo jinak věřil, než církve předpisovala. — Pokřestění kulturních národů amerických charakterisované výrokem Atahualpovým; když nešťastného krále chtěli pokřtiti, odmítl právě, že raději bude v pekle sám, než se Španěly v nebi.

České dějiny, „stýkání a potýkání se s Němectvím a Římanstvím“. Mistr Jan Hus, první veliký bojovník za osvobození svědomí, „co zástupce svobody duchovní, co křisitel zásady o právu osobního přesvědčení ve věcech víry, byl by odvoláním zmařil sebe v duchovním ohledu naprosto. Nemaje voliti nežli mezi smrtí tělesnou a duchovní, volí si záhubu těla. Tím pak počal se nový věk v dějinách křesťanských, kdežto náboženství a víra, přestavše zakládati se na pouhé autoritě hierarchické, staly se pokladem duší a myslí svobodných, a kde přesvědčení lidské i svědomí mělo ne tak vnějším návodem, jako raději vnitřní potřebou a snahou dle písma svatého i rozumu vzdělávati se.“ (Palacký). — Jak Zikmundovi křižáci přinášeli do Čech křesťanství. — Martyrium národa po Bílé hoře. Vyhnání nekatolíků, násilná proti-reformace. Veliká zbožnost Ferdinanda II., kterou líčí Slavata, nic mu nezabránila v krvavé pomstě nad národem, nesrovnávajícím se s ním v ohromné většině u víře. V Čechách: „missie“, censura knih (Koniáš), obrácení na víru pomocí dragounů. Množství námětů podá tu Denis, „Čechy po Bílé hoře“, Jirásek. „Skály“. „Temno“, Třebízský a j.

Náboženská nesnášlivost vede vždy k bojům a k zotročování jedněch druhými. Proto svoboda svědomí je největší vymožeností nové doby.

*

Toleranční patent císaře Josefa, jenž se vyjádřil: „Výjevy ohavné nesnášlivosti musí zcela z mé říše býti odstraněny. Fanatismus má napříště znám býti jen opovržením, jež proň chovám. Nikdo nebude více útiskům pro víru vydán na pospas.“ V patentu se praví, že císař je přesvědčen, „že každé přinucení, které svědomí lidskému přináší, velice škodné jest, naproti tomu pak, že z opravdivé snášlivosti, jakou křesťanská láska přikazuje, mnoho užitku jak pro náboženství, tak i pro obecný stav pochází.“ Papeži, který Josefa zrazoval od vydání tolerančního patentu, odpověděl r. 1782: „Vůdcem jest mi rozum, spravedlnost, lidskost a náboženství.“ Tolerance nevžila se hned. Ještě dlouho byly

spory zvláště o hřbitovy; tu a tam muselo zakročiti i vojsko na obhájení svobody náboženské.

b) Náš stát je nábožensky smíšený; žijí v něm římsští katolíci, evangelíci, českoslovenští, židé, pravoslavní, řeckokatolíci, občané bez vyznání. Žijí pohromadě, pracují, tvoří nezbytné složky státu. Jsou úplně rovnocenní, to znamená, nikdo nesmí mít zvláštních výsad a práv jen proto, že je katolíkem nebo evangelíkem nebo bez vyznání. Všichni musí plnit stejně své povinnosti k národu a státu, jemuž záleží hlavně na tom, jaký kdo je, zda je člověkem a občanem řádným, pracovitým, obětavým, zdravým, vzdělaným, své cti a svých lidských a občanských práv dbalým, a ne na tom, jak a čemu věří; to je věc občanova svědomí. A pokud názory občanovy neohrožují celého státu a veřejné mravnosti, potud nemá stát důvodu k zakročení.

Naše třída je také nábožensky smíšená. Chodíte sem děti různého vyznání. Žádné však nebude mít nějakých předností. Učit se budete, všichni stejně, řád školní platí také pro všechny stejně. Dobrý skutek je stejně pěkný, lež a podvod je skutek stejně ošklivý, ať jej vykoná katolík nebo žid. A aby těch špatných skutků nebylo, na tom hlavně záleží. V dějinách se učíme, jak náboženská nesnášlivost vede vždy k nemravnosti, k špatnostem. Nesnášlivý člověk vždy je hotov ublížiti svému bližnímu, jej potupiti anebo poškoditi; nesnášlivost byla příčinou krvavých válek, hromadných poprav, mučení, konfiskací. Nejsme však na světě proto, abychom se rvali mezi sebou a abychom jeden druhému násilím vnucovali své mínění; ale jsme tu proto, abychom něco užitečného pro sebe a své bližní vykonali. Prozrazuje pýchu, nadutost a špatnost, kdo se vyvyšuje nad druhého a tvrdí, že on jedině má pravdu, a tuto pravdu chce jinému násilím vnutiti. Myslím-li, že můj názor je lepší než názor mého bližního, mohu mu jej vyložití a s ním o něm porozprávěti. Ale nesmím jej k němu nutiti, neboť kdož ví, zda je ho názor se jemu mnohem lépe nehodí? A kdož ví, nemýlím-li se já? Jen pošetilec si myslí, že nad něj není a on že všemu nejlépe rozumí, všechno nejlépe ví a nikdy že se nemůže zmýlit!

Máme být snášelivi ve všem: i pokud se týče národnosti, i pokud se týče náboženství — ve všech svých názorech.

*

Čím blíže jsou lidé pravdě, tím jsou snášlivější. A opačně. (Tolstoj.)

Ovládáš-li pravdu, aneb aspoň myslíš, že ji ovládáš, podávej ji nejprostším způsobem a hlavně tak, abys nenarážel na jiná mínění. (Tolstoj.)

*

Tak jako já sám nechci od své víry, od svého osobního přesvědčení upustiti, a tak jako by mne bolelo, kdyby mne někdo pro takové mé upřímné přesvědčení tupil a pronásledoval: tak také co člověk spravedlivý a poctivý nemohu k tomu připustiti, aby jiný tupen a pronásledován byl pro svou víru. To není lhostejnost ve víře, čili indiferentismus, to jest jen snášelivost. (K. Havlíček, Epištoly Kutnohorské.)

*

Nic tak nepomáhá vítězství rozumu, jako klid těch, kteří mu slouží. Pravda trpí často více horlivostí svých zastanců, než od svých protivníků. (Penn.)

*

Poctivý-lis, buď mi bratře živ! ať si víra tvá jakákoliv. (Čes. přisl.)

*

Zdravý rozum není leč taková míra mysli, která člověka činí schopným, aby v praktických potřebách života si počínal spravedlivě, rozvážlivě, šetrně a laskavě. Proto jsou lidé vzdělaní a zkušení vždycky bez rozdílu nejshovívavější a nejsnášlivější, jako jsou naopak úzkoprsí nevědomci nejnesmířlivější a nejnesnášlivější. (Smiles.)

*

Když pozorujete, že některý muž mající zásluhy o národ a dokázavší již mnohými způsoby své upřímné vlastenectví, v některé věci jiné projevuje smýšlení než vy, varujte se, abyste ho hned proto za nějakého zrádce nepovažovali, abyste hned nějakou hanebnou nebo sprostou příčinu této jeho myšlenky nehledali. Přejte každému jeho osobní přesvědčení v některých věcech, neboť možná není, aby všichni lidé smýšleli o všech věcech docela stejně jako podle komanda. (Havlíček.)

*

K četbě a k výkladům:

Suratská kavárna.

V indickém městě Suratu byla kavárna. I scházeli se tam z různých zemí pocestní a cizinci a často spolu besedovali.

Zašel tam jednou také učený bohoslovec perský. Všechn život zkoumal o podstatě Božstva, četl a psal o tom knihy. Dlouho přemýšlel, četl a psal o Bohu, pomátl se mu rozum,

všecko se mu v hlavě smíchalo a dospěl tam, že přestal věřit v Boha.

Dověděl se o tom král a vyhnal ho z království perského.

Tak přemítal nešťastný bohoslovec po celý život o prvotní příčině, až se pomátl. Místo co by však pochopil, že nemá již rozum, myslel, že nebylo vyššího rozumu, který by svět řídil.

Bohoslovec měl otroka z Afriky, ten za ním všude chodil.

Když bohoslovec vešel do kavárny, černoch zůstal na dvoře, za vraty, a sedl si na kámen v úpalu slunečním; seděl a odháněl od sebe mouchy. Ale bohoslovec sám lehl si na divan v kavárně a poručil si nádobu s opiem. Když ji vypil a opium začalo rozpalovati jeho mozek, obrátil se ke svému otroku.

„Což, otroku nízký,“ pravil bohoslovec, „pověz mi, co myslíš ty: jest Bůh, či není?“

„Toť se ví, že jest!“ řekl otrok a hned vyňal z pasu maličkou modlu dřevěnou. „Tohle,“ řekl otrok, „tohle jest Bůh, který mne chrání od té chvíle, co jsem živ na světě. Ten Bůh jest udělán ze dřeva posvátného stromu, jemuž se klanějí všichni lidé v naší zemi.“

Uslyšeli rozhovor mezi bohoslovcem a otrokem lidé přítomní v kavárně a velice se podivili.

Divili se otázce pánově a ještě více se divili odpovědi otrokově.

Jakýsi brahmín slyšel slova otrokova, obrátil se k němu a pravil:

„Nešťastný blázne! Což si můžeme mysliti, že by Bůh mohl býti za pasem nějakého člověka? Bůh jest jeden — Brahma. A Brahma je větší než celý svět, protože on stvořil celý svět. Brahma jest jediný, veliký Bůh, Bůh, kterému jsou vystavěny chrámy na březích řeky Gangu, Bůh, jemuž slouží jediní kněží jeho — brahmíni. Pouze tito kněží znají pravého Boha. Minulo již dvacetisíc let, a ať byly ve světě sebe větší převraty, tito kněží zůstávají takovými, jakými byli vždycky, protože Brahma, jediný, pravý Bůh, je chráněn.“

Tak pravil brahmín, domnívaje se, že přesvědčí všechny; ale přítomný peněžník židovský mu odporoval.

„Nikoliv,“ pravil. „Chrám pravého Boha není v Indii!... A Bůh nechrání kasty! Pravý Bůh není Bůh brahmínův, nýbrž Bůh Abrahamův, Izákův a Jakubův. A chrání pravý Bůh jen svůj lid israelský. Bůh od počátku světa bez přestání miloval a miluje pouze národ náš. A je-li nyní rozptýlen náš národ po zemi, je to jen zkouška, ale Bůh, jak slíbil, shromáždí

opět lid svůj do Jerusaléma; obnoví zázrak starověku, chrám jerusalemský, a postaví Israel za vládce nade všemi národy.“

Tak pravil žid a zaplakal. Chtěl pokračovati, ale přítomný Ital skočil mu do řeči.

„Nepravdu povídáte,“ pravil Ital židovi. „Připisujete Bohu nespravedlnost. Bůh nemůže milovati jeden národ více, než jiné. Naopak, jestli dříve přece chránil Israel, tedy již 1800 let minulo od té doby, co se Bůh rozhněval a na znamení svého hněvu zničil existenci jeho a rozptýlil tento národ po zemi, takže se víra tato nerozšiřuje a jen místy se drží. Bůh nedává přednosti žádnému národu, nýbrž volá všecky ty, kteří se chtějí spasiti, v luno jediné římsko-katolické církve, mimo níž není spásy.“

Tak pravil Ital. Ale přítomný protestantský pastor zblednuv, odpověděl katolickému misionáři:

„Jak můžete říkati, že spása jest možna toliko ve vašem vyznání? Věřte, že spasení budou jen ti, kdož podle evangelia budou sloužiti Bohu v duchu a v pravdě podle zákona Ježíšova.“

Tehdy Turek, který sloužil v suratské celnici a seděl tu, kouře dýmku, s vážnou tváří se obrátil k oběma křesťanům:

„Zbytečně jste tak přesvědčeni o pravdivosti své římské víry,“ řekl.

„Vaše víra již asi před šesti sty léty byla vystřídána pravou vírou Mohammedovou. A jak sami vidíte, pravá víra Mohammedova stále víc a více se šíří, v Evropě, v Asii, dokonce i v posvátné Číně. Sami uznáváte, že židé jsou zavrženi Bohem, a za důkaz toho uvádíte, že židé jsou poníženi a víra jejich se nešíří. Uznejte však, že víra Mohammedova je pravá, protože má většinu a stále se šíří. Budou spasení jen ti, kdož věří v posledního proroka Božího Mohammeda. A to jen Omarovi, nikoliv Aliho, protože nasledovatelé Aliho nevěří správně.“

Při těch slovech perský bohoslovec, náležící k sektě Aliho, chtěl něco namítati. Ale v kavárně v tu chvíli vznikla veliká hádka mezi přítomnými cizinci různých věr a vyznání. Byli tu křesťané habešští, indiští lamové, ismaelitě a uctivatelé ohně.

Všichni se hádali o podstatě Božstva a o tom, jak se má ctíti. Každý tvrdil, že jen v jeho zemi znají pravého Boha a vědí, jak Jej ctíti.

Všichni se hádali, křičeli. Pouze přítomný Číňan, žák Konfucius, seděl klidně v koutě kavárny a neúčastnil se sporu. Pil čaj a poslouchal, co povídali, ale sám mlčel.

Turek zpozoroval ho za hádky, obrátil se k němu a pravil: „Pomoz mi, dobrý Číňane! Mlčíš, ale mohl bys něco říci v můj prospěch. Vím, že u vás v Číně zavádějí nyní rozličné víry. Vaši obchodníci nejednou mi povídali, že vaši Číňané ze všech jiných věr pokládají za nejlepší mohammedánskou a rádi ji přijímají. Podporuj slova moje a pověz, co myslíš o pravém Bohu a jeho proroku.“

„Ano, ano, pověz, co ty myslíš,“ obrátili se k němu i druzí.

Číňan, žák Konfuciův, zamhouřil oči a zamyslel se. Potom je otevřel, vyprostil ruce ze širokých rukávů svého obleku, složil je na prsou a promluvil tichým, klidným hlasem.

*

„Pánové,“ pravil, „mně se zdá, že samolibost lidem nejvíce překáží, aby se shodli ve věcech víry. Vyslechnete-li mne, objasním vám to příkladem.“

Vyjel jsem z Číny do Suratu na anglickém parníku, který koná cestu kolem světa. Cestou jsme přistáli u východního břehu ostrova Sumatry, abychom nabrali vody. V poledne vystoupili jsme na souši a sedli jsme si na břehu mořském, ve stínu kokosových palm, nedaleko vesnice domorodcův. Sedělo nás tu několik osob z různých zemí.

Jak jsme tak seděli, přišel k nám slepec. Člověk ten oslepnul, jak jsme se dověděli později, že se příliš dlouho a upřeně díval na slunce. A díval se dlouho a upřeně na slunce proto, že chtěl pochopiti, co je slunce. Chtěl to poznati, aby ovládnul světlo sluneční.

Plahočil se dlouho, vzal na pomoc veškeru vědu, chtěl zachytiti několik paprsků slunečních, lapiti je a zazátkovati do láhve.

Dlouho se plahočil, pořád se díval na slunce a nic nepořídil. Jen to pořídil, že od slunce se mu zapálily oči a on oslepl.

Tu si řekl:

„Světlo sluneční není tekutina, kdyby bylo tekutinou, bylo by možno přelívati je a vlnilo by se větrem jako voda. Světlo sluneční taktéž není plyn, protože je vidíme, ani pevná hmota, protože jím nelze hýbati. A ježto světlo sluneční není ani tekutina, ani oheň, ani hmota pevná, ani plyn, tedy světlo sluneční není nic.“

Tak rozhodl a od té chvíle pozbyl zraku i rozumu, protože stále hleděl na slunce a pořád o něm přemýšlel.

Když pak docela oslepnul, byl již úplně přesvědčen, že slunce není.

*

S tímto slepcem přišel také jeho otrok. Posadil svého pána do stínu, zdvihnul se země kokosový ořech a jal se z něho dělati noční svítlnu. Udělal knot z vlákna kokosového, vymačkal z ořechu olej do skořápky a namočil do něho knot.

Co otrok dělal svou svítlnu, slepec si povzdechl a pravil mu:

„Nu, co otroku, pravdu jsem ti říkal, že není slunce? Vidiš, jak je tma. A povídají — slunce... Ale co je slunce?“

„A já nevím, co je slunce,“ řekl otrok. „Mně po tom nic není. Ale tohle světlo znám. Tuhle jsem udělal svítlnu, budu také mít světlo, i tobě mohu jím službu prokázati a vše najíti ve své boudě.“

A otrok vzal do ruky svou skořápku. „Tohle je,“ praví. „moje slunce.“

Seděl tu také chromý s berlou. Zaslechnuv to zasmál se.

„Ty jsi patrně od narození slepý,“ pravil slepci, „že nevíš, co je slunce. Řeknu ti, co je: slunce jest ohnivá koule, a koule ta každý den vychází z moře a každý večer zapadá v horách našeho ostrova; to my všichni vidíme, i ty bys to viděl, kdybys nebyl slepý.“

Rybář, jenž tu také seděl, zaslechl tato slova a pravil chromému:

„Je viděti, že jsi nebyl nikde dále, než na svém ostrově. Kdybys nebyl chromý a jezdil bys po moři, věděl bys, že slunce nezapadá v horách našeho ostrova, nýbrž jako vychází z moře, tak večer opět zapadá do moře. Povídám to správně, protože každý den to vidím na své vlastní oči.“

Zaslechl to Ind.

„Divím se,“ pravil, „jak může rozumný člověk mluvití takové hlouposti. Což jest možno, aby ohnivá koule zapadala do vody a neuhasla? Slunce vůbec není ohnivá koule, nýbrž slunce jest Božstvo. Božstvo to se nazývá Deva. Božstvo to jezdí na voze po nebi kolem zlaté hory Speruva.

Stává se, že zlé zmije Pagu a Katu napadají Devu a uštknou jej, a tu se dělá tma. Ale kněží naši se modlí, aby Božstvo se osvobodilo, a tu se osvobozuje. Jen takoví nevědomci, jako vy, kteří nikdy nejeli dále než na svůj ostrov, mohou mysliti, že slunce svítí jen na jejich ostrov.“

Promluvil přítomný majitel egyptské lodi:

„Nikoliv,“ pravil. „i to jest nepravda: slunce není Božstvo a nechodí pouze kolem Indie a její zlaté hory. Mnoho jsem se plavil po Černém moři a podle břehů arabských, byl jsem také na Madagaskaru i na Filipinských ostrovech, slunce osvětluje celou zemi, a nejen v Indii; ne-

chodí kolem jedné hory, nýbrž vychází u japonských ostrovů, a proto se ty ostrovy nazývají Japen, totiž jejich řečí „narození slunce“. Zapadá daleko, daleko na západě za ostrovy anglickými. Dobře to vím, protože jsem sám viděl mnoho a slyšel mnoho od děda. A děd můj se plavil až k samým pokrajům moře.“

Chtěl ještě mluvit, ale anglický námořník našeho korbu skočil mu do řeči:

„Není země, mimo Anglii,“ pravil. „kde by lépe věděli, jak jde slunce. Slunce, všichni to víme v Anglii, nikde nevstává a nikde nelehá.“

Ale chodí stále kolem země. My to dobře víme, protože jsme sami zrovna obepluli zemi a nikde jsme nenarazili na slunce. Všude zrovna tak jako zde, ráno se objevuje a večer se skrývá.“

A Angličan vzal hůl, narýsoval v písku kruh a jal se vykládati, jak jde slunce po nebi kolem země. Ale nedovedl to dobře vyložit, ukázal na kormidelníka své lodi a pravil:

„On jest ostatně učenější než já a lépe vám vše vyloží.“

Kormidelník byl člověk rozumný a poslouchal rozhovor mlčky, dokud se ho netázali. Ale nyní, když se všichni obrátili k němu, promluvil:

„Všichni klamete sebe navzájem a samy sebe také. Slunce se netočí kolem země, nýbrž země se točí kolem slunce, a sama se ještě točí, obracejíc k slunci během čtyři a dvaceti hodin Japonsko, Filipiny, Sumatru, na níž sedíme, Afriku, Evropu, Asii a množství jiných ještě zemí. Slunce nesvítí pro jednu horu, ani pro jediný ostrov, ani pro jedno moře, ani vůbec pouze pro zemi, nýbrž pro mnohé planety takové, jako je země. Vše to by každý z nás mohl pochopiti, kdyby se díval vzhůru na nebe a nikoliv sobě pod nohy, a nemyslíl by, že slunce svítí jen pro něj nebo jen pro jeho rodinu.“

Tak řekl moudrý kormidelník, jenž mnoho jezdil světem a mnoho se díval vzhůru na nebe.

*

„Ano, bludy a neshody lidí ve víře vznikají ze samolibosti,“ pokračoval Číňan, žák Konfuciův. „Jako je to se sluncem, tak jest s Bohem. Každý člověk chce mít svého zvláštního Boha neb aspoň Boha své rodné země. Každý národ chce zavřít ve svém chrámě Toho, Jehož nemůže pojmouti celý svět.“

A může-li se nějaký chrám srovnati s tím, jaký sám Bůh vystavěl, aby spojil v něm všechny lidi v jedno vyznání, v jednu víru?

Všechny lidské chrámy jsou zbudovány podle vzoru tohoto chrámu — podle světa Božího. Ve všech chrámech jsou lázně, klenby, obrazy, nápisy, knihy zákonův, oběti, svítlny, oltáře a kněží. V jakém však chrámu je taková lázeň, jako oceán, taková klenba, jako klenba nebeská, takové svítlny, jako jsou slunce, měsíc a hvězdy, takové obrazy, jako živí lidé, kteří se milují a navzájem si pomáhají? Kde nápisy o dobrotě boží tak pochopitelné, jako dobrodiní, která všude prokazoval pro štěstí lidské? Kde taková kniha zákona, tak jasná každému, jako ta, která napsána v lidském srdci? Kde oběti, podobné sebezapírání, které milující lidé přinášejí svým bližním? A kde jest oltář, podobný srdci člověka, na němž sám Bůh přijímá oběť?

Čím výše člověk bude pojmáti Boha, tím lépe bude jej znáti. A čím lépe bude znáti Boha, tím více se bude přibližovati k Němu, napodobovati jeho dobrotu, milosrdenství a lásku k lidem.

A proto ať ten, kdo vidí všechno světlo sluneční, které naplňuje svět, ať neodsuzuje a neopovrhne pověřčivým člověkem, jenž ve své modle vidí pouze jediný paprsek téhož světla, ať neopovrhne ani nevěrcem, který oslepnul a vůbec nevidí světla.“

Tak pravil Číňan, žák Konfuciův, a všichni přítomní v kavárně umkli. Nchádali se již, či víra jest nejlepší. (Bernardin de Saint-Pierre. Rusky upravil L. N. Tolstoj.)

*

R. 1893 konán byl náboženský sjezd v Chicagu. Kněží katoličtí, pravoslavní, evangeličtí, mohamedánští, braminští, budhističtí se tam sešli a v klidu a míru porokovali. Podobné kongresy konány i r. 1900, 1908, 1912.

*

Snášelivost.

Když Kolumbovi lodníci vystoupili na ostrov Guanahaní, velmi se podívovali nahým domorodcům, jejich omalování, jejich ozdobám, zvykům, způsobům. A ještě více než oni, podívovali se Indiáni, dotýkající se uctivě šatů Španělů, který měli za zvláštní druh perí, neboť považovali bělochy za nadlidské bytosti, podobné papouškům.

My divíme se Číňanům a jejich divným obyčejům, Číňané diví se nám a považují nás za barbarý. Jedí hůlčičkami, čehož Evropan neumí; prokazují mnohé poklony, jichž běloch nedokáže.

My se smějeme modě divochů z ostrovů Šalamounských, kteří propichují si nos, tetují obličej, vyrážejí zuby, Arabové usmívali se divnému zvyku Evropanů — smekání.

V jižní Americe je ves, v níž míti vole je věci tak obecnou, že kdo ho nemá, pokládá se za mrzáka. Jednoho dne brala se společnost Angličanů tím místem a brzy obklopil ji celý zástup pokřikujících: „Hleďte, hleďte, ti lidé nemají vole!“ (Smiles.)

Mnohé a rozmanité jsou zvyky a obyčeje národů, všechny znenáhla se vytvořily a vžily. A nejen mezi národy, i mezi jednotlivými lidmi je množství zvláštností. Jako každý z nás má jinou postavu, jiný hlas, jiný výraz tváře, tak každý z nás má jinou povahu, jiné náklonnosti, jiné myšlenky, jiné názory, jinou víru. A jako si lidé nevyčítají velikost, sílu, podobu, tak si nemají vyčítat různost náhledů. Nelze všechny lidi učiniti stejnými ani tělesně ani duševně. Moudrý člověk proto jedná s každým shovívavě, ať je kterékoliv víry, kteréhokoliv názoru, neboť ví, že rozmanitost povah a názorů nemusí být překážkou dobrého styku a svorného soužití všech lidí. Nevyhledává a nevypichuje rozdíly, které lidi dělí, ale bystře chápe to, co je pojí.

Nikdy nechtěj, aby jen tvé mínění platilo. Vyhledávej věci, které vedou ku pokoji, a nikoli ty, které působí rozbroje. —

*

Havlíček o národní snášlivosti:

Ostatně však mnohé věci také mnohý národ od druhého dobrovolně a bez násilí přijal od té doby, co nastala větší vzájemnost mezi národy. Kdo nezná než své, ovšem že se vším spokojen bude; teprv porovnáváním naučíme se znáti nedostatky; abychom pak mohli porovnávat, musíme mimo své i jiné viděti a seznati. Častým přibýváním cizinců do země a hojným cestováním našich do cizích zemí zvětšuje se vždy obor vědomostí, osvěta, neboť všichni lidé všechno vědí. Tím také vzrůstá, pokud národ národu nepřekáží, nejkrásnější ze všech občanských etností, snášlivost; kdo vlastní zkušeností seznal, jak urputně každý národ při svém mínění stojí a jak blažen tímto svým míněním jest, nebude zajisté ani tak nemoudrým ani tak svéhlavým, aby mu své mínění vnucoval, neboť jen sprostáci všechny hlavy pod jeden klobouk vměstnati usilují, prohlašujíce mínění svá za neomylná. (K. Havlíček.)

*

Těžko je rozeznati hlas pravdy v hluku rozčilených stran. (Schiller.)

*

„Svornost domácí je podstatnou částí štěstí — — spása obcí záleží v dobrých zákonech, které všechny lidi a vše v rovnováze udržují, bezpráví od nevinných zdržují — —“ (J. A. Komenský.)

*

Tři jezdeci.

Tři jezdeci — moslim, křesťan a cikán — seděli již umdleni a chtěli své kobyly napást.

„Zde ne,“ varoval cikán, „zde jest turecká půda, to by se nám nevyplatilo.“

„Nevyplatilo?“ zvolal opovržlivě moslim. „Ať jen majitel přijde — my jsme přece tři!“

Majitel je spatřil a přiběhl.

„Lidé,“ zvolal, „jak můžete být tak drzí a pásti na cizí louce? Nedivím se moslimovi, neboť to jest půda turecká; ani křesťanovi, neboť jest to náš bratr. Ale cikán! Podržte ho, vy dva, abych toho drzouna holí spráskal.“

Stalo se mu po vůli.

„A ty, křesťane, bidníku, ničemo! Žiješ v turecké zemi — nevíš, co je to turecká půda? Podržte ho, abych mu také napráskal!“

Moslim a cikán podrželi křesťana, a Turek mu napráskal.

„A poslyš, také ty, Turku! Což jsi nečetl ani koran ani čitab, že nemáš úcty před cizím jménem? U svaté víry, ty jsi nejhorší hříšník mezi všemi, tys je jistě navedl! Podržte ho, vy dva, abych mu také naložil.“

Křesťan a cikán podrželi též moslima, který dostal také svůj díl. (Roda-Roda.)

*

Svornost.

Nesvornost, národní nectnost Čechů a Slovanů vůbec.

„Slované byli by, i vzdor jináče smýšlejícím sousedům a nepřátelům svým, mohli udržeti ve svém způsobu na vždy, kdyby nebylo také pravdou to, co dále pronesl o nich císař Mauricius: všichni mezi sebou rozdílně smýšlejí, aniž kdo jiného poslouchati chce; pak: nesnesou vlády ničí a nenávidí se vespolek — a zase: mnozí u nich jsou vládykové, aniž mezi sebou svorní.“ (Palacký, Radhošť III.)

Svorností malé věci rostou, nesvorností velké se rozpadávají. —

*

Od tisíciletí a více, co známe dějiny jejich (= Slovanů), drobili se oni mezi sebou na kmeny téměř nescíslné; každý chtěl vždy býti sám pro sebe, aniž spojoval se s jinými a nepodřizoval se účelům ani návodům společným, leda v největším teprv nebezpečí, a to jen na chvíli. To mohlo stačiti, pokud Slované živi

byli jen sami pro sebe, a neznajíce panovačnosti mezi sebou, nechávali v pokoji jedni druhých. Ale jakmile přiblížili se k nim nepřátelé silně spojení, tu již neuměli ani sami odolati jim, ani spojití se rychle proti nim v síle dostatečné: a tak nechtěvše dříve poslouchati přátel, upadali u nepřátel do kruté poroby, ve kteréž pak i větším dílem zahynuli. A neopakuje-li se i nehrozí-li cosi podobného bohužel i podnes? Bývá-li kde na světě tak zhusta slýchati, jako u nás, slova: „Co pak ten onen má mi poroučeti? ba právě, že on tomu chce, já neuposlechnu!“ — Avšak komu pak neznámo jest toto takové — *furiantství* mezi námi? (Palacký, Pokrok 1875.)

Bratrství.

Odhodme ten kalich žluči,
z něhož moru dech se chví,
nechať kolem jasně zvučí
svatý pohár bratrství!

Nechtěj nikdo po své hlavě
všechny v jeden útvar skout;
dokud národ bují zdravě,
různo kypí žití proud.

Jdeme-li jen k témuž cíli,
vznět-li stejný srdcem chví,
však se najdem' v pravou chvíli
pod jedinou korouhví.

Cít a rozum dejte zbraně,
jimiž druhu čelí druh,
zlému záští, vzteklé haně
hraďme cestu v český kruh!

Kdo chceš hasit bratrů sváry,
očisť láskou vlastní hrud',
utlum v sobě zlobné žáry,
sám vždy snášelivý buď!

Odhod' trpký kalich žluči,
z něhož moru dech se chví,
nechať jasně kolem zvučí
svatý pohár bratrství!

Svatopluk Čech, „Jitřní písně“.

Jaká svornost býti nemá:

S v o r n o s t.

Takto svornosti té vaší tajný smysl zní:

„Dělej ty, co chceme my!“

U mne tedy zase svornost znamená:

„Dělejte vy, co chci já!“

*

Nejdůležitější věc pro zachování a důstojnost národnosti naší jest spojení celého národu československého ve svazek jeden, abychom tak s celou společnou silou svou státi mohli proti nepřátelům svým a proti všelikému nebezpečení.

(K. Havlíček.)

ODDÍL ČTVRTÝ.

S T Á T.

Stát.

II. J a k v z n i k l. Z rodin vznikaly rody, z rodů povstal kmen. Kmeny hovořící stejným jazykem sdružovaly se v čas potřeby (zvláště ve válce). Poznavše výhody takového sdružení, opětovaly je a tak znenáhla vyvinula se u nich myšlenka, že náleží k sobě a že tvoří národ. Trvalým spojením kmenů přešla moc náčelníku jednotlivých kmenů na náčelníka hlavního. Ten vykonával vládu nad národem, který zaujímal pevná sídla. Zejména byl vojevůdcem, rozhodčím a soudcem, často také nejvyšším knězem, který obětoval bohům jménem celého národa. Postupem času vyvinuly se řády, podle nichž náčelník vládl a které upravovaly i život poddaných. Tak vznikl st á t.

Učíme se v dějepise, že Řekové rozdrobeni byli v četné rody, které měly své náčelníky. Rody tvořily obce. V čele obce byl náčelník, zvaný král. Byl vojevůdcem, obětníkem a soudcem. Soudil jen tehdy, když mu byl spor předložen, na př. šlo-li o rozepří majetkovou. Jinak každý rod trestal sám krivdu, jež mu byla spáchána (krevní msta, výkupné). Řecká obec byla již státem: měla své území, občany a svrchovanou moc (samostatnost). Jednotlivé obce cítily vzájemnou příbuznost — užívaly společného jazyka, měly společné náboženství, občas scházely se ke společným hrám, smlouvaly mezi sebou spolky na obranu a na výboj.

Naši předkové přicházeli do Čech v zástupech vedených vojvody a to již od několika staletí př. Kristem. Usazení v české zemi tvořili řadu kmenů (Čechové, Lučané, Sedlčané, Ljutomirici, Pšované, Lemuzi, Děčané, Charvati, Zličané, Dúdlebi, Netolici); v čele každého byl kníže, jímž byl starosta nejstaršího a nejstatečnějšího rodu. Svolával sněmy a soudy. Kníže nejmocnějšího kmene (českého) nabyl vážnosti, neboť přes hrad pražský ve středu země vedly důležité stezky obchodní¹⁾. Moc jeho se šířila nad ostatními kmeny válkou i smlouvami (kníže Bořivoj vzal si Ludmilu, dceru Slavibora pšovského; pokoreni zličského knížete Radslava Václavem; již Boleslav I. sjednotil skoro všechny kmeny; poslední kmenové knížetství [Slavnikovo] zaniklo r. 995.) Posléze české kmeny utvořily jednotlý celek státní. Tak vznikl stát český. Povzněl se zejména za Karla IV. a za Jiřího Poděbradského. Rakousko hledělo zničit jeho svrchovanost. Byl obnoven 28. října 1918 a změněn v republiku za souhlasu národa. Není tedy náš stát útvar nový. („Byli jsme před Rakouskem, budeme i po něm.“)

Co tvoří stát. Aby stát vznikl a trval, je potřebí:

1. t r v a l é h o s v a z k u l i d í, kteří tvoří národ. Někdy je ve státě národů několik (jako bylo v Rakousko-Uhersku). Někdy jeden a tentýž národ vytvořil si několik států (staří Řekové, Němci). Státní občané naší republiky jsou národ československý (Češi a Slováci); s ním bydlí zde a jsou

¹⁾ Horák, Příruč. dějepis I. 68.

státními občany Němci, Maďaři a Rusíni, kteří tvoří národní menšiny. Češi a Slováci, Němci, Rusíni a Maďaři činí trvalý svazek lidí a mohou být tedy prvkem státu.

2. ú z e m í, na němž národ trvale bydlí. Národové lovečtí a kočovní nemohou vytvořit stát, neboť neustále mění svoje sídla a přeskupují se, kdežto státní moc může být vykonávána jen na území pevně ohraničeném. Státní území naší republiky skládá se z Čech, Moravy, Slezska, Slovenska, Podkarpatské Rusi. První starostí při znovuvytvoření českého státu bylo určití mu pevně hranice. Bez pevných hranic byly by mezi jednotlivými státy neustálé rozbroje.

3. s t á t n í m o c i, úplné samostatnosti. Stát musí být na svém území a nad svými příslušníky svrchovaným pánem, žádnou jinou mocí neomezovaným. A protože právě občané jsou to, kteří tvoří stát, jsou občané sami svými svrchovanými pány, prostřednictvím vlády, kterou si zřídí. ČSR. je stát samostatný; žádný jiný stát nesmí se vměšovati do jejích záležitostí vnitřních (na př. do toho, kolik se platí daní, jaký je státní znak a pod.); také žádný občan nebo skupina občanů nemá práva porušovati svrchovanost státu (na př. nikdo nemůže nikoho z republiky vypovědět než stát sám prostřednictvím svých úřadů).

II. Stát národní a národnostní. Obývá-li stát jen jediný národ, je stát národní. Čistě národních států je málo (na př. Dánsko, Portugalsko). Obyvatelé národnostního státu patří k různým národům (bývalé Rakousko-Uhersko, Rusko, Spojené Státy Severoamerické a m. j.). Jak vznikly národnostně smíšené státy?

a) Stát založil si národ jeden a dobrovolnou dohodou vykázal na svém území sídla příslušníkům jiných národů, kteří osadili (kolonisovali) vykázané kraje. Tak je tomu v naší republice. Český stát založili Čechové; za posledních Přemyslovců usadili se v jeho pohraničí Němci (dobrovolné přistěhování); v dobách úpadku českého národa (a českého státu) stěhovali se do Čech cizinci opět a zabírali území i proti vůli národa (po bitvě na Bílé hoře).

b) Nebo dva národové se smluvili a svobodně zvolili si společného náčelníka a dobrovolně utvořili jeden stát. Tak vznikla na př. říše československá za Václava II.; v přítomné době Srbové, Chorvati a Slovinci smluvili se a vytvořili jediné království SHS. Z dobrovolné dohody vzniklo také i spojení zemí českých (státu českého) s rakouskými a uherskými (svobodná volba Ferdinanda I. r. 1526).

c) Nebo jeden národ podmaní si druhý a připojí jeho území a obyvatelstvo ke svému. Národ octne se ve státě nedobrovolně, připojením čili anexí. Od r. 1627 počal rod habsburský a jeho vlády omezovati a ničiti samostatnost českého státu a poznenáhlu anektoval české země jako součást říše Rakousko-Uherské. Poláci octli se ve státě ruském, pruském a rakouském rozdělením Polsky a anexí jejího území. Rozvoj státu assyrského, perského, římského, rakousko-uherského, tureckého, ruského, rozvoj britské říše dál se ponejvíce anexemi.

Státní hranice nekryjí se s národnostními. Někdy národ tvoří svůj stát, ale část národa patří státu sousednímu. Na př. v Rakousko-Uhersku byli Italové, Srbové, Rumuni. V Československu jsou Němci, Maďaři. Není-li stát spravedlivý k národním menšinám, upírá-li jim jejich přirozená práva (na př. právo na vyučování v mateřském jazyce, právo volební atd.), touží menšina vymaniti se ze státu a připojiti se ku svým soukmenovcům. Vzniká irredenta. Opak irredenty je loyality, věrnost státu. — Italové provozovali v Rakousku irredentu, zvláště za války. Italové ve Švýcarsku jsou vůči svému státu loyální. Naprostá spravedlnost státu k menšinám nejlépe potírá irredentu.

Právo menšin. Menšiny požívají rovnoprávnosti občanské i náboženské. Smějí užívatí svého jazyka i ve styku s úřady a úřady jsou povinny vyřídití žádosti i v jazyku menšiny, čítá-li tato aspoň 20% obyvatelstva v soudním okrese. Jinak je ovšem český jazyk řečí oficiální (státní, úřední). Veřejné úřady a korporace v republice jsou povinny přijímati v něm psaná podání.

Menšinám se zaručuje právo dáti vyučovat děti v jazyce mateřském (menšinové školy státní), při čemž vyučování československé řeči může býti stanoveno povinným.

Menšiny náboženské, národní a jazykové mají nároky na určité částky veřejných peněz pro své ústavy a zařízení školská, náboženská a lidumilná.

Jakýkoliv způsob násilného odnárodňování je nedovolený.

Poznámka. O germanisaci a maďarisaci viz v odd. Národ. Zkušenosti žáků: do našeho okresu zasahuje německý ostrůvek jihlavský. Poměr mezi Čechy a Němci před válkou byl pro Čechy zlý. Ale ani po převratu mnozí Němci nezmoudřeli; nedávno zničili v š. lavice, stánky, stoly postavené pro českou národní slavnost. Pro neshody rozpuštěno obecní zastupitelstvo a jmenován komisař. Poučení o snášelivosti: milují svůj národ, ale přejí svobodu i ostatním.

II. III. **Účel státu.** Člověk nemůže žít sám o sobě. Potřebuje lidské společnosti a to společnosti spořádané, jež by v čas potřeby poskytla mu podpory a ochrany. Tou společností je stát. Jeho úkolem je tedy přispívat k blahobytu občanů, pečovat o jejich vzdělání a ochraňovati je před zevnějšími i vnitřními nepřáteli. Stát buduje a udržuje podniky, jež by jednotlivci nebo menší společnosti nemohli zříditi (veliké stavby, regulace řek, železnice, poštovníctví, školství atd.), organisuje obranu svých občanů (vojenství, bezpečnostní služba), poskytuje jim ochrany právní (soudnictví) a j. V novější době vzrostly velice úkoly státu oproti době dřívější; stát přejal organisaci mnohých odvětví lidské práce do svých rukou, což bylo zřejmo zvláště ve válce (na př. výživu, zdravotnictví, podporu nezaměstnaných, zprostředkování práce atd.). Tím úkoly státu se zmnožily a zvětšila se také i jeho potřeba finanční. Zato poskytuje novodobý stát větších výhod než stát dřívější (na př. lepší školství, bezpečnost), zároveň však zasahuje víc a více do soukromého života občanů.

Avšak občané nemají ve všem spolehat se na stát a považovat stát za něco cizího, z čeho „krev neteče“ (= dědictví z dob rakouských). Škodí-li občané státu, komu škodí? Poškozuji-li děti železnici, koho poškozuji?

*

II. **Útvary státu.**¹⁾ Dle toho, komu svěřena je státní moc, rozeznávají se čtyři útvary státní:

1. theokracie;
2. monarchie;
3. oligarchie;
4. demokracie.

1. Staří národové představovali si, že vladařem státu je bůh, který vládne prostřednictvím vladaře světského, který je jeho náměstkem. Takový útvar státní nazývá se theokracie (bohovláda). Staré říše byly v podstatě theokratické. Tak na př. v Egyptě král považován byl za vtělení předního boha, byl povinen vystupovati se vší nádherou působící na mysli prostých poddaných, kteří nemohli se k němu přiblížiti, aniž políbili země. Ve staré Babylonii byl král náměstkem bohů, jimž patřila i všechna půda a kteří ochraňovali společenský řád tehdejší a trestali přestupky proti němu (na př. poškozování stok, špatné míry)

¹⁾ Viz „Stát“ od prof. dra B. Baxy. (Za vzděláním.)

prostřednictvím vladaře a jeho úředníků. Podobně bylo u Peršanů. Král Dareios vystupoval jako náměstek boží v čele nádherného dvora o 15.000 dvořanech, služebnících, úřednících a p. Starožidovský stát měl krále a vedle něho stejně mocné kněžstvo, které také dávalo rozkazy, jménem božím. Inka, vladař v Peruansku, byl vtělením boha Slunce a jako takový požíval neomezené úcty poddaných.

Theokratické útvary státní již vymizely. Posledními zbytky jejich byly monarchie (jedinovlády), jichž panovníci odvozovali moc svoji a právo vládnouti od boží milosti. (Tituly panovníků: Franc. Jos. I. D. g. [dei gratia] imperator atd.)

Vady theokracie: panovník mohl poručit cokoli, mohl poddané ztížit velikými daněmi, válkami, otroctvím, a to jménem boha, takže příkazy jeho byly svaté a tudíž neodvolatelné. Panovník mohl páchat největší bezpráví jménem božím.

*

2. Theokracie byly ponejvíce monarchiemi. *M o n a r c h i e* či *j e d i n o v l á d a* je takový státní útvar, kde státní moc soustředěna je v ruce jediné osoby (monos = jediný, archein = vládnouti). Původně zajisté stával se vladařem kmene (státu) muž nejmocnější a nejchytřejší, který se vlády zmocnil, anebo vůbec ten, koho ostatní uznali za vladaře. Snahou zvoleného panovníka bylo však, pojistiti vládu svému synu, kterého hleděl ustanoviti svým nástupcem. Znenáhla stalo se zvykem děditi moc státní ve vladařově rodině (buď prvorozený syn — právo prvorozenství, nebo nejstarší člen rodiny — právo starešinské). Tak vyvinula se monarchie dědičná oproti monarchii volební.¹⁾ Znakem monarchie je, že vládce je nejvyšším pánem státu a neodvozuje moc svoji od žádné jiné vyšší vůle, nad ním stojící. Dnešní monarchie jsou všechny dědičné. Jsou buď *n e o b m e z e n é* (absolutní) nebo *o b m e z e n é* (ústavní, konstituční). V monarchii neobmezené má panovník všechnu moc jediné ve svých rukou. Dává zákony, je nejvyšším pánem a soudcem poddaných, není nikomu odpověden za to, co udělá. Jmenuje libovolně své úředníky, jež pověřuje určitými úkoly a právy, a zase dle své vůle je sesazuje. Absolutními monarchiemi byly státy starověké (Egypt, Babylonie, Persie, Římská říše), středověké (v nichž moc králova různě byla omezena jen mocí stavů, t. j. těch vrstev národa,

¹⁾ Na př. stará říše římsko-německá, bývalé království polské. Jiné státy přistupovaly k volbě, vymřel-li panovnický rod.

kteřé měly podíl na správě státu — páni, rytíři, města, od r. 1627 též stav duchovní) i novověké. Posledními absolutními monarchiemi byly v Evropě Rusko (do r. 1907) a Turecko (do r. 1908); Rakousko-Uhersko přeměnilo se v monarchii ústavní r. 1861. Dnešní dobou jsou monarchiemi neobmezenými ještě Siam, Afghanistan, Maroko, Habeš a některá polosamostatná vladařství na př. indická.

V monarchii ústavní panovník vykonává svůj úřad v dorozumění se zástupci lidu, s parlamentem, sněmovnou. Je sice nejvyšším orgánem státu, ale je vázán větší menší měrou souhlasem zástupců občanstva. Monarchie ústavní přibližuje se absolutní, jestliže panovník považuje se za nositele státní moci, který pouze propůjčil lidu právo spolurozhodovati (bývalá německá monarchie), anebo se přibližuje demokracii, jestliže za nositele státní moci považuje se národ, jehož vůle král jest vykonavatelem (Belgie, Anglie a j.). Monarchiemi ústavními jsou dnes Anglie, Norsko, Švédsko, Dánsko, Belgie, Holandsko, Španělsko, Itálie, Lucembursko, Rumunsko, Řecko, Jugoslavie, Bulharsko, Monako, Lichtenštejnsko, Japonsko, Persie, Egypt.

Panovníci jejich přikládali a přikládají si rozmanité tituly: císař (= caesar), car, mikado (v Japonsku), šah-in-šah (král králů — v Persii), něguš (v Habeši), sultán (v Turecku, v Maroku), král (= od Karl, Karel Veliký), vévoda, kníže, velkokníže atd.

*

Ne králům království, ale králové královstvím jsou dáni. (Přísl.)

*

Despocie.

Starověké monarchie byly despoticke. Panovník byl pánem nad životem a smrtí svých poddaných, často dával tvrdé zákony a krutě svůj lid utiskoval ba i do otroctví prodával. Libovůle jeho byla nejvyšším zákonem. Despociemi byla stará říše egyptská, perská, babylonská, assyrská, mexická, peruanská a j. Despotou byl farao Chufu, který utiskl lid egyptský stavbou veliké pyramidy, většina panovníků assyrských, kteří zbudovali a udržovali svoji veleříši násilím a neslýchanými ukrutnostmi, mnozí římscí císařové Caligula, Nero, Domitian a j., pověstný mongolský čingischán Temudžin, jeho ukrutný následovník Tamerlan a j.

Zvláštním přechodným útvarem vládním byla řecká tyrannis; v občanských rozbrojích zmocnil se vlády uchvatitel a založil si monarchistickou moc osobní (na př.

Polykrates na Samu). Tyranové vládli namnoze moudře, ale byli nenáviděni zejména šlechtou, jejíž práva omezovali na prospěch lidu. Později vyslovováno jméno tyran s příhanou. (Dnes tyranie = krutý útisk.)

*

Nápodobně haníme také a v ošklivosti máme onu politiku, která se opovažuje nakládati s zeměmi a národy jako se hmotou moci panovnické poddanou, bráti, měniti a děliti je dle libosti a chuti, bez ohledu na kmen, jazyk, mravy a náklonnosti národů, nevšímajíc sobě jejich přirozeného spojení, jejich oprávněné samostatnosti. Surová moc meče rozhodovala samojediná osud přemožených do boje často ani nepříšlých, od nichž obyčejně jiného ani se nežádalo, než vojáků a peněz k upevnění moci násilné, a leda pokrytské lichocení se k násilníku. (Palacký v Manifestě 1848.)

*

„Absolutismus spravuje se všude a vždycky podle možnosti heslem legendárně přičítaným Ludvíku XIV.: stát — to jsem já; konstitucionalism a parlamentarism přidržuje se hesla demokratického: stát — to jsme my všichni, totiž panovník, úřednictvo a lid.“ (T. G. Masaryk.)

*

Velcí násilníci.

Římský císař Nero (54—68) zavraždil svého nevlastního bratra Britannika, dal zabít i svou matku Agrippinu, později choť svoji Octavii, nato svého vlastního synka Rufa i jeho matku Poppeu. Dal hromadně ubíjeti a neslýchaně mučiti křesťany, jimž přičítal vinu požáru Říma r. 64. Nebožáci byli za živa upalováni (Neronovy pochodně), hromadně křižováni, zašíváni do zvířecích kůží a házeni lvům a tygrům. Aby zlepšil své finance, posílal bohatým patriciům ortely smrti a obohacoval se jejich jměním. Rozmařilý život jeho stál poddané mnoho peněz, takže Řím i provincie úpěly pod těžkými finančními břemeny. Ve všem řídil se svojí libovůlí, nad níž neznal vyššího zákona. Byl jedním z největších vyvrhelů lidstva. Zemřel sebevraždou byv s trunu sesazen.

Mongolský džingischán Tamerlan zbudoval si v posledních letech století 14. rozsáhlou říši sahající od Eufratu až k Indu. Ukruťností, jež na jeho rozkaz mongolské hordy páchaly, jsou nad všecko lidské pomyšlení hrozné. Zajatců nikdy neživil. Podmaněné panovníky a náčelníky dal poutati ku svému trůnu na zeleném kameni v Samarkandě, kde mu

*

sloužili za podnož. Obyvatele dobytých měst kázal bez výjimky porubati a běda vůdci, jenž by byl projevil jen zdání lidskosti. Dával řezati lidi za živa mezi prkny; z usekaných hlav obyvatelstva stavěny strašlivé pyramidy. Po dobytí Ispahanu v Persii sebráno tak 70.000 lebek, podobně v dobytém Bagdadu. V Persii dal zajatce poutati a rovnati v hromady, načež byli omítnuti maltou a používáno jich ku stavbě věží! Před indickým městem Delhi dal zprovodit se světa na 100.000 zajatců proto, že se usmáli, když ukázalo se indické vojsko v dohledu. Nejmenší provinění trestal usekáváním údů, vypichováním očí a jinými pokutami neméně hroznými.

Po jeho smrti veleříše zbudovaná na násilí a ukrutnosti se brzy rozpadla.

Ferdinand II. Po bitvě na Bílé hoře bylo nutno trochu si odpočinouti. Teprve 20. února 1621 dal zjímati české předáky stavovské a na popichování papežského legáta Caraffy, olomouckého biskupa Dietrichštejna, pražského Lohelia, Slavaty a jiných rádců podepsal rozsudek hrozný smrti. Vyšetřování před tím vedené bylo pouhou komedií. 19. června bylo uvězněným pánům oznámeno 45 rozsudků smrti stětím, oběšením, čtvrcením, zostřených useknutím ruky, vytržením jazyka a jinak. Marně prosily a nařikaly ženy, děti a jiní příbuzní odsouzených ukrutného předsedu soudu Karla z Lichtenštejna. Habsburský kat a jeho holomci nedali se obměkčiti a tak 21. června padlo 27 hlav na Staroměstském náměstí. Ferdinand II. na radu svého zpovědníka vykonal potom pout do Mariazell, věnoval tam veliký dar v ceně 10.000 zl. (korunu P. Marii) a tak — ulehčil svému svědomí.

Napoleon Bonaparte měl několik dobrých vlastností, které však mizí v záplavě krve, již skropil evropskou půdu. Jeho ctižádost zaplatilo několik mil. lidí životem.

Vilém II., zvaný též Krvavý, jeden z hlavních původců světové války. Neinteligentní muž, posedlý slavomamem. Domýšlel se, že všemu nejlépe rozumí. Měl se za malíře, hudebníka, skladatele, spisovatele, geniálního vojévůdce, nejlepšího politika, kdežto sami jeho vlastní příbuzní (matka jeho, na niž byl velmi hrubý) a blízcí pozorovatelé líčí ho jako omezeného, pyšného, hrubého muže. (Jeho výroky, v. odstavec o šovinismu.) Chtěl rozšířiti německou říši, snil o panství, jež by sahalo od okeánu atlantického k Bagdadu. Na jeho rozkaz zničena byla Belgie. Po způsobu Tamerlanově chtěl Vilém rychlým postupem a násilnictvím

(„řízne“ jednání „čackého“ vojska) zastrašiti nepřítele, ohromiti jej, nedopřáti mu vzpamatování. „Dříve než listí spadne, budete doma,“ prohlásil vojákům, císaři Franz Josefovi I. psal: „Rve mi to duši, ale musíme všechno zaplaviti ohněm a krví, zardousiti muže, ženy, děti a starce. Nesmí zůstatí stát ani jeden strom, ani jeden dům. Jen těmito prostředky hrůzy, které jediné jsou s to přemoci národ tak degenerovaný, jako národ francouzský, skončí válka před dvěma měsíci, kdežto kdybych bral humanní ohledy, mohla by se prodloužiti na léta. Přes všechn svůj odpor, musil jsem zvoliti prvý způsob — —“¹⁾ Také vskutku zaplavil všechn ohněm a krví tento novodobý čingischán. Proti všemu právu mezinárodnímu a lidskému dal zdeptati Belgii, rozstříleti její krásné katedrály, zničiti bohatou knihovnu (o 300.000 svazcích) v Lovani. Krvavý Temudžin nalézal zvláštní zálibu v ničení knih; starožitná díla mohamedánské moudrosti v Bagdadu a jinde dával rozdupávati koňmi, dával sypati mezi listy jejich oves, aby je hladoví kouě pak sežrali. Nuže, čím lišil se od čingischánů Vilém, který kázal nešetřit ani statků společné kultury lidstva, knihoven, skvostných děl stavitelských (katedrála v Remeši), radnice v Arrasu, celkem prý na 3.000 kostelů, několik set největších průmyslových podniků jako cukrovarů, elektráren, továren, jež Němci vyhazovali do povětří jen z toho důvodu, aby učinili národ francouzský neschopným dalšího života? Vilém rozeslal po světě ponorky, které potápěly i neutrální nemocniční lodi, označené mezinárodními značkami Červeného kříže (Lusitanií; mužstvo ponorky, jež Lusitanií potopilo, dostalo zvláštní pochvalu!); dal bojovati zakázanými prostředky (střelami dum-dum, jedovatými plyny, vrhači plamenů), dal úplně vydrancovati Rumunsko; hnal na jatky miliony lidí. Nařídil dobýti Verdunu — za každou cenu. Mezi tvrzemi verdunskými, Douaumontem a Vaux, padlo na jeho povel na 80.000 Němců za 2 dny! Dal odvážeti muže i ženy ze severní Francie a z Belgie do Německa na nucenou práci, — nejen do Německa, nýbrž i přímo do fronty, na stavbu zákopů, kde byli vydáni bubnové palbě. Není zločinu, který by nebyl býval spáchán pod vedením tohoto člověka.

•

¹⁾ Ľ. Horák, Příruční dějiny, II., 264.

Tamerlanova šavle.

Hrozný výbojce a despota čingischán Timur Lenk (Tamerlan) dobyl kteréhosi indického města. Tentokrát zachoval se ku podivu mírně, dal jen nejpřednější zajatce se světa ukrutně sprovodit.

V městě tom žil dovedný zbrojír. Zhotovil překrásnou šavli, drahokamy ji posázel a ostře nabrousil. V nádherném pouzdře poslal ji darem Tamerlanovi po svém malém synkovi. očekáváje, že mocný světa pán chlapce královsky odmění a dobrou budoucnost mu zajistí.

Desíletý hošík byl předpuštěn, dostal se před trůn despotův a bázlivým hlasem vyřídil otcův vzkaz, jemuž se dobře naučil a v němž zbrojír neopomněl poznamenati, že šavle jest velice ostrá.

Čingischán vyňal ji z pouzdra a chvilku prohlížel. Pak řekl chlapci klidně:

„Přístup blíže!“

A když ničeho netušící pachole přiskočilo, rozpráhl se šavlí a — stál nebožátku hlavu. Dal ji zabaliti a vrátiti nešťastnému otcí s odpovědí:

„Mocný čingischán ti vzkazuje, že šavle vskutku je velice ostrá, jak vidíš sám. Děkuj králi králů za poctu, kterou synu tvému i tobě prokázal.“ — —

Zdá se mi, že jsem vám ani neměl této povídky vyprávěti. Vidím to na vás, jste rozhořčeni. Hnuší se pomyslití, že Tamerlan byl také člověk.

Jeho celý život ukazuje, že někdy pán tvorstva je horší, mnohem horší než nejdravější zvíř. Netvor ten dával celá města vyvraždit. U Delhi kázal popraviti na sto tisíc indických zajatců jenom proto, že se zasmáli. Jeho výbojné cesty označeny byly hromadami lidských hlav, jež dal srovnávati do pyramid. Když r. 1402 v bitvě u Angory zajal tureckého sultána Bajazida, musel mu sloužiti za podnož při výskoku na koně.

Pro Bajazida byl to ovšem spravedlivý trest. Nebyl lepším ostatních východních despotů. Miliony křesťanských obětí skropily svoji krví půdu, kam Turek vstoupil. Dobytel Cařihradu, Mahomed II., na 800 křesťanů dal za živa v prknech rozřezati! Co zkusili nebozí Srbové a Bulhaři pode jhem tureckým, bědno vyprávěti. Ovšem, když křižáci dobyli po prvé Jeruzalema, nevedli si o nic lépe. Všecky „nevěřící“ povraždili. Též je vám jistě známo, že stejně chovali se i Sigmundovi křižáci v Čechách a Hunyadovy roty na Slovensku. Jistě četli jste o tom v Jiráskově spise „Proti všem“ a v „Bratrstvu“.

S rostoucí vzdělaností člověk odkládá zvířecí a stává se — člověkem. Za světové války páchaly se taktéž ukrutnosti, přec však ne takové jako ve středověku.

Bez pravého vzdělání myslí a srdce klesl by člověk opět na úroveň zvířete, ba pod ni.

Turecká despotie.

Turci zřídili rozsáhlou říši, již ovládali nejkrutější despotií. Zejména křesťanští národové (Srbové, Bulhaři, Řekové, Rumuni) byli pouhými otroky, „rájí“ begů a jiných tureckých hodnostářů; náleželi Turkům vším, co měli, i svým životem. Turečtí janičáři a bašibozukové beztrestně podnikali řeže na obyvatelstvo; mohli kdykoliv je mučit a pobíjet. Vztáhl-li Srb ruku na Turčina, byl třebaš naražen na kůl. R. 1814 potlačili Turci srbskou touhu po svobodě: 150 knezů (srbských starostů a vůdců) dali popravit, z nich mnohé napíchli na kůl; množství mladých Srbů za živa upekli, jiné oslepili, ženy a dívky odvedli do otroctví a prodali na trzích maloasijských, staré lidi za živa zakopali. Tak zacházeli s národem po svobodě toužícím.

Ve světové válce jednali právě tak. Ukrutně vyvraždili celá arménská města a obyvatele zahnali do pouští, kde je hladem, žízni, nemocemi a trápením umorili. Tak vyhubili většinu národa armenského. Němečtí generálové, spojenci Turků, prohlásili řeže ty za vnitřní záležitost tureckou. Lidští a svobodymilovní Američané měli je za jeden z důvodů, pro které přišli obětavě bojovat.

Ze „Slávy dcery“.

Ku barbarům rodu avarského
přišli jednou trojí poslové,
citary se k hudbě hotové
chvěly s jejich plece vysokého.

„Kdo jste?“ — Chán k nim pyšně s trůnu svého.

„Kde jsou vaše vojska, mečové?“

„Pane“, řeknou, „my jsme Slávové
ode krajin moře baltického.

Vojnu sotva podle jména známe,
darmo žádáš od nás pomoci,
my jen hru a zpěvy doma máme.“

Hráli před ním, hráli přelíbezně;
tyran na odměnu: „Otroci,
vlechte do zajetí tyto vězně!“

(J. Kollár.)

Podobenství o vládě nespravedlivé a kruté:

Pašův sen.

Jednoho rána veliký paša turecký se probudiv — Baba Ki-Ri se jmenoval — dal si hned po svém probuzení svolati čaroděje a proroky svého dvora, aby mu vyložili zlý sen, jež měl minulé noci. „Zdálo se mi,“ vyprávěl paša, „že viděl jsem skákati před sebou tři kočky obrovských postav. Jedna byla hubená, až šla z ní hrůza. Druhá naproti tomu byla silná. tučná, skoro kulatá. Tato vrhla se na hubenou, jako by ji chtěla pohltnout. Napadená se bránila, jak nejlépe uměla. Rdousily se, škrábaly a rvaly, že bylo strašno na ně se dívat. Mezitím, co se to dalo, třetí kočka, která byla slepá, klidně ležela, hladíc si srst a o nic se nestarajíc. Byl jsem tak poděšen, že jsem se až probudil. Který z vás mi vyloží smysl toho snu? Nuže, mluvte, poslouchám vás!“

Žádný z nich však nemohl dáti pašovi postačitelný výklad. Tento rozzuřen rozláman svojí dýmku i se všemi polštáři svého divanu hodil ji na hlavu čarodějům. Potom vyhrožoval, že dá všechny pověsit.

Mezitím starý, rozedraný žebrák předstoupil před pašu a hluboce se mu poklonil:

„Mohu Jeho Jasnosti odhaliti skrytý smysl záhadného snu,“ pravil.

„Mluv tedy beze strachu.“ zvolal nedočkavě paša. —

„Pane, hubená kočka — to je váš lid! Ukládají mu tolik daní, že upadá do bídy a zmírá hladu.“

„Opravdu! A velká tučná kočka?“

„Tučná kočka představuje vaše ministry. Kradou kde mohou a obohacují se na útraty ubohého lidu a státního pokladu.“

„Dobrá! A slepá kočka?“

„Ta — to jste vy sám, Vaše Veličenstvo. Nevidíte, neb necheťte viděti bídu svého lidu a ničemnost svých ministrů —!“

Paša se zamračil. Pak přemýšlel a zvolal:

„Dobře jsi mluvil! Jmenuji tě svým velkovezírem! A na-káži, aby vzali ministrům všechny jejich peníze a rozdali je lidu a aby jim toho nebylo líto, aby vyplatili každému z ministrů padesát ran holí.“

Potom paša zavřel oči a znova usnul.

Historie bohužel však nám nepraví, zda-li žebrák, stav se ministrem, jednal jinak než druzí. A bylo by to dobře vědět. (Z francouzského — z čítanky F. J. Urbana.)

Despocie (ruská přísl.). Vše je boží a mocnářovo. — Car myslí a národ se dozví. — Mocnářstvo bez hrůzy, to kůň

bez uzdy. — Carův hněv, posel smrti. — S pánem a s dvorem jak s ohněm: zblízka se spálíš, zdaleka neohřeješ. — Dvorský život, skvělé otroctví. — Vždy u dvora deset na jiného slouží. — S větrem a pánem daremný zápas. — Cožkoliv králové bláznivě spáší, toho lid zlým užiti musí. — Strašný mnohým strachuj se mnohých. — Nech se dobře zbrojí, koho se lid bojí.

*

3. Oligarchie (aristokracie). Státní moc je v rukou několika jednotlivců nebo několika rodů nebo určité třídy. Ostatní vrstvy jsou z vlády naprosto vyloučeny. Vládnoucí vrstva považuje se za vyšší a lepší než ostatní (aristokracie — vláda nejlepších). Středověké Benátky byly ovládnuty několika nejbohatšími rody, byly oligarchií. Dnešní dobou není státních útvarů tohoto druhu.

*

4. Vládu ve státě může vykonávati veškeren lid, celý národ, který volí ze sebe výkonné orgány státní moci a pověřuje je vládou. Takový útvar státní sluje **demokracie** (demos = lid, kratos = vláda; lidovláda). Demokracie je nejspravedlivější formou státní, neboť dává možnost každému, aby účastnil se vlády. Její zásadou je rovnoprávnost občanů, nestrpí občanů bezprávných, poddaných a občanů nadprávných. Kdežto v theokracii, monarchii a oligarchii rozhoduje buď panovník sám anebo osob několik (jen v konstituční monarchii též většina, je-li zavedeno všeobecné hlasovací právo), v demokracii rozhoduje vždy většina občanstva.

Demokracie jsou po většině republiky.

Theokracie a aristokracie vymizely. Vyskytují se jen monarchie a republiky se způsobem vlády rozmanitě upraveným.

*

Demokracie není panování, nýbrž práci k zabezpečení spravedlnosti. (T. G. Masaryk.)

*

Naše republika vznikla pravidelným bojem v poli a práci a práci se naše republika udrží. (T. G. Masaryk.)

*

Bez mravních, bez charakterních jedinců, bez zdravých rodin, bez věrného přátelství, bez loyálnosti k různým společenským organizacím, jejíž jsme členy, bez solidnosti ve vši naší činnosti nemůže býti silné republiky. (T. G. Masaryk.)

*

„Pravý a rozumný smysl demokracie znamená tedy tolik, že v ní společnost státní řídí se dle vůle veškerého národu, a nikoliv dle vůle buď jediného člověka, buď zvláštního nějakého již napřed dědičně ustanoveného a privilegovaného počtu osob, stavův, korporací atp. V demokracii tedy celý národ a veškeré vrstvy lidu společným usrovnáním ukládají sobě zákony, jimžto pak stejně podrobeni jsou všichni bez výminky, a rovnost před zákonem jest předním i podstatným požadavkem jejím. V tomto pak smyslu příznám se i já k zásadám demokracie, i jsem a budu vždy rozhodným demokratem.“ (Palacký, Radhošť 1864.)

*

Základem staré společnosti jest násilí a pohrdání vzájemnou shodou, základem naší doby rozumná shoda a odmítání násilí. (Tolstoj.)

*

Je-li stát spravován dle zásad rozumu, třeba se stydět i za chudobu a bídu. Není-li spravován dle zásad rozumu, třeba se stydět i za bohatství a pocty. (Čínská moudrost.)

*

Rovnost státních občanů.

(§ 128 Ústavy.)

I. II. 1. Všichni státní občané republiky československé jsou si před zákonem plně rovni a požívají stejných práv občanských a politických, nehledíc k tomu, jaké jsou rasy, jazyka nebo náboženství.

2. Rozdíl v náboženství, víře, vyznání a jazyku není žádnému státnímu občanu republiky Československé v mezích všeobecných zákonů na závalu, zejména pokud jde o přístup do veřejné služby, k úřadům a hodnostem, aneb pokud jde o vykonávání jakékoli živnosti nebo povolání.

3. Státní občané republiky Československé mohou v mezích všeobecných zákonů volně užívati jakéhokoli jazyka ve stycích soukromých a obchodních, ve věcech týkajících se náboženství, v tisku a jakýchkoli publikací nebo ve veřejných shromážděních lidu.

4. Tím však nejsou dotčena práva, jež státním orgánům v těchto směrech přísluší podle platných nebo budoucně vydaných zákonů z důvodů veřejného pořádku a bezpečnosti státní i účinného dozoru.

*

Republika.

II. Státní útvar, kde občané vládou si sami, sluje *republica* (res publica = věc veřejná, to znamená, vláda není soukromou záležitostí jedincovou, nýbrž věcí všech). Státní moc svěřuje lid dočasně zvolenému občanu, jemuž vyhrazuje určitá práva.

V Athénách volili si občané každoročně dva archonty, v Římě dva konsuly. Druhdy voleni bývali vladaři i doživotně (Augustus = první občan; Napoleon I. = doživotní konsul). V novější době mívá náčelník republiky titul *presidenta* (= předseda) a je považován nikoli za vládce, nýbrž za prvního občana a nejvyššího vykonavatele vůle lidu. Volí se na období: u nás na 7 let, ve Spojených státech na 4. President může být zvolen i po druhé (vyjma Brazílii a Argentinu, kde může být opět zvolen až po vypršení jednoho období). V některých republikách (ve Švýcarsku) volí se několikačlenný sbor, který je v čele státu (ve Švýcarsku 7členná spolková rada).

Podle toho, jakým způsobem lid vykonává vládu v republice, rozeznávají se: 1. *Republika bezprostřední* (přímá), kde státní moc soustředěna je přímo v rukou národa; národ rozhoduje o nejdůležitějších státních činech sám, hlasováním lidu (= referendum). Druhem takového bezprostřední republiky je Švýcarsko. 2. *Republika zastupitelská*, kde lid vykonává státní moc prostřednictvím zástupců (sněmovnou a presidentem); takovou je i naše republika.¹⁾

Zvláštní formu republikánskou má nynější Rusko. Je státem třídním, t. j. vládne v něm vrstva občanstva určitého smýšlení (komunistického). Ústřední výkonný výbor řídí záležitosti země podle usnesení zástupců sovětů (sdružení dělníků a zemědělců). S okolními státy tvoří Svaz socialistických sovětských republik.

*

Demokracie republikánská.

II. Demokracie znamená *volnost*, svobodu všech lidí. Dnes nemůže být pánů a otroků, nevolníků, poddaných. Nemůže být kasty vyšší, vládnoucí, a nižší, poslouchající.

Demokracie znamená rovnost občanů a rovnocennost lidí. Dělník i boháč mají stejnou cenu a stejná práva: jsou oba

¹⁾ Přístupného a výchovného poučení poskytují výborné spisky prof. dra B. Baxy: „Stát“ (ve sbírce Za vzděláním), „Republika“, „Formy republiky“ (v Občanské knihovně). O státě vůbec v. Krejčího „Positivní otiku“, str. 397 a násl., a Jellinkovu „Všeobecnou státovědu“, obojí v Laichterově „Výboru“.

lidmi. Demokracie praví: Já pán, ty pán. Proto, že někdo mete ulici a jiný stojí za pultem anebo velí četě vojska, proto ještě metař není něčím méněcenným ve společnosti lidské. Je ho tu právě tak potřeba jako spisovatele anebo inženýra. Rovnost občanů neznamená stejnost lidí. Vždycky budou lidé slabí a silní, pilní a líní, moudří a omezení. Je nám jasno, že není rovnosti mezi pilným a líným. Jak by k tomu přišel člověk pracovitý, aby s ním bylo nakládáno stejně jako s lenochem? To by nebyla demokracie, nýbrž aristokracie nejhoršího druhu, jaká byla za Rakouska, kdy lenoch dostal se protekcí na nejlepší místo. Přemýšlejme, zda už je demokracie provedena, zda jsme sami demokratičtí: zda neubližujeme svým kamarádům, zvláště slabším? Zda se nevyvyšujeme nad ně? Zda jich chytře nevyužíváme ku svým cílům?

Demokracie znamená bratrství všech se všemi. Za starého Rakouska nesměl důstojník promluvit s obyčejným vojákem; nebylo mu dovoleno jezdit ve III. třídě vlaku, sedati na zadnějším místě v divadle, „zahazovati se“ hovorem s prostými civilisty. To bylo kastovníctví. V demokratickém státě důstojník musí považovat prostého vojáka za stejně platného jako je sám. V aristokracii plnily se rozkazy, aniž se vědělo proč, v demokracii plní se rozkaz a ví se, proč. Aristokracie znala poslušnost naprostou a otrockou:

„Vidíš tamhle tu zeď?“

„Poslušně hlásím, ano, pane generále!“

„Jakou má barvu?“

„Poslušně hlásím bílou, pane generále!“

„Povídám ti, že je černá, jakou má barvu?“

„Poslušně hlásím černou, pane generále!“

„Jsi dobrý voják!“ (V. Hugo.)

Demokracie také potřebuje poslušnosti, ale jiné a také ji jinak vyžaduje:

Generál Štefánik žádal své vojáky, aby s ním mluvili jako s bratrem a řekli mu vše, co mají na srdci. Vojáci nejen mluvili, ale také se tázali. A tázali se na věci, na něž se snad s vojenského stanoviska ani tázati neměli. Ale generál jim toho nezazlíval. Naopak, říkal, že je to dobře, že to svědčí o tom, že naši lidé myslí. . . . Štefánik nikdy nezapomínal na svůj lidový původ. Když ho při uvítání ve Vladivostoku zástupce občanského spolku „Palacký“ oslovil „pane generále!“, Štefánik mu přímo řekl, aby ho oslovoval „bratře generále!“ V denním rozkaze si to vyžádal také od vojska. Sám každého oslovoval „bratře“, tykal a žádal, aby mu bylo tykáno. Byl člověk velice skromný. Říkal: „Nepotřebuji, aby přede mnou sráželi pod-

patky a břínkali ostruhami, žádám u člověka a vojáka dobré srdce.“¹⁾)

Demokracie je spravedlnost všech ke všem bez rozdílu národnosti, vyznání, přesvědčení, postavení. Násilí nemá v ní místa. „Demokracie je diskuse“, jak řekl náš prezident, to znamená, nesouhlasíme-li spolu, tož si to po dobrém vysvětlíme, promluvíme o svých názorech, rozhodneme podle práva a zákona a podle pravdy, ale nebudeme se vzájemně tupit, nadávat si, pronásledovat se pro odchylné přesvědčení.

Demokracie chce, aby každý za poctivou práci měl dostatečný plat. Tedy i chudý dělník. Demokracie musí se starat o to, aby zmizela nezaviněná bída jedněch a přepych a nadměrné obohacování se druhých. Demokratický stát pozná se podle toho, že nemá ani mnoho žebráků ani mnoho milionářů.

Demokracie znamená bratrství národů. „Všechna moc pochází z lidu“ (Rieger); není národů méněcenných a národů vyšších. Také není národ majetkem svého panovníka, jako tomu bylo za starých dob. Každý národ má právo na sebeurčení, to znamená, má právo určit si způsob vlády, jaký chce, dáti si zákony, jaké uzná za nejlepší. Žádný jiný národ nemá práva podrobovati si jej a vnucovat mu svoji řeč a svoje zákony. Za dřívějších dob smluvili se dva panovníci a postoupili si vzájemně třeba celé země; takřka obchodovali s národy, aniž se jich ptali, zda s tím souhlasí; ba často činili tak i proti vůli národů.

*

Demokracie znamená lidovládu, ale neběží o vládnutí a panování, nýbrž o lidosprávu. Správa, to je hlavní věc pro demokracii; pro aristokrata je hlavní věc vládnutí: stojí proti sobě administrativa demokracie a vláda aristokracie. (T. G. Masaryk.)

*

K čtvrtě:

Vláda aristokracie.

II. Souostroví filipinské náleželo do r. 1898 Španělsku. Byly to zanedbané ostrovy plné špinavých vesnic, v nichž bydlili polonazí divoši. Města nečistá, většina obyvatelstva analfabetů, lidí líných, povalečů. Správa pramizerná, daně těžké, soudnictví zastaralé, týrání lidu na denním pořádku. Ostrovy byly španělskou kolonií. Tak vládne aristokracie.

¹⁾ Frant. Čálek v „Listové čítance“, str. 115, podle „Nár. listů“.

Vláda demokracie.

R. 1898 vykoupily je Spojené státy severoamerické. Poslaly na Filipiny inženýry, dělníky, dílovedoucí, učitele, schopné úředníky. Nastavěly tam nemocnic, škol, museí, drah. Poslaly tam velké miliony dolarů. Evropané podezřívali Spojené státy, že chtějí z ostrovů těžit, že jim nejde o nezištnou pomoc nevědomým domorodcům. Avšak ejhle! 29. srpna 1916 odvolaly Spojené státy své zástupce z ostrovů. Lid filipinský zřídil si sněmovnu a ustavil samostatnou republiku. Ostrovy protkány jsou četnými železnicemi, obyvatelstvo je vzdělané (i velcí lidé museli chodit do škol) a žije svobodně v poměrném blahobytu. — Tak vládne demokracie.

*

Americká demokracie.

II. Ve Spojených státech přes to, že jeví se u občanstva až nápadná úslužnost k ženám, k cizincům, k dětem, k nemocným nebo trpícím, přece neprojevuje se tato úslužnost způsobem, který by povyšoval člověka nad člověka. V Americe není zvykem líbatí ruky dámě, ale také nevidíte ženy mésti ulice aneb lézti po lešení a podávati zedníkům maltu. Klobouky amerických mužů neshledáte na okraji upotřebené ustavičným smekáním a přece nechybí vzájemný respekt a úcta jednoho k druhému, ba tvrdím, že jest jí více než v Evropě.

V restauraci, kde sedí továrník, často přisedne jeho poslední dělník aneb opačně, a nepokládají to za nic zvláštního. Jejich občanská úroveň je stejná. Viděl jsem presidenta Wilsona s jeho paní jíti do obchodu bez jakéhokoliv průvodu. Nakoupili si zboží a balíčky odnášeli sami domů. Rozumí se, že nikomu není zjev tento v Americe nápadný, každý prakticky provádí heslo „Práce šlechtí člověka“. Není také skutečného rozdílu mezi dělnictvem a inteligencí, poněvadž každý v Americe může dosáhnouti všech stupňů vzdělání, návštěvou večerních škol, má-li skutečnou píli a vytrvalost. Roosewelt byl nejšťastnější, když po únavné práci denní mohl se účastniti hry míčem v kruhu mládeže na louce. Tohle by vzbudilo pohoršení u lidí, kteří nebyli vychováni tak demokraticky, jako v Americe. Bylo by jim to cosi ponižujícího — president, který si hraje skoro denně s kluky míčem!

Na tramvajích, přeplavních lodích, stejně jako na drahách nenaleznete třídy první, druhé a třetí. Všechny vozy jsou vypraveny jednoduše a pohodlně a přijmou stejně nej-

vyšší, jako nejnížší občany. Na nádražích nenaleznete čekárny neb restaurace první a druhé třídy zvlášť a třetí také odděleně. Američan zná pouze jeden druh čekáren a restaurací.

Ve Spojených státech neužívá se titulu při oslovování a nezáleží tolik na tom, je-li někdo ministrem, radou, soudcem nebo cidičem stok, jako se klade váha na to, jak užitečný jest kdo svou prací a jaké má vzdělání. Praktické vzdělání závodí se vzděláním akademickým a jedno doplňuje druhé v harmonickém souladu. Inteligence není odstrkována. Pracovní doba jest stejná pro úřednictvo, počínaje ministrem, zrovna tak jako jest pro dělnictvo a není nikde zavedena tak zvaná jednoduchá frekvence.

Úředníci zacházejí s lidmi jako jejich služebníci, jednání jest krátké, stručné a rozhodné. Nic neodkládá se na zítřek, a došlé záležitosti jsou vyřízeny před uzavřením pracovního dne.

Poměr mezi vládními i obecními orgány a lidem jest v důsledku toho zcela jiný než v zemích evropských. Vláda nemá žádných tajemství před lidem a každé místo obsazováno jest podle schopností žadatele a ne podle toho, kdo jest jeho strýčkem aneb ke které politické straně náleží. Není tu poníženosti menších úředníků před vyššími ani dělníků před dílovedoucími a zaměstnavateli. Dělník je si vědom plně své povinnosti, která mu ukládá pracovati pilně smluvený čas v dílně a odvésti dokonalou práci, zaměstnavatel ví naproti tomu, že dělník jeho musí býti zaopatřen a spokojen, tedy řádně honorován, má-li práci mu vykázanou správně vykonati ke spokojenosti objednatelově. Tímto obaplným vědomím se pracovní poměry v Americe velmi zjednoduší.

Všichni občané vědí, že jsou povinni vykonati svůj úkol pokud možno s nejmenší ztrátou času a že všichni bez rozdílu stavů a zaměstnání jsou platnými činiteli v národě.

Když chlapec vyjde v Americe ze školy, ponechává se mu svobodná vůle, kterému řemeslu by chtěl se učiti. Od prvního dne po vstupu do učení dostává učeň plat. V dílně není nikterak vázán, a když se mu zdá, že jiné řemeslo by bylo pro něho výhodnější, tu beze všeho přestoupí a vystřídá podle libosti tolik řemesel, až najde jedno, ve kterém je potom opravdu šťastný a kterému se doučí. Tím získává Amerika dělníky, kteří jsou opravdovými odborníky.

(E. Voska, „Americká demokracie“.)

Monarchismus a republikanismus.

U. Dost lidí ještě není spokojeno s republikou.

Ž. Vypravují o úsudcích lidí, které slyšeli. Veliká většina nepřeje si návratu císařství. Tu a tam přec někdo (staré babičky, rakušáci) řekne, že „za císaře to bylo lepší“.

U. Bylo opravdu lépe za Rakouska? I před válkou?

Ž. Nebylo. Daně se platily jako nyní a k tomu ještě platily se cizincům. — Český jazyk byl v područí. — Čechové sloužili v cizácké armádě, což se ukázalo hlavně ve válce. — Byla šlechta, která vyvyšovala se nad „obyčejný“ lid. Šlechtic měl více práva (na vojně!). — Lid nemohl si zvolit, koho chtěl. Moc panovnická dědila se v habsbursko-lotrinském rodě.

U. Rod panovnický velmi zatěžoval finance státu. Císař dostával skoro 23 mil. korun (předválečných!) ročního platu; dvůr hemžil se arcivévody a arcivévodkyněmi (na 77!), z nichž každý měl hned od narození apanáže 30.000 K, nic nedělal a dobře se měl. A nejhorší ze všeho bylo, že vládařem stal se vždy prvorozený syn panovníkův, ať byl schopen či neschopen! Bylo to správné?

Ž. Ne. Co když byl některý od narození hloupý nebo zlý?

U. Mělo to vliv na vládu?

Ž. Ano. Nevládl dobře. — Nebo za něho vládli jiní, třeba i špatní lidé.

U. Anekdota vypravuje: Narodil se panovníkovi syn. Lékař běžel oznámiti tu zprávu ministrům, kteří byli shromážděni na blízku. Předseda vlády se ptal: „Je zdrav?“ Lékař odpověděl: „Není, má nevyhoiditelnou chorobu mozku.“ „Bude schopen vládnouti?“ Lékař: „Dokonale!“¹⁾ — A skutečně, bylo dost panovníků, kteří byli duševně choří a na-prosto nehodili se k vládě. Na př. císař Rudolf. Vlády si nevšímal, jen svých sbírek a alchymie. Komorník Lang, velký ničema, řídil státní záležitosti sám. Koho chtěl, toho k císaři pustil (zaplatil-li); koho nechtěl, toho nepustil. Co Rudolfovi namluvil, to císař udělal. Často byl Rudolf překvapen největšími událostmi. Posléze Langa prohledl a dal uvěznit. Byl konečně tak choromyslný, že v noci běhával s dýkou po zámku, hledaje domnělého nepřítele. A takovýto člověk řídil osudy milionů lidí!

Hle, jaké „výtečníky“ dal rod habsburský nám za vladaře:

Ferdinand I. přísahal u Jihlavě r. 1526, že bude zachovávat náboženskou svobodu, ale vládu započal pronásledo-

¹⁾ Viz E. Svoboda, „Demokracie a volby“. (Obč. knihovna, sv. 13.)

váním nekatolíků. Byl zvolen dobrovolně, přec r. 1547 počínal si jako despota (po válce šmalkaldské).

Rudolf II. byl pověřivý, choromyslný slaboch.

Ferdinand II. byl despota, ukrutník, zbožný pokrytec, katan českého národa, krivopřísežník. Jeho působení je s dostatek známo. „Kdyby všechny buď lsti a chytrosti, buď ukrutná s lidmi zacházení a jich trápení vyčítány býti měly: subtilnějšího by k tomu vtipu nežli holubičího národa našeho sprostnost to za sebou nese, potřebí bylo, a knihy širší by se musely o tom psáti.“ (Komenský.)

Ferdinand II. dal vybití většinu národa vlastními rukama zničil Rudolfův majestát a o listinách, českou svobodu obsahujících, prý řekl trhaje s nich pečeti: „Jsou to ty hadry, které mým předkům tolik mrzutostí nadělaly?“

Leopold I. byl duševní zaostalec a tupec, slepě oddaný jesuitům jako jeho předchůdci, při tom pyšný domýšlivec. Když polský král Sobieski zachránil mu Vídeň, rozmyšlel prý se Leopold, má-li mu poděkovati podáním ruky a má-li se před polským praporem ukloniti!

František II. byl zpátečník a nepřítel vzdělanosti („Nepotřebuji učných, ale hodných občanů. Kdo mne miluje, bude vyučovati tomu, co nařizuji; kdo nechce, nebo přichází s novými myšlenkami, může jíti, nebo ho sám vyženu.“)¹⁾ O něm řekl jeho strýc Josef II., že je (v 17 letech) zanedbaný mazá ek. lenivý v mysli, tvrdohlavý, domýšlivý.

O Františku Josefovi I. říkali sami Vídeňané, že je „mehr Franz, als Josef“, více František (II.), než Josef (II.). „Ve skutečnosti neměl v sobě císař František Josef ani dobrotivosti, ani citu. Jedno chtěl především: býti gentlemanem a velkým pánem. Ve svém nitru byl chladný, jako často Habsburkové. Měl málo srdce, ale byl domýšlivě hrdý, že je bez charakteru. Vypovědění války nepodepsal jinak, než jako kus papíru.“²⁾ Karel I. byl tak omezen, že ještě krátce před převratem nechápal, že Rakousko se řítí.

Dějiny samy ocenily činnost i povahu přemnohých panovníků jmény, jež jim daly: Boleslav Ukrutný, Karel Pošetilý (v říši západofrancké 898—929), Karel Pitomý³⁾ (v říši západofrancké) a j. Mnohý ten panovník s titulem Veliký, Dobývateľ, Svatý byl vpravdě velikým v nepravostech.

Jediný člověk rozhodoval o válce a míru! Je tomu tak v republice? Císař považoval se vždy spíše za vojáka než za člověka. Armáda byla jeho nástroj, pomocí něhož vládl.

¹⁾ Seignobos a Métin, Současné dějiny, I., 11.

²⁾ Německý publicista K. Nowak, dle Horáka, Přír. děj., II., 272.

³⁾ Prášek, Rukověť dějin, II., 62.

V republice prezident je sice také nejvyšším velitelem, ale armáda nepatří jemu, nýbrž národu, státu, a celý stát, všechno občanstvo o ní rozhoduje. V monarchii byli občané k vůli panovníkovi a jeho družině, v republice naopak prezident a vláda je k vůli občanstvu. V monarchii byl panovníkem „z boží milosti“, kdo se narodil v císařské rodině, v republice je prvním občanem a hlavou státu ten, koho si národ zvolí, a zajisté, že si zvolí občana nejlepšího, nejvzdělanějšího, nejmoudřejšího. V monarchii už dvouletý princ mohl býti třeba generálem (a také ovšem i panovníkem), ať byl chytrý nebo hloupý. Obklopen šlechtici přijímal jejich poklony a lichotky. Rostl u vědomí, že bude pánem mnoha milionů lidí — beze svého přičinění, jen hrou osudu. V republice rodí se presidenti třeba v chudých chaloupkách; jsou jimi muži, kteří po celý život pracují a ne hrou osudu, ale silou svého ducha, vahou své poctivé práce stanou se presidenty. V republice nikdo nadaný, pilný a pracovitý není již předem odsouzen k tomu, zaujímati nižší postavení a poslouchat prázdné hlavy. Každý má možnost uplatnění se i na místech nejvyšších.

Monarchie měla spoustu šlechticů. Byli to potomci některého udatného válečníka, statečného lovce, dobrodruha anebo i násilníka. Šlechticů byl celý řetízek: arcivévoda, vévoda, kníže, hrabě, baron, rytíř, šlechtic obyčejný („von“). Šlechta počítala se za výkvět národa a v mnohých dobách jen ona považovala se za národ (ve středověku: šlechta + poddaní). Vlastnila rozsáhlé statky a práva. Závisela od panovníka a proto mu lichotila, schvalovala jeho činy a často držela s ním proti lidu.

Republika zrušila šlechtictví, neboť neuznává, že by se někdo mohl naroditi vznešenějším než ostatní. Zavedla úplnou rovnoprávnost občanskou. I to je předností republikánského zřízení našeho.

*

Prof. dr. E. Svoboda píše¹⁾: „Na povaze následníka trůnu nezáleželo pranic. Mohl býti omezený, ničema, zhýralec, loutka v cizích rukou nebo umíněný despota — vše jedno. Byl prostě mocnářem, opíral se o církev a vojsko, ježto byl od dětství vychován jezovitou a vojákem. Byla mu do mozku vryta svatokrádežná myšlenka, že je Bohem povolán k tomu, aby chtěl to, co chce družina vojáků, šlechticů a kněží kolem trůnu, a aby tuto svou (snad tedy boží) vůli vnucoval „svým“ národům — po případě prachem

¹⁾ „Demokracie a volby“, str. 7. (Obč. knihovna, sv. 13.)

a olovem. Na vůli panovníkovu vykonávaly tlak dvorské proudy — bezejmenné, neznámé. Panovník se buď vzpíral, nebo povoloval a podle toho kolísaly, padaly a vstávaly vlády, podle toho zachvívala se stavba státu v příboji osudů zahraničních. Válka a mír spočívaly v rukou jeho a jeho rádců — o životech a statech milionů lidí rozhodovaly vztahy a hnutí známých — neznámých, neodpovědných živlů.“

Ch. Rivet, francouzský žurnalista, popisuje působení zločinného mnicha Rasputina při ruském dvoře¹⁾, který dokonale ovládal cara, tykal ministrům a pletl se do jejich záležitostí, navrhoval a vynucoval jmenování ministrů a jiných vysokých hodnostářů, nemaje nejmenších znalostí a při začátku světové války nevěda ani, kde je Francie, kde Italie a Německo!

*

„Každý člověk má právo na sebevládu. To je mu dáno samotnou přírodou; u jednotlivce je to jeho vůle, v národu je to většina, která rozhodovala v každé organisované společnosti. Žádný člověk na světě není dosti velký, aby mohl vládnouti jinému bez jeho svolení. Nyní jednáme sami, ale v zájmu všeho lidstva. Výsledky našich pokusů sebevládních ukáží, jsme-li schopni samostatnosti aneb nikoliv. Zraky trpícího lidstva jsou upřeny také na nás v očekávání, že v nadějích nebudou zklamáni, a při takové zkoušce a pro tak velkou věc my musíme potlačit v sobě všechny drobné vášně a místní rozdíly. Někteří lidé praví, že nejsme schopni sami sobě vládnouti. Nesmíme jim dáti sebemenší příležitosti k tomu, aby mohli svoje tvrzení opřít o naše chyby. Nesmíme se uchýlit od zásad a programů svých a nesmíme lidu znechutiti nový způsob státního zřízení, neboť vložili v nás všechnu svoji důvěru. O prostý lid a ne o bohaté opřeme svou svobodu a na práci stavme svoji budoucnost.“ (Tomáš Jefferson, † 1826.)

*

II. **Způsoby vlády.** Dle toho, kdo a jak vládne nebo kdo vykonává na vládní moc účinný vliv, mluví se o **autokracii** (= vláda jedince, osobování si vládní moci jedincem. Autokracie tvoří přechod mezi republikou a monarchií. Napoleon stal se samovládcem a republika změnila se v císařství), o **despocii** (krutovládě), o **oligarchii** (uchvátí-li vládu několik osob), o **aristokracii** (vládnou-li „nejlepší“, na př. ve starém Římě patriciové), o **demo-**

¹⁾ Charles Rivet, „Poslední Romanovec“.

kracii (vládne-li lid, na př. ve Švýcarsku, u nás), o plutokracii neboli timokracii (vládě bohatých na př. v Karthagu, v Římě), o ochlokracii (zmocní-li se vlády lidé špatní, zcela nevzdělaní, kteří vládou, jak jim libo, na př. v revoluci francouzské, kdy vlády zmocnila se posléze ulice), o sofokracii (vládě moudrých, již doporučoval starověký mudrc Platón a která byla do jisté míry uskutečněna v Číně, kde na vzdělání úředníků kladena největší váha), o byrokracii (osobuje-li si vládní moc úřednictvo státní — za slabých panovníků, v dobách úpadku státní moci), o anarchii (bezvládí), jestliže vláda ztratí svoji moc a občanstvo jí neposlouchá, takže dělá si každý, co chce (u nás na př. za Jana Lucemburského, kdy krajské vlády zastavily činnost a rozmohlo se loupežení) a j.

Diktatura. Odvážný a smělý jedinec zmocní se vlády násilím (pomocí oddaného vojska), vládne bez parlamentu (anebo nedbá usnesení parlamentu), zákony a nařízení vyhlašuje mocí, diktuje svoji vůli, národ musí poslouchati. Římané v čas krajního nebezpečí (za války) volívali diktátora s neobmezenou mocí. Středo- a jihoamerické republiky bývaly často jevištěm diktatury.

*

Vláda obyčejně není lepší nežli poddaní. Kde lid je zdravého svědomí, zdravých mravův a obyčejů, tam i vláda bude poctivá a ušlechtilá. Avšak kde národ je porušený, sobecký a srdce nepoctivého, tam jest nezbytné panování taškářů a šibalů. (Smiles.)

*

Kde není národ zachovalý a vzdělaný, tam jest marné svrhovati revolucemi staré vlády, neboť zase se dříve neb později všechno zlé navrátí, třeba se osoby a okolnosti změnily, a národ nemá z revoluce nic než trochu škody a nepořádku. V takovém pádu musí se napřed odstraniti tyto základy každé pravé svobody, a teprva potom jest naděje a vyhlídka na možnost dobré a trvanlivé právní vlády. (K. Havlíček, Slovan, 1851.)

*

Poznámka. Učivo o státu dá se výborně ozřejmiti aplikací na život třídy: demokracie, rozhodujeme-li všichni; republika bezprostřední; zastupitelská, zvolíme-li si výbor. Třída má „moc zákonodárnou“: dáme si „zákon“ o čistotě. Zvolený výbor (= moc výkonná) s předsedou v čele se stará o jeho provádění. Zvolený soud trestá přestupky. Školní řád tvoří ústavu, v jejíž mezích vytvoříme si řád

ve třídě (= zákony). Co by znamenala ve třídě aristokracie, oligarchie, autokracie, plutokracie, ochlokracie, sofokracie, byrokracie, anarchie, despocie atd.

*

Ústava.

III. V domě bývá domovní řád, ve škole řád školní, každý spolek má své stanovy; tak i každý stát potřebuje určitého řádu, podle něhož stát se organizuje. Tento řád stanoví, kdo a jak dává zákony, kdo má moc výkonnou a soudní, jaké povinnosti a jaká práva mají k sobě navzájem stát a občané. Takovýto řád nazývá se ústava (konstituce). Ve státě bez ústavy dělal by si každý, co by chtěl, zejména panovník nebo ten, kdo by došel moci. Proto bylo i u nás tolik usilováno o ústavu (v r. 1848!).

Po státním převratu 28. října 1918 trvala ústava státu rakouského do doby, kdy první Národní Shromáždění, t. zv. Revoluční, sestavilo a přijalo ústavu novou.

Je obsažena v ústavní listině republiky československé. V čele listiny jsou tato slova:

„My, národ československý, chtějící upevniti dokonalou jednotu národa, zavěští spravedlivé řády v republice, zajistiti pokojný rozvoj domoviny československé, prospěti obecnému blahu všech občanů tohoto státu a zabezpečiti požehnání svobody příštím pokolením, přijali jsme ve svém Národním Shromáždění dne 29. února ústavu pro Československou republiku, jejíž znění následuje.

Při tom my, národ československý, prohlašujeme, že chceme usilovati, aby tato ústava i všechny zákony naší země prováděny byly v duchu moderních zásad obsažených v hesle sebeurčení; neboť chceme se přičleniti do společnosti národů jako člen vzdělaný, mírumilovný, demokratický a pokrokový.“

Vysvětlíme si:

Jaký rozdíl mezi „my, národ československý“ a „My, František Josef I...“! Nyní mluví celý národ, dříve jedinec. — Proč bez ústavy nebylo by jednoty národa? — Řád = základem všeho. Spravedlivý řád nezbytnou podmínkou trvání státu. Rakousko hlásalo: *Justitia regnorum fundamentum* = spravedlnost základem států. Hesla svého

neplnilo a zašlo. Zašla i římská veleříše, císařské Německo, carské Rusko; zajde každý nespravedlivý stát dříve nebo později. — Ústava zajišťuje pokoj, pokoj podporuje práci, práce vede k blahu; spokojení občané milují stát a nasadí za jeho svobodu všechno. — Sebeurčení (W. Wilson!); dříve národ = majetek panovníka, občané = k vůli vládě; dnes národ = svobodný celek, vláda = k vůli národu. — Společnost národů = rovných s rovnými. — Vzdělaný národ = silný národ, třeba byl malý jako je náš. Mírumilovný národ nevyhledává válek, nechce rozšířit své území, nepotlačuje menšin. Není však zbabělý, dovede se bránit. — Demokratický národ vně i uvnitř: nezná kastovníctví, pravdy každému přeje, dobrých tlačiti nedá. Je spravedlivý. — Pokrokový národ. Po-krok děje se zvolna (Masaryk); krok za krokem národ ustavičně se zlepšuje. Zkoumá nové myšlenky, předem jich nezavrhuje. Podporuje dobré myšlenky; střeží vymoženosti nové doby: demokracii, sebeurčení, svobodu svědomí; přičiňuje se, aby pronikly do všech jeho vrstev. Snaží se o uskutečnění dalších: socialisace, vyrovnání ostrých protiv mezi nejbohatšími a nejchudšími; věří, že budoucnost lidstva spěje k opravdovému sbratření národů a napomáhá tomu, krok za krokem.

Ústavní listina¹⁾ má šest odstavců. V prvním praví, že lid je zdrojem veškeré státní moci a že tvoří demokratickou republiku s voleným prezidentem v cele. Určuje postavení Podkarpatské Rusi ve státě. Stanoví nedílnost území RČS, jednotné státní občanství, hlavní město a barvy státu.

Druhá hlava pojednává o moci zákonodárné, o složení a působnosti Národního Shromáždění a jeho obou sněmovnách.

Třetí hlava pojednává o moci vládní a výkonné (o prezidentu, vládě, ministerstvech a nižších úřadech).

Čtvrtý odstavec mluví o moci soudcovské.

Pátý o právech a svobodách, jakož i povinnostech občanských.

Šestý o ochraně menšin národních, náboženských a rasových (plemenných).

Ústavní listina a souhrn zákonů ji vysvětlujících tvoří ústavu RČS.

Státní znaky a hymny.

I. II. III. Veliký státní znak (popišme jej!) s heslem „Pravda vítězí“. Používá ho prezident republiky (na své vlajce), Národní Shromáždění (při slavnostních

¹⁾ „Ústava ČSR.“ (Obč. knihovna, sv. 10).

příležitostech). Je umístěn na velké státní pečeti s nápisem dokola: Republika československá. Užívá se ho při slavnostních příležitostech mezinárodních (při mírových a jiných smlouvách, v pověřovacích listinách a j.).

Středního státního znaku (popis!) užívají státní úřady a soudy společně celému státu (ministerstva, nejvyšší soud atd.)

Malého státního znaku (popis!) užívají nižší úřady, soudy, školy a jiné ústavy. Je vyobrazen na malé pečeti státní. Obě pečeti, velkou i malou, přechovává předseda vlády. Státní úřady, soudy, školy a jiné ústavy užívají razítek (úřední pečeti), na nichž vyobrazen je malý státní znak a kol dokola vyhotoven nápis označující úřad a jeho sídlo

Státní vlajka (popis!). Užívá se jí k výzdobě úřadů, soudů a při význačných příležitostech i domů soukromých. Ministerstvo může dovoliti soukromníkům používatí státních znaků a vlajky i při jiných příležitostech, na př. ve stycích obchodních.

Státní jazyk: československý.

Státní heslo: „Pravda vítězí“.

Státní hymny: jich vznik a význam. Nemá se jich zneužívat. Hrají a zpívají se při slavnostních příležitostech. Slyšíc je povstaneme.

Praxe: Ozdobíme státní znak (vlajku, obraz presidentů) květinami, zpíváme hymny o národních svátcích; zahrajeme v besídkách čas od času hymnu, děti vstanou.

*

III. Státní moc. Jako nemohou býti na jednom statku dva svrchovaní poručníci, z nichž každý osoboval by si výhradní právo na celý statek, jako v obci je jen jedno zastupitelstvo, které obec vede, tak i ve státě může být jen jedna státní moc a jedna vláda. To ovšem neznamená, že státní moc musí být soustředěna do jediných rukou, jako tomu bylo v despotických monarchiích, kde panovník byl zákonodárcem, vrchním pánem, nejvyšším soudcem a vojevůdcem. Naopak, demokracie vyžaduje, aby státní moc rozdělena byla na několik orgánů, kteří by ji vykonávali; tím předejde se autokracii jednotlivce nebo oligarchii několika osob.

V naší republice rozdělena je moc státní v

1. zákonodárnou (Národní Shromáždění a prezident republiky jakožto vykonavatelé vůle lidu),

2. výkonnou (vláda s prezidentem v čele jakožto vykonavatelé vůle mocí zákonodárné),

3. s o u d n í (neodvislí soudcové, kteří řídí se platnými zákony, jež dala moc zákonodárná; rozsudky vyhlášují jménem republiky, t. j. jménem všeho lidu).

Zákonodárci dávají zákony, výkonné orgány pečují o to, aby se plnily, soudní moc je strážkyní zákonů, rozhoduje, zda se plní správně a trestá ty, kteří jich neplní.

*

M o c z á k o n o d á r n á .

Svrchovaným pánem v našem státě je všechen lid. Sám dává si zákony, sám si vládne, ne sice přímo, jak tomu bylo v řeckých obcích anebo jak je tomu v jednotlivých kantonech švýcarských, nýbrž prostřednictvím svých zástupců. Přímá demokracie nebyla by u nás možná pro veliké množství občanstva a rozlehlost státu. Naše republika je z a s t u p i t e l s k á. Všichni občané aspoň 21letí mají právo voliti své zástupce, kteří volí presidenta republiky, zdělávají zákony a sledují činnost vlády, jejíž odstranění mohou kdykoliv vymoci.

Zákonodárnou mocí pověření zástupci lidu tvoří N á r o d n í s h r o m á ž d ě n í. U nás skládá se N. S. ze dvou komor čili sněmoven: z poslanecké sněmovny, jež čítá 300 členů, a z e n á t u, jež čítá 150 členů. Sněmovny jsou proto dvě, aby vše, co se má státi zákonem, bylo důkladně uváženo. Poslanci musí býti nejméně 30 let, senátoru nejméně 45 let; poslanci se volí na 6 let, senátoři na 8; poslance volí každý nejméně 21letý, senátory každý nejméně 26letý. Tím se dociluje, že senátoři jsou starší, zkušenější, je jich méně a déle zastávají svoji funkci a mohou tudíž bedlivě zkoumati, po případě i opravití zákonné předlohy, které odhlasuje poslanecká sněmovna.

Také v Rakousku byly dvě komory: říšská rada, do níž se volilo přímo, a panská sněmovna, do níž se nevolilo; v ní zasedali členové panovnického rodu, šlechticové, kteří členství v panské sněmovně dědili, církevní hodnostáři a ti, které císař jmenoval (na doživotí). Císař mohl jmenovati svoje přívržence a tak mohl potírati snahy lidu, což se také často dalo.

Volební právo. Pravá demokracie vyžaduje, aby co největší počet občanů měl vliv na tvoření zákonů. O to je postaráno tím, že je zavedeno volební právo v š e o b e c n é; každý občan vyhovující zákonným podmínkám volí, ať platí daně nebo ne, ať má jakékoli vzdělání, jakýkoli majetek, ať má jakékoli zaměstnání. I vojíni mají volební právo. Každý volič má jeden hlas — volební právo r o v n é. Není tomu tak všude. V Belgii na př. může mít občan až i tři hlasy (dle svého

majetku, věku, vzdělání), takže 100 voličů po třech hlasech převyšší 299 voličů po jednom hlase. Je to správné?

Každý je povinen dostaviti se k volbě a voliti přímo. Nemůže někoho zplnomocniti, aby volil za něj. Ani voliči nevolí napřed volitele, kteří by pak volili poslance. Aby byla zabezpečena svoboda voličova, je volební právo tajné (zavřené obálky). Volební právo je dále poměrné, neboť výsledkem voleb zjišťuje se skutečná síla stran.

Dříve volovalo se dle zásady většiny. Rakousko bylo rozděleno na volební okresy. V každém okrese volil se jeden poslanec. Byl zvolen, kdo měl většinu hlasů; měl-li jeden 4221 hlas, druhý 4220 hlasů, byl zvolen první; strana druhá byla bez zastoupení. Tak mohlo se jí stát současně i v jiných okresech; ba někdy menšina mohla mít více hlasů než většina: v okrese I. dostala strana A 5000 hlasů ze 6000, v okrese II. 3000 ze 6020 a ve III. 2000 ze 4020. Měla tedy strana A celkem 10.000 hlasů a 1 poslance, strana B 6040 hlasů a 2 poslance. Při poměrném zastoupení nikdy se tak nestane. Každá strana obdrží tolik mandátů, kolik jí dle počtu odevzdaných pro ni hlasů přísluší.

Poznámka. Provedeme se žáky volbu dle zásady volebního práva všeobecného i plurálního. Výsledek? Volbu aklamací, volbu lístky. Přímou a prostřednictvím volitelů.

*

Volební podmínky. Jsou obdobné jako při obecních volbách (viz I. díl). Hranice stáří při volbách do senátu 26 let. Kdo je vyloučen z volebního práva. Volební seznamy. Všeobecná povinnost volební (odchylna: vzdálenost 100 km od místa volebního, jinak tytéž podmínky). Volební právo aktivní a pasivní.

Vyloučení z volebního práva pasivního jsou župané, okresní náčelníci, členové ústavního a přisídícího volebního soudu a president. Současně nelze být členem poslanecké sněmovny a senátu nebo župního zastupitelstva. Jinak každý občan aspoň 30letý (45letý) může se státi poslancem (senátorem), má-li volební právo aktivní.

Volební kraje. Republika je rozdělena na volební kraje. Při volbách do poslanecké sněmovny počítá se 22 krajů, do senátu 12 krajů (počínaje volbami příštími). Pražský kraj volí 45 poslanců a 23 senátorů, královéhradecký 12 + 11, mladoboleslavský a plzeňský po 17 + 15, brněnský 16 + 17 a t. d.¹⁾

¹⁾ Viz Dr. Břeský a Reitler, „Obč. nauka“, str. 7, R. Červ, „Obč. nauka“, str. 160.

Volby.

Řízení přípravné. Volby vypíše ministerstvo vnitra. Vyhlásí se v každé obci. Současně vyloží se voličské seznamy na 14 dní. Volební komise zahájí činnost — místní, obvodové, krajské, ústřední. Volební strany předloží nejdéle tři týdny přede dnem volby předsedovi krajské komise (kterého jmenuje ministr vnitra) kandidátní listiny; musí být podepsány aspoň 100 voličů dotyčného kraje (na Slovensku 1000 — do r. 1935); tím se zamezí, aby kterákoli nepatrná skupina voličů samostatně kandidovala. Volební strana nemusí být politická. Úprava kandidátní listiny (u všech stejná):

5.

Kandidátní listina

Strany maloročníků, domkářů a živ-
nostníků v Republice Československé
pro volbu do senátu
v I. volebním okrese.

1. Tupý Karel, maloročník a starosta, Kvítkovice, p. Dubné u Č. Budějovic.
2. Šrámek Antonín, domkář, Druhlice, p. Dobříš.
3. Pavlovič Václav, maloročník, Michov, p. Kotovice.
4. Trnka Josef, domkář a starosta, Kotečnice, p. Hluboš.
5. Horejš Josef, domkář a listonoš, Malšice u Tábora.
6. Slabihoudek František, domkář, Obořiště, p. Dobříš.
7. Novotný Antonín, maloročník, Libice, p. Dobříš.

Nejpozději 14 dní před volbou předseda krajské volební komise vyhlásí všechny platné kandidátní listiny. dá je rozmnožiti a zaslati starostům obcí. Ti je doručí voličům. Náklad na rozmnožení platí zčásti stát, zčásti strana.

Jak se volby provedou. Podobně jako volby do obcí, viz I. díl. Konají se v neděli. V sobotu i v neděli

při volbách je zakázáno čepovati a prodávati alkoholické nápoje pod trestem vězení od 1 do 6 měsíců.

Volí se „vázanými“ kandidátními listinami. V dohledné době zákon pravděpodobně ustanoví, za jakých podmínek mohou se jednotlivá jména kandidátů škrtnuti, čímž nabude volič větší svobody (nebude vázán voliti všechny kandidáty).

S k r u t i n i u m. Výsledek voleb v místě oznámí se předšedovi krajské volební komise a politickému úřadu. Jeho vypočítávání = skrutinium. Volební číslo: součet platných hlasů dělí se počtem poslaneckých mandátů toho kterého kraje. Podíl = volební číslo. Kolikrát je volební číslo obsaženo v součtu hlasů strany, tolik mandátů strana dostane. Nezvolení kandidáti = náhradníci. Výsledek oznámí se ministertvu vnitra. Ústřední volební komise při něm zřízená provede druhé (třetí) skrutinium. Strany podají nové kandidátní listiny se jmény osob již kandidovaných. Ústřední volební komise sečte zbytky hlasů všech volebních krajů. Vypočítá volební číslo (počet všech hlasů dělí počtem mandátů zvětšeným o 1) a přidělí mandáty.

V o l e b n í s o u d. Všecky stížnosti do výsledku voleb, o platnosti mandátů, rozhoduje volební soud, jemuž v čele je prezident nejvyššího správního soudu; skládá se ze 12 členů zvolených poslaneckou sněmovnou.

*

K počtům:

V ý s l e d k y v o l e b d o N. S. r. 1920.

Strana:	Poslan. sněmovna:		Senát:	
	hlasů	mandátů	hlasů	mandátů
1. Čsl. soc.-dem. . . .	1,590.284	74	1,463.189	41
2. Čsl. lidová	699.459	33	625.980	18
3. Repub. čsl. venk. . .	602.743	28	531.141	14
4. Čsl. socialistická . .	500.455	24	373.995	10
5. Čsl. nár.-dem. . . .	387.426	19	354.597	10
6. Sloven. nár. a roln. .	241.881	12	180.953	6
7. Čsl. živnostenská . .	122.660	6	107.740	3
8. Pokrokoví soc. . . .	58.572	3	3.045	—
9. Malorol., domkářů . .	42.756	—	22.305	—
10. Neodvislá (Prunar) .	5.251	—	—	—
11. Slov. str. soc. (Choc.)	2.022	—	—	—
Úhrnem	4,253.509	199	3,662.945	102

Německé strany 1,585.321 (72), 1,364.109 (37). Maďarské 279.410 (10), 140.864 (3). Židovské 79.908 (0), 60.016 (0). Celkový výsledek voleb byl: 6,198.148 voličů do posl. sněm.,

281 mandát, (k tomu 4 legionářské = 285; 15 mand. = Podkarp. Rus). 5,227.934 voličů do senátu, 142 mand.

P o z n á m k a. Tento odstavec o volbách je myšlen nikoli jako látka učebná, nýbrž jako obsah rozhovoru. Provedeme ukázkou voleb vázanými listinami ve třídě, v celé škole; jednotlivé třídy = volební kraje. „Strany“ očíslovujeme. Samočinnost žákovská uplatní se tak i v tomto suchopáru učiva, jež si žáci potom hravě zapamatuji. Příležitostí uplatnění výsledky voleb ve třídě (ve škole) je vždycky dost (v žákovské samosprávě). Tedy ne učit o volebním právu a o volbách, ale konat je; tím jistě se pěstí smysl pro pospolitost, rovnocennost a spravedlnost a budoucí občané učí se chápat důležitost aktu volebního i to, že hlasovací lístek je nejlepším prostředkem rozumné politiky — nikoli násilí a krvavé revoluce.

*

Zástupci lidu.

Poslanci a senátoři jsou zástupci a mluvčí lidu. Mají úkol těžký a odpovědný. Od nich závisí hlavně, jaké jsou zákony a jak jsou občané v republice šťastni a spokojeni. Záleží tedy velice na tom, k o h o si lid volí poslancem nebo senátorem (koho strany kandidují).

Zástupce lidu má být¹⁾ občan nejlepší povahy a čestného jednání. Má být poctivý; prospěch republiky má mít vždy a prvně na mysli. Má jít příkladem v lásce ke státu. Má být vzdělaný a moudrý, aby znal potřeby státu a dovedl rozpoznati, co mu bude na prospěch, co ne. Má býti pravdivý ve slovech i skutečích, důsledný, rázný, nezištný, pilný, dochvilný. Ve všem má být vzorem (poněvadž ostatní občané se podle něho řídí), má být charakter. Voliči mají vždy přihlížet k tomu, jaké povahy je budoucí zástupce lidu, jakou má minulost, jak jedná. Špatný člověk nemůže být dobrým občanem a tím méně mluvčím občanstva (proč?).

Když v absolutistickém státě občané nařikají na vládu a na zákony, je to oprávněno (proč?). Když v demokratické republice by snad lidé nařikali na vládu a na zákony, na koho si vlastně stěžují? Sami na sebe. Měli si zvoliti lepší lidi. Zákony jsou vždy takové, jaký je lid. (Protože si je dělá lid sám.) Vláda je taková, jací jsou občané (protože se řídí hlasem zástupců lidu). Aby v republice bylo blaho a štěstí, je tedy potřeba, aby každý občan se vzdělával a přemýšlel. Vzdělaný a myslící občan zvolí si nejlepší lidi a bude jejich počinání sledovati; porozumí obtížím při sdělávání

¹⁾ Žáci určují sami.

zákonů a zákonům samým a hned pochopí, co může a co nemůže být. Nevzdělaný a nemyslicí člověk buď si dá všechno líbit nebo proti všemu bouří. Nevědomí lidé dají se snadno ovládati. Na př. na Slovensku za maďarské vlády; za sklenici piva a teplý párek volili negramotní Slováci trebas Maďara, svého úhlavního nepřítele. Smutně prosluli maďarští a maďaronští kněží — odnárodňovatelé.

Voľby na Slovensku.

Kedysi okolo vianoc zobudili ma v noci, aby som šiel k nemocnému. Bola krutá zima. Bol som unavený a z teplej izby nechcelo sa mi do studenej noci kamsi na 30 kilometrov ďaleko. A najviac ma odstrašoval sedliacky povoz lajtrovec: tvrdý a hegavý. Z takej cesty príjde človek dolámaný, s obolenými ľadvami a nezotaví sa ani za tri dni po takej jednej noci. Už — už som váhal, či ísť, a či nie. Ale furman naliehal úpenlive, že mu dievku kolom ubili, že je celá dobitá a kto vie, či ju na živé ešte najdeme.

Jeli sme vyše dvoch hodín: furman hnal ak divý a voz skákal po zamrznutej ceste ako detský vozík.

Vstúpil som do špinavej, tmavej chaty. Svetnica bola nabitá ľuďmi i domácimi zvieratami, zápach bol nešeredný. V kúte ležala mladá žena stenajúca a nariekajúca.

Opilý sused zlomil jej kolom dve rebrá. Muž mladej ženy je v Amerike: ináč by sused nebol pred pomstou jeho životom vyviaznul.

Skončiv svoju lekársku povinnosť, sadnul som si za stôl pod čmudiavú lampu, abych si z namáhavej cesty trochu vydýchnuť.

Starý, asi 70ročný otec mladej nevesty prisadnul si ke mne a začal:

— Ožije či zhynie?

— Poleží si, ale jej nič nebude.

— Veď ja viem, že ste vy dobrý človek a lekár... Veď ja vás poznám i otca vášho. Voľakedy¹⁾ sme spolu rychta-rovali. Aj na voľbu som chcel za vás hlasovať... ale...

Pomlčal sa.

— A prečo ste nehlasovali?

— Nuž poviem vám pravdu: pán farár povedal, že na vašej strane nedajú piť — nu a čo my máme z tej voľby, ak sa aspoň nespijem raz poriadne a zadarmo!

Pokusil som sa túto mrzkú zásadu odsúdiť a presvedčiť

¹⁾ Někdy.

ho o význame poslaneckej voľby pre ľud slovenský. Počúval ma pokojne, usmievave a keď som skončil, odvetil rozhodne:

— 40 rokov som už voličom. Vždy počúvam sľuby, že ak si tohoto, alebo onoho zvolíme, že bude lepšie a ľahšie pre nás. A ono sami vidíte: vždy je horšie, vždy viacej a viacej platíme daní... Panské sľuby, pane, sú iba cigánstvo. Tak ideme za pijatikou. To je najjistšie pri tej voľbe.

— Veď som ja z krve sedliackej, či ani mne neveríte?

— Veď veriť verím, ale prečo že ste nedali piť, ako ten druhý?

Zamračil som sa a kázal zapriať voz na cestu späť. I začal som sa spešne obliekať. Starec priskočil ke mne a objal ma:

— Nehnevajte sa na mňa... my sme už také otroci.

— Nehnevám sa na vás, len je mi ľúto, aké to dedičstvo oddáte deťom svojim, a aký to príklad budú mať z vás! Preklínať vás budú aj v tom hrobe! Sami leziete do jarma otrockého a krížom slamy nepreložíte, aby aspoň vašim deťom bolo lepšie!

Starec sa zamlčal. Po chvíli na rozlúčku stisknul mi ruku a pohnute zo seba vyrazil, ako by mu ťažký kameň padal zo svedomia:

— Kňaz a pálenka nás nivočí. (Vavro Šrobár ve „Slovenské čítance“ Mor.-Slez. besedy.)

*

Sľib. Zvolení poslanci a senátoři shromáždí se v místě Nár. shrom. (v Praze), když je byl president republiky svolal. V první schůzi vykonají sľib:

„Sľibuji, že budu věren republice československé a že budu zachovávatí zákony a mandát svůj vykonávatí podle svého nejlepšího vědomí a svědomí.“

Od čestných lidí čekáme, že sľib svůj vyplní. Čestné slovo mělo již v dávných dobách velkou váhu. Podle toho, jak občané plní dané sľiby ve všedním životě, poznáme, jak je budou plnit i při významných příležitostech.

Čestný sľib nahrazuje dnes namnoze přísahu (volání Boha za svědka pravdivosti, sľibu), již se zejména ve středověku hojně užívalo. Kde dodnes? Význam sľibu a přísahy.

Kdo by sľib odepřel nebo měnil, pozbývá mandátu.

*

P o z n. O mravním významu sľibu, čestného slova a cti v. výše.

*

Národní Shromáždění.

III. Zasedání. Nár. Shromáždění svolává prezident republiky nejméně dvakrát do roka k zasedání jarnímu (v březnu) a podzimnímu (v říjnu). President prohlašuje je za odročené nebo ukončené. Každá sněmovna zasedá zvlášť a stýkají se jen písemně. Pouze při volbě presidenta a při konání jeho slibu je schůze společná.

Schůze N. S. jsou veřejné, každý občan má právo je navštěvovati, nesmí se však ovšem mísiti do jednání. Vyjimečně může být schůze důvěrná, za nepřítomnosti posluchačů. Projednává-li se rozpočet nebo věci daňové, musí být schůze vždy veřejná (proč?).

Důležitá je první schůze nově zvolené sněmovny (senátu). Poslanci (senátoři) zvolí si v ní předsedu, místopředsedy, zapisovatele a poradatele.

Jednání ve sněmovnách. Jednací řeč N. S. je československá. Členové N. S. mohou však užívat i svého mateřského jazyka. Návrhy a dotazy musí však současně přeložiti do jazyka československého.

Zcela jinak tomu bývalo na př. v bývalém uherském parlamentě. Slovák nesměl se ozvat slovensky, nechtěl-li být ukřičen. Na dotazy nemaďarské nebylo vůbec odpovídáno. Byl to ošklivý zjev národního šovinismu. Je sice i u nás nutno, aby byla jedna jednací řeč (proč?), ale tím nejsou potírány domácí jazyky ostatní.

Jednání ve sněmovně = parlamentní. Předseda (místopředseda) zahajuje schůzi, při níž poradatelé dbají o pořádek. Stenografové zapisují všechny řeči (stenografický protokol), jež se pak uveřejňují tiskem. Galerie posluchačů, lože vzácnějších hostů. Rečnická tribuna. Zvonek předsedův. Funkce předsednická: řízení schůze, udělení slova dle předchozích písemných přihlášek, rečnická lhůta; předseda volá „k věci“ za řeč odchyľující se od předmětu jednání, „k pořádku“ za výroky urážlivé a trestuhodné, odnímá slovo (po třetím napomenutí), uděluje důtku (za urážku předsedy nebo člena vlády), vylučuje ze schůze (dopustil-li se člen N. S. těžké urážky, nechce-li poslechnouti sněmovní řád) nebo i z několika — až z 10 — schůzí (při obzvlášť urážlivých výrocích, násilných činech, obstrukci t. j. znemožňování schůze); předseda může použiti i parlamentní stráže.

*

Poznámka. Sledujeme průběh některé schůze z novin. Užijeme jednání parlamentního prakticky.

*

Povinnosti členů N. S. Poslanci i senátoři musí se účastniti všech schůzí a jednání nepřetržitě. Nemohou se dáti zastupovat. Neúčastní-li se poslanec schůzí bez platné omluvy, může být trestán odnětím poslaneckého platu na příští měsíc, ba i na více měsíců. Poslanci od nikoho nesmějí přijímat příkazů, jak si mají počínat, ani od své strany a svých voličů¹⁾; ovšem že hledí zastupovati jejich zájmy a nejednají proti jejich vůli. Nesmějí též obracet se k veřejným úřadům a opatřovati (vymáhati) nějaké výhody pro své straníky. Do státní služby mohou vstoupiti až rok po složení mandátu.

Práva členů N. S. Aby poslanci měli náležitou volnost a svobodu v projevu, požívají imunity, t. j. nemohou býti vůbec stíháni pro své hlasování ve sněmovně nebo ve sněmovních výborech. Mohou býti trestáni jen sněmovnou samou, dopustí-li se nepřislušných výroků nebo činů (disciplinární trest). Jakékoli soudní stíhání člena N. S. pro činy (výroky) učiněné mimo sněmovnu je dovoleno jen tehdy, požádá-li o to soud a svolí-li ku stíhání sněmovna. Odepře-li sněmovna vydání poslance, je stíhání navždy vyloučeno. Zatčen může býti člen N. S., je-li dopaden přímo při trestním činu; zatčení musí se ihned oznámiti předsedovi sněmovny. Imunita zajišťuje, že se členové N. S. mohou věnovati svému úřadu bez bázně a dle svého nejlepšího svědomí. — Členové N. S. mají právo činiti písemné dotazy k vládě o jejích činech a činech podřízených úřadů, za něž je vláda odpovědna. Podepíše-li dotaz 21 členů N. S., sluje interpelace, na niž vláda (ministr) odpovědět musí. — Poslanci mohou podávati návrhy zákonů. — Mají nárok na diety (měsíční plat, nyní 5000 Kč). — Mohou se kdykoli vzdáti mandátu. (Jinak mohou býti zbaveni mandátu, pozбудou-li volebního práva (kdy?); přestanou-li býti členem své strany z pohnutek nízkých a nečestných — na př. když člen N. S. používá svého mandátu k vymáhání osobních výhod a je za to vyloučen ze strany; v takovémto případě může ho zbavit mandátu jen volební soud.) —

Vznik zákona.

Zákon y. Zákon = všeobecně platné pravidlo, jehož dlužno každému poslouchati. Mluví se o zákonech životních. Na př. vše, co se narodilo, umírá; to je pravidlo, od něhož nebylo ještě výjimky, je to zákon. Jsou zákony přírodní, na př. ten, že silnější, zdatnější živočich lépe uhájí své živobytí než živočich slabý; známe celou řadu zákonů fyzikálních (Archi-

¹⁾ „Ústava“ ČSR. § 22, odst. 1. — Dr. Joachim, „Co má vědět každý občan“, str. 56.

medův), chemických, počtářských, měřických atd. Každá věda má své zákony, t. j. pravidla, o nichž až dosavad se nepřesvědčila, že by neplatila.

Každé závazné pro všechny platné pravidlo nazýváme zákonem. Také pro jednání lidské jsou určité zákony.

Veliké většině lidí přičí se na př. někoho zabít, mnozí štítí se lhát a krást. Jejich svědomí jim toho nedovoluje. Cítí, že nezabíjet, nekrásti, nelhat je mravní zákon, to znamená, že jenom ten člověk je mravný, kdo nezabíjí, nelže, nekrade. Záleželi-li mu tedy na tom, aby mravným byl, musí poslechnouti tohoto závazného pravidla, nesmí lhát, podvádět atd.

Je však dost lidí, kteří nemají mravního citu, proto zákony být musí. Mimo to, v nynějším životě je mezi lidmi tolik spleťtých vztahů, že je potřebí stanoviti pravidla, podle kterých musí se lidé řídit, aby postupovali jednotně. Tato pravidla určí si lid prostřednictvím svých zástupců; nazývají se zákony. Ode dávná řídili se lidé zákony, ovšem že dříve nedávali si je sami, nýbrž dali jim je panovník. Často byly kruté (drakonické zákony v Athénách — za sebemenší krádež trest smrti). Zákonodárci: Drakon, Lykúrgos, Solon, Mojžíš, Chammurabi. Zákonodárství povznegli Římané. V absolutní monarchii a despotii zákon = bič, teprve v moderní demokracii zákon = dobrovolná dohoda všech (většiny) pro všechny závazná.

Zákonem může se státi cokoliv. V Egyptě a Assyrii byly přísné zákony na ochranu hrází. V Americe je zákon proti pití lihovin, v Turecku též. Za Petra Velikého v Rusku byl zákon proti dlouhým vousům, v Indii byl strašný zákon o upalování vdov. Despotové vymýšleli si často nejmalichernější zákony pro poddané.

V demokracii dává si zákony lid. Zavazuje se tudíž lid poslouchati sama sebe. Plníce zákon víme, že nejsme při tom něčím otroky, nýbrž činíme jen to, co činiti jsme slíbili (prostřednictvím svých zástupců). Plnit zákony je tedy nejsvětější povinností občanovou. Krásný příklad toho dal Sokrates, který pro zákon obětoval život, a thermopylští hrdinové, kteří zůstali mrtví na bojišti, jakož jim zákony kázaly.

Neznalost zákona nikoho neomlouvá; každý je má znáti.

Zákony. Hlas národa, hlas boží. — Ten mocně zákon stanoví, kdo to na sobě obnoví. — Darmo zákon psáti, nemá-li se zachovati. — Málo platny ploty, přes které se leze. — Spravedlivému zákon nepsán. — Zákona nepřechká tupitel, ale plnitel. — Špatné to řízení, kde nejvíce práv a nařízení. — Zákon jak zvon, kdož ho slyší, nebije-li srdce? — Kde síla vládne, tu zákon zapadne. — Pranicí práva nedojdeš. — Kdo činí, co chce, utrpí, co nechce. — Práva

bdicím, ne spícím slouží. — Dobrá vůle právo ruší. — Svá vůle každého zepsuje (Komenský). — Svá vůle v pekle hoří. — Dej duši vůli, nebude chtění konce. — Přílišná zvůle, hotová poroba.

Leonidův sbor.

Jak zákon velel nám, své životy
jsme položili za hráz cizoty,
meč perský sklál nás do mohyly,
však věčně žijí Thermopyly!

(Sv. Čech.)

*

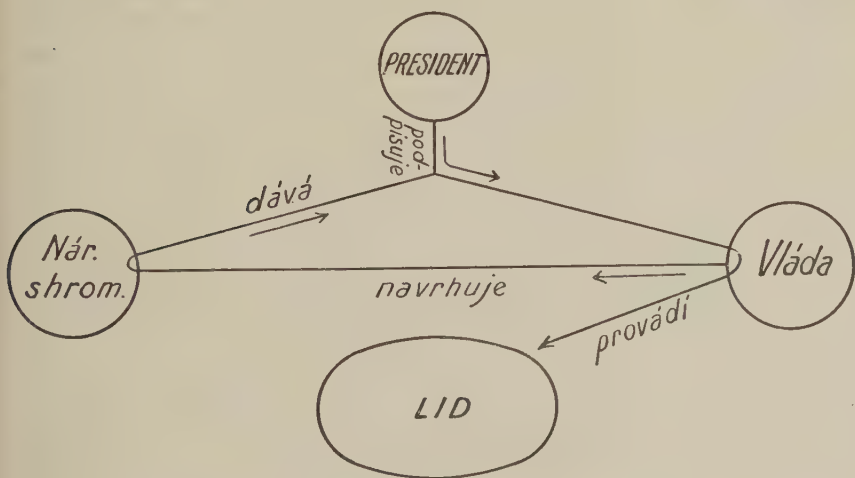
U z á k o n ě n í p ř e d l o h y. Návrh zákona může dáti vláda nebo některá sněmovna; v tom případě musí být návrh podepsán aspoň 21 poslanci nebo 11 senátory (= návrh iniciativní). Návrh přikáže předseda sněmovny některému výboru. Iniciativní výboru iniciativnímu (= zkoumá, zda návrh zaslouží, aby byl projednáván), načež výboru příslušnému. Výbor = skupina poslanců (senátorů) — odborníků, kteří ovládají určitý obor. Výbor branný (otázky vojenské), dopravně-technický, imunitní (podává návrhy na vydání nebo nevydání poslance), iniciativní, kulturní (školské, církevní otázky), ústavně-právní, rozpočtový, socialisační, sociálně-politický, zdravotní, zemědělský a j. — Zákon schválený v příslušném výboru projednává se v plenu poslanecké sněmovny. Vytiskne se a rozdá poslancům. P r v n í č t e n í, při němž mohou se navrhopati změny. Generální řečník pro (zpravodaj) a proti. Rozprava povšechná, podrobná. Řečnická lhůta. Hlasování. D r u h é č t e n í nejdříve za 24 hodiny, bez debaty. Hlasování. Nato přijde návrh do senátu (anebo opačně ze senátu do poslanecké sněmovny), kdež se podobně dvakrát čte a odhlasuje a to v určité lhůtě (lhůty jsou stanoveny od 1 do 3 měs.; není-li do té doby projednáván, je považován za přijatý i druhou sněmovnou). Aby se návrh stal zákonem, musí být usnesen oběma sněmovnami (v určitých případech stačí usnesení poslanecké sněmovny i proti vůli senátu), a to n a d p o l o v i č n í v ě t š i n o u členů N. S., jichž musí být přítomna nejméně $\frac{1}{3}$. V důležitých případech je třeba značnější přítomnosti a většiny; usnází-li se sněmovna na vypovězení války (ofensivní) nebo na změně ústavních zákonů, je třeba $\frac{3}{5}$ většiny všech členů, chce-li obžalovati presidenta nebo vládu, je třeba přítomnosti $\frac{2}{3}$ poslanců (200) a většiny dvoutřetinové.

Zákony podpisuje president republiky (předseda vlády a příslušný ministr). Má právo vrátiti jej s připomínkami.

Zákon vejde v platnost, setrvají-li obě sněmovny na něm po druhé. V monarchiích může panovník zákon zamítnouti, v republice jen vrátiti, ne však zamítnouti. Podepsaný zákon se vyhlásí ve „Sbírce zákonů a nařízení státu československého“ a nabývá platnosti nejdéle 30. den po vyhlášení, jež se děje slovy: „Národní shromáždění republiky československé usneslo se na tomto zákoně“ a datuje dnem odhlasování v N. S. Za Rakouska počínaly zákony: „S přívolením sněmoven vidí se Mi naříditi...“, „My z boží milosti... nařizujeme...“; tu byl zákon odvislý od vůle panovníkovy, v republice je výrazem vůle lidu.

Hlasování lidu. Zamítne-li N. S. vládní usnesení o zákoně, může se vláda jednomyslně usnésti dát o zákoně hlasovat všemu lidu (voličstvu).

Vznik zákona:

*

Stálý výbor N. S. Pro případ rozpuštění N. S., odročení, ukončení zasedání N. S. zastává neodkladné funkce N. S. stálý výbor. Do něho volí poslanecká sněmovna 16 členů, senát 8 členů (a stejný počet náhradníků — 16+8). Volí se na rok ihned při sejití sněmoven. Předsedou je poslanec, prvním místopředsedou senátor. Stálý výbor není oprávněn voliti presidenta (náměstka), měniti ústavní zákony, ukládati trvalé daně a rozšiřovati brannou povinnost, dávatí souhlas k vypovězení války. Může dávatí jen prozatímní zákony; nejsou-li schváleny do dvou měsíců oběma sněmovnami, pozbývají platnosti.

*

Samospráva Podkarpatské Rusi. Historické země (Čechy, Morava, Slezsko) mívaly své sněmy, jež se usnášely na zákonech zemských. Působnost zemských sněmů zanikla dnem 28. X. 1918, zemské zákony sice dosud platí, ale jsou poněmáhlu sjednocovány.

Zvláštní zemské zákonodárství bude mít pouze Podkarpatská Rus, neboť je sice nedílnou částí republiky, ale na základě dobrovolného připojení podle smlouvy mezi hlavními a přidruženými mocnostmi a Československem v Saint Germain-en-Laye ze dne 10. IX. 1919. Smlouvou zavázala se naše republika poskytnouti Podkarpatské Rusi samosprávu (autonomii) a to tak, že si lid P. R. zvolí vlastní sněm, jenž bude rozhodovat o věcech jazykových, vyučovacích, náboženských, o věcech místní správy a o jiných, jež naň přenesou zákony RČS. Zákony sněmem odhlasované podpisuje prezident republiky a guvernér Podkarpatské Rusi; vyhlašují se ve zvláštní sbírce.

*

Parlamentní jednání.

Žáci III. roč. dozvěděvše se, že jiné ročníky zavedly si drobné pokuty a poplatky za ošklivá slova (nadávky, zněmčelá), žádali, abychom je zavedli i u nich.

U. To záleží na vás; rozhodněte o tom sami a sice parlamentním jednáním.

Ž. Zvolili si předsedu, 2 zapisovatele, hlavního zpravodaje pro, generálního řečníka proti. Ku konci příští hodiny rozpředla se tato zajímavá rozprava. (Př. — předseda, sčítlý hoch.)

Př. Zahajuji schůzi a žádám, abyste všichni zachovali klid. Na programu jest jednání, zda máme zavést pokuty za nadávky. Uděluji slovo zpravodaji V.

Žák V. (čte, co si připravil): Slavné shromáždění! Za příčinou pořádku ve třídě a aby bylo možno zdárně pokračovati na prospěch všech nás, je nutno, abychom se vystříhali všech ošklivých slov a nadávek. Protože je to dost těžké, navrhuji, aby byl potrestán každý, kdo svůj nesouhlas s něčím projevuje nemístnými slovy nebo jiným pohoršujícím způsobem. Smířlivým jednáním vykonáme více ku prospěchu všech lidí než jednáním brutálním. Kdo to ale nechce pochopit, ať platí, dokud se tomu nenaučí. Navrhuji tedy:

1. aby každý, kdo užívá neslušných slov, byl potrestán;
2. ať je potrestán peněžitou pokutou. Za každé slovo pokutu 10—20 hal.;

3. bude-li nenapravitelný, ať se mu odejme volební právo ve třídě.

4. Tak nejlépe vyhladíme neslušnost.

5. Kdo chce nadávat, ať platí. Žádný ohled.

6. Vybrané peníze šly by do školního fondu a přispívali bychom jimi na dobročinné ústavy.

Př. Nyní bude mluvit generální řečník proti. Žádám, aby se ujal slova.

Žák H. (čte, co si poznamenal): Vážené shromáždění! Pan řečník V. ve své řeči podotekl, že se musí platit za nadávky 10 až 20 hal. Já tento názor vyvracím.

1. Je to pravda, nadávka je ošklivý zvyk, ale my v tom máme jak se říká „praksi“ (!!).

Ž. Každý ne, to není pravda!

Př. Žádám, aby nikdo teď nemluvil, až potom.

Žák H. (pokračuje): 2. Kdyby se mělo platit 20 hal., musili by rodiče každou chvíli vyklápět. 3. My jsme měli býti vedeni k nenadávání již dříve a ne teprve teď, když jsme již ve III. ročníku (!!!). Proto bych navrhoval, bychom platili jen 6—8 hal. anebo nic. Navrhuji, aby se platilo jen za hrubé nadávky. Předešlý řečník chtěl by moc. Někdy dva hoši mluví a z toho se hádají. Slabší (!) začne nadávat, ani o tom neví.

Proto bych navrhoval zmírnění.

Př. Zahajuji debatu. Kdo se hlásí k slovu?

Ž. Navrhuji řečnickou lhůtu 5 minut.

Př. Kdo souhlasí? (Všichni; řečnické lhůty nebylo ovšem potřeby.) Kdo se hlásí o slovo?

Ž. K. H. řekl, že ani nevíme, že nadáváme. To jen někdo. A kdo to ani neví, aspoň to bude vědět, když bude muset platit. Jsem pro placení 10—20 hal.

Ž. S. Já jsem pro placení 6 hal. Kdo se nezlepší, ať platí více!

Ž. K. Je nouze o drobné a nebudou se moci shánět. 10 hal. není tak veliký obnos.

Ž. P. Ale jak k tomu přijde ten, kdo řekne jen malou nadávku, když má platit jako jiný, kdo nadával hodně!

Zpravodaj: Já zase myslím, aby pro začátek byly pokuty větší, aspoň každý dříve odvykne (!). Navrhuji pokutu 10 hal. za všechno.

Nikdo se k slovu nehlásí. Jen pan učitel.

U. Nemyslíte, hoši, že je to hodně ponižující, když se takhle musíte nutit pokutami, abyste neříkali špatná slova? Nešlo by to i bez pokut?

Ž. Šlo. — Nešlo. — Šlo — nešlo.

Ž. A proč jsou tedy soudy? A proč si také lidé nadávají? Bez pokut nic nejde!

Uč. Pravda, jsou lidé takoví, že se bez soudu neobejdou. Ve zlosti, v opilství ošklivě mluví, urazí jeden druhého, pak se žalují, litují, odvolávají. Jenomže slovo, jak z úst vyšlo, nikdy se nevrátí. Ale že jsou i dospělí lidé někdy zlí a hrubí, to neznamená, abyste i vy takoví byli. Vy musíte být lepší, čím dále tím lepší. Proč?

Ž. Protože je republika. — Protože nadávky a klení škodí celému národu. — Protože zdvořilý člověk více ve světě dokáže. — Každý jen sám sobě škodí, kdo špatně mluví. Lidé ho nemají rádi. Dostane se k soudu. — Nadávka hyzdí mateřský jazyk.

Ž. Ale na zkoušku bychom mohli zavést placení pokut!

Př. dává hlasovat. Přijato většinou, že pokuty 10 hal. budou se platit 1 měsíc.

P o z n á m k a. V praksi se celkem osvědčilo, t. j. žáci dávali si pozor na řeč, aby nemuseli platit; někteří často se ptali (v nižších třídách), zda to neb ono slovo je „nadávka“, na př. zkomoleniny křestních jmen a příjmení — Pražačko místo Pražáková, „kuš“, „nebav“, „nelej“, „co čumíš“ atd., příležitost k zušlechťování řeči vyplňováním pouličních výrazů. — O pedagogické hodnotě tohoto trestního prostředku mohou být ovšem velmi různá mínění.

*

Moc vládní a výkonná.

President republiky.

III. President republiky spolupůsobí při sdělávání zákonů (= moc zákonodárná). S vládou pečuje o to, aby zákony byly prováděny (= moc výkonná).

Poněvadž v republice všechna moc pochází z lidu, lid sám si vládne prostřednictvím svých zástupců, jsou práva presidentova značně omezena oproti právům a výsadám, jaké měl panovník.

Porovnávejme a usuzujme:

Dříve v monarchii:

1. Císařem mohl být (prvorozený) syn (dcera) panovníka z rodu habsburského. Nezáleželo tolik na jeho vlastnostech, vzdělání, schop-

Nyní v republice:

1. Presidentem může být každý občan, třeba se narodil v nejchudší chaloupce. Je volen Nár. shromážděním většinou $\frac{3}{5}$ za

nostech. Stal se císařem dědičným právem.

2. Císařem mohlo býti i nezletilé dítě. Za ně vládl obyčejně některý člen panovníckého rodu.

3. Císařem mohl býti jen římský katolík.

4. Císař vládl doživotně, ať se osvědčil nebo ne, ať byl zdrav nebo nemocen (vyjma duševně).

5. Císař vládl; nebyl vázán korunovačním slibem (přisahou), že bude zachovávat práva českého státu.

6. Císař byl osoba „nedotknutelná a posvátná“. Seběmenší urážka jeho nebo členů císařské rodiny trestala se jako zločin. Pro pouhé slovo sebe nevinnější bylo

přítomnosti nadpoloviční většiny členů N. S.¹⁾ Zástupci národa zajiště zvolí si presidentem občana nejlepších vlastností, schopností a vzdělání.

2. Presidentem může být kterýkoliv občan aspoň 35letý, tedy muž (žena) dostatečného rozhledu.

3. V demokratické republice dosahuje každý schopný občan kteréhokoliv úřadu beze zřetele k vyznání náboženskému.

4. President se volí na 7 let; nikdo (vyjma pres. T. G. Masaryka) nemůže býti vícekrát než dvakrát za sebou presidentem. Nemocní-li president a je-li nemocí (nebo i z jiné příčiny) zaneprázdněn déle než 6 měsíců, může N. S. k návrhu vlády zvoliti náměstka presidentova.

5. President nevládne, nýbrž za spolupůsobení N. S. a vlády řídí záležitosti státu. Je vázán slibem, který vykoná před N. S., že bude dbáti blaha republiky i lidu a zachovávatí ústavní a jiné zákony.

6. President republiky je občan jako každý jiný. I pro něho platí zákony, musí sám osobně volit, platit daně (mimo ze svého presidentského platu). Je chráněn

¹⁾ Nedocílí-li se většiny $\frac{3}{5}$ ani po druhé, koná se užší volba mezi kandidáty, kteří měli nejvíce hlasů.

mnoho lidí krutě trestáno zvl. za války. Zmínil-li se někdo, že císař nedal se korunovati za českého krále, dostal rok i více těžkého žaláře. Císař byl vždy cizí našemu národu. Úcta a láska k němu byla nařizována a vynucována (za války!); nebyla nikdy opravdová a to právem.

7. Císař soustřeďoval ve svých rukou státní moc. Měl „poddané“. Někdy se zdálo, že občané jsou tu k vůli němu, ne on k vůli nim. Ve styku s cizími státy považoval svůj stát takřka za svůj majetek.

8. Vyslanci za monarchie byli považováni více za úředníky a zástupce císařského dvora než za úředníky státu (c. a k.).

9. Císař byl skoro absolutním pánem armády, jež byla „jeho“ (c. a k.). Vypovídal válku, aniž se ptal, zda lid s ní souhlasí, uzavíral mír dle svého uznání. Často pro malichernou příčinu, pro osobní věc panovníkovu musely trpět statisíce lidí, často ničemná touha po slávě, bohatství a rozšíření moci byla příčinou, že panovník bez rozpaku obětoval životy svých poddaných pro svoje zájmy a zájmy své rodiny.

10. Císař mohl svolávat sněmovny, kdy chtěl. Ve válce světové jich vůbec nesvolal po celé tři roky! Ba

zákonem na ochranu republiky; urážka presidenta se tresce. Jinak však jeho činnost je podrobena posouzení slušným způsobem. Protože je volen většinou národa, má za sebou lid, který jej ctí a miluje dobrovolně; a to je pak opravdová láska.

7. Moc presidenta republiky je výslovně vytčena v ústavní listině a je omezena. President zastupuje sice také stát čsl. na venek, sjednává a schvaluje (ratifikuje) smlouvy s jinými státy, ale za souhlasu N. S.

8. President přijímá cizí vyslance a pověřuje vyslance čsl. republiky a států cizích.

9. President prohlašuje válečný stav, v čas krajního nebezpečí vyhláší mobilisaci, je vrchním velitelem veškeré branné moci republiky; vypovídal válku, avšak za předchozího souhlasu Nár. shromáždění, sjednává mír, jež N. S. schvaluje.

10. President svolává, odročuje a rozpouští Nár. shromáždění, prohlašuje zasedání za skončené. Svolati musí

imunní poslanci byli za jeho vědomí zatčeni a vězněni, třebaž bez řádné žaloby (jako V. Klofáč).

11. Císař dával zákonům „sankci“. Bez jeho podpisu nebylo zákona.

12. Císař vydržoval si veliký dvůr, dostával skoro 23 mil. korun ročního platu, a to v době, kdy kupní síla koruny byla desetkrát větší než dnes. Členové císařské rodiny měli veliké apanáže, za války dávali si platit miliony za rozmanité „funkce“, při nichž nic nedělali.

13. Císař byl aristokrat, obklopený šlechtici, kteří namnoze pohrdavě pohlíželi na „obyčejný“ lid.

sněmovny nejméně dvakrát do roka.

11. President podpisuje zákony, ale i s jeho nesouhlasem může státi se návrh zákonem.

12. President požívá presidentského platu 1,000.000 Kč ročně a příspěvku na úřední výdaje.

13. Náš president T. G. Masaryk je muž z lidu, demokrat. Je také šlechticem, ale šlechticem ducha a práce, obětavosti a lásky k vlasti, jíž celým svým životem a často i za příkoří a protivenství oddaně sloužil.

Dodatek. K právům presidentovým patří též jmenovati a propouštět ministry, stanoviti jejich počet, jmenovati profesory na vysokých školách a úředníky, důstojníky a soudce od VI. hodn. třídy, udělovati amnestii, promíjetí nebo zmírňovati trest a následky odsouzení, udíletí dary a pense z milosti.

President republiky není odpověden z výkonu svého úřadu. Za něho odpovídá vláda. Proto každý projev presidentův (mimo projevy zcela soukromé) musí být spolupodpísán členem vlády. Z tohoto důvodu nemůže president republiky dávatí rozhodnutí a nařízení ústní, nýbrž vždy písemné. Také nemůže být president soudně obžalován a stíhán. Jenom v případě velezrady (kdyby na př. pokusil se zavést monarchii) může býti poslaneckou sněmovnou obžalován a senátem souzen a odsouzen pouze ku ztrátě úřadu presidentského.

President sídlí v Praze (na hradě). Má k ruce kancelář se zvláštním oddělením vojenským. Kancelář pečuje o vyřizování došlých písemností a rozhodnutí i nařízení presidentových, zprostředkuje audience a j.

Občas podniká president republiky úřední cesty po republice a činí projevy, zejména poselství (obyčejně k 1. lednu).

President používá vlajky presidentské; standarta je bílá s okrajem složeným z plamének bílých, červených a modrých a s vetkaným velikým státním znakem.

President a občané.

Každý občan má právo zasílati presidentu republiky petice (prosby) anebo žádati jej o audienci (slyšení). Petice mají občané zasílati jen v případech vskutku závažných a takových, jež patří do působnosti presidentovy. „Tomuto mnozí lidé nerozumějí, žádajíce od presidenta zakročování v jejich soukromý věcech tam, kde jest od toho některý státní úřad. Staly se případy, že žadatel si přeje, aby mu president půjčil 100—200 tisíc Kč, aby zaň převzal záruku, aby zrušil smlouvu, aby žadateli půjčil koně, aby půjčil aeroplán k cestě kolem světa, aby mu opatřil byt, povolil trafikou, koncesi na biograf nebo hostinec, aby mu přiznal invalidní rentu, aby dal svolení k pořádání taneční zábavy, když okresní politická správa povolení odepřela, aby nařídil soudu rozhodnouti v nějaké věci žadatelově určitým způsobem atd. Snad je to veliká, lidová důvěra v presidenta, více však víra, dokázal-li tak velkou věc, jako je samostatnost politická, že dokáže tím spíše maličkosti, od něho požadované. Opravdu však je to neucta k hlavě státu, jeho vlastní práci a soukromému životu, je-li obtěžován takovými žádostmi.“¹⁾

Občané musí být pamětlivi, že presidentu jest se starati o celostátní záležitosti. To není lehký úkol! Vyžaduje času a mnohého přemýšlení. Každý rozvážný občan to uzná a nebude hlavu státu obtěžovati zbytečnými a nemístnými žádostmi, jež president ani vyplniti nemůže, i kdyby chtěl. Také i pozdravné projevy mají se zasílati jen při významných příležitostech (ne z každé vycházky za humna!). Nejlépe uctíme milovanou hlavu státu tak jak ona sama si toho přeje: pilnou prací pro národ, stát i pro lidstvo.

¹⁾ O. J. Novotný v „Národní výchově“, str. 47. — Podobně obtěžováni bývají i ministři. Tak na př. první ministr školství dostal od kohosi dopis, v němž mu žadatel píše, že má syna dosti hudebně nadaného, který by potřeboval basu, zda by mu ministr nějakou starší basu nemohl sehnati třeba u ostatních ministrů, anebo aspoň mu na ni půjčiti 200 K.

President T. G. Masaryk.

Osobnost prvního presidenta naší republiky je příliš silná a složitá, než aby mohla být vyličená jednoduchým životopisem; jeho činy a myšlenky musí se obraziti v celém proudu výchovném; neboť není zjevu ve veřejném životě, do něhož by byl T. G. Masaryk nezasáhl; jeho život a jeho osobnost stává se tak nevyčerpatelným zdrojem poučení pro mládež, čehož nutno dokonale využít.

Mluvíme o abstinenci jako o novém, ušlechtilém názoru světovém — kde máme lepší doklad abstinentismu než v Masarykovi? Mluvíme o práci, o činorodém vlastenectví — můžeme je lépe znázorniti než vyličením práce a vlastenectví Masarykova? Mluvíme o pravdě, boji za pravdu — není revoluční činnost Masarykova nejskvělejším dokladem jeho smyslu pro pravdu?

Při tom netřeba snad zvlášť podotýkati, že opravdová úcta k T. G. Masarykovi nesmí býti profanována nějakým byzantinismem.

*

7. březen oslavíme promluvami, recitacemi, zpěvy, divadlem, pilnou prací, sbírkou. To však nestačí. Malá by to byla odměna velikému duchu, pouze ty dvě slavnostní hodiny v roce! Je potřebí něčeho více. A tím je právě uplatňování ideálů Masarykových ve výchově dětí i lidu, soustavná snaha k poznání jeho života a k poznání a uskutečňování jeho myšlenek. Činíme tak po celý rok: v občanské nauce a výchově probíráme jednotlivé momenty ze života Masarykova a jeho názory; zapisujeme si jeho výroky. Zpracováváme je ve slohu. K Masarykovi vracíme se opět a opět na počátku roku, 28. října, po Novém roce (poselství presidentovo), 7. března, v den Komenského, na konci roku. Informujeme žáky (nebo oni sami sebe) o jeho životě, projevech atd. Školní obec pověří 1—2 „poučovatele“, kteří sbírají a pořádají za učitelova dozoru obrázky, výstřižky, knihy atd., týkající se pana presidenta.

Životopisem poslouží R. Eliášova knížka „T. G. Masaryk“ (Naše světla ve Stát. naklad.), Dra J. A. Bláhy „T. G. Masaryk“ (tamtéž), u St. Minaříka vydaný „Návrat presidenta Masaryka do vlasti“, nesčetné množství článků časopiseckých z poslední doby, brožur (Herbenova, Rádlova, Soukupova a j.); Masarykovy názory v jeho Čítance, slavnostním sborníku z r. 1910, v jeho spisech. Politické myšlenky shrnuty V. K. Škrachem („Knihy pro každého“ sv. I.

„Politické myšlenky“); první poselství presidentova otištěna v 7.—8. svazku Obč. knihovny (Stát. naklad.). Velikého souborného díla o Masarykovi bohužel ještě nemáme.

*

Čemu nás učí Masarykův život: Chudý počátek — slavný konec. Vzor cílevědomé snahy! — Láska M. k vědění a učení, k české knize (ve Vidni). — Odpor proti nafouklé aristokracii. — Neohroženost v hájení dobrého práva (M. proti řediteli Krühenbauerovi v Brně, proti rakouské anekční politice 1908, proti „velezrádným“ procesům záhřebskému a bělehradskému, proti centrálním mocnostem ve světové válce). — Boj za pravdu (rukopisy!) a „odměna“: zrácování, spílání, vypískání. — Práce M. za očistu české povahy (Jan Hus, Česká otázka, Havlíček, Naše nynější krise); humanita: mír, pilná práce, poctivost, odpírání zlu; ne násilí, lenost, chytráctví, uplakané bolestinství. M. = vzor, v něm se pojí statečnost Žižkova s mravní opravdovostí Husovou, moudrostí Komenského a se vzdorem Havlíčkovým. — Vyzdvihuje práci drobnou, „kterou nikdo nechce dělat“, ta je nejdůležitější. — Poměr k dělnictvu. Spoluzakladatel Dělnické Akademie. Neostýchal se mezi nejnížší, promluvit s nimi o jejich bolestech. — Vlastenectví: ne do minulosti, ne idealisovat, nýbrž vycházet od toho, co je (realismus) a pracovat na tom základě. Pravda a práce = pravé vlastenectví. — Snaha M. o obrodu života rodinného, o abstinenci. — Podivuhodné dílo M. za světové války. — M. jako president = z řady oněch moudrých presidentů, kterých historie nezapomíná: Jiří Washington, Tomáš Jefferson, Abr. Lincoln, W. Wilson. Srovnáme s Jiřím Poděbradským.

*

Vláda.

III. O moc zákonodárnou dělí se Národní shromáždění (= tvoří zákony) a president republiky (podpisuje zákony).

O moc výkonnou se dělí Národní shromáždění (usnází se na státním rozpočtu, na prodeji nebo darování státního majetku, na uzavření státní výpůjčky), president republiky (styky mezinárodní, jmenování, vrchní velení branných sil a j.) a vláda. Vláda je sbor mužů, které president republiky pověřil vedením všech státních záležitostí, které nejsou vyhrazeny jemu ani Nár. shromáždění. V čele vlády je předseda (ministerský předseda), členové její mají titul ministrů. Jmenuje je president republiky podle přání Národ-

ního shromáždění, neboť vláda závisí od poslanecké sněmovny. (Vysloví-li poslanecká sněmovna vládě nedůvěru, musí odstoupiti, vzdáti se své funkce.) Členové vlády vykonají do rukou presidenta republiky slib na svoji čest a svědomí, že budou svědomitě a nestranně konati své povinnosti a že budou šetřiti ústavních a jiných zákonů. Poruší-li vláda (některý její člen) úmyslně nebo z hrubé nedbalosti zákony, může být poslaneckou sněmovnou obžalována a senátem souzena.

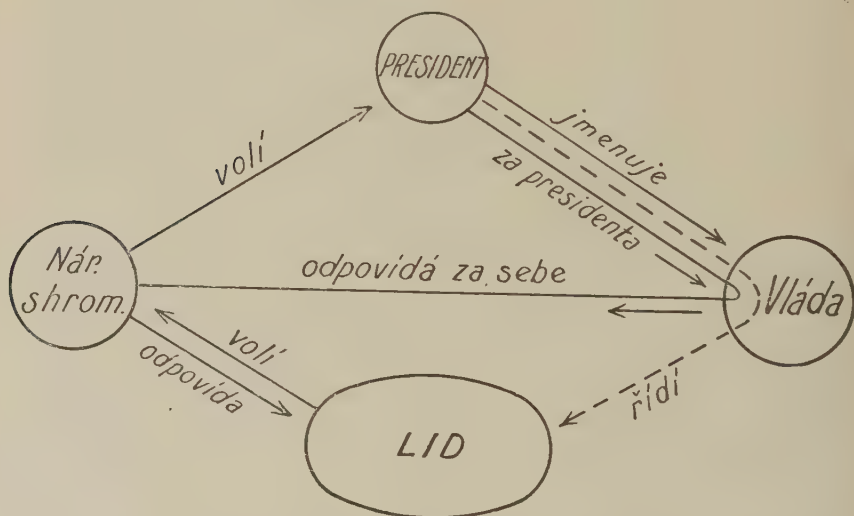
Vláda parlamentní. V naší republice „všechna moc pochází z lidu“, „lidem a pro lid“. Proto i vláda (ministři) závisí na lidu (voličstvu) a nemohou podniknout ničeho, co by většina občanstva zamítala. Tím právě liší se demokracie od vlády absolutistické. I v absolutistických monarchiích mívali panovníci ministry a rádce; ti však zcela záviseli od vůle panovníkovy, byli pouze jeho pomocnými orgány (protože by sám na vše nestačil), byli jeho služebníky (minister = sluha). V demokratické republice naproti tomu vláda závisí od zástupců lidu, jichž vůle prezident při jmenování vlády dbá. Voličstvo seskupeno je v politické strany. Dle počtu hlasů, jež byly pro tu kterou stranu odevzdány, dostane se straně větší menší počet mandátů. Protože vláda musí požívat důvěry N. S. (většina členů N. S. musí ji podporovat), shodnou se jednotlivé strany a dorozumějí tak, aby počet jejich zástupců v N. S. činil většinu. Z této většiny jmenuje president republiky ministry. Vláda většiny je pevná, neboť oposice, t. j. strany, které jsou v menšině, nestačí na projev nedůvěry a tedy nemohou vynutiti odstoupení vlády. Tam, kde jsou pouze dvě strany, z nichž jedna vždycky je větší než druhá, lze snadno utvořiti parlamentní většinu. V naší republice je množství stran, žádná nemůže (dosud) utvořiti sama o sobě většinu, strany musí se spojovati, koalovati. Vláda většiny = vláda parlamentní. První parlamentní vláda byla jmenována v květnu 1920 (po dvou vládách revolučních) a byla utvořena koalicí strany soc.-demokratické, str. republikánské čsl. venkova a str. čsl. socialistů; druhá parlamentní vláda od září 1921 — koalice soc.-dem., republ. čsl. venk., čsl.-soc., nár.-dem., str. lidové. (Do jara 1923 vystřídal se u nás celkem 6 vlád s 55 ministry; v Německu celá řada vlád s více než 400 ministry. O čem to svědčí?)

Záleží tedy u nás jediné na voličstvu, jaká bude vláda. Aby byla vždy dobrá, musí občané dobře voliti. Aby dobře volili, musí být vzdělaní, znali svých práv, znali občanských zřízení. Vzdělání je klíčem ku bráně spokojeného života.

Vzdělání občané lehce rozeznají vůdce dobrého, osvíceného, schopného od neschopného a sobeckého.

Vláda úřednická. Vláda musí mít oporu v parlamentě. Tento jí může vyslovit nedůvěru (za přítomnosti nadpoloviční většiny poslanců, nadpoloviční většinou, hlasováním podle jmen). Vláda pak musí podati demisi, kterou president je povinen přijmouti (nemůže tedy rozpustiti N. S. a vypsat nové volby, jako tomu bývá v monarchiích). Nelze-li sestaviti ihned novou většinu, president republiky po dohodě se stranami jmenuje vládu neparlamentní, t. j. třeba z nečlenů Národ. shromáždění a z lidí mimo strany stojících = vládu úřednickou (u nás od září 1920 do září 1921).

Státní moc a odpovědnost:

Ministerská rada. Ministři tvoří sbor, jehož předsedou je ministerský předseda nebo jeho náměstek (jehož si vláda zvolí), po případě nejstarší člen vlády. Je schopna se usnášeti, je-li přítomna nadpoloviční většina ministrů. President republiky má právo býti přítomen a předsedati schůzím vlády, vyžádati si od vlády a jednotlivých jejích členů písemné zprávy o každé věci, která náleží do oboru jejích působností, pozvati vládu neb její členy k poradě. Každé nařízení vládní podpisuje předseda vlády neb jeho náměstek a ministři pověření jeho provedením, nejméně však polovina ministrů.

Působnost vlády je velice rozsáhlá. Jedná s prezidentem o svolání, odročení, rozpuštění Nár. shrom., sdělová návrhy zákonů, jmenuje úředníky (VII. a VIII. tř.), slučuje a rozlučuje obce, povoluje přejmenování obce, vydává nařízení v mezích platných zákonů, řídí všechn státní život. Členové vlády spravují nejvyšší státní správní úřady zákonem zřízené — ministerstva. Obyčejně každý člen vlády má na starosti jedno ministerstvo, ač prezident republiky může rozhodnouti i jinak (může býti ministr bez portfeuille, bez ministerstva). Ministr rozhoduje ve svém oboru, podpisuje všechny důležitější listiny. K ruce má úřednictvo, za něž odpovídá, které však je povinno jej poslouchati. (Přísaha státních úředníků.)

*

Politické strany.

III. Učíme se o státě. Věda, která o něm jedná, sluje státověda. Část státovědy, která se obírá úkoly státu, která mluví o tom, co a jak občané mají dělat, aby jejich stát prospíval, jak jej mají spravovati, jmenuje se politika.¹⁾ Ne všichni občané představují si zařízení a úkony státu stejně. Ten by chtěl to, jiný ono. Musí spolu jednati, politisovati. Mnozí se shodnou a vytyčí si zásady, podle kterých chtějí řídit státní život. Snaží se tedy svoje zásady uplatňovati, rozšířiti na co možno největší množství lidí. Seskupí se v organizaci, ve velikou společnost s neschopnějšími lidmi v čele. Silou duchovní (svým přesvědčením, programem a životem) i množstvím hlasů hledí domoci se co největšího vlivu na zákonodárství, aby mohli stát zařídit dle svých názorů. Seskupí se v politickou stranu.

Program. Každá politická strana musí vědět, co chce, musí mít pevně stanovený cíl a znát i cestu k němu. Při tom řídí se jednak názory svých straníků, jednak jejich zájmy.

Socialistické strany usilují na př. o socialisaci velkých podniků, jako dolů, velkostatků a pod. Jsou toho názoru, že podniky socialisované budou lépe prosperovati, budou více vynášeti, budou státu a společnosti vůbec užitečnější než podniky v rukou jedinců. Jsou názoru, že není spravedlivé, aby jedinec měl příliš veliký majetek a neomezenou možnost ještě jej rozhojňovati. — To je názor strany.

¹⁾ Politika = věda o správě státu i umění spravovati jej.

Zároveň však jest zájmem socialistických stran, aby podniky byly socialisovány, neboť umenší se tím veliké rozdíly majetkové, ubude na jedné straně bohatství, na druhé chudoby, a mnozí příslušníci stran zlepši si životní podmínky. — To je zájem strany.

Každá strana má své názory a své zájmy. Snaží se oběma vyhověti. Zájem živnostníků vyžaduje, aby platili co možná nejméně daní. Ale i oni uznávají, že daně se platit musí, neboť čím více příjmů má stát, tím více může vydávat (stavět a zlepšovat železnice, pošty, různé podniky a pod.), což vše obrací se zase ve prospěch živnostníků.

Dobrá strana dbá ve všem prospěchu státu a nikdy nestaví zájmů svých nad zájmy celostátní. Pamatuje, že jsou také jiné strany a skupiny, které chtějí také žíti. Bojuje s nimi, avšak čestně, silou duchovní, vahou svých názorů, pravdou, nikoli násilím, podvodem a lží.

Život stran. Strany se tvoří, trvají i zanikají dle toho, jak jest jich třeba. Na př.: každý národ nesvobodný má stranu, která usiluje o osvobození. Osvobodí-li se národ, může strana trvati dále, ale změní program (protože hlavního cíle svého dosáhla), může však zmizeti a dáti život straně nové. (Strana mladočeská — statoprávní demokracie — národní demokracie.)

Důležitost stran. Dnešní stát neobejde se beze stran. (Povinné volby na základě volebního práva vázaného.) Strany řídí stát, neboť dělí se o zákonodárnou moc v parlamentě. Kdo chce mít vliv ve státě a na státní zřízení, nemůže jinak než skrze stranu. Musí tedy do některé vstoupiti. I ten, kdo není ve straně, může vykonávati některé svoje důležité občanské povinnosti jen prostřednictvím strany (při volbách!). Z toho důvodu každý občan má se starati, aby poznal programy a snahy jednotlivých stran, aby pak mohl voliti podle přesvědčení a ne bezmyšlenkovitě a náhodně. Strany samy se o to starají, zejména denním tiskem, přednáškami, řečmi, jimiž se snaží občanstvu vyložití svoje cíle a jimiž chtějí občana vzdělávati.

Politické prostředky. Aby strana dosáhla svého cíle, používá rozmanitých prostředků (noviny, letáky, plakáty, tábory, schůze a j.). Prostředky mohou být dvojího rázu: poctivé a nepoctivé. Strana chce na př. získati co nejvíce přívrženců; činí tedy sliby, jichž nemíní vyplniti. Dopouští se nepoctivosti. Plané sliby občanstvu, lži, podvody, podplácení, tupení ostatních stran jsou nepoctivé politické prostředky a jsou zavržení hodné i kdyby vedly snad náhodou k dobru státu. Vyskytují-li se často, jsou známkou, že občané

sami málo jsou poctiví, neboť poctiví a počestní lidé nikdy nečestného jednání nesnesou a zbaví se těch, kdož jednají nečestně. Politická mravnost záleží tedy na mravnosti jednotlivců. Jací jsou lidé, tací jsou straníci; jací straníci, takové strany, jaké strany, takový celý stát. Proto je nejvýše nutno, aby každý se snažil býti dobrou povahou, aby se vzdělával a dle vzdělaného rozumu jednal.

Zápasy stran. Je samozřejmo, že strany se bez zápolení neobejdou. (Proč?) — Nemá se však díti nadávkami, pomluvami, násilnostmi. Demokracie je diskuse, t. j. rozhovor, výměna názorů. Nemohou všichni lidé pod jeden klobouk, ale proto netřeba, aby se svářili. Kdo ze stranických svárů má užitek? Kdo škodu? Strany mají pamatovat na stát. Mají zavoditi v ušlechtilé snaze pomoci státu, t. j. co největšímu počtu občanů. Zájem strany má vždy ustoupit zájmu státu, neboť stát není jedna nebo několik stran, stát jsou strany všechny. Také skutečně každá strana se snaží, aby zájmy státu byly kladeny nejvýše, neboť ví, že by ztratila přívržence z řad občanstva, jež svůj stát miluje.

Snášelivost (viz I. díl).

Organisace stran. Každá strana má organisace místní, krajské (župní), po případě okresní a ústředí pro celou říši. V čele strany je ústřední výkonný výbor s předsedou. Při stranách bývají odborové organisace t. j. zvláštní skupiny straníků — dělníků, úředníků a j., také odbory vzdělávací, tělovýchovné a pod.

Rozdělení stran. Podle programů a cílů dělívají se strany na občanské a socialistické; na vše-národní a zájmové (třídní); na pokrokové (= jež přijímají nové myšlenky a chtějí dle nich změnití dosavadní řády) a konservativní (= jež nerady přijímají nové myšlenky a trvají na dosavadním řádu).

Poznámka. Politické vzdělání nezačíná poznáváním stran a jejich programů. Základem politického vzdělání je znalost dějin, zeměpisu, státovědy, hospodářských věd, psychologie, etiky — jinými slovy co možná největší vzdělání všeobecné. K politickému vzdělání občanstva přispěje škola nejvíce tím, že vychová dobré a vzdělané lidi. Proto netřeba vykládati dětem, kolik je stran a které, jaký mají program a jak postupují. Spíše nutno jim vysvětliti základní ideje, na nichž se politika zakládá, na př. co je to socialismus, kapitalismus, komunismus, družstevnictví, socialisace. Kdo je proletár

(chudý člověk živící se prací rukou nebo hlavy), „buržoa“ (= zamožnější člověk, obyčejně zaměstnavatel, samostatný obchodník, statkář, vyšší úředník.) Rovnocennost proletariátu a buržoasie; nepěkný zjev, tupí-li se jeden nebo druhý; nesud dle kabátu: není buržoa každý, kdo má čistý, nový oblek, jako nemusí býti proletářem ten, kdo chodí v modré bluze. Vychová-li tedy škola dobré a vzdělané lidi, rozšíří nejlépe pojem politické výchovy.

*

Nižádná strana nemůže spoléhati se cele na spousty lidu politicky nevzdělaného.

*

V boji duchů, jako v boji fysickém, smí se využít všech čestných prostředků. Duchové a vojíní muži a zdatní vždycky vyznamenávají se rytířskostí, bojují mužně, odkrytě, čestně. Jen duchové menší snadno berou útočiště k podsokku a k prostředkům nečestným. (T. G. Masaryk.)

*

Poctivost každé politické strany nejlépe podle toho se pozná, jak upřímně se o pravé vzdělání lidu stará: poctivá politická strana jest přesvědčena, že tím silnější bude, čím vzdělanější bude národ, protože každý vzdělaný má svůj vlastní úsudek, rozeznává pravdu ode lži, právo od nespravedlnosti, jistě se k takové straně přidá a nenechá se od jiných falešnými praktikami podváděti. (K. Havlíček.)

*

Shromažďování a spolky.

III. V naší republice je zabezpečeno právo klidně a beze zbraně se shromažďovati a tvořiti spolky. Pouze ve zvláštních případech může býti zakázáno shromažďovati se na veřejných místech, na př. je-li vyhlášen náhlý soud. ve válce.

Člověk je společenská bytost již od přírody (osamocení = trest); také ví, že mnoho lidí mnoho znuží. Proto lidé stejných zájmů sdružují se ve spolky („obce“, „jednoty“, „besedy“, „společenstva“, „gremia“, „svazy“, „unie“, „ligy“ a t. d.) Nežli se spolek ustaví, musí býti povolen zemským úřadem politickým (župním úřadem). Zakladatelé spolku ohlásí jej tedy a připojí pět opisů stanov spolkových. Úřad může utvoření spolku zakázati, je-li odůvodněná obava, že činnost spolku ohrožovala by veřejný pokoj a řád. Zakladatelé spolku mohou se však odvolati k ministerstvu vnitra, jež rozhodne v konečné instanci. Činnost spolku podléhá

přímému nebo nepřímému dozoru státnímu, zvláště v dobách nepokojů, hrozící války, ve válce. Spolek může být i rozpuštěn, porušuje-li jeho činnost trestní zákon nebo veřejný pořádek a klid.

Každý spolek volí si odpovědné funkcionáře.

Spolková činnost jeví se zejména pořádáním schůzí, přednášek a jiných vzdělávacích nebo zábavných podniků, vydáváním časopisů, knih a j. Schůze jsou veřejné, členské a důvěrné; dále voličské tábory lidu a veřejná shromáždění lidu. Konání schůzí (vyjma voličských) může býti omezeno, nebo mohou býti i zakázány zejména na místech veřejných, kde by překážely dopravě.

Také právo spolčovací k ochraně a podpoře pracovních a hospodářských poměrů je ústavou zaručeno; úmyslné rušení jeho je trestno.

V nynější době spolčování se velice rozšířilo; jen v samotné Praze bylo 30. června 1922 na 5236 spolků: dobročinných 454; vzájemně podpůrných 462; zemědělských 118; obchodních, živnostenských, průmyslových 372; vědeckých a uměleckých 384; studentských 225; čtenářských a zábavních 394; sportovních 379; akciových společností 293; dělnických 683; politických 93; hudebních a pěveckých 170 a t. d.

Z největších spolků v RCS je „Odborové sdružení československé“ (jež mělo r. 1920 822.561 člena); „Československá obec dělnická“ (počet členů r. 1921 412.895).

Veřejná činnost = působení ve spolcích; význam její veliký zvláště u národa potlačeného (obranné jednoty národní). Spolky mají zušlechťovati a vzdělávati a tím přispívati k sjednocení národa, ku svornosti. Rozdíl mezi činností spolkovou a „spolkařením“, planým vlastenčením (výtýká už Havlíček).

Poznámka. Děti na politické schůze, tábory, demonstrace, přednášky nepatří. Zato rozsáhlým polem jejich působnosti jest Čsl. Červený kříž, Masarykova Liga proti tuberkulóze, Abstinentský svaz a jiné spolky obecně lidumilné.

*

Špatný stát nepřije občanské svobodě a brání tvoření i obecně prospěšných spolků (zavírání čes. škol v Rakousku, slovenských v Maďarsku; spolková činnost za války!). Jak se báli Maďaři „panslavismu“ ujařmených Slováků (Jos. Holeček vypravuje v „Rozmanitém čtení“ v povídce „Panslávský rejď v Tisovci“): „Panslávský rejď je zlý duch, upír, vlkodlak, můra. Nelze jej chytiti, zavřítí, pověsiti, nelze jej vykouriti, zařikati. Na koho si jednou zasedne, moří jej ve dne v noci, dokud jej nezahubí. Na koho se vrhne, je

*

ztracen na tomto i onom světě... Považ si: v Tisovci hasičský spolek chtějí založit!“ vykládá slůžný Arpád Kubinyi své choti Iloně.“

Havlíčkův epigram:

„Odkaziva dovoluje ruský car velmožům, míti třeba tisíc duší jenom žádný rozum.“

Správa státu.

III. Ministerstva. Správu státu vede množství úřednictva a zřízenectva, jimž v čele jsou ministři jako správci ministerstev. Ministři sami nejsou státními úředníky (na př. tedy nemají nároků na pensi). Jsou jimi obyčejně politikové t. j. vůdci stran a tedy lidé, kteří požívají důvěry voličstva. I žena může být u nás ministrem. Pokud ministr není odborníkem, má k ruce státního tajemníka; tak na př. ministr zdravotnictví (není-li sám lékařem); ministrem může se stát i tedy občan každý. V nynější době zřízena jsou u nás tato ministerstva:

1. Ministerstvo zahraničních věcí, jež má na starosti politické (i hospodářské) styky našeho státu s cizími.
2. Ministerstvo vnitra, které řídí vnitřní správu republiky.
3. Ministerstvo financí spravující státní jmění, dluhy, důchody i vydání.
4. Ministerstvo školství a národní osvěty.
5. Ministerstvo veřejných prací podporuje činnost stavební, báňskou, živnostenskou.
6. Ministerstvo zemědělství.
7. Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností.
8. Ministerstvo pošt a telegrafů.
9. Ministerstvo železnic.
10. Ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy.
11. Ministerstvo pro zásobování lidu.
12. Ministerstvo sociální péče.
13. Ministerstvo národní obrany.
14. Ministerstvo spravedlnosti.
15. Ministerstvo pro sjednocení zákonodárství a organizační správy.
16. Některý ministr spravuje Slovensko; má titul ministra s plnou mocí pro Slovensko.
17. Ministerské předsednictvo,

Každé ministerstvo rozděleno je v odbory; na př. ministerstvo školství má odbory: pro školství národní, pro školství střední, pro školství odborné, pro školy vysoké, pro věci národní osvěty, pro věci církevní. (Dělba práce.) V čele odboru je státní úředník (odborový přednosta).

Vnitřní správa státu.

Vnitřní správu státu obstarává **ministerstvo vnitra** s podřízenými úřady. Ministerstvu vnitra je svěřena péče o přehled obyvatelstva (sčítání lidu), domovské právo, slučování a rozlučování obcí, bezpečnost ve státě, řídí volby, udílí koncese, rozhoduje v záležitostech spolkových, shromažďovacích, tiskových (na př. censura), nadačních, vystřihovaleckých, ve věcech pojišťování atd.

Ministerstvu vnitra podřízeny jsou zemské politické správy (v Praze, v Brně, v Opavě), které jsou zbytkem dřívějšího zřízení z dob rakouských. Země (Čechy, Morava, Slezsko) snažily se zachovati si co největší samostatnost vůči Rakousku, které hledělo je připoutati k Vídni. Země měly své sněmy se zemským maršálkem v čele; záležitosti země řídily zemské výbory (samospráva); jejich pravomoc byla omezena státními zákony rakouskými. Politickou správu zemí obstarávala místodržitelství, po převratu přeměněná v zemské politické správy. Zemská politická správa je nejbližše nadřízeným úřadem okresních politických správ. Řídí záležitosti země dle pokynů ministerstev

Správa Slovenska. Slovensko je toho času rozděleno na 16 žup. V čele župy je župan, státní úředník, a župní správní komise. Župy jsou rozděleny na obvody (= asi jako naše okresy). Obvody spravují hlavní slúžnovci. Několik měst (na př. Bratislava, Košice) mají municipální právo (ve správě jsou rovnocenná župám). Mnoho měst¹⁾ na Slovensku má regulovaný magistrát (podobné zřízení jako u nás). Menší obce spravuje rychtář. Jemu k ruce je notář, státní úředník, který zastává úřad tajemníka a často vede sám správu obce, neboť rychtář neumí někdy ani psát (= důsledky maďarského panství). Obvodům a obcím nadřízeni jsou župani, jim pak ministři plnou mocí pro Slovensko.

Podkarpatská Rus má dalekosáhlou samosprávu, ičž bude uvedena v život, jakmile poměry dovolí. V čele P. R. je guvernér, kterého jmenuje prezident republiky. Jemu k ruce je viceguvernér, bezprostřední představený

¹⁾ Tou dobou 30.

všech úřadů civilní správy. Země rozdělena je ve tři župy, župy v okresech.

Poradním sborem pro správu P. R. je guberniální rada, do níž jmenuje vláda 4 členy a 10 členů volí si starostové obcí. Radě předsedá guvernér, viceguvernér je jeho náměstkem. Až budou provedeny v P. R. volby, bude rozhodovati o správě země sněm.

Dosavadní způsob správy státu je prozatímní. Národní shromáždění vydalo zákon o zrušení zemí, okresních zastupitelstev, okresních politických správ i služnovských úřadů. Místo dosavadního mnohotvárného zřízení nastoupí jednodušší zřízení župní.

Zřízení župní. Celé území naší republiky rozděleno bude ve 20 obvodů — žup, každá župa v několik okresů. Hlavními městy žup jsou: 1. Praha, 2. Pardubice, 3. Hradec Králové, 4. Mladá Boleslav, 5. Česká Lípa, 6. Louny, 7. Karlovy Vary, 8. Plzeň, 9. České Budějovice, 10. Jihlava, 11. Brno, 12. Olomouc, 13. Uherské Hradiště, 14. Moravská Ostrava, 15. Bratislava, 16. Nitra, 17. Turčanský Sv. Martin, 18. Zvolen, 19. Liptovský Sv. Mikuláš, 20. Košice (Podkarpatská Rus je samosprávná; hlavní město Praha též). V čele žup bude župní úřad s županem jako přednostou. Župní úřad bude bezprostředně podřízen ministerstvu a jeho pravomoc bude skoro totožná s působností nynějších zemských politických správ. Aby i občanstvu byl umožněn co nejdalekosáhlejší vliv na správu župy, ustaví se v každé župě župní zastupitelstvo.

Župní zastupitelstvo.

Jeho zřízení. Župní zastupitelstvo zřídí se volbou dle všeobecného, rovného, přímého, tajného, poměrného hlasovacího práva podobně jako obecní zastupitelstvo nebo okresní výbor.

Volených členů je 35; je-li v župě více než 700.000 obyv., tedy za každých dalších 20.000 obyv. o 1 člena více. Na Slovensku mohou být (do r. 1940) jmenováni vládou i další členové župního zastupitelstva, nejvýše $\frac{1}{3}$ počtu volených. Aktivní volební právo řídí se týmiž podmínkami jako je tomu při volbách do obcí. Pasivní právo volební mají občané aspoň 30letí, bydlící v obvodu župy aspoň 1 rok. Členové N. S. nebo okresního výboru nemohou být voleni. Osvobození od povinnosti volební, zřízení volebních komisí, průběh volby, sčítání hlasů a přidělení mandátů děje se jako při volbách do obcí nebo do N. S.

Jednání župního zastupitelstva. Zvolení členové vykonají do rukou županových slib věrnosti republice. Župan je předsedou zastupitelstva (může jím však býti i některý člen jeho nebo župní úředník), svolává je nejméně jednou za tři měsíce. Úředníci župního úřadu směřují se na pokyn županův účastniti schůzí a i hlasovati (nejvíce však 5 úředníků). Jednání župního zastupitelstva je veřejné, jen ve zvláštních nutných případech důvěrné. Župní zastupitelstvo platně rozhoduje nadpoloviční většinou za přítomnosti nadpoloviční většiny členů.

Působnost župního zastupitelstva. Župní zastupitelstvo usnází se na podrobném výkladu zákona, pokud je k tomu vládou zmocněno, sdělová řády a pravidla pro župní ústavy a pro správu jmění obecního, okresního i župního, dozírá na činnost podřízených celků (obcí, okresů); stará se o zřízení kulturní, hospodářská, lidumilná, zdravotnická, sociální, dopravní, o vybudování potřebných k tomu ústavů. K tomu účelu může vybírat poplatky a dávky; činí-li župní přírážky více než 10% přímých daní, je nutno schválení ministerstva vnitra a financí. Mimo to stát přikazuje župám státní přiděly (jako nyní zemím). O župním jmění, příjmech a vydáních vedou se výkazy, ročně sdělová se rozpočet (župním výborem); peněžní hospodářství župy kontroluje finanční komise složená z odborníků, z polovice volená, z polovice jmenovaná ministrem vnitra a to tak, aby polovina členů finanční komise byla z nečlenů žup. zastupitelstva. Župní zastupitelstvo radí županovi, podává návrhy Národnímu shromáždění i ústředním úřadům. Za účelem dělby práce volí ze sebe:

a) **župní výbor** o 8 členech a 8 náhradnících, jemuž předsedá župan. Župní výbor schází se nejméně jednou za měsíc ve schůzích neveřejných, do nichž mají přístup i župní úředníci, z nichž mohou nejvýše dva hlasovati. Župní výbor zejména sestavuje župní rozpočet, jenž se předkládá k veřejnému posouzení. Každý občan v župě trvale bydlící má právo činiti k němu připomínky; po dokončení roku sestavuje župní výbor účty, jež kontroluje župní finanční komise a schvaluje župní zastupitelstvo. Výkazy o župním hospodářství podávají se též ministerstvu vnitra.

b) **župní komise**; jejich funkce je obdobná funkcím komisí obecních (komise pro správu určitých podniků a ústavů, pro chudinství, zdravotnictví atd.).

c) **župní senát**; skládá se ze tří přísedících a rozhoduje o právních věcech, jež do působení župních úřadů patří, není však soudem trestním.

Výkonným orgánem župního zastupitelstva je župní úřad

Župní svazy. Župní zastupitelstva v jednotlivých zemích tvoří zemské župní svazy; jim přísluší ty úkony, jež se týkají několika žup, ale ne celého státu (na př. regulace řeky, zřízení ústavu pro choromyslné pro více žup a pod.). Orgánem župního svazu je zemský župní sbor o 24 členech zvolených na 3 léta zastupitelstvy župními, podle zásady poměrného zastoupení. Zemský župní sbor zvolí ze sebe 8 členů zemského svazového výboru. Ministr vnitra jmenuje do obou těchto sborů 4 státní úředníky, z nichž jeden má titul vrchního župana a je předsedou obou svazů. Nezvolení členové zemského župního sboru tvoří zemský svazový dozorčí sbor.

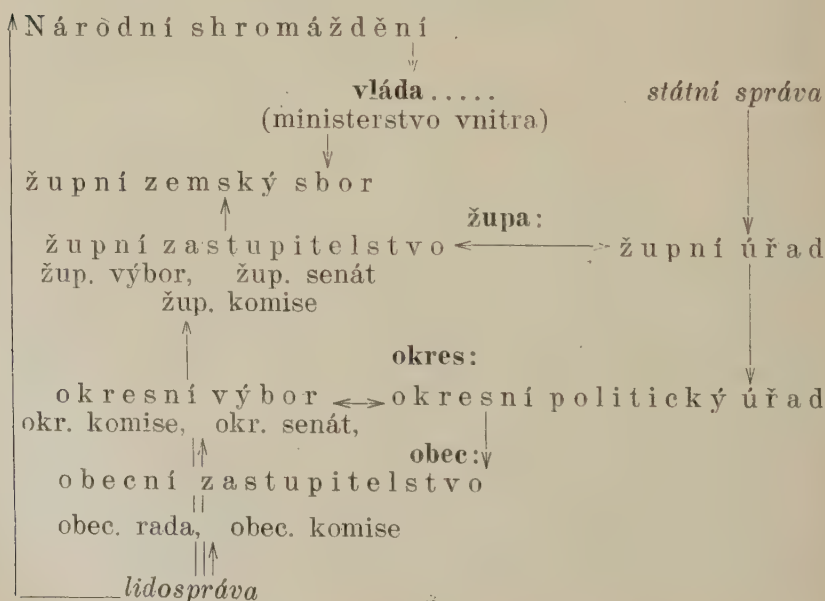
Zemský svazový výbor sděluje rozpočet a rozvrhuje vydání na jednotlivé župy. Rozpočet schvalují jednotlivá župní zastupitelstva; mohou se z usnesení výboru odvolati k ministerstvu vnitra, které rozpočet i repartici (rozvrh vydání) schvaluje v poslední instanci po dohodě s ostatními ministerstvy.

*

O zřízení okresů

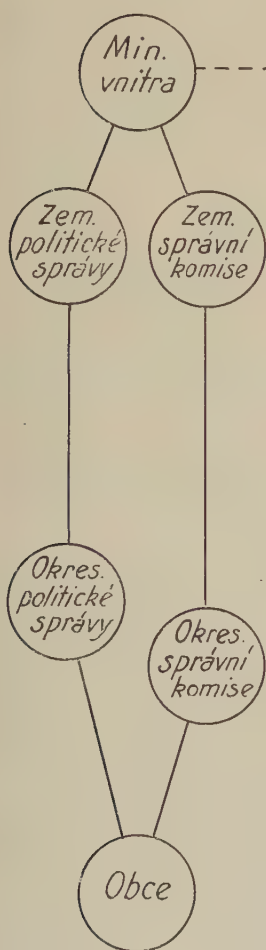
viz díl I.

Zlidovění správy státu:

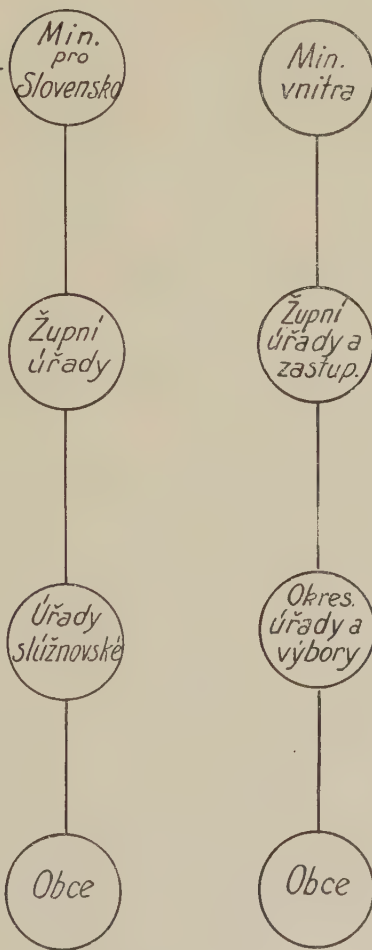

Vnitřní správa státu.

dosud :

po uskutečnění župního zřízení :

Správní soudnictví.

III. Živnostníku A. byla předepsána daň z obratu. Nebyl spokojen s její výší a protože se důvodně domníval, že se mu stala křivda, odvolal se z výměru berní správy k zemskému finančnímu ředitelství. To dalo za pravdu berní správě. Odvolal se tedy k ministerstvu financí, dokazuje

svoje návrhy na vrácení daně, protože nebyla vyměřena dle zákona. Ministerstvo financí stížnost jeho zamítlo. Živnostník došel k advokátovi a vysvětlil mu svoji věc. Advokát napsal mu stížnost k nejvyššímu správnímu soudu. Ten ji prozkoumal a shledal, že živnostník má pravdu; zrušil tudíž rozhodnutí ministerstva financí a to pak věc napravilo.

Občané, kteří se cítí zkráceni výměrem, nařízením, rozhodnutím úřadu I. stolice, mohou se odvolat k vyššímu, posléze k nejvyššímu správnímu úřadu a je-li věc závažná, i k nejvyššímu správnímu soudu.

Až bude provedeno župní zřízení, budou zřízeny:

okresní senáty (okresní náčelník a 2 přisídící volení okresním výborem); budou rozhodovati spory veřejnoprávní v první instanci;

župní senáty (župan a župní úředník a 3 přisídící, volení župním zastupitelstvem); budou rozhodovat ve věcech, které náležejí do působnosti župního úřadu (druhá instance);

z rozhodnutí těchto senátů bude se moci občan odvolat k příslušnému ministerstvu, po případě i k nejvyššímu správnímu soudu.

Nejvyšší správní soud je zřízen pro území celé republiky, je složen z neodvislých soudců a poskytuje občánům soudní ochranu proti správním úřadům; z nálezu jeho není odvolání. Stížnost k němu nutno podati do 60 dnů po obdržení rozhodnutí, do něhož si občan stěžuje. Musí býti podepsána advokátem (aby se předešlo podávání malicherných stížností). Nejvyšší správní soud rozhoduje zejména ve věcech stát. občanství, domov. práva, obecních, vodních, stavebních, živnostenských, školských atd. Skládá se z presidentů a radů, kteří rozhodují v senátech nebo ve schůzích plenárních. Sídlí v Praze.

Pro věci volební zřízen je zvláštní soud volební; skládá se z presidenta (jímž je prezident nejvyššího správního soudu), z referentů (= radové nejvyššího soudu) a ze 12 přisídících volených N. S. na 10 let.

Ústavní soud dbá o to, aby zákony vydané Nár. shromážděním neodporovaly základním zákonům ústavním. Skládá se ze 7 členů; tři jmenuje prezident republiky k návrhu zákonodárných sborů, dva vysílá nejvyšší správní soud, dva nejvyšší soud. O neplatnosti zákona rozhoduje většinou aspoň 5 hlasů proti 2.

Sjednocení zákonodárství a státní správy.

Zákonodárství i správa zemí „rakouských“ a Uherska značně se od sebe lišily. Po převratu byly sice ihned vydávány jednotné zákony pro celý obvod republiky (na př. ústavní zákony), ale nebylo je možno všude ihned uvést v platnost, dokud by staré řády nebyly nahrazeny novými. Zřízeno bylo tedy **ministerstvo pro sjednocení zákonodárství a organizaci správy**, jehož úkolem je sjednotiti (unifikovati, ministerstvo unifikační) odlišné předpisy, řády a zřízení.

*

Bezpečnost a ochrana státu.

O bezpečnost uvnitř státu pečuje ministerstvo vnitra prostřednictvím četnictva. Četnictvo je vojensky zřízený sbor mužů, vyškolených a vycvičených v bezpečnostní službě (ve znalostech základních zákonů, nařízení a předpisů, ve službě se zbrání, pátrání po pachatelích a pod.). V každé větší obci zřízeno je četnické stanoviště pro příslušný obvod. Jednotlivá stanoviště podřízena jsou okresnímu četnickému velitelství (v sídle politické správy), toto zemskému četnickému velitelství (v hlavních městech zemí). V čas potřeby smí použití četnictva župan i náčelník okresního politického úřadu, ne však starosta obce. Obec pečuje o místní bezpečnost pomocí policie.

V některých městech (na př. v Praze, Plzni, Kladně a j.) zřízena je státní policie podřízená úřadům státním v čele s policejním ředitelstvím, jehož obvod rozdělen je v okresní policejní komisařství.

V Praze bylo r. 1923 620 mužů civilní stráž, 2232 mužů uniformované stráž, 168 mužů jízdní stráž. Za druhé pololetí 1921 zatčeno bylo 9545 lidí a provedeno 2207 domovních prohlídek. V prvním pololetí 1922 pak zatčeno 3849 osob a vykonáno 2819 prohlídek. Uniformovanou stráž bezpečnostní bylo v Praze vůbec zatčeno nebo předvedeno 46.344 osob a oznámeno pro přestupky 48.095 osob. (Usuzujeme!) Policejní ředitelství vede přehled péče o mládež, o chudé a zanedbané, vydává cestovní pasy a obě legitimace, vede rozmanité statistiky. Z nich se dovidáme, že na př. v Praze je 5236 rozmanitých spolků, že tam vychází 841 časopis, že ve II. pololetí 1921 bylo konáno v Praze 1532 různých schůzí, v I. pololetí 1922 však již 3257 schůzí.¹⁾

O bezpečnost ve státě pečuje též vojsko, jehož asistence může si okresní politický úřad vyžádati.

Nejlepší oporou bezpečnosti ve státě je svobodný, spokojený občan. Státy t. zv. policejní, jako bylo Rakousko za

¹⁾ Z Hajnovy „Ročenky Čsl. rep. na r. 1923“, str. 453.

doby Havlíčkovy nebo za světové války, udržují pořádek a bezpečnost násilím, špehováním, stíháním občanů, omezováním jejich svobod, přísnou censurou knih a časopisů. Takové státy nepřejí si, aby se občané vzdělávali, neboť vláda ví, že vzdělání občané by násilí nesnesli. Proto Karel Havlíček tolik doporučoval, abychom se vzdělávali a vzdělaností došli k svobodě, k pořádku, k bezpečnosti. A jakkoliv bylo policejní Rakousko silné, přece neodolalo uvědomělé touze československého národa po svobodě.

Rozumný občan nevidí však v nynějším četnictvu, policii a vojsku orgány násilí a něčí nadvlády. Ví, že jich je potřeba jako orgánů bezpečnosti, neboť nejsou všichni občané tak vzdělaní, uvědomělí a dobří, aby stát se bez stráže bezpečnostní vůbec obešel. V demokratické republice má lid vliv na zřízení bezpečnostní (prostřednictvím parlamentu), v čemž má záruku, že strážců bezpečnosti nebude zneužíváno. Nerozumní občané někdy brání policii, četnictvu nebo vojsku při výkonu jejich služby. Mají si uvědomiti, že četník či voják nekoná než svou povinnost, kterou (prostřednictvím vlády a úřadů) lid sám mu konati přikázal.

Naopak, občané mají býti orgánům bezpečnosti nápomocni. Ve středověku lidé byli povinni „honiti škůdce“. „Na pokřik „nastojte!“ nebo na „šturmování“ ve zvon měl přiběhnouti kde kdo a honiti škůdce. Kdo se honcům posmíval, měl také býti trestán. Kdo by nehonil ze stavů, tomu hrozilo se soudem zemským, kdo ze sedláků, tomu slibovali šibenici. (Z. Winter, Kulturní obraz českých měst.)

Poznámka. Poučení, jak se chovati při shluku lidí (stala se krádež, vražda, požár). — Tábory lidu, demonstrace, na něž mládež nepatří.

*

II. **Vojenství (bezpečnost).** Povinnost branná (viz I. díl). Kdy začíná? Kdy končí? U osob vojenských z povolání končí 60. rokem. V mobilisaci a ve válce od 17 do 60 let.

Dobrovolný vstup do vojska; podmínky: dovršení 17. roku a tělesná i duševní způsobilost; v případě nezletilosti svolení otcevo (poručíkovy). Odklad přesunutí služby studující, nejdéle do 1. října roku, v němž dovrší 24. rok věku, u studentů vysokoškolských 26. až 28. rok, učňům a j.; žádosti za odklad podávají se u odvodní komise

Záložníci. Do 31. prosince roku, v němž dokončili 40. rok patří první záloze, ostatní druhé záloze (do 50. r.). Záložníci první zálohy jsou povinni (nejvíce) ke

čtyřem cvičením ve zbraní na dobu (nejvýše) 14 neděl, záložní důstojníci ku 5 cvičením měsíčním.

Mimořádná opatření. Ve zvláštních případech (hrozící válka, nepokoje) může prezident republiky naříditi po návrhu vlády, aby povolány byly tři nejmladší ročníky první zálohy k činné službě na čas potřeby.

Za mobilisace (svolání všech zbraně schopných mužů) a ve válce může prezident republiky po schválení Nár. shromáždění naříditi svolání vší branné moci, odvody civilních občanů.

Neuposlechnutí svolávacích vyhlášek, vyhnutí se vojenské nebo pomocné službě, tresce se pokutou až do 30.000 Kč a vězením do 1 roku.

Organisace vojenství. Vojenství řídí ministerstvo národní obrany. Nejvyšším velitelem je prezident republiky. Dozor nad výcvikem a výchovu vojska má generální inspektor československé armády. Vedení ve válce má sbor zvláště vyškolených a osvědčených důstojníků — hlavní štáb.

Vojsko rozděleno je v oddíly. Nejmenší je rota (setnina). 3 roty pěší a jedna kulometná (kulomety = strojní pušky) tvoří polní prapor. 3 polní prapory a 1 náhradní tvoří pluk. 2 pěší pluky tvoří brigádu. 2 pěší brigády činí pěší divisi, k níž náleží dělostřelectvo: pluk lehký, pluk hrubý a pluk horské dělostřelby. Divisi je 12 se 48 pěšími pluky. Mimo to má naše republika zvláštní pohraniční pěší pluky, 10 pluků jízdy, těžké obléhací dělostřelectvo („hmoždíře“) a pomocné oddíly (které?), ústavy (na př. zeměpisný, vysokou vojenskou školu v Hranicích, různá učiliště dělostřelecká, jezdecká, vzduchoplavecká, válečnou školu a j.).

Mírový stav naší armády je nyní 150.000 mužů. V případě války mohl by se počet jich zvětšiti přes milion mužů.

Látka k počtům i úvaze: 1. I. 1923 měla naše armáda 127.631 mužstva, 10.629 důstojníků, 11.740 poddůstojníků z povolání. %? — Počátkem r. 1921 bylo ve vojenských knihovnách 144 041 svazků, koncem r. 1921 198.952 svazky. Přibýlo? Vypůjček bylo 606.243. Denně vyložených časopisů ve vojen. čítárnách 2445. — R. 1921 sehrálo vojsko v ČSR. 1426 představení divadelních, 315 loutkových. — Negramotných bylo koncem r. 1920 1'85%, koncem r. 1921 2'85% (Rusínů 30'57%, Slováků 7'31%, Maďarů 4'24%, Němců 0'38%, Čechů 0'20%, jiných 11'75%). Většina jich naučila se číst i psát. — R. 1923 bylo ze sloužícího mužstva Čechů 55%, Slováků 19%, Němců 17%. Maďarů 5%, Rusínů 3%, jiných 1%; rolníků 30%, řemeslníků 30%, průmysl. zaměst. 10%, zeměděl. zaměst. 14%, ostatních povolání 10%. (Z Hajnovy Ročenky na r. 1923.)

III. Ministerstvo národní obrany; pečuje o ochranu státu proti zevním nepřátelům. K tomu cíli stát vydržuje vojenské branné síly, jichž správa přísluší tomuto ministerstvu (na př.

odvody, výcvik vojska, vzdělávání jeho [vojenské školy], zásobování, ubytování, soudnictví). Při ministerstvu nár. obrany zřízen je generální štáb branné moci; jemu podřízen je vojenský zeměpisný ústav, jenž pracuje o podrobných mapách (generální, speciální mapy) jednotlivých území ČSR. Branná moc spravována je třemi zemskými vojenskými velitelství (v Praze, Brně, Bratislavě), jimž je podřízeno 12 velitelství divisijních.

V důležitých místech ciziny ministerstvo národní obrany má vojenské přidělence (attaché) — v Paříži, Římě, Bělehradě, Vídni a j.).

*

Krásné a ctihodné jest povolání vojska, když nasazuje život pro krajany své, když pro vlast snáší všeliká nepohodlí, když bdí na hranicích země, aby mohla zem pokojně pracovati, když srdnatě kladouc na váhu život a zdraví své, odráží toho nepřitele, jenž sobě národ k služebnosti chce podmaniti, když vojsko proti domácím zákony násilně přestupujícím a pokoj rušícím škůdcům hájí ústavu, zákony a právo: čest a sláva, pravím, takovému vojsku! (K. Havlíček, Slov an, 1850.)

*

Péče o hospodářství státní.

Ministerstvo financí a jemu podřízené úřady (finanční správa) vede státní hospodářství. Spravuje státní majetek a státní dluh, stará se o příjmy (daně a dávky všeho druhu, výpůjčky) a vydání státní. Šdělává každoročně rozpočet, jež schvaluje Nár. Shrom. po doporučení rozpočtového výboru. Schváleným rozpočtem musí se vláda řídit. V něm uvádějí se zvlášť příjmy (a vydání) řádné, zvlášť mimořádné. Po uplynutí roku sestaví Nejvyšší účetní kontrolní úřad účty z hospodářství minulého roku, jež opět předloží N. S. ku schválení. Úřad tento podniká také revise u státních úřadů, zda řádně hospodaří svěřenými penězi občanstva.

Ministerstvu financí jsou podřízeny:

revisní odbor, jenž kontroluje výnos daní přímých, z válečných zisků, dávky z majetku;

ústřední správa evidence katastru daně pozemkové;

ředitelství státního dluhu;

ústřední státní pokladna je pokladnou státního dluhu a platebnou ústředních úřadů RČS.;

technická finanční kontrola, jež dozírá na továrny (cukrovary, lihovary, pivovary), aby zachycena byla daň z výrobků jejich;

finanční prokuratury, jež právně zastupují stát čsl. ve věcech majetkových před soudy i částečně před správními úřady; poskytují správním úřadům státní právní rady; jsou v Praze a v Brně. Pražská má expositury v Bratislavě a Užhorodě;

celní úřady, které vybírají poplatky za dovezení zboží; čsl. celní rada poskytuje dobrozdání ve sporech o vyměření celních poplatků;

puncovní úřady a puncovny, které opatřují za poplatek zboží zlaté a stříbrné značkou určující množství zlata (stříbra) v něm. Hlavnímu úřadu puncovnímu v Praze podřízeny jsou puncovní úřady v menších městech;

důchodková kontrola dbá, aby poplatky byly správně placeny; pohraniční finanční stráž brání podloudnému obchodu;

tabáková režie obstarávající nákup, zpracování a prodej tabáku;

Bankovní úřad ministerstva financí připravuje zřízení čsl. cedulové banky, jež bude vydávati bankovky místo nynějších státovek. Bankovní úřad opatruje státní cenné papíry (zadržené bankovky, směnky) valuty, drahé kovy (zlatý poklad), vykazuje seznam pasiv, vykazuje oběh státovek, jenž byl na příklad 23. listopadu 1922 9.531,450.190'30 Kč (nejvyšší přípustný Kč 11.437,917.751'78). Oběh státovek je kryt bankovní úhradou částkou přes 4.400 mil. (směnkami, cennými papíry, zápůjčkami na cenné papíry, pohledávkami v cizině, zásobou valut, drahými kovy).

Min. financí podřízeny jsou dále finanční úřady administrativní, jež vykonávají finanční správu v mezích své působnosti a ve svém obvodu. Jsou to: zemská finanční ředitelství (později župní); okresní finanční ředitelství, berní správy, berní úřady a vůbec všechny státní pokladny. Na Slovensku je generální finanční ředitelství v Žilině, jemuž podřízena jsou slovenská fin. ředitelství.

Daně. .

II. Víme, kde je berní úřad. K čemu je? Proč berní? Proč se platí daně?

Bez daní není žádného státu. Daně tvoří podstatnou část příjmů státních (vedle výnosu stát. majetku). Chce-li mít občanstvo stát spořádaný, nalézt v něm ochrany a pod-

pory a usnadnění života užitečnými zařízeními (železnici, poštou, regulací řek, sociálním pojištěním atd.), musí státu na všechno platit. Stát jsme my. Platíme tedy sobě, nikoli snad úřadům. Dříve bývalo jinak. Ve starých říších (egyptské, babylonské, římské atd., i ve středověku) stát byl vlastně majetkem panovníka, který předpisoval a vybíral u poddaných daně dle své libosti. Státní majetek i daně patřily jemu, hospodařil s nimi dle libosti, vydržoval si dvůr a úředníky, kteří se cítili sloužiti panovníku, nikoli státu t. j. všemu obyvatelstvu. Daněmi, dárkami, berněmi často byli poddaní přetíženi.

Ve starém Egyptě a v Babylonii platili obyvatelé podle občasného sčítání lidu velké dávky králi, jemuž všechna půda náležela. Dávky byly naturální. Perský král Dareios první zavedl pevnou soustavu berní. Dal sepsati obyvatelstvo říše a jeho majetek. Podle majetku, úrodnosti a podle toho, co v té které krajině převládalo, odváděly se pravidelné dávky (místo dřívějších libovolných): otroci, zvířectvo, drahé kovy a kameny, kožešiny, obilí, víno a j. Úředníci v okresích ručili za správné odvádění daní. Daně platili jen poddaní národové, Peršané dávali králi občasně dary. — Ve válkách bylo obyvatelstvu snášeti těžká poplatná břemena. Nebylo-li peněz na vydržování vojska, vybírali si vojevůdcové dávky sami (na př. v Řecku ve 4. stol. př. Kr. po domácích válkách, nebo v třicetileté válce i u nás), což podlamovalo hospodářství obcí i jednotlivců. V dobách mravního úpadku konfiskovalo se jmění zámožných občanů často na udání králového svědka (na př. v Řecku v 5. stol. př. Kr., v Římě za císaře Neronu, u nás po bitvě na Bílé hoře, ve světové válce — hospodářství říšských Němců v Rumunsku).

V Čechách uhrazovaly se potřeby knížete z výnosu statků, regálů a hlavně cel. Avšak již v nejstarších dobách plativala se „pomoc“, „poklona“ nebo „pocta“, první pozemková daň placená jednou provždy. Od stol. 14. vybírala se „berna“ a sice při korunovaci a při narození dcery královny. Zvláštními dárkami byli povinni mlynáři, řemeslníci, hostinští a j. Za Vladislava II. zavedena „daň z hlavy“ proti Turkům; r. 1514 dávka z pivní várky. Ferdinand I. vymohl si po válce šmalkaldské dědičné posudné, první trvalou daň z piva. Marie Terezie dala sestavit katastr pro daň pozemkovou. Selská půda byla zdaněna 23¹/₃% (z hrubého výnosu), panská 25%. Josef II. odstranil tuto nespravedlivost; jeho katastr předpisuje daň 13% z hrubého výnosu pro pole selská i panská. R. 1869 revidován byl katastr daní; od té doby zavedeny některé nové daně podle potřeby státu. V ČSR. chystá se úprava bernictví (finanční reforma), jejímž účelem bude také usnadnění vybírání nově rozvržených daní.

Daně platí každý občan. Snahou státu má být, aby je platili občané podle platební schopnosti, t. j. podle výše jmění a důchodů, které mají. Koupíme-li krabičku zápalek, již tím platíme státu daň. Občané často nařikají na veliké daně. Nu dobře, co by se stalo, kdyby je neplatili? Kolikrát zvýšily se ceny zboží? Kolikrát příjmy? (příklady). Kolikrát daně? Spravedlivě předepsanou daň zaplatí každý občan ochotně a rád. Co znamená spravedlivě (přiměřeně příjmům). Správná zásada, že daně stoupají progresivně: čím větší

příjem, tím větší procento daně. Nespravedlivý řád dřívější: daně platili sedláci z „černé půdy“, „bílá“ (panská) byla osvobozena.

Obětavost občanů: R. 242 zbudovali Římané z dobrovolných příspěvků v čas největšího vyčerpání státních prostředků loďstvo, jež zvítězilo nad Karthaginci. — Obětavost Karthaginských žen, jež r. 146 i vlasy si stříhaly na tětivy luků a praků v době obležení Římány. — Nejkrásnější případ obětavosti: lid v době husitské přetižený a vyssátý velikými dávkami a desátky, zbavuje se majetku pro obecný prospěch, sype své grošíky do obecních kádí v Táboře. — O dvě stě let později neobětavost a sobectví šlechty české bylo jednou z příčin její porážky. Vůdcové povstání českého odmítali poskytnouti peněžitou pomoc ohrožené vlasti planými výmluvami: „Lakota a lehkovážnost mluví ze slov Roupovcových, jenž ochoten byl přispět na povstání svým — perím čapatkovým! Právem poznamenává tu Skála: Potratili páni tehdáž klíčů od pokladen svých, kteréž po vítězství na Bílé hoře císařští soldati velmi snadno nacházeli.¹⁾

Adolf Heyduk ve „Zpěvích pošumavského dudáka“ v „Berkovi z Dubé“ vyličil přilehavě „obětavost“ předáků povstání:

Bohuchval Berka, český pán —
za příklad skoupým ho беру —
byv za dar vlasti požádán,
říkal: „Jsem bez groše věru!“

Prosil král Bedřich: „Kop pět set
zapůjč mi, Berko, to stačí,
před Prahou abych náspy zved',
než Tilly do bran se vtlačí!

Jsi český velmož, zlý je čas,
pomoz nám, válka než vzplane...“

Ale pan Berka zas a zas:

„Věř mi, jsem bez groše, pane!“

„Nuže jen tři sta!“ — „Jsem tvůj rob,
vezmi, když holé mám dlaně...!“

Stokrát však sedm tisíc kop
v sklepě skryl na Malé straně.

Zdráhal se, bídák, lhářem byl,
ale když Praha je vzata
a cizák v domech loupežil,
sebral mu deset tun zlata.

¹⁾ L. Horák, Příruční dějiny nár. českého, II., 65.

Vylovil chutě z beček všech
zlaťáky drobné i hrubé;
do Bavor vozil kořist z Čech;
výsměch zbyl Berkovi z Dubé.

S pomocným grošem nechtěl ven
pro vlast, jak kázala doba;
po krajích žebрал — pomaten —
o holí psance a roba.

Od těch dob dávno zaniklých
víc prchlo roků než dvě stě,
dosti však takých Berků mdlých
v leckterém hradě i městě. —

Bohužel, že jich je více než dosti. Kolik rukou vztahovalo se k republice v prvních dnech jejího života! Kolik lidí zbohatlo na úkor mladého státu! — Za vlády Ludvíkovy (1516—1526) hospodařil v Čechách správce království pan Zdeněk Lev z Rožmitálu, o němž kolovalo pořekadlo: „Za starých časů židé pražští majíce v kleci lva a lvici, dobře je uživil; nyní pak celé království nemůže uživiti — jediného Lva.“ Takových Lvů bylo a je i v republice dost (aféra Jiráková!).

Kapitán Voska mluvil r. 1919 v Praze: Pravím však, že československou revoluci financovali lidé, kteří vydělávali dolar krvavýma rukama. Když jsem jezdil po Americe, viděl jsem úchvatné zjevy: Malý chlapec, zakrnělý, přihrblý — 16 roků mu bylo — když jsem domluvil a řekl, aby se každý člověk zapsal, udal své jméno a adresu a sdělil, kolik chce platit národní daně týdně — tu tento malý chlapec mi řekl: „Já budu platit dolar týdně!“ Pravím: „Chlapče a co vyděláš?“ „Vydělám 5 dolarů.“ „A kolik platíš za byt?“ „Tři a půl dolaru.“ A tento hoch dával dolar týdně na českou revoluci!

Přišla chudá žena se šátkem na hlavě; byl jsem v New Yorku tajemníkem; rozepíala živůtek, vytáhla české granáty dala je na revoluční fond. Ptal jsem se na její jméno, nechtěla říci. A když jsem přece doléhal, řekla: „Já jsem si vzala Němce; kdyby se dověděl, že jsem něco dala, zabil by mne.“ Já jsem vše vyšetřil; byla to chudá žena, a šperk, který dala, byl šperkem rodinným, který zlatník odhadl na sto let stáří. Takhle se dělala v Americe česká revoluce!

*

Význam příspěvku na zlatý poklad republiky.

*

tresce. Čím větší příjem, tím větší procento daně z příjmu. Od příjmu odpočítávají se: daně, poplatky, úroky z dluhů, příspěvky k pojištění, náklad na provozování živnosti a j. — Daň z tantiem. Tantiema = důchod členů správních rad akciových a jiných výrobních společností za správu podniku. — Dávka z majetku platí se jednou provždy 1%—3%, jako daň z přírůstku jmění za dobu od 1. ledna 1914 do 1. března 1919 (5%—40%). Minimum 10.000 Kč je dani prosto. Daň z válečných zisků postihuje ty, kteří shodou okolností anebo i nečistou spekulací obohatili se za války na úkor ostatních. Tyto daně jsou vzestupné a vrací státu (= všem) aspoň částečně to, co bylo náhodou nebo neoprávněně získáno. Váleční lichváři, zbohatlíci, kefasové.

Daň z převodu statků a z pracovních výkonů postihuje dodávky movitých statků hmotných a výkony řemeslníků, průmyslníků, advokátů, lékařů, holičů a j. Daň činí 2% zaplacené částky (u potravin 1%). Účtuje se obvykle kupujícímu. Kdo tedy vlastně platí daň z obratu?

Daň z přepychů činí 10 h z každé zaplacené Kč (u výrobce 12 h). Podléhají jí předměty a výkony přepychu. Ji přispívají zámožné vrstvy k posílení státních financí. Přepych, luxus zbytečný a škodlivý tam, kde vedle něho holá bída. Zákazy přepychu (u Spartanů, za doby Rudolfovy). Žijme prostě! K přepychovým předmětům se počítá na př. nůž v ceně nad 40 Kč, kravata v ceně nad 60 Kč, jezdecké koně, drahé koberce, obrazy a vazby knih, šperky, drahé látky a j.

Věcné daně. Pozemková (viz I. díl); domovní třídní daň platí se v osadách, kde aspoň polovice domů a polovice bytů je obydlena nájemníky. Vyměňuje se dle počtu obydlených místností. Kostely, školy, státní budovy, dobročinné ústavy a j. dani nepodléhají; domovní daň činžovní platí majitelé domů z nájemného, jež přijímají nebo by mohli přijímat, ve výši 19.84% čistého výnosu v Praze; na venkově 12.25%; náklad na udržování domu se odpočítává. Daň se přesunuje na nájemníky.

Daně nepřímé. Spotřební: dávka z lihu, z masa, cukru, z piva a vína, z droždí, z olejů, všeobecná daň z nápojů, ze zapalovadel, z uhlí. Okresní finanční ředitelstvo vysílá finanční stráž do pivovarů, cukrovarů, lihovarů, aby dohlédla na to, kolik se vyrobí piva, lihu, cukru a na místě je zdanila. Dávka z uhlí platí se na dolech, z masa platí daň řezníci a uzenáři (z porážky dobytka, z dovezeného masa cizího, z prodeje masa). V Praze a v Brně platí se

potravní daň (akcis) z potravin dopravovaných přes potravní čáru.

Clo. Dříve platívalo se mýtné (z dovozu zboží přes určitou mez). Vnitřní cla byla zrušena. Clo dovozní platí se ze zboží přiváženého z ciziny; jím chrání stát domácí výrobu, která by mnohdy v konkurenci z cizím zbožím podlehla (clo ochranné). Na př. Fordovy automobily mohly by se zde prodávat po několika tisících Kč; posloužily by nám, ale dovoz jich zničil by domácí průmysl automobilový. Velikým clem vyrovná se cena cizího vozidla ceně našeho. V případě potřeby ochranné clo zaniká (volný dovoz mouky). Clo vývozní platí se ze zboží vyvezeného přes hranice. U předmětů potřebných doma clo velmi se zvyšuje, ba vývoz se zakáže. Clo průvozní ze zboží prováženého. Celní prohlídky na hranicích. Pohraniční finanční stráž pátrá po podloudnících. Aby podpořily obchod, jednotlivé státy smlouvají se vzájemně o clech, poskytují si úlevy; opačně, snaží se poškodit hospodářsky protivníka vysokými cly (celní válka).

Poplatky. Kolky lepíme na kvitance, vysvědčení, účty, smlouvy a pod. veřejné listiny. Tři sazby kolkové. Kolek sám = bezcenný papírek, poukázka, že byl poplatek zaplacen prodávací kolků, který jej odvede státu. — **Taxa** je poplatek placený při mimořádných příležitostech, kdy občan získává nějakou výhodu: platí se z dědictví, z koupě majetku, z daru, z odkazu (syn dědí po otci dům, dostává jej darem; kupuje dům); z ustanovení v úřadě, z udělení nějaké hodnosti („byl jmenován s prominutím poplatků...“). — **Daň** z jízdních lístků, z avazadel, nákladů na dráze. **Dávka** z zabav (z divadel, z kin, koncertů a j.; může být prominuta). Poplatkem je vlastně také daň z obratu zboží.

Monopol. Stát vyhrazuje si výrobu (těžbu) a prodej určitého zboží. U nás jsou monopolisovány: **tabák** (zákaz pěstovat tabák po domácku; prodej tabáku jen v trafikách); **sůl** (důležitá živina, s níž stát hospodáří levně, a jež mohla by jinak být předmětem nečisté lichvy); **výbušniny** (dynamit, ekrasit, střelný prach, střelná bavlna a j.); **sladidla** (sacharin; hrací karty, státní loterie (loterie se povoluje výjimečně k dobročinným účelům); kromě toho stát vyhradil si některá odvětví veřejné činnosti pro sebe (dopravu poštovní, zřizování telefonů, telegrafů). Za mimořádných okolností (války) monopolisují se anebo aspoň dávají pod uzávěru (t. j. stát zamezí volný obchod a hospodáří vlastně sám) důležité životní potřeby (obilí, mouka, cukr, ovoce, maso, mléko atd.; hospodářství válečné. Zbytky jeho v ústřednách, které se zrušují; obilní ústavy a j.).

Zákazem volného obchodu chce stát chrániti spotřebitele od lichvářů a zdražovatelů, omezuje jím však podnikavost a působí si velká vydání (množství nových úřadů).

*

Příděly. Stát poskytuje obcím nan př. $\frac{1}{2}$ daně domovní, zemím čistou daň pozemkovou. Daň z obratu rozvrhuje se: 60% státu, 5—10% obcím, 5% okresům (župám) s přírážkami nad 100%, zbytek zemím. Mimo to stát vyplácí zemím ročně určité částky na hrazení velikých jejich vydání.

*

K počtům a úvaze:

Celkový výkaz příjmů z daní přímých, cel, z daní spotřebních a poplatků.

(Z rozpočtu min. fin. na r. 1923.)

A. Daně přímé.

a) Reálné daně

	Kč
Pozemková daň	153,000.000
Domovní daň třídní	11.260.000
Domovní daň činžovní	57,250.000
5% daň z budov od činžov. daně osvobož.	1,980.000
Úhrn	223,490.000

b) Osobní daně.

	Kč
Všeobecná daň výdělková	211.480.000
Výdělková daň z podom. a kočov. živn.	341.900
Výdělková daň z podniků k veř. účtov. povinných	215,000.000
Daň důchodová	50,500.000
Daň z příjmu	801,000.000
Stát. důchodková přírážka	2,500.000
Daň z vyššího služného	245.000
Dávka z tantiem	20,400.000
Úhrn	1.301,466.900

	Kč
Válečná daň	289,000.000
Daň majetková	1,000.000
Báňská daň	248.000
Daň ze zbraní a lovu	285.000
Úroky z prodlení, exekuce, poplat. a pokuty	18,820.000
Úhrn	309,353.000

Úhrn daní přímých 1.824,309.900

B. Cla.

	Kč
Úhrn	676.062.990

C. Spotřební daň.

	Kč
Daň z kořalky	495,950.000
Daň z cukru	147,000.000
Daň z minerálních olejů	8,330.000
Daň ze zapalovadel a stát. podíl na zisku	11,006.000
Zvláštní dávka z vína v lahvích	20,000.000
Všeobecná daň nápojová	250,000.000
Daň z masa	86,000.000
Potravní daň na čáře (z ostat. věci)	13,000.000
Dávka z uhlí	1.057,000.000
Daň z vodní síly	40,000.000
Náhrada obcí za vybírání obec. dávek při po- travní dani na čáře	1,800.000
Různé příjmy	840.000
Úhrn daní spotřebních	2.123,926.000

D. Poplatky.

	Kč
Kolky, směnečné blankety, železn. a pošt. ná- kladní listy, kolky z hracích karet a j.	101,521.500
Právní poplatky	480,802.674
Taxy	462.800
Dopravní daně železniční	489,456.360
Daň z obratu a prac. výkonů, daň přepychová a úroky z prodl. a pokuty	1.801,180.000
Úhrn poplatků	2.873,423.334
Úhrn daní přímých, cel. daní spotřebních a po- platků	7.507,722.224

E. Monopoly.

(Čistý výnos z roku 1921.)

	Kč
Čistý příjem tabákové režie	587,835.159
Sůl	27,310.665
Výbušné látky	22,813.785
Sladidla	8,463.364
Úhrn	646,422.973

P o z n á m k y: Od činžovní daně osvobozují se novostavby (od r. 1917 na šest let), za to platí majetník domu po čas osvobození 5% daň z čistého nájmu. — Podniky k veřejnému účtování povinné: spořitelny, záložny, banky, pojišťovny. Súčtování své tisknou a vykládají veřejně. — Daň z vodní síly platí se dle počtu HP. Do 2 HP se neplatí, od 2 do 5 HP čtyři hal. za HP a hodinu, nad 5 HP 8 h. — Právní poplatky platí občané za úřední výkony státní.

Nezaplatí-li se daň včas, platí se úroky z prodlení. Musí-li se vymáhat, děje se to na náklad poplatníkův. Pokuty jsou trestní poplatky (kdy se platí?).

Všimněme si a uvažujme: Daň z kořalky vynese skoro $\frac{1}{2}$ miliardy! Z vína v lahvích 20 mil. nápojová $\frac{1}{4}$ miliardy! R. 1921 nápojová daň vynesla přes 226 mil. Kč Z toho: víno, mošt a šťávy z hroznů 43 mil., z jiného ovoce 2 mil., z piva 177 mil., z limonády 2 mil., z minerální vody asi 700.000, ze sodové vody 1 mil. Porovnávejme! Vynáší tudíž alkohol státu přes tři čtvrti miliard¹⁾ — ale co národní síly jím hyne! (Nealkoholické nápoje. vynášejí sotva 3—5 mil.!) V Americe zavedli prohibici. Zákaz alkoholu poškodil s počátku mnohá hospodářská odvětví (pivovary, prodejny alkoholu atd.) i stát (úbytek daní), ale brzy se hospodářství vzpamatovalo: pivovary, lihovary, vinopalny atd. přeměnily se na výroby nealkoholických nápojů, poživatin a j., místo ječmene pěstuje se pšenice a žito, prodejny podávají nealkoholické nápoje, úbytek daní z alkoholu nahradil se daněmi jinými.

Ubylo vražd a jiných zločinů, ubylo šilenců, zleplšil se veřejný život. To je výsledek rozumného zákazu alkoholu. Kdy tak bude u nás?

Z tabáku měl stát hrubý příjem (r. 1921) 2.013.368 109 Kč; vydání tabákové režie činilo 1 425.832 950 Kč; v tom jsou platy asi 20.000 zaměstnanců, činící asi $\frac{1}{4}$ částky, ostatní — s odpočtením věcných nákladů na udržování továren a nákup strojů — platí stát náš cizině za tabákové listí. Stamiliony národního jmění unikají do ciziny! A škoda na zdraví?

Porovnávejme ostatní položky! Vypočtěme ‰ daní přímých, nepřímých! Cel. poplatků. Některých daní!

Státní majetek a dluh.

Stát vlastní pozemky (lesy, pole, doly, atd.), statky, budovy, továrny, dopravní podniky, rozmanité zboží (sůl,

¹⁾ Daň z masa jen 20 mil.!

tabák), umělecké památky, drahé kovy atd. To vše tvoří státní majetek, jehož výnos plyne do státní pokladny a přispívá k úhradě potřeb.

Státní majetek = majetek všech. Poškozuje jej, poškozuje sebe. Jak lidé poškozuji stát a národní majetek: na drahách; plýtváním potravin; muchláním peněz; kouřením a pitím (podlamují sílu státu); nevzdělaností, leností, chamtivostí (škodí svým bližním, kazí dobrou pověst státu). Větší jsou škody způsobené nepřímo než přímo. — Jak jsme byli zvyklí pohlížet na stát („je to erární“, tedy se nešetří). Rozhvacování státního majetku ničí říši (hospodářství Jana Lucemburského; štědrost Ferdinanda II. — z cizího. — Po-
převratové sinekury).

Některé státní podniky v rozpočtu na r. 1923:

Podniky, které státu vynášejí (jsou aktivní):

Podnik	Výdaje	Příjmy	Ztráta
Státní tiskárna	28.923.684	33.481.283	4.557.599
Voj. tov. na letadla	16.548.000	17.190.000	642.000
Voj. podniky dřevař.	9.043.555	9.253.500	209.945
Voj. hospodářství	8.149.135	8.282.577	133.442
Tabákový monopol	905.119.196	1.762.797.100	857.677.904
Státní loterie	66.106.128	87.111.650	212.005.522
Mincovníctví	18.161.605	19.182.800	1.021.195
Bank. úřad min. fin.	51.434.981	122.000.000	70.535.019
Provoz státních drah	4.165.381.740	4.950.966.760	785.585.020
Státní lesy a statky	465.677.540	566.811.260	101.133.720
St. báň. a hut. záv.	435.525.479	436.368.180	30.842.701
St. podn. v Podk. R.	107.146.580	133.962.300	26.815.720

Podniky, na kterých stát v roce 1923 prodělává (jsou pasivní; rozšiřují, upravují se, což vyžaduje nákladu):

Podnik	Výdaje	Příjmy	Výnos
Státní statek Lány	2.277.083	2.164.096	112.987
Čsl. tisková kanc.	7.500.000	5.000.000	2.500.000
Úřední noviny	7.157.337	5.991.000	1.166.337
St. zbrojovka v Brně	108.356.000	106.000.000	2.356.000
Provoz stát. lázní	6.928.732	6.203.965	724.767

*

Úhrn příjmů ze všech stát. podniků . . . Kč 8 308.797.471
 Úhrn vydání ze všech stát. podniků . . . „ 6.416.260.423
 Ryzí výnos ze všech stát. podniků . . . Kč 1.892.537.048

*

Peníze. Naše peníze papírové = nekryté oběživo, bezúročné pohledávky za státem. Mají cenu dvoji: nominální (100 Kč, 1000 Kč) a vnitřní (kupní síla Kč). Čím více statků (zboží, surovin, výkonů), tím větší kupní síla Kč. Čím větší nedostatek, tím větší suma peněz se požaduje (kupní síla Kč klesá). Cena peněz řídí se hodnotou a množstvím věcí. Papírová měna kolísavá. Cizina se ohlíží, co vězí za papírovými penězi, zda množství peněz odpovídá ceně majetku. Půjčuje-li nám, žádá záruky. Dluh splácíme zbožím nebo cizími penězi (valutami), jež si zaopatříme, nebo zlatem. Zlato = všemi národy uznávaný platební prostředek, jehož cena je poměrně stálá. Stát hledí si opatřit dostatečné množství zlata (a jiných drahých kovů), aby mohl zavést zlatou měnu, jež je mnohem pevnější než papírová. Stálost měny působí klidný vývoj hospodářský. Rychlý pohyb valuty poškozuje stát. Valuta příliš nízká zabraňuje dovozu z ciziny (cizí výrobky jsou příliš drahé); zato nechránil-li se země s nízkou valutou ochrannými cly nebo zákazem vývozu, chudne (cizinci dojíždějí si do ní pro laciné zboží, žijí v ní na úkor domácího občanstva — „výprodej“ Rakouska a Německa r. 1921, 1922. Shroucení měny ruské). **I n f l a c e** — stát tiskne hodně peněz a kryje jimi své výlohy. Množství oběživa stoupá — v Rusku několik set tisíc bilionů rublů — kupní síla peněz klesá — milionové ceny v Rusku. — **D e f l a c e** — stát netiskne nových peněz. snaží se vystačiti s dosavadním množstvím, ba stahuje peníze — u nás na př. při okolkování bankovek — zmenšuje jejich množství a tím snaží se zvýšiti kupní jejich sílu; stoupá-li domácí valuta příliš, klesá vývoz do ciziny, jež nemůže zdražených výrobků kupovati, nastává krise výrobní a s ní nezaměstnanost a bída, která vyžaduje státního zásahu (podpory v nezaměstnanosti), čímž stát se poškozuje.

Cvičení: Pravidelné sledování kursu Kč. — Přepočítávání valut.

Zlatý poklad. Stát zavádí kovové mince, jejichž vnitřní cena blíží se nominální daleko více, než je tomu u papírových státovek, jež samy o sobě jsou skoro úplně bezcenné. Aby stát mohl zavést zlatou měnu, shromažďuje drahé kovy a peníze na zakoupení zlata; **z l a t ý p o k l a d** republiky tvoří se z darů obětavého občanstva. Do listopadu 1922 sešlo se na 345 *kg* zlata, 8610 *kg* stříbra, drahokamů za čtvrt mil. Kč a j. cenných věcí v úhrnné ceně asi 12 mil. Kč.

Co by se stalo, kdyby republika počala již nyní raziti zlaté mince stálé ceny?

Státní dluh. Stát octne se často v nemilé situaci, že jeho vydání převyšují příjem. Aby docílil rovnováhy v rozpočtu, vypůjčí si, jako si vypůjčuje obchodník, řemeslník či jiný soukromník v čas potřeby. Tím způsobí si stát dluh. Velký státní dluh velmi zatěžuje poplatníky; hlavně placením úroků do ciziny uniká národní jmění, jehož by mohlo být jinak využito.

Ani náš stát neobešel se bez výpůjček a tím bez dluhů. V r. 1918 vypsál vnitřní státní půjčku Národní svobody a napotom ještě několik jiných (4% státní poklad. poukázky, losovou výpůjčku pro podporování stavebního ruchu, půjčku dopravní a j.) v celkové sumě asi 11 miliard 850 milionů Kč. — Co znamená vnitřní půjčka; stát tu dluhuje sobě, t. j. občanstvu; národní jmění neuniká do ciziny.

Mimo to stát zadlužil se úpravou měny (při kolování bankovek, jichž polovina byla zadržena; při vydávání státovek bankovně nekrytých a j.); dluh tento činí asi 7½ miliardy Kč.

Řadu půjček učinila republika v cizině, zvláště v prvních letech po převratu. Vlády anglická, americká, francouzská, italská a j. poskytly RČS úvěr na nákup potravin, mýdla, vojenského materiálu a j. věcí. Dluhy tyto činí přibližně:

liber šterlingů	4,717.431,
dolarů	108,240.642,
franků franc.	128,902.226,
lir.	180,000.000,
marek	225,000.000 (zaplacen).

Přepočítány na Kč dle kursu z polovice ledna 1923 činí přibližně asi 5 miliard 200 milionů Kč. (Vypočteme podrobně!)

Dle mírových smluv musela republika převzít část předválečného dluhu rakouského v sumě asi 6½ miliardy; mimo to zaplatí stát náš t. zv. reparační příspěvek státům Dohody v částce asi 750 mil. franků ve zlatě, t. j. kolem 9¾ miliardy Kč.

Spočtete úhrnem částku dluhů a úroky 5%! (Dle „Ročenky RČS“ na r. 1923.)

Přehled státních výdajů a příjmů pro r. 1923.

(Rozpočet schválený rozpočtovým výborem)

Kapitola	Výdaje	Příjmy
1. President republiky . . .	-3,000.000	—
2. Kancelář presidenta rep. .	17,245.867	2,364.236
3. Národní shromáždění . . .	40,180.543	204 000
4. Nejvyšší správní soud . . .	3,429.305	19.000
5. Nejvyšší účetní kontr. úřad	3,326.966	—
6. Příděly samospr. svazkům	1.030,053.000	—
7. Státní dluh RČS	2.790,225.194	—
8. Pensijní a zaopatř. požitky	523,445.964	61,662.984
9. Předsednictvo minist. rady	516,471.270	529,430.747
10. Ministerstvo zahraničí . . .	215,162.194	35,934.000
11. „ Nár. obrany	2.775,137.132	176,804.467
12. „ vnitra	586,694.115	6,416.170
13. „ šk. a nár. osv.	867,895.196	14,974.519
14. „ financí	1.856,713.166	10.437,460.741
15. „ obchodu	51,913.064	64,905.600
16. „ pošt. a telegr.	880,358.230	1.162,053.650
17. „ železnic	4.206,081.040	4.951,757.660
18. „ zemědělství	773,959.306	673,598.518
19. „ spravedlnosti	302,544.288	25,965.483
20. „ veřejn. prací	965,666.100	598,741.496
21. „ sociální péče	735,831.461	4,034.937
22. „ pro zás. lidu	17,135.302	371.000
23. „ veř. zdrav.	206,545.592	65,661.622
24. „ pro sjedn. zák.	2,016.344	—
Úhrn	19.371,030.639	18.812,390.860
Schodek	558,639.779	

Cvičení: Porovnávejme jednotlivé položky! Zejména položky 7., 11., 13., 21., 23.! Zaokrouhlené vypočteme v „o“!

Nejvyšší účetní kontrolní úřad. Je zřízen v naší republice, aby dohlížel na peněžní hospodářství státních úřadů, na státní jmění i dluh. Úřad ten je úplně samostatný a na ministerstvech nezávislý. Kontroluje, zda zachovává se rozpočet, reviduje příjmy a vydání úřadů, sestavuje závěrečné účty a předkládá je Národnímu shromáždění, jemuž je odpovědný. Závady, jež nejvyšší účetní kontrolní úřad shledá, je povinen příslušnému ministerstvu vytknouti a zažádati za jich odstranění. Předseda úřadu je oprávněn účastniti se ministerských schůzí s hlasem poradním, jedná-li se o věci týkající se působnosti tohoto kontrolního úřadu.

Kulturní péče.

Ministerstvo školství a národní osvěty stará se o školství a vzdělanost v republice. Jemu podřízeny jsou všechny školy veřejné i soukromé (mimo školy zemědělské a lesnické, jež spravuje min. zemědělství, a školy vojenské). Pečuje dále o lidovýchovu, o umění, o kulturní styky s cizinou, o musea, přírodní i starožitnické památky; dozírá, aby vykonávání náboženských úkonů nebylo na úkor pořádku a mravnosti; připravuje odluku státu a církve. Zvláštěními ministerskými inspektory může sledovati činnost škol. Bezprostředně podřízeny jsou ministerstvu školy vysoké, Státní nakladatelství, zemský památkový ústav.

Ministerstvu školství podléhají zemské školní rady (později budou zřízeny župní školní výbory), tím okresní školní výbory a místní školní rady.

Župní rada školní složena bude ze župana (= předsedy) a župního úředníka (= místopředsedy), 5 zástupců učitelstva, 10 zástupců občanstva, mezi nimiž musí býti lékař, a z referentů pro věci výchovatelské, právní a správní, z nichž nejvýše 3 mají hlasovací právo. — Pro dozor na školy národní (a pokračovací) ustanoví se župní a obvodoví inspektoři. — Župním radám školním podřízeny budou místní školní rady a všechny školy národní a pokračovací, mimo školy menšinové, zřízené pro národní menšiny ve smíšeném území. Ty podléhají přímo ministerstvu školství; pro ně zřizuje se místní školní výbor. Všechn náklad na ně nese však stát.

Poznámka: Vzdělaný národ — silný národ. Vzdělávej se dále! Jak? Ochrana památek. Nejbližší museum. Co s nálezů? Památné stromy.

Školství vůbec:

1. obecné (národní),
2. střední; odborné,
3. vysoké.

a) **Školství střední:** gymnasium, reálné gymnasium (rozdíly?), reformní reálné gymnasium (kde se učí latině až ve třídě páté). Reálka je sedmiletá, učí se v ní hlavně matematice, fysice, chemii a jazykům moderním (t. j. těm, kterých se nyní všeobecně ve světě užívá: francouzštině, němčině, angličtině, také i jiným). Dívčí lyceum je šestiletá a poskytuje vyššího vzdělání dívkám, jako reformované reálné gym-

n a s i u m pro dívky (kde se učí latině od 5. třídy). Do chla-
peckých škol chodí někdy i dívky (a naopak), jsou smí-
š e n é.

b) Školy odborné vzdělávají pro určitý obor, pro určité povolání. Jsou to zejména: učitelské ústavy (pedagogia), školy obchodní (akademie o 4 ročnících, školy obchodní o 2 neb 1 třídě), průmyslové, zemědělské (hospodářské, lesnické), hornické, hudební a j. **Pr ů m y s l o v é š k o l s t v í**: v Praze je Uměleckoprůmyslová škola pro různá odvětví průmyslové činnosti (strojnictví, elektrotechniku, stavebnictví atd.); dále jsou samostatné průmyslové školy odborné: sochařské a kamenické, tkalcovské, pro zpracování dřeva, keramické, košíkářské, zámečnické, krajkářské a j. Průmyslové školy jsou čtyřtřídní (vyšší), dvojtřídní (mistrovské) i jednoroční. K nim druží se školy řemeslnické, kursy průmyslové, ro-
d i n n é š k o l y d í v č í a jiné zemědělské školství: rolnické školy dvojtřídní, střední školy hospodářské (3třídní). zimní hospodářské školy, školy lesnické (vyšší a nižší), zahradnické, vinařské a j.

P r a k s e: Zkušenosti žáků o těchto školách. Kde jsou nejbližše. Podmínky přijetí. Vyhlídky absolventů. Všiměj si prospektů těchto škol. Nelituj nikdy peněz ani času na vzdělání. „Čím více dobrých škol, tím méně kriminálů.“

c) Umělecká učiliště. Státní uměleckoprůmyslová škola v Praze. Akademie výtvarných umění (kde se vzdělávají akademičtí malíři, sochaři). Hudební a dramatická konservatoř v Brně (houslisté, pianisté a j. hudební umělci, hudební skladatelé, herci, operní zpěváci). Státní konservatoř hudby v Praze (umělci a skladatelé hudební).

V ý c h o v a: Zkušenosti žáků. — Čeští umělci. — Umění zušlechťuje a vzdělává. Naslouchej rád hudbě a zpěvu, pozoruj sochy a obrazy, zapisuj si, které jsi již viděl a co jsi slyšel (divadla, koncerty, výstavy atd.).

d) Školy vysoké. Poskytují důkladného vzdělání ve všech oborech lidské činnosti. Vyučují na nich učenci: přednášejí a konají s posluchači vědecké práce v laboratořích a jiných pracovnách. Patří k nim:

U n i v e r s i t y. Jsou rozděleny na fakulty, obvyčejně na 5: právnickou (kde studují budoucí právníci — úředníci, soudcové, advokáti, notáři — po 4 roky), lékařskou (5 let), filosofickou (kde se přednášejí vědy jako dějepis, jazykověda a j. — čtyřleté studium), přírodovědeckou (4 r.), bohosloveckou (4 r.; tu se vzdělávají kněží).

Tech n i k y. Tam studují se různé obory rázu praktického: stavebnictví pozemní, vodní, strojní, architektura, zemědělské inženýrství, chemie, elektrotechnika a j. a to 4—5 let, zeměměřičství 2 roky.

Při technice v Praze je vysoká škola obchodní (o třech ročnících).

Vysoká báňská škola v Příbrami (4 r.), zemědělská v Brně (4 r.), zvěrolékařská v Brně (4 r.), mistrovská škola při státní konservatoři, akademie výtvarných umění v Praze.

V čele vysoké školy je na 1 rok volený rektor; profesorský sbor volí si také děkany = správce jednotlivých fakult. Absolventi universit, technik, vysoké školy zvěrolékařské a zemědělské mohou složit přísné zkoušky, načež jim vysoká škola udělí titul doktorský podle starodávného práva a zvyklostí (doktor od lat. doctus = učený, doctor = učitel). V naší republice nesmějí se udílet tituly (šlechtické a jiné); titul doktorský je zachován; proč? Je zaslouženou odměnou píle. Značky: M. U. Dr., Ph. Dr., J. U. Dr. (= obojího práva, t. j. světského i církevního, iuris utriusque), R. N. Dr. (rerum naturalium = věci přírodních), Th. Dr., Techn. Dr. (doktor technických věd), Med. Vet. Dr. = doktor medicíny veterinářské (= zvěrolékař). Absolventi techniky = inženýři.

P o z n á m k a: Žákovské zkušenosti. — Karlova universita v Praze nejstarší ve střední Evropě. — Při vysokých školách vědecké ústavy badatelské. — Jak dlouho musí chodit do škol budoucí lékař? Význam vzdělání. — Kdo je učený (mnoho ví), vzdělaný (nejen ví, ale i dle toho žije), osvícený (moudrý, dovede sobě i jiným poradit v životních nesnázích, je šlechtný, žije pro jiné).

L á t k a k p o č t ů m i ú v a h á m: Na Moravě podle stavu ve šk. r. 1921/22 je 2695 škol obecných a 378 škol občanských. Českých obecných je 2037, německých 658, občanských českých 278, německých 100. Počet všech národních škol moravských 3073, počet tříd 9793. Na obecných školách bylo 31. XII. 1920 417.754 žáků, na občanských 59.919 žáků. Učitelských osob bylo (čes.) 9102, (něm.) 3082 (podle stavu v červenci 1922). — Obecné (řádové) školy na Slovensku. Je jich 3696 (r. 1921/22). Z nich 2648 slovenských, 91 rusínských, 749 maďarských, 112 německých, 77 slovensko-rusínských, 11 slovensko-maďarských, 8 slovensko-německých. — Z nich: 831 státních, 109 obecních, 1595 římsko-kat., 306 řecko-kat., 731 evang., 82 žid., 42 soukromých spolků. — Občanské školy: slov. 95, rus. 1, maď. 15, něm. 3, smíšených 6. Z nich státních 80, obec. 4, římsko-kat. 16, řecko-kat. 1, evang. 5, žid. 3, soukromá 1. — %?

R. 1921/22 bylo v ČSR. 388 středních škol a ústavů, z nich 204 čes., 45 slov., 8 rus., 120 něm., 7 maď., 1 polská. Z nich 308 veřejných, 80 soukromých. — Měly úhrnem 3104 třídy. Chodilo do nich úhrnem 103.489 žáků, a to 77.456 hochů, 26.033 dívek. Z nich 70.690 čsl., 900 rus., 24.242 něm..

5204 maď., 642 pol., 1738 žid., 39 jihosl., 10 angl., 7 rumun., 5 franc., 5 ital., 3 luž., 2 švéd., 1 bulh., 1 dánské národnosti.

V létě r. 1921 měla Karlova universita posluchačů na fak. právnické 3636, na lékařské 2520, filosofické 1237, přírod. 658, bohoslov. 27. úhrnem 8078 posluchačů. Universitní knihovna má 3921 svazků rukopisů, 407.000 svazků knih.

*

Ústavní listina zaručuje, že vědecké badání a hlásání jeho výsledků, jakož i umění jest svobodné, pokud neporušuje trestního zákona. Veřejné vyučování má býti zařízeno tak, aby neodporovalo výsledkům vědeckého badání Státní správa vyhrazuje si věchní vedení a dozor na veškeré vyučování a vychování i na soukromých ústavech.

*

Péče státu o zdravotnictví.

Jako v jiných kulturních státech i v ČSR zřízeno je **ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy**, jež má na starost:

1. **Potírání epidemických nemocí** (zřizuje karantény [v Pardubicích] a revisní stanice na pohraničí ku prohlídce osob podezřelých z nakažlivé nemoci, které přicházejí k nám zvláště z východu, anebo které se stěhují zvl. do Ameriky; vypravuje státní epidemiijní autokolony a přenosné infekční baráky, pro něž získává obsluhující personál; podporuje provádění dobrých vodovodů, podporuje kanalizaci, dozírá na zkoumání potravin, připravuje zákony na potírání chorob nakažlivých);

2. **boj proti lidovým a sociálním chorobám**, zvláště tuberkulose, zřizování nemocnic, sanatorií, oddělení, podpora Masarykovy ligy proti tuberkulose a j.

3. **Očkování** (proti neštovicím, vzteklině psů, a podobně).

4. **Dohled na nemocnice, lékárny** (upravuje lékárnické sazby (taxy), lázně (podporuje je a zřizuje nové, spravuje lázně státní); dále

5. **zřizuje a podporuje školy pro výcvik ošetrovatelského personálu;**

6. **pečuje o asanaci (ozdravení) měst;**

7. **pracuje o mezinárodních úmluvách zdravotnických**, zvl. se sousedními státy;

8. **vede boj proti alkoholismu** snahou o uzákonění předloh protialkoholických (zákon o zákazu podávání alkoholu mladistvým osobám; nařízení o kouření atp.);

9. **pečuje o zdárný rozvoj mládeže po stránce tělesné**, snaží se o obrodu pokolení vůbec (eugenika) atd.

Ministerstvu zdravotnictví podřízeny jsou zemské zdravotní rady (v hlavních městech zemí), poradní to sbory, zdravotní a zvěrolékařské referáty při zemských politických správách.

Každý politický okres má okresního lékaře a okresního zvěrolékaře, které ustanovuje ministerstvo zdravotnictví a kteří se starají o zdravotnictví svého okresu. Jim podřízeni jsou lékaři obvodní, obecní (městští), které jmenuje okres nebo příslušná obec. Jsou i obvodní a městští zvěrolékaři.

Tělocvičné spolky.

Tělocvik pěstujeme ve škole, mimo to mnozí navštěvujeme tělocvičná cvičení spolků tělovýchovných. Které jsou v naší obci? (Rozhovor.)

V naší republice jsou hlavní sdružení tělovýchovná:

Sokolstvo. Jest nejstarší českou organizací tělovýchovnou. Založeno bylo r. 1862 drem Miroslavem Tyršem a Jindřichem Fügnerem. „Sokol“ je útvar všennárodní, jeho příslušníky jsou občané všech vrstev, tříd i vyznání. Na konci r. 1921 čítalo Sokolstvo 618.150 duší v 3010 jednotách čili spolecích místních. Jednoty určité oblasti volené dle spojovacích prostředků sdruženy jsou v župy (na př. župa Havlíčkova, Pražská..), župy v Československou obec sokolskou.

Soustavnou výchovou tělesnou, poučnými přednáškami, knihami a časopisy stará se Sokol o tělesné i duševní ozdravení národa podle zásady „zdravá mysl ve zdravém těle“. Výsledky své činnosti podává na veřejných cvičeních, na župních a všesokolských sletech. (Podle A. Očenáška.)

Svaz Dělnických tělocvičných jednot. Trvá od r. 1897 a pracuje výchovou tělesnou i duševní na povznesení třídy dělnické. Pravého pochopení našlo toto sdružení po válce světové, kdy možno mu vnikati s výchovou tělesnou mezi nejširší vrstvy lidové. Svaz čítal r. 1920 1565 jednot s 220.000 příslušníky, po odtržení komunistů asi 900 jednot. Pořádá občas dělnické olympiady.

Federace Dělnických tělocvičných jednot československých. Ustavila se r. 1921. Je tělovýchovným sdružením strany komunistické; její organizace, způsob vzdělávání a cíle (pokud se tělesné výchovy týče) jsou podobné jako u ostatních spolků. Čítá přes 1000 jednot. V r. 1921 pořádala Spartakiadu.

Orelstvo. Čsl. Orel je katolická, kulturnětělocvičná organizace, která má za účel všestranně pěstovati výchovu

tělesnou i duševní v duchu křesťanském a národním. Čítá přes 1100 jednot se 140.000 dušemi. Pořádal r. 1922 I. říšský slet v Brně. (Podle Hajna.)

Sport.

(Rozhovor o kopané, tenisu a j. sportech dle zkušenosti žáků.)

Sport vznikl v Anglii. Rozumíme jím tělovýchovné hry a zábavy. Sport posiluje a pružnými činí svaly a vnitřní orgány, zoceluje nervy, bystří smysly; napíná vůli k výkonu a cvičí ji, ukládá si práci, námahu a odříkání dobrovolně. Má i léčebný účinek. Prospívá tak jednotlivci a celému národu. (Podle V. Heinze-Henryho.)

Nejznámější sporty u nás jsou:

K o p a n á, oblíbená zábava hochů, bohužel často příčina nesvárů a surovosti.

Ř e c k o - ř í m s k ý z á p a s (pozor, aby to nebyla pranicel!).

B o x — o jehož výchovné ceně lze silně pochybovati tam, kde není řádně pěstován.

T e n i s, h o c k e y — sport velmi vhodný.

B r u s l e n í, s á ň k o v á n í, l y ŝ o v á n í, p l o v á n í, v e s l o v á n í — o jichž ceně netřeba ani mluvit, na něž ve škole stále upozorňujeme a kteréž organisujeme v hodinách tělesné výchovy.

J í z d a n a k o n i, š e r m — nepadají ve škole národní v úvahu. O škodlivosti cyklistiky se příležitostně zmiňujeme.

Příležitostně dlužno poučit děti o ceně společenských her a „tichých sportů“: doporučíme hru v š a c h y, d á m u, d o m i n o, zošklivujeme jim hru v k a r t y, ne snad, že by hra sama o sobě byla něco špatného, ale že se přechasto se špatností poji (ztráta času, zdraví, peněz; jednotvárnost hry otupuje ducha).

S b ě r a t e l s t v í (poštovních známek, mincí, přírodnin a pod.) Všeho s měrou! (Chlapec raději nejl, aby si mohl koupit tu či onu známku; přílišná náruživost ve sbírání brouků, motýlů, rostlin přírodu olupující!). Jinak věru nelze než sběratelství schvalovati, neboť je zábavné i užitečné.

H r y. V občanské výchově příležitostně doporučujeme je mládeži a také s ní provádíme (honičky, házené a j.; skautské hry). V tomto bodě souvisí výchova tělesná s občanskou co nejlížeji a vzájemně se podporují a doplňují.

Turistika.

(Rozhovor o výletě, cestování. Projekt budoucího výletu, vycházky. Velcí cestovatelé.)

Často vidíte barevné (červenobílé) značky na stromech a zdech. Co značí? Také informační tabulky bývají na nádražích, na obvodu osady a pod. Ukazatelé cest. Sloupy na rozcestí. Milníky.

Označení tato pořizuje dílem obec (okres, stát), dílem turistický spolek (odbor), jichž na 172 je združeno v K l u b u č s l . t u r i s t ů .

Stará se o povznesení turistiky poučnými přednáškami, časopisy, knihami, mapami, „Průvodci“, zřizováním a úpravou cest a stezek (Riegrova stezka, Jiráskova, Posázavská a j.), značek, chat, útulen, nocleháren, záchranou starých památek (hradů, tvrzí) atd. (Podle dra J. Kropáčka.¹)

P o z n. Učivo občanskovýchovné se koncentruje se zeměpisným (vlastivědným), se slohem (náš výlet), četbou. Připojíme vyprávění o cestovatelích. Organisujeme výlety a vycházky.

*

Karel Havlíček Borovský o cestování:

„Cestováním po rozličných cizích krajinách poznáváme důkladněji svou vlastní otčinu. Obyčejně si člověk toho, co pořád jako všední okolo sebe vidí, nevelmi všímává; kdo však mezi jinými národy pobyl, dovede domácí svou národnost oceniti. Dobré obyčeje a chvalitebná zřízení cizozemská učí nás chápati nedostatky a chyby ve vlasti a vzbuzují v nás svatou snahu o napravení; ze špatných způsobů a z nerozumných ústavů jinonárodních dovtipíme se předností a krásných stránek své země, a tím vzrůstá k ní naše vážnost a láska. U nejvzdělanějších národů najdeme mnoho chybného pro výstrahu, a u každého sebe opovrženějšího vyskytne se přec něco řádného pro ponaučení.“ (Obrazy z Rus.)

Skautství (junáctví).

Slavný americký zálesák Ernest Thompson Seton, proslulý malíř zvířat, lovec vlků, přítel Indiánů a geniální spisovatel životopisů divokých zvířat, sezval si hochy, trávil všechn čas v dusných třídách, učebnách, světnicích, zatím co venku příroda svými krásami hýřila, a žil s nimi v lesích, dav tomuto sdružení zákon indiánský. Tak založil organisaci, která brzy vzrostla a dala vznik

¹) V Hajnově „Ročence“ na r. 1923.

sdužení mládeže, zvané skauti. Názvu skaut bylo dávno užíváno v anglické armádě pro vojáky, kteří šli napřed, hledali cestu a podávali zprávy o krajině a situaci hlavnímu voji („to scout“ = stopovati). Ve výcviku skautů vojenských proslul generál Baden-Powell, jenž zorganizoval skauty-chlapce po válce burské. Z Anglie rozšířilo se hnutí skautské po celém světě.

Skautství (česky junáctví) znamená výchovu k čistému lidství zkušeností, prací, životem v přírodě a shodným s přírodou. Snaží se o obrození národa a smír mezi národy.

Svaz skautů v RČS sdružuje přes 21.000 skautů v 760 oddílech. Oddíly mají své vůdce. Oddíly a družiny podnikají výpravy, na nichž učí se poznávat přírodniny, hledat ztracenou cestu, měřit, kreslit terén, zkoumat povětrnost, stopovat. Cvičí se v chůzi, plování, šplhu a pod.; učí se šetřit a pěstovat zdraví, poskytovat první pomoc; rozdělávat oheň, konat rozmanité práce (uvařit, sestrojít sluneční hodiny, ptačí budku, sestavit chatrč, stan atd.).

Pozn. K organizaci skautství: Miloš Seifert, „Přírodou a životem k čistému lidství“. (Děd. Komenského.) — Zřídíme skautskou družinu třeba zatím bez krojů a pomůcek.

*

Nepřítel lidstva.

III. Největší nepřítel lidstva je jen $\frac{1}{500}$ mm (2μ) veliký a podobá se tyčince, viditelné jen v silném zvětšení drobnohledem. Jmenuje se bacillus tuberkulosní a působí jednu z nejhroznějších nemocí, jež zákeřně napadá všechny ústroje lidského těla, hlavně plíce, a ničí bez smilování statisíce životů — souchotiny.

Již starověcí lékaři Hippokrates a Isokrates ve 4. stol. př. Kr. nemoc tuto znali a za nakažlivou prohlásili. Teprve však r. 1865 francouzský lékař Villemain dokázal přenosnost tuberkulosity a r. 1882 německý profesor Robert Koch objevil tuberkulosního bacila a ukázal lidstvu jeho největšího nepřítele. Kdežto dříve se myslelo, že příčinou tuberkulosity je sociální bída (nedostatek výživy, špatná jakost potravin, špatný byt atd.), bylo nyní nade vší pochybnost zjištěno, že ku vzniku nemoci je třeba bacila-cizopasníka, který vylučuje ze sebe jed plíce ničící. Potvrzeno však, že sociální bída je velmi dobrou příležitostí, aby zárodky nemoci mohly se uchytit, rozmnožit a vykonat zhoubné dílo. Proto říkáme o tuberkulose, že je nemoc sociální, společenská.

Lékaři vypočítávají, že třetina všech úmrtí od 15 do 60 let je zaviněna tuberkulosou; ba tvrdí se, že neviditelní nepřátelé, zárodky souchotin, jsou v každém dospělém člověku, číhajíce na vhodný okamžik, aby zahubili svého hostitele. Nejvíce tuberkulosních měla (a mají) města ruská, po nich (před válkou) následovala rakouská: Vídeň a Budapešť. V Čechách, na Moravě, ve Slezsku zemřelo za r. 1898 32.852 tuberkulosních. Za desetiletí 1893-1902 zemřelo v Praze šesti nakažlivými nemocemi 4.449 lidí, kdežto samotnou tuberkulosou 13.070. Na 1 milion lidí umírá tuberkulosou v posledním desetiletí:

v Rusku 3986 (nyní jistě značně více); na Slovensku 3830; v býv. Rakousku 3625; v Čechách 3500; v býv. Uhrách 3484; ve Francii 3023; v Německu 2245; v Anglii 1958.

Porovnávejme!

Do těla dostávají se zárodky tuberkulosy nejčastěji vdechováním. Usadí se v plicích zvláště ve hrotech a působí rozpad plicní tkáně, jež se vykašlává, takže vznikají v plicích doupata a člověk umírá. Také potravou zanesou se bacily do těla (do oběhu krevního a do plic). Zvláště nebezpečné jsou chrchle nemocného; bylo vypočteno, že jediný člověk vykašle za den na 7.200 milionů bacilů, které se rozšiřují, nechají-li se chrchle zaschnouti, takže se rozpráší do vzduchu; tam na štěstí ničí je slunce v několika minutách, může-li k nim přímo; zato ve vlhku a temnu se jim dobře vede a dlouho vydrží (i 6 neděl na stěnách pokoje, kde nemocný kašlal). Je tudíž nejvýše důležitě, aby lidé používali řádných plivátek, jež by měla být všude, zejména ve všech veřejných budovách, na ulicích, v sadech. V Australii trestá se pokutou, kdo plije na ulici, v Norvéžsku vyloučí se plivající cestující z dopravy.

Tuberkulosa přenáší se též při mluvení, kašli, kýchání souchotinářů jemnými kapénkami, které souchotinář vdechuje, a při líbání. Také šaty, peřiny, prádlo, knihy, kuchyňské nářadí, jichž souchotinář užívá, jsou zdrojem nákazy. Zejména pozor na knihy z veřejných knihoven! Nebezpečné je mléko, máslo, tvaroh, sýr, maso z tuberkulosních zvířat.

Podmínky vzniku tuberkulosy. Bacily musí mít dostatek životní síly. Zeslabený bacil (slunečním světlem, teplem atd.) pozbývá účinnosti. Musí jich být hojně, neboť zdravé tělo podnikne boj s vniklými zárodky; zejména bílé krvinky prostupující stěny cévní spěchají na ohrožené místo a pohlcují do sebe bacily; menší množství jich snadněji zmohou. Aby bacily, jež se v těle usadily, mohly zahájit

zkázonosnou činnost svoji, k tomu je potřebí zeslabení organismu stářím, přestálými těžkými nemocemi (chřipkou, zánětem plic a j.), a l k o h o l e m, podvýživou nebo nesprávnou výživou, nadměrnou prací tělesnou nebo duševní, rozčilením, starostmi, nezdravým zaměstnáním a pobytem v nečistých místnostech se špatným vzduchem (v továrnách, dílnách). Nachlazením souchotiny nevznikají.

Tuberkulosa je vylečitelná. Podávání léků, čistota vzduchu, slunce, odpočinek, silná strava, otužování, dechová cvičení jsou pomocníky člověka v boji proti tuberkulose. Zejména odborné léčebny, sanatoria, ozdravovny, přímořské kolonie, vydržované jednotlivci, státem, Masarykovou ligou proti tuberkulose, umenšují značnou měrou nebezpečí, buď vyhojením nemocných nebo aspoň osamocením jich; desinfekce, zachovávání zdravotnických zásad, opatrnost zabraňují šíření se nemoci.

O potírání tuberkulosy stará se stát ministerstvem zdravotnictví (viz výše). Ministerstvo sociální péče snaží se zlepšiti životní poměry dělnictva (úpravou pracovní doby, dozorem na zdravotnictví v podnicích, sociálním pojištěním), což je první podmínkou dobrého výsledku v boji proti tuberkulose. Červený kříž a zvláště Masarykova liga všemi silami snaží se nemoc potříti. (Dle MUDra E. Semeráda „O souchotinách“ a prof. dra J. Honla „Ochrana a boj proti tuberkulose“.)

Počet úmrtí tuberkulosou na 100.000 obyvatel v různých zemích za rok 1918: ve Švýcarsku 145, v Anglii 169, v Holandsku 203, v Prusku 240, v Čechách 362, na Moravě 410 (z letáku Červ. kříže).

Jak se uchrániti tuberkulosy: (Pravidla prof. Leydena.)

1. Nedopusťte, aby tuberkulosní nemocní na vás kašlali nebo vás líbali.
2. Neplivejte nikdy na podlahu.
3. Zachovávejte úzkostlivou čistotu svých rukou, šatstva a prádla.
4. Tuberkulosa je nemoc bytová a proto do každého obydlí musí míti hojný přístup světlo a vzduch.
5. Vyživujte se rozumně a otužujte své tělo.

Dispensáře (sociální poradny) jsou místa, kde podezřelí z tuberkulózy jsou vyšetřeni odborníkem a poučeni, jak se mají léčit. I zdraví lidé mají se dáti občas prohlédnouti a tak ujistiti se o svém zdravotním stavu. Lékaři a sestry (ošetřovatelky) poradny dohlédnou, je-li třeba, na nemocné i v jejich domově.

*

Nemoci nakažlivé.

K nim patří zejména neštovice, tyfus střevní, úplavice, cholera, skvrnivka, mor, záškrť, růže, ztrnutí šije, spalničky, mázdřivka. Zvláště cholera a mor byly nemoci velmi obávané, nyní se již na štěstí ve střední Evropě neobjevují. Morové rány r. 543, 1347, 1349, 1350, 1360 pohubily množství evropského obyvatelstva; nečistota středověkých měst zle se mstila na lidech. Ještě na samém konci 18. stol. bylo v Paříži zvykem po západu slunce vylévati z okna výkaly přímo na ulici, takže chodci si nestačí stěžovati na „přestrašný déšť neřádův“ a konšelé vydávají zákazy znečišťovati ulice, schodiště, sochy; ba ještě v druhé polovici 19. stol. nebylo v Paříži záchodů v mnohých domech. V nečistotě dařilo se ovšem dobře nakažlivým nemocem.

*

Jak se uchráníme nákazy?¹⁾

III. Původcem těchto chorob jsou bacily, které za vhodných podmínek neobyčejně rychle se množí. Dostanou-li se do těla a najdou-li zde vhodnou půdu pro množení své, mohou dáti podnět k propuknutí nemoci.

Je-li však ústrojí tělesné zdravé a neporušené, často i větší množství nákazy nestačí k úplnému vývoji nemoci. Jest jisto, že jest třeba jisté nálady tělesné, aby z nákazy nemoc se vyvinula.

Bylo dokázáno, že cholera i ostatní choroby nejvíce rádí mezi lidmi nesprávně žijícími a nestřídmými, nedbalými čistoty vlastního těla a okolí. Rovněž se pozorovalo v době cholery v Hamburku, že vždy vzniklo více onemocnění ve dnech následujících po neděli a svátku, kdy pobyt v hostincích a různé zábavy svádí k nestřídmosti.

Z toho vyplývá, že nejlepší ochranou proti nemocem těmto jest spořádaný život, čistota bytu i vlastního těla a střídmost ve všem. Každá výstřednost a prudká změna v dosavadním životě zeslabuje odpor těla proti nákaze.

¹⁾ Z brožurky „Chraň se nákazy“ od dra J. Karáska, Brno, 1915.

Bacily potřebují k životu a zvláště k rozmnožování svému většinou vlhko a střední teplo. Vysoká teplota a silný mráz je ničí; proto všechny předměty, které byly delší dobu vařeny anebo pečeny, pozbývají nebezpečí nákazy, ovšem jen na tak dlouho, dokud nebyly znovu znečištěny.

Mimo to některé látky uměle vyrobené nákazu bezpečně ničí; kyselina karbolová, lysol, vápno, ocet a j. Užívá se jich značně zředěných, jelikož zvláště kyselina karbolová nerozředěná i lysol jsou tekutiny nebezpečné, působící na těle těžké popáleniny.

Hojné větrání a přístup slunce do bytu, otírání prachu tak, aby se nezvířil do vzduchu, poněvadž může obsahovati zárodky choroby přinesené do bytu zvenčí, vyklízení všech odpadků, které by mohly zahnívati, větrání peřin, prádla a šatů, zvláště přímo na slunci, náleží k základním požadavkům čistoty v době nebezpečí nakažlivých chorob.

Čistota půl zdraví!

Šíření nákazy chorob těchto jest tím snadnější, že bacily pouhému oku jsou neviditelné. Často stačí jen krátký a nepatrný styk s nemocným, aby část nákazy zůstala lpěti na osobě zdravé a dostane-li se pak do těla, může způsobiti onemocnění.

Nákaza může se však přenášeti i nepřímou, buď osobou, která s nemocným se stýkala, sama sice ne onemocněla, ale přenesla nákazu na šatech, rukama a jinak na osobu další, anebo i předměty, na př. knihami, jichž nemocný, po případě uzdravující se užíval.

Jest nesnadno sledovati cesty nákazy; nedomnívej se však, že jí tu není, nevidíš-li jí!

Onemocní-li tedy v místě mnoho lidí chorobou nakažlivou, jest radno navštěvovati veřejných míst, kam chodí mnoho lidí, zvláště neznámých, jako hostince, divadla atd.

Zejména není radno bez krajní nutnosti vcházet do záchodů veřejných, zvláště na nádražích, ve vagonech železničních atd., jichž užívají lidé neznámí, často i z krajín zamořených jedoucí, anebo lidé, kteří již mohou býti nemocní. Tím nebezpečnější jest, vcházet do domů nebo světnic, kde jsou nemocní.

Ruce vydány jsou nejvíce znečištění. Běříme do nich různé předměty, o nichž nevíme, nelpí-li na nich nákaza: zouváme boty, v nichž chodili jsme na ulici, saháme na kliku, která byla v ruce mnoha lidí neznámých atd. Za jídla pak, na př. bere-me-li chléb atd. holou rukou, nákaza snadno přenesa se do úst. Mnozí lidé pak mají mimo to zlovyk, že rukama často otírají ústa, strkají prsty do úst, nasliňují je při čtení obra-

cejíce listy a p. Nečistota pod nehty chová vždy nebezpečí nákazy.

Proto jest nutno ruce častěji za den, zejména po zouvání nebo obouvání, čištění šatů a oblékání vůbec důkladně umýti mýdlem, rozhodně pak před každým jídlem a před spaním. Máme-li podezření, že byli jsme ve styku s onemocnělým nebo s předměty, na nichž by mohla lpěti nákaza, nestačí omytí jen mýdlem, nýbrž nutno k tomu užítí karbolové vody nebo lysolu, a sice roztoku dvouprocentního. Voda tak připravená prodává se v lékárnách a obchodech se zbožím lékárnickým, kdež lze obdržeti také ještě jiné desinfekční prostředky, jako odorit, mýdlo odoritové a j.

Při tom však stále ještě máme si připomínati, že ruka ani prsty nepatří k ústům, tím méně do nich!

Nepodávejme holé ruky osobám neznámým! Rukavice chrání před znečištěním ruky.

Máme-li dále na mysli, že výkaly nemocných, v nichž jest množství zárodků choroby, mohou se dostat různým způsobem i na ulici a odtud na boty a jimi zase na podlahu světnic, vzpomeneme si vždy, že jest nebezpečno oprašovati si boty kapesníkem, jímž utírají se potom nos i ústa, jakož i jísti chléb, ovoce neb potraviny vůbec, které nám spadly na zem.

Nejez lžící a vidličkou, a nepij z nádob, kterých užívali lidé neznámí, dokud nebyly náležitě očištěny.

Vyplachování úst neděje se jen proto, aby odstranil se zápach z úst, ale přispívá i k čistotě úst vůbec a může odstraniti i nákazu do nich vniklou, užívá-li se k němu vhodných prostředků, zvláště rozpustí-li se ve vodě několik zrníček nadmanganu draselnatého, až se voda zbarví slabě růžově.

Plivati volně na podlahu nebo na ulicích jest nebezpečný nezpůsob, jenž může přispěti k rozšíření chorob.

Nejsnadněji přenáší se však nákaza potravinami, pojídají-li se syrové. Nejnebezpečnější jest ovoce, jež obyčejně přejde mnohou rukou než dostane se se stromu do úst, jakož i zelenina, která již ze zahrady může býti znečištěna nákazou, zalévá-li se vodou znečištěnou. Proto jest radno jísti ovoce jen dokonale očištěné a oloupané a zeleninu jen náležitě uvařenou.

Na otevřených krámcích prodavaček na ulicích znečistí se veškeré vyložené zboží, pečivo, ovoce, cukrovinky, nakládané okurky a p. prachem z ulice i mouchami, a nečistota velmi snadno může obsahovati nákazu. Nekupujme a nejezme tedy nic takového, co není před znečištěním chráněno skleněnými poklopy. I v kupeckých a uzenářských krámech jest též opatr-

nosti třeba; uzeniny, které obsahují v sobě mnoho ledku, jehož se ve velkovýrobě užívá k nakládání masa, mohou mimo to k vývoji cholery značně přispěti a jest proto radno vystříhati se jich, je-li nemoc již v místě.

Poněvadž v zeslabeném ústrojí zaživacím choroby nakažlivé snadněji se vyvinou než v ústrojí zdravém, jest radno, abychom se varovali všeho, co žaludek a střeva příliš dráždí a zvláště co přivádí průjem. Mnoho ovoce a okurků škodí vůbec; mimo to však i jiné potraviny u různých osob mohou způsobiti průjem, což závisí od povahy jejich. V době nakažlivých chorob těchto jest radno věnovati více pozornosti než jindy každému průjmu, zejména opakuje-li se častěji. Lidé, kteří i jindy trpí častými průjmy, musejí býti zvláště opatrní. Přes to však nutno dbáti, aby žaludek i střeva byly v dobrém stavu, aby chuť k jídlu byla dobrá a také zažívání a vyměšování bylo pravidelné. Dostatek pohybu tělesného, po případě alespoň vydatná každodenní procházka udrží zaživací ústrojí jinak zdravého člověka v dobrém chodu.

N e o b y č e j n ý v ý z n a m á p i t n á v o d a. Bylo nad veškeru pochybnost zjištěno, že nákaza cholery, úplavice a tyfu nejsnadněji šíří se vodou. Vytéká-li nečistota ze záchodů neb hnojišť, na které vylévají se výkaly osob nemocných, do řek nebo potoků, máchá-li se v nich prádlo z nemocných, nebo prosakuje-li do studně voda z takových hnojišť, dostává se nákaza do vody, třebas i zdála se pouhému oku úplně čistou. Užívá-li se takové vody k pití nebo umývání, nakazí se často veliké množství osob zdravých. Bylo zjištěno, že choroby nakažlivé šíří se zvláště podél potoků a řek, kolem rybníků a některých studní a často bylo možno zcela přesně určití první případ onemocnění, od něhož vznikla nákaza vody.

Proto pijme jen takovou vodu, o níž určitě víme, že jest zdravá. Ve velkých městech vede se dobrá voda často z daleka a není proto obavy, tím spíše, jelikož se voda častěji zkoumá, neobsahuje-li nákazy. Kde však vodovody berou vodu z řek, není radno ji vůbec pít, rovněž i ze studní a pramenů neznámých. Z potoků a řek nesmí se voda pít nikdy!

Není-li jiné vody po ruce, jest radno v době nebezpečí cholery, úplavice nebo tyfu vodu k pití napřed svařiti. Přidá-li se po vychladnutí k ní trochu vína, octa nebo prášku z kyseliny citronové, kterou koupiti lze v lékárnách, nabude voda zase příjemnější chuti. Vody minerální jsou obvykle bezvadné. Odvar čaje, třezalky, nebo listí ostružinového dobře též hasí žízeň.

Rovněž mělo by se jen svařené vody užívat i k mytí těla a nádobí. Utírání nádobí, vidliček, nožů a p. musí se dít čistými

utěrkami; je-li snad nemoc v rodině, nutno utěrky vždy pečlivě vyvařit a suché uschovati tak, aby nemohly se znečistiti nákazou.

Velmi snadno přenáší se nákaza též mlékem, znečistí-li se buď hned za dojení anebo přiléváním vodou, tím spíše, poněvadž se v něm nákaza dlouho udržuje a množí. Proto jest požívání syrového mléka nebezpečno a nemělo by se požívat jinak než vařené. Nebezpečným může se státi i máslo a sýr, neboť vyrábí se z mléka syrového.

Zvláštní pozornost nutno věnovati hmyzu. Jest určité zjištěno, že mouchy mohou přenášeti choleru, vši a blechy, po případě i štenice tyf skvrnitý a mor.

Proto jest nutno všemožně dbáti o jich vyhubení. Mouchy a blechy kladou vajíčka do prachu ve šterbinách podlahy, kde vylíhlé larvy mohou se zničití mazlavým mýdlem nebo karbolovou vodou. Vši na hlavě zničí se buď kařovým olejem, šedou mastí, po případě petrolejem, v šatech buď tím, že dají se na nějakou dobu do bedny, naleje se tam benzinu (pozor na oheň!) a šterbiny zamaží se hlinou, anebo vloží se na několik hodin do vytopené horké peci, ze které ovšem bylo uhlí vyhrabáno.

Proti mouchám možno se brániti hustými sítěmi v oknech, lepkavými papíry a odvary „dřeva na mouchy“, proti ostatnímu hmyzu natřením těla karbolovou vodou, nebo postřikáním prádla, zejména ponožek, kařovým olejem.

Nelze-li se vyhnouti styku s nemocným, na př. jsme-li nuceni jej ošetřovati, mějme stále na paměti, že cesta nákazy vede hlavně ústy. Nedotýkejme se nemocného více než jest třeba a pokud možno nepřibližujeme se k němu obličejem. I lékaři a ošetřovatelky ochráni se nákazy jen vlastní pozorností.

V místnosti, kde nemocný leží, nesmí ošetřovatel nic jísti, ani kouřiti.

Vedle ochrany své vlastní musíme i o to dbáti, aby nákaza z nemocného nešířila se dále. Proto výkaly, jakožto nejnebezpečnější nositel nákazy musejí se dříve dokonale umořiti, než se vynesou ze světnice. K tomu užívá se nejčastěji vápenného mléka, jež se vytvoří, přileje-li se do hašeného vápna čtyřnásobné množství vody a směs se rozmíchá. Na výkaly nemocného nalejeme do nádoby stejné množství vápenného mléka; směs nechá se nejméně hodinu státi, než se smí vylíti do záchodu.

Oděv a prádlo nemocných musí se dříve, než se dá do prádla, vložit do pětiprocentní vody karbolové (jeden díl kyseliny na dvacet dílů vody) nebo lysolu, nebo alespoň do roztoku mazlavého mýdla draselnatého (1 kg mýdla asi na 35 litrů vody). Prádlo musí se v tekutině této nechat úplně ponořené

nejméně 12 hodin, než se může vymáchat i a vyprati, nejlépe úplně zvlášť. Části oděvu, které se nemohou prát, alespoň vykartáčují se důkladně pětiprocentní karbolovou vodou nebo lysolem a za vlhka řádně vyžehlí horkou žehličkou.

Předměty, kterýchž není možno tímto způsobem vyčistiti, natrou se alespoň vodou karbolovou nebo lysolem. Podlahu ve světnici nemocného jest třeba rovněž častěji opláchnouti karbolovou vodou, aby se z ní nákaza nevynášela na botách.

Kdo pere prádlo z nemocných, jest zvláště vydán nebezpečí nákazy a musí býti velmi opatrným a po prádle vždy ruce a celé paže dokonale očistiti.

Záchodům v domech, kde nemoc se objevila, jakož i je-li nemoc v místě, jest zvláště třeba věnovati zvýšenou pozornost, často je splachovati, nalévati do nich každodenně alespoň litr vápenného mléka a otíratí sedlo karbolovu vodou, draselnatým mýdlem nebo alespoň octem.

Uzdraví-li se nemocný nebo nezemře-li, musí se celá světnice důkladně vyčistiti než se jí smí užívati osobami jinými. Stěny a strop nutno znova důkladně vyběliti, veškerý nábytek a podlahu dokonale otřítí karbolovou vodou, ložní prádlo i ostatní vyčistiti způsobem výše uvedeným a spáliti slámu ze slamníku a předměty méně cenné, které nedají se snadno vyčistiti.

Oblékati prádlo nebo oděv po zemřelém bez dokonalého vyčištění jest velmi nebezpečno. I potom, když bylo vyčištěno, jest radno vyložiti je ještě na deset až čtrnáct dní ven na slunce.

Ve městech obstarává se desinfekce, toto čištění prádla a bytu zvláštními zřízeními.

Uzdraví-li se nemocný, nesmí vycházeti mezi ostatní lidi dříve než asi za tři neděle. Však i lidé, kteří přišli z krajín zamořených, kde je nákaza cholery a úplavice, musejí alespoň pět dní zůstatí osamoceni, dokud není jisto, že nepřinesli v sobě nákazu. Mohli by přenéstí nákazu na okolí své.

Každé podezřelé onemocnění musí se záhy ohlásiti na obecním úřadě.

Z domů, kde leží nemocní chorobou prudce nakažlivou, nesmí mládež choditi do školy a dělníci do práce, dokud lékař nedá k tomu svolení.

Šetřici co nejbedlivěji nařízení lékařových!

Budeš-li pak vždy dbáti připomenutí těchto, nemusíš se báti nákazy, i kdyby některá nemoc v místě hojněji se objevila. Čistota, pořádek a klidná mysl jsou hradbami, kterými choroby ty se nedostanou.

Cvičení. Příprava desinfekčních prostředků (roztoku hypermanganu, lysolu a p.). — Jak větráme, meteme, otíráme prach. — Vyplachování úst. — Destilace vody. — Ničení much a různých příživníků a cizopasníků. — Zhotovení sítěk proti mouchám do oken, příprava lepu na mouchy. — Desinfekce a t. d.

*

P é č e s t á t u o s l a b é .

Ministerstvo sociální péče stará se o občany, kteří potřebují pomoci, neboť sami se nemohou o sebe dostatečně postarati. Takových občanů je v každé době a v každém státě dosti. Bylo by necitelné, aby stát, t. j. všecko občanstvo, dle své síly nepřispěl ku pomoci nejubožejším. Také by to nebylo rozumné, neboť stát, který má příliš mnoho slabých jedinců a nestará se o ně, přichází o národní jmění (slabí nemohou vyráběti, ale musíme žítí), dává růst nespokojenosti jedněch proti druhým, dopouští útisk slabšího silnějším, tedy dopouští něco nespravedlivého; takový stát nestojí pak na dobrých základech. Proto v nynější době se věnuje společenské péči mnoho pozornosti.

V obor ministerstva sociální péče u nás patří podpora válečných poškozených (invalidů), sirotků, dětí opuštěných, zmrzačených, nemocných, lidí bez vlastní viny nezaměstnaných: ministerstvo dozírá na sociální pojišťování (jež bude všeobecně povinné), na organizaci práce (na př. dobu pracovní, práci nedospělých, na zřízení dílen), dozírá na družstva výrobní i spotřebitelská, pečuje o bytové poměry (poskytuje peněžitě podpory a půjčky obcím, družstvům i jednotlivcům, kteří stavějí obytné domy a tak odstraňují bytovou nouzi).

Činnost ministerstva podporují rozmanité dobročinné spolky, zejména též Zemské komise pro péči o mládež (a Okresní komise pro péči o mládež), jež zřizují výchovny, sirotčince, útulny, ozdravovny a j. dobrodějně ústavy pro mládež.

P o z n á m k a. Naše Okresní komise. Jsme jejími členy? Sbírky pro ni. — Jak se chovám k lidem slabším, zmrzačeným, nemocným. Jak je mohu podpořiti; nejen svou pomocí, ale také i přimluvou u dobrých lidí. Almužnu dávat a podporu udílet = umění; nesmí obdarovaného ponížiti a darujícího povýšiti. „Akrobati dobročinnosti“: něco dají a již s tím letí do novín. (Viz příslušná hesla!)

L á t k a p r o p o č t y: V ČSR. je dětí do 14 let asi 3 mil. Válečných sirotků 300.000! ? %. Před válkou bylo v Čechách

50.000 dětí potřebných péče. Na Slovensku bylo v posledních letech jen ve státní péči více než 50.000 dětí. — V ČSR. je 14 ústavů pro hluchoněmé asi s 900 místy, 8 ústavů pro děti zmrzačené, 8 pro slepé, 10 pro slabomyslné, 4 pro padoucníci stížené, 26 pro mládež zpustlou. Sirotčinců v Čechách 91, na Moravě 68, ve Slezsku 6, na Slovensku 19, v Podk. Rusi 1.¹⁾

Podpory v nezaměstnanosti v ČSR.:

r. 1918-19	260,532.480 Kč,
r. 1920	94,978.185 Kč,
r. 1921	76,165.845 Kč,
r. 1922	88,148.944 Kč.

Průměrně podporováno měsíčně r. 1919 169.561 nezaměstnaných, r. 1920 51.119, r. 1921 30.939, r. 1922 28.991.

Na konci r. 1921 bylo jen v Čechách 330 válečných slepců. Válečných invalidů je

v Čechách	130.000.
na Moravě a ve Slezsku	61.000.
na Slovensku	45.000.
v Podkarpatské Rusi	10.000.
	246.000;

s příslušníky rodin invalidů = 726.800 lidí!! (Stopy války!)
Náklad na válečné poškozence v r. 1923 činí 469,259.355 Kč (průměrná renta?).

*

Veřejné práce.

Ministerstvo veřejných prací pečuje o stavebnictví pozemní, silniční (stavba státních cest), mostní, vodní (regulace řek, přehrady), o hornictví, zvláště státní, o státní ústavy: radiologický, geologický a j., o průplavy, zdymadla a jinou úpravu vodních cest, o vzduchoplavbu, elektrisaci státu, zvelebování průmyslu a živností, o cejchovnictví, o hospodaření s uhlím a naftou a j.

Při ministerstvu zřízen je ústřední inspektorát pro cejchovnictví, jemuž podléhají čtyři zemské cejchovní inspektoráty dozírající na činnost cejchovních úřadů (= v každém okrese politickém). Úkolem cejchovních úřadů je zkoušení míry, váhy a závaží a označiti je jako správné. Teprve potom smí se jich používat v živnostech a obchodě. Značka = cejch.

Působnost ministerstva veřejných prací je rozsáhlá a důležitá, neboť podporuje činnost zemědělskou, průmy-

¹⁾ Z „Ročenky“ dra Hajna pro r. 1923, str. 411.

slovou i živnostenskou (na př. podporou elektrisace) a tím přispívá ku vzrůstu národního bohatství a blahobytu.

*

V e ř e j n á d o p r a v a .

Vrchní správu veřejného dopravnictví vede ministerstvo železnic a ministerstvo pošt a telegrafů.

Ministerstvo železnic dohlíží na všechny železnice (státní i soukromé) v republice. Státní železnice spravuje. Uděluje koncese železniční a podporuje jich stavbu zajištěním určitého nejmenšího výnosu (dráhy garantované, zvláště menší trati l o k á l n í). Dozírá na stavbu tratí, na pracovní poměry zaměstnanců při stavbách, zestátňuje soukromé železnice, vydává jízdní řády a pravidla pro dopravu osob i věcí, jakož i dopravní sazby. Všechny sazby kterékoliv dráhy musí být jím schváleny.

Při ministerstvu železnic funguje státní rada železniční jakožto poradní sbor.

Ministerstvu železnic podřízena jsou ředitelstva státních drah (v Praze, Plzni, Hradci Králové, Brně, Olomouci, Bratislavi a v Košicích) a generální inspekce čsl. železnic. — J í z d n í ř á d .

*

Ministerstvo pošt a telegrafů spravuje všechny poštovní, telegrafní a telefonní úřady v republice. Pošta dopravuje zásilky listovní (dopisy, tiskopisy), peníze, zboží i osoby — poštovní spojení vlakem, autobusem, povozem, letadly, loďmi, pěšky koňmo atd. (O dopravnictví viz níže.)

Telegraf, telefon, radiotelegraf a radiotelefon (jiskrová telegrafie a telefonie) souží k nejrychlejšímu podávání zpráv. Zřizovati telegraf není soukromníkům dovoleno vůbec, telefon pouze s dovolením státu (uvnitř domu bez povolení).

Ministerstvu pošt a telegrafů jsou podřízena ředitelstva pošt a telegrafů (v Praze, Pardubicích, Brně, Opavě, Bratislavi a v Košicích); starají se o poštovní dopravu ve svých obvodech.

Ministerstvo pošt dozírá též na poštovní úřad šekový, kde koncem r. 1921 bylo zapsáno 63.739 majitelů účtů. Vklady za r. 1921 činily přes 81 miliard, výplaty o něco méně. Poštovní úřad šekový ulehčuje velmi placení. Obchodník A. otevře účet vloživ malý obnos do pošt. úř. šekového. Zákazníci platí mu dluhy složnými listky, t. j. zaplatí kterémukoliv poštovnímu úřadu příslušnou částku, poštovní

úřad oznámí to pošt. úřadu šekovému, kdež v účtu obchodníka A. poznamenají onu částku jako příjem, což obchodníkovi A. oznámí. Chce-li obchodník A. platiti na př. 2000 Kč továrně, jež má rovněž otevřený účet, poukáže pošt. úřad šekový, který odpíše mu 2000 Kč a připiše je továrně, což oběma stranám oznámí (clearingové řízení). Výhody tohoto placení: děje se bez peněz, je rychlejší, lacinější (zisk pošt. úřadu: úroky z běžných účtů, směnek a pod.); jak pošt. úřad šekový zasahuje do hospodářského života našeho, o tom svědčí počet účtů (vkladů, výplat, přípisů, odpisů) za rok 1921: 49.917.198 a celkový obrat v roce 1921: 162.546,202.583'89 Kč, jenž se dál ze 68% bez hotovosti.

*

P é č e o z e m ě d ě l s t v í.

Ministerstvo zemědělství pečuje o všestranný rozvoj všech oborů zemědělského podnikání, spravuje státní lesy a statky, statky náboženských fondů, zemědělské školství. Podporuje případné odvodňování, zavodňování, scelování pozemků, pečuje o rozvoj zvěrolékařství, o zušlechťování plemene chovných zvířat, o bezpečnostní službu lesní a polní, spolupůsobí při úpravě honitby, podporuje pokusnictví a pod. Ministerstvo zemědělství podporují z e m ě d ě l s k é r a d y, které zřízeny jsou v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku. Jich úkolem je podporovati zemědělství ve svém obvodu, podávati o něm zprávy, rady, návrhy ministerstvu zemědělství.

*

O r g a n i s a c e p r á c e.

III. **Pozorování v obci.** Čím se lidé u nás živí. Které odvětví práce převládá. Jak u nás vzrůstá průmysl, obchod. Co je podporuje. Vliv půdy, podnebí na obživu obyvatelstva.

Značná část lidí zabývá se zemědělstvím. Ve městech i po venkově pracuje množství řemeslníků; z řemesel vyvinul se průmysl, výroba zboží ve velkém. Směnu plodin a výrobků obstarává obchod. Soužití všech lidí usnadňují společenská povolání veřejná (zřízení, úředníci, lékaři, učitelé a j.). Jsou tedy hlavní odvětví lidské činnosti (práce): zemědělství, řemesla a průmysl, obchod, společenská povolání veřejná. Všechna tato odvětví jsou pro nynější život stejně důležitá; jeden druh práce podmiňuje a doplňuje druhý. (Doklady ze života.)

Člověk prehistorický. Původně musel si člověk dělat všechno sám. Jeho boj o život byl tuhý a nepřetržitý. Člověk vyhledával si loviště, zabíjel zvěř kameny, kyji, jež si zhotovil, živil se syrovým masem, kůže upotřebil na oděv, pořizoval si první přístřeší v nepřístupných jeskyních, ve stromoví, na jezerech. V práci pomáhala mu jeho rodina.

Už tehdy vynikli jednotlivci v různých odvětvích práce. Statnější muži byli lepšími lovci a zápasníky; jiní dovedně obrušovali kameny a robili z nich první nástroje; jiní uměli zhotoviti dobrý kryt pro ostatní. Vypomáhali si tedy zvláště svými dovednostmi; sdružovali se k podnikům významnějším, o nichž se dorozuměli a rozdělili si práci dle svých schopností. Vznikala první organizace práce na čas, pro případ potřeby.

Rozvoj povolání. První člověk byl lovcem. Živil se masem a jedlými plody. Z lovce znenáhla stal se pastýřem; živých ulovených zvířat nezabil, nýbrž zachoval je (v jámě, v ohradě, přivázané) pro budoucnost. Naučil se je krmiti. Dlouhým chovem je ochočil; celá stáda jich vypásal. Sbíraje plody seznal podmínky vzrůstu užitečných rostlin a všemožně je podporoval. Vzdělal půdu v první pole, stal se rolníkem, zemědělcem. Již dříve jako lovec vyráběl rozmanité předměty, zprvu nástroje. Byl řemeslníkem. Později svěroval výrobu věcí lidem dovednějším. Nemaje času anebo schopnosti raději si vyměňoval potřeby, kterých měl dostatek, za předměty, jichž postrádal. Tak vznikl obchod. Obchod usnadnil vznik průmyslu.

*

Zemědělství.

III. Z dějin zemědělství. I nejnevzdělanější divoch snadno obeznámi se s vlastnostmi výživných rostlin, které sbírá. Vydrží-li aspoň rok na místě, provozuje jakousi orbu. Delším pěstěním zušlechtilo lidstvo různé druhy travin a stromů; větší výnos jejich umožňoval hustší zalidnění (Egypta, Mesopotamie a j.); tak zemědělství bylo hlavní vzpruhou a podmínkou lidské vzdělanosti. Zdokonalování rolnického nářadí podnítilo vynalézavost člověka a zvýšilo jeho schopnosti řemeslnické.

Potulní divoši australští nosívali s sebou zašpičatělou hůl, kterou vyhrabávají kořínky. Toutéž holí rýpají půdu a kořeny zasazují. Později člověk hůl zploštil, přidělav k ní kamennou nebo kovovou desku dostal první rýč; ze sekery

vznikla motyka. Těžší motyka vlečená lidmi po zemi vyorávala brázdu — to bylo první rádlo, jež člověk zdokonalil přidělav držadla pro orače a oj pro lidi; konečně naučil se zapřahat do pluhu zvířata. Později rozlišil orné náčiní v rádlo, jež půdu mísilo a odhrnovalo, v pluh, jež půdu překlápalo, a v rucha dlo (vynalezené bratřenci Veverkovými r. 1828 v Rybitví u Bohdanče na Pardubicku), jež obrací a dokonale půdu kypří. Posléze zdokonalil člověk orbu použitím parního stroje (parní pluh), motoru atd. Od jednoduché zahnuté hole až k nejnovějšímu velkolepému vynálezu postupoval krok za krokem. A tak mohli bychem sledovati vývoj i jiného náčiní hospodářského (jak člověk sel, sklízel, mlátil; jak člověk naučil se hnojit přirozenými i umělými hnojivy atd.) a pozorovati, jak s rostoucím zdokonalováním zemědělství je s to vyživiti stále větší a větší masy lidstva.

Druhy zemědělské práce. Hlavní obory práce zemědělské jsou polní a lesní hospodářství, sadařství, vinařství, zahrádnictví, rybníkářství, chov dobytka, včel, zvířet v oborách i volně žijící a j.

Zemědělství československé. 42% celkové státní výměry ČSR. tvoří orná půda, zaujímá tedy zemědělství první místo v souboru národní výroby. V mnohých odvětvích zemědělské práce je ČSR soběstačná (pěstění žita, ječmene, cukrovky, v posledních dvou i vysoce aktivní, t. j. může i vyvážeti). Lesnictví je též velmi důležitou složkou národohospodářského života československého; lesy zaujímají $\frac{1}{3}$ plochy republiky a dávají ročně na 16 mil. m^3 dřevní hmoty (význam pro průmysl!).

Podpora zemědělství. Rozvoj zemědělství podporuje a) zemědělské školství (vysoké školy zemědělské v Praze, v Brně, v Děčíně-Libverdě, hospodářské školy, školy zahrádnické, ovocnické, vinařské, hospodyňské, lesnické a lidové školy hospodářské).

b) Zemědělské družstevnictví (Raiffeisenky, Kampeličky a j. družstva úvěrní; jednoty a svazy hospodářských společenstev, četná družstva řepářská, bramborářská, mlékařská, lihovarská a j.), hájící stavovské zájmy svých členů.

d) Zemědělské zákonodárství, jež se vyznačuje rázem sociálním: velké majetky pozemkové byly zabráný a stát chce jich použití k vnitřní kolonizaci, t. j. vytvoří z nich menší soběstačné usedlosti pro bezzemky a menší hospodáře. Velké hospodářské podniky (velkostatky) mají býti zachovány jen tehdy, jsou-li socialisovány, sdružstev-

něny. Za účelem zemědělské reformy zřízen byl Státní pozemkový úřad v Praze s četnými pobočkami na venkově, který parceluje půdu velkostatků, přiděluje ji do pachtu, stará se o zaměstnance velkostatků, kteří pozemkovou reformou přišli o místa a j. — Z nejdůležitějších reformních zákonů zemědělských je zákon záborový, zákon o osmihodinové době pracovní, o práci dětí, o nemocenském pojištění zaměstnanectva zemědělského, četné zákony k podpoře pěstění jednotlivých plodin, zvířectva a j.

*

Praxe a zkušenosti žáků: Zemědělství našeho okresu. Návštěva hospodářské školy. Místní sdružení zemědělská. Zemědělská reforma u nás: parcelace, přiděl půdy, nájem. Hospodářská výstava.

*

„A nejpřednější ze všech prací
ta, již koná pluh:
jí pusté zemi ráje vrací
žehnající Bůh.

Nuž, kove prostý, v černé líše
hrdě blýskej dál!
Ten rodný lán je moje říše,
v ní já volný král.

Jí dobyl předeck ostrím rádla,
jí můj hájí pot,
v ní poctivá vždy práce vládla,
vzcházal dobrý plod.“

(Sv. Čech.)

*

Důležitost zemědělství (četba a výklad):

Zrno zvící slepičího vejce.

Jednou našly děti v úvoze věc zvící slepičího vejce, s rýhou uprostřed, podobající se zrnu. Pocestný spatřil věc u dětí, koupil ji za pětikopějku, dovezl ji do města a prodal králi jako vzácnost.

Král pozval mudrce a kázal jim vyzkoumati, co to je, zdali vejce či zrno? Mudrci přemýšleli, přemýšleli, ale nedovedli odpovědět.

Věc ležela na okně; tu vletěla slepice na okno a počala do ní klovati, — proklovala díрку; všichni uviděli, že je to zrno. Přišli mudrci a řekli králi: „Věc ta jest žitné zrno.“

*

Král se podivil; kázal mudrcům vyzkoumati, kde a kdy se takové zrno urodilo. Mudrci přemýšleli, přemýšleli, hledali v knihách — ničeho nenašli. Přišli ku králi a praví: „Nemůžeme dáti odpovědi. V našich knihách není ničeho o tom napsáno. Otážíme se sedláků, neslyšel-li někdo z nich od starců, kdy a kde se takové zrno silo.“

Král poslal pro staříckého dědečka ze vsi a kázal jej k sobě přivést.

Vyhledali staříckého dědečka a přivedli jej ku králi. Přišel stařeček zelený, bezzubý, namáhavě vešel o dvou berlách.

Král ukázal mu zrno; ale stařec již nevidí, sotva polovinu rozeznal, polovinu rukama ohmatal. Král se ho vyptával: „Nevíš-li, dědečku, kde se takové zrno urodilo? Nesil jsi sám na svém poli takového obilí? Nebo nekupoval jsi za svého života někde takového zrní?“

Stařík byl hluchý, stěží zaslechl, stěží rozuměl. Odpověděl:

„Ne,“ praví, „na svém poli jsem takového obilí nesíval, nežal; ani jsem ho nekupoval. Když jsme obilí kupovali, vždycky bylo zrní takové drobné. Ale bylo by dobře,“ praví, „zeptati se mého tatička; snad slychal, kde se takové obilí rodilo.“ Král poslal pro starcova otce, kázal jej přivést k sobě.

Našli i starcova otce; přivedli ho ku králi. Přišel stařícký stařec o jedné berli. Král mu ukázal zrno. Stařec ještě vidí. Dobře si ho prohlédl. Král se ho tázal:

„Nevíš, stařečku, kde se takové zrno zrodilo? Nesíval-li jsi sám na svém poli takového zrní? Nebo nekupoval-li jsi za svého života takového zrní?“

Ačkoli stařeček na jedno ucho nedoslychal, přece rozuměl králi lépe, než syn.

„Ne,“ praví, „na svém poli jsem takového obilí nesíval, ani nežal. A nekupovával jsem ho, protože za mých časů ještě vůbec peněz nebylo. Všichni se živili svým obilím, a bylo-li třeba, jeden s druhým jsme se dělili. Nevím, kde se rodilo takové obilí. Ačkoli naše zrní bývalo větší než nyní a obilí více sypalo, přece takového zrna jsem neviděl. Slychal jsem však od tatička, že za jeho časů rodilo se obilí lepší než naše, že sypalo více a zrno bývalo větší. Jeho se třeba zeptati.“

Král poslal pro stařečkova otce. Našli i děda. Vešel ke králi stařeček bez berlí, vešel lehce; oči jeho jsou jasné, slyší dobře a mluví zřetelně. Král ukázal dědovi zrno. Děd

si je prohlédl, obracel je. „Dávno,“ praví, „jsem neviděl starého obilíčka!“ Děd ukousl kousek zrna a rozžvýkal.

„Je to ono,“ praví.

„Řekni mně, dědoušku, kde a kdy takové obilí se rodilo? Nesíval jsi takové obilí na svém poli? Nebo nekupoval jsi je za tvých časů od lidí?“

I řekl stařec: „Takové obilí se za mých časů všude rodilo. Tím obilím jsem se svého času sám živil a lidi živil.“

I otázal se král: „Řekni mi, dědoušku, kupoval jsi někde takové zrní, nebo jsi je sám sil na svém poli?“

Stařeček se usmál. „Za mých časů,“ praví, „nikdo si ani nemohl pomyslit takového hříchu, aby obilí prodával nebo kupoval. Peněz jsme neznali; každý měl svého obilí do sytosti. Sám jsem takové obilí síval, žal i mlátil.“

I otázal se král: „Řekni mně tedy, dědoušku, kde jsi takové zrní sil a kde bylo tvé pole?“

I řekl děd: „Mým polem byla země boží. Kde jsem půdu zoral, tam jsem měl pole. Země byla volná. Nikdo neříkal, že země je jeho. Jen o své práci říkali, že jest jejich.“

„Pověz mi,“ praví král, „ještě dvě věci: Proč se dříve takové obilí rodilo a nyní se nerodí? A druhá věc — proč tvůj vnuk přišel o dvou berlách, tvůj syn o jedné berli, kdežto ty tu přišel jsi zcela lehce, oči máš jasné, zuby dobré i řeč zřetelnou a přívětivou? Proč se staly, pověz mi, dědoušku, ty dvě věci?“

I řekl stařeček: „Proto se staly obě ty věci, že cizí lidé přestali žít ze své práce, — počali po cizím toužit. Za starých časů tak nežili, tehdy žili dle vůle boží: na svém přestávali — cizího si nežádali.“ (L. N. Tolstoj, Kruh čtyř.)

*

Oráč.

Oře pole v kamenité stráni,
perly potu věnčí klenbu skrání.
Opírá se o bukové kleče,
k předu nutí pluh, jež kravka vleče.
Suché kravce k předu nachýlená,
pomocna je mladá ještě žena.
A když kravka vážne unavena,
milou řečí lichotí jí žena.
Na čele i na hrbetě ji hladí
a zas muži k oddechnutí radí.
Nad oráčem v jarním slunce kmitu
skřivánek se vznáší do blankytu.

Na skal blízkých stěnách kvetou keře,
 smělý ostříž klektá v lesa šere.
 Ale orač kol se nerozhlíží,
 pluh a pole napořád ho vízí.
 Dbá, by pluh mu nevjel na úskalí,
 z brázd se štěrk a hrubý písek valí.
 Se svým polem v boji žije stálém
 a přec myslí: Tady též jsem králem.
 Žij, kdo chceš a jak chceš hor mých kolem,
 já jsem vzrost a zhynu se svým polem.
 Vlastní jsem si vytvořil je rukou;
 ej, když chci, i skály pod ní pukou.
 Lesní prst — a v močálu co skosí —
 věrná žena k osvěži naň nosí.
 Mám je rád, to skalní svoje pole;
 jestiť z mozolů mé dlaně holé.
 V jeho rýhy kapky znoje tekou,
 jež mi s čela po tváři se vlekou.
 Jeho brázdy mám, tož za to z lásky,
 měj ono mé mozoly a vrásky.
 Urval jsem je skalám, lesa chladu,
 ono za to ubrání mne hladu.
 Mám je rád, kdož o lepší se hlásí?
 Já a ono sví jsme na vše časy.

Adolf Heyduk.

*

Z p. „Letní píseň“, „Rodné brázdy“, „Sbor mladců“
 (Sládek VIII.) a j.

*

Práce.

Vracíme se za krásného letního dne, kdy se chýlilo již slunce k západu, s Čerchova. Silnice vyhrátá jako bílá stuha vine se od Výhledů ke Klenčí. Na jedné straně lesy, před námi úchvatné panorama chodského kraje. Rýznberk, věž starého kostelíčka, starodávné město Domažlice s hradem Chodů, Hrádek s pomníkem „nevinně hutraceného“ světce Jana Sladkého-Koziny, Trhanov se zámekem, bývalým sídlem pána Lamingera z Albenreuthu, na něhož vzpomínka tuze Chody bolí, vesnička Chodov rozlezlá po celé stráni, klenečský hřbitov a u silnice políčko jistě tvrdé a málo úrodné. A hle, u srdce jako když bodne! V tom slunce západu, v té nádheře širokého obzoru dvě schýlených žen, zapražených do brány — starý otec bránu řídí, vláčejí sami svůj skrovný majetek, své úzké pole.

Umlkli jsme všichni.

V ten den, třeba unavena dlouhou chůzí, vzpomínala jsem pozdě do noci onoho dojemného obrázku a bezděčně vyvstávaly přede mnou všechny známé postavy těch dobrých, trpělivých, statečných žen, od nichž se můžeme trpělivosti a lásce ku práci přiučiti... (H. Štěpánková, Venkov 1923.)

*

Nezbytnou podmínkou štěstí je práce: předně milovaná a svobodná práce, za druhé práce tělesná, jež působí chuť k jídlu a silný, uklidňující spánek. (Tolstoj.)

*

Chceš-li dosáhnouti dobré nálady duševní, pracuj až do únavy, ale nikoliv nad své síly. Dobrá nálada duševní bývá pokažena vždy zahálkou, ale někdy také přílišnou prací. (Tolstoj.)

*

Nic neušlechťuje člověka více než práce. Bez práce nemůže člověk zachovati svou lidskou důstojnost. Proto zahálčiví lidé tak se starají o vnější velikost. Vědí, že by je za jiných poměrů všichni přezírali. (L. N. Tolstoj.)

*

Nikdy neobtěžuj druhého tím, co můžeš vykonati sám. (Tolstoj.)

Jednou z nepochybných a čistých radostí jest odpočinek po práci. (Kant.)

Práce a zábava, pravidelně se střídající, dělají život radostným.

Tělesná práce je proto důležitá, že překáží rozumu, by na prázdno a bezúčelně pracoval. (L. N. Tolstoj.)

*

Z á s o b o v á n í l i d u.

III. Válečné poměry vynutily si zřízení **ministerstva pro zásobování lidu**, jež přihlíželo k tomu, aby lidu dostalo se životních potřeb v přiměřených cenách; nakupovalo a rozdělovalo suroviny i zboží, stihalo lichvu a potlačovalo drahotu. Za tím účelem zřízeny byly **lichevní úřady** a **lichevní soudy**, jež soudí a trestají předražovatele, a **občanské kontroly**, jež mají právo dohlédnouti, zda předpisy o cenách a jakosti potravin a zboží se plní. Ministerstvo zásobování bude vbrzku zrušeno.

P o z n á m k a. Ceny zboží musí být viditelně vyznačeny. Hledej nejlacinější prameny. Nepřeplácej. Oznam případy lichvy. — Doklady ze života.

*

P ř ů m y s l, o b c h o d, ž i v n o s t i.

III. Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností stará se o rozvoj těchto odvětví, zejména též o obchod zahraniční (o vývoz a dovoz, obchodní zpravodajství). Snaží se zvelebovati cizinecký ruch, zejména podporuje návštěvu lázní a přírodních krás republiky. Pečuje o zkušebnictví průmyslové a živnostenské (podporuje pokusy, udílí ceny za pěkné výrobky), o dopravu vodní, o věci patentní. Poradní sbory odborníků (celní, živnostenská rada, sbor pro věci hospodářské) je podporují.

Ministerstvo průmyslu, obchodu a zemědělství podřízeny jsou obchodní a živnostenské komory, společenstva a gremia, živnostenské inspektoráty.

*

P ř ů m y s l.

III. Z dějin výroby. Nejdávnější člověk chápal se ke své obraně, ku přemožení nepřitele, k opatření výživy vhodných nástrojů. Prvními nástroji člověka byly špičaté, ostré kameny, klacky, kyje, tak jak je člověk našel a přizpůsobil své potřebě. Ve výrobě kamenných zbraní a nástrojů seznáváme zárodek pozdější výroby řemeslné. Každý nástroj člověka podává poučení o pokroku jeho řemeslných schopností. Divochův neohrabaný kyj později v prázdných hodinách vyřezávaný a jinak zdobený je předchůdce středověkého palcátu, který se již přežil; myšlenka palcátu se však dochovala: maršálské hole, královská žezla jsou jejich pozůstatky.

Hladký těžký oblázek byl prvním kladivem člověka. Později připevnil jej člověk na dřevěné topůrko (přivázáním, do rozštěpu, provrtáním kamene). Posléze poznav železo naučil se kladivo ukouti. Veliký kovářský perlik i nepatrné kladívko hodinářovo jsou jen dokonalejší obměnou divochova kladiva kamenného. Posléze člověk nahradil svoji sílu silou parní či elektrickou, jež zvedá v továrnách obrovská kladiva 1000 *q* vážící a bušící do rozžhavených špalků oceli.

Podobně mohli bychom sledovati vývoj pazourkového nože až k ocelovým krojidlům rozmanitých strojů, obsidiánové nože starých Mexičanů, jimiž se holívali, k holicím pří-

strojkům nynější doby, kamenný hrot na vrtání až k moderním vrtacím strojům, zubovatý kamenný nůž k okružním pilám, divochovu foukačku na malé otrávené šípky až k nejnovějším hrozným strojům válečným, které chrlí sta střel za minutu a k nestvůrným dělům na 100 *km* nesoucím, divochovu vydlanou lodičku až k ohromné námořní parolodi vezoucí tisíce lidí, dva kameny, mezi nimiž dávní lidé drtili obilí až k složitému parnímu nebo elektřinou hnanému mlýnu, klacek, k páčení sloužící až k nebetyčným přímořským jeřábům, podzemní doupě divochovo k americkému mrakodrapu a Eiffelově věži v Paříži — neustálé přemýšlení člověkovu, zdokonalování výroby pomocí nových a nových nástrojů, přístrojů a strojů, působilo průmyslový rozvoj a rozmach.

*

K četbě:

Creusot.

Nebe je modré, docela modré, plné slunce. Vlak projel stanicí Montchanin. Před vámi zvedá se černý, neprůhledný mrak, který jako by vystupoval se země na temný jasný azur nebes, mrak těžký, nehybný. Je to kouř z Creusotu. Blížíme se a rozeznáváme. Na sto obrovských komínů chrlí do vzduchu hadovitě chuchvalce dýmu, jiné méně vysoké, ale za to udýchané vydechují páru; to všecko se mísí, šíří, rozkládá se, pokrývá město, naplňuje ulice, zakrývá oblohu, zhasíná slunce. Teď je skoro šero. Uhelny prach se vznáší v ovzduší, píchá do očí, špiní kůži a prádlo... domy jsou černé, jako by potřené sazemi, dlažba je černá, okna zaprášená uhlím. Zápach komínů, dehtu a uhlí poletuje vzduchem, stahuje hrdlo, tíží na prsou, a někdy ostrá pácheň železa, hutí, horkého kovu, plápolajícího pekla krátí dech tak, že pozvedáte oči hledající čistý vzduch, vzduch volný, vzduch zdravý širého nebe, ale nahoře vidíte vznášeti se hustý temný mrak a u země blýskají se drobné hranolky poletujícího uhlí.

To je Creusot.

Země se otrásá těžkým a neustálým lomozem, skládajícím se z tisíce lomozů, ježž přerušuje chvílemi ohromná rána, která zachvěje celým městem.

Vejděme do továrny bratří Schneiderů.

Jaká to podívaná! Toť království železa, kde vládne Jeho Veličenstvo Oheň!

Oheň! Všude ho vidíme. Ohromné budovy stojí v řadě nedozírné, vysoké jako hory a až po temeno plné strojů,

kteřé se otáčejí, padají, stoupají, křižují se, pracují, funí, pískají, vrží a křičí. A všechny zpracovávají oheň.

Tady výhně, tam oheň plápolají, dále balvany žhavého železa se pohybují sem a tam, vystupují z pecí, vcházejí do kolostrojů, vycházejí odtamtud, vracejí se stokrát, měníce tvar, ale stále rozžhavené. Hltavé stroje ženou ten oheň zářivý, žvýkají jej, krájejí, řezí, zplošťují, natahují, kroutí, dělají z něho lokomotivy, lodě, děla, tisíce různých věcí, jemných jako ciselury, ohromných jako děla obrů a složitých, jemných, hrubých i mohutných.

Pokusme se viděti a porozuměti.

Vcházíme napravo pod rozlehlou galerii, kde čtyři ohromné stroje jsou v činnosti. Pohybují se zvolna, otáčejíce se zvolna svými koly, písty a táhly. Co dělají? Nic jiného, nežli že vhánějí vzduch do vysokých pecí, kde se vaří kov. Jsou to ohromné plíce obrovských kotlů, jež uvidíme. Dýchají, víc nic, dodávají života obludám a působí, že obludy ty tráví.

A tady jsou kotle: jsou dva; na obou koncích jiné galerie, veliké jako věže, břichaté, supající a chrlí takový snop plamenů, že ve vzdálenosti sta metrů oči jsou oslepeny, kůže pálí a dýcháme jako v peci.

Jako by to byl zuřivý vulkán. Oheň, který vystupuje z jeho tlamy, je bílý, zrak ho nesnese a vyrazí s takovou silou a hlukem, že nelze si o tom učiniti představu.

Tam uvnitř vaří se ocel bessemerská, ze které se dělají koleje. Silný muž, krásný, mladý, vážný, s velikým černým plstěným kloboukem na hlavě, pozoruje pečlivě hrozný ten dech. Sedí před kolem, podobným kormidlu lodnímu, a chvílemi jím otočí jako lodivod. Ihned vztek toho kotle či té křivule vzroste, chrlí celý víchř plamenů, a to proto, že vrchní slevač zesílil ještě obrovský tah vzduchu, který kotlem prochází.

A muž, neustále podobný kapitánovi, co chvíli dává si k očím kukátko, kterým pozoruje barvu ohně, kyne rukou; malý vagonek projíždí vpřed a vrhá jiný kov do žhoucí výhně. Slévač opět pozoruje odstíny zuřivých plamenů hledaje ten pravý; pojednou, otočiv jiným malým kohoutkem, rozhoupe obrovský kbelík. Ten obrací se zvolna, chrle až ke střeše galerie zdrcující snop jisker; a vylévá pozorně, jako slon, který se produkuje, několik kapek zářivé tekutiny do železné nádoby, kterou mu podávají, pak se vzpřímí lomozně.

Muž nějaký odnáší ten oheň z kbelíku vyšlý. Teď je z toho jen červený prut, jež umísťuje pod kladivo pohybované parou. Kladivo tepe, drtí a zplošťuje na lístek žhavý kov,

jejž ve vodě ihned ochlazují. Popadnou jej pak kleště a lámou jej. A mistr zkouší jeho jádro dříve než dá povel k další práci.

Kbelík ihned na novo se překotí a jako sluha, jenž nalévá do skleniček obcházeje tabuli, i kbelík nalévá planoucí tekutinu ocele, kterou má ve svých útrobách, do řady litinových recipientů kolkolem rozestavených.

Zdá se, jako by se pohyboval zcela přirozeně, prostě, jakoby byl oduševněn. Neboť stačí k pohybu těchto fantastických strojů, aby dokonaly svoje dílo, pohybovaly se sem a tam, stoupaly, klesaly, otáčely se, stačí prostě doteknouti se pák dlouhých jako hůlky, stisknutí knoflíky podobné knoflíkům elektrických zvonků. Zdá se, že síla nějaká, podivuhodný genius, který řídí těžké pohyby těchto překvapujících přístrojů, tady se vznáší. Vycházíme s tvářemi rozpálenými a s krvavýma očima. Tady dvě věže z pálených cihel pod širým nebem, příliš vysoké, aby mohly býti pod střechou. Vyzařuje z nich nesnesitelné horko. Muž ozbrojený železnou pakou tluče do jejich paty, sráží jakýsi druh obalu a vyhlubuje otvor. A záhy objeví se světlo, jasný bod. Ještě dvě rány a z věže vytryskne potok, ohnivá bystrina stíhá kanály vyhloubenými do země, kroutí se a teče stále. Je to hrubá litina. Člověk se dusí vůči té hrůzostrašné řece, prchá a vstupuje do vysokých budov, kde se hotoví lokomotivy a veliké stroje válečných lodí. Nelze již ničeho rozeznati, nevíš už nic, ztrácíš hlavu. Je to labyrint pák, kol, řemenů a soukolí v pohybu. Každým krokem ocitáš se před obludou, která zpracovává železo rozpálené nebo tmavé. Tady pily rozřezávají desky široké několik decimetrů; tam zase hroty pronikají do litinových balvanů a prorážejí je jako jehla sukno; o něco dále jiný přístroj krájí ocelové lístky, jako nůžky krájejí listy papírů. To všecko postupuje současně za rozmanitých pohybů, celý to fantastický národ zlých a bručivých zvířat. A stále je viděti oheň pod kladivy, oheň všude, všude oheň. A stále se opakuje hromová rána ovládající rozruch kol, kotlů, kádí, strojů všech druhů, a půda se jimi otřásá. To je veliký creusotský perlík, který pracuje.

Je na konci obrovské budovy, která jich obsahuje deset nebo dvanáct. Všecky dopadají co chvíle na žárný balvan, který vypouští dešť jisker a znenáhla se zplošťuje, nabývá tvaru rovného, podle vůle lidí.

Těžký, veliký perlík váží sto tisíc kilogramů a dopadá tak jako hora na kus červené ocele, ještě větší než je on sám. Při každé ráně ohnivý víchř se rozletí na všecky strany, a viděti, kterak se tenčí hmota, kterou obrábí ta obluda.

Vystupuje a klesá neustále s půvabnou lehkostí, pohybován jsa jediným mužem, který zlehka se dotýká křehké páky; upomíná tak na obrovská zvířata, krocená kdysi dětmi, jak se vypravuje v pohádkách.

A vstupujeme do síně válcoven. Je to divadlo ještě zvláštěnější. Červení hadové pobíhají po zemi, jedni tenci jako nitky, druzí silní jako podmořské kábly. Vypadají jako obrovští červi, tam zase jako hrůzní hadové boa. Neboť tady se dělají železné dráty, tam koleje železniční.

Mužové, mající oči zakryty kovovým závojem, ruce, ramena a nohy zabaleny do kůže, házejí do chřtánu nenasytých strojů neustále kusy železa. Stroj se kusů uchopí, táhne a protahuje je, táhne znovu, odhodí, sebere opět a stále zjemňuje. Železo se kroučí jako raněný had, zdá se, že zápasí, ale ustoupí posléze, dlouží se, dlouží se pořád dle toho, jak ocelový chřtán jej popadne, odhodí a znova popadne.

Tady jsou koleje. Červená neprůhledná a čtvercová bessemerská hmota, nemohouc odolati, roztahuje se úsilím strojů a za několik minut stane se kolejí. Obrovská pila přereže ji v přesné délce a jiné následují bez konce, a nic nezastaví nebo nezvolní obrovskou práci.

Vycházíme konečně, také černí jako topiči, znavení a se zrakem oslněným. A nad našimi hlavami prostírá se hustý mrak z uhlí a kouře, vystupující až k nebeským výšinám.

Ó, několik květů, louka, potok a tráva, kde by se člověk mohl položit bez myšlenky, takže nebylo by jiného hluku kolkolem nežli šumotu vody a kokrhání kohouta v dálce... (G. de Maupassant.) „Maupassant mládeži.“

III. Dělbba práce. Dělbba práce pozorujeme již u zvířat. Mravenci pracují podle té zásady: jedni staví, jiní opatrují kukly, jiní snášejí vajíčka (matka), jiní bojují.

K dělbě práce přiveden byl člověk příčinami přirozenými: silnější muž přemáhal nepřitele a lovil zvěř, slabší žena konala práce lehčí. Jako nejsou všichni lidé stejní tělesně, nejsou ani duševně. Mnozí jeví větší schopnosti v tom kterém oboru práce, i věnovali se mu. Také přírodní poměry měly vliv na dělbba práce: kmen bydlící u moře jevil větší způsobilost plaveckou než kmen vnitrozemský.

Vývoj dělbby práce můžeme sledovati od jednoduchých poměrů v divošské rodině až k nejvýše složité dělbě práce, na př. v továrnách na automobily, v chicagských jatkách, na stavbě velikého paláce, v ohromném obchodním domě nebo v bance. (Návštěva továrny a poučení o tom.)

Volba povolání. V nynější době cení se velmi zásada dělbby práce dle schopností a nadání jednotlivců. Tím chce

se předejítí tomu, že mnoho lidí miji se s povoláním, ku kterému by měli přirozené i získané schopnosti. Z toho důvodu je nutno velmi bedlivě zkoumati zvláštnosti v povaze jednotlivců a raditi jim, kterému povolání by se mohli s nadějí na zdar věnovati. Za tím účelem zřizují se poradny pro volbu povolání, v nichž na požádání podroben je příchozí všestrannému vyšetření tělesného a duševního stavu — zdraví, paměti, vytrvalosti, soudnosti a pod. Ústav pro výzkum schopností k určitému povolání je v Praze.

V Belgii vyhlášen byl zákon o vzdělávání mládeže obzvláště nadané na náklad fondů zvlášť k tomu účelu založených z veřejných prostředků.

Poznámka. Základního přístupného poučení o volbě povolání podává brožura prof. dra L. Weignera, „Volba povolání“ (v Občanské knihovně).

V rozhovorech s rodiči zdůrazňujeme: nejlepším zaopatřením nadaného dítěte není neproduktivní povolání intelektuální. Každé povolání vyžaduje nadaných jedinců, kteří by je povznegli novými myšlenkami. Mylný názor, že řemeslníkovi „stačí“ obecná či občanská škola a že ten, kdo prošel vyšší střední školou, „nehodí“ se na př. k rolnictví. Manuální práce je stejně cenná jako duševní, avšak duševní práci potřebuje a předpokládá. Rolník, řemeslník, obchodník s vyšším vzděláním ob stojí snáze v konkurenčním boji než rolník, řemeslník, obchodník nevzdělaný. Potřebujeme vždy a všude dosud zakořeněný názor, že duševní práce je vyšší, tělesná nižší v etickém smyslu. Učme pohlížeti na duševní práci zdravě: není „vyšší“, není však také zahálkou, neproduktivní hrou „pánů“; je často mnohem těžší než hmotná.

*

III. Ráz průmyslové výroby. Výroba zboží děje se zprvu v malém — řemesla. Mistr buď sám nebo s několika dělníky (učedníky) provozuje živnost. Zboží vyrábí většinou rukama za pomoci nástrojů a strojů (rukodělná výroba). Nevyrábí ho mnoho (malovýroba). Později podnikatel zařídí továrnu na velkou výrobu. Zaměstnává množství dělníků, kteří pracují při strojích — průmysl.

Z dějin řemesla. Z prvních řemesel bylo zejména kovářství, hrnčířství, tkalcovství. Postupem času se řemeslná výroba rozrůžňovala. Tak z kovářství vzniklo zbrojířství, kotlářství, cvočkářství, zámečnictví, pilníkářství, brusičství kovů, rytectví a pod. Za doby římského krále Numa Pompilia připomíná se 8 řemesel.

Rozvoj řemesel spadá do doby vzniku měst (u nás od století X.). Obyvatelé měst provozovali řemesla a prodávali své výrobky venkovanům přijímajícíce od nich potraviny. Řemeslníci ve městě sdružení byli v cechy, řídili se cechovními artikulemi, které schvaloval král nebo pán města. Řemesly města velmi rozkvetla a zbohatla.

Do rozvoje řemesel rušivě zasáhly četné vynálezy strojů parou nebo elektřinou hnaných, zejména stroj k předení

(r. 1774), tkalcovské stroje (r. 1792), šicí (r. 1846) a m. j. Stroje výrobu ulehčily, jeden člověk zastal práci za mnoho lidí; mimo to bylo lze v továrně zaměstnati velké množství pracovníků, kdežto cechovní artikule dovolovaly zaměstnati jen omezený počet tovaryšů. Tím zvětšil se provoz i zisk továrny — na úkor malovýroby. Zprůmyslnění výroby dalo vznik dělnickému proletariátu a palčivé otázce sociální.

Cechovní zřízení trvalo u nás do r. 1859, kdy prohlášena byla svoboda živností a vydán byl řád živnostenský (1860).

Živnostenský řád obsahuje předpisy o učení se řemeslu, o smlouvě učební a pracovní, o vzdělávání učňů, o době pracovní, o práci noční, o druzích živnostenské výroby o společenstvech a j.

Ze živnostenského řádu. Živnosti jsou řemeslné, svobodné a koncesované.

Řemeslnou živnost může samostatně provozovati, kdo složil mistrovské zkoušky a opověděl (na okresní politické správě, u živnostenského úřadu) svoji živnost. Nesmí ji však provozovati choromyslní, soudně prohlášení marnotratníci, kdož jsou v konkursu, osoby, jimž schází zachovalost, úředníci.

Svobodnou živnost může provozovat každý, kdo ji opoví; způsobilosti pro ni není (mlynářství, soukenictví, uhlířství, vápenictví, výroba inkoustu, kolomazi, leštidla na obuv atd.).

Koncesovaná živnost jest ta, k jejímuž provozování potřebuje živnostník úředního povolení (koncese). Koncesované živnosti jsou na př.: knihtiskařství, dopravnictví, stavitelství, tesařství, zednictví, kominiectví, hostinství a výčepnictví, podkovářství a j. Koncesi udílí politický úřad II. stolice.

Spory mezi zaměstnavatelem a pracovníky, které vzniknou stran učení, mzdy, výplaty, výpovědi a pod., rozsujuje rozhodčí výbor při společenstvu. Strana nespokojená může se odvolati k okrenímu soudu nebo k soudu živnostenskému, funguje-li okresní soud jakožto živnostenský; předsedou soudu živnostenského je soudce z povolání, přísedícími jsou jeden zaměstnavatel a jeden dělník.

*

III. Z dějin průmyslu. Hromadnou výrobu životních potřeb sledujeme do nejdávnější minulosti¹⁾, kdy konána

¹⁾ V Řecku již ve 4. stol. př. Kr. rozmáhala se velkovýroba a otrocká práce místo svobodných živností. Veliké dílny mívaly až i 120 dělníků.

byla ponejvíce o t r o k y. Rozvoj továrenské výroby umožněn byl prací strojovou, jež vytlačila ruční práci zvláště po vynalezení parního stroje. Stále ještě ustupuje a bude ustupovati práce rukou lidských práci strojů, výroba se industrialisuje. Industrialisace (zprůmyslovění) zasahuje již i do zemědělství, potravinářství (výroba umělých potravin a náhražek) a j. Strojová práce značí úsporu času a síly lidské. Zručný kovář zhotoví za hodinu 600 velkých hřebíků, stroj 12.000 hřebíků. Dovedný sklář vyfoukne za 12 hodin 260 lahví, stroj 7.500 lahví. Porovnejme práci obuvníkovu s prací stroje na obuv, práci tkalcovu s prací strojovou, dřívější knihtisk s prací rotačního stroje tiskařského, chrlícího desettisíce kusů novin.

Podpora živností a průmyslu.

III. Živnosti a průmysl podporuje:

a) Živnostenské a průmyslové školství, k nimž patří školy pokračovací, řemeslnické, průmyslové, vyšší škola průmyslová, uměleckoprůmyslová škola v Praze, četné školy odborné: tkalcovské, krajkářské, hornické, školy pro zpracování dřeva, kovů, keramické, košíkářské a j.; ženské školy průmyslové, při nichž jsou kursy pro šití prádla, vyšívání, kuchařské atd. Vzdělávání živnostníků podporují rozmanité kursy, přednášky, Ústav pro zvelebování živností v Praze, četná musea (Technické museum, Uměleckoprůmyslové museum a j. v Praze i ve větších městech venkovských). — Výstavy, trhy, vzorkové veletrhy seznamují i cizinu s našimi výrobky.

Vysoké školy technické, báňské, university a j. vědecké ústavy razí novými myšlenkami a vynálezy další dráhu rozvoje průmyslového.

b) Živnostenské organizace. Každý mistr povinen je býti členem příslušného živnostenského společenstva, jež hájí zájmy svého odvětví, stará se o výchovu učňů, vydává listy výučné a tovaryšské, zakládá hospodářská družstva nákupní, výrobní, peněžní ústavy atd. Společenstva řídí se schválenými stanovami (schvaluje polit. úřad II. instance). Za účelem porady schází se aspoň jednou do roka hromada společenstevní. Zájmy tovaryšů hájí hromada pomocnická, sdružující všechny pomocníky u toho kterého společenstva zaměstnané.

Zastupitelstvy zájmů malého a středního živnostnictva jsou zemské živnostenské rady. Poradním sborem

vládním, který podává dobrozdání a návrhy ve věcech živnostenských, je státní rada živnostenská.

c) Průmysl a obchod chrání obchodní a živnostenské komory; jsou to samosprávné sbory, jež volí si na 6 let obchodníci, živnostníci, průmyslové a obchodní podniky příslušného obvodu. Správní komise komorní má k ruce odborně vzdělané úřednictvo, jež platí komora z důchodů, které jí plynou z různých poplatků za výkony a z daní, jež zámožnější obchodníci a živnostníci platí jako přírážku k daním státním. Komory podávají N. S. a úřadům návrhy, jak zlepšovati průmysl a obchod, vedou seznamy obchodníků a živnostníků, ochranných známek, vzorků a m. j. Působnost komor podporuje Ústředna čsl. obchodních a živnostenských komor roku 1922 ustavená.

d) Živnostenští inspektoři jsou státní úředníci, jichž úkolem je bdíti nad zachováváním předpisů na ochranu dělnictva a odstraňovati závady. Inspektoři ujednávají mzdové spory, stávky, výluky, prohlízejí zdravotní zařízení závodů i dělnických bytů, vyslyšají stížnosti dělníků, i zaměstnavatelů. Podléhají ministerstvu sociální péče.

e) Zákonná ochrana výrobků. Vymyslí-li někdo nový vynález, dá si jej patentovati. Patentní úřad udělí mu k jeho žádosti výhradní právo na zužitkování vynálezu nejdéle na 15 let za určitý poplatek, jenž se každoročně stupňuje. Po dobu zákonné ochrany nesmí nikdo vynález napodobovati a rozšiřovati — mimo majitele patentu. Přestupky patentního zákona trestají se pokutou, vězením; majiteli patentu musí se nahradit i vzniklá škoda. Patenty zapisují se do zvláštních seznamů a veřejně se oznamují.

Živnostenské výrobky nejdou stejně na odbyt. Začasté spotřebitelé hledají zboží určitého výrobce a určité jakosti. Aby živnostník se chránil škodlivé soutěže, zažádá u obchodní a živnostenské komory o zapsání své ochranné známky na 10 let. Ochranná známka je heslo nebo obrazec, podle něhož zboží na první pohled poznáme. Napodobení známky se trestá.

Zákonné ochrany požívají také vzorky nákrešů na textilích, krabičkách a pod. a modely. Ochrana jich trvá však jen 3 roky.

Látka k počtům: V r. 1918—20 bylo podáno patentnímu úřadu 14.933 patentových přihlášek, z toho 28% z RČS., 5% ze Spoj. států amer., zbývající počet z ostatní Evropy. — R. 1921 bylo podáno 7527 patentových přihlášek,

z toho 32% z RČS., 6% ze S. S. A.; ostatní z evropské ciziny. Koncem r. 1921 bylo 6809 platných patentů. — Jak přibývalo ochranných známek: r. 1918 162, r. 1919 3245, r. 1920 4332, r. 1921 5370 zapsaných.

Ze statistiky čsl. průmyslu:

V r. 1922 sklářský průmysl měl v provozu asi 600 pecí a zaměstnával na 40.000 dělníků. Spotřebuje ročně asi 200.000 vagonů uhlí. 80—90% vyrobených předmětů se vyveze (v r. 1920 za 3 miliardy Kč). Za rok 1921 vyvezlo se od nás 1,327.409 q skla.

Od 1. IX. 1912—1. VIII. 1913 uvařilo se na území ČSR 12,425.000 hl piva v 665 pivovarech s 18.000 dělníky a 2500 úředníky. Hostinských živností bylo v té době asi 50.000.

Doma spotřebováno bylo 88% vyrobeného piva, t. j. 11¼ mil. hl v ceně 240 mil. Kč. Roční spotřeba na osobu činila asi 86 litrů! ČSR je na 5. místě co do spotřeby piva (za Belgií, Anglií, Německem a Rakouskem). 14% výroby bylo vyvezeno. Měšťanský pivovar v Plzni vyvezl sám 551.360 hl piva (? % veškeré výroby, ? % vyvezeného piva?).

Pokles výroby piva za války:

1914—15	na 80% t. j. na		9,875.106 hl
1915—16	na 52% t. j. na		6,448.582 hl
1916—17	na 11% t. j. na		1,385.151 hl
1917—18	na 14% t. j. na		1,655.913 hl

Po převratu:

1918—19		3,512.217 hl
1919—20		5,709.294 hl
1920—21		6,644.934 hl

Sledujeme, jak se po válce vzmáhá opět alkoholism!

*

Obchod.

III. Vznik obchodu. Prvotní výměna na př. kamenného kladiva za zabitou zvěř byla již druhem směnného obchodu. Přírozenou příčinou obchodování byla nestejnost přírodního bohatství v různých krajinách. Potřeba rozmanitých věcí vedla lidi k výměně; potraviny vyměňovány za kůže, kovy, zbraně atd., jako se podnes ještě děje u méně vzdělaných plemen, která neznají platidel.

Ve staroslovanské zádruze hotovilo se vše doma; dosud v Podkarpatské Rusi gazdové sami staví si chalupy, vyrobí nejnutnější nábytek, stříhají ovčím vlnu, kterou ženy zpracují a hotoví z ní řídké sukno, jež samy obarví a z něhož

i oděv ušiji. Takovéto domácí hospodářství omezuje obchod. Teprve dělba práce způsobila rozvoj obchodu, zprvu ovšem směnného.

Za vyměněné zboží dávaly lidé různá platidla, t. j. zboží zvláště vhodné a při výměně žádané.

Slované platili plátnem (tenkými šátečky), Němci dojnými kravami, lovečtí národové sobolinami, bobřinami a jinými kožemi (jako dosud Sibiřané), v Africe, Indii a j. platilo se a platí dosud ulitami zavinitce tygrovaného, v Polynesii kokosovými ořechy, jinde perlami a draho-kamy atd.

Peníze. Velmi záhy shledáno, že za platidlo zvláště dobře se hodí drahé kovy, ježto se nemění, snadno se uschovají, snadno se dělí. Zprvu platilo se zlatými prsteny (v Egyptě v 10. stol. př. Kr.), tyčemi, zlatým prachem (starší Mexičané plnili jím brky ptačí). První zlaté mince vznikly v 7. stol. př. Kr. v Lydii; byly to kousky zlata okrouhlého tvaru s vyraženým obrazcem boha, později králů. V Čechách raženy byly první peníze v době Boleslavů (denáry). V 16. stol. vydávány byly první poukázky na zlato — peníze papírové, bez nichž by se nynější hospodářství neobešlo. Ba v době rozvoje nynějšího hospodářství úvěrního a úžasné spletnosti styku obchodních pohledávky a dluhy se prostě v peněžních ústavech odpisují.

Doprava. Obchod ve starověku a ve středověku konal se po cestách a silnicích (silnice Dareiovy; střední Evropou vedlo několik obchodních cest už několik století př. Kr.; Římané zakládali hojně silnice hlavně k účelům vojenským). Ve středověku cesty byly zanedbány. Cestovati bylo začasť nebezpečno pro bandy loupežníků. Zboží dopravovalo se v krytých povozech, na soumarech. Obchodu sloužily též odedávna cesty vodní. Po nich pluly lodi hnané vesly, později plachtami. Vynalezením kompasu umožněn byl obchod se vzdálenějšími zeměmi.

V nové době nastal v dopravnictví netušený obrat. Vystavěna byla hustá síť silnic, a to i v nepřístupných horách, zbudovány přčetné železnice — první železné dráhy vznikly v Anglii v 18. stol. Byly to dráhy koňské (první u nás r. 1832 mezi Čes. Budějovicemi a Lincem pro dopravu soli). R. 1829 jel první vlak tažený parní lokomotivou (mezi Liverpoolem a Manchestrem), jež ujela až 32 km za hodinu. Rozvoj vodní dopravy umožnilo užití parního stroje pro pohon lodí (r. 1707 Papin v Německu, o sto let později Robert Fulton na řece Hudsonu, r. 1812 vynález lodního šroubu).

Nesmírný rozvoj obchodu v nejnovější době umožnilo rozšíření železnice, paroplavby, užití elektřiny (elektrické lokomotivy), motor (automobil), sestavení vzducholodi, letadla, dále rozvoj poštovníctví, vynález telegrafu, telefonu, jiskrové telegrafie a telefonie atd.

První pravidelné spojení poštovní datuje se od r. 1515 (mezi Vídní a Bruselem). Avšak již ve starých říších (perské, římské a j.) bylo o pravidelnou dopravu postaráno. Poštovní známky zavedeny byly prvně v Anglii r. 1840 Rolandem Hillem, k nám pronikly r. 1850. Světový spolek poštovní (od r. 1874) sdružuje skoro všechny státy světa a pořádá občas mezinárodní kongresy poštovní, jichž úkolem je stále dokonaleji organisovati mezinárodní dopravu poštovní.

O b c h o d p o d p o r u j e :

a) o b c h o d n í v z d ě l á n í (obchodní školy nižší o jedné nebo dvou třídách, vyšší [akademie] o čtyřech ročnících, kursy obchodních nauk, jazykové a pod., vysoká škola obchodní v Praze a j.);

b) obchodní společenstva, gremia, hájící zájmy obchodníků, obchodní a živnostenské komory a jiné organisace;

c) peněžnictví; veřejná doprava; veřejné práce; rozumná obchodní politika atd.

*

III. Ráz obchodu. Maloobchod, velkoobchod. Obchod vnitřní, zahraniční, zámořský, mezinárodní. Dovoz, vývoz, průvoz. Obchod je živností s v o b o d n o u. Pouze obchod se zbožím koloniálním, specerejním a materiálním povoluje se těm, kteří dokáží, že se oboru tomu vyučili a aspoň 5 let v něm byli zaměstnání.

III. P r á v o o b c h o d n í a s m ě n e č n é. „Právo obchodní upravuje zejména útvary společností sloužících v první řadě obchodu; jsou to hlavně společnosti akciové, kde společníci účastní se jen peněžním podílem (akcií) — jsou to tedy společnosti ryze kapitálové, které umožňují tvoření velikých kapitálů z drobných příspěvků.“ (Dr. Joachim, Co má vědět každý občan, str. 150.) — Společnosti s ručením obmezeným (ručí se jen podílem). Společnosti s ručením neomezeným (ručí se celým jměním). — Směnka; může se dle práva směnečného postoupiti bance, jež vyplatí příslušnou částku, kterou si na dlužníkovi po případě vymůže exekucí. Význam směnek: umenšují oběh peněz.

*

Obchody bankovní.

III. Rozvoj obchodu je podmíněn mezi jiným také rozvojem peněžnictví. Banky umožňují obchodníkovi obchodní styky, placení; zprostředkují mu úvěr; také samy se činně obchodu zúčastní.

Obchodník vloží do banky určitou částku, načež ta otevře mu účet. Na levé straně zapisuje všechny sumy, jež za obchodníka komu vyplatila, na pravé pak částky, jež na jeho jméno přijala. Chce-li obchodník platiti, odevzuá svému věřiteli pokázku na svoji banku — šek; banka vyplatí na šek hotové peníze (= obchod kontokorentní).

Mají-li dlužník i věřitel u téže banky účet, zprostředkuje banka platy pouhým přepisem (žirem), takže netřeba používati hotových peněz.

Nemají-li dlužník a věřitel účtu u téže banky, vyrovnají se jejich pohledávky řízením clearingovým (klíringovým), jež obstarává poštovní úřad šekový.

Placení do ciziny děje se devisami. Obchodník A. v Praze vyvezl do Německa na př. sklo. Jiný československý obchodník B. dovezl z Německa na př. kávu. Obchodník A. je věřitelem Němců, kteří mají mu zaplatiti řekněme 10.000 Kč. Obchodník B. je dlužníkem Němců, má jim platit na př. také 10.000 Kč. Obchodník B. nepošle však do Německa peníze, nýbrž směnku (devisu) na 10.000 Kč. Německý věřitel jde na bursu cizích peněz a prodá devisu, za niž dostane domácí měnu, marky. Tím je vyrovnán. Kdo však koupí devisu? Kdo potřebuje platiti do Československa, na př. německý dovozce, který je dlužen českému obchodníkovi A. za sklo. Koupnou devisu zašle obchodníkovi A., ten s ní jde k obchodníkovi B., který na ni vyplatí hotových 10.000 Kč; tím ušetřil zasílání zlatých peněz do ciziny. Prodej a koupí devis zprostředkují v každém státě bursy cizích peněz dle kursu.

Banky majíce dostatečné peněžní prostředky sebrané od vkladatelů, podnikají z a k l a d a t e l s k é o b c h o d y. Zakládají továrny, obchody, podnikají stavby atd.; obyčejně zřizují společnosti akciové. Potřebný základní kapitál rozdělí na malé částky, na které vydají dluhopisy, akcie. Z peněz, které se získají prodejem akcií, vybuduje a udržuje se podnik, jehož čistý výnos rozdělí se mezi akcionáře. Zakladatelské obchody bankám mnoho vynášejí, daří-li se podnikům. Pouští-li se však banka do pochybných spekulací, může ztratit kapitál do podniků vložený, ochudí se nebo i sama tak zadluží, že prohlásí úpadek. Tím přivede na mizinu vkladatele (případ banky „Bohemie“). Proto činnost bank podléhá zákonitému dozoru. (Podle dra L. Scheinera „Banky“.)

Společenská povolání.

III. Rolník pracuje po celý rok. V čas žní dostaví se výsledky jeho práce — sklízí plodiny. Svou prací tvoří rolník nové hodnoty; je prvovýrobce. Zvětšuje majetek společnosti, neboť z mála osiva vyrobí množství důležitých životních potřeb. Podobně horník. Výsledek jeho práce je uhlí, ruda. Tyto suroviny dodá průmyslu a umožní mu vyrobti z nich zboží.

Také obuvník, krejčí a jiní řemeslníci vyrábějí důležité životní potřeby z dodaných surovin. I jejich práce je produktivní a výsledky její jsou na první pohled patrný.

Obchodníci nezbytně dopňují výrobní vrstvy občanstva, aby bylo lze vyrobeného zboží dobře využití všude tam, kde je ho potřeba. V tom jim pomáhají jiné důležité stavy, jako na př.: zaměstnanci dopravních podniků, dále stav, který pečuje o bezpečnost ve společnosti (vojsko, četnictvo, strážníci — za doby nepokojů a nejistoty nedaří se obchodu ani průmyslu), stav, který pečuje o řád společenský (úřednictvo, soudcové) a jiní. Tyto vrstvy občanstva sice neprodukují hmotné statky, nezvětšují majetek lidstva, ale přispívají k jeho udržení a dokonalemu využití. Pamatujeme se, jak za světové války, kdy železniční doprava vázla, často celé vagony potravin se zkazily. Povolání, která přispívají k úplnému využití vyrobených statků, jsou tedy stejně důležitá jako povolání produktivní.

Jsou to povolání veřejná, neboť prospívají bezprostředně všem vrstvám občanstva celé veřejnosti.

Mají je na př. úředníci, soudcové, lékaři, učitelé, kněží, vojáci, umělci, učenci, spisovatelé, politikové a j.

Úředníci a zřízení. Jsou ve službách státu (státní zaměstnanci rozmanitých úřadů, železnic, pošt a pod.), zemí, okresů, obcí (samosprávních zaměstnanci) nebo soukromých podniků (při peněžních ústavech, v průmyslu, v zemědělství atd. — soukromí zaměstnanci). Úředníci a zřízení spravují podniky, v nichž jsou zaměstnáni, vedou jejich administrativu. Jsou stavem stejně důležitým jako jiné, bez nich rozpadla by se společnost, zavládl by zmatek, anarchie. Práce jejich je odpovědná (ručí za svěřené peníze, za zdraví spoluobčanů) a namáhavá a zaslouží podpory občanstva. S druhé strany každý občan má právo dožadovati se pomoci veřejných úřadů v čas potřeby, neboť úřady zřízeny jsou pro všechno občanstvo, slouží občanstvu a nikoli naopak.

K obhájení svých práv a požadavků vstupují zaměstnanci státní i soukromí ve spolky a svazy, zakládají nákupní družstva, podpůrné fondy a pod.

Stav úřednický vyvinul se v pradávných dobách. Tluvo prvotních lidí vedly zajisté lidé nejsilnější a nejchytřejší, jejichž

pokyny se ostatní spravovali. Brzy nestačil však náčelník sám udíleti rozkazy a rady, rozdíleti kořist; vybral si ku pomoci vhodného druhá; ten jej poslouchal. Tak zprvu stav úřednický sloužil náčelníkovi (později panovníkovi). Na to upomínají tituly úředníků. Král perský měl úředníka „oko královské“, „ucho královské“; slovo „ministr“ značí „sluha“ nebo „nemocník“; za Rakouska slul státní úřad i úředník „císařský královský“, jako by nesloužil státu — všem — nýbrž jen panovníku.

V republice pojmáme stav úřednický jinak: státní úředník a zřízenec neslouží jedinci, nýbrž celku, celé společnosti. I hlava státu je celku podřízena, je nejvyšším úředníkem.

*

Soudcové. Prvními soudci byli náčelníci tlup, kteří soustřeďovali ve svých rukou moc zákonodárnou; jejich vůle platila jako zákon. Byli zároveň také kněžími; obětovali bohům, snažili se uhodnouti jejich přání; svoje nařízení dávali jim schvalovati a předkládali je kmenu jako vůli bohů. Také rozsudek vynášeli jménem bohů anebo přímo dali bohům rozsuzovati. Boží soudy (ordalie) vyskytují se téměř u všech nižších kmenů; u nás dochovaly se dlouho do středověku. Později předal náčelník funkci kněžskou jiným a s ní i soudcovskou, sám vyhradiv si právo nejvyššího rozsudku. Konečně oddělil se stav soudcovský od kněžského; stav soudcovský se tím osamostatnil, závisel však na libovůli panovníkově.

Teprve ve vzdělaných státech stali se soudci neodvislými, t. j. nikdo nemůže jich stíhati pro rozsudek; soudí podle platných zákonů a dle svého nejlepšího svědomí. K svému povolání se náležitě připraví studiem práv a soudcovskými zkouškami.

Prvotní soudcové soudili podle práva zvykového. Později vznikaly první psané zákony (Chamurabiho, Mojžíšův), pocházející od panovníků a jejich rádců. Z lidí, zabývajících se právními zvyklostmi, vyvinul se stav právníků (zprvu jen soudců), který se rozlíšil ve stav soudců, advokátů, státních zástupců, notářů a j.

Advokáti jsou znalci práva, kteří obhajují (= obhájí) před soudem obviněné, kteří by toho sami nedokázali, neboť nemohou znát podrobně všechny zákony; advokáti poskytují také porady ve sporných případech.

Státní zástupci (návladní) zastupují ve věcech trestních stát, který je žalobníkem v trestních věcech mimo urážky na cti. Stane-li se vražda, státní zástupce žene vinníka k odpovědnosti.

Notáři vydávají veřejné listiny, ověřují listiny, přijímají peníze pro občany, spolupůsobí při pořizování poslední vůle atd.

Notáři sdružení jsou v samosprávných notářských komorách, advokáti v komorách advokátních. Obojí jsou na př. v Praze, Brně a j.

*

Vojáci. Boj byl prvním zaměstnáním člověka. Pravěcí lidé zápasili s přírodou (se šelmami) i mezi sebou (o loviště, o potraviny a pod.) Každý zdravý muž v tlupě byl bojovníkem (jako dodnes u nevzdělaných kmenů); jeho povinností bylo chrániti společný majetek, účastniti se loupežných vpádů, vůdce (zprvu náčelníka) bezpodmínečně poslouchati. Vzrostli-li kmen počtem, svěřoval náčelník vůdcovskou moc nejudatnějším bojovníkům, sám ponechal si vrchní velení. Když lidstvo přešlo k pokojnějším způsobu obživy (pastýřství, rolnictví, k průmyslové výrobě), rozdělili se muži kmene přirozeně ve stav pracovníků (lidí slabších, k vojenské službě se nehodících) a ve stav bojovníků — lidí schopných a vycvičených k válečnictví. Vznikl stav vojáků, bojovníků z povolání.

Stav vojenský požíval zprvu obzvláštní cti, práv a výsad. (Ve Spartě, ve starém Římě.) Doplnoval se snadno výběrem dobrovolníků. Když lidstvo počalo rozvíjeti hospodářskou činnost, když vzrůstalo zemědělství, průmysl, vzrůstal se i odpor k vojenství, zmenšoval se počet bojovníků. Ujalo se najímatí vojska za plat. V nastalé válce zvítězil ten stát, který byl hospodářsky silnější a najal více a lepšího vojska. To vedlo k obyčejí vybírat poplatky od těch, kteří se vojenství nevěnovali a byli tak zbaveni tíživé služby, která čím dále tím méně lidí lákala, takže povinnost platební přešla v povinnost činné služby vojenské těch, kteří byli k ní schopni. Najímání vojáků přešlo v soustavu odvodů, která rychle se rozšířila po celé Evropě a způsobila vzrůst neblahého militarismu, neboť všeobecná povinnost branná umožnila sestavení stálých velikých armád. Vydržování jich vyžádalo si mnoho peněz a velice zatížilo jednotlivé státy. Všeobecná vojenská povinnost vedla k nesmírným válkám celých národů, o jakých se starým dobyvatelům ani nesnilo.

Aby čeleno bylo hrůzám válečným, usiluje mnoho lidí v nové době o všeobecné odzbrojení a pokojné řešení mezinárodních sporů. Prvním stupněm k dosažení světového míru je snaha podřídití armádu celému státu, všemu občanstvu.

Ve starých říších (egyptské, perské, římské) stav vojenský sloužil panovníkovi. Král byl neomezeným pánem

vojska a tím národa. Na pouhý jeho pokyn a často z nicotných důvodů vyvolána byla válka, kterouž všechen lid těžce trpěl. Zbytky tohoto nespravedlivého zřízení zachovaly se dodávna i u nás. Stav vojenský v Rakousku považován takřka za výsadu panovníkovu („c. a k. armáda“), císař sám zjevně se k němu hlásil (vystupoval pouze ve vojenské uniformě), měl neomezené velení a právo vypovědět válku. Nešlechetní panovníci všech dob a národů často využívali tohoto práva k dosažení nekalých cílů osobních a soukromých (rozšíření říše, potrestání osobní urážky). Často zneužil panovník vojska k potlačení vlastního národa. (Doklady z dějin, zvláště ze světové války.)

Proto v nejnovější době ve státech ústavních, zvláště v republikánských, stav vojenský je podřízen celku, celému státu. Hlava státu (president) je sice nejvyšším velitelem branné moci, nemůže však sám o sobě válku vypovídat, anebo použít armády k potlačení národa.

Kéž přijdou doby, kdy vojenského stavu nebude již třeba, než jen jako policie k udržování pořádku!

Milice. Jakmile dovolí poměry, bude u nás zavedena vojenská soustava miliční místo vojska stálého. Každý schopný občan bude vycvičen v zacházení se zbraní a v ostatních věcech vojenských, ale nebude meškati na vojně, nýbrž doma u své práce. V čas potřeby budou občané svoláni k obraně vlasti. Nebude tedy stálé armády (mimo vojenskou službu bezpečnostní, policejní). Dokud však svět nechce slyšet o odzbrojení, nemůže ani naše republika vzdáti se stálé armády (proč?).

*

Lékaři. Divochům známy jsou léčivé účinky některých rostlin. Používají jich v nemoci. Ještě více však spoléhají na léčivou moc kouzel a zařikávání, neboť věří, že nemoc je působena zlými duchy, kteří do lidského těla mohou vstoupit. Prvotními lékaři byli tudíž lidé znalí kouzel a zařikávání, t. j. kněží nevzdělaných národů. Teprve značně později oddělil se zvláštní stav lékařů, když se lidé byli blíže seznámili s tělem člověka a s činnostmi jednotlivých ústrojů.

Avšak ještě dnes je mnoho lidí, kteří dávají přednost zařikávání před řádnou lékařskou pomocí, kteří věří v léčivý účinek přerozmanitých věcí (viz I. díl).

Povolání lékařské svěřeno je u nás (a skoro všude) výhradně doktorům lékařství. Pokrok vědy lékařské způsobil dělbu práce i v tomto oboru: jsou lékaři zubní, ušní, oční atd.

Lékaři sdruženi jsou v odborových spolecích. Vedle toho zřízeny jsou podle zákona lékařské komory, jimž podřízeni jsou všichni lékaři v obvodu komory, která zastupuje

zájmy stavu, chrání své příslušníky a má nad nimi též moc disciplinární (vyšetřuje a fresce ty, kteří k hanbě sobě i stavu nečiní zadost svým povinnostem).

Podobně zřízeny jsou komory zvěrolékařské. Zvěrolékařství vyvinulo se kdysi jako zvláštní odbor lékařství.

*

Kněží. Nižší plemena uctívají duchy zemřelých. Vykonavateli obřadů byli zprvu nejstarší členové rodiny (dodnes tak je tomu v Číně, kde hlava rodiny obětuje předkům v chrámě nebo v síni domu určené k obětem). Hlava nejmocnější rodiny vykonávala obřady za všechny u příležitosti zvlášť významné. Tak moc kněžská přešla do rukou náčelníka kmene.¹⁾ Náčelník — později panovník — byl obětníkem, knězem celého národa. Záhy však přibral si ku pomoci nejváženější muže kmene, kterým předal vykonávání obřadů, sám stal se nejvyšším knězem (jako tomu bylo v Egyptě, v Číně, ve starém Římě a jak je tomu dodnes u kmenů afrických a australských; zbytky sloučení moci vládní s mocí kněžskou: ruský car byl zároveň hlavou církve pravoslavné, německý císař hlavou církve protestantské). Kněží nejdávnějších národů (egyptští, asyrští, babylonští) zabývali se nejen bohopoctou, věštěním, zařikáváním, nýbrž i lékařstvím, vědami a vyučováním. První školy byly kněžské, kde vybraní mladíci učili se všemu, čeho jako budoucí kněží potřebovali. Stav kněžský byl v té době nositelem vědění a vzdělanosti.

Tak v Indii učili se mladíci posvátným průpovědem, písním, básním, úvahám, dochovaným ve staré řeči, sanskrtu.

Nabývali znalosti obřadů, znalosti významu tajemných slov a úkonů; učili se čísti a psát, kteréhožto umění v dávných dobách bylo velmi řídké a pouze na okruh kněžstva omezeno. Učili se i počtům (indické číslice), měřictví, hudbě, zpěvu; vědomostí nesdělovali prostému lidu, jež měl je u veliké úctě pro jejich znalosti a umění, kterých nechápal. Kněží jeví se lidu jako vyšší, nadpřirozené bytosti, jako zprostředkovatelé mezi Brahmou a obyčejným člověkem.

Mocí kněžskou zajišťovali si náčelníci kmenů naprostou poslušnost lidu a tím svrchovanou a neomezenou moc panovnickou.

S vývojem doby odděluje se funkce kněžská od panovnické. Také věda přestává být výhradou kněží, vzniká stav vědců, učitelů, lékařů, stavitelů atd. Stav kněžskému zůstaly úkony bohoslužebné a výchova lidu.

*

¹⁾ Srovnej knieze, kňaz z germ. kunning.

Badatelé. Nejvyšší úcty naší zasluhují ti, kteří věnovali život svůj vědě a práci pro člověčenstvo vůbec, kteří svými myšlenkami, objevy a vynálezy razí nové cesty na dráze pokroku lidstva. Jsou to badatelé, vůdci lidstva: objevitelé zemí a cestovatelé, myslitelé, vynálezci, politické, učenci, spisovatelé. Ovoce jejich námahy požívají miliony lidí; jejich výtvoři žijí po staletí jako zářící doklady veliké píle a vytrvalosti. Objevitel Krištof Kolumbus, který otevřel lidstvu nový svět, myslitel Mikuláš Koperník, který postřehl zákonitost všehomíra, vynálezce parního stroje Watt, politik Washington, který osvobodil americký národ, nebo T. G. Masaryk, který měl lví podíl na osvobození lidu československého, spisovatel jako Jan Amos Komenský, jehož díla čtou se po staletích a v nichž nacházejí se stále nové myšlenky — takovíto lidé jsou takřka duší lidstva, jsou lidstvu tím, čím je otec svým dětem.

Umělci. Úkolem člověka není jen jíst, oblékat se, spat, starat se o hmotné potřeby. Život vnějškově lidský žádá ukojení potřeb vyšších, duchovních. Chce býti zkrášlen uměním. Člověk, který nemá smyslu pro krásné výtvoři přírody i ducha lidského, žije životem nízkým a hrubým. Necítí té radosti životní jako ten, kdo umění se neuzavírá. Proto každý člověk myslící a vskutku osvícený miluje umění a ctí ty, kteří je světu přinášejí: velké básníky a spisovatele, hudebníky, malíře, sochaře, stavitele. Každý národ má své, ale oni nepatří jen jednomu národu. Jejich výtvoři stávají se majetkem všeho vzdělaného lidstva; tak díla Byronova, Hugova, Goethova, Mozartova, Smetanova, Rembrandtova, Praxitelova, Rodínova, Michel Angelova.

V širším slova smyslu každá lidská činnost může být uměním. I zahradník, houslař a třeba krejčí ve svém oboru může být umělcem. To je právě útěchou každému pilnému a vytrvalému mladíku, že v kterémkoliv oboru, který si oblíbí a v němž bude ustavičně pracovat, může vytvořit umělecké práce a vyniknouti. Mnoho spisovatelů, učenců a umělců mělo původně obyčejná, nic ne skvělá povolání.

*

Ne místo, které zaujímáme, je důležité, ale směr, kterým jdeme. (Holmes.)

■

P o z n. Vypravujeme si často o výtečných pracovnících rukou i ducha. Necht' nám jsou vzorem, za nímž neúnavně budeme kráčet.

S jakými obtížemi bojovali na př. cestovatelé:

Strasti cestovatelů.

Holandský cestovatel Vilém Barents dostal se r. 1596 za Novou Zemi, kde byl nucen přezimovati uprostřed arktické pouště, plné sněhových bouří a vichřic. Barents povzbuzoval své druhy k vytrvalosti dávaje sám nejlepší příklad. Nevydržel však a zemřel daleko od vzdělaného světa.

Na počátku sedmnáctého století Angličan Jiří Hudson plul na malé lodi podél Špicberk a dostal se do zálivu v Americe po něm nazvaného. Tam došly zásoby potravin. Mužstvo se vzbouřilo a vysadilo Hudsona a jeho syna na lodičku a opustilo je, takže zahynuli hroznou smrtí.

R. 1819 vydal se John Franklin s několika druhy na cestu po Severní Americe. Na cestě jich několik zahynulo. Po strašlivých námáhách dostali se k jezeru Otročímu do jakési pevnůstky, v níž doufali se zotaviti, leč pevnůstku našli opuštěnou a bez zásob, takže Franklin vařil polévku z pohozených kostí. Největší prožitá muka neodradila tohoto cestovatele od nové cesty r. 1845, z níž se však již nevrátil, zahynuv uprostřed polárních ledovců.

Jedním z největších cestovatelů a nejušlechtilejších lidí byl David Livingstone, nar. 1813 ve Skotsku. V mládí byl vazačem v továrně bavlny. Večer co večer se vzdělával. V devatenácti letech jako dělník účastnil se přednášek lékařských a r. 1840 vydal se do Afriky ve službách londýnské misijní společnosti. Z jižní Afriky podnikl řadu cest na sever mezi Bečuány. Z osady Kurumann vydal se na lov lvů, kteří činili obyvatelstvu veliké škody. Postřelil velkou šelmu, která se však na něj vrhla a zakousla se mu do ramene. Ve svých vzpomínkách praví Livingstone: „Uchvátil mne za rameno, porazil mě, i váleli jsme se oba po zemi. Slyším dosud jeho strašný řev.“ Lev zasadil mu jedenáct ran a zmrzačil rámě. R. 1849 Livingstone dosáhl jezera Ngami a v dalších letech prošel za velikých útrap celou Afriku, dotud neznámou. O své cestě napsal důkladnou knihu a již spěchal zase do nitra černé pevniny, kde prozkoumal tok Zambezi; tam ztratil svoji obětavou manželku, jež ho doprovázela. Posléze vypravil se do Afriky ještě r. 1864: u jezera Tanganiky těžce onemocněl a byl pokládán za ztracena. Američan Stanley vydal se za ním, našel jej a poskytl mu pomoci a rady, aby dále necestoval. Avšak Livingstone chtěl podnik svůj dokončiti. Pokračoval v cestě a zahynul na ní r. 1873. Tělo jeho bylo nalezeno a pohřbeno v Londýně.

Objevy cizích zemí zapsány jsou v dějinách lidstva potem a krví neohrožených cestovatelů, kteří odřekli se pohodlí, bezpečnosti, jen aby prospěli lidstvu: začasté obětovali samy sebe na oltář vědy. Barrents, Hudson, Franklin, Livingstone jsou mezi nimi a řada jiných: Mungo-Park utopen byl v Nigru r. 1805, Nichtingal a Duranton zemřeli nakažlivými nemocmi v Africe, německý učenec Eduard Vogel byl tam zrádně zavražděn, Francouz Garnier přišel o život v Tong-Kingu, slavný mořeplavec James Cook, bývalý to úředník u obchodníka střížním zbožím, který vlastním přičiněním se vzdělav podnikl tři cesty v oblastech Tichého oceánu, byl zabít divochy na Sandwichských ostrovech, cestovatel Leichardt zahynul v Australii, cestovatel Kennedy byl tam sněden divochy, Tomáš Burke zemřel vysílením takřka u cíle své cesty, kdž byl již slyšel hukot Karpentarského zálivu, na jehož pobřeží byl by se zachránil.

Sven Hedín vypravuje o hrozných útrapách své cesty v Tibetě: ve dne strašlivě horko, v noci silný mráz se sněhovou vánicí, v níž nebylo na krok viděti.

Cestovateli Holubovi zničili r. 1886 Mašukulumbové celý tábor, roztrhali deníky, do nichž psal výsledky své cesty, rozbili pozorovací a měřicí přístroje. Holubovi a jeho druhům nezbývalo než o hladu a s rozdrásanýma bosýma nohama jít přes močály a strniška spálené tráv k řece Luenge.

E. St. Vráz přišel námahami na svých cestách o paži.

A tak každý krok, jež člověk učiní za poznáním povrchu zemského, vykopen je obětmi.

*

Statečný muž. Bylo to 20. září r. 1519, kdy ze San Lúcaru de Barrameda vyplulo 5 lodí se 265 muži, jimž velel Ferdinand Magelhaes, důmyslný a odvážný plavec, který chtěl se dostat novými cestami k Molukám a obohatiti tehdejší velmoc španělskou.

5 nevelkých lodí plachetních — hračka vlnám rozbouraného oceánu! Zásoby potravin a vody — cíl daleký, cesta nekonečnými moři neznámá. Nic z toho však neodstrašilo Magelhaese, ani nebezpečí ztroskotání, ani hlad a žízeň, ani nemoci a starosti, ani vzpoury lodníků. Velký plavec si umínal a nepovolil.

Tak za nějaký čas dostal se k jihoamerickému pobřeží, proplul památnou úžinou a dostal se na široširé, nekonečné vody Tichého oceánu. Týden za týdnem míjel, země nebylo nikde k spatření. Jednotvárný život na kymácejících se lodičkách, ustavičný zápas s mořem, větry a žárem tropic-

kého podnebí vysiloval lodníky; zásoby jídla i vody se tenčily. Co zbývalo, bylo zkaženo: suchary prolezlé červy, hrozně páchnoucí. Lodní myši byly vzácnou lahůdkou. Magelhaes jedl se svými druhy starou hovězí kůži s hlavních rahen sundanou, upraženou na uhlí, když se byla kolik dní močila v mořské vodě; také piliny jedli. Teprve po 4 měsících oddychli si plavci na souostroví Ladranském.

Odtud dostali se na filipinský ostrov Cebú. Magelhaes sprátněliv se s králem Hamabarem pomáhal mu dobýti ostrova Mactanu. Se 48 nejudaťnějšimi druhy pustil se v zápas s ohromnou přesilou nepřatel. Zasažen kamenem klesl 26. dubna 1521 muž, jehož nezdolal ani hlad, ani nemoci, námahy ani strasti, a jenž měl jen jednu myšlenku: o b-jevení nových zemí prospěti svým bližním. Dobit a odvlečen, aniž víme, kam jeho kosti se poděly. Zradou krále Hamabara zahynulo mnoho jeho soudruhů. Ostatní uprchli, po strašlivé bouři dostali se k Timoru a 7. září konečně s jedinou lodí „Victoria“ do Španěl. Ze 265 mužů zbývalo 18 vyhublých, nemocných trosečníků...

*

Styk s cizími státy.

III. Ministerstvo věcí zahraničních zprostředkuje styk našeho státu s cizími, sjednává smlouvy s vládami jejich, pečuje o ochranu příslušníků (a jejich zájmů) našeho státu v cizině prostřednictvím vyslanců a konsulů.

Vyslanci jsou stálí zástupcové státu, který je vyslal. Zastupují svůj stát ve všech mezinárodních stycích, zejména politických. Konsulové zastupují svůj stát (nehledě k zvláštním příkazům) v obchodních záležitostech. Podporují obchodní styky, informují naše obchodní kruhy o odbytištích, chrání čl. příslušníky v cizině, spravují je a soudí, pokud mezinárodní úmluvy a zákony té které země to připouštějí.

Zvyk míti stálé vyslance¹⁾ zaveden byl nejprve papežským dvorem, pak italskými obchodními městy, ujal se v 15. stol. všeobecně a rozšířil se zejména po válce třicetileté. Dnes není vzdělaného státu, jenž by neměl zastoupení v cizině. Naše republika má (1./I. 1923) vyslanectva celkem ve 20 státech (některé platí i pro několik menších států) a u Vatikánu. Vyslanci mívají titul splnomocněných ministrů. V některých místech zřízena jsou místo vyslanectev zahraniční jednatelstva („zastupitelské

¹⁾ Liszt, Mezinárodní právo, str. 46 (Svět. knihovna).

úřady ČSR“) — na př. v Rusku. Naopak, Praha jako hlavní město republiky hostí vyslance cizích států (na konci r. 1922 celkem 21); ti tvoří diplomatický sbor. Vyslanci požívají zvláštní ochrany (osobní nedotknutelnosti, svobody volně dopisovati a jinak se stýkati se svým státem a j.).

Konsulárních zastupitelstev má RČS. (v říjnu 1922) celkem 55, cizina u nás 46.

V demokratickém státě má národ největší vliv na diplomacii. Jednání s cizími státy je sice řízeno osobami zvlášť k tomu vzdělanými, ale podléhá doзору parlamentnímu (zahraniční výbor ve sněmovnách), takže není možna diplomacie tajná, která zavinila nejednu válečnou pohromu v dřívějších monarchiích. Tak i strašlivá světová válka vznikla bezprostředně z tajných pletek rakouské a německé diplomacie; několik nezodpovědných šlechtických diplomatů rozhodovalo s panovníkem o osudech „rakouských národů“, aniž by se ptalo po vůli lidu. V demokracii není to již dobře možné.

Čest republiky. Naše republika ležící právě ve středu Evropy je důležitým střediskem obchodním. Navštěvuje ji hojně cizinců. Také se zvětšil velice počet cizinců na území našeho státu bydlících (v r. 1910 bydlilo na území RČS. 88.945 cizinců, r. 1921 238.727, t. j. o 149.782 více). Cizinci, zejména zástupci států — vyslanci, konsulové a jejich úřednictvo — častěji projíždějí území republiky, aby se přesvědčili o jejím stavu a mohli podávati zprávy svým státům. Všimají si nejen památek a hospodářského stavu našeho státu, ale i chování a jednání občanstva; podle něho pak posuzují celý stát. Občané, kteří jsou k cizincům vlídní, úslužní a poctiví, nejen že dělají čest republice, oni jí i pomáhají: cizinci mají k republice větší důvěru, rádi navazují obchodní styky a poskytují úvěr i zboží státu spořádanému. Neúčinnivost, hrubé slovo k cizinci či dokonce kámen, hozený za jeho automobilem znamená někdy pro republiku a tím i pro občany větší ztrátu než vyhoří-li vesnice. (Proč?) Chraňme čest republiky, ať cizinci odnášejí si z ní nejlepší dojmy; tím i sobě posloužíme!

Praxe: Znej svůj kraj, abys mohl dáti potřebné informace. Uč se rád cizím řečem! Nauč se esperantu, jemuž mnoho cizinců rozumí! Oznam každé násilí a uličnictví vůči cizincům, nebo zabraň mu sám. Ochotně vyhověj žádosti cizince, jde-li o nepatrnou službu. Uč se rozeznávati cestující cizince od nepoctivých poběhlíků.

Ochrana státu.

O vnitřní i vnější ochranu a bezpečnost státu vedle ministerstva vnitra pečuje ještě několik ministerstev:

Ministerstvo spravedlnosti, jemuž přísluší správa všeho soudnictví v republice (mimo soudnictví vojenského). Soudy, státní zastupitelstva, trestnice jsou mu podřízeny, avšak nějakého vlivu na vnitřní činnost soudů ministerstvo nemá, neboť soudcové jsou neodvislí a smějí poslouchati (ve výroku soudním) toliko platných zákonů republiky, v jejímž jménem rozsudky vyhlášují. (V. čl. o soudnictví.)

*

Moc soudní.

III. Dělbá práce: rozlišení moci zákonodárné, výkonné a soudní. O soudcích v. výše. Neodvislost soudcovskou podporuje trvalé jmenování; soudcové nemohou býti přeloženi, sesazeni, do výslužby dáni. Mohou zkoumati vládní nařízení, zda vyhovují zákonu. Rozsudky jménem republiky. Líčení veřejné a tajné. Nikdo nemůže být odňat svému řádnému soudu. Mimořádné poměry (válka, nebezpečí války, nepokoje) dovolují vládě zříditi soudy výjimečné, na př. náhlý soud (stanné právo), který trestá velmi přísně.

Organisace soudnictví. Soudy jsou civilní a trestní.

Civilní soudy řeší občanské spory majetkové, rodinné a dědické podle práva soukromého. Trestní soudy vyšetřují a odsuzují provinilce dle práva trestního. Soudy ty jsou trojí instance:

1. Soudy okresní a krajské (v hlavních městech zemí = zemské).

2. Soudy krajské, obchodní, vrchní zemské soudy.

3. Nejvyšší soud v Brně.

O soudu okresním viz výše. Z rozsudku okresního soudu odvolávají se lidé ke krajskému soudu.

Krajský soud rozsuzuje v první instanci rozepře majetkové, přesahuje-li hodnota věci nebo upomínky 5000 Kč, rozepře směnečné, konkursní, patentní, o používání ochranných známek a vzorků. Z trestních věcí přečiny krádeže, podvodu, zpronevěry, těžkého ublížení na těle, shluknutí; zločiny zabiti, vraždy, loupeže, žhárství a pod. (dle Obč. nauky dra Břeského a A. Reitlera). U soudu krajského soudí obyčejně tříčlenný senát (sbor soudců).

Porota. Při soudech krajských zřízeny jsou soudy porotní. Jim náleží souzení těžkých zločinů (vraždy,

žhářství a j.). Skládají se ze tříčlenného senátu soudců a ze 12 porotců (soudců z lidu; rota = přísaha, po rotě = po přísaze).

Každá obec pořídí v září seznam občanů, kteří jsou schopni úřadu porotce. Jsou to občané (občanky) nejméně 35letí, gramotní, kteří mají domovské právo v RČS a bydlí aspoň rok v obci. K úřadu porotce nemají být povoláváni úředníci a zřizenci veřejných úřadů a podniků, duchovní, učitelé na jednotřídních školách a j.; nemusí povolání přijmouti osoby staré přes 60 let, ženy, starostové, profesori a učitelé, poslanci, lékaři, lékárníci. Zvláštní komise u krajského soudu sestaví seznam porotců pro svůj obvod, z něhož vylosuje 36 porotců hlavních a 9 vedlejších; z nich vylosuje se po 12 pro každé přelíčení. Úřad porotce je čestný; jen hotové výlohy a ušlý zisk se porotcům hradí.

Přelíčení. Jednání soudní vede předseda. Žaluje státní zástupce. Výpovědi svědků a znaleců. Obžalovaného hájí obhájce. Po skončeném přelíčení soudcové sestaví otázky (hlavní, vedlejší) o vině obžalovaného a předloží je porotcům. Ti se o nich poradí a pak na ně postupně odpovídají: ano — ne. K odsouzení obžalovaného je potřebí aspoň 8 hlasů kladných; není-li jich, soud obžalovaného osvobodí; jinak vyměří mu trest dle platných ustanovení zákonných.

P o z n á m k a. Sestavíme ve třídě soud porotní se 12 porotci, 3 soudci, zapisovateli, státním zástupcem, obhájcem, obžalovaným, svědky i obecněstvem, aby si žáci učinili představu o jeho složení a funkci. Apel na žáky (a rodiče): nečtete zprávy ze soudní síně (nedávejte jim jich číst)! Tento apel platí ovšem více rodičům a novinám, jež nedovedou se opřít vkus obecněstva a píší zprávy ty způsobem málo výchovným, ačkoliv rubrika „různých zpráv“ a „ze soudní síně“ je nejvíce čtena (ze 332 dětí 12 až 14letých čtlo ji pravidelně 255, t. j. 75%, jak jsem zjistil u nás v Něm. Brodě) a mohla by — obezřele sestavována — přispěti velmi k mravní obrodě občanstva, více než úvodníky, jež se obyčejně přelétnou. Zejména mělo by být zakázáno uveřejňovati drastické podrobnosti zločinů a poprav, do nichž se čtenáři takřka vpíjejí. Otec přinese večerník a čte; celá rodina poslouchá, jak odsouzenec Kolínský ztrávil poslední noc, jak si počíнал, co mluvil, jak si jej kat „připravil“ a oběsil; druhého dne hoši ve škole si vyprávějí o zvláštním šněrování a zadrhování provazu, jež večerník velmi podrobně popsal; znají kdekerou podrobnost a živě si ji představují.

Je pravda: nebylo by správné idealisovat život a zakrývat jeho stinné stránky dospívající mládeži. Má-li se vy-

chova dodělat úspěchu, musí býti realistická. Lidé nejsou andělé a nesmějí býti líčeni jako andělé, nemá-li dítě propadnout pozdější skepsi. Avšak výchovný realismus nesmí zhrubnout v naturalismus.

*

Věci obchodní vyřizují se v hlavních městech u soudů obchodních. Také jsou tam zvláštní soudy trestní.

Z rozsudku krajského soudu lze se odvolati k vrchnímu zemskému soudu, kterýž je druhou instancí, začala-li pře u soudu krajského, třetí, počla-li u okresního. Vrchní zemské soudy jsou v Praze a v Brně. Nejvyšší instancí je nejvyšší soud v Brně pro celý obvod republiky; je složen z presidentů a radů a rozhoduje v pětičlenných senátech, ve věcech obzvláště důležitých v senátech jedenáctičlenných.

Vyšší stolice může rozsudek zrušiti anebo změnití a vyhlásiti rozsudek nový. Z rozsudků ve věcech soukromoprávních, v nichž hodnota sporného předmětu nečiní více než 100 Kč, nelze se odvolávat ke III. stolici.

Odsouzení podmíněčné má za účel přispěti k nápravě provinilého. Chová-li se odsouzený po určitou lhůtu (soudem stanovenou) bezúhonně, promíjí se mu trest i jeho následky.

Amnestie. President republiky může za souhlasu a odpovědnosti ministra spravedlnosti uděliti milost, prominouti zbytek trestu jednotlivě i hromadně, prominouti ztrátu volebního práva nebo zastaviti soudní vyšetřování proti jedinci nebo skupině osob (= abolicie).

*

Státní soud. Zločiny, které ohrožují naši republiku, republikánskou formu státu, naši ústavu, představitele státu (presidenta, členy vlády) a pod. patří před nově zřízený státní soud (v Brně).

*

Práva a povinnosti státních občanů (shrnutí).

III. Státní občanství. Rovnost. Svoboda osobní. Svoboda majetková. Svoboda vystěhovati se z republiky. Svoboda pobytu na kterémkoli místě republiky. Svoboda domovní. Svoboda tisku. Právo shromažďovací a spolkové. Právo petiční. Tajemství listovní. Svoboda učení a svědomí. Svoboda projevu mínění. Svoboda vědeckého badání. Svoboda a rovnost náboženských vyznání. Ochrana manželství a rodiny. Ochrana menšin. Jazykové právo menšin.

Poslušnost zákonů. Povinnost platiti daně. Povinnost volební. Povinnost přijmouti čestné úřady občanské. Povinnost svědčiti u soudu. Povinnost branná.

*

Sociální otázka.

Poměr námezdný.¹⁾

III. Původně pracoval každý pro sebe. Později bohatší mohl si na práci zjednat (za nějaký smluvený dar — služebníci z vlastního kmene) nebo si opatřil otroky na práci.

Poražení a zajatí nepřátelé, příslušníci cizích kmenů byli zabiti anebo zotročeni. Stali se majetkem kmene vítězného, který si je rozdělil. Otrok musel pracovati pro svého pána, kterému připadal celý výtěžek jeho práce a teprve, když byl hotov s uloženou prací, směl pracovati pro sebe, když mu pán dovolil. Otrok (i jeho schopnosti a jeho práce) byl osobním majetkem pánovým, jenž mohl si s ním dělat co chtěl. Samozřejmě, že mu dával práci nejtěžší a nejhorší, kterou sám dělat nechťel. A ježto otrok byl v opovržení, přešlo toto opovržení i na těžkou práci; mnozi národové se pak těžké práce štilili a pokládali ji za nedůstojnou. (Spartané, Římané v pozdějším věku. Dodnes někteří Číňané nosívali dlouhé nehty na znamení, že nemusí tělesně pracovat. Předsudek proti práci je i u nás.)

Otok nedostával m z d y, byl pouze krměn a šacen. Oblíbený otrok leda dostával dárky. Daleko spíše však otrok byl týrán a zabít. Otroctví bylo hroznou skvrnou v dějinách člověčenstva. (Doklady z dějin.)

Když lidstva přibylo a puda, kterou osadilo a si rozdělilo, nestačila pro všechny, aby na ní mohli hospodařiti, mnozí lidé počali dobrovolně vstupovati do služeb cizích, aby pracujíce pro jiné uhájili svůj vlastní život. Za svoji práci dostávali životní potřeby, které jim dodal ten, pro koho pracovali. Výtěžek práce patřil pánovi, pracovník dostal jen smluvenou m z d u — buď životní potřeby nebo peníze.

Pracovníci lišili se původně od otroků jen tím, že vstoupili do služeb dobrovolně a že se s nimi tedy nemohlo zacházeti tak barbarsky jako s otroky.

Tak v z n i k l a t ř í d a l i d í n e p r a c u j í c í c h a p r a c u j í c í c h. První žila na úkor druhé.

¹⁾ Podle F. Krejčího Etiky, str. 466 a násl.

Kapitál.

III. K výrobě předmětů spotřeby, různého zboží, potřebuje pracovník výrobních prostředků (náradí, náčiní, strojů, budov atd.). Výrobní prostředky služí k a p i t á l. Kapitálem jmenujeme také peníze, které bychom za výrobní prostředky dostali, tedy peněžní cenu jejich. Kovář má dílnu, kovadlinu, ohniště, měchy, nebozezy, perliky atd. — to jest jeho kapitál. Truhlář má rozmanité náčiní a náradí (hoblíce, hoblíky, pily, dřevo atd.), mající určitou cenu, řekněme 10.000 Kč; to je jeho provozovací kapitál. Dělníci truhlářovi používají tohoto kapitálu — těchto výrobních prostředků — a majetník závodu zato ponechává si výtěžek jejich práce, odpočítav jim smlouvenou mzdu. Často majetník a zaměstnavatel sám nepracuje ani výroby neřídí, takže výtěžek práce, z b o ŝ í, mělo by připadnouti pracujícím, kteří by se měli o ně rozdělit (socialisace). Ale neděje se tak, neboť p r á v o v l a s t n i c t v í výrobních prostředků má za následek uznávání práva na výtěžek práce. Cena zboží odpovídá ceně kapitálu vynaloženého na práci. K ní si připočte majetník určitou sumu, kterou si nechává pro sebe — z i s k.

Majetník poskytne:

materiál, z něhož se pracuje,
výrobní prostředky (místnost, náradí, stroje) } kapitál

Dělník poskytne:

p r á c í.

Výsledek je:

z b o ŝ í, jehož c e n a = $\begin{cases} \text{kapitál} < \text{materiál} \\ \text{mzda} & \text{opotřebování} \\ \text{zisk} & \text{výrob. prostředků} \end{cases}$

O výsledek se rozdělí:

majetník

pracovník

dostane

mzdu

náhradu za
materiál,

náhradu za

opotřebování výrobních
prostředků a zisk.

Pracovník nemá vlivu na cenu zboží, leč jen tím, že jeho mzda se zvyšuje nebo snižuje (a tím i cena zboží). Větší vliv

na cenu má majetník, neboť záleží na něm (a ovšem na zevnějších podmínkách, hlavně poptávce), kolik si počítá za výrobní prostředky, za materiál, kolik si určuje zisku. Je-li cena nepřiměřeně vysoká a zbcží jde na odbyt, bohatne majetník. Přebytky ukládá buď do svého podniku, ježž rozšiřuje a zvelebuje, nebo jich používá pro svou potřebu, nebo je ukládá (kapitál v užším slova smyslu).

Poptávka a potřeba.

III. Pracovníci z výtěžku své práce nemají než mzdu. Je-li poptávka po zboží velká, stoupá jeho cena a majetník v tom případě zvýší mzdy za práci, neboť máje možnost zboží výhodně prodati, rozšiřuje výrobu a shání zkušené dělníky. Ale toto zvýšení neodpovídá obyčejně zvýšení zisku majetníkovu. Je-li poptávka malá, odběr zboží vázne, majetník výrobu omezuje, až ji třebas zastaví. Sám žije z kapitálu, pracovníci musí jít nabídnout svoji práci jinam. Nemajíce prostředků, nekupují a tím nemohou býti účastni poptávky a míti vliv na výrobu předmětů, jež by si žádali. Tento vliv vyhrazen je pouze držitelům majetku.

Aby všichni lidé měli stejný vliv na výrobu předmětů, navrhuji někteří myslitelé, aby výroba se neurčovala poptávkou, nýbrž potřebou. Nevyráběly by se ty předměty, po nichž se lidé shánějí a je kupují, nýbrž stanovilo by se, které zboží a kolik kdo potřebuje a podle toho by se pak výroba zařídila dle potřeby. Znamená, že by všem dostalo se stejně potřeb. Avšak lidé nemají stejné a rovné potřeby: někdo kupuje hodně knih, jiný obrazy, jiný roztrhá mnoho šatstva, jiný hodně jí. Kdo by mohl přesně vypočísti potřeby všech lidí, když je v nich taková rozmanitost?

Aby pracovníci zůstali účastni na poptávce (i když snad dočasně nepracují), navrhuji jiní toto: ať se mzdy zvýší tak, aby dělník mohl být z platu nejen živ, ale aby si mohl zahospodařiti nějaké jmění pro případ nouze. Mnozí pracovníci tak činí; je-li jejich mzda dostatečná, že ukojí jejich nutné potřeby a jsou-li šetrni, uschovají si část výtěžku pro budoucnost. Ale je celá řada pracovníků — proletářů, kteří nemohou se mzdou vystačiti ani na nejnnutnější potřeby (mají četnou rodinu, nemoc v rodině) a tonou v bídě. I domnívají se mnozí, že zvýšení mzdy odstranilo by všechnu bídu. V tom však naskýtají se překážky.

a) Zvýší-li se mzda, zvýší majetník i cenu zboží. Nastane drahota. Dělník za větší mzdu nekoupí si více — ba mnohdy drahota stoupne nepoměrně více než mzda a dělník si potom koupí méně než kdysi za menší mzdu.

b) Zvýší-li se mzda a zároveň zakáže majetníkovi, aby cenu zboží zvyšoval, takže to, oč mzdy zvýšil, musí hraditi ze zisku, který se zmenší nebo zmizí, majetník máje malý (nebo žádný) zisk raději výrobu zastaví. Ruch podnikatelský ustane — nikdo nebude vkládat peníze do podniku, ví-li, že nemá naděje na zisk.

Oba tyto případy můžeme pozorovati v současném životě. Pamatujeme se, jak stoupala hlavně po převratu drahota, stoupaly také mzdy, ale často ne tak, jako drahota. Zvláště v Rakousku lze tento zjev pozorovati. Mzdy jsou tam veliké (početně), drahota též. Drahota stoupá, mzdy se přizpůsobují, ale v mnohých odvětvích pokulhávají za cenami předmětů.

Druhý případ pozorujeme ve stavebnictví. Zákon na ochranu nájemníků zapovídá zvyšovati nájemné; v nových domech nevynáší nájemné tolik jako vynášelo před válkou.

Málokdo odhodlává se stavět — ačkoliv poptávka po bytech je tak veliká — neboť ví, že peníze do stavby uložené nevynesou mu tolik, aby zisk stál za podniknutí stavby. Nastává *stagnace* v ruchu stavebním a s ní *nezaměstnanost*.

Poptávka a nabídka.

III. Obchodníci prodávají, zákazníci kupují. Rolníci, řemeslníci vyrábějí a prodávají, spotřebitelé kupují.

Rolník, řemeslník, továrník, obchodník nespotřebuje sám všechno, co vyrobil, nebo dal vyrobiti nebo koupil. Prodává tedy své výrobky a aby je prodal, *nabízí je* (vyloží zboží, ohlásí je, inseruje atd.). Zákazníci, spotřebitelé *hledají* zboží, které potřebují pro sebe (pro rodinu, pro svoji výrobu atd.), *poptávají se* po něm, vybírají a kupují. Svými penězi umožňují prodáváči, aby za ně opatřil si zboží nové (pro sebe i na prodej).

Poptávka a nabídka jsou hlavními činiteli *směny, obchodu*.

Je-li poptávka velká, je nabídka malá. A obráceně. Čím menší poptávka, tím větší nabídka.

Novinami proskočí zpráva, že kůže bude dražší. Lidé si domyslí, že i boty budou dražší, jdou a kupují je hojně, po-

pptávka po botách stoupla. takže obchodník (výrobce) nemusí ani obuv nabízet. Ba za války jsme pozorovali. že některé zboží nejen že se nenabízelo. nýbrž naopak zatajovalo: pptávka po mouce byla taková. že nabídka přestala. mouka zmizela s trhu. s prodeje a dostala se buď pod rukou. tajně. nebo jenom v ustanoveném množství (na chlebenky).

Poptávka se zvyšuje přirozeně (když je málo zboží a velká spotřeba, což bývá způsobeno zvláště mimořádnými okolnostmi, jako válkou, živelní pohromou a pod.) anebo uměle, zvláště šířením zpráv, že zboží bude dražší. že vůbec nebude a pod. Šíření přehnaných zpráv takových je trestné. Uměle se zvyšuje též pptávka zadržením zboží. Pamatujeme se, že když byla vyhlášena mobilisace. některé zboží zmizelo s trhu a hned podražilo. Zadržování zboží mělo by se trestat co nejpřísněji, neboť vždy je jeho příčinou touha po nepoměrném zisku.

Je-li zboží dost a lidé je nekupují (buď ho již nepotřebují. do zásoby nechťi, nebo nemají peněz). pptávka je malá. nebo není žádná. nabídka stoupá. Obchodník (prodávající) snaží se zbaviti se zboží, jehož sám nepotřebuje a v němž má peníze. Mnohdy nabídne je i za cenu nižší než koupil (má na něm ztrátu) — drahota zboží klesá. Zboží. po němž není pptávky. se nevyrábí dotud. dokud potřeba zákaznictva si ho nevyžádá. Výroba se pak řídí pptávkou. Za války lidé nemajíce co jíst. ohlíželi se po každé potravě. na př. kupovali hojně marmeládu. Poptávce po marmeládě. jež byla veliká. odpovídal rychlý vzrůst tohoto odvětví výroby: množily se marmeládovny. Po válce nedostatek potravin přestal. lidé marmelády nekupovali. pptávka po ní nebyla skoro žádná. nabídka veliká. zbylé zásoby byly vyprodány anebo jinak použity a výroba marmelády velmi poklesla.

Kapitalismus a proletariát.

III. Řád kapitalistický. Dovedný a rozvážný podnikatel může obratným hospodářstvím rozšířiti za příznivých podmínek své podniky. zvětšiti svůj kapitál; může jej zvětšovati vlastně do nekonečna. Čím více má. tím více majetek jeho mu vynáší: pohotové jmění může snadno umisťovati soukromým podnikáním (kupuje. zařizuje nové podniky). Jeho kapitál roste: čím více má kapitalista podniků. tím více lidí je na něm závislých. neboť poskytuje jim výdělek. mzdu. Takový společenský řád. kde jednotlivec může na svou pěst podnikati a svůj kapitál neomezeně množiti. je řád kapitalistický.

Jeho přednosti a vady. Předností tohoto řádu jest, že podporuje podnikavost jedinců. Kapitalista, t. j. majetník výrobních prostředků (anebo peněz na ně) snaží se, aby svůj závod vedl dobře, neboť ručí za něj celou svou existencí. Podnik je jeho a kdyby výroba nedála se správně, kdyby zboží bylo špatné jakosti, byla by to škoda předně pro něj. Snaží se proto vyrobiti zboží co možná laciné, upotřebitelné, aby mělo odbyt (čím větší odbyt, tím lépe pro něj). Stará se o své služební síly, o výrobu, o prodej sám, na své vlastní nebezpečí; nevyžaduje k tomu pomoci ostatních (pomoci státu a jiné společnosti), nese sám odpovědnost — jeho zaměstnanci nemusí se starat, zda zboží jde na odbyt, nemusí přemýšlet, jak zvýšit, zlepšit výrobu, nýbrž prostě vykonají přidělenou práci a mohou se věnovat sobě.

Avšak řád kapitalistický má tu nesmírnou vadu, že činí čím dále tím více lidí závislých na několika jedincích, t. j. že proletarisuje dělné vrstvy. Proletář je každý, kdo ze své práce má jen tolik, že si opatří nejnnutnější životní potřeby pro sebe a pro rodinu anebo ani tolik si neopatří. Proletář je každý, kdo pracuje za mzdu pro jiného, kdo slouží jinému (dělník, zřízenec, úředník a j.). V užším slova smyslu nazýváme proletáři ty pracovníky, kteří přímo jsou závislí na zaměstnavateli a mají za práci nedostatečnou odměnu.

Novodobý rozmach průmyslové výroby způsobil ohromný vzrůst proletariátu. Malovýroba čím dále tím více zaniká, neboť nemůže konkurovat s velkopodnikem, který pracuje dokonalejšími stroji s úsporou času i materiálu. Kapitalismus pohlcuje malovýrobu, proletarisuje malovýrobce.

Společenský řád.

III. Kapitalistický řád působí neblahé třídění lidí na chudáky a boháče. Střední vrstvy podnikatelské mizejí (menší podniky jsou skupovány velikými). Tak lidstvo se rozděluje na nesmírnou skupinu pracovníků-proletářů, kteří skutečně svou prací tvoří statky, t. j. potřebné věci, a na malou skupinu nepracujících — kapitalistů, kteří ne že by snad vůbec nepracovali (musí na př. aspoň starat se o své podniky), ale nepracují produktivně, to znamená, sami nevyrábějí potřebných věcí (zboží).

Odtud pramení snaha některých lidí, nahraditi řád kapitalistický řádem novým, společenským, takže ne jednotlivci, nýbrž celá společnost (stát) provozovala by výrobu, jejíž výtěžek připadl by všem dle jejich potřeby.

K. Marx myslí, že kapitalistický řád pomine těmiže příčinami, kterými vznikl.

Jak vznikl kapitalistický řád. K jeho vývoji přispělo: 1. vývoj výroby ve velkém, hlavně pomocí strojů. Strojová výroba je levnější, zboží strojem vyrobené obtoží v soutěži svojí láci. Malovýrobce nemůže si však strojů tak snadno opatřit; jeho výroba upadá a zaniká;

2. organisace průmyslových sdružení, která svojí všemocností vytlačí malovýrobce s trhu. Velké podnikatelství malý podnik pohltí: buď jej koupí (třeba i nad cenu), nebo jej zničí (třeba tím, že sníží cenu svých výrobků, což menší podnik udělati nemůže);

3. nadvýroba, t. j. výroba zboží ve velkém pro příští potřebu, výroba do zásoby. Zproletarisovaná většina nestačí odbírat zboží (kterého se stroji velmi mnoho vyrobí), bohatí kryjí svojí potřebu a více nekupují. Majetník podniku zastaví výrobu, propustí zaměstnance, kteří rozmnoží řady nejubožejšího proletariátu. Mimo to nadvýroba znemožňuje soutěž drobných výrobců, kteří provoz svého podniku musí zastavit;

4. soustřeďování venkovského obyvatelstva do měst. Mizi-li malý majetek, jeho majetníci nemohou se uživit samostatně, pracují za mzdu, jdou rozmnožit počet proletářů do míst strojové výroby, t. j. do měst, hlavně do velkoměst.

Jak zanikne kapitalistický řád. Karel Marx se domnívá: Proletariátu bude posléze tolik, že nebude možno kam jej umístiti. Bude musit býti vydržován, živen, šacen, neboť nemaje práce nebude moci si zaopatřit životní potřeby. Vydřívati proletariát bude muset ten, kdo na to bude mít prostředky, tedy kapitál. (Jako tomu bylo v Římě za dob caesarů, kdy masy propuštěnců a zchudlých občanů byly živeny nákladem státu a kapitalistů.) Tím kapitál bude zeslaben. A protože státu záleží na tom, jak žijí jeho občané, stát sám bude se snažit o přeměnu řádu kapitalistického v nějaký řád lepší. K tomu půjde mu na pomoc to, že rozmnoží se čím dále tím více akciové společnosti, takže podniky nenáleží jednotlivci, nýbrž společnostem; každý člen má kousek majetku, vyjádřený akcií, která opravňuje ho k určitým nárokům na výtěžek podniku. Budou-li všechny podniky akciové, stát je vyvlastní, t. j. nároky jednotlivců přenesse na všechny, na stát. Kapitalistický řád přemění se v řád společenský.

Socialisace.

III. Krok k řádu společenskému má býti učiněn socialisací největších a nejdůležitějších podniků, jako na př. dolů. Socialisace dolů = zespolečenštění dolů, jež stanou se majetkem všech (= státu), budou vyvlastněny. Prozatím byla upravena zákonem těžba, vývoz a dovoz uhlí. Vytěženým uhlím hospodaří uhelná rada složená ze zástupců majitelů dolů, hornictva, průmyslníků a j.; cenu uhlí stanoví ministr veřejných prací. Horníci mají účast ve správě dolů a dostávají podíl z čistého zisku (10%). Mají právo zřídit si závodní rady, které dohlížíjí hlavně na dodržování smluv v tom kterém závodě, revírní rady a rozhodčí soudy.

Závodní výbory zřizují se také v každém samostatném závodě, který zaměstnává aspoň 30 dělníků. Mají právo nahlídnouti do vedení podniku. V případě potřeby (při neodůvodněných propuštěních) mohou se dovolati rozhodčí komise, kterou řídí soudce z povolání. (Dle dra V. Joachima. Co má vědět každý občan.)

*

Socialismus.

III. Hromadění proletariátu v průmyslových městech (r. 1841 bylo jen v Čechách již 1389 továren s několika sty tisíci dělníků), jeho namnoze smutný úděl životní (tehdejší dělníci byli bez práva hlasovacího, odkázáni na milost a nemilost zaměstnavatele, pracovali i 12 hodin denně takřka nepřetržitě, ve stáří byli vysazeni nejkřutější bídě) dal vznik novým naukám, jež snažily se neblahý ten stav napravit. Tak povstal socialismus.

Sociální myslitelé (v Anglii Owen, ve Francii Saint Simon, Fourier a L. Blank, v Německu Karel Marx, Engels, Lasalle a j.) hlásali, že každý pracovník má právo na práci i na výtěžek z práce, kteréžto právo má mu zajistiti po případě i stát. Tím přestal by se majetek kupiti v rukou jedincových, každý by musel pracovat, nikdo by nemohl žíti bez práce ze svého majetku. Zmizela by třída kapitalistů a proletářů.

Sociální myslitelé doporučovali k tomu cíli různé prostředky, pomocí nichž by se řád kapitalistický změnil ve společenský. Tak zejména družstevnictví. Dělníci necht' si zřídit společnými silami vlastní dílny anebo necht' soukromé dílny a podniky převezmou (vyvlastní za pomoci

státu). Socialisované podniky pracovaly by bez zisku a vyměňovaly by produkty navzájem. Každý pracovník dostal by za svou práci tolik, co potřebuje. Námezdný poměr by se odstranil, také by zmizela volná soutěž.

Ve Francii L. Blank navrhoval zřízení národních dílen, o něž by pečoval stát a které by vyráběly podle potřeb obyvatelstva. U nás r. 1848 za dělnických bouří v Praze slíbil Č. Kampelík dělníkům, že bude zřízena „národní fabrika, kde by pomocí vlády neb města Prahy dělníci pracovali a podle umění a z práce své užitek měli“. O dvacet let později dr. F. Chleborád dal podnět k založení „Oulu“, potravních to spolků, jichž r. 1870 bylo již na 150. R. 1872 Josef Barák požaduje pro dělníky právo hlasovací a spolkové, stanovení pracovní doby i omezení práce dětí a žen. Ačkoliv rakouská vláda dělníky krutě pronásledovala, přece krok za krokem domohli se splnění svých oprávněných požadavků.

Již r. 1847 vydal Karel Marx s Engelsem v Londýně „Komunistický manifest“, v němž hlásal, že kapitalistický řád se odstraní nejrychleji zrušením soukromého vlastnictví, tedy vyvlastněním majetku nemovitého, půdy, továren, dopravních prostředků, bank, odstraněním volného obchodu a svobodného podnikání, zestátněním výchovy dětí atd., tedy komunismem. Marx nabádal dělnictvo, aby se připravovalo na rozřešení sociální otázky bojem (sociální revolucí). Za tím účelem založil r. 1865 v Londýně „mezinárodní asociaci dělnickou“, která sice brzy zanikla, ale dala vznik (II.) internacionále, mezinárodnímu sdružení sociálních demokratů (Ferd Lasalle, zakladatel prvního německého spolku), která má nyní sídlo v Amsterdamě. II. internacionála snaží se provést Marxův program pozvolnou cestou, krok za krokem. Od ní odtrhla se část marxistů, žádající bezohledný, rychlý postup a soustředila se ve III. internacionále v Moskvě (komunistické).

Hospodářský vývoj.

III. V období uzavřeného domácího hospodářství vyrábí si každá rodina (rod) nástroje, těží z přírody suroviny a zpracovává je na výrobky. Rodina má společné jmění. K větším podnikům sdružuje se několik rodin. U Rusů nazývalo se společné sdružení za účelem práce „artěl“, u Srbů „moba“, u Bulharů „četa“, „družina“. Do období domácího hospodářství spadá již řádná dělba práce, počátky otroctví, úvěru, směny.

U Římanů nazýval se celý dům familia a dělil se na rodinu venkovskou, jež vyráběla statky (suroviny, potraviny) a rodinu městskou, jež se skládala ze služebnictva (otroků) a sloužila pánovi. Dělbá práce byla provedena dopodrobna; počítá se na 150 různých zaměstnání římských otroků. Ve středověku tvořil hospodářský celek panský dvůr s poddanou vesnicí. Poddaní nevolníci zavázáni byli k určitým službám a poplatkům (k robotě a desátkům) dle svých schopností: rolník pracoval na panském poli, řemeslník vyráběl potřebné věci, ženy předly atd. Čeho bylo potřeba, vyrábělo se v tomto hospodářském celku. Ze vzájemného zapůjčení obilí, dobytek atd. vyvinul se úvěr, půjčování za odměnu. Obchod byl směnný.

V období hospodářství městského nastala čilejší směna výrobků průmyslových (vyráběných měšťany) a zemědělských (vyráběných vesničany). Dála se na trzích prostou výměnou, později pomocí peněz. Obchodu městskému sloužilo právo trhů, právo nuceného skladu, právo mílové. Vyvíjí se i velkoobchod, zprvu hlavně se zbožím z ciziny dovezeným (kořením, jižním ovocem, solí a j.). Hospodářství naturální mění se zvolna v peněžní.

V období hospodářství národního přejímá hospodářské vedení stát. Místo peněz městských vydávají se peníze pro celou zemi; vznikají zemské (státní) zákony řídící hospodářský a politický život. Jeví se snaha opatrovati si potřebné věci a prodávati je po celé zemi. Obchod je stálý, neomezený pouze na trhy. Hospodářství peněžní mění se v úvěrní, což souvisí s rozvojem peněžnictví (banky, poštovní úřad šekový!).

Vytváří se období hospodářství světového. Dokonalé dopravní prostředky, v daleké budoucnosti snad též společná měna a odstranění hospodářských hranic a snad i hranic státních, odstranění nesvárů mezi národy a státy, mezinárodní dorozumění, to vše přispěje k tomu, že hospodářskou obcí stane se svět. Sobecké zájmy jednotlivých států (hospodářských celků) ustoupí zájmům všelidským. Napadne-li dnes některou zemi neúroda a hlad, rozhodují o pomoci zájem obchodní a dobročinnost. V období hospodářství světového bude samozřejmou povinností přispěti místům hospodářsky slabším co nejdalekosáhlejší pomocí.

Hospodářský rozvoj.¹⁾

Hospodářskou obcí je :			
selský dvorec	město	stát	svět
Hospodářství			
domácnostní	městské	národní	světové
naturální	peněžní	úvěrní	
Obchod			
směnný	tržní	stálý	se
od pradávna	od X. století	s vývojem dopravnictví	tvoří

¹⁾ Viz Kvasnička, Občanská nauka, str. 5.

ODDÍL PÁTÝ.

LIDSTVO A VESMÍR.

Mezinárodní společenství.

Rovnost národů.

III. Dlouho do novověku rozeznával se dvojitý druh národů: národové panující, národové porobení. (Doklady z dějepisů: staré říše; poroba Čechů za Rakouska, zejména po vítězství Habsburků.) V Rakousko-Uhersku převážně slovanském podělili se o vládu Němci a Maďaři. Říkali si, že jsou národy ušlechtilými, ostatní prý jsou méněcenní (Tót nem ember); dle toho s nimi zacházeli.

Podobné poměry byly a jsou dosud i jinde. V Severní Americe říkalo se černochům „human cattle“ — lidský dobytek. V Australii bělochové hubili kdysi domorodce utrýchem, střílením a jinak, takřka zcela beztrestně, jen proto, že je nepovažovali za lidi sobě v důstojnosti lidské rovné; a přece i tito divoši byli lidmi, třebaže zůstali nevzdělanými — bez vlastní viny. Odsuzujeme nenávist plemennou a tím spíše nenávist národní. Pochodí vždy z domýšlivosti a vyvyšování jednoho národa nad druhým.

Není národů vyšších a nižších. Každý národ má možnost se vzdělati a svou prací a vzděláním přispívati ke společné kultuře lidstva. Národ, který jinému odpírá právo na vzdělávání, dopouští se nejhrubšího násilí. (Odnárodnování školami ve starém Rakousko-Uhersku, v Prusku vůči Polákům.) Nová doba přinesla myšlenku, že i malí národové mají nárok na samostatnost jako rovní mezi rovnými. Světová válka tuto myšlenku utvrdila.

„Svět za války rostoupil se na dva tábory a v hrozném boji zvítězili ti, kteří hájili ideály spravedlnosti — zvítězili idealisté, zvítězil duch nad hmotou, právo na násilím, pravda nad chytráctvím. Centrální mocnosti, vedené pruským Německem, domáhaly se panství nad Starým světem, nad Evropou, Asií, Afrikou, a to byl přední cíl pangermánských politiků, označený heslově: „Berlín—Bagdad“. Starý, staletý německý nápor na východ měl býti dovršen konečným podmaněním východních národů, v prvé řadě slovanských a celý průběh války a vítězství německá uskutečňovaly pangermánský plán. Podmanění evropského východu bylo by mělo za následek podmanění západu a celého Starého světa.

Ale Nový svět, Amerika, vystoupila ze své rezervy, nahradila umdlené a rozvrácené Rusko a zanedlouho generál Foch diktoval poraženému Německu a Rakousko-Uhersku podmínky.

Teokratická autokracie podlehla demokracii, spočívající na zásadách humanitní mravnosti. Berlín, Vídeň, Cařihrad hlásaly rouhavé učení, že jejich státy, ve skutečnosti i dynastie jsou z boží milosti, ba přímo zjevením a nástrojem, stát opírající se o militaristickou armádu postaven jako ideál proti národnosti, výboj a panství nad světem staly se cílem berlínského, vídeňského a cařihradského carismu — imperialismu. Prušáctví, rakušáctví a džingischanství nespojovalo se pouze zeměpisně; je vniterní shoda a příbuznost těchto tří přežitků středověké teokracie.

Proti ní seskupily se moderní demokracie; demokracie nemilitaristické, hájící ideály humanity. Pruský militarism, armáda vojenských specialistů, poražen lidovým vojskem, které teprve průběhem války musilo býti organisováno a ve zbraní vycvičeno; promyšlená příprava Německa a jeho výpočtený útok neobstály. Spojenci, věrní demokracii, prohlásili důsledně právo všech států a národů, nejen velikých, nýbrž i malých na samostatnost; president Wilson formuloval vedoucí zásady demokracie, obsažené v americké deklaraci nezávislosti a ve francouzském prohlášení práv člověka a občana. Revoluce zvítězila nad legitimistickou ztrnulostí; všechna politická moc pochází z lidu, aneb jak to řekl Lincoln: z lidu, lidem a pro lid; a president Wilson prohlásil jakožto cíl války osvobození celého lidstva. Proti čtyřem centrálním mocnostem spojilo se celé lidstvo a jestliže souhlas národů kdysi považován za důkaz pro jsoucnost boží, souhlas všech národů všech dílů světa v této válce je důkazem demokratické pravdy. Pruský militarism a jeho spojenci byli a jsou mravně izolováni.“ (Z Masarykova prvního poselství 22. prosince 1918.)

Bohužel nebylo dosaženo úplného osvobození všech malých národů a jejich zrovnoprávnění všudy a ve všem (Lužičti Srbové, Rusíni a j.). Přes to však válka světová stala se velikým mezníkem v dějinách lidstva. Před ní násilí a národní kastovníctví, po ní demokracie a národní rovnost staly se ne-li skutkem, tož aspoň ideálem.

*

Neméně svatý, nežli člověk ve svém přirozeném právu, jest nám i národ, s ouhrukem duševních svých potřeb a prospěchův. Byť i dějepis přiřknul dokonalejší lidské vy-

vinutí některým národům před jinými, vždy přece ukazuje, že schopnost k vyvinování se těchto jiných národů nikoli není obmezena. Příroda neznajíc ani ušlechtilých ani neušlechtilých národův sama v sobě, nepovolala nižádného z nich ku panování nad druhými, ani určila kterého k tomu, aby sloužití měl druhému za prostředek k jeho zvláštním účelům; stejné právo všech k neušlechtilejší lidskosti je zákon boží, jehožto žádný z nich bez trestu přestoupiti nesmí. (Palacký v Manifestu Sjezdu Slovanského.)

Společné statky lidstva.

U. — Kdo ví, co znamená tohle: $H_2 + O = H_2 O$; co tohle: $\sqrt{144} = 12$?

Ž. — vysvětlují.

U. — Co myslíte, rozuměl by tomu žák III. ročníku německé měšťanské školy? — Žák anglický? Italský? Francouzský? Vzdělaný Maďar? Rus? Srb?

Ž. — Všichni vzdělaní lidé na světě.

U. — Ze kterých věd jsou ty příklady? — Chemii, počtům, dějepisu, zeměpisu atd. učí se všichni národové. U všech platí, že $5 \times 5 = 25$, že voda je složena z kyslíku a vodíku, že předmět ponořený do vody nadlehčí se o tolik, kolik váží voda jím vytlačená; to jsou vědecké pravdy; ty platí všude. Věda je mezinárodní, je společným majetkem lidstva, neboť všechno lidstvo ji buduje, každý národ něčím přispívá. Všimněme si toho, na př. ve fysice třebas v nauce o teple:

První teploměry sestrojili Francouz Réaumur, Němec Fahrenheit, Švéd Celsius. Angličané Rumford (Römfrd) a Davy (Dejvy) dokázali, že teplo není jemnou hmotou nevažitelnou, jak se dříve mysliło. Francouz Gay-Lussac přispěl naukou o roztaživosti plynů a par. Švýcar (Francouz) Saussure sestrojil vlhkoměr, Němec Mayer a Angličan Joule (Džaul) změřili množství tepla vzniklého třením. Angličan Watt sestrojil parní stroj, Američan Fulton první parolod; Čech Ressel vynalezl lodní šroub atd.¹⁾

Tak bychom mohli sledovat, jak v každé vědě spolupracovali Angličané, Francouzi, Rusové, Italové, Němci, Čechové, Švédové, Dánové, Španělé atd.; jak národ od národa přejímal výtěžky zkoumání. Jmenujte objevitele! Cestovatele! Přírodopisce! Jak (pravděpodobně) přejímáno bylo písmo. (Sumerské obrázky — písmo klínové; písmo fenické

¹⁾ Viz jiné doklady na př. v Přírodopytu Horák-Pastejříkové III., 102. Skořepa: Díl II.

— hebrejské — řecké — latinské — kyrilice). Jak číslice? (Indové — Arabové [Maurové] — Evropané.) — Jak se vyvíjelo na př. hvězdářství? (Hvězdáři egyptští, babylonští, řečtí — arabští. Polák Koperník, Ital Galilei, Němec Keppler, Dán Tycho de Brahe; v nové době: Francouz Flammarion, Ital Schiaparelli, Čech Štefánik...)

Věda = mezinárodní, všelidská; potřebuje tedy i zvláštní ochrany. Mezinárodní právo zakazuje ničit a poškozovat vědecké vymoženosti. Zničení knihovny v Lovani (Němci) = barbarství. Národ, který nepečuje o vědu, zůstane stát, opozdí se ve vývoji, zakrní, vydává se v nebezpečí zániku. Styk vědecký umožňují vědecké Akademie a Společnosti¹⁾; mají za členy i příslušníky cizích národů. Vědci jsou v ustavičném spojení (na př. hvězdáři; kterak Štefánik zcestoval celý svět), výtěžky bádání se oznamují všem národům buď ve světových jazycích (na př. angličtině, francouzštině, ruštině) nebo v mezinárodním esperantu, nebo se pořizují překlady.

V naší republice je ustavena: Král. česká společnost nauk založena r. 1774. Vydává vědecká díla a je ve styku s více než 500 cizími učenými společnostmi. — Česká Akademie věd a umění, založ. roku 1888. Jejím úkolem je podporovati a pěstovati vědy jazykem československým, jazyk československý, literaturu a umění a podávati o tom zprávy.

*

V z d ě l a n ý n á r o d. R. 1913 vyšlo u nás 2304 českých knih, map a hudebnin, r. 1919 asi 4600, r. 1920 4839, r. 1921 4919 (z toho v Praze 3488 svazků); mimo to 652 spisů něm., 97 maď., 37 franc., 36 rus. a j. R. 1921 bylo přeloženo do čsl. jazyka z ruštiny 75 spisů, z polštiny 20, z franc. 131, angl. 104, němč. 71, ital. 9, z řečí severských 28 a j.

R. 1921 vydaly knih: Německo 32.345, Anglie 11.004, Spoj. státy 8.422, Itálie 5956, Francie 5.942, Československo (na 6. místě!) 4.919 (jen čsl.), Holandsko 3.940, Dánsko 3.758, Uhry 2.318.

*

U. — V pradávných dobách prvotního života lidstva přišel člověk na myšlenku hodit do vody kmen, sednout na něj a plouti. Sestrojil první loď. Brzy seznal, že vyhloubený peň pluje lépe; dlabal si loďky. Jiný člověk (třeba z jiného kmene) přišel na myšlenku vypalovati peň. Později sestrojili

¹⁾ První r. 1662 v Londýně, r. 1666 v Paříži.

lidé lodi plachetní. Byly brzy známy všem národům. Angličan James Watt vynalezl parní stroj, Američan Foulton použil ho prvně k pohonu lodi, Čech Ressel zdokonalil plavbu vynálezem parního šroubu. A tak obrovský oceánský parník je dílo mnoha vynálezců všech národů, je plodem úsilovného přemýšlení všeho lidstva: Watt dal parní stroj, Foulton ho užil, Ressel dal šroub, Edisonovy žárovky na lodi svítí, Marconiův radiotelegraf spojuje loď s pevninou. Lidé všech národů přispěli k sestrojení lodi, lidé všech národů na ní jedou.

Šicí stroj, lokomotiva, žárovka, gramofon, telegraf, telefon a tisíce ostatních vynálezů jsou také společným majetkem lidstva; jsou plodem vědy a věda od nich vychází k dalším objevům.

*

U. — Mám tu několik knih. Podívejte se, jaké to jsou.

Ž. — Tohle je „Babička“ od Boženy Němcové. Tohle je — „Großmutter“, také „Babička“ — německá! Třetí je „Grand' mère“, to je francouzská „Babička“. Čtvrtá — „Bunica“, to nevím — aha — tuhle je napsáno Božena Němcová, to je také „Babička“, ale jaká?

U. — Rumunská.

Ž. — Pátá — to nedovedu přečíst. — A. umí číst kyrilici, čte: „Bábuška. Razskaz Boženy Němcovoj —“ zase „Babička“ — ruská.

Ž. — Pan učitel má „Babiček“!

U. — „Babička“ byla přeložena i do angličtiny, srbštiny, polštiny, bulharštiny. Je to jen česká „Babička“?

Ž. — Není. Je mezinárodní.

U. — „Babička“ je literární dílo. Jako věda, tak i literatura není jen majetkem jednoho národa. Každý národ má sice svou literaturu, ale myšlenky v ní obsažené patří všemu lidstvu. (Literární díla se překládají; učíme se cizím jazykům, abychom jim porozuměli.) Zvláště některé knihy jsou známy všem národům. Komenského „Brána jazyků“ byla přeložena do němčiny, francouzštiny, italštiny, angličtiny, polštiny, maďarštiny a jiných evropských řečí (do 12), ale také i do arabštiny, turečtiny, perštiny, mongolštiny! Stala se majetkem lidstva. — Jsou knihy, jež byly přeloženy do 50, do 100 i více řečí. Bible je nyní přeložena do více než 600 řečí a nářečí! V této knížce („Gottes Wort in vielen Sprachen“, vydané známou britskou společností biblickou v Londýně) je tištěn biblický verš, přeložený do 403 řečí.

*

Literatura je společným majetkem lidstva. Cenná česká díla se překládají do cizích řečí; tím účastní se český národ budování společné vzdělanosti lidské. Již Komenský navrhoval sestaviti mezinárodní umělý jazyk, jenž by umožnil rychlé šíření cenných myšlenek do celého světa. Učený Leibniz doporučoval sestrojiti společné obrázkové písmo (pasigrafii). Tak lidstvo snaží se sblížití.

*

Cizímu písmu bez učení neporozumíme, obrázkům ano. Pravda, Alešovým obrázkům nejlépe porozumí Čech (proč?); ale i cizinec je pochopí. Obrazy Maroldovy, Mánesovy, Čermákovy, Alešovy, Ženíškovy, Brožíkovy, Liebscherovy jsou díla ceny mezinárodní; shledáme se s nimi i v cizině. A naopak, my zase dobře porozumíme obrazům cizích mistrů — Rubensovým, Murillovým, Rembrandtovým, Matiejkovým, Milletovým, Doréovým; chápeme, co obrazy vyjadřují; a učíme se je pozorovati a oceňovati. Malířské umění je společný statek lidstva. Každý národ se snaží přispěti díly domácích umělců, zřizují se obrazárny, pinakotheky, galerie, v nichž umísťují se obrazy bez rozdílu národnosti malířů.

Umění sochařské: Laokoon, Hermes, Nioba, Apollon, Otec Nil, Diana, Diskobolos — díla dávných umělců řeckých, nesmírné ceny, vyhledávaná a obdivovaná všemi národy světa, právě tak jako Michel Angelův Mojžíš, Canovova Terpsychore, Thorwaldsenův Kristus nebo Merkur; u nás díla Myslbekova, Maudrova, Schnirchova, Šalounova a j.

Umění stavitelské. Kterí národové v něm prosluli? — Indické stavby (Ellora), řecké památky na Akropolidě, stavby v Pompejích, stavby maurské (Alhambra). Středověké umění stavitelské — katedrály, chrámy a radnice francouzské, italské, české (které?); novodobé (v Praze? v Mnichově? v Paříži...?) Všechna díla stavitelská = plod společné vzdělanosti. Malíři, sochaři, stavitelé zakládali „školy“, učil se jeden od druhého. (Hollar v cizině; kteří cizí u nás? Matyáš z Arassu, Petr Parlér z Gmündu...)

Náš B. Smetana a A. Dvořák = umělci světového jména; jejich skladby hrají se všude. Díla Beethovenova, Mozartova, Wagnerova, Verdiho, Glinkova, Čajkovského zase u nás. K vývoji hudebního umění přispěli Řekové, Italové, Francouzi, Češi, Němci jako Poláci, Rusové, Dánové, Norové.

Díla vědecká, vynálezy, umělecká díla literární (básnická, divadelní, romány), stavitelská, malířská, hudební, všechny plody duševní práce tvoří společný majetek lidstva, jsou obrazem jeho vzdělanosti, výsledkem spolupráce věky trvající. Sblížují národy. Každý národ je síce hrd na díla

svá, ale moudrý národ nepodceňuje cizích, poctivý národ jich neodeizuje, vzdělaný národ jich neničí. Maďaři před válkou vystavovali slovenské a rusínské výšivky ve světových městech, ale jako své! Umělecké práce české považovaly se za „rakouské“. Němci chtěli si přivlastnit Komenkého, Resslera, ba i Dvořáka! — Vandalské zničení umění maurského Španěly; pruský král Bedřich ostřeluje monumentální budovy pražské r. 1757; jak si počínali Němci v Belgii a sev. Francii. — Mezinárodní vzájemnost: Všichni národové usnesli se obnoviti belgickou knihovnu v Lovani; zasílají tam knihy. I naše university a společnosti tak činí. Podpora učenců ruských.

P o z n á m k a. Ve vyučování dějepisném, zeměpisném i jazykovém je dosti příležitostí oceňovati společné statky lidstva i prospěch z nich. — Navštívíme obrazárnu, museum. — Chraňme památky! — Jak se díváme na obrazy, na sochy (důkladně, dlouho a často; přemýšlíme o nich!), jak posloucháme hudbu. — Umění a paumění (umělecké a „umělecké“ pohlednice).

Militarismus.

III. Latinské slovo „militaris“ značí vojenský, válečný. Militaristickými nazýváme takové státy, které vydržují si nadměrně veliké armády proto, aby ve vhodné chvíli porazily souseda a po případě zmocnily se jeho území. Militarismus pojí se vždy s imperialismem, t. j. panovačností. Militaristické státy nutí nepřímě i ostatní, mírumilovné, aby si opatřily co největší armádu. Všeobecná povinnost branná zavedená ve většině států, umožňuje udržovati stále veliké množství lidí ve zbraní. Tím se nebezpečí války zvyšuje.

Vzorem militaristického státu bylo předválečné Německo. Od mládí vštěpovalo se Němcům ve školách, že Německo má nejlepší vědu, umění, zbraně i vojsko. Služba vojenská a válka byla velebena. Sta továren vyrábělo zbraně všemožných druhů, Německo se ozbrojilo po zuby, vycvičilo vojensky několik milionů lidí. Již od r. 1875 odvádělo Německo k vojsku ročně na 150.000 nováčků, takže při vypuknutí světové války mohlo okamžitě mobilisovati statisíce vojáků, během války pak povolati miliony lidí. Armáda měla býti nástrojem imperialistické (dobyvačné) politiky císaře Viléma II. Proti Německu a Rakousku stálo Rusko s ohromnou, avšak ne tak vycvičenou armádou; Francie byla Německa mnohem slabší, Anglie neměla vůbec stálé velké armády, také Spojené státy severoamerické ne. Přece

však zvítězily tyto nemilitaristické státy, neboť právo a spravedlnost byly na jejich straně.

Bohužel ani po světové válce nenastalo kýžené odzbrojení; velmoci nemohou se o něm dohodnouti a tak všechny státy udržují armády a tím je nucena i naše republika upustiti zatím od vojenské soustavy miliční a míti pro nejbližší poválečnou nepokojnou dobu ve zbrani na 150.000 mužů. Nevydrží je, nechová je pro výboj, aby rozšiřovala svoje území a podmaňovala jiné národy. To jest československému národu, jenž dal světu Chelčického, Komenského a Masaryka, cizí. Naše armáda je určena k udržování pořádku doma a pro případ obrany, kdybychom byly přepadeny státem cizím.

Co stojí militarismus.

Nač platí americký občan daň z příjmu? Z každého dolaru daně z příjmu připadá 86% na národní obranu a války minulé, takže jen 15% zbývá na veškerá jiná státní vydání. Podrobný rozpočet jednoho dolaru vypadá pak takto: na vojsko a loďstvo 15 centů, na válečné pense a p. 25 centů, za zvláštní služby v minulé válce (dráhy, válečné kontrakty a p.) 4 centy, na splacení státního válečného dluhu 11 centů, na úroky 28 centů, na presidenta, kongres, soudnictví a všechny ostatní federální státní výkony 15 centů. (Čsl. noviny.)

Armády světa.

Sledujme, kolik který stát má nyní (r. 1923) ve zbrani mužů:

Čína	1.370.000	Švýcarsko	110.000
Francie	1.034.000	Belgie	105.000
Anglie	740.000	Německo	100.000
Rusko	538.000	Švédsko	56.000
Polsko	450.000	Finsko	35.000
Italie	350.000	Maďarsko	35.000
Japonsko	300.000	Bulharsko	33.000
Řecko	250.000	Rakousko	30.000
Jugoslavie	200.000	Portugalsko	30.000
Československo	150.000	Holandsko	21.000
Turecko	150.000	Dánsko	15.000
Rumunsko	140.000	Norsko	15.000
Spojené státy	140.000		

Poznámka. Vypočtete, na kolik obyv. připadá 1 voják v různých státech! — Francie má proto tolik vojska

ve zbrani, aby udržovala v šachu Německo. Naše postavení rovněž vyžaduje poměrně dosti značné armády. Maďarsko má povoleno mít 35.000 mužů, ve skutečnosti má jich více.

Námořní síly mocností r. 1923.

Druh lodí:	Francie	Italie	Spoj. st.	Japonsko	Anglie
dreadnoughtů	6	5	20	7	18
bitevních lodí	3	4	6	4	4
křižníků	6	3	10	7	2
lehkých křižníků	5	10	10	15	48
vlažkových lodie	1	8	—	—	16
torpedoborců	50	51	316	71	186
ponorek	47	43	99	43	65

(Dle americké statistiky.)

*

Válkou Evropa se vyčerpala, Amerika zbohatla. Státy válkou nedotčené namnoze zvětšily svůj zlatý poklad. Dodávaly válčícím stranám materiál, potraviny, poskytovaly jim úvěr. Spojené státy severoamerické jsou věřitelem takřka celého světa. Jim dluží na př.:

Československo	asi	108,000.000	dolarů
Belgie	„	409,000.000	„
Francie	„	3.635,000.000	„
Italie	„	1.809,000.000	„
Polsko	„	136,000.000	„
Rusko	„	212,000.000	„
Jugoslavie	„	55,000.000	„
Velká Britanie	„	4.574,000.000	„

Úhrn pohledávek Spojených států činí závratnou sumu přibližně 11.335,000.000 t. j. asi 453.400,000.000 Kč (přečteno na Kč dle dnešního kursu).

Válka.

III. Příčiny války mohou být velmi různé, od malicherných osobních záležitostí (etižádost, urážka panovníka) až k nutné sebeobraně (války výbojné a obranné).

Válka trojská vznikla k vůli Heleně, manželce lakonského krále Menelaa. Války punské měly příčinu v panstvíchivosti Římanů, války křižácké v náboženském citu. R. 1830 udeřil vládce Alžiru, ben Hussejn, francouzského vyslance vějřem, z toho vznikla válka. Jmenujte sami příčiny, důvody, záminky známých válek!

Válce obyčejně předchází jednání mezi státy. Nevede-li k cíli, zašle jeden stát druhému ultimatum, poslední výzvu, v níž pohrozí přerušením styků a válkou. Přerušeni styků = odvolání vyslanců a konsulů. Nevede-li ani to

k cíli, vypoví stát válku zvláštním oznámením (notou), jež zašle též ostatním státům. Ty odpovědí, že zachovají neutralitu, t. j. nebudou žádnou válčící stranu podporovati (ačli se nepřidají k některé válčící straně); zato válčící strany jsou povinny šetřiti území neutrálních států. Nesmějí na ně vstupovat a v něm bojovat, nesmějí bránit obchodu mezi neutrály. Některý neutrální stát převezme obyčejně ochranu občanů nepřátelského státu bydlících na protivníkově území. Válčící strany je však mnohdy vypovídají nebo internují.

Po vypovězení války zahájí se nepřátelství. Mobilizované sbory vojenské hledí vniknouti do nepřátelské země a učiniti ji neschopnou odporu. Ve starověku byl každý příslušník nepřátelského státu považován za nepřítele a dle toho s ním nakládáno: ženy, děti, starci, neválčící občané byli zajímáni, zabíjeni, zotročováni. Rostoucí vzdělanost odstranila toto barbarství. V dnešní válce je nepřítelem pouze příslušník nepřátelské branné moci; pokojní občané nejsou považováni za nepřítele a nesmí se jim státi podle mezinárodního práva žádné příkoří; vystupují-li však se zbraní v ruce nepřátelsky, jsou považováni za záškodníky a podle válečného práva bývají zastřeleni. Také však bojovníci mohou užívat zbraní jen dle určitých pravidel. Zakázáno je ubližovati bezbranným a vzdávajícím se; zajatce je zakázáno usmrcovati nebo týrati. Naopak, stát, který je zajal, musí je živiti a pečovat o jejich zdraví až do skončení války.

Švýcarský občan Dunant pozoroval v bitvě u Solferina 24. června 1859 smutný osud raněných vojáků. Jal se zakládati spolky dobrovolných ošetřovatelů nemocných ve válce. S jiným spoluobčanem, Moynierem, pohnul švýcarskou vládu, že pozvala ostatní mocnosti ke konferenci, jež se konala v Ženevě od 8. do 22. srpna r. 1864. Výsledek porad byla t. zv. ženevská konvence, t. j. úmluva podmínek, jež značně zlepšily krutý osud zraněných ve válce pozemní (později, r. 1868, přičiněním Italie též ve válce námořní) a kterou podepsaly všechny státy. Konvencí bylo ustanoveno zejména, že poranění a nemocní vojáci přijímají se a ošetřují bez rozdílu národností, že lékaři a jiní ošetřovatelé (sanitní oddělení) jsou nedotknutelní, že polní nemocnice a jiná sanitní zařízení nesmějí býti ostřelována a poškozována. Prostory, kde se ukládají ranění a nemocní, mají se označiti vlajkou s červeným křížem v bílém poli, rovněž tak i ošetřující personál. Tak vznikla ušlechtilá mezinárodní organizace Červeného kříže.

Poněvadž nynější válka je boj státu se státem, nikoli boj občanů s občany, je zakázáno také poškozovati majetek

občanů nepřátelského státu. Nepřítel je povinen zaplatiti škody způsobené domácím obyvatelstvu, nesmí drancovat a plenit, může však vymáhat na obyvatelstvu obsazeného (okupovaného) území válečnou kontribuci, pokutu za nedodané životní prostředky.

Opevněná místa může nepřítel bombardovati, neopevněná jen v případě krajní potřeby (při útoku, obraně, je-li místo v bitevní linii). Při střelbě má být šetřeno uměleckých památek a vědeckých sbírek. Obležená místa se zároveň blokují t. j. zamezí se přístupu posil a potravin, aby odpor jejich nebyl prodlužován. Bombardování má být aspoň 24 hodiny předem oznámeno, aby se obležené místo mohlo po případě vzdáti (kdyby nebylo jiného vyhnutí). Podmínky vzdání slují kapitulace.

Klid zbraní je dočasné zastavení nepřátelství umluvené dvěma veliteli oddílů za účelem pohřbení mrtvých, ošetření raněných, výměny zajatých a pod. Zastavení nepřátelství na delší dobu a na větším území po případě na celé frontě (na moři) jmenuje se příměří; za příměří není dovoleno přesunovati větší oddíly za účelem pozdějšího napadení nepřítele (= ofensiva) nebo výhodnější obrany (= defensiva). Příměří předchází obyčejně mírovému jednání, o něž požádá ta neb ona strana a jež obyčejně zprostředkuje některá mocnost neutrální. Podmínky míru stanoví mírová smlouva, kterou sjednají a podepíší zplnomocněnci válčících stran. Poražená strana obyčejně musí zaplatit válečnou náhradu (peněžní, naturální, územní). Mírovou smlouvu schvalují hlavy států a parlamenty (ratifikace).¹⁾

Z Komenského „Labyrintu“ z kap. XX.

Stav vojenský.

1. (Ukrutnost lidská.) Takž vejdemo do poslední ulice, kdež hned v prvním prostranství ne málo lidí stojí červeně přioděných, k nimž přistoupě slyším, že se smlouvají, jak by se smrti křídla dāti mohla, aby tak zdaleka jako zblízka v okamžení mohla pronikat, rovněž jak by se to, co po mnohá léta staveno, za hodinu rozmetati mohlo. I uleknu se řečí těch; nebo až posavad, co jsem kde z lidských činů viděl, o vzdělávání a rozšiřování lidí a pohodlí lidského života toliko bývaly řeči a práce: tito pak o zhoubu životů a pohodlí

¹⁾ Podle F. v. Lisztova „Mezinárodního práva“, str. 134 a násl. a Sav. de Dominicisova „Die Grundlagen der gesellschaftlichen Moral“, str. 73.

lidských se radili. Odpověděl tlumočník: „I těchto usilování totéž jest, ale jinakší drobek cestou, skrze odklizení jmenovitě toho, což ku překážce jest. Potom tomu vyrozumíš.“

3. (Zbrojnice.) Ale já, co v tom sklepě jest spatřiti jsa žádostiv, také tam nejprv vstoupím; a aj, tu po všech stranách, až konce viděti nebylo, tolikéž po zemi hromady jako největší hranice, že by na množství tisíců vozích neodvozil, všelijakých ukrutných k bodení, sekání, řezání, píchání, roubání, štípání, tínání, trhání, pálení, slovem k odjímání života nástrojů od železa, olova, dříví a kamení, až mne hrůza podjímala a řekl jsem: „Na kterýž to divý tvor takové přípravy?“ — „Na lidi,“ odpověděl mi tlumočník. — „Na lidi?“ díím já. „Ach! Jáť jsem myslel, že na nějakou vzteklou zvěř a divoké lité šelmy. Ale pro Boha, jakáž to ukrutnost, jestliže lidé na lidi takové tyto hrozné věci vymýšlejí!“ — „Cos tak choulostivý?“ dí on a směje se.

5. (Vypsání bitvy.) Vtom cos na buben udeří a zavzní trouba a udělá se hřmot a křik! A aj, vztyčíc se každý a zchápajíc řezáky, tesáky, bodáky a co kdo měl, strkají to beze vši lítosti do sebe vespolek, až krev stříká, sekají a flekají na sebe hůř než nejlítější šelmy. Tu se hřmot na všechny strany rozmáhá, tu slyšet dupot koní, chřest pancířů, břinkot mečů, rocháň střelby, fičení okolo uší létajících střel a koulí, zvuk trub, třeskot bubnů, křik ponoukajících k boji, křik vítězícih, křik raněných a umírajících; tu viděti olověné hrozné krupobití; tu ohnivé strašlivé blýskání a hřímání slyšeti; tu jednak tomu jednak onomu ruka, hlava, noha pryč létá; tu jeden přes druhého se kácí a všecko ve krvi zplývá. „Ach, všemohoucí Bože, což se to děje!“ řekl jsem. „Zahynouti-liž má ten svět?“

A sotva se upamatovav z toho prostranství nic nevím, jak a kam jsem vypadl, a trošičku sobě vydychna, avšak všechn se třesa průvodčím svým řekl: „Kamž jste mne ale uvedli?“ Odpověděl tlumočník: „Rozmazanějšíhož tebe! To jest býti člověkem, smíti dotříti.“ — „I což sobě pak udělali?“ řekl jsem. Odpověděl: „Páni se pohodli, pak se ta věc porovnatí musila.“ — „A což se to oni rovnají?“ díím já. Odpověděl: „Ovšem. Nebo kdo by veliké pány, krále a království, kteříž nad sebou soudce nemají, rovnal? Sami to mečem mezi sebou rozhodnouti musejí. Kdo lépe druhému železem zašermuje a ohněm zakouří, ten svou postaví na vrchu.“ — „Ó, barbarství! Ó, hovadství!“ díím já. „Nebylo-liž by jiných k míření se cest? Divokým šelmám a ne lidem tak se mířiti sluší.“

6. (Pozůstali po bitvě.) Vtom uzřím, an teď z bojoviště nejdny s odštípenýma rukama, nohama, hlavou, nosem, s zvrtaným tělem, strápenou kůží, vše krví zohavené vedou a nesou, na něž když lítostí sotva hleděti mohu, tlumočnick mi dí: „Všecko se to zhojí; voják musí otrlý býti.“ — „A co pak,“ díím já, „kteří tam krkú nechali?“ Odpověděl: „Již ta kúže zaplácena byla.“ — „Jak to?“ díím já. — „A cos neviděl, jakého se jim prve pohodlí přálo?“ — „A jakého také nepohodlí,“ řekl jsem, „pojměti museli? Mezi tím byť pak pouhé rozkoše předešly, bídнат jest to věc člověku, proto se krmiti dáti, aby hned na jatku musil. Ošklivýť jest ten stav, co ho koli, nechci, nechci ho, pojďme odtud.“

*

„Válekám mělo by se předcházeti poradami a nezačínati jich, anebo, není-li vyhnuti, měly by býti rychle skončeny. Vúbec pak válku nutno zavrhovati, jako něco zvířeckého, neboť lidem sluší lidskost a krotkost, spory mohou býti skončovány soudem řádně vedeným“ (J. A. Komenský, Jedno potřebné.)

*

Masarykova řeč k vojákům.

(V Kyjevě 20. srpna 1917.)

„Válka je něco hrozného, nelidského, zejména tato válka. Ale není válka zlem největším — žít nečestně, být otrokem, zotročovat je horší. Válka je zlo, ale obrana je mravně přípustná a nutná, třeba že je nesnadno vymezit přesně, kde začíná obrana a kde násilí. Máme v naší minulosti veliký příklad národní obrany — války husitské (Palacký). V nich Žižka stal se vzorem českého vojína a zároveň dal výraz jedné stránce naší národní duše; po Žižkovi a proti němu v Bratřích máme vzor lidskosti a zároveň výraz druhé stránky naší národní bytosti. Jak sloučit v sobě Žižku a Chelčického? Jak sloučit ty dva prvky organicky? O tom zase přemýšlím, když se teď dívám na naše první československé vojsko.

Čech svou zeměpisnou polohou a svým sousedem je nucen být udatným, je nucen být udatným uvědoměle. — Promyšlená udatnost, toť Žižka a Chelčický v každém z nás. Válka Čechovi a Slovákovi není účelem, jest jen prostředkem, zabezpečujícím naši národní samostatnost. Chceme a musíme být samostatnými. Proto bojujeme na straně spojenců, neboť oni proti německému pangermanismu prohlásili za cíl války samostatnost všech národů, i menších a malých.

Bojujeme za samostatnost českého národa, bojujeme za svobodu Evropy a lidstva. Člověčenstvo není nic nadnárodního, nýbrž je demokratickou organisací národů — národův uvědomělých, kulturních.

Jsme proto šťastni, že můžeme obětovat pro lidstvo a náš národ všechno, i naše životy a více — životy našich drahých doma...

Šťěstí v té veliké odpovědnosti!“ (Z Listové čítanky.)

*

Válka.

Představte si nádrž 300 *m* dlouhou, 100 *m* širokou a 2 *m* hlubokou, plnou, plnicí lidské krve. Bylo by jí 600.000 *hl*, čili 60.000.000 *l*. Trubicí, kterou by tato drahocenná kapalina proudila množstvím jednoho *l* za vteřinu, tekla by krev ve dne v noci po dva roky. Byla by to krev lidí padlých ve veliké světové válce 1914—18.

Hlavy všech obětí, které padly či zemřely nemocí, tvořily by řetězec na 8000 *km* dlouhý, sahající z Prahy do sibiřského města Krasnojarsku.

Majetek, který válka světová zničila, páčí se na sta a sta miliard korun. Ušlý pracovní čas lidí ve válce zúčastněných činí milardy dní, jež mohly býti věnovány užitečným zaměstnáním. Místo armád bojovníků sestavily by se armády pracovníků, jež vzdělaly by rozsáhlé krajiny, ještě nevyužité, zřídily by tisíce a tisíce *km* železnic a telegrafů, založily by nová města a vesnice, nové doly, vodní přehrady a hráze, vysušily by močály a mnoho jiné užitečné práce by vykonaly!

A proč je tedy válka, ptáte se. Vždyť lidé tohle vědí! Vědí, že od počátku vzdělanosti člověčenstva bylo až podnes zničeno válkami na 1200 milionů lidských životů. Kdyby kostry těch lidí mohly vstáti, vystoupiti si na ramena a utvořiti tak žebřík, sahala by tato šňůra obětí z naší země až k měsíci, na 380.000 *km* od nás vzdálenému; a nejen to: ovinula by lunu a zvedla se nebeským prostorem ještě do čtyřnásobné vzdálenosti! Dovedeme si to představit?

Válka je hrozná, ničivá moc. Kdyby všichni lidé si to řekli a uvědomili, neválčili by více. Snad přijde jednou čas, kdy se tak stane. O to musíme všichni usilovat. Jak? Když budeme mírní a spravedliví jeden ke druhému. Když se budeme snažit, abychom byli v tom vzorem jiným, aby všichni ostatní lidé byli spravedliví a mírní; pak budou celí národové proniknuti myšlenkou spravedlnosti a lidskosti; válek bude ubývat, až zmizí.

Dočkáme se toho? Nikoliv, dávno budou naše kosti v prach obráceny. Ale ti, kteří po nás přijdou po mnohých pokoleních, dočkají se snad věčného míru, o němž snil náš Jan Amos Komenský. Do té doby bude ještě válek mnoho. Kdož ví, zdali i vy nedočkáte se nějaké!

Řekněme, že by se náš stát dostal nějakým způsobem do války a vy byli vojáky. Co teď? Bojovali byste nebo ne?

Myslím, že ano, neboť nebojovat bylo by největší hanbou, jaké byste se ve svém životě dopustili. Je totiž něco ještě horšího než válka; je to otroctví, dobrovolné, tupé poddání se v panství cizího národa; otroctví možno obrannou válkou zabrániti.

Jest rozdíl mezi válkami. Napoleonovy byly výbojné; jimi chtěl korsický uchvatitel rozšířiti svou moc nad celou Evropou. Husitské války byly obranné. Žižkovi ani Prokopovi nešlo o rozšíření panství. Jim šlo o svobodu svědomí a svobodu národa českého.

Národ náš veden duchem Petra Chelčického, Jana Amosa Komenského a Tomáše Masaryka nikdy nezpronevěří se svému mírotvornému poslání, nikdy neposkvrní štít svůj výboji a dobyteltstvím. Nevyvolá války.

Bude-li však nespravedlivě napaden, bohda vždy se ubrání, jako se ubránil v husitských vojnách. Tehdy zajisté každý z nás splní svoji povinnost do krajnosti. Nedá si rozbít republiku. Nedá si zpusťšit zemi, ničit kraje, města, vesnice, ubíjet své lidi. Půjde do obranného boje a vrátí se buď se štítem nebo na něm!

*

Oběti války.

Válka francouzsko-německá z r. 1870—71 způsobila 250.000 obětí, válka krymská r. 1845—55 způsobila jich 785.000, krátká válka rakousko-italská r. 1859 na 63.000, rakousko-pruská z r. 1866 46.000; válka Severu proti Jihu r. 1863—64 v Sev. Americe vyžádala si 950.000 obětí, napoleonské války 5 mil. obětí, válka světová mnoho milionů — více než všechny války celého 19. století. Průměrně umíralo válkami v každém století asi 20 mil. lidí jen v Evropě! Dle Flammariona umírá válkami hodinu co hodinu průměrně 46 lidí den co den, nepřetržitě...

*

Mudrcové.

Starý okop polní baterie u lesíka, napolo sesutý, zarostlý křovím, už dobrých sto let o samotě v polích stojí. Samojediný zůstal ze všech okopů a náspů, které tu planinou dlouhým

pruhem se táhly, kryjice početná pruská děla, namířená proti císařské armádě zákopy chráněné. Teď podobá se dávnověké mohyle, v níž pasáci za mlhavých jiter a studených podvečerů oheň sobě topí a s níž do dálky halekají.

L. 1778 za války o dědictví bavorské všechen kraj při Metuji a horním Labi, hostě dvě armády, podobal se nesmírnému mraveništi. V čele pruského vojska Fridrich, naproti Josef, oba filosofové.

Hustá mlha ulehla nad krajinu jako hluboké jezero. Bylo záhy zrána, ticho, hluch, jakoby ani vojáků nebylo na blízku. Nikde nesměli zvonit; ale místo zvuku zavzněl zpěv mužského hlasu: „Kdo ochrany nejvyššího —“.

Tuto píseň zaslechl Václav Suk, obecný voják císařského pluku Hillerova, stojí daleko na přední stráž, na pokraji travnatého dolu. Husté křoví dopola ho skrývalo. Že zima bylo, vyhrnul si až pod třírohý klobouk šedý plášť, tak, že mu copánek nebylo viděti. Tu ta píseň — a jako by zrovna naproti! Tam již nepřítel — jak to?

Suk nejraději tak nějakou světskou s kamarády při ohni, nebo před stanem mladé markytánky, ale tentokrát jim zbožný zpěv hnul. Zpívalať ho doma babička od světnice do komory, od komory na půdu, když pantoflíčky klapajíc budila všecko stavení.

Suk spustil také; hlas naproti na chvíli se zarazil, pak nanovo zazvučel a vlnami zvolna stoupající mlhy nesla se starodávná píseň.

Václav však dlouho nevydržel; zvědavost mu nedala. Ten tam za úvalem notoval dále jako kantor a zdálo se, že chce ty verše dozpívati, jako Sukova bába dělávala.

„Hé ty tam, jsi voják?“

S takovou začal Suk hovor a nemluvil do hluché tmy. Dověděl se, že rozmlouvá s vojákem, s pruskou přední stráž.

„A jak to, tys Bramborák a mluvíš česky?“

„Jsem Čech z Kladska od českých hranic. Sloužím po vůli Boží už druhý rok —“

„Je pobožný,“ pomyslíl sobě Suk. „Jistě helvit,“ a vyslovil svoji domněnku nahlas. Prušák přisvědčil.

„A jak ti říkají?“

„Jan Koláčný.“

„Ale my tak povídáme — co by nám asi naši páni řekli —?“

„Což děláme něco zlého?“

„Toť, jsme krajané, oba Češi. Kdy pak se tohle trefí!“ Hovor uvázl. Suk viděl řidnoucí mlhou siluetu pruského vo-

jáka ve špičatém čáku, podobném biskupské čepici. Stál u starého košatého buku. Za chvíli Suk začal:

„Je to dnes zima —.“ „Je. Pojď se ohřát,“ — a Koláčný to řekl tak upřímně, jako by stál na prahu zachumelené horské své chalupy.

„Kam?“

„Sem, ke mně. Mám plnou láhev —.“

Suk se zarazil. Nedůvěra se probudila. Lesť nějaká, a pak jíti z vykázaného místa. Koláčný mu porozuměl.

„Neboj se, příteli! Jak bych ti mohl ublížit? Odložme zbraň a každý na půl cesty.“ —

Tento hlas neklame a Suk viděl, an Koláčný pušku opírá o kmen. Ohlédl se a šel. Na půl cestě potkali se oba vojáci. Pruský nepřítel podával s nelíčenou upřímností ruku.

„Jen pojď a neboj se, vždyť jsme sobě nic zlého neudělali, jsme bratři, jedné krve; co nám do toho, co si potentáti udělali?“ děl helvet, písmák, potomek bratrských emigrantů: a veselý hoch z království mu porozuměl.

Jak tito zde uvažovali, tak uvažovali zajisté před nimi mnozí a bude uvažováno vždy, ať jsou králové filosofové nebo dle snu Platonova filosofové králi. —

„A tuhle to skončilo,“ dodal starý kmotr, jenž mi ten příběh dle dávných pamětí vypravoval, a ukázal mi na spustlou baterii, v níž jsme odpočívali. „Oba mudrlanti zabrali se do hovoru a stihli je. Zde seděl pruský král a sem přivedli na soud Koláčného. Pověděl všechno a za chvíli ho tamto zastřelili. Ten druhý sic olovu ušel. Proběhl však krvavou ulicí a Bůh ví, kde si ostatní trest odskákal.“

Tot, co do vojska, které mudruje a uvažuje.

(Alois Jirásek.)

*

Válka.

„Počiná býti horko. Slunce pálí. Otvírám oči, vidím tytéž křoviny, totéž nebe, jenže v denním světle. A tam též můj souseď. Ano, je to Turek, mrtvola. Jaký je obrovský! Poznávám jej: jest to týž...“

Přede mnou leží člověk, jehož jsem zabil. Proč jsem jej zabil?

Leží tu mrtev, krví potřísněn. Proč osud zanesl jej sem? Kdo jest? Možná, že i on, jako já, má starou matku. Ta bude dlouho za večerů sedati na zápraží své chudičké, hlinou vyplpené chaty, a pohlížeti k dalekému severu, nevrací-li se syn její nenahraditelný, její pracovník a živitel.

A já? Se mnou je právě tak... Ano, rád bych i vyměnil s ním. Jak je šťasten! Neslyší nic, necítí ani bolesti ran, ani úzkosti smrtelné, ani žízně. Bodák mu vnikl přímo do srdce... Ejhle na uniformě velikou černou trhlínu; kolem ní jest krev. To jsem udělal — já.“ (Vsevolod Garšin, Na bojišti.)

*

Obrázek ukrutnosti ve válce:

Šílená.

„Slyšte,“ pravil pan Mathieu d'Endolin, „sluky mi připomínají jistý velmi smutný příběh z dob války. Znáte můj statek v předměstí Cormeil. Tam jsem bydlil, právě když přitáhli Prusáci.

V mém sousedství bydlila tehdy jakási šílená žena, jejíž duch se pomátl protivenstvími osudu. Kdysi, u věku pětadvaceti let, ztratila za jediný měsíc otce, manžela a novorozené dítě. Když smrt vkročí jednou do domu, skoro vždy se tam hned zase vrací, jako by si zapamatovala vchod.

Nebohá mladá žena, jsouc zdrcena žalem, ulehla na lože a po šest neděl blouznila. Když pak po tomto prudkém zachvatu nastoupila jakási klidná znavenost, ležela bez hnutí, sotva že jedla, a pohybovala pouze očima. Kdykoli chtěli ji přiměti k tomu, aby povstala, jala se křičeti, jako by jí šlo o život. Nechali ji tedy stále ležeti a zvedali ji s lože jen za tím účelem, aby upravili její zevnějšek a obrátili žíněnký. Byla u ní stará služka, která dávala jí občas pítí anebo jí podávala něco studeného masa k jídlu. Co se dělo v této zoufalé duši? Nikdo nikdy nevěděl, neboť již nepromluvila. Myslíla na mrtvé? Anebo žila jen ve smutném snění bez určité vzpomínky? Či snad zničená její mysl stála nehybně jako stojatá voda?

Plných patnáct let byla takto uzavřená a nehybná. Nastala válka, a v prvních dnech prosincových sem vnikli Prusové. Pamatuji se na to, jako by se to bylo stalo včera. Mrzlo, až praštělo; já sám ležel jsem rozložen v lenošce, jsa odsouzen k nehybnosti dnou, když vtom zaslechl jsem těžký, odměřený dusot jejich kroků. Viděl jsem je z okna, jak táhli. Šli v nekonečných řadách, všichni stejní v pohybu loutek, pro ně význačném. Vůdcové rozdělili pak mužstvo mezi obyvatele na ubytování. Dostal jsem jich sedmnáct. U sousedky, šílené, bylo jich dvanáct, mezi nimi jeden major, pravý žoldněř, násilník, hrubec. V prvních dnech šlo všecko pravidelnou cestou. Řekli důstojníkovi v mém sousedství, že paní jest nemocná; a nestaral se hrubě o ni. Brzy však tato žena, které nikdy nebylo viděti, jej rozčilovala, i poptal se po její chorobě. Odpověděli

mu, že domácí paní leží již patnácte let následkem krutého žalu. Patrně tomu nevěřil a myslil si, že nebohá šílená žena neopouští lože z hrdosti, aby neviděla — Prušáků, aby nebyla nucena s nimi mluvit a se stýkat. Žádal, aby přijala jeho návštěvu; uvedli ho do jejího pokoje. Spustil na ni zhurta:

„Šádám fás, paní, abyste vstala a vyšla ven, aby fás bylo fidět.“

Obrátila k němu své bludné, bezvýrazné zraky a neodpověděla.

I jal se hovořiti dále:

„Nesnesu spurnosti. Nefstanete-li dobrofolně, nalesnu již prostředek, abych fám pomohl na nohy.“

Ani se nepohnula, ležíc stále klidně, jako by ho vůbec neviděla.

Rozzuřil se, pokládaje toto klidné mlčení za projev nejvyššího opovržení. A dodal:

„Nebudete-li sítra s postele“

Poté odešel.

Druhého dne stará služka, jsouc nanejvýš polekána, chtěla ji obléci; šílená však jala se úpěti a se brániti. Důstojník přišel záhy nahoru; a služka, vrhši se na kolena, volala:

„Ona nechce, pane, ona nechce. Odpusťte jí; jest tak nešťastna.“

Voják byl v rozpacích, netroufaje si přes to, že byl rozhněván, dáti ji stáhnouti s lože svým mužstvem. Náhle však dal se do smíchu a po německu udělil nějaké rozkazy. Brzy poté odcházel z domu oddíl vojáků, kteří nesli ložní zíněnků jako nosítka s raněným. Na tomto lůžku, které zůstalo nedostláno, jak bylo, spočívala šílená, stále mlčelivá a klidná, lhotejná ke všemu, co se kolem ní dalo, jen když ji nechali ležeti. Vzadu kráčel muž, který nesl balík ženských šatů.

Důstojník mnul si ruce a prohlásil: „Ufidíme, zdali se nedofedete docela sama obléci a fyjiti si na procházku.“

Průvod pak se vzdaloval směrem k lesu imauvillskému.

Za dvě hodiny vrátili se vojáci sami.

Šílené již nikdo nespatrił. Co s ní učinili? Kam ji zanesli? Toho se nikdo nedověděl.

Sníh padal ve dne v noci a pokrýval pláň i lesy ledovým rubášem. Vlci vyli nám u samých dveří.

Myšlenka na ztracenou tu ženu nedala mi pokoje. Učinil jsem několik pokusů u pruského velitelství, abych se o ní něčeho dověděl. Málem že jsem nebyl zastřelen. Vrátilo se jaro. Okupační vojsko odtáhlo. Dům mé sousedky zůstal zavřen; v zahradě na pěšinách bujela tráva.

Stará služka v zimě zemřela. Nikdo se již o tuto příhodu nestaral; já jediný jsem neustále na ni myslil.

Co učinili s tou ženou? Uprchla snad do lesů? Byla snad někde nalezena a umístěna v některé nemocnici, aniž se podařilo obdržeti od ní nějakých zpráv? Nic se nevyskytlo, co by rozptýlilo mé pochybnosti. Ponenáhlu však čas zaplašil tuto starost mého srdce.

Následujícího podzimu táhly sluky ve velikém množství; poněvadž pak moje dna trochu polevila, dovlékl jsem se až do lesa. Zastřelil jsem již čtyři nebo pět ptáků s dlouhým zobáčkem; srazil jsem pak jednoho, který zapadl do příkopu, plného chrástí. Byl jsem nucen sestoupiti tam, abych sebral svou kořist. Nalezl jsem ji ležící vedle lidské lebky. A náhle projela mi hrudi jako meč vzpomínka na šílenou. Mnoho jiných snad vypustilo duši v těchto lesích onoho neblahého roku; ale byl jsem jist, ač nevím proč, jist, pravím vám, že jsem našel hlavu oné ubohé šílené ženy.

A náhle jsem pochopil, uhádl vše. Zůstavili ji na oné žíněnce ve studeném a pustém lese: ona pak, věrna své utkvělé myšlence, zůstala vydána smrti pod hustou a lehkou sněhovou příkrývkou, aniž vůbec hnula rukou nebo nohou.

Pak ji roztrhali vlci.

A ptáci stavěli si hnízda z vlny jejího roztrhaného lože.

Ponechal jsem si tyto smutné otázky; a prosím Boha, aby naši synové nikdy již neviděli války. („Maupassant mládeži“.)

*

Jan Žižka v Něm. Brodě r. 1422.

U. — Dnes připomínáme si důležitou událost.

Ž. — 10. ledna 1422 byl dobyt Německý Brod husity.

U. — Co o tom víte?

Ž. (vypravuji).

U. — Bylo to v prosinci r. 1421 co tudy kolem táhlo Sigmundovo vojsko dopouštějíc se neslýchaných ukrutností. Mířilo ke Kutné Hoře a zradou se jí zmocnilo, načež nastalo strašné krveprolévání. Kdokoli neznal hesla a znamení strany podjednou, byl zabit. Žižku sevřel Sigmund na kopci Kaňku; avšak slepý vojevůdce na něj vyvrál (jak?), sebral nové síly a pustil se do boje s úhlavním nepřítelem české země, 6. ledna zahnal Uhry, strach padl i na Sigmunda, takže okamžitě dal se na útěk sem k nám. Vztekem bez sebe dal Horu zapálit a přední horníky přivázati provazy ke svým vozům! S ním prchalo vojsko, měšťané, katolíci, jejich ženy i děti, vše v hrozné směšici a tlačení snažilo se zachránit

život před obávanými mstiteli křivd a bezpráví. Byl večer, krutá zima, mnoho slabších upřehlíků přišlo o život přemožením, zimou, úrazem. Ostatní, kde kdo mohl, běžel celou noc a celý den až do čtvrtka 8. ledna, kdy Pipa Spano z Ozory, vojevůdce Sigmundův, sešikoval své vojsko u Habrů, chtěje se Žižkovi opřít. Ale běda! Brzy dorazily s ohromným rachotem těžké husitské vozy a dříve než bitva se rozvinula, křižáci se obrátili na další útěk.

Ž. — Sem do Brodu, ale tady dostali co proto.

U. — Večer už tu byli a postavili se Žižkovi na odpor, zatím co Sigmund vklouzl rychle do města a prechal dále. Ale i tu byli křižáci poraženi, zatlačeni do města anebo na útěk obrázení. Prechali přes zamrzlou Sázavu, v níž na půl šesta sta jich zahynulo.

V pátek 9. ledna ráno husité zahájili střelbu na obležené město, v sobotu počali německobrodští (tehdy Němci) vyjednávat. Žižkovo vojsko vniklo však do Brodu a jeho obyvatelstvu zle splatilo všechny ty ohavnosti, jež křižáci napáchali. Souvěcí letopisci píší, že mnoho set lidí bylo porubáno, ba i sházeno s domu radního na oštěpy, meče a sudlice, kámen na kameni v městě nezůstal. Živého človíčka nebylo prý potom v Německém Brodě, takže psi a vlei uhnízdili se v ssutinách a rvali se o mrtvá těla. Sedm let zůstalo město pusto, pak se tu začali usazovati lidé z okolí.

Přes dvanáct tisíc mrtvol křižáků a lidu německobrodského pokrývalo cestu ústupu královských!

Vytýká se, že Žižkovo vojsko špatně se zachovalo v Brodě. Co o tom soudíte?

Ž. — Když křižáci páchali takové ukrutnosti, tak co! — Měli Němci brodští město hned otevřít! — V té zlosti za to husité nemohli. — Já bych se do křižáků taky dal.

U. — Poslyšte! Válka je krutá, špatná, nelidská. Lidé ve válce klesají pod zvíře.

Ž. — Jako ve světové!

U. — Tak bylo a je ve všech válkách. Neměly by být. — Kdó však vyvolal husitské boje?

Ž. — Sigmund! Chtěl se zmocniti Čech a pokořiti husity. — Neměl táhnouti na ně se svými křižáky, nic by se jim bylo nestalo. — Měli se aspoň lépe chovat v naší zemi.

U. — Čechové vedli tehdy válku obrannou; oni zbůhdarma neválčili; pouze hájili svého práva na život. Kdyby se byli nebránili, kdož ví, zdali bychom my dnes byli Čechy. Jak to?

Ž. — Sigmund byl by se husitům pomstil. Byl by celou zemi zničil.

U. — Válka čistě obranná je sice také něco hrozného, ale je aspoň spravedlivá. Lepší je boj než ustavičné otroctví.

Ale ku cti Žižky musíme povědět, že byl velmi nespokojen s počínáním svých bojovníků, že tak do města vpadl a je zničili, zvláště že tolik obyvatelstva padlo. Litoval toho prohřešení proti zákonu božímu a cti bojovnické. Toho u Sigmunda nikdy nebylo. Ten litoval leda toho, že nebylo více těch „kacířů“ pobito a umučeno na hrozných jeho taženích!

(Přečteme si o dobytí Něm. Brodu v Palackého „Dějínách“ (s. 581-583), v Kuffnerových „Husitských vojnách“ (str. 21).

*

Sv. Čech o válce:

„Zříš siných tváří rysy potrhané
a sklenné zraky vytřeštěné, lebi,
v nichž rána palašem se děsně šklebí,
zříš těla bez hlav, rozdrčených údů,
zříš prsty křečovitě vryté v půdu
neb svírající ještě pistol v pasu,
koš břitké šavle — běsný zápas věští
ve ztuhlé onde, ledovaté pěsti
ten hustý chumáč zkrvácených vlasů...
Vše krví potřísněno dálnou nivou.
Kol trupů mnohou kaluží se šíří,
na přilbách, zlatém třepení se pyří
i kadeřemi, padlých koní hřivou;
jí rdí se děla roztráštěné lůže
i bubnu strakatého puklá kůže
i žerd', již třímá praporečník padlý,
i zbylý na žerdi kus pestré látky,
i tráva zdupaná i kvítek zvadlý —
krev barví do ruda ty širé jatky,
krev pobitých se kupí statisíce — —
v lem pláště básník zahalil své líce.
Hle, lidskost velebná věku tvého!
Kde v knize dějů minulých jest blána
jak tato krve oceanem psána
pro věčnou hanu rodu člověckého?
Sem tisícové krutým bičem štváni,
by omámení polnic, bubnů skřekem
druh na druhu se řítíl slepým vztekem
a vraždil bez oddechu, slitování,

by krví bratrů koupali své ruce
a divě jásalí k jich smrtné muce —

— — — — —
A kdo zde rozestřel ten obraz pekla?
Proč zpuštěn kraj? Zač krev ta valná tekla?
By trůnu některého lesk se zmnožil,
by národ opojil se marnou pýchou,
by jho své na šíj' sousedovi vložil;
snad zájmem, ctí neb jinou třásní lichou
svůj zločin ověsí, ba zneužije
snad samu lidskost — děsná ironie!“

Sv. Čech, Pravda.

*

Někdy jeden panovník napadá druhého ze strachu, aby tento nenapadl jeho. Někdy začínají válku proto, že je nepřítel příliš silný, jindy proto, že je příliš slabý. Někdy chtějí naši sousedé, co my máme nebo mají to, čeho nám se nedostává. Potom začíná válka dotud, dokud neuchvátí, čeho potřebují, nebo dokud nevydají, čeho my potřebujeme. (Jonathan Swift.)

*

Trampoty, způsobené válkami a přípravami k nim, jsou v nepoměru k příčinám, které na jejich ospravedlnění lidé uvádějí; příčiny jsou většinou tak nicotny, že nestojí ani za přemýšlení a jsou úplně neznámy těm, kdož hynou ve válkách. (Tolstoj.)

Není pravda, že existence války dokazuje nutnost její. Lidské svědomí praví, že to není pravda a že nemá být válek. (Tolstoj.)

*

Dříve než se dáte do války, pomněte na nevypočitatelnost jejího průběhu. (Thukydides.)

*

Nejlepší válka je jako zlatá udice. Zřídka vynáší tolik, co stojí. (Augustus.)

*

Válka jest tak krutá, hrozná a odporná, že žádný člověk, aspoň ne žádný křesťan nemůže na sebe vzít odpovědnost za její počátek. (Tolstoj.)

Není nic potřebnějšího než bojovati proti válce.

(Lev XIII.)

*

Kdo nepracuje pro mír, pracuje proti němu. (Berta Suttnerová.)

*

Budoucí Evropa bude Evropou míru, práce, svornosti a dobré vůle. (V. Hugo.)

*

Válka a mír. Vojnou jeden zbohatne a sto jiných schudne. — I v dobré vojně chleba se nedostává. — Kudy vojsko chodí, tráva se nerodí. — Co ve vojně nepřítel nedobral, dobírá přítel. — Kde vojna vládne, bratrství slábne. — Kdo chodí v zápasy, neplač o vlasy. — Bitva každá na dvoje bývá. — Nešlehej v cizí vrata prutem, by neprali do tvých sochořem.

Kdo chce pokoji, nečiň zmínky o boji. — Moha užiti pokoje, neobláčeť se do zbroje. — Lepší kůrka v pokoji, nežli bochník v rozbroji. — Špatný pokoj lepší než dobrá vojna. — Ten neví, jak milý je pokoj, kdo nezakusil vojny.

*

Z p. „Smutné časy nastávají“, „Můj zlatý tatíčku“, (Vilím, II.), „Stojí jedle“ (Sládek VIII., 16.), „Bude vojna“ (Sládek IV.), „Hory, hory, černé hory“ (Vilím, II.) a j.

*

Velcí vojevůdci. Učíme se o válkách, o mocných dobyvatelích, kteří rozšiřovali říši a roznášeli „slávu vojska vítěznou“ po úrodných nivách cizích zemí. Učíme se také o znamenitých vojevůdcích, jimž tesány byly sochy a pomníky, o nichž byly pěny chvalozpěvy, neboť vyhráli četné bitvy a obohatili národ. To je líc.

Podívejme se však také na jejich rub. Řecké dějiny¹⁾ jsou plny bratrovražedných válek. Už v pověstech homerských nečteme než o dobývání měst, pobíjení lidí a prodávání jich do otroctví. Odysseus loupí v Egyptě, pustoší města a svází kořist na Ithaku. Xenofon na výpravě do Persie činí právě tak; dobývá, pálí, pustoší, mučí zajatce, bere lidu vše, co může. Přeploví se do Thracie a pokračuje. Takto píše: „Považuji za věc spravedlivou a slušnou, abychom se vrátili do Řecka a tam pověděli krajanům, že vlastní vinou jsou chudobní, anot jim přece nic nebrání, aby, jsou-li doma chudobní a bez majetku, sem odešli do Malé Asie a zámožnými se stali, neboť všecko toto bohatství připadne tomu, kdo se ho chce zmocniti.“

Římské dějiny mají ještě mnohem více násilníků. R. 212. př. Kr. Marcellus zbúhdarna zpustošil Syrakusy. Když Římané dobyli Tarentu, povraždili tisíce lidí a na 30.000 obyvatel prodali do otroctví. Sta a sta osad bylo zničeno válkami punskými. R. 177. Tiberius Gracchus povraždil v Sardinii na 80.000 lidí. R. 146. srovnán Římany Korinth, a bohaté Karthago se zemí. Slavený Scipio r. 133. zničil Numantii v Hispanii. Města, jež slibila Numantii pomoc, byla strašlivě potrestána: tak v Lutii dal usekatí ruce 400 nejpřednějších mužů! A ještě slavnější Julius Caesar dobyt keltické tvrze Uxeloduna, dal zajatcům usekatí ruce²⁾, což omlouvá, že to byl odstrašující trest pro ostatní. Marius a Sulla přímo zatopili Itálii krví. Sulla dal svým vojákům v plen také Athény, nešetře jejich památek uměleckých. Dal vražditi tisíce zajatců, blízké stou-

¹⁾ Viz Ůlehl. Listy pedagogické, str. 361 a násl.

²⁾ J. Caesar, De bello gall. VIII. 44.

pence Mariovy kázal ohavně umučit. Jeho sok Marius nepočínal si lépe a s ním ostatní římská vojevůdci.

Středověk byl jediným pásmem válek, bojů, paličství, ukrutností. Co páchaly hordy Átilovy, hordy Avarů, Maďarů, Tatarů, těžko vypisovat. Náš národ může být ještě na to hrd, že měl násilníků poměrně velmi málo, zato trpěl cizím násilím. Zvěrstva křížáků Sigmundových (viz Jiráskovy spisy, zejména Proti všem, Bratrstvo!) před Prahou r. 1420; jak řádili u nás Kumáni: malým dětem hlavy utrhovali, házeli je do ohně, napichovali lidi na ostré koly, za živa je pekli; Hunyadovo řádění na Slovensku. (Vyprávění Štefanovo v „Bratrstvu“ o mrzačení zajatců.) Kalvarie národa po Bílé hoře. Ohavnosti cizích i domácích (císařských) vojáků. „Velký“ vojevůdce Waldštejn, který zařídil si ve svém paláci na Malé straně překrásné lázně, ale obyvatelstvu střední Evropy připravil lázně krvavé.

Dobytí Mexika Cortezem a Peruanska Pizzarem, koloniální války vůbec, zejména Angličanů v Indii, Španělů v Americe a na souostroví Filipinském byly mořem krve. Anglický generál Cooper¹⁾ sám se chlubil, jak v Indii hospodařil: sta a sta zajatců dal postřílet, zbičovati, zmrzačiti — je tomu teprve asi 70 let, co se to stalo! Angličany ctí, že se k těmto ukrutnostem aspoň přiznávají.

Napoleonské války, výpravy rakouské do severní Italie, německé tažení na Paříž r. 1870 a nejnověji světová válka se skvělými jmény „velkých“ násilníků, jež bylo nutno za Rakouska tolik oslavovati (krvavý Bedřich, „markýz Gero“, všelijací Hindenburgové, Hoffmanové, Conradové, Auffenbergové, Ermoliové), v ničem si nezadají řádění starověkých žoldáků. V Srbsku byly německou a rakouskou soldateskou celé vesnice vybity, obyvatelé sehnáni a hromadně postříleni nebo pověšeni. Stejně řádili Němci v Belgii a ve Francii, kde nejedno město provínivší se sebe nepatrněji, bylo se zemí srovnáno a obyvatelé do jednoho utraceni. Kvetoucí krajiny s živým průmyslem obráceny byly Němci v několika týdnech v úplnou poušť. Řádění Maďarů a Němců v Srbsku nedá se ani vypisovati; děti byly nabodávány na bajonety, za živa házeny sviním, ženy za živa zakopávány, zajatci mrzačeni, věšeni i páleni! Zvěrstva Turků a Kurdů na Arménech páchaná za světové války jsou ještě mnohem horší.

Probírajíce se dějinami lidstva nemůžeme nepozorovati, že jsou jedním velkým řetězem krveprolévání; čím slavnější výbojce, tím více krve lplí na jeho rukou. A lidstvo tyto Alexandry, Scipiony, Sully, Attily, Temudžiny, Tamerlány, Napoleony, Radecké, Vilémy, Hindenburgy nejen neodsuzuje, nýbrž staví jim i pomníky, oslavuje je, vychvaluje, píše o nich knihy a poučuje o nich budoucí pokolení, kdežto by Tito původci nezměrných běd národů zasloužili, aby jejich jména byla úplně vyhlazena z paměti lidstva a aby nebyla jimi obtěžována paměť dětí a studentů. Je potřeba revoluce ve školském dějepise. Když ji nechtějí provést národové velcí, tím větší čest pro nás, provedeme-li ji my, národ Chelčického a Komenského. Učení o válkách bylo by nutno věnovati co nejméně času, postavy dobyvatelů, násilníků a vojevůdců neměly by se kráseliti aureolou nějakého náhodou dobrého činu, jež beztak dobyvatel sám nevykonal, nýbrž jeho otrok (Úlehlův znamenitý názor!). Stále ještě v našich učebnicích dějepisu straší ličení hrdinného, vzdělaného, moudrého, slavného Julia Caesara, energického Scipiona, odvážného Corteza, geniálního Napoleona! V zájmu lidskosti a pravdy, a právě v zájmu výchovy nových

¹⁾ Viz Úlehl, Listy pedag., str. 390.

lidí, lidí lepších než jsme my, nesmíme utajovati ani zlo páchané našimi panovníky.¹⁾

*

Mír.

O podstatě a významu hnutí mírového.

V Zdislavicích, v malé vesničce u Humpolce, mají pěknou novou školu; na škole zasazena jest pamětní deska, věnovaná obcí prvnímu učiteli a správci školy té Heřmanu Alferimu. Na desce čteme: „Chrám míru, k němuž jsi Ty základy klásti pomáhal, vyroste jistě nad rmutem dnešního života. Sbratření Lidstva až v něm slaviti se bude, Tvé jméno bude mezi prvními.“

Čím proslavil se Alferi, že dostalo se mu od občanů pocty té a že tak významně na desce jest oslavován?

Byl pacifistou, to jest mužem po všeobecném pokoji dychtícím, svými spisy k všesvětovému míru pracujícím. Byl českým pacifistou, ne jediným; i u nás jest řada mužův a žen, kteří jsou stoupenci hnutí mírového. Na Moravě jest i několik spolků mírových, jež sdružily se v „Jednotu mírovou pro Moravu“. V cizině celá řada vynikajících lidí, poslanců, spisovatelů, milionářů, vynikajících žen hlásí se k pacifistům.

Tážeme se: Co chtějí lidé ti?

Chtějí mír, souzvuk (harmonii) a dobrou vůli mezi všemi národy a státy světa.

Důležitost míru jest nezměrná jak pro jednotlivce, tak pro rodinu i pro stát. Abychom poznali důležitost míru a tím i snah pro jeho trvalé získání, musíme si uvědomiti opak míru, totiž boje, války a jejich následky. — Zamysleme se a pomalu, slovo za slovem se tažme: „Kde jest na světě míra, kterou bylo by možno změřiti všechno obrovské hoře, které se pojilo a pojí k jedinému slovu — válka?“

Pro ohromný význam věci sluší jen připomenouti, že různé evropské státy nakupily ohromné miliardy dluhů, vzniklé výhradně válečnými výdaji. V dobách válečných myslí, mluví a píše se toliko o tom, jak by bylo lze nejvíce lidí pobít, nejvíce lidské práce rozrušit a zničit, a jak by co nejvíce daly se podnítiti vášně lidské nenávisti u mírných, vlídných a pracovitých lidí. — Válka sama sebou vyvolává válku a prodlužuje ji do nekonečna. Zvítězivší národ, omámený úspěchem, prahne po nových vítězstvích; národ po-

¹⁾ Statečný kníže Oldřich přivlastňuje si prásem silnějšího trůn a ubohého, vlastním bratrem (Boleslavem III.) beztak již zmraženého (kastrovaného) Jaromíra, svého bratra, dává oslepiti; sedlákoví Křesinovi beze všeho uloupí ženu! Marnotratný a bojovný Jan Lucemburský!

ražený, rozhořčen utrpenou porážkou, kvapí napravití svoji čest a svoje ztráty; a tak národové na sebe rozlícení snaží se navzájem ponižiti a zničiti. Radují se z toho, když nemoc, hlad, nouze, porážky stíhají nepřátelskou zemi. Válkou hrubne srdce člověka a vychovávají se jeho nejhorší vášně. Člověk se odříká citu a — lidskosti.

Ale jak tedy národ nebo stát obhájí svého práva, jak brániti se bude, stane-li se mu křivda? Či se brániti nemá?

Musí se brániti, jest jeho povinností, by křivdy netrpěl, by za své právo bojoval. Také jednotlivec za dávných nekulturních dob, stala-li se mu křivda, přemáhal protivníka svého — byl-li silnější — silou tělesnou a zabíjel ho. Dnes tak nečiní. Dnes obrací se k soudu, by ten učinil právu jeho zadost. I dnes hájí svého práva, neustoupí od něho, ale koná tak jinou formou, formou člověka důstojnou: svěřuje svou rozepří rozhodnutí nestranných soudců.

A o to právě usilují stoupenci hnutí mírového (pacifisté), by dělo se tak i mezi národy a státy. Všecky spory mezi národy a státy rozhodujtež se ne válkou, ale mezinárodními nestrannými soudy. Výsledek soudů těch byl by jistě spravedlivější, než výsledek válek. Ve válce podlehně i ten národ, který právo měl, je-li slabší.

Dnes můžeme říci, že uznává se téměř všeobecně, že bude jednou možno spory mezi národy řešiti soudy. Dnes jsou již na zemi aspoň určitá území, která mají zabezpečený pokoj a mír trvalý. Jsou to státy neutrální (nestranné), země, které projevují naprostou nečinnost a neúčast ve kterémkoliv válce. Tento stav byl původně vůbec neznámý. Vznik států neutrálních možno sledovati teprve od války 30leté. Od té doby se neutralita — aspoň dočasná — jednotlivých států upevňuje, vyhraňuje, až dosahuje zabezpečení a trvalosti tím, že se stává součástíkou práva mezinárodního. Za dnů našich má Evropa tři trvale neutrální státy: jsou to Švýcarsko (od r. 1815), Belgie (od r. 1831) a Lucembursko (od r. 1867). Neutralita států trvale neutrálních jest jejich stálou vlastností. Kdo porušil by jejich neutralitu, dopustil by se zločinu.

Věc ta jest významu nemalého. Každá neutralita znamená pokrok, krok kupředu na cestě k míru národů. Trvalá neutralita znamená pro lidstvo požehnání míru a pokoje. Vyslovena také domněnka, že trvalá všeobecná neutralita bude cestou k odzbrojení všech státův a tím zabezpečením stálého světového míru. A to jest konečným cílem stoupenců hnutí mírového (pacifistů). Hnutí mírové snaží se urychlití přirozený postup a vývoj poměrů mezinárodních tak, by co

nejdříve zřízen byl mezinárodní smírčí povinný soud, by odstraněno bylo neustálé zbrojení států, by znemožněny byly války a aby zavládla vzájemná důvěra a úcta mezinárodní, jejímž konečným výsledkem bude všeobecný, všennárodní mír světový. Slouží k tomu pořádání přednášek, výstav, vydávání knih a novin, zakládání nadací, cen, tvoření umělých světových řečí (na př. esperanta) a mnoho jiných prostředků. Svoláním a ustavením se mírové konference v Haagu roku 1899 na podnět cara Mikuláše I. a založení Nobelova nadání pro osoby o mír zasloužilé byla krásná myšlenka mírová velice posílena.

Pracovníkův a šířitelů myšlenky světového míru jest mnoho. Jsou v každém stavu a v každé zemi. Bývali již — ovšem menší měrou — i v dobách minulých. Již římský císař Probus snil o tom, že

— — „hrubý voják svlékne brnění své,
a rukou, která dosud mečem vládla,
pluh uchopí a klidně stoupat bude
za těžkopádným chodem tažných volů.“

(Machar.)

Největším hlasatelem míru je světlá osoba Ježíše Krista a jeho prikázání: Milujte se vespolek! Kdyby bylo jeho vznešené, svaté učení všem lidem vůdčím pravidlem a krásnou povinností, nebylo by křivd a utrpení, nebylo by sporů — bojův a válek. Mír a pokoj s tichým štěstím by vládl světem!

I v dobách pozdějších vyskytují se mužové, kteří usilují o udržení trvalého míru. Tak náš Mistr Jan Hus, Chelčický, všichni členové Jednoty českobratrské. Jiří Poděbrad, Komenský; u jiných národů Voltaire, Kant a mnozí jiní. V právě uplynulé době zvláště o hnutí mírové se zasloužili: papež Lev XIII., rumunská královna Alžběta (básnickým jménem Carmen Sylva), slavný ruský filosof Tolstoj, Francouz Flammarion, Angličan Stead, pražská rodačka šlechtice Berta ze Suttnerů, vídeňský spisovatel Alfred Fried a americký president Wilson. V úvodu článku vzpomenu jsme i jednoho našeho tichého, usilovného pracovníka mírového, učitele Heřmana Alferiho, jehož však smrt předčasně odvolala od jeho šlechtných snah a cílů.

I my, mladí přátelé, máme k mírovému hnutí povinnost. Ta jest: snažiti se krásné, šlechtné snahy mírové pochopiti, prožiti a kde možno v rodině, ve škole i v životě podporovati vše, co by jejich vznešený cíl přiblížilo a uskutečnilo. (Jos. Pešek.) (J. Horčíčka: Osvobozené mládeži.)

Mírové snahy.

III. Ježíš Kristus: „Blahoslavení pokojní, nebo oni synové boží slouiti budou.“ (Mat. V. 9.) — „Slyšeli jste, že říkáno jest starým: Nezabiješ. Pakli by kdo zabil, povinen trpěti soud. Ale jáť pravím vám: že každý, kdcž se hněvá na bratra svého bez příčiny, musí trpěti soud.“ (Mat. V. 21—22.) — „Jáť pak pravím vám: abyste neodpírali zlému. Ale udeři-li tě kdo v pravé líce tvé, nasaď jemu i druhého.“ (Mat. V. 39.) — „Milujte nepřátele své, dobrořečte těm, kteříž vás proklínají, dobře činite nenávidícím vás a modlete se za ty, kteříž vás utiskují a vám se protiví.“ (Mat. V. 44.) — „A aj, jeden z těch, kteříž byli s Ježíšem, vztáh ruku, vytrhl meč svůj; a udeřiv služebníka nejvyššího kněze, uťal ucho jeho. Tedy dí jemu Ježíš: Obrat meč svůj v místo jeho; nebo všichni, kteříž meč berou, od meče zahynou.“ (Mat. XXVI., 51—52.)

Tertullian: „Křesťan že potáhne do války, křesťan že bude v dobách míru nosití zbraň?“

Origenes: „My nebudeme žádný národ ovládati zbraní, my nebudeme učití válečnému řemeslu, neboť stali jsme se prostřednictvím Krista dítkami míru.“

Římský císař Probus: „Žádné zbraně nemají už býti kuty na zemi, národové nemají už stupňovati vojenskou dávku. Býk bude náležití pluhu, oř bude zrozen pro mír: nikde nebude boje, nikde otroctví, nýbrž všude mír, i nebude již potřeba bojovníka.“

Úsilí Komenského dojíti pansofií a sestavením mezinárodního jazyka všeobecného míru. Jeho sen o jednotné církvi Kristově a společenství národů.

Immanuel Kant stanoví podmínky věčného míru: „1. Nemá platnosti takový mírový důsledek, jenž je uzavírán s tajnou přípravou k nové budoucí válce. 2. Nemá býti dovoleno, aby samostatný stát veliký nebo malý byl získáván dědictvím, výměnou, koupí neb darováním. 3. Je nutno, aby vojska ve zbraní časem úplně byla rozpuštěna. 4. Nesmí býti dovoleno, aby byly dělány státní dluhy vzhledem ke státnímu vnějšímu jednání. 5. Žádný stát nemá práva násilně vměšovati se do zřízení a vlády jiného státu. 6. Žádný stát nemá práva ve válce s druhým státem dovolovati si takové činy nepřátelské, které vytvářejí vzájemnou nedůvěru v příštím míru; a takové jsou: dosazování úkladných vrahů, travičů, rušení kapitulace, dosazování zraedy v poraženém státu.“

Vznik mírových společností v Anglii. Mírové kongresy (první v Bruselu 1848; velký kongres v Ženevě 1867, kde zejména Garibaldi navrhol utvoření Spojených států evropských; světový kongres v Londýně 1890). Četné návrhy na odzbrojení. Dobré následky: 1864 vznik Červeného kříže, r. 1868 stanoveno, jakých střelných látek nesmí býti užíváno. Některé spory řešeny dohodou (spor o Karoliny mezi Německem a Španělskem rozhodnut papežem Lvem XIII. r. 1885 a m. j.). Mírová konference v Haagu svolaná k výzvě Mikuláše II.

Šlechtitní jednotlivci: Švéd Alfred Nobel vynalezl r. 1866 dynamit, jehož Němci použili ve válce s Francouzi r. 1870—71. „Nobel byl nešťastný tímto zločinným zneužitím svého vynálezu. Nemaje jiné možnosti tomu čeliti, odkázal všechen výtěžek vynálezu na výplatu ročních odměn těm, kdož vynikající měrou přispívají k mravnímu zlepšení lidstva“¹⁾. („Nobelova cena.“)

Andrew Carnegie (Kharnedži) narodil se r. 1835 v Dunfermline jako syn chudého tkalce, který se r. 1845 vystěhoval do Ameriky (do Pittsburgu). Malý Andrew byl zprvu poslíčkem s depešemi, ale svojí pílí, horlivostí a energií vyšinul se na místo vrchního inženýra Pennsylvanské dráhy. Základ ku svému jmění získal zavedením spacích vozů a objevením petrolejových ložisk; nesmírně zbohatl výrobou hessemské oceli. R. 1901 prodal své ocelářské závody za 1000 milionů dolarů. Nesmírného svého bohatství užil k podpoře a zakládání vědeckých ústavů, universit, knihoven, škol; založil fondy pro zachránce života v různých zemích a j. Nezáviděl války, neboť poznal jejich zhoubnost v letech 1861—65; věnoval tudíž 10 mil. dolarů na podporu světového míru (Carnegiova nadace pro světový mír); z jejího výnosu vyplácí se ročně půl milionu dolarů k podpoře společností mírových. Carnegie vystavěl též svým nákladem palác míru v Haagu.

Jak smýšlel Palacký o mezinárodním dorozumění:

„Vystupující my co nejmladší, ač nikoli nejslabší, opět na politickém dějišti Evropy, činíme tudíž návrh k obeslání všeobecného evropského sjezdu národů na vyjednávání všech mezinárodních otázek; přesvědčení jsme zajisté, že národově svobodní snáze se snesou, nežli placení diplomati. Kéž by návrh tento našel povšimnutí, prvé nežli zpátečnická politika jednotlivých dvorů zase přivede k tomu, aby

¹⁾ Lad. Horák, Dějepis III., 81.

národové podnícení záštím a nenávisťí sami vespolek se hubili.“ (Palacký v Manifestu r. 1848.)

*

Nikdo nebude upíratí, že by bylo dobře, kdyby národy všechny mezi sebou bratrsky žily a vespolek sobě nic nekřivdily, nýbrž pomáhaly. Skutečně také učení křesťanské žádá od nás nejen to, nýbrž i více, aby totiž všichni lidé pospolu žili jako bratři. Bylo by to arci blahoslavené žívobyť na světě — ale zachovává se toto přikázání? Může se mysliti, že se kdy bude zachovávat? Nevidíme ustavičně, že jeden národ druhému ubližuje a k poddanosti jej sobě nutí? Nehrozí nám to právě od Němců a od Maďarů? V ouzkostech cvšem se nám slibuje bratrství a rovnoprávnost, ale kdy pak se nám jen trochu skutečně držela? (K. Havlíček.)

*

Sbližení lidstva.

III. Co sbližuje národy a státy:

Společná civilisace; věda, umění, literatura, jež jsou mezinárodní.

Nutné obchodní styky. Dopravnictví; jiskrová telegrafie; podmořské kabely. Železnice. „Světový poštovní spolek“ od r. 1874 sjednocuje skoro všechny státy, pořádá občas světové poštovní kongresy.

Společná péče o nejvzácnější statky lidstva: smlouvy mezi státy o ochraně zdraví, přírodních památek, výtěžků práce, na př.: vynálezů, patentů; autorské právo; smlouvy o mezinárodní ochraně zvířectva i rostlin (na př. vinné révy proti révokazu); společný postup států v otázce svobody svědomí a ochrany národních menšin; potírání otroctví; potlačování zločinnosti (smlouvy mezi státy o vydání zločinců) atd.

Vznik četných mezinárodních organizací stavovských. Pracující třídy vytvořily internacionály. Sdružují se lékaři, učitelé, abstinenti, esperantisté, učenci a j. ve všesvětové spolky.

. Mezinárodní řeči: esperanto, ido.

*

Sbratření lidstva.

III. Líbí se vám tyto pohlednice s obrázky japonských chrámů? Poslal mi je japonský lékař Matsuda. A což tyto čínské noviny! Všimněte si složitých znaků; každý je jiný — co práce to dá čínským dětem, nežli se naučí aspoň několika stům těchto klikyháků! Vy naříkáte na obtíže pravopisu,

na zpropadené tvrdé i měkké i — co mají říci malí Čiňánkové? Tento časopis poslal mi přítel T. B. Čang ze Šanghaje v Číně. Pravím, můj přítel. Nikdy jsem ho sice neviděl a neuvidím a přece se dosti dobře oba známe, zrovna jako s panem Mustafou Sfarem; hle, dopisy a listky od něho. Žije v Tunisu (je Arab), posílá mi obrázky zbytků a pozůstatků staré Karthaginy. Mám takových přátel celou řadu. Pohleďte! Tyto pěkné obrázky, znázorňující tropickou květenu, jsou z jižní Afriky, z Angoly, od Portugalce tam usedlého. Velmi rád si s ním dopisuji, jako s Brazilcem, jehož listky vám též vyložím; jako se dvěma Australci, kteří mi poslali pěkné fotografie svých krajín. Takové přátele mám ještě v Portugalsku, Španělsku, Francii, Švédsku, Anglii, Egyptě, Itálii, Německu, Rumunsku, na ostrově Maltě, na ostrovech Filipinských a jinde. Tu podobanky některých mých zahraničních přátel! S několika jsem se již setkal, veliká většina jich zůstane mi osobně navždy neznáma, neboť tisíce a tisíce kilometrů dělí mne od nich a přece cítím, že jsou mi blízcí, ba bližší než mnozí lidé v našem městě, jež denně potkávám a s nimiž denně mluvím.

Nevěříte, je vám to divno. Nuže, zde máte důkazy! Prohlédněte si tyto svazečky dopisnic a psaní! Když mně některý Španěl napíše dvacet lístků a deset psaní, ve kterých mne poučí i pobaví, jak mu nemám býti vděčen, jak mu nemám být přítelem? Nezáleží na tom, že on je v Madridě a já v Německém Brodě. Vyměňujeme si však myšlenky a názory, poznáváme svoje povahy, přání, touhy, starosti, radosti a svoje poměry vůbec. Mimo to také knihy, časopisy, mince, poštovní známky a jiné zajímavé věci.

Přáli byste si též poznávatí cizince a činiti si z nich přátele? Dopisovat si s nimi? Můžete toho snadno dokázatí. Třeba jen abyste se pilně učili cizím řečem, můžete-li — na př. francouzštině. Anebo ještě lépe vy z vás, kteří opravdu byste si přáli pěstovati přátelství s celým světem, uče se mezinárodnímu jazyku — mnohým dobře známému esperantu. Snadno je ovládnete. A bude vás to velmi těšit, až budete číst zprávy, jež vám cizinci pošlou. Ručím za to, že nepropijete a neprokouříte pak ani halěře; ani nebudete mařit čas zbytečným touláním a planým povídáním. Peníze i čas věnujete raději ušlechtilé zábavě — styku s přáteli, jež získáte po celém světě. Poznáte, že jsou to lidé jako my, sbratříte se s nimi. Čím více lidé se poznají, tím více se sbratří a tím dříve pokoj a mír ovládne jejich duše a duše celých národů.

Esperanto.

III. Milujeme svoji krásnou řeč mateřskou, v níž se vzděláváme; láska k ní však nebrání nám, abychom se neučili jazykům cizím, jichž důležitost pro styk s ostatními národy je zvláště pro nás veliká. Jazykům, jichž se v mezinárodním styku nejvíce užívá, říkáme světové. Světovým jazykem všeobecně užívaným byla kdysi latina, v nové době jsou jimi francouzština, angličtina, ruština, také němčina a španělština. Kdo chce cestovati nebo čísti knihy cizích vzdělaných národů, musí se těmto jazykům naučiti — aspoň jednomu nebo dvěma. Kdo by se chtěl všude dorozumět, musel by naučiti se mnoha cizím řečem (český profesor v Rusku Šerel ovládl jich 45, vlášský kardinál Mezzofanti 59); to je ovšem velice nesnadné a pracné.

Proto už ve středověku zabývali se mnozí učenci myšlenkou jednoho jazyka mezinárodního. Latina byla příliš nesnadná; některý národní jazyk povýšiti za mezinárodní bylo a je nemožno (národové by se nedohodli; mimo to i národní jazyky jsou dosti nesnadné). I navrhl náš Jan Amos Komenský ve spise *Via lucis*: „Naprosto však spíše oblíbiti sluší cestu onu, aby jazyk nějaký všemu světa okrsku společný byl utvořen.“

Polský lékař dr. L. L. Zamenhof ve Varšavě zabýval se dlouho touto myšlenkou a podařilo se mu sestavit jednoduchou řeč mezinárodní r. 1887, která nazvána byla esperanto. Účelem esperanta není zatlačiti jazyky národní — to by nebylo ani možné, protože esperanto při vši veliké důmyslnosti a dokonalosti přece nemůže se úplně vyrovnati bohatým a vzdělaným jazykům světovým. Účelem esperanta je umožniti styk mezinárodní; tomu esperanto velmi dobře vyhovuje.

Má velice jednoduchou mluvnici bez výjimek, takže každý se jí naučí asi za hodinu. Naučím vás v pěti minutách časovat: legi = čísti; mi legas = čtu, ci legas = čteš, li legas = čte; si legas = (ona) čte; ni legas = čteme, vi legas = čtete, ili legas = čtou. Přítomný čas tvoří se tedy všude koncovkou -as. Minulý koncovkou -is; mi legis = četl jsem atd.; budoucí tvoří se koncovkou -os; mi legos = budu čísti atd. Podmiňovací způsob -us; mi legus = četl bych atd. Psáti = skribi; píši = mi skribas, psal jsem = mi skribis, budu psáti = mi skribos, psal bych = mi skribus. Jak vidno, nic snadnějšího nad to!

Slova esperantská jsou velikou většinou t. zv. mezinárodní, původně z latiny, řečtiny, francouzštiny, angličtiny

i ze slovanských jazyků. Takovými mezinárodními slovy jsou na př.: ministr, politika, sekretář, telegraf, humanita, praktický, sociální, universita, evidence atd. Říkáme jim slova cizí a nemáme jich v češtině bez potřeby užívatí. Kdo zná význam „cizích“ slov, zná tři čtvrtiny esperanta. Kdo se naučí slovům a mluvnicki, může ihned mluvit; skladba slov ve větě nepůsobí žádných obtíží.

Esperanto znají již všichni národové. V některých státech učí se mu na školách (v Belgii, Francii, u nás tu a tam). Na světě je několik tisíc spolků esperantistů všech vrstev, tříd, vyznání, národností. Občas konají se mezinárodní kongresy (sjezdy), na př. v Praze r. 1921. Kongresů účastní se tisíce příslušníků všech národů, kteří se dobře srozumějí. Po celém světě vycházejí také esperantské časopisy (ukazují takové z Japonska, Ameriky, Číny, Španělska, Švédska, Afriky a j.).

P o z n á m k a. Informace o esperantských učebnicích, časopisech, knihách atd. poskytne učiteli nejbližší sdružení esperantistů, nebo ústřední Unie esperantistů v Praze II.

Společnost Národů.

III. Společnost Národů byla ustavena mírovou smlouvou Versailleskou (prvých 26 článků) po světové válce. Členy Společnosti mohou být mocnosti zvítězivší ve světové válce a pak každý stát nebo kolonie, která se spravuje svobodně a je přijata Společností (a sice dvěma třetinami generálního shromáždění zástupců všech členů Společnosti). Musí se však zavázat, že chce zachovávat mezinárodní závazky i rozhodnutí Společnosti (jmenovitě, že nebude bez jejího dovolení zbrojit a vydržovat větší počet vojska, než Společnost dovolila).

Společnost Národů započala svoji činnost 10. ledna 1920. V r. 1923 měla již 52 členy. Z větších států nepřistoupily k ní (nebo nebyly přijaty) Spojené státy, Německo, Mexiko, Egypt, Habeš, Afghanistan, Maďarsko, Rusko (do 1. ledna 1923).

Úkoly, jež si Společnost vytkla, jsou zejména:

1. navazovati styky mezi národy a rozšiřovati spolupráci jejich;
2. zabezpečovati jim mír a bezpečnost;
3. státy se zavazují, za jakých podmínek by sáhly ke zbrani (když by všechny smírné prostředky nepomohly);
4. Společnost tyto závazky přijímá;
5. oznamuje státům mezinárodní úmluvy a vztahy;
6. pečuje, aby státy dbaly předpisů práva mezinárodního (jímž se upravují vztahy a styky mezi státy, na př. zastoupení v cizině, válka a způsob válčení, svoboda moří a pod.);

státy přesně a poctivě dodržovaly smlouvy mezi sebou učiněné a tím aby zmizela vzájemná nedůvěra a diplomatická úskočnost a lstivost.

Význam Společnosti Národů je tedy veliký; a zdaří-li se jí, co hodlá činiti, pak nastoupí na zemi lepší, lidstější život bez krvavých válek, které ohrožují samu vzdělanost a život lidstva vůbec. Řádně ustavená a silná Společnost svým tlakem zamezila by válkám; spory by se řešily cestou soudní podle mezinárodního práva. To by byl veliký pokrok, neboť ve válce nevitěží dobré právo a pravda, nýbrž větší síla a moc.

Společnost Národů sídlí v Ženevě a má tři hlavní výkonné orgány:

1. **Generální shromáždění.** Skládá se ze zástupců členů Společnosti. Každý stát vysílá 3 zástupce, kteří mají dohromady 1 hlas; nezáleží při tom na velikosti národa — národové velcí i malí jsou rovnoprávní. Generální shromáždění schází se jednou do roka, obvyčejně v Ženevě; v případě nebezpečí (zápletky, hrozící válka) i častěji.

2. **Rada Společnosti Národů.** Je jakýmsi výborem generálního shromáždění. Skládá se z „rady čtyř“ — zástupce Anglie, Francie, Japonsko a Italie, kteří jsou stálými členy a z volených 6 členů (do r. 1924). Tento desetičlenný výbor jedná o všech otázkách ohrožujících mír světa a spadajících do oboru Společnosti. Rada schází se obvyčejně jednou za čtvrt roku a usnází se jednomyslně (jako i Gener. shromáždění).

3. **Stálý Sekretariát**, t. j. jakýsi výkonný výbor, který provádí usnesení Společnosti svým úřednictvem. Sídlí v Ženevě. V čele jeho je generální sekretář (hlavní tajemník) Společnosti. Náklad na tento úřad, jakož i na Společnost vůbec nesou členové její dle usnesení Generálního shromáždění (příspěvek Československa činí r. 1923 9.700.000 Kč). Úředními jazyky jeho jsou francouzština a angličtina; v nich vydávají se zprávy Společnosti v úředním listě jejím.

Společnosti Národů podléhá též:

Stálý mezinárodní smírčí soud v Haagu, v němž zasedá řada soudců z různých národů a který rozhoduje mezinárodní spory; **Stálá komise pro odzbrojení**; **Komise hospodářsko-finanční**; **Komise na potírání obchodu opiem**; **Komise pro spolupráci duševní** (ve vědě, umění) a j.

Zpráci Společnosti: Rada Společnosti Národů jmenuje dohlédací komisaře pro sporná území, komise pro dohled na návrat zajatců, svolala porady za účelem boje proti nakažlivým nemocem ve východní Evropě, rozhodla spor mezi Švédskem a Finskem o Aalandské ostrovy, ustavila Mezinárodní

stálý soud, určovala hranice atd. Prokázala lidstvu velmi cenné služby v době neustálých zápletek mezinárodních, které jinak končily by válkami.

Podle jejich stanov musí se jí předložití sporné záležitosti jednotlivých států k rozhodnutí. Dojde-li přesto k válce, může býti nepřátelství zahájeno až teprve po 3 měsících po vypovězení války.

P o z n á m k a. V Čsl. republice ustavila se r. 1919 S t á t o - vědecká společnost, jejímž odborem je Československá společnost pro Svaz národů, která šíří u nás myšlenku Společnosti Národů a porozumění pro trvalý mír lidstva. Jejími členy jsou mírové společnosti (které se ve všech vzdělaných státech zakládají), na př. Mírová jednota pro Moravu, Společnost Chelčického a j. Domácí mírové společnosti vydávají knihy, brožury, časopisy a letáky, dokazují zhoubnost války a přednosti míru, poučují, jak přispívati k mírové výchově.

Mezinárodní Organizace Práce.

Ze XIII. článku versaillesského míru vzešel také spolek států, jehož účelem je přispěti ku spravedlivému rozdělení a odměňování práce, ku zmírnění společenských protív (kapitalismu a proletariátu) a tím ku zabezpečení světového míru, neboť dokud budou jedni oplývati výsadami i majetkem a druzí budou hynouti v bídě, dotud bude nespokojenost a její následek — války. Tento spolek, čítající dnes (r. 1923) 55 států, sluje Mezinárodní Organizace Práce.

Schází se jednou do roka. Každý stát vysílá 4 zástupce, a to 2 vládní, 1 zaměstnavatelského a 1 dělnického. Všichni mají právo hlasovací. Dohromady tvoří G e n e r á l n í k o n f e r e n c i. Generální konference volí ze sebe S p r á v n í r a d u o 24 členech na dobu 3 let; v ní je 12 zástupců vládních a po 6 zaměstnavatelských a dělnických. Výkonným orgánem Mezinár. Org. Práce je Mezinárodní Úřad Práce, sídlící v Ženevě.¹⁾

Mírové desatero pro školy.

1. Miluj své spolužáky, kteří se stanou tvými spoludruhy v práci i v životě!

2. Miluj vyučování, duševní stravu! Buď učitelům vděčným jako svým rodičům!

¹⁾ Podle článku dra Vl. Slavíka v Hajnově Ročence 1923 a podle zpráv časopiseckých.

3. Posvěť každý den nějakým dobrým a užitečným činem a vlídným chováním!

4. Cti početné lidi — měj úctu k člověku — ale nehrb se před nikým!

5. Neměj v nenávisti a neurážej bližního; nemsti se, ale braň své právo a odporuj svévoli!

6. Nebuď sketou! Chraň slabé a miluj spravedlnost!

7. Pamatuj, že vše dobré pochází z práce. Kdo užívá, aniž pracuje, okrádá dělníka o chléb!

8. Pozoruj a mysli, abys vyzvěděl pravdu! Nevěř ničemu, co se přičí rozumu. Neklamej ani sebe, ani jiných!

9. Neudělíš názvu vlastence člověku, který nenávidí jiných národů, nebo jimi opovrhne, anebo touží po válce, která jest zbytkem barbarství!

10. Pracuj k tomu, aby žili jednou všichni lidé v štěstí a míru jako bratři! —

(Tomuto desateru učí se dět ve školách na Novém Zee-landě.) —

Prakse. Pacifismus budeme pěstovat na školách zejména organisováním Dorostu Červeného kříže, který rozvine činnost hlavně o velikonočním „Míru Červeného kříže“. V tyto dny, jakož i v den Komenského neopomineme vysvětliti mírové snahy. — Poukážeme na činnost a význam Mírových jednot (v Čechách Chelčického!). Napíšeme si o poučení a letáky, jež rozdáme dětem. Snažíme se získati dorost pro práci v mírových organisacích. — Podporujeme mezinárodní dopisování žáků, jež beze sporu znamená pro uskutečňování světového míru nejvíce. Kdyby miliony dětí anglických, francouzských, německých, amerických, ruských, japonských, čínských atd. vzájemně se poznávaly pravidelným písemným stykem, myslím, že by v nich rostlo světu pokolení nových názorů, že by se vzájemným stykem vytvářel předpoklad věčného míru člověčenstva, totiž vzájemná důvěra vzešlá vzájemným poznáním. Jednou z hlavních příčin válek je šovinismus. Nuže, mezinárodní dopisování je nejlepším prostředkem proti šovinismu, neboť učí zdravému kosmopolitismu. Náš stát ovšem sám o sobě hraje nepatrnou roli v mezinárodním společenství. Přece však by nebylo bez významu, kdyby z Československa šířila se mírová myšlenka na statisících lístcích do celého světa, kdež jistě budila by ohlas.

Omezení a zlidštění válek je problém morální, nejen politický a právní. Směr národní výchovy rozhoduje o budoucích válkách stejně jako státní, hospodářské a jiné zájmy. Kdyby se podařilo ujednotiti mezinárodní výchovu ve smyslu irenických snah, znamenalo by to pro obecný mír

snad více než všechny mezinárodní akty a pakty, o nichž často rozhodovalo a dosud v některých státech rozhoduje několik lidí, kdežto národ o nich neví. „K napravení zašlostí lidských jiné cesty není než mládeže lepší vedení“; to platí i v pacifismu. A je-li kde stát, který nechce pacifické výchově rozuměti, nechť právě ten zaplaví naše děti pozdravy míru a bratrství, aby tak paralysovaly vliv šovinistické výchovy; děti dětem vždycky jsou blíže a vždycky si lépe porozumějí.

Organisace mezinárodního dopisování. Prostřednictvím Dorostu Červeného kříže mohou si dopisovati jednotlivé třídy. Vhodně lze si dopisovat esperantem. O něm ovšem informuje se předně učitel. Za měsíc může je ovládnouti. Netřeba znalosti perfektní, jako spíše pochopení ideje, kterou esperanto vyjadřuje a propaguje. Nadšený učitel zaujme žáky a ukáže-li jim snadnost jazyka a metodu, přiměje je k samoučení, jež má nepopíratelně veliký morální význam. Adresy dětí-esperantistů v cizině obstará nejbližší spolek esperantistů, české ústředí esperantské, časopisy esperantské, adresáře. Je ovšem nejlépe, jestliže učitel sám je esperantistou a koresponduje. — Přinesl jsem do školy pohlednice, časopisy, knihy, mince a j. věci vyměněné s esperantisty; hned byl zájem o esperanto neobyčejný. Hoši i děvčata pustili se do učení takřka zcela sami na sebe v tom odkázání; když došly jich první pozdravy ze Španělska, Bulharska, Ruska, Kanárských ostrovů, Argentiny, Alžíru, byli velmi nadšeni; píší a informují cizince. Myslím, že z těchto dětí málokteré zanechá té ušlechtilé a poučné zábavy. A ježto není esperantisty, který by nebyl pacifistou, znamená vzrůst esperanta i vzrůst pacifismu, krok ku sblížení lidstva. Pro vnímavou dětskou mysl znamenají mnoho takové doklady sounáležitosti k lidské rodině, jako jsem nedávno ve škole přečetl a vysvětlil z čínsko-esperantského časopisu „Zelené světlo“: „My všichni dobře si rozumíme. Jsme esperantisté, protože všichni vážíme si esperanta. Avšak ačkoliv mluvíme a píšeme tímže jazykem, neříkáme si, že jsme jednoho jazyka. Říkáme si, že jsme jedné myšlenky. Neboť v jazyku, kterého si tak vážíme, my Číňané, Japonci, Indové, Angličané, Rusové, Italové, Francouzové a ostatní národové, je velmi vznešená myšlenka, myšlenka lásky všech ke všem v celém lidstvu. Z myšlenky lásky a bratrství lidstva zrodilo se esperanto a v ní také tkví.“

Zdravý kosmopolitismus není na škodu národnímu citění. Ba, právě vlastenectví je odmíněno zdravým kosmopolitismem, jehož my, národ malý a poměrně slabý, nesmíme zanedbávati.

„Zdravý kosmopolitismus“ neznamená ovšem výchovu bez-
národní; té je tak vzdálen jako šovinismu.

*

Člověk nemá pouze lásku k svému národu, nýbrž zároveň
touhu k obcování s národy jinými a sjednocení všelidskému ...
prvá mezinárodnost není protinárodní, ani nenárodní. Čistá
lidskost Kollárova může se jevit jen v národnosti. (T. G. Ma-
saryk.)

*

Pravý vlastenec a přítel svobody směřuje ovšem vždy
k jednomu cíli, stále a nezvratně setrvává při svém národě a při
svobodě, ale poněvadž mu skutečně na svobodě a na prospěchu
všeobecném více záleží než na vlastní jalové slávě, vyhledává
také vždy především jen prospěch všeobecný bez ohledu na to,
jestli jej snad mnohý krátkozraký časem svým potupí. (K. Ha-
vlíček, Slovan, 1851, 37.)

Rozhovoříme se o některém z přísloví:

Světtoobčanství. Každý zemšťan zemšťanu krajan. —
Každá krajina člověku otčina. — Rybám moře, ptactvu po-
větrí a člověku širý svět za vlast. — Všude chléb o dvou
kůrkách. — Svět všech lidí domov. — Všudy svět, velký svět,
široký a dlouhý.

Moudrý člověk cítí se jako doma v každém kraji;
ušlechtilé duši je domovem celý vesmír. (Demokritos.)

Ze životní moudrosti.

Život a smrt.

Je třeba báti se smrti? Pomůže bázeň? Vše se rodí, žije,
dožije a umírá: jepice, která jen jediný den na slunku jása a se
raduje, včela, kůň, orel, strom — třebas dožil tisíce let, přec
jednou zajde, i ten kámen, který se rozpadává v prach; žijí
a hynou rodiny, obce, státy, národové (příklady), žijí a hynou
celé světy (hvězdy, slunce); i naše země jednou zajde —
to už je odvěký zákon. Jakž mohl by se mu vymknouti člověk?

III. **Úmrtnost.** Snahou lékařů a veřejných činitelů je,
aby lidé předčasně co nejméně umírali. Dík novodobým hygie-
nickým opatřením (pokroku v lékařství, odstranění pověr
v léčení, úpravě měst, všeobecné vyšší úrovni vzdělanostní)
prodlužuje se stále průměrný věk člověka, který činil ve
středověku 17 a stoupl nyní přes 40 let. — Na 1000 lidí zemřelo
v Praze:

r. 1886	2964
r. 1896	2124
r. 1906	1752.

Někteří učenci soudí, že člověk mohl by se dožívati průměrně 100 i více let (Mečnikov), že však nesprávná životospráva život velmi zkracuje.¹⁾ V 1. roce zemírá 15% lidí, do konce 11. roku 25—30%, roku 50. dožije se v západní Evropě polovička, v Rusku dokonce jen 34%, roku 80. sotva 6'5—7%.²⁾ Bylo vypočítáno, že z veškerého obyvatelstva Evropy (asi půlčtvrta sta milionu lidí) umírá ročně (před válkou):

vzteklinou	160 lidí
hladem	960 „
tetanem	960 „
kaménky močovými a ledvi- novými	3200 „
duševními chorobami	8000 „
sýfilidou	17.280 „
sebevraždou	20.800 „
zánětem pobřišnice	23.680 „
tyfem	41.600 „
uhořením	52.800 „
horečkou omladnic	54.400 „
záduchou	78.400 „
krevními nemocemi	83.200 „
rakovinou	102.400 „
mrtvicí	144.000 „
vadou srdeční	233.280 „
tuberkulosou	864.000 „
jinými nemocemi	5.363.492 „
úhrnem	7.093.062 lidé ročně.

Průměrně v civilisovném díle světovém zemírá každý den 20.000 lidí. Za války se ovšem úmrtnost velmi zvětšila. —

Průměrný věk lidí v Německu činil

v r. 1871—1880 35'58 let

v r. 1881—1890 37'17 let

v r. 1891—1900 40'56 let.

Ve Švédsku 50'94 let a stoupl na 53'63. (Podle „Života v přírodě“, XXVII. č. 7.)

Látka pro počty. Infekční nemoci na Slovensku a Podkarp. Rusi:

Skvrnitý tyf:

	r. 1920	r. 1921
na Slovensku	647 (84 †)	133 (15 †)
v Podkarp. Rusi	2158 (534 †)	724 (91 †)

¹⁾ Ojedinele vyskytuje se stáří 150 let i více. Angličané Tomáš Parre 152 r., Jenkins 157, Dán Draakenberg 146 let. Svého času přinesly noviny zprávu o úmrtí bulharské stařenky Palancové prý ve věku přes 170 let.

²⁾ Čáda, Etika individuální, str. 154.

Neštovice:

	r. 1920	r. 1921
na Slovensku	1380 (194 †)	781 (138 †)
v Podkarp. Rusi	735 (191 †)	618 (152 †)

Sledujte čísla! Vypočtete $\%$. Úmrtnost v $\%$! —

Lékařů je v RČS přes 6700, lékáren v Čechách 510, na Moravě 170, ve Slezsku 52, na Slovensku 355, v Podkarpatské Rusi 38.

*

Eugenika.¹⁾

III. Od poloviny 19. století počali mnozí myslitelé důrazně upozorňovati na to, že novodobé lidstvo duševně sice pokračuje (vynálezy, pokrok ve všech odvětvích lidské činnosti), že však tělesně chřadne neboli degeneruje. Ubývá prý jeho tělesné síly, výšky, zdraví, množí se choroby, zmenšuje se vzdornost vůči nemocem, lidstvo slábne, a jen velikému pokroku lékařské vědy a zlepšení životních podmínek lze prý děkovati, že úmrtnost se nezvětšuje.

I když jsou tyto obavy přehnané, byly přece na místě. Obrátily pozornost lidstva na nejcecnnější jeho statek, zdraví a sílu jedince i národa.

Za hlavní příčiny degenerace udávaly se:

1. válka, která vybíjí lidi nejzdravější a nejsilnější, kdežto slabí a neduživí zůstávají doma a žijíce rozmnožují řady méněcenných;

2. sňatky osob neduživých a slabých, z nichž jsou i děti slabé;

3. alkoholismus, jenž má neblahý vliv na potomstvo, dále nemoci sociální (tuberkulosa!), nemoci nervové a duševní a jiné, jež zeslabují i potomstvo.

Těmto zhoubným činitelům čelí se hnutím abstinentním, hnutím mírovým, lékařskou péčí o ty, kteří jí nejvíce potřebují (slabí, neduživí tělesně i duševně, děti, sociálně slabší vrstvy jako dělnictvo a j.), tělocvikem a sportem, čímž vším hledí se slabší zachrániti, posílit, vyléčiti a ušetřiti lidstvo epidemií a smrti ve válce. Starověku (Řekům!) bylo zdravé a krásné tělo nade vše, středověk považoval je za dílo ďáblovo a snažil se je potlačiti a umrtviti (askese, sebedičování, dlouhé posty, vědomé zanedbávání péče o zdraví), v nové době vrací se myšlenka starověkého Řeka o člověku krásném (zdravém, silném)

¹⁾ Dle prof. dra Foustky, „Sociologie a etika eugenismu“ v „Čcs. myslí“ XIX. 1, a dle „Etiky“ prof. Čády, str. 147—163.

a dobrém. Nejen že se bojuje proti všemu, co tělesnému vývoji lidstva škodí, nýbrž hledají se i prostředky, jak zlepšiti lidské pokolení po stránce tělesné a duševní tak, aby lidstvo se obrodilo, aby sestávalo jen ze zdravých, silných, ušlechtilých jedinců. Tyto snahy zahrnují se jménem *eugenika*, kterou založil Galton. Cíl, který byl eugenice vytčen, je skutečně velkolepý. Představme si, že by na svět přicházeli lidé úplně zdraví, lidé dobrých vlastností a sklonů, takže nemusilo by být žádných nemocnic, blázců, žalářů, válek... Lidé žili by přirozeněji, bezstarostněji a lehčeji, neboť nemusili by pečovat o slabé, neduživé a špatné.

První podmínkou zdokonalení a obrody lidského pokolení je, aby každý z nás především sama sebe zdokonaloval a obrozoval. Abychom řídili se zásadami zdravotnickými, pěstili svoje tělo cvikem, prací, střídmostí a svého ducha ušlechtilými myšlenkami. „Bude-li každý z nás z křemene, bude národ z kvádrů.“

Za druhé je třeba, abychom šířili porozumění pro obrodu lidstva, všude tam, kde můžeme. Vypovíme boj alkoholismu. budeme poučovati lidi, jakou cenu má zdraví a jak se uchová. Budeme podporovati Čsl. Červený kříž, Masarykovu ligu, mírové společnosti.

Tím přispějeme maličko, ale přece nějak k uskutečnění eugenického ideálu.

*

Rybář a pán.

Bylo po bouři. Statný rybář přijel právě ku břehu, vytáhl loďku a dal se do hovoru s cizincem.

„Divím se vám,“ pravil cizinec, „že se nebojíte na moři v takové bouři. Jak snadno mohla by vás potkat smrt!“

„Byl jsem tentokráte dobře schován,“ odvětil rybář, „tamo na ostrůvku. Ale zažil jsem bouři dost a větších!“

„A nebojíte se, že vás moře pohltí?“

„Nu, pohltí, tedy pohltí. Jednou umřeme všichni. Však můj otec také zahynul na moři!“

„A vy přes to jdete do kocábky, ačkoli víte, že byla rakví vašeho otce?“

Rybář mlčel.

„A jak zemřel váš děd? Snad ne též na moři?“ ptal se dále pán.

„I ten smeten byl vlnami i s lodičkou do hloubky. Byl již 70 let stár, marně se vlnám bránil. Otec mi o tom často vypravoval,“ mluvil rybář.

„Och,“ zvolal cizinec, „jaktěživ nesednu do člunu, když v něm tak snadno lze nalézt smrt!“

Rybář se zamyslel a opáčil:

„A kde zemřel, prosím vás, váš otec?“

„Nu, kde! Na posteli! Rozstonal se, zemřel!“

„A váš děd?“

„Také na posteli, doma, bylo mu tehdy 65 let!“

„Och,“ zvolal rybář, „váš otec i děd zemřeli na posteli a vy se nebojíte na ni si lehnout? Jaktěživ neuložím se do postele, když tak často lidé na ní umírají!“

Cizinec pochopil, kam rybář míří.

*

III. Lidé však říkají: co nás čeká, to nás nemine. Je to pravda? Každé proto má své proč, každá nemoc, úraz, smrt má svoji příčinu. Starejme se o své zdraví, buďme opatrní, nevydávejme se do nebezpečí zbytečně, v nemoci vyhledejme včas lékaře a neopomeňme ničeho, co nám může v nemoci prospět — a o další nepečujeme! Přijde-li smrt přes nejlepši vůli a snahy lidské, strachem jí nezaženeme.

Na radnici v Něm. Brodě je model kostlivce držícího kosu, na níž je napsáno: Qua hora nescis, „kterou hodinu, nevíš“. Pravda! Ale přechasto lidé smrt si přivodí sami svoji neopatrností a nesprávným životem.

Kdo vyplní svůj život prací a moudrým konáním ve prospěch bližních, nebude se smrti obávat.

*

Smrt spravedlivého.

Meletos, Anytos a Lykon pohnali před soud Sokrata, že prý nové bohy zavádí a mládež kazí. Nejmoudřejší z Helénů totiž učil, že pravým bohem nejsou sochy v chrámech a na prostranstvích, nýbrž Bůh jediný a pravý, jehož nosíme v srdci; že pravou bohoslužbou nejsou eleusinské a delfské mystérie a obřady, ale život čistý a ctnostný, jímž sám vynikal.

Byv obžalován Sokrates hájil se důstojně a hrdě. Heliaštům, zvyklým vidět slzy a slyšet prosby souzených, přímo v oči řekl: „Více budu poslouchati boha nežli vás! Ne trest smrti, ale doživotní opatření v prytaneiu měli byste mi přisouditi!“

Malou většinou odsoudili jej na smrt. Pak odveden byl do vězení, neboť do návratu slavnostního poselstva, jež Athénané vyslali na Delos, nebylo dovoleno provádět rozsudky smrti.

Přátelé navštěvovali velikého muže ve vězení. Bohatý Kritias vybídl ho k útěku, kterýž ani soudcům nebyl by nevítán. Leč Sokrates odmítl.

„Z á k o n ů d l u ž n o p o s l o u c h a t i,“ pravil.

A tak přišel den, kdy žáci posledně se shromáždili u svého mistra. Hovořil s nimi láskyplně a těšil je, on, který jda na smrt útěchy nežádal a nepotřeboval. Smrt nebyla mu zlem, nýbrž odpočinkem po práci, již v životě vykonal.

Když den se nachýlil a slunce spělo za Aigaleos barvíc do ruda bílý mramor na Akropolidě, vypukli žáci v pláč, kdežto mudrc klidně a pevnou rukou chopil se číše smrtícího bolehlavu. Vypil jej několika doušky, chvíli přecházel a pak uložil se jakoby ku spánku. Mužně přemohl bolesti, jež se dostavily. Čím více plížilo se šero do vězení, tím klidněji a láskyplněji vyzíraly oči mudrcovy z úběle obličejce, o němž říkávali, že je nehezský, ve kterém však nyní jako by se zrcadlil sám majestát helénské krásy. Jed přešel do krve, tělo zvolna chladlo, odumíralo; jasný duch velikého Řeka posledně promluvil:

„Ó Kritóne, jsme dlužni Asklepiovi kohouta; nezapo-
meňte mu jej obětovati!“

Bohu Asklepiovi obětovalo se po uzdravení z dlouhé nemoci.

A než zasvitlo nebe myriádami hvězd, zemřelo tělo Sokratovo; duch jeho počal žíti v milionech lidských srdcí.

*

Smrt Pliniova.

Starověký přírodozpytec Plinius dlel právě v Mykeně, když spatřil, jak nad sopku Vesuv vznesl se kotouč dýmu. Nepřekonatelná touha prozkoumat soptící vulkán přiměla jej přes všechno nebezpečenství se mu přiblížiti. Plinius vsedl do lodi a plul k domům na samém úpatí sopky, do moře se svažující. Déšť žhavého popela snášel se na lodky, vápenné kameny padaly kolem do moře. Lodivod chtěl obrátiti a prehnouti do bezpečí. Leč Plinius řekl: „Štěstí přeje odvážným,“ nedovolil odplouti, nýbrž vystoupil na břeh, aby se podívoval hrozivým plamenům jícnu. V opuštěném obydlí přečkal noc. Avšak již za svítání byl nucen utéci. Proudý lávy se valily ze všech stran k moři, čpavý dým a dusivé plyny pronikly vzduchem. Sirné páry zahalily Plinia. Padl do mdlob a zahynul — oběť veliké touhy po vědění. (Dle Tissandiera.)

*

Smrt Richmannova.

Učený přírodopysmec petrohradský Richmann postavil r. 1753 ve své pracovně kovovou tyč pronikající střechu domu, aby sváděla elektřinu mračen, kterou chtěl zkoumati.

Kdysi za bouřlivého dne přiblížil učenec elektroskop k tyči chtěje se přesvědčiti o její citlivosti. V okamžiku odskočila od tyče modravá koule zvíci pěsti, ozvala se ohlušující rána a nešťastný profesor skácel se mrtev k zemi.

*

Smrt Husova.

Když sbor pokračoval v jednání svém, Hus z rozkazu falckrabova veden jest z kostela i z města na popraviště; provodil ho zástup asi tisíce oděncův u nesmírném divákův davu. Když vystoupil z kostela, viděl na hřbitově v ohni plápolati knihy své, usmál se tomu; i šel k smrti pevným krokem, žalmy zpívaje aneb se modle, aniž bylo při něm znamení strachu aneb lítosti. Pro nesmírnou tlačenicí lidu krácel celý pochod jen zpozvolna, i musel několikrát zastaviti se; v takových okamžicích pokoušel se Hus vyjádřiti se o věci své k okolostojícím. Konečně přišed na popraviště ku připravené hranici, zdálo se, jako by rozveselil se ještě v duchu. Vrhł se u prkna tlustého, k němuž přivázán býti měl, na kolena i modlil se hlasitě; při čemž, když papírová koruna s hlavy se mu smekla, spatřil ji, usmál se. Někteří okolostojící připomenuli, nechtěl-li by ještě vyzpovídati se? Čemuž potakav, však když kněz přistoupiv jen pod tou výminkou rozhřešení dáti slíbil, jestliže odvolá, opět odepřel. Chtěl potom zase promluvit k lidu, čehož však přítomný falckrabě nedopustil, kázav jej tudíž přivázati k prknu; jen to mu ještě dovoleno, že děkovav žálárným svým za jejich šetrné s ním nakládání, s nimi rozžehnatí se mohl. Pak svlekše jej katové, přivázali ho k prknu provazy i řetězy; když pak tváří k východu obrácen byl a někteří z okolostojících to při kacíři za neslušné pokládali, otočen jest k západu. Dříví dvě fůry, slamou promíchané, rozloženy okolo něho tak, že až po krk ho kryly; pod nohy, ještě opoutané, podstrčeny také dvě otepě.

V posledním okamžení přišel ještě od krále říšský maršálek a vyzval Husa u přítomnosti falckrabě Ludvíka konečně, aby odvoláním zachoval život i duši svou. Hus odpověděl, že cítí se v duši nevinna i že na té pravdě, kterouž poznáv učil a kázal, nyní vesele chce umříti. Tu páni oba tleskše rukama odešli, kat pak zapálil hranici. Děsný boj

k smrti netrval dlouho; žalmy zpívaje i k nebi hledě, brzy obklíčen byl plápoem odevšad vyražejícím; vítr se zdvihnuv šlehnul mu jej do tváře, takže v několika okamžicích ani nehlesna zalkl se. Neohroženosti myslí ve všech těchto scénách dokázané podívovali se i nejkrutější nepřátelé jeho.

Když falekrabě spatřil šaty Husovy ještě v rukou katových, kázal uvrhnouti je také do hořící ještě hranice, slibuje dáti jemu za to náhradu. Ale i všečen pozůstalý popel musel na popravišti pilně sebrán a do mimotekoucího Rýna vmeten býti, aby po nebožtíku nic nezůstalo, co by přátelé schovali, do Čech odnésti a tam co svatě mučedníkovy ostatky ve cti míti mohli. (Fr. Palacký, Dějiny, XI. čl. 4.)

*

Smrti se nejméně bojí lidé, jichž život má největší cenu. (I. Kant.)

*

Smrt Jesseniova.

Lippach kněz vede doktora Jessenia na theatrum.

Je to on! Jessenius — — —

Rychle ohlédl se Jessenius kolem. ale za chvíli zahleděl se ke kostelu sv. Salvatora — snad myslil na svoji dívčičku malou, která tam bydlí — — Kampanus je nanejvýš vzrušen — — —

Ten bídný advokát a lichvář čte ortel —

Kat jde zvolna k bývalému rektorovi Karlovy universe — nemá meče — má něco jiného v ruce. takž přece bude mu řezán jazyk, kterým ozdobně mluvíval králům a knížatům.

Co to? Proud krve z úst Jessenského, kucká se, krev řine se po prsech — —

„Šlachtata!“ vzkřikl Kampanus, „šlachtata! slachtata!“ — (Z. Winter, Mistr Kampanus.)

*

Smrt Havlíčkova.

Když na jaře r. 1856 dr. Podlipský a dr. Hamerník seznali, že Havlíček trpí pokročilou tuberkulosou, dali jej dopravit do lázní šternberských u Kladna. Bylo však již pozdě.

Po několika dnech navštívil jej dr. Podlipský a našel jej v bezvědomí, neboť Havlíček v horečce požil osm prášků morfiových, jež mu měly v malých částkách ulehčovati spaní. Lékař dovezl jej ihned do Prahy. Tam v domě u Jarošů, v Jezdecké ulici (nynější hotel Royal naproti Masarykovu

nádraží) Havlíček uložen na totéž lůžko, na kterém zemřela 16. dubna 1855 jeho choť Julie, jejíž smrt zasadila mu nejtěžší ránu.

Chvillemi probouzel se Havlíček z těžké mdloby, ale vědomí jeho bylo již zakaleno; ani své malé Zdeňky nepoznal. Pět dlouhých dní a nocí trvala agonie. Silný duch jako by bojoval s vetším tělem. Dne 29. července 1856 odpoledne zdálo se, že Havlíček se probírá ze mdlob. Jeho rty se pohybovaly, vyjadřovaly nějaké přání; nikdo nerozuměl. Havlíček dával znamení rukou: chtěl psát. Přinesli papír a tužku. Havlíček pohyboval pravicí, jako by psal... poslední upomínka na spisovatelské povolání, kdysi tak milované...

Když bylo pět hodin, zastavil se pohyb poctivé ruky Havlíčkovy, tužka z ní vypadla. Havlíček vydechl naposledy. Uvadol a zemřel předčasně, jako kmen vprostřed nejžhavějšího léta zákeřně podřatý.

*

Člověk, jenž žije duchovním životem, neumírá. (Tolstoj.)
Stejně nedůstojno jest člověka rozumného chtít smrti i lekati se jí. (Arabské pořekadlo.)

Nikdo neví, co jest smrt, a zda není největší dobro pro člověka. A přece všichni se jí bojí, jako by si byli vědomi, že jest největší zlo. (Platon.)

*

Smrt lidí práce.

Zасыpaní horníci. Porážený strom zabije dřevaře. Stroj zachytí dělníka. Zedník, pokrývač sřítí se se stavby. Smrt potápěče, letce. Lékař, ošetřovatelka se nakazí a zemře. — Vděk a čest budiž všem obětem práce!

*

K četbě:

Smrt v nemocnici.

Nyní, co toto píši, vzpomínám si jasně na jednoho umírajícího, souchotináře Michajlova, který ležel téměř naproti mně. Michajlova samého jsem ostatně málo znal. Byl to ještě velmi mladý člověk, sotva pětadvacetiletý, vysoký, štíhlý a neobyčejně příjemného zevnějšku. Bydlil ve zvláštním oddělení a byl ku podivu mlčelivý, stále jaksi tiše, jaksi klidně smutný. — Zrovna jako by „schnul“ v káznici.

Tak aspoň se o něm později vyjadřovali trestanci, mezi nimiž zanechal dobrou památku po sobě. Rozpomínám se pouze, že měl krásné oči. Zemřel o třetí hodině odpoledne, za mrazivého dne. Slunce, pamatuji se, zrovna pronikalo

ostrými, šikmými paprsky skrze zelená, lehce zamrzlá skla oken našeho sálu. Celý proud jich lil se na ubožáka. Zemřel v bezvědomí a těžko, dlouho skonával, trvalo to několik hodin. Již zrána přestaly jeho oči poznávati ty, kdož k němu přicházeli. Chtěli mu nějak ulehčiti, viděli, že mu jest velice těžko; dýchal těžce, hluboko a chraptivě; prsa se mu vysoko zdvíhala, jako by mu bylo málo vzduchu. Sházel se sebe pokrývkou, veškeren šat a nakonec jal se strhávati i košili. Strašno bylo hleděti na toto dlouhatánské tělo, s nohama i rukama na kost vyschlýma a s opadlým břichem, se vzedmutýma prsama, s žebry vystupujícími jako u kostry. Na celém těle nezůstalo mu nic mimo dřevěný kříž s růžencem a pouta, jimiž nyní byl by asi mohl provléci vyhublou nohu. Půl hodiny před jeho smrtí u nás všichni ztichli, počali rozmlouvati téměř šeptem. Kdo chodil, stoupal jaksi, že ho nebylo slyšeti. Rozmlouvali málo, a to jen o vedlejších věcech, jen zřídka pohlédli na umírajícího, který chrčel stále víc a více. Konečně nahmatal nejistou rukou růženec na prsou a jal se jej strhávati se sebe, jako by i ten mu byl na obtíž, jako by ho obtěžoval, tlačil. Sňali mu i růženec. Asi za deset minut zemřel. Zaklepali na dveře opatrovníkovy, dávajíce mu vědět. Opatrovník vešel, tupě pohlédl na mrtvého a šel pro ranhojiče. Ranhojič, mladý a dobrý hoch, byl tu hned; rychlými kroky, kráčeje hřmotně ztichlým sálem, přistoupil k nebožtíkovi a s jakýmsi zvláštním nenuceným výrazem vzal tepnu, ohmatal, máchnul rukou a vyšel. Hned odebrali se ohlásiti úmrtí strážní: zemřelť veliký zločinec, ze zvláštního oddělení; i konstatovali jeho smrt vyžadovalo zvláštních obřadů.

Zatím co čekali na příchod stráže, kterýsi z vězňů tichým hlasem pronesl myšlenku, že by neškodilo zatlačiti oči nebožtíkovi. Jiný pozorně jej vyslechl, mlčky přistoupil k mrtvému a zatlačil mu oči. Uzřev kříž ležící tam na podušce prohlédl jej a mlčky jej opět zavěsil Michajlovu na krk, zavěsil a pokřižoval se. Zatím mrtvá tvář tuhla; paprsek světla pohrával na ní. Ústa byla pootevřena; dvě řady bílých, mladých zubů leskly se zpod tenkých rtů, přilepených k dásním. Konečně vešel službu konající poddůstojník se šavlí a v čáku a s ním dva hlídači. Kráčel stále více zvolňuje kroky, s podivem pohlížeje na ztichlé vězně, kteří se všech stran nevlídně naň hleděli. Přistoupiv na krok k mrtvému, stanul jako přibitý, jako kdyby byl dostal strach. Zcela nahý, vyschlá mrtvola pouze v okovech překvapila jej, a najednou odepial čáko, sňal je s hlavy, což dokonce nebylo předepsáno, a široce se pokřižoval. Byl to surový, šedivý

starý voják. Pamatuji se, v tuže chvíli stál tam Čekunov, rovněž šedivý stařec. Po celou tu dobu mlčky a upřeně hleděl poddůstojníkovi do tváře a s jakousi zvláštní pozorností sledoval každý jeho pohyb. Ale jich oči se setkaly a Čekunovu najednou z jakési příčiny zachvěl se dolní ret. Jaksi divně jej zkrivil, vyceniv zuby a rychle jakoby nena-
dále, pokynul poddůstojníkovi na mrtvého a pravil:

„I ten měl matku!“ a odešel.

Pak jali se zdvíhati mrtvolu, nadvzedli ji i s postelí; sláma zachrastěla, okovy zvučně zařinčely o podlahu za všeobecného ticha... Zdvihli je. Tělo odnesli. Najednou všichni hlasitě jali se rozmlouvati. Bylo slyšeti, jak poddůstojník už na chodbě posílal kohosi pro kováře. Bylo třeba sejmuti pouta s mrtvého... (F. M. Dostojevskij.)

*

Kterak B. Smetana ztratil svou vnučku. Ulehčil si v bolu krásnou písní (nápěv v Sládkově zpěvníku VIII. str. 39.):

S Bohem buď, má vlaštovičko!

Nesmělý dech nového jara zavanul r. 1878 z lesů loučeňských. Vrby obalovaly se jehnědami, na paloucích rozkvetly první orseje, ptáci vraceli se do svých hnízd.

V myslivně jabkenické bylo smutno. Král říše tónů, hudební skladatel Bedřich Smetana stál u lůžka těžce nemocné Bedřišky. Hleděl s bolestí v zakalená očka zlatovlasého děvčátka, držel ručku dítěte, drobnou jako zlomenou perut. Máti děcka v slzách líbala horkou hlavu malé trpitelky.

Zavíralo dítě očka — snad bude spát... Zůstala matka u lože, tiše odešel Smetana do vedlejšího pokoje. Na stole ležely rozepsané noty, ale Mistr neusedl k práci. U okna stanul, hleděl, jak nad západem královský purpur slunce měnil se v zlato a nach... Chvěl se dnes o drahý život miláčkův.

Děvuška, radostná jeho „vlaštovička“, růžové poupě bez poskvrny, vedle na loži těžce stone. Z hlučného světa uchýlil se roku 1875 Bedřich Smetana s rodinou do lesního zátíší ke své dceři Žofii provdané za lesmistra Švarce. A rozkvetlo mu štěstí v rodině. Malá vnoučátka ozařovala dny jeho života, vracela mu chuť k práci. Tady pod hostinnou střechou myslivny u zetě Švarce napsal opery: Dvě vdovy, Hubička, Tajemství, Viola; tady psal chorý mistr krásné zpěvné sbory, české tance — v září dětských úsměvů, v zátíší lesů...

A dnes jedno z přítulných dětí umírá. Včera ještě jako ptáček na větvi divenka zpívala, oblažovala všechny krásným úsměvem, otec na klíně ji houpal — a dnes na loži spočívá jako šípem srazena. Neumí pomoci lékař, nemohou zachránit „vlastovičky“ ani její zoufalí rodiče. Smrt stojí u dětské postýlky v bílé světničce... Krátká byla životní pohádka dětská — zlomen slibný květ.

Když bleskla první hvězda na temném nebi, odletěla dětská dušička z těla — —

Těžká zdrcující rána pro rodiče, pro sourozence, těžší pro citlivé srdce velikého umělce...

V kvítí spala plavovlasá dcerka věčný sen, neslyšela pláče, vzdechů kolem.

Smetana bloudil v mlhách lesy a myslel na svou „vlastovičku“, na dětská očka, úsměvy děvčátka. Srdce usedalo bolestí. Uletěla „vlastovička“, uletělo štěstí mladé.

Pozdě v noci vrátil se do myslivny a u sirého lůžka psal krví svého srdce rozloučení pohřební píseň dívence zemřelé — — S Bohem buď, má „vlastovičko“...

Schovávali rakvičku do země při kostele jabkenickém a školní děti zpívaly píseň, kterou se loučil dědeček slavný Mistr se svým miláčkem...

V dubnu roku 1884 odvezli Smetanu, mistra v říši tónů, do Prahy, kde po dvaceti dnech dotrpěl navždy veliký umělec.

Ve škole jabkenické chovají jeho píseň „S Bohem buď, má vlastovičko...“ jako vzácný poklad. (F. J. Čečetka: Na středním Polabí.)

*

Poslední slova velkých lidí.

Řecký filosof Epikur: „Jak jsem šťasten, je to nejšťastnější den mého života.“

Německý básník Goethe: „Světlo, více světla!“

Francouzský mudrc Rousseau: „Dejte mi viděti slunce!“

Mozart: „Nechte mne ještě slyšeti ty zvuky, jež tak dlouho byly mou útěchou“ (poslouchal v hodinách smrti svoji skladbu).

Napoleon: „Národe francouzský — Synu můj — hlava — vojsko —.“

Kościuszko: „Finis Poloniae“ („Konec Polska“).

Básník Chamisso: „Shledáme se opět; zde nebo tam.“

Nelson: „Díky Bohu, že jsem vykonal svoji povinnost!“

Viktor Hugo: „Tak končí se boj mezi dnem a nocí.“

Voltaire: „Cesta je velmi krátká.“

Washington: „Je dobře.“

Anglický filosof Locke: „Dosti.“

Byron: „Nyní je třeba usnouti.“

(Z feuilletonu dra L. N. Zvěřiny
v „Nár. Politice“ 6. VII. 1918.)

*

„Umění nad umění jest — dobře umřítí. Jediné moudrý může čestně ze života odejítí, neboť dovedl celý život řídití tak, jako by připravoval se k slavnému a blaženému z něho vykročení. Neboť co může v ceně trvalejšího člověk po sobě zůstaviti, než počestnou pověst? To jest konečně jedno potřebné našeho života.“ (Komenský.)

*

Kdo zná jiné lidi, jest rozumný, kdo zná sebe sama, jest osvícený. Kdo překonává jiné, jest silný; kdo překonává sebe sama, jest mocný. Kdo však umíraje ví, že nezanikne, je věčný. (Laotse.)

*

Smrt. Smrt proměna všeho. — Dnes jsme zde a zítra kde? — Člověk dnes a zítra černá země. — Člověk na světě okolo smrti se plete. — Rakev každého změří. — Smrti se nevykoupíš. — Co se narodilo, umřítí musí. — Starý musí, mladý může. — Jaký život, taková smrt. — Život bohatství dává a smrt je odnímá. — Smrt všecko rovná. — Lepší smrt než hanebný život. — Lépe poctivě umřítí než potupně živu býti. — Ctnostný život — dlouhý život. — Dvou smrtí nebude a jedné minouti nelze. — Hlavu mám na dluh a smrti se nevykoupím.

*

Osud.

III. Mohamedáni věří v neměnitelný osud. Každý čin člověka je předurčen, to znamená: co má kdo udělat, to udělá, má-li zemřít, zemře — nijak a ničím, ani dobrými skutky, nevyhne se nikdo svému kismetu (osudu), který je každému neodvolatelně předepsán. Mohamedánští vojáci slepě vrhali se do boje, neboť věděli, že tak jako tak osudu se nevyhnou, a je-li jim souzeno, že musí zemřítí.

Východní bajka vypravuje: Muž jakýsi přepaden byl lotry, ale šťastně uprchl; na cestě však spadl do vody; zoufalou námahou podařilo se mu zachrániti se od utopení. Prchal dále a byl překvapen dravci. Ušel jim, ale málem by jej býval zabil blesk, který sjel těsně vedle něho při bouři, jež se právě rozpoutala. Prchaje dále doběhl ku zdi osamělého dvorce, vylezl na zeď a seskočil. Nic se mu na štěstí

nestalo. Ale jak se schoval za zeď, spadl uvolněný kámen a zabil ho. Neušel přece svému osudu.

Bajkou chce Arab naznačiti, že marně člověk brání se tomu, co ho nezvratně musí stihnout.

Mohamedánský fatalismus: Vidím, smrt jest jako tápání slepého velblouda; toho, koho potká, skolí a ten, jehož mine, žije a dočká se stáří. — A toho, kdo se obává příčin smrti, dostihnou ony, i kdyby vystoupil na vrchy nebes žebříkem (Zuhair; — podle Sedláčkovy Arabské mluvnice, 149).

Staří Řekové znali *Moiry* neboli *Parky*, bohyně osudu, jež člověku při narození určí budoucnost. Osudu byli podrobeni i bohové jejich. Podobně věřili i Římané, severští národové a j.

Naši pohanští předkové ctili též sudice, rožanice, duchy osudu, jež si představovali jako ženy předoucí nit osudu, kterou na konec přestřihnou (= smrt). Jedna přede, druhá měří, třetí stíhá. Objevují se u narozeného dítěte a prorokují mu budoucnost (pohádka o Třech zlatých vlasech Děda Vševěda a j.). Lze je dary nakloniti. Zato *Dolju* (u Rusů) nemožno změnití. Dobrá *Dolja* člověku velmi pomáhá; zlá *Dolja*, *Nedolja*, jej neodvratně zničí; nelze se jí zbaviti. (Pohádka o Bidě.)

V pohádce o Smrti kmotřiče praví Smrt kmotřička kmocháčkovi, že nemůže mu vyměnití svíčky velké za malou, zemřít že musí.

Nevěříme ve slepý osud. Když bychom věřili, že sami nic nezmůžeme, že jen slepý osud a slepá náhoda nás vede, to bychom pak ani nemusili pracovat, ani se starat o budoucnost. Mohli bychom říci, že je nám tak souzeno. Zloděj ukradl by peníze a vymlouval by se: nemohu za to, že jsem kradl, je to můj osud, co má být, tomu se nelze vyhnouti, tedy ani krádeži. Proč rozumný člověk nespolehá na štěstí a raději pracuje? Proč jsme opatrní na své zdraví? Poněvadž víme, že nejen osud a náhoda, ale také naše vlastní přičinění mění běh života, působí nám dobro nebo zlo. Často lidé nařikají na špatné zdraví a svádějí je na osud, neštěstí, Boha. Že byli nestřídmí, že si zdraví sami kazili, toho přiznat nechťejí. (Schopenhauer: „Co lidé jmenují „osud“, jsou většinou pouze jejich hloupé kousky.“ — K. Havlíček: „Vystojí člověk — ale sám jest si katanem, sám sobě kolo teše, sám se láme na něm.“)

Štěstí.

III. Často slyšíte slovo štěstí. Co znamená? Má štěstí: ve hře — vyhraje peníze, v práci — daří se mu; je bohatý a tedy, jak říkají, šťastný; ujde zdrav z nějakého nebezpečí (při srážce vlaků, v panice); je nemocen a uzdraví se. Je štěstí něco stálého? Nikoli, co je štěstím jednomu (uzdravil se z těžké nemoci), o to by druhý nestál (člověk zdravý). Říkají přísloví: varuj se příliš velikého štěstí! (Kdosi upadl, ale nohy si nezlomil, měl veliké štěstí.)

1. V čem hledají lidé štěstí? V bohatství, ve slávě, v moci, v síle a zdraví, v práci. Najdeme štěstí v b o h a t s t v í? Blahobyť zpříjemňuje život, dovoluje radovánky, ale pravého štěstí nepřináší. To vidíme z toho, že i boháči jsou nešťastní — jsou-li nemocní, mají-li kolem sebe zlé lidi, nezdravné děti; mimo to, čím více přibývá majetku, tím přibývá touhy po něm, nikdy nejsou lidé dost bohatí: řádně placený dělník je žebrákovi boháčem, zaměstnavatel je dělníku boháčem; boháč chce být milionářem, milionář miliardářem. Konce není té touhy po majetku! Lidé nacházejí v obohacování štěstí, ale chvilkové. Touha po penězích žene je stále vpřed, klidné chvílky nemají, nejsou pány sama sebe, otročí mamonu a otroctví to dobře cítí. Slyšíme je vzdychat: Kéž bych měl ještě to, ještě ono! (Pohádka o zlaté rybce.) A když mají, po čem toužili, přejí si ještě více.

V bohatství není pravého štěstí. Jen ten, kdo zastavil v sobě touhu po bohatnutí, je na cestě k pravému štěstí. Přestal být otrokem mamonu, osvobodil se, přiblížil se ku štěstí — štěstí bez svobody není možné.

*

„Kde kdo jen po statcích, po důstojenstvích a po rozkoších nebo jiných žádostivých věcech zevluje, lační, touží a žízni, ale poznává, že žádostí těch ukojiti nelze. A tedy všichni rozkošníci, ctižádostivci a lakomci, co jich jenom obor světa chová, jsou na věčný hlad a žízeň odsouzeni Tantalové.“ (Komenský.)

*

Spokojenost.

Slavného mudrce řeckého Epiktéta navštívil známý chvastavý řečník, který jel právě do Říma a chtěl naučiti se od mudrce některým jeho zásadám.

Epiktét přijal návštěvníka chladně, neboť znal ho jako člověka neupřímného.

*

„Tys přišel,“ řekl, „jen abys pobrousil vtíp svůj na způsobu mého mluvení, ale zásadám mým naučit se nechceš.“

„Nu, budiž,“ odpověděl řečník, „kam bych přišel, kdybych chtěl dbáti tvých zásad, střidmosti, prostoty, chudoby! Byl bych jako ty pouhým chudásem, bez statků, bez povozu, bez stříbrných nádob!“

„Nejsem takovým chudásem, jak se ti zdá,“ pravil Epiktét, „vždyť já ani necítím potřebu takových věcí, po kterých ty toužíš! Nedbám o ně. Nedbám ani o to, mám-li příznivce či ne. Ty však o ně dbáš! Ani se nestarám, co o mně soudí Caesar, ani žádnému nelichotím — tím jsem bohatší než ty. Ty máš stříbrné nádoby, ale hliněné názory, zásady, chtíce. Musíš se klanět, lichotit, starat se, jak o tobě smýšlejí. Můj duch je mým královstvím a podává mi hojné a blažené zaměstnání proti tvé kliduprázdné nečinnosti. Všecky tvé statky zdají se ti příliš malé; mé pak zdají se mi být veliké. Tvé žádosti jsou nenasytné — mé jsou ukojeny. A kdybys byl tisíckrát bohatší, mocnější, slavnější než jsi, přece nebudeš ještě spokojen a kliden, kdežto mně neschází již ničeho.“ (Dle Smilesa.)

*

Lidé si stěžují na útrapy, nechápajíce, že si je sami působí. (Tolstoj.)

*

Lidé veliké a krásné duše jsou vždy klidni a spokojeni; lidé malicherného ducha jsou vždy nespokojeni a smutni. (Mandžurské přísloví.)

*

Člověk moudrý je sice přísný k sobě, ale nepožaduje ničeho od druhých. Bývá spokojen se svým postavením a nikdy nežaluje na Nebe, neviní jiných ze svého osudu, — proto se pokoří, když se mu zle vede. Ale obyčejný smrtelník, baže po statech pozemských, upadá do nebezpečí.

Když šíp mine se cíle, střelec viní z toho sama sebe a ne druhého. Tak jedná i člověk moudrý. (Confucius.)

*

Lidé se starají tisíckrát více, aby získali bohatství, než vzdělání rozumu a srdce; ač jest pro naše štěstí nepochybně důležitější, co člověk jest, než co člověk má. (Schopenhauer.)

*

Kdo je moudrý? — Kdo se u všech něčemu naučí.
Kdo je silný? — Kdo sebe umí krotiti.

Kdo je bohatý? — Kdo je spokojen se svým osudem.
(Talmud.)

*

2. Říkají, že sláva přináší štěstí. Slavným lidem vzdává se pocta, získávají jmění, žijí v srdcích tisíců lidí.

Ale i slavní podléhají nemocem, mohou přijít na mizinu, mohou slávy pozbyť. Lidská přízeň je nestálá. Bohužel jsou lidé takoví: dnes se někomu klaní, zítra jej haní. Větší sláva zastíní menší. Mnoho slavných umělců, spisovatelů, učenců upadlo v zapomenutí; černý nevděk byl jim odměnou. (Kolumbus. K. Havlíček, jehož se po návratu z Brixenu stranili.) Jeden z nejslavnějších pěvců světa, Carusso, necítil se šťastným. Říkával, že štěstí činí nešťastným. Obecenstvo žádalo od něho prvotřídní výkony. Kdyby jenom trochu nevyhověl, jen malou chybičku udělal, již by řekli: Carusso nestojí za nic, když takhle zpívá!

Nejslavnější lidé často velmi neslavně skončili: v potupě, v bídě, v ponížení. Jestliže viděli ve slávě a úspěchu jediné štěstí, nepřežili pádu své slávy. Zato ti, kterým sláva byla lhostejna, nepozbyli svého štěstí.

*

Damoklův meč.

Za dávných časů panoval v Syrakusách na Sicílii slavný a mocný král Dionysius, kterého pochlebníci vychvalovali nad ostatní krále. Když jeden z nich, Damokles, jednou ho velebil, jako by nad něho nikdo nebyl šťastnější, řekl král: „Chtěl bys okusiti toho štěstí, jež tak velebiš?“ — „Chtěl bych aspoň den se poměti po královsku,“ odpověděl Damokles.

Tu doporučil král přichystáti zlatý stůl, ozdobiti jej nádhernými ubrusy a služebníkům kázal nositi královská jídla a nápoje ve zlatých a stříbrných nádobách. Damokles zasedl ke stolu a hodoval po královsku, dvořané a služebníci mu sloužili. Vida sebe v takové nádheře, Damokles cítil se šťasten a myslel, že dosáhl nejvyšší blaženosti.

Ale v tom přišlo mu pohlédnouti vzhůru, i vidí, jak právě nad hlavou visí mu nahý, břitký meč, zavěšený na stropě za jilec na tenké hedvábné niti. Hrůza ho obešla, a zapomenuv na všechnu slávu a rozkoš, prosil krále, aby mu dovolil vstáti od stolu a odejít, že již toho královského štěstí se nabažil a že o ně nestojí.

Král mu ochotně dovolil řka: „Poznáváš nyní snadno, že štěstí královské nestojí nádherou a leskem, neboť není bez velikého nebezpečství.“ (Daniel Adam z Veleslavína.)

*

Všecko je nejisté, mlhavé a prchavé, jen ctnost nemůže být zničena žádným násilím. (Cicero.)

*

„Ctižádost svou pak mírní přesvědčením, že palma počestného života kyne až při smrti tomu, kdo našel správně východ z bludiště života a v klid přivedl balvany tužeb svých.“ (Komenský.)

*

3. Sláva sdružuje se s mocí. Mocný člověk bývá slavný a říkají o něm, že je šťastný. Za šťastlivce byl považován Napoleon Bonaparte, Alexandr Veliký a jiní vojevůdci, císařové a králové.

A přece málo který z nich byl šťasten! Alexandr zemřel 33letý, na vrcholu moci a slávy. Co z ní měl? Napoleon byl věčně nespokojen — jako ona rybářka v pohádce o zlaté rybce. Toužil stále výš a výš. Posléze ani císařská moc mu nestačila; chtěl si podmanit Evropu a podlehl. Z všemocného pána stal se zajatec, který smutně trávil své vyhnanství na osamělém ostrově. Jen šest let tam pobyl a zemřel. Být císařem a pak ničím, to snese jen silná povaha.

Přečetní mocní panovníci končili však mnohem hůře. Nero sám sebe zabil, římscí císařové Domician, Commodus, Caracalla, Severus a j. byli zavražděni. Ludvík XVI., Karel I. (v Anglii), Maxmilian mexický a mnoho jiných bylo popraveno. Carovraždy v Rusku byly velmi časté, podobně dějiny Portugalska, Španělska, balkánských států vykazují celé řady atentátů na panovníky. Ani nejšlechetnější mužové nejsou jisti před zločinnými lidmi (smrt Lincolnova). Starověké dějiny vyprávějí o poražených a zajatých panovnicích, zapřažených do vozu vítězů (římský triumf), zhynulých ve vězení (Jugurta), usmrcených ukrutným způsobem (řádění Tamerlanovo, Turků).

I v současné době zažili jsme pád slávy a moci několika císařů, králů, vojevůdců. Ukázal vratkost a nestálost štěstí.

*

Slávu mužů velkých slušno vždy měřiti dle prostředků, kterými si ji vydobyli. (La Rochefoucauld.)

*

Čím menším potřebám jsme zvykli, tím menší nám hrozí ztráty.

*

Pravá ctnost se nikdy neohlíží po stínu svém, po slávě. (Goethe.)

*

Dělej, co ty pokládáš za čestné, a nečekej za to slávy; buď pamětliv, že hloupý člověk je špatným soudcem dobrých skutků. (Tolstoj.)

*

Pravé štěstí je vždycky v našich rukou. Následuje za dobrým životem jako stín za předmětem. (Tolstoj.)

*

Dělati dobře jest jediný spolehlivý prostředek státi se šťastným. (Tolstoj.)

*

Jsi nešťasten, obáváš-li se neštěstí. A kdo ho zaslouží, vždy se ho obává. (Čínské přísloví.)

*

Moudrý člověk hledá všechno v sobě, bláhový v jiných. (Konfucius.)

*

Sláva.

Vojevůdce Oliwer Cromwell vjížděl u veliké slávě do Londýna, aby se ujal vlády nad anglickým národem. Bylo to po porážce krále Karla I., který Anglii nedobře vládl, takže v nastalé revoluci byl popraven (což jistě se státi nemělo, neboť poprava je zavrženíhodná).

„Pane,“ řekl jakýsi dvořan Cromwellovi, „hleďte, tisíce lidí se teď na vás dívá a všichni se vám obdivují a s velkou dychtivostí si vás prohlížejí. Jak je asi vám? Jistě zakoušíte pocit nejvyššího blaha, není-liž pravda?“

„Ach,“ pravil Cromwell, „nic takového! Myslím si, že kdyby mne teď místo do královského paláce vezli na šibenici, stejné množství lidí by přihlíželo, ba bylo by jich snad ještě více!“

Napoleon Bonaparte byl miláčkem francouzského lidu. Jeho vojska slepě šla za ním — do žhavého Egypta jako na ledovou Rus. A hle! Když byl sesazen a vezen z Fontainebleau na jih na ostrov Elbu, v Provinci přibíhala celá hejna lidí, aby potupila kdysi zbožňovaného mocnáře.

Klubko lidí obklopilo kočár, smělejší věšeli se na stupačka, chytali za kola, bázlivější z povzdálí metali kamení. „Korsický lidožrout! Ničemný tyran! Dólů s ním!“ ozývalo se ze všech stran.¹⁾

Slavný kdysi císař byl v nebezpečí smrti; komisaři cizích mocností nestačili jej chránit.

¹⁾ Vyprávuje Arthur Lévy v životopisu Napoleónově (La vie intime de Napoléon, str. 534).

Došlo tak daleko, že Napoleon převlékl se za lokaje, sedl na kozlík a hrál roli posledního služebníka — svému skutečnému sluhovi.

Myslím, že to nebylo konečně nic nečestného. Ani nelze se diviti rozvášněnému davu. Napoleon měl mnoho, přemnoho životů na svědomí.

Ale hnusné a nečestné bylo jednání vévody Castiglione, kterého Napoleon učinil kdysi vévodou, a jenž vida svého pána v potupě, potkav jej ani nesmekl čepici, již pokrýval svoji vévodskou hlavu, kdežto ještě před několika týdny, v době slávy Napoleonovy, byl pln věrnosti a pochlebenství.

Proradnost je z nejhorších vlastností člověka, zneuctvuje přítele jako nepřítele.

Jest sláva dvojí: nepravá a pravá. Nepravá je sláva krvavých vítězství, nespravedlivých a zbytečných válek; pravá je dobývána na poli poctivé práce, šlechetného snažení a spravedlivé obrany.

Nepravá sláva — polní tráva. Pravá sláva časem roste.

A tak přijde jednou čas, kdy lidstvo nadobro zapomene na slavné a vynikající válečníky, vojevůdce, císaře a krále, jichž sláva založena byla na nesmírných strážnících a bédách milionů lidí, a kdy pokloní se těm, kteří život pro jiného obětují, těžce pracují, přemýšlejí, vymýšlejí a život člověčenstva svými myšlenkami a vynálezy usnadňují a zdokonalují. Dosavad lidé příliš klaní se modlám Moci, Mamonu a Vychytralosti. Jsou si pak sami tím vinni, že se jim nevede tak, jak by se vésti mělo. Spoléhají na násilné převraty a revoluce a nevědí, že kdyby neklaněli se zlu, zlo samo by vymizelo.

*

Sláva dobrých jest v jejich svědomí, ale nikoli v ústech lidských. (Tolstoj.)

*

Polykratův prsten.

Na překrásné terase z parského mramoru, nad laškovitými vlnkami Egejského moře hověl si ve zlatém křesle mocný tyran samský, Polykrates. Houf přátel jej obklopoval. Bylo po hostině, stolovníci poslouchali líbeznou píseň Anakreontovu, opěvující štěstí, jehož požívají, kdož mohou honositi se přízní velikého vládce.

Píseň končila, přednášeč umkl.

Přátelé pochlebovali tyranovi:

„Může-li kdos větší tebe být, pane a vládče, jehož rozkazy nesčetné lodi po všech ostrovech roznášejí, jehož moc

farao egyptský ctí, jehož bohatství předčí poklady Kroisovy? Kéž bohové ti méně závidí!“

Polykrates zálibně poslouchal, leč kterýsi upřímný přítel jeho nemile jej vyrušil:

„Nechť šťastnější jsi než byl Kroisos! Moc a bohatství, pane, větru jsou nestálější a vrtkavější. Kéž si je uchováš a rozmnožíš!“

Polykrates se usmál, mlčky vstal, sňal s pravice nádherný prsten démantový, zvedl jej do výše, aby hodovníci dobře si prohlédli jeho krásu.

„Hle,“ řekl, „spíše Poseidon tento prsten mi vrátí, než moc a bohatství ode mne odstoupí!“

Vztáhl ruku a drahocenný skvost vhodil do hlubokého moře. Némý obdiv přátel jej provázel.

Uplynul nějaký čas. Samští rybáři opatrovali pánu svému ryby k hostině. Jaký byl podiv kuchařův, když v jedné z nich našel drahocenný a dobře známý prsten! Ihned předložil jej všemocnému vládci.

Polykrates zbledl a zašeptal:

„Poseidon mi vrací prsten? Ó, bohové závistiví a nepřející! Nu budiž, jsem o prsten bohatší!“

Tehdy (v šestém století př. Kr.) prostírala se od Samu na východ nesmírná říše perská. Maloasijský místodržící perský vyjednával s Polykratem přátelství a spojení, jež tyranovi velmi lichotilo, neboť se domníval, že poskytne mu příležitost državu svoji rozšířiti. Vyjednávání se dařilo, bylo ještě jen třeba ústního smlouení. Satrapa pozval Polykrata na maloasijské pobřeží. Tyran váhal, než lesk moci a slávy oslepil mu oči, i šel.

Peršan vyhláskav jej zmocnil se ho zrádně a dal usmrтит. Bohatství, sláva a moc Polykratova se v niveč rozpadla.

III. V čem tedy máme hledat štěstí?

4. Jenom v sobě. Ve své vlastní práci. Nemáme se spolehat na nikoho a na nic. Zejména ne na „štěstí“! Říká se, že štěstí je slepé, nevěřme tomu. Štěstí nejde za tím, kdo se za ním honí; vyhledává toho, kdo pracuje a o ně nestojí. Každý je strůjcem svého štěstí, pracuje-li a žije-li spořádaným životem. Kdo netouží po bohatství, nebaží po titulech, slávě, nepídí se po moci, kdo je spokojen, pilně a vytrvale pracuje, spoléhá na sebe (takže v nikom se nezklame), vzdělává se, obírá se ušlechtilými myšlenkami a knihami, ten pocítí, co je štěstí, že je to vědomí klidu a spokojenosti. Další nezbytnou podmínkou štěstí je zdraví a síla. Člověk nemocný, mrzák, slaboch, opilec,

člověk zlostný, hněvivý, bázlivý, lenoch — ti nemohou být nikdy úplně šťastni. A třetí podmínka štěstí — klidné svědomí. Kdo má něco „na svědomí“, tají špatný čin, kdo páše zlo, nemůže být šťasten. Neboť štěstí právě v tom záleží, že dobré svědomí nás chválí za činy, které jsme vykonali. A to mohou být jen dobré činy.

Zlý člověk nemá pokoje, jeho skutky jej pronásledují. Svědomí ho kárá: nedobře jsi jednal, hanebně, podle. Vymlouvá si to, ale nedaří se mu. Přec jen ví, že nejednal správně.

Podmínky štěstí:

pilná, vytrvalá práce,
zdraví a síla,
klidné svědomí.

*

Nač hledáš to po bezcestí,
co na blízce u tebe?
Chvátati jen uměj štěstí,
máš je vždycky u sebe. (Goethe.)

*

Pravidla pro život.

Pamatujte si! V náhrobní kámen Johna Donougha v New-Orleansu vryty jsou následující průpovědi, které mohou býti mládeži vodítkem na pouti života:

1. Pamatuj, že práce je podmínkou tvého života!
2. Čas je zlatem; nemrhej ani minutou; každá nechť ti přinese užitku!
3. Čiň všem tak, jak sobě přeješ, aby ti jiní činili.
4. Neodkládej na zítřek, co dnes vykonati můžeš.
5. Nenech jiného činiti, co sám vykonati můžeš.
6. Nežádej sobě, co není tvého.
7. Nepovažuj nižádnou věc za tak nepatrnou, abys ji nevěnoval pozornosti.
8. Nevydávej, co se již nevrátí!
9. Neboř, nýbrž stav!
10. Učiň sobě největší pořádek pravidlem.
11. Mysli vždy na to, jak bys co nejvíce dobrého v životě vykonal. Neupírej sobě ničehož, co ti může život zpříjemniti, ale žij jednoduše a čestně!
12. Pracuj konečně až do posledního okamžiku svého života. (Samuel Smiles, Zákl. blahobytu.)

*

Jeffersonovo sedmero.

1. Neodkládej na zítřek, co můžeš vykonati dnes.
2. Nenuť druhého k práci, kterou sám můžeš vykonati.
3. Nesluší se kupovati nepotřebných věcí jen proto, že jsou laciné.
4. Vysokomyslnost nás více stojí, než všechno to, co potřebujeme: pokrmu, nápoje, bytu, oděvu.
5. Málodky se stává, abychom musili litovati, že jsme příliš málo učinili.
6. Kolik jsme se nasužovali nad tím, co se nestalo, jen mohlo se státi!
7. Rozhněváš-li se, počítej do desíti, rozhněváš-li se velice, počítej do sta!

*

Tři pravidla pro život.

1. Zanechej jiným, aby usoudili, jakých prací jsi schopen a k jakému postavení se hodíš; avšak nikdy nezdráhej se konati služby, kterými bys, podle soudu těch, kdož v té věci souditi dovedou, prospěti mohl bližnímu nebo vlasti.
2. Vezmeš-li veřejné povinnosti na se, sebeř všecku ráznost a všecku činnost, již jsi schopen, abys těmto povinnostem dle nejlepších sil svých dostál.
3. Rozhoduješ-li se o oboru veřejného života, kterému se věnovati chceš, dej se vésti tím, co po zralé úvaze pokládáš za pravdu a právo a nikoli tím, co pro ten okamžik snad jest oblíbeno. (Pakington.)

*

Přední pravidlo, jak dosáhnouti čtnosti, jest, abychom přemýšleli jen o svém zdokonalení a nečinili ničeho pro pochvalu lidskou. (Ši-King.) — Sebezdokonalování je již proto člověku třeba, že nemůže nikdy, je-li pravdivý, býti s sebou spokojen. (Tolstoj.)

*

Z perské moudrosti.

1. Poslouchej, buď pozoren, ale mluv málo!
2. Nikdy neodpovídej na otázku, která není dána tobě; avšak táže-li se tě kdo, odpověz hned, a to krátce. Nikdy nestyď se přiznati k nevědómostí!
3. Nepři se, abys se jen přel!
4. Nevychloubej se!
5. Nevyhledávej vyššího místa a nepřijímej ho, i když ti je někdo nabízí! (Platí to zcela i dnes?)

6. Nechovej se příliš obřadně, protože to nutí jiné, aby k tobě stejně se chovali, a to je nepříjemné!

7. Ve lhostejných věcech, t. j. takových, kde netřeba prohrěšiti se proti povinnosti, řiď se zvyky a přáním těch lidí, s nimiž žiješ!

8. Nedělej cokoliv, co nepatří k tvým povinnostem a neprospívá tvým bližním, sice ten zvyk stane se modlou. A každý člověk má ničit své modly. (Súfi.)

Komenského pravidla života.

1. Toužiti po dokonalosti. — 2. Pokoru měj za základ. — 3. Vždy haj sobě svobodu duše. — 4. Dbej čistoty těla i srdce (mysli). — 5. Odvrz od sebe: pýchu, sebemilství, hněv, pomstu a požívačnost. — 6. Všude hleď ne tak na tvory, ale na tvůrce jejich, Boha. — 7. Darů dobrých užívej jako božích. — 8. Boha při práci ku pomoci vzývej. — 9. V činech svých šetři mírnosti a střídmosti. — 10. Nic nemluv a nezačínej, dokud nevíš, jaký by z toho následek byl. — 11. Mluv jenom pro potřebu a čistou pravdu. — 12. Pro ztrátu časných věcí se nermuť. — 13. Svůj kříž snášej s trpělivostí a pokorou. — 14. Co Bůh činí, dobře činí; nic zlého se neděje, aby z toho nebylo něco dobrého. — 15. Bohu přinášej oběti modlitbou a stálou prací. — 16. Nezoufej pro své mdloby a poklesky. — 17. Nevěř pochvalnému soudu lidskému. — 18. Nekormuť se a snášej potupu, pohrdání a zlořečení. Vše to měj za zkoušku své povahy a trpělivosti i statečnosti. — 19. Nepřítele přemáhej dobrotou a zahanbuj trpělivostí. Nemsti se. — 20. Přej svým bližním, čím se těší. — 21. Měj v nenávisti pouze vady svých bližních, nikoli jejich osoby. Usiluj jim pomoci. — 22. Nepovažuj sebe za neomylného. — 23. Nežádej pro sebe cizího dobra. — 24. Posuzuj a vykládej dobře slova, smýšlení a skutky svých bližních. — 25. Užívej s každým pokoje, ale nejvíce s Bohem. — —

*

Cvič. Utvořme si sami 3, 7, 10 pravidel pro život! Pěkně si je opiš do knihy života! Vyvěs si doma pravidla života!

*

Znej se. Ten, kdo zná pravidla zdravého rozumu, stojí níže než ten, kdo je miluje. Ten, kdo je miluje, níže, než ten, kdo je plní (Čínské mudrosloví). — Dopouští se velikého bláznovství, míní-li kdo, že sám je vrcholem moudrosti (La Rochefoucauld). — Zbabělost jest: věděti, co činiti mám, a nečiniti toho (Konfucius). — Zkušený je ten, kdo zná lidi; ale vpravdě osvícený, kdo zná sebe sama. (Východní moudrost.) — Poznej sebe sama! (Řecká moudrost.) — Moudrosti dosáhneme

obcováním s lidmi i samotou (Tolstoj). — Musíš mnoho věděti, abys poznal, jak málo víš (Montaigne). — Obešel jsem celou zemi, hledaje světlo, které by mne vedlo. Bez oddychu jsem je hledal dnem i nocí, a posléze uslyšel jsem kazatele, který mně objevil všechnu pravdu. Pohlédl jsem do své duše a světlo, jehož jsem hledal, bylo tam (Sufi). — Chceš poznati sebe? Pohlédni na lidi a jich díla. Chceš poznati lidi? Pohlédni ve své vlastní srdce (Schiller). — Životní úkol nezáleží v tom, abys byl na straně většiny, ale v tom, abys žil v souhlase s vnitřním zákonem, který poznáváš v sobě samém (Marcus Aurelius). —

*

Jak pěstíme dary ducha (obsah rozhovoru).

Pozorování. Pět smyslů člověka. Jimi vnímáme. Lidé vnímají nestejně. Vidí či slyší lépe, hůře. Někomu stačí zběžný pohled a již ví, čeho potřebuje. Jiný pro les nevidí stromů. Podmínky schopnosti pozorovatelské.

1. Dbej o zdraví svých čidel.

2. Uživej jich co nejhojněji. — Všude s sebou ber oči a uši. Všeho si všímej.

3. Cvičení. — Zrak cvičíme při kreslení, fysice (pokusy), tělocviku, přírodovědě...; navykej se denně pozorovati (věnovati pozornost). třeba nejvšednější výjevy a řeči. Jsou lidé, kteří denně chodí ulicí a nevědí, jak se jmenuje. Jiní dají žebrákovi almužnu, ale v zápětí nevědí, jak žebrák vypadal. — Sluch: zavřeme oči, snažíme se určovati sluchem různé tóny, zvuky, hřmoty, polohu mluvícího atd. Hry (na slepou bábu, na slepého Martina a j.). — Čich: určujeme podle vůně chemikalie, voňavky, ovoce, různé předměty; podobně cvičíme chut. — Hmat. Rozeznáváme předměty, chodíme řídíce se hmatem, cvičíme jej prací, hrou. Bystrý hmat slepeců.

Paměť. Dovedeme si představit, co jsme viděli, slyšeli..., dovedeme to opakovati, máme paměť.

Vystavím na 15 vteřin obraz (jakýkoli). Napište (povězte), co jste na něm viděli. — Odkryji na 10 vteřin stůl plný rozmanitých předmětů. Napište potom, které předměty na stole byly. — Napiši na tabuli dlouhé číslo, řadu slov, po chvílce smaži — povězte pořadí číslic a slov. — Povedu žáka N., kterému jsem zavázal oči, kolem lavic a stolu na různá místa učebny; na to se vrátíme na místo, s něhož jsme vyšli. Nyní půjde sám, po paměti, toutéž cestou. — Dám čichat žáku se zavázanýma očima — po řadě: lih, petrolej, voňavku fialkovou, jablko, voňavku brambořikovou, seno,

inkoust, gumu, mýdlo, jablko, benzin, lih, voňavku fialkovou, petrolej, seno..., ptám se potom, k čemu čichal dvakrát, třikrát..., k čemu jednou.

Lidé mají nestejnou pamět. Pamět pro slova, pro čísla, místa, zvuky... obsáhlá, trvalá, nevěrná... Zvlášť dokonalá pamět mnohých lidí. Podmínky dobré paměti:

1. Řádná životospráva.

2. Cvičení paměti (učením, pozorováním, vzpomínáním — cvič pamět všestranně: vzpomínej na podrobnosti vykonané cesty, prošlého dne, na učivo probrané před týdnem...) Kdo po vyjití ze školy přestane čísti a se vzdělávati, kdo žije netečně a oddává se ve volných chvílích jen požitkům, ztrácí pamět, jeho duch zakrňuje.

Intelligence. Toto slovo často slyšíme. Jaký je rozdíl mezi inteligentním rolníkem a neinteligentním rolníkem? Inteligentní = vzdělaný (nemusí být však školsky učený) + rozumný + ušlechtilý (nesníží se ke špatnosti) + schopný zdokonalení ve svém oboru po případě i v jiném oboru příbuzném. Opravdové intelligence je málo. Někdo je velmi vzdělaný, ale špatně jedná; někdo je velmi hodný, nikomu neublíží, ale nedovede rozumně promluvit, nic neče, málo ví. Někdo je ve svém oboru chlapík (malíř, fotograf, obchodník...), ale nezná třeba ani nejhlavnějších událostí z dějin svého národa. To nejsou praví inteligenti.

Intelligence dojdeme ustavičným sebezlepšováním (sebevzděláním, čtením ušlechtilých knih, ušlechtilými hovory, pěstováním svojí povahy). Je však vrozeno, do jaké míry může se rozvinouti naše intelligence.

Rozum a zkušenost. Starý člověk déle žil, více viděl, slyšel, četl, prožil, zkusil, může se na zkušenosti svoje upamatovati a podle nich usouditi, jak jednati. Čím člověk starší, tím obyčejně zkušenější a rozumnější. Kdo však žije netečně, jednotvárně, bezmyšlenkovitě, kdo nepřemýšlí o sobě samém a o světě, kdo se ustavičně nevzdělává, kdo všímá si jen zábav, malicherností — ten nemůže dobře využítkovat svých zkušeností (kterých je ostatně málo), jeho rozum se nerozvíjí, takovému člověku s věkem rozumu nepřibývá.

Nejcennější jsou zkušenosti o tom, jak správně jednati, co správně činiti (ve štěstí, v neštěstí, v nemoci, v zármutku, v nahodilé nouzi, v rozepři, ve styku s lidmi vůbec atd.). Zkušenosti bezcharakterního člověka nemají pravé ceny, neboť jich může používat ku špatnostem.

Proto se učíme (ve škole, v životě) jednati ušlechtilé, mravně, správně, abychom došli opravdové moudrosti. Jak pěstujeme rozum a docházíme moudrosti: vzděláváme

se, i když nechodíme již do školy; cestujeme; pozorujeme jednání lidí šlechtných a moudrých a napodobujeme je; všeho zkusíme, co je vskutku dobrého, toho se držíme; přemýšlíme o svých zkušenostech a učíme se z nich, zejména pozorujeme, jak často zlo obrací se v dobro. Jsou chvíle, kdy se člověku zdá jeho budoucnost chmurná, zahalená, nešťastná. Moudrý muž nikdy nezoufá a nenaříká, nýbrž trpělivě čeká a jedná. —

„Čím více stárnou lidé, kteří žijí duševním životem, tím více se širí jejich rozumový obzor, tím více se vyjasňuje jejich poznání; lidé, kteří žijí světským životem, hloupnou s lety ještě více“ (Žid. moudrost).

*

Rozum a moudrost. Člověk liší se od živočichů svým rozumem. Někteří pěstují rozum, avšak mnozí jej zanedbávají; jako by se chtěli zřici toho, co odlišuje je od zvířete (Východní moudrost). — Zkoumej vše, rozumu popřej předního místa (Pythagoras). — Není mudrcem ten, kdo mluví dobré a pěkné řeči, nýbrž ten, kdo je trpělivý, prost nenávisti a bez bázně — jen ten je vpravdě moudrý člověk (Budhistická moudrost). — Trojí cestou poznáme moudrost: přemýšlením, a to je cesta nejušlechtlejší; napodobením, a to je cesta nejsnazší a za třetí zkušeností, a to je nejtěžší cesta (Východní moudrost). — „Peníze, učení ti mohou jiní dobýt, leč moudrosti se můžeš jenom sám ozdobit.“ (Havlíček). — Učený je ten, kdo mnoho z knih zná; vzdělaný je ten, kdo si osvojil nejrozšířenější ve své době vědomosti a způsoby; osvícený je ten, kdo pochopuje smysl svého života. (Tolstoj). —

Rozhovořme se o některých příslovích:

Rozum. Oko hledí daleko, mysl ještě dále. — Moře neunes, co rozum zamyslí. — Rozumu nikdy nazbyt. — Vlastní rozum král v hlavě. — Kolik hlav, tolik smyslů. — Vtipu třeba časem, ale rozumu vždycky. — Kdo v třicátém roce bez rozumu, a v čtyřicátém nebohat, tomu nelze čeho se dočekat. — Síla bez rozumu sama se kazí. — Raděj rozumem nežli sochořem. — Drž se rozumu a projdeš celý svět. — Lidí poslouchej a svůj rozum měj. — Rozum s lety roste. — Neptej se starého, ptej se zkušeného.

Moudrost. Vší moudrosti počátek. — Moudrost miluje tvrdé lože. — Mlčí-li jazyk, je rozum bez platnosti. — Moudrý nepodléhá příhodě. — Moudrému napověz, hloupému dolož. — Největší moudrost znáti sebe sama. — Není ten moudrý, kdo mnoho ví, ale ten, kdo ví, čeho třeba. — Moudrý neodsoudí a hloupý nerozsoudí. — Hloupý hledá místa a moudrého i v koutě najdou. — Moudřejší ustoupí.

Sebedůvěra.

III. Lidé zhusta přemáhají obtíže jen proto, že cítí, že to dovedou. Jejich sebedůvěra dodává i jiným důvěry.

Když jednoho času Caesar byl na moři a hrozná bouře se zdvihla, byl náčelník lodi, na níž Caesar byl, bázní velmi na mysli sklíčen. „Čeho se bojíš?“ zvolal veliký válečník; „lod' tvá veze přece Caesara!“ (Smiles.)

Je známo, jakou důvěru měli husitští bojovníci ve svého slepého vojevůdce. U Sudoměře věřili v sebe a zvítězili. Sebedůvěra a odvaha vedly je od vítězství k vítězství.

Jak se pěstuje sebedůvěra. Překonávati překonatelný odpor, to nejlepší cesta vypěstiti sebedůvěru. Nabýti hotové štěstí je nezdravé; beznadějně a těžce zápasit s osudem, to ničí duši. Ale vlastní silou a svépomocí přemáhati překážky, to sílí sebevědomí. Poskytněme tedy žákům hodně často příležitost k sebeuplatnění. Nechť mají největší samostatnost v konání. „Nic neumiš, nejsi k ničemu,“ ta slova musí ze školy nadobro zmizeti. „Chtěj a budeš umět; pusť se do práce, stokrát udělej chybu, ale nepolevu; čím více chyb jsi udělal, tím jsi pak silnější.“ Sebedůvěru podlamuje: nedokončit práci, ustoupit před těžkým úkolem, strach z čehokoliv. zahálka, neurčitá touha a nuda.

V ý c h o v n é c v i k y: řádný tělocvik. Sport. — Úkoly (početní, jazykové atd.) krátké, povzbuzující; jakékoliv přetěžování dětí mstí se na jejich povaze. — Odvyknout strachu a t. zv. trémě. Učitel, před kterým se děti třesou, může být sice velmi dobrým učitelem, ale nikdy ne vychovatelem; patří spíše do káznice než do dílny lidskosti. — Jak zacházíme se žákem, který má trému: nedíváme se naň (na př. při zkoušení), žertujeme s ním; při trémě, při strachu, při leknutí zhluboka dýchati!

*

Špatný voják, který hrdinsky smýšlí jenom v čas pokoje, když není nebezpečností. Pro trochu peněz a pro kousek žaláře nemusí se ještě pravda zamlčeti. Ten jest ztracen, kdo sám v sebe důvěru ztratil (K. Havlíček, Duch Národních Novin).

*

Sebevědomí.

„A přece má způsob držení těla, zvláště nošení hlavy velký účinek na celkovou i dočasnou náladu a citový život člověka. Kde dochází však k úchytkám, tyto počitky nabývají nebyvalého významu. Zkuste chvíli choditi se sklopenou hlavou,

nemáte-li už sami toho zlozvyku. Pestalozzi začal umravňování svých svěřenců ne kázáním, nýbrž přidržováním jich, aby chodili vzpřímeně, držíce hlavu kolmo vzhůru. Proto nesmíme podceňovati počitků polohy, zvláště u dětí. Přímé držení těla a hlavy může mít etický význam. „Nevěšet hlavy“ neplatí jen metaforicky. Poloha těla uplatňuje i ve spánku svůj vliv na sny.“ (Čáda, *Etika individuální*, 192.)

Sebevědomí podporuje také jasná duševní nálada. Nenaříkat před dětmi, nelomit nad nimi rukama, jak mnozí rodičové činí. Že každé podceňování, zlé slovo, nadávka, nespravedlnost ničí sebevědomí, je samozřejmo.

Povaha.

O povaze (charakteru) nelze ještě učit. Jest třeba ji rozvíjeti po celou dobu výchovy, což se děje hlavně

a) dobrým příkladem učitele a okolí dítěte;
b) pozorováním a oceňováním jednání skutečného i fiktivního (rozbory mravních činů odpozorovaných, čtených, vyprávěných);

c) vlastními mravními činy žákovými zprvu eticky neuvědomělými, ale stále více a více vědomými a odůvodňovanými. I nejslechetnější činy jsou v podstatě zvyklosti a nutno je tudíž cvičiti jako zvyklosti. Tím ovšem není řečeno, že by činům nepředcházela úvaha a odhodlání, jež jsou samozřejmy (jinak čin dítěte byl by projevem číře mechanickým).

Povaha (vštípení základů dobré povahy) je tedy cíl výchovného vyučování, je to program, žádající ustavičného plnění, ale nikdy nevyplnitelný úplně (pěstíme svoji povahu do smrti).

Bylo by však chybou neřici vůbec ničeho teoretického o povaze. I děti 11—12leté hledají smysl slova povaha a moralisující používají jistého měřítká na činy svoje i cizí. Bude tudíž úkolem občanské výchovy ujasniti jim

a) co myslíme slovem „povaha“,
b) jak se tvoří,
c) jaký je její význam ve společenském soužití občanském a lidském.

a) Ptal jsem se žáček II. ročníku, co je povaha. Rozpřel se rozhovor, z něhož vyplynuly takovéto názory dětí: Povaha je nálada; někdo má povahu veselou, jiný smutnou. Povaha veselá je nejlepší. — Jiný názor: Povaha je, jak se kdo chová. Někdo lže, někdo mluví pravdu. První má ošklivou povahu. Líbí se mi statečná a pravdivá povaha. — Jiný: Povaha jsou nervy. Někdo je nervosní a má špatnou povahu. Komu nic není, je veselý, má dobrou povahu.

V prvním případě děvče zřejmě ještě nedospělo k mravnímu hodnocení jednání. Ztotožňuje povahu s letorou. Bylo by myslím chybou nepoučiti je, že dobrá povaha a veselost se nemusí krýti. — Ve druhém případě bystré a vyspělé děvče P. je si vědomo, které je správné měřítko při posuzování povahy. Bylo by myslím opět chybou, nepěstiti v něm (vedle vlastní jeho povahy ovšem!) mravní úsudek, ne-teoretisovati. — Třetí děvče, snad poněkud předčasně, přemýšlí již o mravní přičetnosti a svobodě. Uznává sice, že smysl povahy tkví v oblasti jednání, ale jednání váže již na nervy (!) a v nervositě hledí omluvu špatné povahy. Vidno, že i zde dítě potřebuje poučení, pokud člověk za své jednání může a pokud nemůže.

Mládež nejvyššího školního roku, zvláště která čte, přemýšlí o mravních činech a o povaze mnohdy více než my dospělí. Ve 14. roce navazuje se zvláště mezi městskými dětmi přátelství, vznikají ideály, hledá se cesta k jich uskutečnění. Seberou-li se hoši a utekou z domu, aby šli do světa, aby se stali detektivy, cestovateli, mstiteli potlačených, to není jen „darebáctví“, to je projev životního vzmachu, touhy něco udělat a že se ta touha vybíjí tak nepřiměřeným i špatným způsobem, za to nemůže dítě jako spíše jeho vychovatelé. Ono má (špatný) ideál a jde za ním tak přirozeně, jako by šlo za ideálem jiným (dobrým), kdyby se někdo postaral mu jej vštípiti a přesvědčiti o jeho ceně. Až dosud skoro nikdo se nestaral o tyto ideály dětství. Rodiče jsou v práci nebo sami nejsou s to vésti mládež v tomto nebezpečném stadiu vývoje, učitelé neměli dosud času ani zcela vhodné příležitosti, aby soustavně s dětmi promyslili a prožili přechod od dětství k jinošství, aby korigovali jejich představy o dobru a zlu, o povaze, ideálech. Nyní může být věc napravena.

Kdykoliv mluvíme o mravním činu nebo kdykoliv jej konáme, vždy vztahujeme jej k povaze. Žák si musí ze školy odnésti jasný obraz o tom, že povaha je souhrn dobrých zvyklostí a vlastností a kterých dobrých zvyklostí a vlastností. Tím ještě není řečeno, že žák sám bude již dobrým charakterem anebo že budou u něho pevné předpoklady charakteru. Ale vědět, co je dobro, vědět, co je řádná povaha, to již je cesta k nabytí charakteru.

Teoretické poučení.

III. Co je mravní povaha. Jmenujeme dobré vlastnosti a zvyky, o nichž jsme již mluvili a jež pěstujeme: pravdivost, šlechetnost, účinnost, snášlivost, svědomitost, poctivost, statečnost v dobru, štědrost atd. Špatné vlastnosti a zvyklosti: lhavost, nedůslednost, lakomství, zbabělost atd.

Všichni víme, jak máme jednati. Když však jednáme, řídíme se svými zvyklostmi.

Čtyři přátelé stáli na ulici; jeden z nich počal pomlouvatí kolemjdoucího pána, ostatní tři poslouchali. První z těch tří si myslil: „Je to mluvka, takhle ničemně pomlouvá člověka, který toho nezasluhuje.“ Tohle si myslil jen pro sebe, hlavou však pomlouvači příkyvoval. Něco jiného myslil, jinak mluvil (jednal). Byl bez charakteru, neboť hlavní znak dobré povahy je důslednost. Mám-li zásadu (t. j. jsem-li zvyklý, že to a ono není správné), jsem povinen jednati podle zásady a ne jinak.

Druhý přítel chvilku mlčky poslouchal, načež řekl, že musí už odejít, že na něj kdosi čeká. Ve skutečnosti si však myslil: „Hanebně lže a pomlouvá; nemohu ho přece poslouchat! Raději půjdu pryč, neboť se mi protiví jinak myslet, jinak mluvit.“ Tento muž byl zbabělec, slaboch. Také neměl pravého charakteru; byl sice důsledný, že odešel, ale něco tu ještě scházelo.

To učinil třetí. Rozhněval se spravedlivě a vytkl pomlouvači jeho špatnost, třebaže popudil jej tím proti sobě a měl z toho škodu. Tento muž byl charakter. První byl podlý, druhý slaboch, tento však nejen že křivdě bránil, on také i trpěl pro své mužné vystoupení (mohl si pomyslet: co je mi do cizince! Raději s tímto člověkem nebudu nic mít a odejdu).

Povahu, charakter má ten člověk, který pro dobro i protivenství trpí. Který nikdy nejedná proti svému dobrému svědomí, aby jinak myslil a jinak činil.

Usuzujme: Bohatý lakomec, který nedá chudákovi halěře, je bezcharakterní (protože lakomství je špatnost). — Muž, který dá chudákovi almužnu (třeba dosti značnou!) a nechá se za to chválit, po případě sám běží a oznamuje svůj čin v novinách, chlubí se jím, také není charakterní, neboť je slaboch, který nedovede ovládnouti sama sebe. — Člověk, který chudákovi dá almužnu v skrytě, který nejen že mu ji dá, ale chudákovi i pomůže (na př. k zaměstnání; poučí ho, jak chudobě čeliti, stane se mu přítelem), který

také snaží se přiměti necitelného lakomce, aby se stal lepším — takový člověk je charakter (trpí i protivenství pro dobrou myšlenku).

Bezcharakterní člověk přijme úplatek.

Člověk slabého charakteru, mravní zbabělec sice přímo úplatku nepřijme, ale nebrání se, když se mu dostane jinou cestou, nenápadně, třeba jako dar někomu z jeho rodiny.

Člověk charakterní nejen že nepřijme úplatku, on pokárá toho, kdo jej chce podpláceti. Také nepřijme žádného daru, který by nahrazoval úplatek, i kdyby byl sebe chudší a peněz potřeboval.

Člověk bezcharakterní dere se na významné místo, ač ví, že vůbec nemá pro ně schopností.

Člověk slaboch přijme místo, ač ví, že jeho přítel byl by pro ně schopnější. Ale myslí si: byl bych hloupý, abych si nechal ujít tak pěknou příležitost.

Člověk charakterní řekne: Přijal bych místo, ale můj přítel by se pro ně lépe hodil, upozorním na to svého službo-dárce a ustoupím.

Bezcharakterní sluha lže pánu do očí, chválí jeho špatné skutky a po straně je třebaš haní.

Slaboch ohýbá hřbet před pánem, rád by mu řekl: Ne-jednáš dobře — ale bojí se, že by přišel pak o místo. Jen po straně si zanaříká a lomí rukama.

Charakterní muž (třeba služebník!) řekne pánu přímo do očí: Špatně se chováš — řekne mu to, i když ví, že bude sebe krutěji potrestán.

A tak při každém skutku a v každé vlastnosti projevuje se tento trojí druh lidí: lidé bez charakterní, sla-bo-ši a lidé silné povahy, charaktery.

Charakter se nezalekne žádné překážky, podstoupí každou bolest pro pravdu, právo a spravedlnost, jedná vždy stejně podle svých zásad (= jak si je vypěstil). Charakter činí z člověka pravého člověka, ať si je boháč nebo chudák, ať je „vznešený“ nebo prostý, ať je učený nebo ne-učený. Charakterní člověk vždycky však je osvícený a moudrý, neboť věděl, že jen vzděláním domůže se dobré povahy.

Jak se utvoří charakter. Kdo chce býti charak-terním člověkem, musí vědět, co a jak má konat, aby jím byl. Tomu se právě učíme. Vzdělání, vědění je tedy podmínka charakteru. Uminíme si pevně, že se budeme neustále vzdě-lávati, a to nejen pěstovati vědění, ale hlavně také pěstovati dobré vlastnosti. Budeme o sobě hodně přemýšlet, zkoumat své činy, zapisovat si je a poznamenávat si, jak pokračujeme.

Abychom na nic nezapomněli, pořídíme si podle Benjamina Franklina seznam dobrých vlastností, které budeme pěstovati.

Jsou to¹⁾:

1. Čistota (na těle, šatech i v obydlí).
2. Střídmost (v jídle, pití, zábavách).
3. Mlčelivost (nebudu mluvit zbytečné řeči).
4. Pravdomluvnost (vždy pravdu, nikdy lež).
5. Pořádnost (všecky věci na svém místě, každá práce svým časem, rozmyslit a rázně začít).
6. Pilnost (nezahálet, konat jen užitečnou práci).
7. Šetrnost (nebudu vyhazovat zbytečně peníze, ale také nebudu lakomý).
8. Spravedlivost (neučiním křivdy, nezanedbám konání dobra).
9. Klidnost (nebudu se zlobit, hněvat, mstít, znepokojovat nepatrnými nebo neodvratnými věcmi).
10. Slušnost (nebudu neslušně smýšlet, mluvit, jednat).
11. Skromnost (nebudu se vyvyšovat, chlubit, nebudu sobcem).

Sestavíme si pro každou třídu 11 tabulek se jménem ctnosti. Každého pondělí zavěsíme nad školní tabuli novou tabulku. Tak budeme mít týden čistoty, týden střídmosti, týden mlčelivosti atd. V týdnu čistoty budeme si hledět sice hlavně čistoty, ale také i všech ostatních vlastností! Ten týden musí být tedy třída v nejvzornější čistotě (a pořádku), každý musí se doma pilně mýt (mýdlem!), budeme prohlížet, jak je kdo čistý (ruce, nehty, uši, vlasy, krk, nohy, boty, šaty, učení); každý bude povinen udržovati co největší čistotu doma (zeptáme se rodičů!); také po čistotě ulic, parku, města se poohlédneme. Co budeme moci zlepšit sami, uděláme; závažnější nedostatky sepišeme a slušně je oznámíme zdejšímu obecnímu úřadu, jež požádáme o nápravu.

Týden střídmosti. Pozornost věnujeme střídmosti, ale na čistotu nezapomínáme! V týdnu střídmosti nikdo z nás nesmí se přejíst, nesmí mlsat, napít se lihoviny, nesmí

¹⁾ B. Franklin udává 13 vlastností. Zde jsou redukovány na 10 a přidána pravdomluvnost. Každé vlastnosti věnujeme týden, takže školní rok obsahuje čtyřikrát za sebou tento turnus 11 vlastností. Jinak viz Franklinův postup. Úlehla, Listy pedagogické, str. 210 a násl.

doma odmluvit (že mu nechutná), musí aspoň jednoho člověka poučit, že pití a kouření škodí (rozdáme letáky), musí si odříci nejmilejší jídlo a aspoň jednou také i nejmilejší zábavu. Také vydáme provolání o střídmosti všemu občanstvu.

Týden mlčelivosti. Žádný klep, žádnou pomluvu. Nebudeme poslouchat zbytečných rozhovorů atd.

Pro každý týden sestavíme si podrobnější pokyny, abychom věděli, co asi máme dělat.

Pekný může být zejména týden pořádku, pile (denně jeden dobrý skutek a užitečná práce), klidnosti (žádná hádka a pračka), skromnosti (denně dobrý skutek pro bližního).

Ve své „Knize života“ věnujeme pěstování charakteru prvních 13 listů. Každou stránku rozdělíme kolmo na polovinu (= 52 půlstránek); to stačí zatím na rok. Každou půlstránku nadepíšeme jménem hlavní ctnosti v týdnu pěstěné a příslovím:

1. Čistota. — Čistota půl zdraví.
2. Střídmost. — Kam střídmost nechodí, tam chodí lékař.
3. Mlčelivost. — Mluvití stříbro, mlčeti zlato.
4. Pravdomluvnost. — Pravda vítězí.
5. Pořádek. — Na dobrém pořádku všechno záleží.
6. Pile. — Komu se nelení, tomu se zelení.
7. Šetrnost. — Kdo šetří, má za tři.
8. Spravedlivost. — Budiž spravedlnost, byť i svět zahynul.
9. Klidnost. — Dvakrát měř, jednou řež.
10. Slušnost. — Kdo dobře smýšlí, dobře jedná.
11. Skromnost. — Kdo se poníží, bývá povýšen.

Stránky vylinkujeme; vyznačíme jednotlivé dny v týdnu. Denně zasedneme ke své knize života, třebaš jen na malou chvilku a zamysleme se: Nebyl jsem dnes nečistý? Nepřejel jsem se? Nepil jsem pivo? Nemluvil jsem zbytečně? Nepomluvil někoho? Nezalhal jsem? Nebyl jsem nepořádný? Nezahálel jsem? Neutratil jsem peníze zbytečně? Neukřivdil jsem někomu? Nepřivlastnil jsem si cizí věc? Nehádal jsem se? Nehněval? Nemstil? Nemluvil jsem neslušně? Nechlubil jsem se? atd. — podle jednotlivých hesel. Každý poklesek označíme si znaménkem. Zvláště přísně se posoudíme v ctnosti, jejíž týden právě jest.

Ukázka:

	Týden první.							Týden druhý.						
	Čistota.							Střídmost.						
	Čistota půl zdraví.							Kam střídmost nechodí, tam chodí lékař.						
	N.	P.	Ů.	S.	Č.	P.	S.	N.	P.	Ů.	S.	Č.	P.	S.
Čistota					*		*			*				
Střídmost	*			*		*				*				
Mlčelivost	*		*			*					*			
Pravdomluvnost		*			*							*		
Pořádek		*									*		*	
Pile					*				*					
Šetrnost	*					*								*
Spravedlivost			*										*	
Klidnost					*									*
Slušnost					*									
Skromnost	*											*		*

Z tabulky vysvítá: Mlčelivost a střídmost byla v prvním týdnu nejslabší mojí stránkou; v druhém týdnu zase pořádek. Nejvíce jsem se provinil v neděli a ve čtvrtek (5×). Mojí snahou bude, aby hvězdiček bylo co nejméně, konečně aby zmizely! Budu zaznamenávat své poklesky svědomitě, neboť bych šidil sám sebe, kdybych si odpouštěl. Raději budu na sebe přísnější.

Kniha života je chráněna „listovním tajemstvím“. Žáci nesmějí bez dovolení majitelova čísti v jeho zápiscích; také učitel do ní (v této části) nahlédne jen po dorozumění se žákem, nikdy ne bez jeho svolení. (Zaručíme-li to dětem, budme jisti, že nám samy dají do zápisů nahlédnouti, ba že budou je nabízet, bude-li jen vzájemný poměr takový, jaký má být, t. j. upřímný a přátelský.) Jen rodiče mají neomezené právo nahlédnouti kdykoliv do zápisů.

V knize života vypíší si podrobněji svoje dobré a špatné skutky, abych na ně nezapomněl. Také si budu zapisovat pěkné výroky o povaze a o jednotlivých dobrých či zlých vlastnostech.

Cena člověka záleží méně ve fysické i rozumové síle a zručnosti, nežli ve mravním jeho určení a chování, ve spravedlivosti a šlechetnosti; a že kdyby kdo i celý svět na ruby obrátiti dovedl, nemůže slouti mužem velikým, zůstává-li nulou co do mravnosti. (Palacký.)

*

Ctnost člověka má býti jako drahokam, který nezměnitelně podrží svoji přirozenou krásu, nechť se s ním děje cokoliv. (M. Aurelius.)

*

Povaha jest jmění, jest nejvzácnější všech statků. Jest jistina složená ze všeobecné přízně a úcty lidstva; a kdo takové jistiny si ukládají — třeba by nezbohatli na statku tohoto světa — dojdou bohaté odměny ve vážnosti a pochvale řádně a poctivě nabyté. A jest také spravedливо, že v životě dobré vlastnosti něco platí — že píše, ctnost a dobrota nejvýše se váží — a že lidé opravdu nejlepší také mají nej přednější místo. (S. Smiles)

*

„Hrdost není pýcha. Skromnost není pokora. Sebevědomí není nadutost. Vlidnost není úlisnost. Zdvořilost není poníženost. Upřímnost není prostoreklost. Otevřenost není hrubost. Šetrnost není lakota. Spartánský život není nuzování. Radost ze života není hýřilství. Pracovitost není dříčství. Veselost není nevázanost.“ (Z Hajnovy Ročenky 1923.)

*

Člověk ducha šlechetného bude si počínati mírně jak v štěstí, tak v neštěstí. Bude uměti se povznášet i ponížovati. Nebude se ani příliš radovati ze zdaru, ani příliš se kormoutiti nad neštěstím. Nebude se ani báti nebezpečenství, ani ho hledati; neboť málo jest věcí, o které by zvláště dbal. Jest mlčelivý a snad poněkud zdlouhavý v řeči, avšak mluví směle jak myslí, kde toho jest potřebí. Rád se obdivuje, než nic mu není velkého. Urážky odpouští. Nerad mluví o sobě o jiných; neboť se nestará, aby sám byl chválen, aneb aby jiní lidé byli haněni. Nekřičí pro maličkosti a pomoci u nikoho nehledá. (Aristoteles.)

*

Příroda.

Příroda matka a živitelka.

I. Neustálé poukazy, k tomu, že život člověka je možný jen ve společenství a shodě s přírodou. Z přírody je všechno, čeho člověk potřebuje a má: potrava, oděv, prostředky zábavy a osvěžení, prostředky léčebné. Příroda žádá boj (= kterak Robinson bojoval s přírodou); ale je vděčná, ruka její je stále otevřena. Proto staří národové ctili přírodní úkazy, zosobňovali přírodní síly (bohyně plodivé síly přírodní Lada, Vesna, Demeter a j.).

I nyníjší člověk je dítko přírody a nemá se jí odcizovati. Co rozumíme životem dle přírody: život řádný (v přírodě vládne největší pořádek, vše v ní má své místo, i tvorové člověku neužiteční), klidný (příroda postupuje zvolna, beze skoků. Do rána rozkvetly jabloně — nestalo se to však najednou, květy jen zvolna se rozvíraly), užitečný a obětavý (také v přírodě jedno jest pro druhé a nic není zbytečné).

Lidé se odcizují přírodě. Tráví volný čas v hospodách při pivu a kartách. A zatím venku šumí lesy, zurčí potůčky, jásají skřivánci a jiní pěvci, slunce jasně září, život v přírodě kypí... Lidé jdou večer z hospody opilí a ochuzení o zdraví, peníze, čas i o dojmy a požitky, jichž by si nesmírně vážili, kdyby je znali. Nad nimi klene se hluboké nebe posázené myriadami hvězd, lidi ani nenapadne podívatí se tam vzhůru. Nemohou. Mají těžkou hlavu plnou nepěkných myšlenek, nebo jsou bláznivě rozjaření.

P o z n á m k a. O přírodě v přírodě! Častější vycházky, jichž všestranně využijeme: hygienicky (dechová cvičení, koupání, slunění), naukově (poučky z přírodních věd, hvězdářského zeměpisu, vlastivědy atd.), výchovně (analysujeme přírodní zjevy a vyvozujeme z nich mravní poučení). Příroda nejlepší učitelkou. Není mravního pojmu, který by se nedal aplikovati na přírodní úkazy anebo z nich vyvozovati. (Viz ukázkou „Slunce“.)

*

Jarní kapitola české mládeži.

Drazí mladí přátelé!

Konečně zmizel sníh a roztály ledy, svrženo panství tuhé zimy, vysvitlo slunko, zeleň se rozvíjí — nastává jaro, jako by sličná princezna vysvobozena byla ze zajetí — — kéž toto nové jaro nastane i lidstvu zkrušenému hroznou světovou válkou — kéž v lidstvu obrozeném objeví se

doba nová, rovnosti a bratrství, svobody, míru, lásky a lidskosti... A s jarem obojím, tím skutečným i tím vytouženým, kéž český člověk vrátí se k přírodě a odloží všecko pouhé i povrchní pozlátko vnější kultury, kéž stane se přirozenějším, prostším, čistším!...

Jste mládí, plní snů a nadějí — kéž budoucí život váš nezbadatelných možností přinese vám mnoho radostí, štěstí, blaha! A zůstaňte stále mladými — tím, že z hluku a vřavy měst utečete ve volnou chvíli do přírody čisté, nezkažené, abyste se tam otužili tělesně, obrodili a osvěžili duševně!

Ano, mládí a příroda mají tolik společného, patří k sobě a dovedou si nejlépe rozumět. Pokud život lidský byl přirozený, potud těšil se spolu ze života, mládí, rozkoše, zdraví, přírody, krásy i síly — a potud pevně věřil, že všecko dění přírodní má účel, uskutečnit dobro v krásné formě v přírodě i v životě lidském.

A tehdy — v tomto mládí lidstva — pod slunným nebem řeckým vyvíjel se člověk v přírodě a v ní byl vychováván. Řecké školy, divadla, olympijské slavnosti — — to vše dalo se v přírodě a v ustavičném styku s ní. Architektura řecká ukazuje nám svými sloupeními i otevřenými volnými prostory, jak místa výchovy řecké mládeže byla uprostřed stromů — a jak stávala se nejen sídlem života tělocvičného, nýbrž i sídlem vznětů musických; tam shromažďovala se mládež i starší k duševním cvikům, hovorům, besedám. A myslitelé řečtí Platon, Aristoteles a j. vykládali v přírodě nauky své — toť jsou prvé školy a kulturní ústavy řeckého národa v zahradách v přírodě...

Od přírody odvrátil mládež svou středověk, prohlašuje ji za zkaženou prvotním hříchem. Výchova středověká k dokonalosti života křesťanského dala se v místnostech uzavřených a odloučených od přírody a světa, v kláštorech. Ale i tu poustevníci utíkali se do přírody, v ní nalézající klid, potěchu, povznesení.

A nastává doba nová — a tu hned na počátku ozývá se významné volání: Lidstvo, vrať se k přírodě a do ní! „Příroda je pravou učitelkou lidstva“, volá Rabelais, přírody dovolává se náš Komenský, Rousseauův „Emil“ stává se evangeliem dětství a výchovy přírodní, přirozené: „Cvičte vytrvale tělo dítky, učíte chlapce silným, zdravým, abyste jej učinili rozumným. Ať běhá, křičí, ať je stále v pohybu!“ Podle slov Pestalozziových nesmí se učením ztrácet odvaha ani radost ze života a z přírody.

Do přírody v době naší volají mládež i Emerson, Ruskin, Ellen Keyová, Tolstoj. Americký myslitel Emerson napsal

krásně, že málo dospělých lidí dovede správně pohlížeti na přírodu. Většina prý nevidí slunce, nebo je vidí toliko povrchně — a já bych dodal: neslyší oné harmonické hudby nebeských sfér, již tušil Pythagoras a již my také neslyšíme, poněvadž jsme na ni už příliš zvykli. Slunce prý oko mužovo jen osvětluje — ale do oka i srdce dítěte září. Podle Emersona je milovníkem přírody jen ten, kdo si zachoval ducha dětství až do mužného věku.

A ještě jedno je důležité i významno: jen v přírodě dovede býti člověk skutečně sám, jen samota utiňuje, vzněcuje, povznáší, oblažuje mladého ducha.

„Chce-li být někdo sám, nechť hledí v noci ke hvězdám,“ napsal Emerson. A znám je výrok Kantův o hvězdném nebi, jež prý lidského ducha naplňuje vždy novým a neutuchajícím obdivem.

Ano, příroda celá mluví ke vnímavé mysli mládí řečí novou a velebnou, vyvolávajíc trvalé dojmy. Vstup se mnou, mladý človče, do lesa mohutného. Tam pocítíš své mládí ve vši ryzosti, radosti a kráse.

Tam člověk odkládá svá léta, neboť v lesích je věčné mládí, tam počneme opět věřit v krásný, harmonický řád celého světa. Hle, k vrcholům stromů a nad nimi se klenoucím nebi zdvímám svůj zrak, a všechna úzkost i sobeckost duše mé mizí — cítím, že obcuji s Bohem, že jsem sám jeho částí a jeho projevem, složkou vesmíru, činitelem světa.

Vstup na vrcholky horských velikanů prohlubuje vědomí mé nemohoucnosti a slabosti, ale spolu probouzí v duši mé vědomí věčného společenství s duchem veškerenstva, s Bohem. A vedle nekonečně velkého co všechno znamená pro nás nekonečně malé! V nejmenší travičce, červíčku, bakterii co nepochopitelného je skryto! Co vznešenosti obdobné dojmů, který nás jímá při pohledu na hvězdné nebe, na hloubky tichého lesa, na oceán!

Ano, to poznání odnáší si člověk ze stálého styku s přírodou. Je velkolepé to dílo, je tajemné, nevystihlé. Nese nás výš, posvěcuje nás a přivádí k nejryzejšímu chápání všelidských pojmů nejvelebnějších, k chápání Boha, pravdy, krásy a nejčistších citů vlasteneckých. (Fr. Drtina v čít. „Osvobozené mládeži“ od J. Horčíčky.)

*

Příroda — vychovatelka a učitelka.

I. II. III. Výcházky a rozhovory. — Do lesa. Klid a mír v lese. Všecko tlačí se ke slunci. Lesy = ochrana krajiny, nádržka vody. Stromy v lese snadněji vzdorují

větrům (v množství a svornosti je síla). **M n i š k a**: zlo nutno potlačovati v zárodku; jednou zplozeno, šíří se rychle dál. **Mraveniště**: život mravenců, jejich „státy“, dorozumívání se, vojny, jejich píle. **P t a č í h n í z d o**: mateřská láska, něžná péče o mláďata, starost o jejich bezpečnost. Mnozí ptáci staví hnízdo tajně, v nenápadných místech. **P t a č í z p ě v**, jenž se vyrovná nejkrásnější hudbě. Ptáci zrána; radují se z jitra, noc je pro ně něco hrozného, plného smutku a nebezpečí. **Les z večera**: „večerní slunce přestře luka i pole mihotavým neurčitým jasnem a na plno se opře o rudé kmeny borovic, jež z dálky už bys spočítal na černošedém pozadí hloubi lesní, když živou zelení zabarví nejkrásnější koruny a černým stínem zastře zadní — tu bor jest nejkrásnějším“. (Janda, Les.)

Pramének v lese, čistý a křišťálový, proto hledaný. Takový má být člověk: povaha čistá, křišťálová, poctivá. Taková budí úctu a je hledána. Dnes snad ještě ne, lidé nedovedou rozeznati pramen špinavý od čistého a podivují se vychytralosti, podléhají lsti a přetvářce. Nové pokolení nechť je lepší. Ideál nesmí přestat býti ideálem proto, že není plněn. — **Pramének malý a slabý**, a přece vzroste v řeku, prorazí-li si cestu a nerozlije-li se po lesní půdě v mokřinu. Tak i v životě člověka: upni svoji činnost plnou silou jen jedním směrem, nerozlévej svých sil v bahniisko neurčitého chtění. Kdo chce na všechny směry, nedojde nikam. Kdo se zastavuje, klesá, přestává opravdu žít. Život chce neustále vpřed. Buď vždy nespokojen sám sebou, se svou prací, se svým uměním a vzděláním. Pokračuj!

V polích. Zrající žito — příroda živitelka. Dává chléb — znamená bohatství, jež nezáleží v hotových penězích, nýbrž ve věcech, ve statcích. Práce produktivní a neproduktivní, obě však důležité a potřebné. Plevel; vzhledný, ale škodlivý (koukol). Mravní plevel: pochybné zábavy — biografy, krváky, detektivky, špatný „sport“ atd.; na pohled vzhledné, ale škodlivé (proč?). **Mravenčí cestičky** na mezi. Mravenci prý vedou války, jeden druh vytláčuje druhý. Nám se to zdá malicherné. Také lidé vedou války o kus půdy. I to bude jednou malicherné, neboť člověk není na světě proto, aby se přel s druhým o to, co vlastně není jeho, co si do hrobu s sebou nevezme. **O samělý strom**. Vzdoruje bouřím, větrům; špatní lidé lámou jeho větve, kamenují jej, ale on koná dobrodiní, dokud je v něm kapka života. Přispívá k obecnému dobru i po své smrti. Takový má být i člověk. **K ř o v i n y**. Přinášejí život ptactvu, kráslí okolí. Sázejme je všade, kde nelze zasadit stromy. **P a v o u k**

na cestě. Říkají, že je zlý a ošklivý, štítí se ho. Proč by byl ošklivý? Snad pouze ze stanoviska lidského. Nejsou však i někteří lidé oškliví a zlí? O ropuše také říkají, že je ošklivá a proto ji hoši trápí a zabíjejí. Nebylo by lépe pozorovat, jak tento loudavý tvor má mrštný jazyček, jemuž stačí $\frac{1}{60}$ vteřiny k uchopení mouchy či zízaly? Má člověk právo ničit to, co se mu nelíbí? Kameny na cestě. Není lépe prohlédnouti si je a určitě než jimi házet? (Pěstujme mineralogii, děti přestanou kamenovat.) Kameny v poli. Zvednu kámen i na cizím poli, třeba majitel nebyl mým přítelem. Urodí-li se více žita, bude celý národ bohatší, tím i já.

Východ a západ slunce. Společné pozorování, aspoň jedenkrát. Úchvatná hra barev. Byli malíři, kteří dvacetkrát a třicetkrát pozorovali západ slunce, než vzali štětec do ruky a malovali; a přeceť nebyli se svým dílem spokojeni.

Hvězdná obloha — aspoň jedno společné pozorování večerní. Hlavní hvězdy a souhvězdí. Nebeské vzdálenosti. Jak je člověk malý, nicotný vůči vesmíru. Jak je však přece jen člověkem, duchem, v jehož jediné myšlence je více života než ve velkolepém, ale mechanickém, mrtvém kosmu. „Prý jsou však lidé i na hvězdách,“ praví děti. To není zjistitelné, zda vesmír je oživen, ale v možnost tu věřili a věří největší duchové lidstva: Pythagoras, Xenofanes, Bruno, Galilei, Keppler, Buffon, Kant, Voltaire, d'Alembert, Herschel, Laplace, Arago, Flammarion. Ptali a ptají se, k čemu byl by vesmír mrtvý a prázdný? Má-li život naše země — nepatrný to prášek ve vesmíru — proč neměly by ho jiné planety, jichž jsou nespočetné miliony? Život třeba značně odlišný od našeho?¹⁾ Domněnka oživení vesmíru není nemožná. — Krása hvězdného nebe. Národové je odedávna pozorovali; hvězdy jsou mlčelivými pamětníky faraonů, pyramid, pravěkého člověka diluviálního, třetihor, druhohor, prvohor, prahor. Byly a svítily, když ještě nebylo země. (Odkud to víme? Geologie a její výzkumy.) — Co si lidé vyprávěli o hvězdách.²⁾ Král Kefeos a královna Kassiopeia měli dceru Andromedu. Uchvátil je Drak, osvobodil Perseus (ukazujeme příslušná souhvězdí) rychle jedoucí s vozatajem Vozkou, v němž stkví se žlutá Kapella. — Orion je lovec (Beteigeuze = hlava, Rigel = noha); má pás ze tří krásných hvězd, běží s Velkým a Malým Psem. Ve Velkém Psu září Sirius. Původní člověk byl lovec; odtud

¹⁾ Viz Flammarion, „Na nebi a na zemi“, str. 46 a násl.

²⁾ Viz A. Dittrich, „Slunce, měsíc a hvězdy“ (Kniky pro každého).

pojmenování Pes, Velký a Malý Medvěd, Drak, Kapella (= kozička), Býk atd. — Blíženci Kastor a Polux, nerozluční přátelé. — Kuřátka s Kvočnou, známá všemu lidstvu. — Hyady, jimž Římané říkali „selátka“, Maďari „úl se včelami“. — Panna držící Klas. — Z kulturní historie: Velký Medvěd = v Persii zván kobyloú, v Africe oslicí, jinde laní, krávou. Později Vozem. Američané vidí v něm „dipper“, kuchyňský pekáček s dlouhým držadlem; Arabové máry, za nimiž jdou tři plačící ženy; Římané představovali si v něm sedm býků šlapajících obilí na nebeském mlatě. — Indiánští Irokesové si vypravují: medvěda (= čtyři kola Velkého Vozu) pronásleduje sedm lovců, mezi nimi tři hvězdy voje jsou lovci červenka, sýkorka a sojka; prostřední z nich nese hrnec (= Alkor), v němž medvěda uvaří, až ho chytí. Ale medvěd stále utíká, nemohou ho stihnouti; na zimu se schová do jeskyně.

Úchvatný pohled na hvězdné nebe; nynější lidé si ho všímají méně než dřívější. Učme se je pozorovati. To povznáší naši mysl po všední práci a starostech. Z p. „Anděl lásky“ (Beethoven) — Sládek, VIII. 18.

Ú k a z y n a n e b i. Proč netřeba se bát komety. — Zatmění slunce, pochopitelná hrůza dřívějších lidí z něho; věděli, že slunce je dárce života, báli se o ně, když bylo jakýmsi netvorem požíráno. — Zatmění měsíce. Pozorování měsíce; hvězdáři dovedou jej přiblížiti teleskopy na 300 km, znají na něm hory, kratery, „moře“, vypočítají výšku hor, šířku „moří“, vzdálenost měsíce atd.; důmyslnost vědy.

N e b e s k é v z d á l e n o s t i (pro počty): V astronomických (logarithmických, na př. Valouchových) tabulkách najdeme paralaxy stálic. (Paralaxa = zdánlivá velikost poměru zemské dráhy při pohledu s nějaké hvězdy.) Konstantní číslo 206.265 dělíme paralaxou hvězdy, výsledkem násobíme vzdálenost země od slunce. Co vyjde = zhruba vzdálenost stálice. Na př. Polárka: paralaxa = 0'078". — Dělíme 206.265 : 0'078 = 2,645.448, násobíme 149,000.000 = přibližně 394 biliony 170 miliard km. Za jak dlouho k nám doletí světlo z Polárky? Dělíme vzdálenost rychlostí světla 394,170.000 mil. km : 300.000 km = 1.313,905.840 vteřin. Rok má 31,558.149 vteřin. 1.313,905.840 : 31,558.149 = přibližně 41²/₃ roku. Světlo Polárky, které vidíme, vyšlo z hvězdy před 40 lety. Jsou hvězdy, z nichž vyšlo před 100, 1000. milionem let. — (Mnoho výchovného učiva z hvězdářství viz ve spisech Flammarionových, zejména ve „Vědeckých zvláštlostech“. „Lidová hvězdárna v Pardubicích“ pošle zdarma poučení, jak pěstovati hvězdářství bez přístroje. —

Že hvězdářský zeměpis působí na mravní rozvoj, o tom není nejmenší pochyby.)

Bouře. Jak si ji lidé dříve vykládali. (Zeus, Perun.) Proč se netřeba báti. Opatrnost při bouři. Bleskosvod a jeho vynálezce Prokop Diviš (jaké překážky mu kladli) a Benjamin Franklin. Úchvatnost tohoto zjevu, zvláště v horách. Duha.

Krása přírody. Barvy (na jaře, na podzim; květy, motýli, ptáci, zejména tropičtí; duha), tvary (sochaři napodobují přírodu!), skalní útvary (návštěva teplických a j. skal, jeskyní Moravského Krasu a j.); pohled s vrchu na náš kraj. Chápeme slova české hymny. Vážíme si krásné vlasti, kterou nám cizinci závidí. Snažíme se poznati vlast výlety, cestami, četbou. Ochrana přírody; „národní parky“. Zákony a předpisy o chránění ptactva, o hubení chroustů, mnišky atd.

Umělecká výzdoba školy i domova. Obrazy a sochy, jak se na ně díváme. Příroda v bytě a ve škole.

V zeměpise, dějepise, přírodopise učíme se o velkolepých zjevech přírodních: moře a jeho síla (obrazy B. Knüpfra), popis mořské bouře; severní záře; úplné zatmění slunce; samum (popis v Baslově „Africe“); zemětřesení a erupce sopek (jak zašly Pompeje) atd. Množství námětů v Harapatově díle. Rozpravy zeměpisné. O etickém významu zeměpisného vyučování viz F. A. Soukup, Zeměpis v našich školách, Zábřeh.

Jak si člověk zvolna přírodu dobývá a podmaňuje: cesty, silnice, regulace, průplav Suezský, Panamský a j., dobytí moře (paroloď, ponorka), vzduchu (letadla), pouští (výprava automobily přes Saharu r. 1922) atd. Zužitkování sil přírodních (vodopádu, toku řeky atd.), napodobení přírody (umělé drahokamy, umělé indigo a j.), podmanění léčivé síly přírodní (většina léků z přírody) atd.

*

Japonský malíř.

V patnáctém století žil v Japonsku malíř Sessiu, o němž se vypravuje tato pověst: V mládí byl novicem v budhistickém klášteře, avšak, poněvadž si přinesl na svět náklonnost ke kreslení, věnoval tomuto umění všechn svůj čas a zanedbával odříkávání bezduchých modliteb. Představený kláštera ho napomínal, ale nadarmo. Na místě, aby ho propustil do světa a do přírody, kam ho jeho náklonnost táhla, rozhodl se vyhnati mu ji přísným trestem.

„Přivažte ho k sloupu v chrámě,“ poručil nejvyšší kněz. Přivázali tedy mladíka k sloupu a odešli, zanechavše ho samotného v pustém chrámě, aby přemýšlel o svém provinění. Milý Sessiu byl v bídě. Slzy splývaly mu po tvářích na dlažbu chrámovou. Povšiml si těch krupějí, vztáhl bosou nohu a touto podivnou barvou kreslil na podlaze. Nakreslil myš. A tak věrně a životně ji nakreslil (aspoň japonská pověst to vypravuje), že milá myška oživila, vyskočila a zapíštěla. Spoutaný mladík nakreslil svými hořkými slzami druhou a třetí a desátou, až celý zástup myšek tancoval mu kolem nohou. A nejen tancovaly, nýbrž z vděčnosti přehryzaly provazy, jimiž byl uvázán. Vstoupil nejvyšší kněz a myšky se rozběhly, avšak ne tak rychle, aby jich nezahlédl. Užasl nad tím divem (jako bych užasl i já i vy!) a řekl: „Milý synu, poněvadž jsi tuze miloval kreslení, svázal jsem ti ruce a tys namaloval nohou myšky, jež oživily. Teď už ti nebudu bránit, maluj, jak ti libo, a vyhledej si schopnějšího učitele.“

Sessiu odpověděl: „Příroda bude mi učitelkou. Půjdu do lesů, do hor a k řekám, a budu se učit od nich.“ Tak stal se malířem, jehož dílům se podnes lidé obdivují. (Gould-Mužik.)

Slunce.

Ž. Pane učiteli, dobře že jsme šli dnes ven. Sluníčko hřeje jako v létě.

Ž. No, však už je čas, že je zima pryč. Zítřka je první jarní den.

Ž. Já již viděl skřivánka. Už také kvetou bledule a sněženky. Já se těším, až na Ronovci pokvetou jaterníky!

Ž. Jak se to všechno tak zazelená!

U. Čím je to?

Ž. Sluncem! Sluneční teplo a světlo probudí rostliny.

U. Beze slunce nebylo by života. tomu jste se již učili, že!

Ž. Co by se asi stalo, kdyby tak shaslo?

Ž. To by zde byla zima jako na Sibiři!

Ž. To by ani nemohlo být, protože za chvílku by všechno zmrzlo na rampouch. Prosím, mohlo by shasnout?

U. Najednou neshasne, ale zvolna vychládá. Ale nemusíme se bát, že nám přestane svítit. Slunce je nesmírný zdroj energie, síly tepelné. Myslete si, že by se naše země octla na jeho povrchu. Shořela by v okamžiku jako tříška. Sluneční plameny dosahují až půl milionu *km* výšky — srovnajte s průměrem země!

Ž. A co to ve slunci hoří?

U. To vlastně ani není plamen, jsou to žhoucí plyny, tak žhoucí, že nedopouštějí, aby se slučovaly a utvořily sloučeniny, kovy, nerosty. Hvězdáři odhadují teplotu slunce na několik tisíc stupňů; to si však nedovedeme ani představit! Voda se vaří při 100°C ; platina se taví při 1770°C a přece takhle teplota nedá se ani srovnati se sluneční!

Ž. Však je tepla potřeba!

U. Ano, bez něho bychom nebyli. Že zde stojíme a mluvíme, že vůbec žijeme, za to děkujeme slunečnímu teplu a světlu, jež nás zcela proniká. Jak to?

Ž. Ohřívá nám krev.

U. A ještě více. My vlastně žijeme slunečním teplem. Tvoří rostliny, utahuje se v jejich buňkách. My rostliny jíme (ovoce, mouku), v nás přeměňuje se potrava v krev, ta se zvolna spaluje. Při tom schované teplo se zase uvolní.

Ž. A kam se poděje?

U. Žiji-li, pracuji, teplo práci umožní. Síla tepelná mění se v čin. Naštípeš-li dříví — to je výsledek tvoji síly, vlastně síly slunce, energie sluneční. Mohlo by se skoro říci, že to dříví štípá slunce!

Ž. Když ale člověk musí sám vzít do ruky sekeru a dělat!

U. Nemusí vždycky. Co kdyby štípal je stroj, jako na př. parní pila řeže dříví. Co ji pohání?

Ž. Pára.

U. Z čeho je?

Ž. Z vody.

U. Co ji způsobilo?

Ž. Teplo z hořícího uhlí.

U. Tedy teplo v uhlí muselo být. Co je uhlí?

Ž. Je to vlastně zuhelnatělé dříví. Někdy se pěkně štípe!

U. Ano, dříví obrovských kapradin a přesliček až 30 m vysokých, jež klesly do bahna a ztratily všechny rostlinné součástky až na uhlík. I toto dříví utvořeno bylo slunečním teplem před statisíci lety. Dnes ona tepelná síla kdysi zachycená se uvolňuje. A tak slunce žene setrvačnick ve škrobárně, točí kolešy lokomotivy a loďním šroubem, pohybuje mlýnským kolem... Ani trochet jeho síly se neztrácí, všechna se nějak využije. Že jedeme vlakem, za to děkujeme slunci; že posloucháme skřivánka, i za to děkujeme slunci. Bez slunce nebylo by ptačího hrdélka. Že mluvíme, zpíváme, chodíme — i to působí v nás slunce, neboť propůjčuje nám k tomu sílu.

Ž. Tedy slunce vlastně všecko působí.

U. Skoro. Bez slunce nebylo by života. To cítí dobře každá živoucí bytost a proto se k němu táhne, blíží, upíná. Všimli jste si květů?

Ž. Prosím, ve dne se pampelišky otevírají. Slunečnice se otáčí po slunci.

U. A co brambory ve sklepě?

Ž. Rostou, ženou šlahouny na světlo.

U. Ano; rostliny naklánějí se ke slunci. V pralese horkých krajů všecko o překot žene se k slunci. Jedna rostlina druhou přerůstá, některé dosahují obrovské výše; severoamerická sekvoje doroste až do výše 140 m, ba v australské Viktorii vyrostl blahovičník 152 m vysoko!¹⁾ Nejen rostliny, i živočichové se táhnou ke slunci: zmije, ještěrka, kočka, včely. — Zalézají-li před světlem, jako na př. červi, je to tím, že světlo je pro ně příliš silné, nesnesou ho. A konečně — i člověk vyhledává slunce, a jak rád!

Ž. No, já se těším, až se budeme zase vyhřívat a opalovat!

Ž. Kam slunce nechodí, tam chodí lékař.

U. Nelze se divit, že prvotní lidé a dodnes mnozí národové uctívají slunce nade všecko. Poznali jeho moc. Kteří na příklad?

Ž. Egyptané, Babyloňané.

U. Egyptský sluneční bůh Ra, později Osiris, ve 14. stol. př. Kr. Aton, všeobecně byl ctěn. Babylonci uctívali boha slunce Anu, Féníčané Molocha, který jim zosobňoval sluneční úpal, Řekové ctili Apollona, Helia, staří Latinové Jupitera, původně „boha dne“ (diu piter). Indové považovali slunce za oko boha Varuny, později ctili je jako boha Sûryu, který denně budí všechno živé a pobádá k činnosti. Staří Inkové v Peruansku klaněli se slunci, stavěli mu obrovské chrámy, jež ozdobovali zlatým kotoučem. Když dobyvatel Peruanska, surový Pizzaro, násilím nutil krále Atahualpu k přijetí víry křesťanské, ukázal Indián na zapadající slunce a řekl: „Můj bůh žije tam v jasných výšinách a shlíží na nás, své děti!“ Španělé pro tato slova způsobili hrozné krveprolití a krále zajali a později upálili!

I naši dávní předkové ctili ve slunci boha. Ohnivý kohout (= slunce) třepetal se na obloze a budil denně lidi ku práci. Svaroh byl bohem nebe (svar = jasné nebe). U všech téměř národů slavil aneb dosud slaví se slunovrat

¹⁾ Janda, Les, str. 182.

(kolem 21. prosince), vše se raduje z blížícího se jara, ze životodárné síly sluneční.

My dávno již slunce neuctíváme (od kdy?), ale nemůžeme se vynadivit jeho moci, síle a kráse, kterou denně cítíme a pozorujeme. Pozorovali jste západ slunce?

Ž. Ano, já, někdy je krásný!

U. Podíváme se naň někdy společně. Se Sněžky dívají se lidé na východ slunce. Stojí ten pohled za to! Ale nejkrásnější a nejvelebnější zjev přírodní je úplné zatmění slunce, kousek noci uprostřed dne, kdy hvězdy zaplanou a po několik minut je tma... škoda, že v našich krajinách nepřichází! Dřívější národy lekalo, báli se, že slunce se již neobjeví, že je pozřeno bohem zla. Pomáhali mu v boji křikem, trubením a bubnováním, jako dosud někde činí. Vzdělaný člověk dovede si zatmění vysvětliti a odvrhl pověru a s ní bázeň.

Slunce je nám znamením dobra. Říkáme „jas v duši“, „jasná chvíle“, „teplo v srdci“. Víťame ranní světlo, které plaší tmu! Jak těší se pípající ptáče z rostoucího světla, když bylo přečkalo noc plnou nebezpečí! A i leckdo z vás ještě snad bojí se tmy! Tak milujeme sluneční jas, že jej srovnáváme s nejdražším, co máme: říkáme „slunko svobody“, „osvěta“; Neruda srovnává matčinu lásku se slunečním teplem:

Ze všeho jediná
zbyla's mi, matičko,
jak zemi vychladlé
podzimní sluníčko.
Podzimní sluníčko
neslní, nepálí,
přece si zapláčem,
když se nám zakalí!

U. Co bych vám ještě chtěl říci: užijte letos hodně slunce! Pust'te je k sobě, otevřte mu okna, ať může k vám do světnice.

Ž. Ano, budeme se koupat a vyhřívat, budeme větrat!

U. Přejeme si, aby bylo jasno doma i v přírodě. Ať je také jasno i v naší duši. Jak to myslím?

Ž. Aby nám bylo pěkně.

U. Ano. Abychom měli jasnou mysl, jasnou náladu, nebyli mrzouty a nehněvali ani sebe, ani jiné. A také, ať je stále jasněji a jasněji i v naší mysli, v našem rozumu. Jak to?

Ž. Abychom byli vzdělanější.

U. Vzdělaností a osvíceností udržíme svoji svobodu. Když německý básník Goethe umíral, byla jeho poslední slova: „Světlo, více světla!“ Chtěl tím říci: „Více osvěty, více vzdělanosti, více jasného rozumu.“ A tak jako slunce neumdlévá a denně koná svoji cestu, svítí na spravedlivé a nespravedlivé, tak i my máme jednat: užitečně pracovat den co den, pilně a vytrvale, a dobře činit všem lidem bez rozdílu. Budeme-li všichni takoví, pak slunce svobody nám nikdy nezapadne...

Čemu nás učí slunce.

Je srdcem naší soustavy, samo ze sebe šíří teplo a světlo. — Vlastní silou!

Osvětluje měsíc, který jeho světlo odráží k nám. Buďme i my jako slunce. Pomáhejme slabším. Máme-li, rádi dáme. Dobré slovo a úsměv máme vždy!

Slunce svítí na všechny. — Čiň dobro všem. Zapomínej na křivdu, která se ti stala!

Na slunci objevují se skvrny. Zemětřesení, bouře, smršti na zemi jsou s nimi v souvislosti. — Nechť naše duše je stále čista a jasna! Každá skvrna v duši — neřest, vášeň — ničí nás a škodí našim bližním.

Slunce koná svou zdánlivou pouť pravidelně, stále, klidně. — Tak i my: pracujme pravidelně, stále, klidně. Tak jako účinky slunečního tepla a jasu pravidelně šířeného se dostaví, tak dostaví se i ovoce naší práce.

Slunce prochází mraky a přece se nepokálí. — Zachovejme si čistý štít (co to znamená?) stále a vždy, i tehdy, když octneme se uprostřed zla.

Slunce zahání tmou, rozptyluje mraky, ničí miasma, zárodky hniloby, nemoci, pomáhá životu. — I my nechť jsme světlem svým bližním. Šířme osvětu (napřed sami u sebe), potírejme lež, podlost, faleš, sobectví, závist a jiné zárodky zla, jež nesnesou moci osvíceného rozumu.

Slunce je krásné, ohromné — ale jsou slunce mnohem krásnější, větší, mocnější. Sirius je mnohem větší (asi 1800krát). Některé s hvězd, jež pozorujeme, jsou vlastně dvojhvězdy. Slunce modré kroužící s červeným... nedovedeme si úchvatnost zjevu toho představit... — Pamatujme, že nejsme sami na světě. Jsou jiní kolem nás, jsou i lepší, pracovitější. Učme se od nich. Buďme skromní.

Slunce posílilo život na zemi; vzešlo, dostoupilo zenitu a zapadá... Lidé podivují se nádheře hvězdy dne, klesající za obzor, který hýří sterými barvami — — I slunce našeho

života jednou zapadne. Kéž jeho západ je také tak krásný! Prospějeme-li v životě pěknou a vytrvalou prací sobě i bližním, bude naše smrt lehká, jasná; bude to klidný západ života, který jsme nežili nadarmo. Vpravdě osvícení lidé smrti se nebojí. Jest jim branou k odpočinku po životní práci.

I slunce jednou zanikne, pohasne — tak soudí hvězdáři. To již je věčný řád, věčný zákon; vše se rodí, žije a umírá: jepice, která žije den, baobab, který roste a kvete prý i 5000 i více let, slunce, jehož život trvá miliony a miliony roků...

„Avšak přijdou dnové, léta, věky, věkův věky.

Kolem Slunce mdlobou hasnoucího

kroužit budou planet mrtvolý.

Země bude siná, tichá, němá.

Dávno bude po všech lidstva synech —

v prach a jíní rozpadla se těla,

dávno bude po všech slávy činech —

touha někam v vesmír odletěla;

dávno po srdci a jeho bolu,

dávno dohořelo milování,

jásot odvanut i žalování,

dávno, dávno poslední co píseň

zoufalou svou vzduchem chvěla tíseň —

všechn život v mraznou stuhl plíseň,

bol i radost v kámen ztuhly spolu.“

Co chtěl Neruda vyjádřit básní? Pomíjejícnost všeho na světě. Sláva, lesk, moc, bohatství — všechno zachází, jen památka v srdcích nových pokolení žije nejdéle... Jak si jí máme dobývat? Láskou a prací. Co to znamená? — Rozumem, vůlí a citem povznášíme se i nad vesmír, i nad všemocné slunce, které nemyslí, necítí. Hle, jak Neruda mluví o mateřské lásce:

Také to Slunce ohnivě

pomalu pousíná,

přijde i jeho hodinka,

zhasne i mrtvě zsiná.

A jen když za čas planeta

na prsa zpět mu skane,

zase pak dávným plamem svým

na chvíli ještě vzplane.

Ach, což ta láska mateřská

přes časy, přes hrob hoří,

neumrazíš ji na horách,

neuhasiš ji v moři!

Matičce, dáš-li do hrobu
na prsa dítě její,
ještě se vpadlé, ztělé rty
radostí pozachvějí.

Vysvětlete srovnání!

*

Mravenčí stát.

Nejen člověk, ale i rozmanití živočichové žijí ve společnostech a tvoří osady. Tak na příklad mravenci. Tvoří „státy“ o 50 až mnoha milionech jedinců. V čele státu jsou královny, jichž úkolem je udržovati rod. Jinak celý stát udržují dělnice. Staví obydlí — chodbičky pod zemí, nad něž nakupí množství jehličí, aby je chránilo od ztráty tepla, shánějí potravu, opatrují královnu a vychovávají mláďata, často přesně podle zásady dělby práce: jedny staví, druhé přinášejí stavivo, třetí krmí larvy, čtvrté hlídají atd.; při tom dokonce jako by bylo dbáno i schopností jedincových: nejslabší ošetřují larvy, čistí příbytek, vylupují semena, silné dělnice staví, snášejí potravu, bojují, brání stát.

Mravenci mají své zákonodárství. Zákony jejich života jsou stálé, neměnné, podivuhodné. Mravenci žijí pudem. Zrozený mraveneček už ví, co má dělat. A tak ve zdánlivé změti a zmatku, který na první pohled pozorujeme v hemžícím se mraveništi, vládne největší pořádek. Mravenci se prý i dorozumívají — svými tykadly.

Mravenci mají dokonalou vnitřní správu. Některé druhy zahrazují vchody do mraveniště po západu slunce malými kaménky. Jiní, žijící ve dřevě, dávají hlídati vchod strážcem, který otvor ucpe svou širokou hlavou. Mravenci pečují o zásoby potravin; nejenže je sbírají, také pěstují někteří zvláštní druh hub na drti, již si pořídí rozkousáním listů. V podzemí vyrůstají na drti z podhoubí nepatrné kouličky, kterými se mravenci živí. Medonosní mravenci koloradští naspou některým dělnicím množství medu do hrdla, takže jsou jako kouličky, ani hnouti se nemohou. Pak je zavěsí na strop zvláštní komory a v čas potřeby přicházejí a živým soudečkům med odebírají. Některí mravenci chovají mšice, jež dávají jim sladkou šťávu.

V mravenčím státě vyskytují se často otroci. Některé bojovné druhy zmocní se kukel jiných druhů a doma si z nich vychovávají dělníky. Ti pracují rádi a vytrvale — práce je mravencům vším, ne nadarmo se říká „mravenčí práce“, „pilný jako mravenec“.

Přece však jsou také mravenci, kteří nejsou schopni nějaké práce. Na př. amazonky, které přepadají cizí mraveniště a kradou pupy. Potřebují nutně otroků, neboť mají ohromné čelisti srpovitě zahnuté, které jim znemožňují práci; neumějí stavěti hnízda, neumějí opatrovati mláďata, ba ani krmiti se nedovedou. Je to s nimi jako s národy. Kterí národové zabývali se výhradně bojem a nenaučili se orat, sít a sklízet, vyhynuli (Hunové, Avaři). Čím bojovnější národ, tím často zanedbanější uvnitř.

Mravenci znají též války. Podivuhodné jsou jejich uspořádané šiky, předvoje, stráže. Útočí a brání se v malých tlupách, často i v ohromných zástupech pevně sevřených.

Samotný mravenec mimo mraveniště neznamenal by nic. V množství je síla. Zástupům mravenců často ani velká zvířata neodolala.

*

Spojené síly.

Na Barbadosích pozorovali jednu ohromnou armádu velikých mravenců, kteří vedeni neznámou příčinou postupovali v uzavřených kolonách přímo proti obydlím lidským. Zabíjeti je, byla práce marná. Žádný prostředek je nezastavil. Na štěstí napadlo ohroženým sypati střelný prach na cestu jejich a jej zapáliti. Tyto sopky je omráčily a proud jejich obrátil se poznenáhla stranou.

Během času hmyz vyhloubil pod Valencií, blíže Caracasu, propasti a katakomby, na nichž nyní město stojí. Několik těchto ničitelů dostalo se náhodou do Rochelle a počali požírat město, takže nejedno stavení zachvívá se v trámech; tvar podrželo, uvnitř však je vyžrané.

Co má počíti člověk, jenž padne hmyzu za oběť? Nešťastník, opilý, padne do jámy se zdechlinami. Hmyz, jenž nedělá rozdílů mezi životem a smrtí, zmocní se ho, vniká do všech záhybů, vyplňuje všechny dutiny. Není prostředku jej zachrániti, hyne v hrozných útrapách. (Michelet, Pták.)

Bobři.

Plány na vybudování bobřích hrází, průplavů, přehrad a kopulovitých hradů vyžadují skutečně mnoho moudrosti a inteligence.

Podstatu bobří přehrady tvořívá zhusta strom mohutných rozměrů a rostoucí na pokraji mělkého toku říčního. Velikána toho bobří překousají a porazí, takže se svalí napříč přes řeku. Okousají větve, noří je do vody a upevňují. Jiní bobří přinášejí přehryzané stromky, klacky a pruty do vody. Někteří jsou za-

městnání sbíráním kamení a lupení, dopravují materiál tak získaný a držený pod bradou k přehradě a ucpávají všechny díry a skuliny. Přehrady zvláště dlouhé nebývají rovné, nýbrž kruhovitě zakřivené a opatřené ještě průchody, podobnými vratům, aby po odstranění proutí mohla jimi přebytečná voda odtékat. Kanadští bobři mohou se honositi, že si vybudovali přehradu až 200 m dlouhé, tedy jen o málo menší nežli je největší přehrada evropská, dohotovená inženýry na řece Bobře v Pruském Slezsku. Zdá se, že o stavbě mohutných hrází bobřích mají moudří stavitelé práci rozdělenou: jedni snášejí větve, druží drn, jiní dohlížejí a řídí celé dílo. (Podle J. Kořenského, Bobři a jich stavitelská díla, Vesmír.)

*

Láska v přírodě. I zvířata milují svoje děti a často se pro ně obětují:

Vrabeč.

Vracel jsem se z lovu a šel jsem alejí v sadě. Pes běžel přede mnou. Náhle zmírnil svůj krok a kradl se dále, jako by věřil zvěř. Podíval jsem se alejí a zpozoroval jsem mladého vrabce se žlutým ozobím a prachem na hlavě. Vypadl z hnízda (vítr silně ohýbal břízy aleje) a seděl nehnutě: nevěda rady ni pomoci, rozprostřel po zemi sotva narůstající křídélka.

Můj pes pomalu se přibližoval k němu, když náhle starý vrabec, na prsou černý, spustiv se s blízkého stromu, jako kámen spadl právě před jeho tlamu a všecek jsa zježen a rozčepýřen, se zoufalým a žalostným pískotem poskočil dvakrát proti zubaté, otevřené pasti.

Přispěchal na pomoc, vlastním tělem zakrýval své dítě... ale celé malinké tělo jeho chvělo se hrůzou, hlásek zněl hrubě a chraplavě; zmíral a obětoval se! Jak ohromným netvorem asi se mu pes jevil! A přece nemohl vydržeti na své vysoké větvi... Síla, silnější jeho vůle, strhla ho odtamtud. Pes se zastavil, couval... Bylo zřejmo, že i on uznává tuto sílu. Rychle jsem zavolal zaraženého psa a vzdálil jsem se s pocitem úcty.

Ano, pocítil jsem úctu k tomu malinkému, hrdinnému ptáčku, k výbuchu jeho lásky.

„Láska,“ myslil jsem si. „jest silnější než smrt a než strach před smrtí. Jen jí, jen láskou udržuje a pohybuje se život.“ (I. S. Turgeněv.)

*

Čapí oběť.

Hořel statek. Za komínem bylo čapí hnízdo. Několik čápat úpěnlivě nařikalo tušíc nebezpečí.

Nad hnízdem kroužili staří čapí. Snášeli se níž a níže, ale čpavý dým, křik a žár zaháněly je opět vzhůru. I oni nařikavými hlasy jakoby prosili lidi o přispění. Nebylo však pomoci.

Ohnivě jazyky počaly olizovati střechu a blížily se kvapem ke hnízdu. V tu chvíli snesl se jeden z čápů na hnízdo; roztáhl křídla a přikryl jimi mláďata. Stulila se pod ně a utichla, neboť cítila se bezpečna pod matčinými perutěmi.

A tak dravý živel schvátí hnízdo, mláďata i obětavou čápici, jež raději shořela, než aby opustila svoje děti v nebezpečí.

*

Kachna.

Pozoroval jsem na rybníce v Normandii kachnu, jež plemeni svému dávala první lekce. Mláďata hladová, žravá, chtěla pít. Matka, rozumějíc jejich křikům, ponořila se na dno vody, přinášela tu červíka, tu rybku, a rozdělila nestranně úlovek kachňatům.

Nejdojemnější bylo při tom, že matka, která jistě byla též hladová, nic pro sebe nepodržela a zdála se šťastnou v této obětavosti. Patrná byla její snaha, přivésti rodinu k tomu, aby jako ona, uměle ponořila se pod vodu a tam kořist uchvátila. Hlasem skoro sladkým k tomu vybízela. Měl jsem štěstí viděti, jak jedno i druhé kachně, snad třesouc se, ponořilo se do hloubky. (Michelet, Pták.)

*

Matka.

Odhodil jsem v dřevníku otep slámy. Co vidím? Pod slamou je pelíšek a v něm kupa malininkých, skoro ještě slepých myšek. Jejich matka je krmila. Zpozorovavši nebezpečí zapíštěla a odběhla. Opodál se zastavila, blýskavými očky po mně se dívá.

Vzal jsem poleno a myslím si: „Jednou ranou celé hnízdo! Bude té havěti zde méně.“ Již již chci uhodit do spleti lysých tělíček.

Vtom jedna myšička se zvedla a zapíštěla, či spíše sípavě vydechla. Stará myš popoběhla, zastavila se a zase odkvapila. Strach a mateřská láska v ní bojovaly.

Odstoupil jsem poněkud. Myší matka přemohla bázeň a plaše blížila se k hnízdečku. Konečně ho dostihla a přikryla svým tělem mláďata, jež se k ní přissála.

Díval jsem se chvíli na rodinku a přemýšlel jsem o hrdiném činu myší matky, o její lásce a obětavosti k mláďatům. Potom jsem tichounce odešel.

*

Mořská plavba.

Plul jsem z Hamburka do Londýna. Byli jsme na lodi dva cestující: já a maličká opice, samička z druhu Uistiti, kterou poslal darem nějaký hamburský obchodník svému anglickému společníkovi. Byla přivázána tenkým řetízem k lavičce na palubě a házela sebou, pištěla žalostně jako pták. Pokaždé, kdykoliv jsem šel mimo, vztáhla ke mně černou, chladnou ručku svoji a pohlédla na mne svýma smutnýma, malýma očima, skoro lidskýma. Bral jsem ji za ručku, a ona přestala pištět i a sebou házet.

Bylo úplné bezvětrí. Kolem rozprostíralo se moře jako nehybný ubrus barvy olověně šedé.

Neustále a žalostně a nic hůře, nežli piskot opice, cvakal neveliký zvonek u kormidla.

Zřídka vynořil se tuleň; střemhlav se převalil a ponořil se zase pod hladinu sotva zkalenou.

A kapitán, mlčelivý člověk, s opáleným, zamračeným obličejem, kouřil z krátké dýmky, s plival hněvivě do klidného moře.

Na všechny otázky mé odpovídal úryvkovitým bručením: mimoděk byl jsem nucen obrátiti se k jedinému spolucestujícímu svému — k opici.

Sedl jsem si vedle ní; přestala pištět i a opět podávala mi ruce.

Nehybná mlha obklopovala nás oba uspávající vlhkostí: pohroužení jsouce v stejnou neuvědomělou zadumanost, dleli jsme druh vedle druhu jako příbuzní.

Směju se nyní... ale tenkrát měl jsem jiný pocit. Jsme všichni děti jedné matky, a mně bylo příjemno, že ubohé zvířátko tak důvěřivě utichlo a tulilo se ke mně jako k příbuznému. (I. S. Turgeněv.)

*

Člověk není proto nad jinými tvory, že je nelítostně mučí, ale proto, že má soucit ke všemu, co žije. (Buddhistická moudrost.)

*

Čáp.

Čapí samice seděla na smrku a čistila si peří. Hladila zobákem letky v křídlech a rovnala si chmýří na hrudi. Prohlédla sebe a seděla tiše. Tak čistá a bílá, jak jen pták býti může.

Sklonila hlavu nazad a pohlédla na nebe. Kupí se mraky, blíží se jeseň. Tam daleko odtáhly rušně klíny jeřábí. Tam je tepleji. Ona čeká na samce, přiloučí se ke stádu a poletí také.

Zahřměl výstřel, padla hlavou dolů. Tluče sebou o haluze a padá na zem. Strašný přízrak se jí chápe, kroutí šiji, ona se brání zobákem a hyne.

Děti viděly, že táta nese velikého ptáka, a vyběhly naproti. Vrah dal jim ptáka, ony ho prohlížejí a hrají si. Žena jezdí prsty pod peřím.

„Jaká ona hubená, samé žíly a kůstky, ani trochu masa. Nevím, jaký z toho užitek; jen hřích, ves může shořet.“

„To jen tak hloupí rolníci mluví,“ odvětil vrah. „Chodím již celý měsíc po lese a nikde nic nevidět. Neměl jsem nic jiného na práci i střílel jsem.“

Pták ležel na zemi. Nohy nataženy, zkrvavená péra se slepila, hlína přilípla se na křídla.

Dětem se hra znechutila, vzaly ptáka a zakopaly.

Nad mýtinou letěl čáp, rozhlížeje se pilně kolem. Oblétl mýtinu, obletěl celý les, opět se vrátil, obletěl kolem asi dvě mile a unaven usedl na smrk. Pozvedl hlavu a zaklapal. Kolem soumrak, ticho a smutno.

Odpočal si trochu a letěl znovu, aby vyhledal svou družku.

Přiletěl do vsi na svou střechu a našel hnízdo pusté a studené. Usedl a zaklapal ze vši síly. Pusto...

Kolem prahu něco zašumělo, vítr zašelestil v kukuřicích. Zabělelo se před chatou, to světlo blýsklo oknem.

Kolem jabloně se něco mihlo; ne, to jen plátno na bidle.

Vložil zobák pod křídlo. Studený vítr rozčechrává mu peří. Noha zdřevěněla. Natáhl druhou, a onu vložil pod sebe. Natáhl zobák a opět se rozhlížel. Temno a pusto, jen vítr šelestí. Ukryl hlavu do peří, zamával konci křídel a opět umkl. Jen peří na hrudi se buď zvedá nebo klesá.

„Pi — hi! Pi — hi!“

Procitl, jal se máchati křídly a rozhlížeti se. Temno, temno, temno, jen křídla šumí.

Daleko ječela čejka.

Schoulil se ještě více.

Bylo mu tak zima, že nemohl najíti v sobě tepla... Začal mžítí jemný déšť...

Již devět dní trápí se a poletuje i hledá své družky. Nocuje na onom smrku v lese, kde ji překvapila smrt. Spí na stohu i na kupě sena uprostřed háje. Nocí jsou studené, bouřlivé a deštivé.

„Nevidět již našich čápů,“ povídá hospodář navečer v chatě... „Úbozí ptáci již odletěli. Chladno, jeseň. Hle, vždycky bylo veseleji, pokud oni byli.“

A čáp přiletěl a usedl na střechu. Zeslábnul. Nemohl nic jísti a neměl ani kdy. Sklonil hlavu, přisedl, neboť nohy jeho zesláblly.

Ráno uslyšel nad sebou šum, otevřel oči, hejno čápů krouží. Chtěl rozepnouti křídla a svezl se po střeše dolů na humna.

„Hleď, co se děje. Jistě někdo zabil samici! Ubohý pták, až srdce puká. Málo ještě jiného smutku...“

„Ó, věru, ten člověk, který číhá na takového ptáka nevinného, není hoden, aby ho svatá země nosila. Kéž by ho Pán Bůh potrestal!“ (Mychajlo Jackiv.)

*

Soucít se zvířaty souvisí tak úzce s dobrou povahou, že možno bezpečně tvrditi, kdo jest k zvířatům ukrutný, že nemůže býti dobrým člověkem. (Schopenhauer.)

*

Čubka.

O hladu a zimě střežla celé noci hospodářství svého pána a ve dne toulala se po cizích nádvořích, hledajíc si potravu. Obyčejná historie. Místo boků bylo jí viděti pouze hluboké důlky a žebra bylo lze zdaleka spočítati jako na mandlu.

Schoulila se, stáhla ocas pod sebe a hryzla kost. Ale zmrzlá kost byla příliš tvrdou pro její zuby. Rozezlena usedla. Sníh vlivem mrazivého větru sypal se jako vlas starce, v jehož srdci zmije dříme.

Někdo se na čubku rozkřikl. — Odvlekla se kousek dál a znovu usedla. Blíží se trhan a shýbá se pro kámen — ona utíká.

Jde žebrák, volá ji — ona se dívá naň nedůvěřivě a vyhýbá se mu. Nikde klidného místečka... Přiběhla domů, schovala se pod pec. Ani o jídlo již neprosí, jen líže svá stěňata, jež se k ní přissála a piští... Hledí zpod kamen snivým zrakem, plným mateřské melancholie...

Mladá Hanička hrává si velmi ráda s Lyskou, avšak teď sedí na lavici a v duchu šepce:

„Ubohá Lyska, ubohá, velmi ubohá Lyska.

Až mi matka dá mléka, uschovám ho a potichoučku vstanu, aby nikdo neviděl, a dám Lysce. A až bude venku teplo a kvítka začnou kvést, budu běhati s Lyskou a s pejsky do lesa; ale již ji nebudu bít, nýbrž vždy uschovám pro ni chléb v záhradě...“

Hospodář se podíval pod pec, vytáhl štěňata, jal se je prohlížeti a vybírat. Lyska tušila neštěstí, připlazila se po břiše a jala se lízati jeho boty. Štěňata pištěla, ale ona jich nemohla ubrániti. Vrtěla pouze ohonem a žalostně vyjíc prosila očima. On ji kopnul, zamknul v chalupě a štěňata vynesl na mráz. Marně vyla a tlapami rvala dvěře. Zvenčí zaléhal sem srdcervoucí pískot, přecházel v přerývaný chrapot a konečně úplně umkl.

Hospodář zašramotil v předsíni, psisko odplazilo se pod pec, děvčátko se uchýlilo do postele a přikrylo se až na hlavu. (Mychajlo Jackiv.)

*

„Nemučte zvířat! Užívejte jich, pokud vám ochotně slouží, propustte je, když jsou vyčerpána a dávejte hojnost pokrmu a nápoje mlčelivým těm tvorům.“ (Mohamed.)

„I zvířata se u Rusů pravých dobře mají, nejenže koně své Rusové nikdy netrýzní a co nejpřívětivěji s nimi zacházejí, nýbrž i divokému ptactvu život mezi sebou přejí a ulehčují. Nesčíslná hejna divokých holubů hnízdí se všade po ruských městech, podobně i vrány a havrani; kupci jim v zimě ze zásoby své poskytují, a obzvláště holubi pro laskavé nakládání tak zkrotli, že všude okolo krámů bez bázně a plachosti poletují a pobíhají.“ (K. Havlíček, Obrazy z Rus.)

K četbě:

Koko.

V širém okolí říkali statku Lukášových „dvorec“. Nikdo nevěděl vlastně proč. Sedláci spojovali arci s tímto slovem „dvorec“ pojem bohatství a velikosti, neboť tento statek byl dojista největší, nejzámožnější a nejspořádanější ze všech celého kraje.

Nesmírný dvůr, obklopený pěti řadami nádherných stromů, chránících zakrslé a choulostivé jabloně proti silnému větru z roviny, obsahoval dlouhé stodoly, pokryté taškami, na skládání píce a obilí, krásné chlévy stavěné z křemene, stáje pro třicet koní a obytné stavení z červených cihel, jež se podobalo malému zámku.

Hnojiště byla udržována v pořádku; hlídací psi byli v boudách, četný houf drůbeže procházel se ve vysoké trávě.

Každé poledne patnáct osob, hospodáři a čeládka, zasedli kolem dlouhé kuchyňské tabule, na níž kouřilo se z polévky ve velké majolikové míse s modrými kvítky.

Dobytěk, koně, krávy, vepři a ovce byli tučné, pěstěné a čisté; a otec Lukáš, velký, tělnatý muž, třikrát denně míval obhlídku, dohlížeje na vše a nezapomínaje na nic.

Z útrpnosti byl chován v koutě stáje velmi starý bílý kůň, jež majetnice chtěla živiti až do jeho přirozené smrti, poněvadž jej vychovala a pořád měla ve svých službách a poněvadž jí všelicos pěkného připomínal.

Patnáctiletý výrostek, jménem Isidor Duval, zvaný kratčeji Zidor, pečoval o tohoto invalidu, dával mu v zimě jeho dávku ovsu a píce a čtyřikrát za den v létě měl za ním chodit na stráň, měnit mu pastvu, aby měl důstatek čerstvé trávy.

Zvíře, skoro chromé, pozvedalo s obtíží těžké nohy, tlusté v kolenech a oteklé nad kopyty. Jeho srst už vůbec nehřebelcovaná vypadala jako bílé vlasy, a velmi dlouhé řasy dodávaly jeho očím truchlivého výrazu.

Zvíře chodilo tak pomaličku a těžce, že Zidor, když je vedl na pastvu, musil táhnouti za provaz; a hoch, shrbený, nadával na ně a zuřil, že se musí starat o tuhle starou herku.

Lidé ze statku, vidouce tento hněv pasákův proti Kokovi, měli z toho radost a mluvili Zidorovi neustále, jen aby chlapce dopálili. Jeho kamarádi si ho dobírali. Ve vesnici se mu říkalo Koko-Zidor.

Kluk zuřil, cíť v sobě touhu pomstíti se koni. Byl to hubený hoch vysokých nohou, velmi špinavý, zrzavých, hustých vlasů, tvrdých a ježatých. Zdál se hloupým, zadrhoval v řeči a mluvil vůbec velmi namáhavě, jako by v jeho těžkopádné, hovadské duši nedovedly se ani tvořit myšlenky.

Už dávno se divil, že Koko ještě jest krmen, a zlobil se, vida, co to neužitečné zvíře stojí. Od té chvíle, co nepracovalo, zdálo se mu nespravedlivým živiti je a hříšným mrhati ovsem, který je tak drahý, pro toho chromého kleprlíka. Ba často proti rozkazům Lukášovým ubíral koni potravu a dával mu jen poloviční dávku, šetře steliva i sena. A ve zmatené té duši dětské rostla nenávist, nenávist hrabivého sedláka, sedláka potměšilého, ukrutného, brutálního a zbabělého.

Když se vrátilo léto, bylo třeba chodit na stráň přivazovat zvíře na pastvě a měnit mu místo. Bylo to daleko. Pasák, každé ráno zuřivější, odcházel těžkým svým krokem obilím. Lidé, pracující na poli, křičeli naň žertem:

„Poslouchej Zidore, že se dáváme Kokovi poroučet.“ On neodpovídal; ale mimochodem ulomil si v houští prut a když přemístil starého koně, nechal jej znova se pásti; pak se k němu zákeřně přiblížil a mrskal jej pod koleny. Zvíře chtělo utéci, vyhazovati, uniknouti ranám a otáčelo se na konci svého provazu, jako by bylo v uzavřené dráze. A pasák tloukl je zuřivě utíkaje pořád za ním a zlostí zatínaje zuby. Pak zvolna odcházel ani se neobrátil, kdežto kůň díval se naň, jak odchází, okem starce, s boky vyčnávajícími a udýchán tím během. A sklonil kostnatou a bílou svoji hlavu teprve, když viděl, že modrá bluza mladého sedláka mizí v dálce.

Poněvadž noci byly teplé, nechávali teď Koka spát venku, tam na kraji úvozu, za lesem. Jediný Zidor chodil k němu.

Hoch se bavil ještě tím, že naň házel kamením. Usedl deset kroků od koně, na úbočí, zůstal tam půl hodiny, házeje ob čas ostrým oblázkem na ubohou herku, která stála uvázaná před svým nepřítelem a dívala se naň neustále; neodvážila se pásti, dokud neodešel.

Ale v duši pasákově tkvěla neustále myšlenka: „Nač živiti toho koně, který už nic nedělá?“ Zdálo se mu, že ta bídná mrcha kradе žrádlo jiným, kradе majetek lidí, majetek Pána Boha, že okrádá i jeho, Zidora, který pracuje.

A tu poznenáhla každý den zmenšoval pasák pruh pastvy, jež mu vyměřoval, posunuje dřevěný kolík, na němž byl uvázan provaz.

Zvíře hladovělo, hubenělo, hynulo. Příliš slabé, aby přetrhlo provaz, natahovalo hlavu k vysoké, zelené a lesklé trávě, tak blízké, že její vůně dosahovala až k němu, aniž se jí mohlo tknouti.

Ale ráno Zidorovi něco napadlo; aby už Koka vůbec nepřevazoval jinam. Už měl toho dost, chodit tak daleko k vůli té mrše.

Nieméně přišel přece, aby se kochal svojí pomstou. Zvíře starostlivě naň pohlíželo. Dnes ho netloukl. Chodil kolem, ruce v kapsách. Ba dělal, jako by chtěl změnit koni místo pastvy, ale zatkl kolík právě do téže díry a odcházel potěšen svým vynálezem.

Kůň vida, že se vzdaluje, zaržal, volaje ho zpět: ale pasák se dal do běhu, nechávaje jej samotna, docela samotna

v jeho údolíčku dobře uvázaného a bez kousíčka travičky u huby.

Hladov, snažil se kůň dosíci bujné zeleně, jíž dotýkal se koncem svých nozder. Klekl na kolena, napínal krk a natahoval svoje velké pysky. Vše nadarmo. Celý den se tak namáhalo staré zvíře v bezmocném úsilí, v úsilí strašlivém. Šířal je hlad, ještě hroznější pohledem na všecku tu zelenou potravu, která se prostírala až k obzoru.

Ničema se toho dne nevrátil. Potuloval se po lese vybíraje hnízda.

Objevil se až nazítří. Koho umdlen ulehl. Povstal zahlédnuv chlapce; doufal konečně, že jeho místo bude změněno.

Ale kluk ani se nedotkl palice pohozené v trávě. Přiblížil se ke zvířeti, pohlížel na ně, hodil mu na nos hrst hlíny, která se rozstříkla po bílé srsti, a odešel hvízdaje.

Kůň zůstal stát, pokud pasáka mohl ještě viděti, potom poznáváje, že jeho pokusy dosíci sousední trávy byly by zbytečny, položil se znovu na bok a zavřel oči.

Příštího dne Zidor nepřišel.

Když den poté se přiblížil ke Kokovi, pořád nataženému, seznal, že je mrtev.

Zůstal tedy nad ním stát, pohlížel naň, spokojen svým dílem a udiven zároveň, že už je konec. Dotkl se ho podpatkem, pozvedl jeho nohu, potom ji pustil, usedl na ni a zůstal tam oči upřeny do prázdna a nemysle na nic.

Vrátil se do statku, ale nezmínil se o té příhodě, neboť chtěl se ještě potulovati v tu dobu, kdy obyčejně chodíval koni měnit místo.

Šel se naň podívat nazítří. Havrani odletovali, když se blížil. Nesčetné mouchy lezly po mršině a bzučely kolkolem.

Vrátiv se, oznámil, co se stalo. Zvíře bylo tak staré, že nikdo se tomu nedivil. Hospodář řekl dvěma pacholkům:

„Vezměte motyky a vykopejte jámu tam, kde zdechl.“

A pacholci zakopali koně právě na tom místě, kde posel hlady.

A bujná, zelená hustá tráva rostla, živena jsouc ubohým tělem. (G. de Maupassant.)

*

Morituri.

Jdou zvolna k jatkým živou ulicí
koňové staří. Muži dva jdou při nich,
však šlehati je není příčiny.
Jdou bez odporu. Veteráni vojny,

drah koňských, drožek, vozů cihelních
 jdou nyní cestou svojí poslední.
 Je doslouženo... Čas je vzítí mzdu...
 Jdou pro ni... Tři neb čtyři v řadě jdou
 ty bédné kostry potažené koží,
 jež na plecích a hřbetech prodřena.
 A každý klopí k zemi hlavu svou,
 snad unavenou resignací stáří,
 snad — kdož ví, má-li zvíře předtuchy
 a myšlenky o minulém a příštím...
 Jsou slepci mezi nimi — nemoc snad
 či úraz v službě světla zbavil je —
 ti jdou tak podle sluchu s druhými.
 A ti, kdož vidí, dívají se mdle
 tím moudrým tmavým okem — tolik stesku,
 němého hoře, tiché zoufalosti
 na světě v žádném oku neleží.

J. S. Machar.

Zvířata a lidé.

Tak zvaní nevzdělaní národové velmi milují přírodu a její tvorstvo — často více ji milují než vzdělaný člověk evropský. Přemnohé kmeny ctily zvířata jako bohy. Staří Egyptané klaněli se i svému nepříteli, krokodilu. Cestovatel po Tibetě Sven Hedin zmiňuje se, jak dojatí byli Tibeťané smrtí divoké husy; těžce nesli jejich odstřelování, věřice, že i zvíře má duši lidské podobnou. Indové dosud uctívají krávu. Indičtí poustevníci vedle jiných předmětů musí mít též kus hustě tkané látky, jíž procezuji si vodu k pití, aby snad nespolkli náhodou nějakého živého tvora.

Láska přírodních národů k zvířatům tryská z náboženských bájí, z víry, že člověk i zvíře pocházejí z jedné neobsáhlé tvůrčí síly.

Indická báje¹⁾ takto líčí vznik a poměr člověka ke zvířeti:

Na počátku nebylo ničeho než jen sám Pradžapati, bůh a pán tvorstva. Smutno bylo mu samotnému i toužil: Chci potravu stvořiti a chci se zmnožiti. I nemeškal a stvořil ze svého rozumu člověka, ze svého oka koně, ze svého dechu krávu, ze svého ucha ovci, ze své řeči kozu. Protože stvořil je ze svých sil, říká se: živočichové jsou z božích sil. Rozum je mezi nimi nejpřednější. Protože Pradžapati stvořil člověka z rozumu, pravíme, že člověk je první a nejmocnější mezi živočichy.

¹⁾ Šatapatha-bráhmanam, Deussen I., 1, 189.

Avšak čím bylo by oko bez rozumu? Čím bylo by ucho bez rozumu? Čím dech, čím řeč? Ničím by nebyly bez rozumu. Rozum je proniká a vede. Rozum tedy proniká a vede také zvířata. I zvířata jsou z rozumu; proto se říká: také všechna zvířata jsou lidé, neboť povstala z toho, z čeho člověk povstal. Všecka člověku náležejí a člověk s nimi nechť jedná jako se sebou samým. „Každý živočich se třese před mukami, vše živé bojí se smrti. Poznej sebe sama v každé živé bytosti — a nezabíjej a nezaviňuj smrti. Vše živé se vyhýbá utrpení, vše živé si váží svého života; chápej sebe sama v každé živé bytosti — nezabíjej a nezaviňuj smrti! (Budhistická moudrost.)

*

Darwinův zločin.

Jednou, to jsem byl ještě zcela malým hochem, chodil jsem tehdy do obecné školy, nebo ještě dříve, jednal jsem ukrutně, neboť jsem bil malého psíka, myslím, že pouze v příjemném pocitu vlastní síly; ale toto bití nebylo asi příliš zlé, neboť psík nevytl, což vím zcela určitě, neboť místo nacházelo se blízko našeho domu. Tento skutek tížil těžce mé svědomí, což je zřejmo z toho, že si přesně pamatuji místo, kde jsem tento zločin spáchal. Tížilo mne to asi tím více, ježto tehdy a ještě dlouho potom má láska ke psům byla přímo vášní. Psi zdáli se to vědět, neboť dovedl jsem přebrati jich lásku jejich pánům. (Ch. Darwin. Vlastní životopis.)

*

Brahmín a býk.

Jeden indický brahmín (kněz) měl silného býka, kterého zapřahal do svého vozu. Krmil ho rýží, měl ho rád a dal mu něžné jméno Laní Oko. Pohádka vypravuje, že ten býk uměl mluvit lidskou řečí. Jednoho dne řekl pánovi: „Pověz našemu sousedovi, bohatému rolníkovi, jak jsem já silný. Vsaď se s ním, že utáhnu sto vozů najednou a vyhraješ.“ (Obávám se, že Hindu, který tuto pohádku vymyslel, pokládal sázky za poctivý způsob získání majetku.) Brahmín se zachoval podle té rady: „Sázím se o tisíc zlatých, že můj býk utáhne sto vozů.“

„Přijímám,“ řekl soused.

Potom brahmín naplnil sto vozů kamením a pískem a svázal je řetězy v dlouhou řadu. Sedl na první vůz a pobídl býka ostrým bodcem: „Vzhůru, líné zvíře! Kupředu, darebáku!“

Avšak býk nezabral, nýbrž stál jako dub. Brahmín prohrál sázku, s hanbou odešel domů a v zoufalství vrhl se na zem. Býk přišel za ním a zeptal se: „Spíš?“

„Jak bych mohl spát po takové škodě.“

„Pane,“ řekl Laní Oko. „žiji v tvém domě tolik let. Rozbil jsem ti někdy jediný hrnek, porazil plot anebo znečistil trávník?“

„Nikdy, příteli.“

„Proč tedy jsi mě nazýval darebákem a lenochem? Byla to tvoje chyba. Teď jdi, nabídni rolníkovi dvojnásobnou sázku, ale už mi nedávej tak ošklivých jmen.“

Brahmín to udělal. Opět zapráhl býka do řady sta vozů a mnozí lidé k tomu přihlíželi. Potom ověnil krk jeho květinami a řekl mu: „Vzhůru, můj krásný, kupředu, můj milý,“ a býk chutě zabral, že celá řada těžkých vozů se pohnula kupředu, a táhl je vítězně po silnici.

Laskavé slovo mělo silnější účinek než ostrý bodec a příkrý rozkaz. I zvířata zasluhují, aby se s nimi jednalo šetrně a vládně. Hrubost je jim tak nemilá, jak mně nebo vám. Rozumějí, zní-li hlas pánův laskavě, jsou-li jeho doteky mírné. (Gould-Mužík.)

*

Slon.

Jistý Ind měl slona. Hospodář špatně ho krmil a mnoho práce mu ukládal. Jedenkráte slon se rozvzteklil a nohou šlápl na svého pána. Ind umřel. Žena Indova naříkala, přinesla své děti ke slonovi a hodila mu je pod nohy. Pravila: „Slone! zahubil jsi otce, zahub také děti!“ Slon se podíval na děti, chobotem se chopil staršího z nich, opatrně ho zvedl a na hřbet si ho posadil. A toho hošíka slon poslouchal a jemu pracoval. (L. N. Tolstoj.)

*

Lovec.

Nedávno sedělo několik mladých šlechticů v skotské krčmě. Kouřili, popíjeli pálenku a při tom hovořili o sportu. Chlubili se navzájem, kolik jelenů postrříleli v skotských horách, byli pyšní, že tolik tvorů zbavili života. Pokládali svůj sport za něco velmi mužného.

„Taky že jest,“ řekl jeden z nich. „Sport vyvede nás do polí, lesů a na hory. Otuzuje, sílí svaly a povahu, činí člověka statečným a otrlým. Lovci jsou lepší lidé než ti kašičkové, kteří mluví proti sportu. Lovci nejednají nikdy nízce.“

*

Je tomu tak opravdu? Povím vám jednu skutečnou příhodu. Před lety vypravil se do hor na lov jelenů jakýsi pan Donald. Sledoval ty plaché tvory v zápětí, skrýval se jejich bystrým očím a varoval se každého šramotu, který by upozornil jejich stejně bystrý sluch. Plížil se k nim proti větru, aby nebyl prozrazen jejich bystrým čichem. Jednou se dostal na úzkou stezku či spíše skalní římsu. Vlevo se tyčila obrovská skála až k obloze, vpravo zela nedohledná propast. Opatrně se sunul vpřed, drže se výstupků skalních. Tu náhle kráčí proti němu statný jelen s krásně rozvětvenými mohutnými parohy. Žádný z nich nemohl se vrátit, neboť nebylo lze se otočit na uzounké římse bez nebezpečí zřítit se do propasti. Pohlíželi na sebe upjatě. Donald trnul úzkostí, že silné zvíře srazí jej dolů jediným nárazem těžkých parohů, a zbraně užití nemohl.

V úzkosti se položil na zem a jelen pochopil. Nikterak nechtěl člověka sraziti dolů, nýbrž zvolna postoupil vpřed. stoupal co možná lehce po zádech lovcových, vyhýbaje se hlavě. Tak jednalo zvíře.

A jak se zachoval člověk?

Kdyby byl zůstal klidně ležet, byli by se minuli v pokoji a šli dále svou cestou. Ale bídna, hanebná myšlenka projela lovcovu hlavu. „Jak snadno bych mohl zabít důvěřivé zvíře, které mi neopatrně ukazuje měkké břicho!“ Věděl, že jelen spadne do propasti, že neužije nic z jeho masa, přece však tasil rychle lovecký nůž a vrazil jej do těla ušlechtilého tvora. Zvíře na okamžik ztrnulo.

Úžas i bolest jevily se mu v očích. nohy pod ním zakolísaly, zřítit se bez hlesu do hlubiny a nárazem svým strhl i lovec.

Buchlo, až ozvěna opakovala náraz.

Donald padl na tělo mrtvého jelena; ještě po smrti mu zvíře prokázalo službu, že se nezabil. Ale potloukl se těžce a nemohl se ani hnout. Ležel zde dlouho; hodina za hodinou mýjela, až slunce zapadlo, hvězdy vyšly a ještě tu ležel. V bolestech a horečce minula mu noc a ráno našli ho lidé a dopravili do nemocnice. Avšak zůstal mrzákem a nemohl zastávat svého dřívějšího povolání. Musil žebrat.

Obcházel šlechtice jdoucí na lov do hor, ukazoval jim lebku jelení a chlubil se svou příhodou. Snad se šlechticům jeho jednání líbilo, protože mu dávali dárky. Vy byste třeba řekli, že to byl čin bídny.

Až vám někdo řekne, že sport činí lidi mužnými a ušlechtilými, vzpomeňte si na pana Donalda. (Gould-Mužík.)

Kterak strýc vypravoval o tom, jak jezdil na koni.

U nás žil stařec Pimen Timofejč. Bylo mu 90 let. Žil u svého vnuka na odpočinku. Záda měl sehnutá, chodil o berličce a pomalu nohy posunoval. Zubů vůbec neměl, tvář měl vrásčitou. Dolení ret jeho se trásl. Při chůzi a řeči stále mlaskal rtoma, i nebylo možno pochopit, co mluví. —

Byli jsme čtyři bratři a všichni jsme rádi jezdili na koni.

Ale klidných koní k jízdě jsme neměli. Toliko na jediném starém koni dovolili nám jezdit; tomuto koni říkali Vraník.

Jednou nám dovolila matka na koni jezdit, i šli jsme všichni se strýčkem pěstounem do konírny. Kočí osedlal nám Vraníka, a první vyjel starší bratr. Jezdil dlouho; jezdil po humně, kolem sadu, a když zajížděl domů, volali jsme naň: „No, teď ho pusť klusem.“

Starší bratr začal bít Vraníka nohama a bičíkem, a Vraník proběhl podle nás. —

Po starším bratrovi sedl na koně mladší a také jezdil dlouho a také bičíkem Vraníka popohnal a cvalem příklusal.

Chtěl ještě jezdit, ale třetí bratr žadonil, aby ho už pustil.

Třetí bratr jel na humna, kolem sadu a ještě po vsi a hbitě přicválal ke konárně. Když k nám přijel, Vraník funěl a krk i plece jeho do tmava zalily byly potem.

Když přišla řada na mne, chtěl jsem v obdiv uvést bratry a ukázat jim, jak znamenitě na koni jezdím, — ze všech sil jsem poháněl Vraníka, ale Vraník nechtěl se od konírny hnouti. Ačkoli jsem ho bil, nechtěl běžet, nýbrž šel krokem a ustavičně nazpět se vracel. Rozzlobil jsem se na koně a bil jsem ho ze všech sil nohama a bičíkem. Hleděl jsem koně bít v místa, kde rány nejvíce bolí, přerazil jsem bičík a zbytkem začal jsem koně přes hlavu mlátit. Ale Vraník stále nechtěl klusat. I vrátil jsem se zpět, zajel jsem ke strýčkovi a poprosil jsem ho o silnější bičík. Ale strýček pěstoun pravil:

„Jak pak budete jezdit, mladý pane, slezte! K čemu koně trýznit?“

Pohněval jsem se i pravil jsem: „Cože, já ještě nejezdil?!“

Podívej se, jak teď pojeďu. Prosim tě, dej mi silnější bičík.

Já ho rozpálím!“ —

Strýček zakýval hlavou a pravil:

„Ach, mladý pane, neznáte soucitu. K čemu ho rozpalovat? Vždyť mu je dvacet let. Kůň je ztýrán, sotva dýše a je stár. Hledte, vždyť je tak stár. — Právě jako by to byl Pimen Timofejič. Sedl byste si na Timofejiče, a moci byste ho bičem rozehnal? — Což pak by Vám jeho líto nebylo?“

Vzpomněl jsem si na Pimena a poslechl jsem strýčka. Slezl jsem s koně, a když jsem se podíval, jak zpocené má boky, jak ztěžka dýše nozdrami a jak olezlým ocasem mává, pochopil jsem, že kůň trpí. — Ale já myslel dříve, že mu je tak veselo, jako mně. Pocítil jsem takovou lítost nad Vraníkem, že jsem mu začal líbat upocený krk a za odpuštění ho prosit za to, že jsem ho bil.

Od těch dob jsem vyrostl v muže, a vždycky je mi líto koní a vždycky vzpomínám na Vraníka a Pimena Timofejiče, kdykoli vidím, že lidé koně trýzní. (L. N. Tolstoj.)

*

Člověk a šelma.

Tygr, lev, vlk jsou prý divoké, ukrutné šelmy. Nikoliv! Pravda, zahubí častěji i člověka. Je to jejich přirozená povaha, trhat, hubit a žrát. Ale neobmýšlejí takových lstí jako pán tvorstva — člověk a svých obětí nemučí.

Či slyšeli jste kdy, že lvi a tygři vymysleli si skřípce, palečnice a španělské boty, či že si vystavěli podzemní kasematy a lidomorny, jako si lidé zřídili na Špilberku? Věru, že jste neslyšeli, ani toho, že by pes utrhoval mouše nožičky a křídélka a chrousty přivazoval za nožičku a roztácel je, jako dělají často školáci. Neviděl jsem nikdy, že cirkusový kůň, stojící za plachtou, kopne schválně do ní, aby trefil člověka, který zvenčí k plachtě se přiblížil; ale suroví výrostci číhali, kdy kůň přiblíží se k plachtě, aby ho koplí či udeřili do čenichu.

Zvíře je nerozumné a nemůže učit člověka počítat, ale může ho učit cítiti. Nemůže učit člověka chytrosti a zákeřnosti, zato přímosti a otevřenosti.

V jednou cirkus vystupoval slavný krotitel se skupinou tygrů a lvů. Byl to z míry dobrý muž a trpělivostí vycvičil šelmy tak, že byly jako beránci. Ba starému Augustovi, statnému lvu, hlavu do otevřené tlamy mohl vložit a on dobrák jen oči přimhuřoval a krotiteli potom ruku lízal.

I dobří lidé mívají nepřátele. Závistník jakýsi, také krotitel, tak rád by se byl zbavil za každou cenu dobrého muže, konkurenta! Nasypal mu potají šňupavého tabáku do vlasů, zrovna před produkci. Co se stalo? Starého Augusta

podráždil tabák, chtěj nechtěj kýchl a hlavu nebožáku rozdrtil; bylo veta po dobrém muži.

Ejhle, člověk! Když nemůže přímo, vymyslí dábelskou léčku. Myslí si: kdo může pátrat, proč starému Augustovi zachtělo se sklápnout čelisti, zrovna když člověk měl v nich hlavu? Kdo může za šelmu?

Ale tabák čpěl a kdosi pozoroval, jak závistník otřel kapesník o vlasy hodného muže. To zločince prozradilo.

Neříká se nadarmo, že člověk někdy je šelma, krvelačnější než lev, tygr, medvěd a vlk. Štěstí, že takových lidí ubývá. Už nepřibíjejí netopýry na vrata, ani nezapalují hubky koním pod ocasem. Také selským psům neosekávají panští drábové pazoury, jako za časů nevolnictví.

Dbejme, aby přišel brzy čas, kdy vůbec nikdo ani psa bez příčiny neuhodí.

*

Lev a psík.

V Londýně ukazovali divoká zvířata a za podívanou platilo se penězi nebo psy a kočkami, určenými za pokrm divé zvěři.

Jistý člověk rád by se byl podíval na ta zvířata; i chytil psíka na ulici a donesl ho do zvěřince. Pustili ho dovnitř a psíka hodili do klece lvovi k snědku.

Psík stáhl ocas a přitiskl se do rohu klece. Lev k němu přistoupil a očichal ho. Psík si lehl naznak, zvedl tlapky do výše a začal ocáskem mrskat.

Lev dotkl se psíka tlapou a převrátil ho. Psík vyskočil a postavil se přede lvem na zadní nohy.

Lev pohlížel na psíka, vrtěl hlavou se strany na stranu — a psíka se ani netknul.

Když pán zvěřince lvovi hodil maso, lev odtrhl kus masa a nechal psíkovi.

Navečer, když lev ulehl ke spánku, psík si lehl podle něho a hlavu si položil na jeho tlapu.

Od té doby žil psík se lvem v téže kleci, lev mu neublížil, žral a spal s ním, ba někdy si s ním také hrál.

Jedenkrát přišel do zvěřince jakýsi pán a ten poznal svého psíka; pravil, že je to jeho pes a prosil majitele zvěřince, aby mu ho vydal. Majitel ho chtěl vydat, ale jakmile začali na psíka volat, aby ho z klece vzali, lev zježil hřívu a zařval.

Tak žili lev a pes v téže kleci po celý rok. Po roce psík se rozstonal a zdechl. Lev přestal žrát a ustavičně očichával a lízal psíka a tlapou ho hladil.

Když poznal, že psík je mrtev, vyskočil náhle, zježil hřívu, začal se ocasem do boků šlehat, vrhl se na stěnu klece a hryzl závory i podlahu.

Celý den se tak soužil, po kleci lítal a řval, potom si lehl k mrtvému psíkovi a ztichl. Pán zvěřince chtěl mrtvého psíka odnésti, ale lev nikoho k němu nepustil.

Pán myslil, že lev zapomene na svůj žal, dá-li mu jiného psíka, i pustil k němu živého psíka, ale lev ihned psa na kusy roztrhal. Na to objal tlapami svými mrtvého psíka a tak po pět dnů ležel.

Šestého dne lev zdechl. (L. N. Tolstoj.)

Zkrocení tygra Ben Bolta.

Byl svobodně narozen v džungli a svoboden po všechny své dni, až upadl do léčky a prodán Mulcachymu.

Plných dvou týdnů pekla bylo pro toho tygra potřebí, než se naučil první lekci. Přiblížili se k němu vyzbrojení provazy a vidlicovitými železnými tyčemi. Pět jich hodilo své provazy do klece. I podařilo se jim navléci kličku na jednu zadní nohu a zaříznouti ji do masa. Vyskočil, zařval, šile zběsilostí. Napíali uvolněný provaz, uvolnili, opět napíali a zase uvolnili, až, než si toho byl vědom, stejná klička utáhla se i na jeho přední noze. Co dělal dříve, nebylo nic proti tomu, co dělal nyní. Ale ti lidští tvorové byli chytří a trpělivi a třetí noha a posléze i čtvrtá byly zachyceny kličkami tak, že přivlečen byl lany, taženými množstvím mužů na svém boku ke mřížím, kde byly mřížemi protaženy jeho čtyři nohy.

A pak Mulcachy sám odvážil se vstoupiti do klece a přistoupiti k němu. Snažil se vyskočiti, leč marně. A Mulcachy k němu poklekl a pomohl mu dáti pátou kličku přes hlavu a kolem krku. Nato Mulcachy vložil na něho své ruce, na hlavu, na uši, dokonce i na jeho čenich. Ben Bolt musil snášeti, jak mu kolem krku přivázán tlustý, široký, kožený obojek. Pak Mulcachy opustil klec a těch pět kliček odstraněno. Vymrštil se do vzduchu, řval vztekem, obořil se na lano, zatínal drápy do obojku, padl, převaloval se a po půl hodiny vyčerpával se marným zápasem s touto neživou věcí. Posléze ulehl uprostřed klece.

Náhle uviděl dvířka své klece otevřena. Dlouhými skoky za stálého řevu hnál se chodbou a dostal se do jiné, větší klece v aréně. Půl hodiny pobíhal arénou. Pak hákem chyceno jeho vlečné lano, jež se ocitlo v rukou lidí. Deset se jich chopilo lana. Mulcachy vstoupil do arény. Byl ozbrojen dlouhým bičem a železnou vidlicí s ostrými hroty. Za jeho pasem byl revolver nabitý slepými náboji. Ben Bolt se schoulil a chystal se ke skoku. Vrhł se na svého nepřítele, ale vtom se lano napialo a tygr dopadl bokem těžce na zem. A již byl u něho Mulcachy a bil jej rukojetí svého biče a bodal jej železnou vidlicí do žeber. Ben Bolt stále se pokoušel o skok chtěje se pomstít, ale po každé byl stržen zpět a po každé byl u něho Mulcachy a bil jej a bodal do nejcitlivějších míst.

V několika minutách zmámen bolestí a zkrušen svou neschopností chopiti se a zničení toho muže, Ben Bolt pozbyl odvahy. Prechal, snažil se vyšplhati po mřížích a Mulcachy ho ustavičně pronásledoval tluč ho a bodaje.

Nastal odpočinek na pět minut, když bylo jisto, že se Ben Bolt bojí krotitele.

Nato spuštěna po kladkách železná židle. Ben Bolt v džungli narozený a vychovaný měl býti donucen seděti na židli. Mulcachy však nebyl dosud hotov. První lekce strachu před ním musí být opakována. Přistoupil blíže k Ben Boltovi a mrskal jej bičem přes nos. Učinil tak dvacetkrát a ještě dvacetkrát. Necht' obracel hlavu jakkoli, Ben Bolt dostal bičem ránu vždy do svého již beztak hrozně rozbitého nosu. Když to bylo již k šílenství nesnesitelné, tygr vyskočil, ale byl opět stržen zpět deseti silnými muži. Až poznal, co je strach, opět a opět, stále strach a pouze strach.

Pak nastalo učení prvnímu kousku. Mulcachy udeřil silně rukojetí biče do židle, chtěje připoutati k ní tygrovu pozornost a pak mu bič dopadl opět silně na čenich. V též okamžiku pomocník mřížemi v pozadí prostrčil železnou vidli a bodl jí tygra do žeber nutě ho odstoupiti od mříží a blíže k židli. Plazil se kupředu, pak však opět ustoupil k postranní mříži. A opět úder na židli, bičem do čenichu, vidlemi do žeber a tak čtvrt hodiny, půl, hodinu. Nic platno.

Nutno použití jiného prostředku. Lano tygrovo přehozeno přes kladku a Ben Bolt zdvižen do výše vrče, chrče, duse se a házeje sebou v novém šíleném strachu. Spuštěn na železnou židli. Skočil, chtěje uprchnouti. Mulcachy zvolal: „Zdvihněte!“ a tygr opět se vznášel ve vzduchu a puštěn na židli. Oddychoval hrozně, hlava se mu kymácela, sliny tekly mu z úst, krev crčela mu z nosu.

Opakováno. Konečně spadl v bezvědomí na zem, jazyk vyhrézl mu z tlamy. Omdlel. Lili na něj džbery vody, vzkřísili jej a zahnali do klece.

Tak skončila první lekce.

Trápení toto se čtrnáct dní opakovalo, až Mulcachy udeřil rukojetí biče na židli a Ben Bolt v ubohém strachu vylezl na židli a usedl tam jako člověk, protože to bylo jediné místo, kde byl ušetřen ran. (Dle Jack Londona z knihy „Michel, bratr Jerryho“ — Josef Komárek).

*

Otázka není: „Mohou zvířata myslet?“ nýbrž: „Mohou trpět?“ A to je to hlavní. (Bentham.)

*

Kruté zacházení se zvířaty je popření povinnosti člověka vůči sobě samému. (Kant.)

Sloužíme lidstvu, sloužíme-li lidskosti. (Goethe.)

*

Krutost ke zvířatům je z neřestí, vlastních nižším a neušlechtilým národům. (Humboldt.)

*

Nemá náboženství, kdo nemá milosrdenství. (Arabské přísloví.)

*

Dobrému a šlechetnému člověku není jen láska k bližnímu svatou povinností, ale také i milosrdenství k nerozumným tvorům. (Newton.)

*

Pečuje spravedlivý o život hovádka svého, srdce pak bezbožných ukrutné jest. (Přísl. Šalom., XII., 10.)

*

Stromy.

Přišla z daleké vesnice k akademikovi, který byl přítelem jejího nebožtíka syna. Bosa, malinká, schoulena stála v koutě předsíně a stírala si slzy.

Oheň od sousedů zničil její zahrádku.

Takové krásné štěpy tam byly, všecky posázel nebožtík svou rukou.

Dívala jsem se na ně, jako bych jeho samého viděla. Taková drahá památka. Ve všední den nebo v neděli vyjdu si tam odpočinouti, duše se radovala, a teď pusto i smutno, chata stojí bez záštity, bez ochrany jako na pusté holé rovině. (Mychailo Jackiv.)

*

A stromek ve květu kdo poškodí,
 ten do srdce se matky zatíná;
 a kdo utrhne pro žert květinu
 a ji pak s pohrdáním odhodí,
 ten vyrval dítě z klína matčina;
 a kdo by ptáku loupil svobodu,
 ten hřeší zle na hlavě pěvcově.

(J. Paul.)

*

P o z n á m k a. Praktické užití učiva o ochraně přírody při každé příležitosti, zejména na vycházkách. Přirovnáváme počiny společností živočišných k lidským (mravenci, včely!); zdůrazňujeme lásku živočichů k mláďatům, právo zvířat a rostlin na život, povinnost člověka starati se o přírodu doma, v obci i ve státě (květiny v bytě, ochrana přírodních krás a památek). (Viz příslušná místa v knize.)
C v i ě. Sazení stromů. Hubení mnišky, chroustů, avšak jen v případě nutnosti.

*

Z p. „Měj, dítě, v lásce stromoví“ (Sládek VIII.), „Ty naše stromy“ (tamtéž), „Lípa naše“ (tamtéž), „Sázejme stromy“ (tamtéž).

*

Řád v přírodě.

II. Vše je v přírodě na místě. Střídání ročních časů, v horkých krajinách střídání teplého a deštivého období. Bouře, déšť, vítr. Severní záře v dlouhých zimních nocích polárních atd.

Všecko má svůj důvod i následky. Ptáci mají lehké duté kosti. Hlubinné ryby v moři mají světélkující ústrojí, jejich tělo se vyvinulo tak, že vzdoruje obrovskému tlaku vody. Barva zvířat (ssavců, ptáků, ryb, motýlů atd.) se přizpůsobuje okolí. Zbraně zvířat.

„Boj o život“: zdatnější druh tvorstva snáze obtojí. Závislost jedněch na druhých: rostlina čerpá potravu z půdy, sama je potravou býložravců, tito podlehnou masožravcům. šelma se stane kořistí člověka. V pralese ze skáceného velikána vyrůstají nové stromy. Spolužití: klubák žije na brochovi, nosorožci a j. zvířatech afrických, živí se z nich, očisťuje je a varuje. Americké cekropie chovají ve svých dutých stoncích mravence, kteří se živí škrobovými zrnečky a za to chrání cekropii proti jiným mravencům, kteří mají zálusk na její listy. Květy podražce tropického se uzavrou,

jakmile do nich vnikl hmyz, který vězní, dokud si nenabere hojně pylu. Naše rosnatka okrouhlolistá.

Pozorování jedinců a jejich ústrojí. Důvod i účel ústrojí, na př. oka; oko jestřába, kočky, macaráta jeskynního; jak „vidí“ žížala.

Oživení v přírodě. Život je v kapce vody (drobnohlední živočichové), ve vzduchu (bakterie), v zemi, všude. Nejpodivuhodnější formy života: zpola rostliny, zpola živočichové (na př. Volvox); živočichové přirostlí na dně mořském, rostlinám nenepodobní. Bakterie smrtící i životodárné. Velikáni z říše rostlinné i živočišné, úžasné bohatství a rozmanitost v přírodě.

Člověk = vrchol tvorstva. Jeho tělo = hotový buněčný stát, dokonale zřízený.

Koloběh energie v přírodě. Potrava mění se v krev, krev tvoří sílu, síla činí pohyb, pohyb opatřuje potravu. Všechna energie ze slunce. Koloběh vody, živných látek. Tělo člověka pochovají do hrobu, změní se v prst, výživné látky přecházejí do kořínků, vytvářejí tělo rostliny; části rostlin se stávají tělem zvířecím, toto zase tělem lidským. Život je věčný, jeho tvarv jsou přechodné. Tvoří, rodí se a mizejí; ale látka, z níž byly utvořeny, a duch, jenž látku ovládl a oživil ji, trvají stále, jsou nesmrtelné.

A tak v největší rozmanitosti přírodních útvarů a sil pozorujeme největší jednotu a nejpravidelnější řád, vnímáme v něm tvůrčí sílu boží.

*

Člověk a příroda.

II. Říká se, že člověk je „pánem přírody“. Jak se jeví jeho panství: zvolna podmaňuje si přírodu; oceňuje všechno v přírodě dle toho, kolik užitku a zábavy mu to přináší. Staví se nad všechny výtvořiny přírodní. Přece však bez nich by člověk nic neznamenal. I on je částí přírody, a pokud byl nevzdělaným divochem, naprosto nebyl pánem přírody, nýbrž jejím dítětem: brasílský lesní Indián žije i hyne od přírody, od hadů, hmyzu, bahenní zimnice, bouří a povodní. Hottentot plíží se pouští a vyhrabává kořínky, jeho život závisí od dobrodiní deště; saharský Tuareg nerad vkročí do „země žízně“, Tanezruftu, jejíž dech může jej takřka v okamžení zničit. Teprve po dlouhé strastiplné práci mnohých pokolení stává se člověk od přírody neodvislejším. (Uveďme příklady, jak si člověk přírodu, svět, vesmír podmaňoval: obeplutí Afriky, objevné cesty středověké, vynález dalekohledu, drobnohledu a j.)

Často slyšíme o užitečnosti a škodlivosti v přírodě. Člověk hledí jen na sebe a roztrídí je přírodniny podle toho, jak jemu prospívají či škodí. „Život jednoho jest škodou druhého, ale zároveň i jeho prospěchem. Některé vlastnosti škodí sousedovi, jiné mu prospívají. Datel poskytne hnízdiště deseti ptákům, ale jedenáctého zabije. Kukačka pohltí spoustu larev hmyzích, ale zároveň s nimi v jich tělech se vyvíjející nejhroší hubitele, lumky.“ (Janda, Les.) „Tygr ničí můj majetek, zabíjí jedince mně rovné — jest škodlivým. Štika pohlcuje jiné obratlovce, ale jest mou potravou — jest užitečná. Datel pohlcuje larvy stromového hmyzu, ale tyto ničí stromy mně potřebné — jest užitečným. Ale on ničí také lesům prospěšné mravence, zahubí časem některého hmyzožravého ptáčka, rozštípe zdravý kmen a proseká telegrafní tyč v lese postavenou — jest škodlivým. A tu na zlatých vážkách odvažuje člověk vinu a zásluhu toho kterého druhu vzhledem ke vzácné vlastní osobě a neznaje ani — a nemoha ani znáti — všech činitelů, velebně usoudí: to či ono zvíře je užitečným či škodlivým. A zapomíná, že každé z nich jest článkem mnohonásobného řetězce jevů přírodních a jeho zmizení nebo zmohtnutí že jest otázkou chvíle. Dnes potlačen člověkem ustoupil zubr v pozadí a vymře snad jistě před očima našich vnuků, skřivan podepřen ve vývoji. polařením lidským, stoupl do úžasného počtu. A kdo dnes nám přítelem, zítra se stává zhoubcem. Králík, důležitá potravina méně zámožných tříd ve Francii, ohrožuje vážně polařství v nových vlastech australských.“ (Janda.)

Člověk sám je jednou z hlavních příčin, proč zvířata jsou mu škodlivá. Stále víc a více zabírá oblast lovišť tygrů a lvů, tito se brání. Jsou také dětmi přírody, jež je matkou všech. Člověk kácí lesy, otravuje vody v řekách, reguluje řeky, opatřuje je zdymadly a jezy — a hubí tak užitečné ssavce i ryby.

Člověk všude ve všem hledá jen svůj užitek: střílejí se vzácní ptáci a ssavci, aby svým perím či kožišinou ozdobili bohaté dámy; hubí se sloni, aby z jejich kostí nadělalo se rozmanitých více méně neužitečných předmětů; zabíjejí a mučí se žáby pro pochoutku labužníkovu, kterému lahodí jejich stehýnka; odstřeluje se ptactvo, zajíci, vysoká zvěř — pro zábavu; všecko si člověk dovolí, i mučení zvířat; je-li však jemu ublíženo, ihned volá po spravedlnosti. Komár ssaje člověku krev — veden zákonem přírody; dělá tak, neboť jinak nemůže; není proto krvežíznivý. Vždyť ani zdaleka nezahubí tolik živých tvorů, kolik člověk, rozumem nadaný

člověk! V Indii zajde ročně na 20.000 lidí od tygrů a hadů. Kolik lidí pohubí se samo navzájem v bojích a válkách? Kolik zvířat padne lidem za obět?

Člověk přikládá rád svoje nectnosti zvířatům. Říká, že husa je hloupá, že kočka je falešná, že jestřáb je krutý lupič, že pavouk a žába jsou oškliví, že moucha je dotěrná, vrabec drzý, páv pyšný, had zákeřný, tygr krvežíznivý, liška vychytralá a lstivá, kapr líný, straka zlodějka — a zatím zvířata jsou jen taková, jak si to příroda žádá. a jen člověk může býti krutý, hloupý, falešný, pyšný, líný, neboť on má rozum a dovede ho užívat k pěstování dobrých vlastností nebo k trpění špatných.

Ne vše pro užitek a zábavu člověka! Všechny rostliny i zvířata jsou nezbytnými součástkami přírody; ani nevíme, kdy, jak a čemu jsou užitečné; proto jich nemáme zbytečně hubit.

*

Ochrana přírody.

a) Zákonná ochrana zpěvného ptactva a některých ssavců. Podpora hnízdění (budky); sypejme v zimě ptákům. Zásyp zajícům a vysoké zvěři. Krásný zvyk v severských krajinách: snop žita na dlouhé tyči pro ptactvo. Netrhej zbytečně jeřabín, bodláků a j. plodů ptákům potřebných! Vlaštovky, jiříčky, čápi „přinášejí štěstí“.

Ochrana ryb, raků.

Chraň se zabíjetí zejména matky zvířecí! Zachovej hnízdiště ptáků (křoviný); zařizujeme je!

b) Ochrana stromů, květů. Polámané větve, natrhané spousty květů, rozházené papíry ukazují nevzdělanost. naschvál ulámané stromky surovost a barbarství.

c) Národní památky — rezerváty: Yellowstonský park v Americe, prales na Boubíně, Moravský Kras a j.; aleje starých stromů, ojedinělí velikáni-pamětníci, staleté duby a lípy zasluhují zvláštní pozornosti a ochrany. Památné stromy (na př. u nás Husova lípa, lípa Svobody, Havlíčkova bříza) — vezměme si je na starost!

d) Zalesňování, osazování pustých míst. Stromková slavnost s promluvou o významu sázení stromů, recitacemi a hlavně s vlastní prací dětí, aby jednou mohly říci: tuhle ten strom jsem zasadil já.

e) Jak se chováme v přírodě. V lese nekopáme ani do jedovatých hub, bývají nejkrásnější, aspoň zdobí lesní houštiny. Neplašme veverky a kukačky. Nerveme mech. Nechodíme v mlázi a ve školce. V polích nešlapeme po osení;

kdo je trhá „pro králíky“, páše dvojnásobnou krádež: sedlákovi a národu. Koupáme-li se, neznečišťujme břehů ani vody. Jak se chováme v městském parku.

P o z n á m k a. Koncentrace s přírodopisem, ručními pracemi (budky, kryty, tabulky s nápisy a j.), vlastivědou (vycházky!), zeměpisem.

*

Člověk a svět.

III. Dlouho to trvalo, než člověk došel k poznání, že jest jen malou částí vesmíru. Dokud lidé mysleli, že země je středem všehomíra a že kolem ní se všechny hvězdy i slunce otáčejí, považovali se za svrchované pány přírody. Avšak velkolepé objevy o kulatosti země a obíhání kolem slunce (Mikuláš Koperník) naučily lidstvo skromnosti. Poznalo, že svět nevznikl rázem, nýbrž že všechno, co je, vytvářelo se poznenáhlu v dlouhých milionech let. Svět se vyvíjel, to znamená, neustále se v jednotlivostech měnil a zdokonaloval. Tyto změny a zdokonalování dějí se i dnes, člověk však jich obyčejně nepozoruje pro krátkost svého života, jenž proti dlouhým tisícům let života země jest nepatrnou chvilinkou. Zato na jednotlivostech můžeme pozorovati vznik, vývoj a zánik a pochopiti, že nic na světě netrvá věčně.

*

Kultura a civilisace.

III. Kultura národní: řeč, zvyky, obyčej, mravy, organizace společnosti, rozvrstvení obyvatelstva¹⁾. Kulturní národ pěstuje svoji řeč a literaturu, zachovává pěkné zvyky a mravy starodávné a odvrací se od zvyků a mravů špatných (krevní msta!), snaží se o společenskou spravedlnost tím, že netrpí mezi sebou špatných jedinců, lenochů, příživníků. Miluje sama sebe a ctí národy jiné, neboť ví, že jeho kultura tkví svými kořeny ve společném statku lidstva, všeobecné vzdělanosti, civilisaci.

Vývoj civilisace sleduje dějepis. Začal tehdy, když člověk naučil se užívatí nástrojů a ohně, čehož u zvířat není (ačkoliv na př. mravenci „tkalci“, žijící v jižní Asii, berou do svých čelistí larvy, které vypouštějí jemné vlákno.

¹⁾ Krejčí, Etika, str. 381.

Pomocí těchto larv setkávají listy, mezi něž usadí mšice; tito mravenci používají tedy mládat skutečně jako nástroje, jako tkalcovského člunku!²⁾).

Nejstarší státy civilisované: Egypt, Čína, říše sumersko-semitské. — Od nich šířila se vzdělanost na západ. Domněnka, že mezi Evropou a Amerikou tvořila most Atlantis, mezi jižní Asii (Indií) a Afrikou Lemurie. — Vzdělanost starých říší zachovala se v jejich písemných a uměleckých památkách. Nesmírný zisk pro lidstvo = rozluštění starých písem, vykopávky a objevy (aktuální: objev hrobu faraona Tutanchamona v Luxoru).

Nynější civilisace založena na vzdělanosti řecké a římské, ovlivněné křesťanstvím. Tisíce slov řeckých a latinských v řečech moderních (telegraf, republika, stát, ministr atd.); latina do nedávna jazyk mezinárodní, dnes jazyk církve, částečně vědy; římské právníctví, řecké umění; základy věd položené Řeky Aristotelem, Euklidem a j. (věta „Pythagorova“! „Archimédův“ zákon!). Křesťanství: má býti pěstěním lásky člověka k člověku, kultem srdce.

Přednosti a vady civilisace. Srovnajme život divocha se životem člověka vzdělaného. Tam neustálý boj s přírodou a nepřáteli, honba za kořistí a potravou, pověry, nemoci, předčasná smrt; je-li příroda štedrá, tedy zastavení všeho pokroku, lenost. Zde život bez bázně z nepřátel, pohodlí (domy, železnice, poštovní spojení atd.), lepší úprava pokrmů, lékařská ochrana, lepší život duševní; ovšem že jen ve státech, které se snaží o společenskou spravedlnost. S druhé strany však: vynálezů a vymožeností zmocňuje se lidská bezcitnost k vedení válek; sociální nespravedlnost ostřeji se pocituje ve vzdělaném lidstvu než u divochů, kteří neznají takové nádhery, přepychu a bohatství jako civilisovaní národové; kteří však také nemají tolik žebráků a chudášů jako my. Skvrny civilisace: alkoholismus, zneužití převahy nad národy méně vzdělanými (násilná kolonisace, hubení nižších plemen prvními osadníky v Australii, Americe, Africe!), diplomatické pletichy a války; vzrůst sobectví se vzrůstem majetku.

Civilisace. Sir Walter Elliot činí zmínku o chudém kmenu jižní Indie na nízkém stupni kultury se nalézajícím, jehož užívají farmáři k hlídání polí, dobře vědouce, že by raději zemřeli hladem než kradli obilí jim svěřené; a jsou tak pravdymilovní, že jejich slovu se ihned věří v roz-

²⁾ Bauše, Pohledy do říše živočišné, str. 98.

míškách i s jejich bohatšími sousedy, neboť lidé říkají: „Kubar vždy mluví pravdu.“

Podobně domorodci Západní Indie, kde Kolumbus prvně přistál, upřímně jej vítali. Byli nazváni nejpokojnějšími a nejlaskavějšími kmeny lidského plemene.

Cestovatelé líčí mírný a klidný způsob života bojovných Karibů (v jižní Americe): viděli u nich mír a veselost a prostou lásku rodinnou, nelíčené přátelství a vděčnost neméně pravdivou proto, že nebyla projevována hlučnými slovy; svět civilisovaný nemusel je učit mravnosti, neboť ač oni nemluví o ní, v ní žijí. Stejně cestovatel Kops mluví o mírné a vlídné povaze Papuanců, jejich náklonnosti k právu a spravedlnosti, jejich silných mravních zásadách, jejich úctě ke starší a lásce k dětem, o jejich příbytech bez závor, neboť krádež považuje se u nich za hrubé provinění a zřídka se přihází.

Zdá se, že tak zvaní civilisovaní národové v lecčems mohli by se učit od nekulturních. Kořalka, neštovice, otroctví, zločinnost a jiné neřesti a neduhy, které běloši zanesli do krajín necivilisovaných kmenů a jimiž je vyhubili, jsou rubem jejich dobrého působení. (Dle Tylora.)

Ostrov hájů palmových.

Daleko od nás v horkém zemském pásu jest ostrov v jižním moři. Osmahlí domorodci tamní chovají se laskavě k cizincům, kteří přicházejí k jejich břehům, jsou vtipní a bohatí kokosovými palmami, jichž tam rostou celé háje. Avšak nesbírají ořechů víc, než sami spotřebují k výživě a k nakoupení nejn nutnějších potřeb. Jakmile dostanou od evropských obchodníků trochu barevných šatů, neprodají už ani jediného ořechu. Lesy palmové jsou plny zralých plodů, jež visí s každé větve a vítr je strásá na zemi, kde zůstávají netknuty.

Několik německých kupců zašlo si k náčelníkovi ostrova a tuze ho prosili, aby svému lidu dovolil obchodovati s ořechy.

„Ne,“ řekl náčelník. — „A proč ne?“

„Protože nechceme přivábit bělochy na svůj ostrov, už jich tady bylo dost a chovali se špatně. Žili nevázaně, opíjeli se a ještě si přivedli hrubé domorodce z protějších ostrovů. Opili je také palmovým vínem, potom je štváli, aby zápasili vespolek mezi ze žraločíh zubů.“ A tak ořechy hníjí pod stromy a celá skoro úroda přichází nazmar. Myslím, že jednájí ti domorodci správně. Nebylo by snad

lépe koupiti si za ořechy užitečné výrobky od německých kupců?

Avšak k čemu by jim bylo bohatství, které nečiní lidi zdravějšími, vlídnějšími a moudřejšími? Prodejem ořechů přivedli by na svůj požehnaný ostrov jenom zlo. Důležitější je zdraví a mír, než bedny plné pestrých kartounů, zbraní a skleněných perel. (Gould-Mužík.)

*

Náboženství—křesťanství.

III. Nevzdělanému divochu je svět plný záhad. Nechápe, jak vzniká vítr, dešť, blesk a hrom, proč slunce vychází, proč v určitých obdobích příroda se odívá novým rostlinstvem. Nechápe, proč člověk onemocní, proč umírá. Nedovede si správně vysvětliti spánek a sen. Každý národ v počátcích svého života domníval se (a dosud domnívá, na př. australští divoši), že zjevy ty působí neznámá síla, které jest třeba se bát a kterou nutno si nakloniti. Při tom divoch usuzuje takto: pohybuji se, mluvím, dýchám, pracuji proto, že jsem živý a mám duši. Hýbe-li se zvíře, strom (za větru), mračno, voda (v řece), tedy také žije a má duši. Divoši oduševňují všechnu přírodu. Klaní se kamenům, skalám, řekám, jezerům, moři, stromům, hájům, zvířatům, hvězdám, slunci, měsíci. Tak Mohamedáni ctí černý kámen v Mekce, domorodci ostrovů Společenských čedičové kusy, severští Asiaté kameny podobné lidem a zvířatům. Indiáni ctí ducha řek, a jezer, Ostáci na Sibiři řeku Ob, naši předkové znali Vodníka, Australci taktéž (ducha Bunjipu, sídlícího ve vodě); řecký Poseidon a římský Neptun byli bohové moře; naši předkové klaněli se posvátným stromům, hájům, studánkám, neradi vídali káceti na př. vrby, jež prý plácí a krvácejí. Afričtí negři, Indiáni, sibiřští Jakutové ctí stromy oběťmi a dary, jež na ně zavěšují. Kterak byla ctěna zvířata v Egyptě, je známo. Dosud v Africe ctí některé hady, Polynesiané některé ptáky, žraloka a velryby, Indové zvláště krávu. Předmětem největší úcty byla tělesa nebeská, zvláště slunce v Egyptě, v Babylonii, Indii, u Slovanů (Svaroh), u Peruanců a Mexičanů; Peruanci stavěli chrámy boha slunce, jenž byl uznáván za panovníka země, který vládou pověřil svého syna, člena královské rodiny Inků. Měsíc uctíván je dosud u brasílských Botokudů a Hottentotů.

Ctění duchů je nejnižším útvarem náboženským a uctívání fetišů (t. j. věcí, ve které domníval se člověk viděti ducha) prvním projevem jeho.

Velmi záhy vyvinulo se uctívání duchů zemřelých lidí. Divoch si nedovede vysvětliti sen o zemřelém člověku jinak, než že zemřelý (totiž jeho duše) jej navštívil, že tedy někde žije. Naši pohanští předkové si představovali, že duše po smrti člověka opouští jeho tělo (otvírali proto okna), téká po okolí, usazuje se ve stromech, čeká, až bude tělo pohřbeno; pak zalétá do hor, ke slunci, ke hvězdám a tam trvale sídlí. Uctívání duchů zemřelých vyvinulo se zvláště v Číně. Aby duchové neškodili, přinášeny jim oběti. Do hrobů zemřelých kladeny zbraně, peníze, obilí, víno, sůl, náradí; u některých národů byla těla balsamována, neboť věřili, že duše žije tak dlouho, pokud je tělo neporušeno. (Dodnes někteří divoši padlého nepřítele hledí úplně rozřezati, aby se jim jeho duch nemohl pomstíti.) Záhy byly stavěny zemřelým svatyně, kde chovány jejich sochy.

S rostoucí vzdělaností člověk víc a více poznával přírodu. Seznal, že na př. bouře má hlubší příčinu než působení obyčejného ducha některého zemřelého. Usoudil, že bouři působí bytost mnohem mocnější než je člověk. Tuto bytost si představoval sice jako člověka, ale s vlastnostmi a mocí, které člověk neměl (na př. neviditelností, proměnlivostí, větší silou a pod.). Bytost ta, zosobněná to síla přírodní, stala se mu bohem. Takového rázu bylo náboženství starých Egyptanů, Assyřanů, Féníčanů, Babyloňanů, Indů, Řeků, Římanů i Slovanů a j. Jsou to náboženství monoteistická. Tak na př. Indové znali a ctili boha oblohy (Váruna), boha slunce (Surja), větru (Vaju), blesku (Rudra), deště (Pardžanja), bouře (Indra), ohně (Agni) a m. j.; Řekové boha oblohy Urana, slunce Apollona, větru Herma, blesku Dia, ohně Hefaista.

Záhy byly hotoveny podoby bohů (modly). Slované postavili velikou sochu Svantovitovu v Arkoně na Ráně, Triglavovu ve Štětíně, Radegastovu v Retře, Perunovu v Kijevě, Řekové sochu Atheny v Parthenonu, Zevovu v chrámě olympijském atd.

Řekové, Římané a j. národové přikládali svým bohům lidské vlastnosti (hněv, lásku, nesvár, spojenectví atd.). Představovali si, že bohové žijí ve společenství, jemuž velí bůh hlavní (Zeus pater, Juppiter). Avšak ponětí jednobožství nedošli.

Víru v jednoho boha znali Israelité. Byla vyvrcholena křesťanstvím. Ježíš Kristus učil o Bohu otci, dokonalém a dobrém, plném lásky; hlásal, že všichni lidé jsou jeho syny a dcerami, tedy mezi sebou bratřími a sestrami, a že se mají vzájemně milovat a tím právě milovat Boha,

jako on je. Křesťanství se rychle šířilo zvláště mezi prostým, utlačeným lidem, který radostně poslouchal zvěst o bratrství, rovnosti a lásce všech ke všem. Přispělo velmi k vývoji lidského ducha, k vývoji vzdělanosti, rozumu i citu; ideál rovnosti a lásky mezi lidmi, který hlásal Kristus, zůstane již povždy ideálem lidstva. Křesťanství očistilo představu boha. Učí, že Bůh je cosi nad náš rozum i smysly úplně povzneseného, bytost nejvýše dokonalá, již nelze stavěti modly, jako to činili pohanští národové. Učí milovat i nepřítel, odpouštět, konati dobré skutky. Učí zbožnosti, která se nekoná mnohými slovy, nýbrž skutky. Podle skutků se také pravý křesťan poznává. Nemůže milovat Boha ten, kdo špatně jedná, kdo činí násilí svému bližnímu, tupí jej, nechává hynout tělesně i duševně, kdo je lakotný, lhavý, kdo kleje. Neboť kdo chce Boha milovati, musí lidi milovati.

Vzdělání lidé, ať jsou kteréhokoli vyznání náboženského nebo bez vyznání, se snášejí a vzájemně ctí své opravdové přesvědčení. Nevzdělání lidé se tupí, vyčítají si, povyšují jeden nad druhého.

„Znae se také trochu v písmě svatém, mívám vždy na paměti naučení Kristovo, že suma i vrchol náboženství jeho jest přikázání: milovati budeš Pána Boha nade všecko a bližního svého jako sebe samého, a že „potom poznají všichni, že jste učedníci moji, budete-li míti lásku jedni k druhým“. (Ev. sv. Jana XIII., 35.) Tedy láska k Bohu a k lidem jest přední známkou právě křesťanského smýšlení, a nikoli stranné jakékoli výklady a hádky o některých pravdách neb nepravdách, kterým obyčejně jedni vlastně tak málo rozumívají jako druzí.“ (Palacký, Pokrok 1873.)

„Neuznáváje než jediného Boha za soudce o víře v myslích lidských, já kárám a nenávidím jen ty, kdo sami za soudce jiným se vnucují a vše zatracují, co jim není po chuti.“ (Palacký, tamtéž.)

„Náboženství pak to jest pravé, které k Bohu vede. Cesty mohou býti rozdílné, jen cíl budiž tentýž a vůle upřímná.“ (Palacký.)

Vrcholem pak svornosti křesťanské jest trojí zákon: Ve věcech potřebných zachovávat jednotu, v méně potřebných svobodu, ve všech pak věcech ke všem lásku. (J. A. Komenský.)

Lidstvo dle náboženství.

Na světě počítá se na 1650—1700 mil. lidí. Z nich je: ¹⁾	
Křesťanů: říms.-katolíků	245,000.000
evangelíků	200,000.000
pravoslavných	120,000.000
jiných	7,000.000
}	
572,000.000	
budhistů	450,000.000
mohamedánů	260,000.000
brahmínů	220,000.000
přívrženců náboženství přírodních	170,000.000
židů	11,000.000
sikhů	2,195.000
parsů	94.000
1.685,289.000	

* .

Účel života I.

Z á k o n v ý v o j e a p o k r o k u .

III. Často slyšíme slovo v ý v o j, p o k r o k. Povíme si něco o nich.

Zasadíme fazoli, nabobtná, pukne a vyrůstá z ní klíček a kořínek. Posléze vyrostou listy, úponky, květy a plody. Zvolna a neznatelně tvoří se ze semene rostlina; vyvíjí se. (Denní pozorování zasazených fazolí.)

Ve vejci pod kvočnou nebo v umělé líně vyvíjí se kuře. Tvoří se v něm srdce, cévy, nervové a j. ústrojí, posléze i chmýří. V 21 dnech je vývoj kuřete ukončen. Děje se stále, pravidelně, neznatelně. (Vývoj kuřete, žáby atd.)

Všecky živé bytosti se vyvíjejí.

Vyvíjí se i svět.

Astronomové a geologové souhlasně se domnívají, že zeměkoule byla kdysi žhavou koulí zhuštěných plynů, která se oddělila od slunce odstředivou silou. Nesmírné věky minuly, než plamenná země schladla, menšila se, z modravě bílého žáru přecházela ve hvězdu žlutavou, jako dnes je naše slunce, pak červenavou, až konečně na spodu žhavého obalu plynů vznikl tekutý plášť lávový. Když ochlazení kleslo na 1850° C, tvořily se tu a tam z lávy první pevné horniny.

Nedovedeme si ani představit hrozný ten ohnivý oceán bez břehů se zmítajícími se lávovými krami, nad nímž

¹⁾ Dle statistiky P. Deussena, Allg. Gesch. der. Phil. I., III., 118 z r. 1920.

v husté atmosféře (všecka voda vznášela se v ní v podobě páry) zuřily bouře, o nichž nedovedeme se ani vyjádřit. Pevné kry stávaly se hojnějšími, byly zmitány, přesunovány, bořeny, sráženy do hlubin, zatopovány znovu lávou, ale při tom utvořily konečně souvislejší pole, zprohýbané, stále probíjené — základ pevné kůry zemské. S postupujícím chladnutím země kapalněly plyny a páry různých sloučenin. Konečně po milionech let zkapalněly i páry vodní. (Dle dra O. Matouška ve „Vesmíru“; tak v podstatě představují si vývoj Francouzi Douvillé a Guébbard.)

Člověk ode dávna vytvářel si rozmanité domněnky o vývoji světa.

Indické báje mluví o nesmírném horku (tapas), jímž vyvinul se ze světového vejce svět. Půlka vejce sklesla (= země), půlka vyklenula se v podobě oblohy.¹⁾

Podobné báje vyskytují se u starých Řeků. Orfický názor řecký učil, že počátkem všeho byla voda. Když se usadila, vzniklo bláto, z obou jakési zvíře (drak), z něho povstalo vejce, jež se rozpuklo.²⁾

Číňané mají báji o pračlověku Puan-ku, který žil 18.000 let. Když zemřel, stal se dech jeho větrem a mrakem, hlas hromem, levé oko dalo slunce, pravé měsíc, krev řeky a moře, čtvero údů čtyři končiny světa.³⁾

Staří Slované si představovali, že z hlubin mořských vynesen byl písek, který vytvořil tuhou zemi.

Bible vypravuje, že „země pak byla nesličná a pustá; a tma byla nad propastí; a duch boží vznášel se nad vodami“. (I. Mojžiš. I., 2.) Biblické podání povzneslo se nad ostatní tím, že podkládá vzniku světa rozumovou příčinu, Boha.

*

I tvorstvo se vyvíjelo. Vznikaly a zanikaly rozmanité druhy živočichů.

Byl čas, kdy lidstvo neexistovalo. Tehdejší země měla vzhled úplně rozdílný od dnešního. Jen divoké a neproniknutelné lesy, řeky mlčelivě tekoucí mezi pustými břehy tu byly místo měst, vesnic, polí, vinic, zahrad, cest... Ba, kdysi ani lesů nebylo.

V prvohorní době rostly nízké řasy, chaluhy, později jehličnaté stromy. Z živočišstva vyskytují se korály, houby, ostnokožci, koryši, měkkýši, ryby, později plazi.

V druhohorní době vyvíjejí se palmy, stromy a keře dvou-
děložné; ze zvířat hlavonožci, ještěři, první ptáci a ssavci.

¹⁾ Chandogya-upanišada, Deussen I., II., 169.

²⁾ Deussen II., I., 25. Též Drtina, Myšl. vývoj, str. 177.

³⁾ Dvořák, Čína, str. 153.

Obrovští ichthyosaurové, plesiosaurové, iguanodonti oživovali tehdejší krajinu.

V třetihorách rostou již i naše druhy stromů (ořechy, jívky, duby a j.). Na pasekách ničil květy pod svými kroky těžký mastodont, kolosální megatherium vyhrabávalo svým rypákem kořeny stromů, silný milodon ohryzoval nízké větve cedrů, dinotherium svými tesáky vytrhávalo z vod škrobovité rostliny.

Obrovská tato zvířata zašla. Jen kostry jejich se dochovaly; žasneme nad čtyřicet metrů dlouhými těly, jež mívala až 12 metrů v objemu, nad hlavami ještěrů, v nichž napočítáno i 2072 zubů! Dochovali se jen ti z živočichů, kteří byli nejlépe vyzbrojeni pro život. Ostatní vyhynuli vůbec, nebo jejich těla se přizpůsobila.

*

I člověk se vyvíjí. Porovnáme-li život vzdělaného člověka nynějšího se životem pralidí, pozorujeme znatelný rozdíl ve všech směrech: v činnosti člověka, v jeho tělesném ustrojení, v jeho myšlení.

Zbytky člověka nalezené u Neandertalu v Prusku, ve Spy v Belgii, na Gibraltaru, ve Francii u Le Moustier a La-Chapelle-aux-Saints ukazují, že tehdejší člověk byl malé tělesné výšky a pravděpodobně ještě ne zcela přímé postavy, měl velmi silné kosti a svaly, dlouhou lebku s velmi nízkým vzad ubíhajícím čelem a s mocnými oblouky kostními nad očima. Dolní čelist vyčnívala kupředu, nos byl rozplesklý asi jako u Australců. Lebečný prostor byl mnohem menší než u dnešních plemen.¹⁾

Svým tělem náleží člověk přírodě, z níž vyrostl.

Učení to není proti Bohu. Jak zvolna vyvíjely se vyšší druhy tvorstva z nižších, jak duch člověka přizpůsoboval si tělo (člověk myslil a pracoval, práci a myšlením rostly jeho schopnosti tělesné a duševní) — v tom je velkolepý zázrak tvoření.

*

Zákon vývoje můžeme sledovati i na jednotlivých ústrojích.

Nižší živočichové (na př. žížala) nemají oči. vnímají světlo celým povrchem těla, jiní mají oči velmi nedokonalé, na př. perloočka z řádu korýšů listonohých, jež má nad nervovou zauzlinou černou oční skvrnu, obklopenou po-

¹⁾ Prof. dr. M. Hoernes, *Urgeschichte der Menschheit*, str. 15.

hyblivými kuličkami, ostře světlo lámajícími. U ptáků a ssavců oko se velmi zdokonalilo (přirozenou potřebou) — oko jestřábi znamenitě vidí. Zato nepotřebné třetí oko ještěřů zakrnělo a vymizelo. Pouze novozélandská tuatera je má. Mozková šišinka považuje se za zbytek třetího oka.

*

Vyvíjí se řeč. Jazyky nevzdělaných národů jsou chudé, často obsahují pouze několik set slov. S vývojem práce (a myšlení) vyvíjí se řeč — tvoří se nová slova, nové hlásky, nové útvary, jiné zase zanikají.

S vývojem řeči souběžně vyvíjeli se národové. Z původního kmene Indoevropanů vyvinuli se Indové, Peršané. Řekové, Římané, Slované, Germáni a jiní národové, kteří se opět štěpili: Slované v Rusy, Poláky, Čechy, Srby, Polabany. Z Římanů vyvinuli se Francouzi, Italové, Španělé, Portugalci. Národové zacházejí a noví se tvoří. Před dvěma tisíci lety nebylo ještě Francouzů ani Angličanů, kdož ví, kteří národové po nás přijdou.

Vyvíjejí se slova. Indické slovo „svápnas“, řecké „hypnos“, latinské „somnus“, litevské „sapnas“, staroslovanské „сънъ“ značí sen, spánek, a jsou si všechna příbuzna, vyvinula se z indoevropského tvaru „svépnos“.

Novočeské „já“ vyvinulo se ze staročeského „jáz“, toto z praslovanského „azъ“, které je příbuzné s indickým „ahám“, řeckým a latinským „ego“, litevským „asz“, gotským „ik“, staroněmeckým „ih“, anglickým „i“ (aj) atd.

Vyvíjí se a mění hlásky ve slově (súd, saud, soud, kóň, kuonň, kůň).

*

Vyvíjí se písmo. Původní bylo obrázkové (jeskynní nálezy). Číňané označovali slunce ☉, nyní ☐, strom 𣎵, nyní 木.

Fénické nebo hebrejské 𐤀 = r. Z něho zběžným psaním vyvinulo se řecké ρ (r). Podobně z fénického (hebrejského) 𐤁 vzniklo zběžným psaním řecké α. Z řecké abecedy vyvíjela se latinská, cyrilská a j.

Hieroglyfický obraz vztažené ruky psal se hieraticky zběžně 𓂀, fénicky 𐤁, hebrejsky 𐤀 (d), arabsky 𐤀, řecky Δ (delta), latinsky D.

(Koncentrace s dějepisem! Viz o tom více, Tylor, Anthropologie, str. 192.)

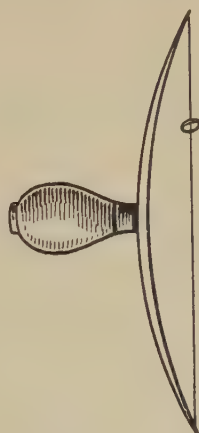
*

Vyvíjejí se nástroje, vlastně myšlenky nástrojů. Člověk napínaje luk postřehl zvuk puštěné tětivy. Dodnes

jihoafričtí Damarové a Zulové baví se drnkáním na obyčejný luk; Zulové připojili k luku dutou čutoru, aby se zvuk zesílil, a zvláštním kroužkem zkracují tětivu a tak mění tón.

Luk,
první strunový nástroj.

Zulský luk
s ozvučnou čutorou
a kroužkem.

Později navázal člověk několik tětív na luk, jehož oblouk byl zesílen a vyhlouben (dutý), aby zvuk strun byl

Egyptská harfa.

Středověká harfa anglická.

silnější. Starověké harfy — egyptské, assyrské, perské — byly tak zařízeny.

Pružností oblouku se však struny rozlaďovaly. Pořízen byl tedy později sloupek vpředu, který ztuhl harfu a zabránil rozlaďování; tak vznikly harfy středověké.

Harfa na bok položená a opatřená soustavou kláves, které bíjí do strun (místo prstů) dala vznik klavíru. (Dle Tylora.)

Luk je tedy praotcem klavíru, citery, houslí, mandoliny a jiných nástrojů, jako píšťalka je pramateří varhan (vyvoďte sami!).

*

Vyvíjí se i zvyk, obyčej, obřad.

Jak vznikl pozdrav úklonem? Z původního padání na zem před mocným panovníkem, před vítězem. Později se klekalo na znamení úcty (Číňané a mnozí jiní národové dodnes) — u nás Josef II. zakázal klekání poddaných před císařem — ještě později stačil hluboký úklon. nyní se lidé jen zlehka ukloní. Tanec vyvinul se z přirozených projevů radosti skoky, zpěv z radostných výkřiků. Mnohé nynější obřady, slavnosti tkví svými kořeny v dávné minulosti (slunovrat, obžínky).

*

Podobně mohli bychom sledovati, jak se vyvíjela myšlenka rozdělování ohně (zprvu rozděloval se vrtáním dřev, později křesáním, posléze zhotoveny byly sirky, opatřeny fosforem, pak zápalky, zapalovače atd.), myšlenka peněz, myšlenka oběhu země kolem slunce atd.

*

Vyvíjí se i stát. Český stát vyvinul se splnutím kmenových knížetství v Čechách, rozšiřoval se (kdy?), menšil se (kdy?) dle zdatnosti, práce, povahy jeho obyvatelů a podle vnějších okolností (dle výsledků bojů, podle rozkvětu obchodu atd.). Na čas ztratil svrchovanost (po bitvě na Bílé hoře — ze kterých příčin?), zdálo se, že nadobro zanikne (v 18. stol. a za světové války), leč přece se obnovil. Stát rakouský počal se tvořit r. 1526, rostl, utužoval se centralisací (za Marie Terezie a Josefa II.) — přece však zmizel r. 1918. Vývoj jeho byl dovršen. Nebyl schopný života. Vše neschopné zaniká.

*

Vývoj je tedy řada změn, z nichž jedna vyvolává druhou. Děje-li se vývoj k lepšímu, říkáme mu *pokrok*; děje-li se k horšímu, *úpadek*. Vývoj můžeme sledovati na všech zjevech života. Svět, lidstvo, živočišstvo, vše vyvíjí se

v celku i jednotlivostech. Nic netrvá věčně, vše se mění, působuje, přeskupuje, sdružuje a zase rozpojuje.

I duch lidský se vyvíjí a pokračuje. Kolik objevů, vynálezů učinil, kolik krásných děl sestavil, vymyslel od té doby, co počal přemýšlet! Vývojem se zdokonaluje.

Každý z nás se má snažit pokračovat, zdokonalovat se učením, prací, přemýšlením. Kdo nepokračuje, nejen že stojí, on jde zpět, neboť svět kolem něho pokračuje.

Zákon vývoje (pokroku, úpadku) proniká celý vesmír.

*

Přibližovati se dokonalosti je zákon života. (Tolstoj.)

■

Vznik mravnosti.

III. Čím se liší člověk od zvířete? — Řečí, chůzí, prací rukou i duševní a j. — Hlavní rozdíl mezi nimi jest však ten: zvíře jedná, aniž by si uvědomovalo, co dělá, k čemu, proč a zda jedná dobře či špatně. Člověk jedná a ví, proč a k čemu, a je si vědom dobra či špatnosti ve svých skutečích; ne sice každý člověk; opilý na př. ani neví, co dělá; ale každý člověk může se povznést tak, že ví, zda jedná dobře či špatně. Takové schopnosti zvíře nemá. Proto jednání zvířat nemůžeme nazývat dobrým nebo zlým. Mravenci pilně pracují, ale nejsou si vědomi dobra té práce; tygr ničí životy lidí, ale neví, že tak nemá činit. U zvířecích matek pozorujeme často velikou lásku k mláďatům (na př. u kvočny, opice, kočky) a odpírání sobě samým. Jen aby mláďatům se dařilo (vlaštovky!), ale myslíme si, že ona zvířata nemají potuchy o tom, že jejich jednání se nám líbí a že je dobré.

Jediné člověk jedná dobře nebo špatně. Jen člověk má vědomí, že má žít pro svoje i cizí dobro. A i ten nejhorší zločinec doznává, že jeho špatné jednání nebylo správné, třebaže shledává pro ně kde jakou omluvu. Člověku je vrozena schopnost rozeznávat dobro a zlo; může a musí se v té schopnosti cvičiti. Čím lépe rozeznává dobro a zlo, tím lépe může také dobro konat a zlému se vyhýbat. Zušlechťuje se, zdokonaluje, stává se vždy více člověkem-obrazem božím, člověkem lidským, opravdovým.

Tak se zušlechťuje jedinec i lidstvo v celku.

Člověk se mravně zdokonaluje prací, přemýšlením, četbou a rozhovory s moudrými lidmi. Napřed si musí uvědomiti, že jest člověkem, to znamená, musí si pomyslit: jsem schopen zdokonaliti se v dobrém konání. Pak si musí pevně

umínit, že se bude zdokonalovati. Nato musí nalézt si cestu, jak se zdokonaliti. Cestu hledat, tomu se učíme ve škole již od mládí. Záleží jen na tom, abychom to, o čem jako o dobru vyprávíme, čteme, slyšíme, také skutečně prováděli; abychom pravidla, která jsme si dali, také v životě uplatňovali. Tak staneme se mravnými, spokojenými a šťastnými.

Že lidstvo i v celku se zdokonaluje, o tom si často vyprávíme (pokrok v soudnictví, vzdělanost, zušlechtnění ducha, rostoucí snahy mírové, o kterých dříve nebylo potuchy, zrušení nevolnictví). Věříme, že v člověku a ve všem lidstvu držíme zákon dobra a zdokonalování, daný Bohem — nejvyšším Dobrem, a že lidstvo spěje k dobám, kdy se zákon dobra zevšeobecní.

*

I lidstvo dob nejdávnějších pracovalo k mravnímu svému zdokonalování. Vynikající duchové již před tisíci lety přemýšleli o dobru a zlu a svým současníkům i potomstvu zanechávali pravidla dobrého konání, jak si je představovali. A můžeme pozorovat, jak ona pravidla se čím dále tím více zlepšují, až v zákonu lásky, který světu hlásal Ježíš Kristus, dostupují vrcholu nepřekročitelného.

*

Posuďme na př. mravní pravidla z nejstarších, egyptská:

Z egyptské mravouky.¹⁾ Z dochovaných památek staroegyptských (hieroglyfů) se dovídáme, že již staří Egyptané měli mnohé zákony rázu mravního. Odsuzovali toho, kdo nezabránil zločinu, ačkoliv mohl. Krutě trestali zbabělé bojovníky (odnětím pravice).

Ptah Hatpon, stařec královské krve (r. 3700 př. Kr. dle Prisse), napomíná své spoluobčany, aby založili šťastnou domácnost a ctili rodinu, milovali ji, živili, těšili a nebyli k nikomu zlí. Zákoník Ani poučuje syna: „Nezapomeň nikdy, že tvoje narození stálo matku tvoji mnoho bolestí; nezapomeň starostlivé péče, kterou ti věnovala. Nechť nikdy nemusí na tebe naříkat a zvedat ruce k božstvu, které by vyslyšelo její stesky. Nebuď jedlíkem, abys naplnil své břicho, že bys ani státi nemohl. K jinému štěstí jsi se narodil. Buď smířlivého ducha, mluv jemně k tomu, jenž mluvil hrubě, varuj se hádek a rozepří. jednej s hostem přívětivě, buď mlčeliv; nebuď pomlouvačem a pokrytcem. Buď mírný, stálý a trpělivý ve všem, cokoliv podnikneš.“

¹⁾ Dle P. Gille, „Historia de las ideas morales“, Brussel-Madrid

Papyrus v Louvru (M. Pierret) obsahuje toto desatero:

1. Neučiníš se přítelem člověka špatného.
2. Nebudeš jednat podle rad pošetilcových.
3. Nebudeš se procházeti s nerozumným člověkem.
4. Nebudeš se zdržovati posloucháním jeho hovorů.
5. Nebudeš kaziti srdce svého přítele, je-li čisto.
6. Necht' hořkost nevejde v srdce kterékoli matky.
7. Nebudeš špatně nakládati se ženou, jejíž síla je menší než tvoje; necht' ona vidí v tobě svého ochránce.
8. Nenecháš trpěti dítě proto, že je slábo; poskytněš mu pomoci.
9. Nebudeš se posmívat těm, kteří od tebe závisí.
10. Nebudeš chránit svůj život na úkor života bližního.

Poznámka. Postavení žen u starých národů bylo často kruté. Na nich spočívala starost o domácnost a často i práce polní. Namnoze byly považovány za tvora muži nerovného, méněcenného. (Dosud u různých kmenů divošských ženy se zakupují. Donedávna neměly rovnoprávnosti, teprve v republice zavedena byla rovnoprávnost mužů i žen skoro ve všech odvětvích lidské činnosti.) Sedmý příkaz tohoto staroegyptského zákoníka snaží se ulehčiti osudu žen.

Oceňme jednotlivé příkazy! Jsou prastaré a přec ještě dnes významné.

Staří Egyptané věřili v soud mrtvých. Duše člověka dostaví se po smrti před 42 soudců, jimž ospravedlní se ze svých počinů na světě, aby vzala pak odplatu. V „Knize mrtvých“ (rituál pohřební, kapitola CXXV, dle Champolliona) zapsáno je vyznání zemřelého Amentha 42 soudcům, v němž čteme mimo jiné:

„Nekradl jsem, nepodváděl jsem, nerouhal jsem se, nelhal, nespáchal jsem zločinu proti lidem, netrápil jsem vdov, neukládal jsem dělníkům více práce než mohli zastati. Nezpůsobil jsem žádného zármutku, nikdo k vůli mně neplakal. Nebyl jsem líný. Nebyl jsem nedbalý. Neopíjel jsem se. Nedal jsem nespravedlivých rozkazů. Nebyl jsem dotíravým zvědavcem. Nevydal jsem svých úst lehkomyšlným žvástům. Nebil jsem nikoho. Nezabíjel jsem. Nenařídil jsem úkladnou vraždu. Nezpůsobil jsem nikomu bázně. Nepomlouval jsem bližního. Nehryzl jsem svého srdce závistí. Nezamýšlel jsem falešně svědčiti. Neporušil jsem kanálů, ani jsem nepoškozoval rozvádění vody řeky (Nilu) do polí; neničil jsem kamenů nábrežních, sloužících k uvázání lodí. Užíval jsem závaží a měr vždy správných. Dal jsem jísti tomu, kdož trpěl hlad; dal jsem píti, kdož trpěl žízní; oblékal jsem nahé; dal jsem loďku tomu, jenž byl nucen zdržeti se v cestě.“

I když mnohá zařízení u starých Egyptanů byla krutá (otroctví, despotická vláda), přece z mravouky jejich mnohemu se učíme.

*

Posuďme pravidla Buddhova:

1. Nevraždi, nýbrž měj v úctě život.
2. Nekraď, nelup, ale pomáhej každému, aby mohl užívatí plodů své práce.
3. Zdržuj se nečistého života a buď cudný.
4. Nelži; mluv pravdu, je-li třeba, pověz ji směle, ale laskavě.
5. Nevymýšlej špatných pověstí a nešiř jich.
6. Nepřísáhej.
7. Netrať času na daremné řeči, nýbrž mluv věcně nebo mlč.
8. Nebuď zistný a nezáviď, ale raduj se ze štěstí bližního.
9. Chraň srdce své zloby a neživ nenávisti proti odpůrcům, nýbrž s láskou hleď na všechny bytosti.
10. Osvobozuj se od nevěry a snaž se pochopiti pravdu.
(Dle L. N. Tolstého.)

*

Svoboda a odpovědnost.

III. Znal jsem pána, který byl hodným člověkem, ale měl jednu špatnou vlastnost: opil se často do němoty. Když vystřízlivěl, říkal: „Vím, že nejednám dobře, ale já za to nemohu, já už nebudu jiný, musím pít!“ Tak a podobně říkají mnozí lidé, kteří nějaké neřesti přivykli, stali se jejich otroky, zaprodali svoji svobodu. Svoboda jednání, možnost, že mohu jednat dle svého uvážení a rozumu, je nejcennějším statkem člověka, jím se liší člověk od zvířete. Zvíře (mravenec, včela) sice také jedná (pracuje, opatruje mláďata), ale jedná tak, jak je pud k tomu nutí, nemá vědomí o tom, zda jedná dobře či špatně, jedná vždy stejně. Naproti tomu člověk může se rozhodovat: kouřit, nekouřit; pít, nepít; pracovat, lenořit — může své jednání posuzovat: je správné, nesprávné; dobré, špatné. Zvíře nejedná ani správně ani špatně. Včela štipne člověka, ale proto nenazveme ji špatnou, nemravnou a nebudeme ji za to mučiti, neboť není si vědoma svého činu. Nemá tedy žádné odpovědnosti. Člověk zabije člověka — to je skutek špatný, velmi špatný; vrah je si vědom, že jej neměl činiti, je proto pohnán k zodpovídání, je souzen a trestán. Jen malé dítě,

šílenec a divoch na nízkém stupni vzdělanosti, kteří nejsou a nemohou si býti vědomi špatnosti zločinu, nejsou za své jednání odpovědni.

Kdo má svobodu jednání, má také odpovědnost („Jak si kdo ustele, tak si lehne;“ „co sis nadrobil, to si sněž;“ „každý je svého štěstí strůjcem“ atd.). Máme proto každý svůj skutek bedlivě rozvážiti, než jej vykonáme. Nemáme své svobody ničit a zaprodávat — kdo se opíjí, kdo podléhá hněvu, zlosti, zoufalosti, smutku, přílišné radosti, ten svobodu ztrácí, vášeň si jej osedlá a poroučí mu, on musí poslouchati. Nemoc, bída, špatné svědomí jsou mu odplatou.

*

Zákon lásky k bližnímu.

Kristus: Milovati budeš bližního jako sebe samého.

*

Mudřec pravil: Mé učení je prosté a jeho smysl můžete snadno proniknouti. Všecko záleží v tom, abyste milovali bližního, jako sebe sama.

Mudrce se otázali: „Jest takové slovo, jímž by bylo možno řídit se k vlastnímu štěstí do konce života?“ Mudrce pravil: „Je to slovo „šu“, smysl toho slova je takový: „Co nechceme, aby nám dělali, nemáme dělati jiným.“ (Čínská moudrost.)

*

Jednej tak, aby pravidla tvé vůle vždy mohla se státi zásadou všeobecného zákonodárství. (Kant.)

*

Nejlépe je začínati každý den tak: přemýšlejme probouzejíce se, zda nemůžeme toho dne způsobiti radost třeba jen jedinému člověku. (B. Nietzsche.)

*

Dokonalé dobro těší, ale neuspokojuje. Vždycky se zdá, že bylo třeba udělati více. (Tolstoj.)

*

Zlý člověk škodí sobě samému dříve, než uškodí jiným. (Sv. Augustin.)

*

Žádné časné blaho nemůže nahraditi tu škodu na duši, kterou způsobilo vykonané zlo. (Tolstoj.)

✽

Lépe je člověku hned zemřítí hladu než pozbytí nevinosti pro chléb. (Thoreau.)

*

Mysli dobře, myšlenky uzrají ve slova, slova, toť semena skutků, a nikdo neví, jak veliký bude jejich význam. (Tolstoj.)

*

Člověka nepoznáváme po myšlenkách, ale po skutecích. Ne když myslí, ale když tvoří, poznává svou cenu. (Goethe.)

*

Podle toho, kolik člověk vykoná moudrých skutků, stále víc a více života v něm přibývá. (J. Ruskin.)

*

Pilně se pak varujte falešných proroků, kteříž přicházejí k vám v rouše ovčím, ale vnitř jsou vlci hltaví. Po ovocích jejich poznáte je. Zdaliž sbírají z trní hrozny aneb z bodláčí fíky? Takt' každý strom dobrý ovoce dobré nese, zlý pak strom zlé ovoce nese. Nemůžet' dobrý strom zlého ovoce nésti, ani strom zlý ovoce dobrého vydávati. A tak tedy po ovocích jejich poznáte je. (Mat. XII. 25—29.)

*

Ind a Angličan.

Indové zajali v bitvě mladého Angličana, přivázali ho ke stromu a chtěli ho zastřelit. Starý Ind přistoupil a pravil: „Nezabíjejte ho, mně ho dejte.“ — I dali mu ho. Starý Ind odvázal Angličana, odvedl ho do svého stanu, dal mu jídla i místo k odpočinku. Druhého dne Ind vyzval Angličana, by ho následoval. Šli dlouho, a když přišli k anglickému ležení, pravil Ind: „Vaše vojsko zabilo mi syna, já ti zachránil život; jdi ke svým a střílej do nás.“ Angličan se podivil a pravil: „Proč se mi vysmíváš? Víím, že ti naše vojsko syna zabilo; zab mne co nejdříve.“ Tu pravil Ind: „Když tě chtěli zastřelit, vzpomněl jsem si na svého syna, a politoval jsem tě. Nevysmívám se ti: jdi ke svým a střílej do nás, chceš-li.“ A Ind propustil Angličana. (L. N. Tolstoj.)

*

Účel života II.

III. Je účelem života bohatství? Někteří, ba mnozí lidé tak smýšlejí. Žijí, aby jedli a schraňovali poklady, jichž mnohdy ani neužijí. Co nalakotí, dostane jiný. Je dobře míti

nějaké jmění pro zlou dobu a tohoto jmění moudře užívatí (jak?). Jest však pošetilostí plahočit se po celý život, utrhotat si i od vlastních úst, jen aby se bohatství zvětšilo (doklady lakomství). Nespravedlivé jest, jestliže někdo celý život pracuje a k stáru nemá co jíst a kam hlavu položit. — Hromadit majetek není tedy účelem života, neboť člověk je nenasytný a čím více kdo má, tím více si žádá.

Jsou účelem života radovánky? Také ne. I nejlepší zábava se přesyťí, člověk touží stále po něčem novém. A co by bylo z lidstva, kdyby každý toužil jen po radovánkách? Také sláva není účelem života. Každý nemůže být slavný. Sláva nepřináší pravého štěstí.

Účelem života lidského je práce. V ní najde člověk uspokojení, zapomene na starosti, jí tvoří štěstí svoje i budoucích pokolení.

Poctivé sebe menší dílo zanechané ostatním přinese člověku jejich požehnání. Lidí, kteří něco pro vlast, národ, lidstvo, pro obec, rodinu vykonali, takových lidí se nezapomíná. Na jejich práci budují další pokolení. Pracovník umírá s vědomím, že nežil nadarmo, že byl na světě něco platen. Svět podobá se stavbě. Miliony rukou jej budují a zlepšují. Jejich práce je stejně důležitá, ať pracují dole v základech nebo na vrcholku stavby. V práci najde člověk i blahobyť; dnes sice ne vždycky, ale jistě přijde čas, kdy každá práce bude spravedlivě ceněna.

Účelem života je být lidským člověkem. To znamená naučiti se žítí, jak člověku rozumem a schopnostmi nadanému přísluší. Zlepšovati se neustále, býti dobrou povahou, ctíti v každém člověku bratra a milovati jej. Jen ten je opravdu člověkem, kdo se povznese k dokonalosti, kdo o své zlepšení usiluje.

Svět je neustálé zdokonalování. Srovnějme život před 4000 lety a nyní! Pokračují vědy, novými vynálezy a objevy člověk si zlepšuje a usnadňuje pobyt na zemi. Zlepšuje se i povaha lidská; lidojedství, mučení, trest smrti, dobíjení raněných ve válce mizí, lidstvo se ušlechťuje. Nemůžeme vědět, kam až pokrok člověčenstva dojde, ale můžeme věřit, že je na dobré cestě, že směřuje k dobru, k dokonalosti.

Neznáme ani hodiny své budoucnosti; je to tak moudře zřízeno. Kdybychom znali svoji budoucnost, rmoutili bychom se často. Tím méně můžeme znáti budoucnost lidstva a vesmíru. Jejich život je nám velikým tajemstvím. Že je tajemstvím, to neznamena, abychom se vůbec o ně nestarali. Naopak, přemýšlejme hodně často o tom, pro č

jsme na světě, jak nejlépe bychom žili a k čemu život směřuje. Takové přemýšlení povznáší naši mysl, učí nás skromnosti a zbožnosti. Odvrací nás aspoň na chvílku od všedního shonu. Jím rozmlouváme s Bohem.

*

Lidský svět se stále zdokonaluje. Vědomí tohoto zdokonalování tvoří nejlepší radost lidskou, jež znamená ještě více pro každého člověka, je-li si vědom svého účastenství v tomto zdokonalování. (Tolstoj.)

Musíme věřit v pokrok, že se život jednotlivce a celku lepší a že bude pořád lépe. Kdo věří v pokrok, nebude netrpěliv. Pokračovat, znamená špatné překonávat. Špatné překonávat dobrým. (T. G. Masaryk.)

Pokrok humanity, ač nenáhlý, leží tu na bíledni, a nelze ho nespátřiti ani zapírat. (Palacký.)

*

P o z n á m k a. Všechna výchova má směřovati ku hledání smyslu života. Vychováme-li lidi pracovité, humánní, snášlivé, vychováme-li charaktery, je tato otázka rozřešena. „Učením“ o účelu života se toho nedocílí. Tím není řečeno, že bychom neměli využívat oněch řídkých momentů. v nichž i dětská mysl pocítí potřebu filosofovati, přemýšleti a tvořiti si světový názor.

REJSTŘÍK.

Římské číslice značí díl, arabské stránku.

Abolice II. 239.
absolutismus II. 111, 113, 170.
abstinence I. 106, 125, 294 a n., 357, II. 293.
adoptace I. 91.
advokát I. 365, II. 228.
Akademie II. 256.
akcie II. 225, 226.
alkoholismus I. 117, 118 a n., 132, 291, II. 182, 190, 223, 293.
almužna I. 311, 313, 320.
altruistní činy I. 13, 15, 148, 150, 398, II. 8.
amnestie II. 239.
analfabeti I. 222, 224, 333, II. 22, 171.
anarchie II. 130.
anexe II. 109.
archonti II. 121.
aristokracie II. 54, 61, 63, 119, 123, 129.
armády II. 260.
asanace I. 290, II. 190.
askese I. 132, II. 293, 328.
attaché II. 172.
audience II. 152.
austrofilství II. 7, 126.
autokracie II. 129, 254.
autonomie P. R. II. 146.
autorita I. 13, 16.

badatelé II. 232.
bájesloví I. 23, II. 331.
bajky I. 24.
banky I. 439, II. 226.
bankovní úřad min. fin. I. 439, II. 173.
bankrot I. 242.
barbarství I. 384, 422, II. 113, 270, 277.
básně I. 24.
berní úřad I. 356, b. správa I. 356.
bernictví II. 173 a n.
besídky I. 24, 28, 67, 354.
bestialita II. 43.
bezcharakternost II. 47.
bezpečnost v obci I. 265, 272, 279, ve státě II. 169, v práci I. 436.
bída I. 67, 311, 326.
biograf I. 29, 346.
bitva II. 264.

blahobyť I. 203, 217, 311.
blokáda II. 263.
bohatství I. 397, 422, II. 305, 382.
bohatství a chudoba I. 217, 390.
bohovláda II. 110.
boje za svobodu II. 75, 84 a n., 266, b. stran II. 159, b. o život I. 222, II. 361.
bolest I. 301.
bombardování II. 263.
bouře II. 333.
boží II. 111, 336, 368.
bratrství II. 103, 122.
bratrské pokladny I. 441.
Bůh II. 94, 369.
bursa I. 415, II. 226.
bůžkové I. 152.
byrokracie II. 130.
byt I. 130 (čistota), 154 (prohlídka).
cechy II. 219.
cejchovnictví II. 204.
celnictví II. 173, 179, 181.
censura I. 349.
centralismus II. 84.
cestování I. 284, II. 193, 233.
cíl pevný I. 197, 308.
císař II. 112, 131, 148.
cit mravní II. 143.
civilisace II. 365 a n.
clearing II. 206, 226.
ctění duchů I. 152, II. 368, c. zemřelých II. 369.

čarodějství I. 186.
čas I. 404.
časopisy I. 347.
Červ. kříž I. 302, II. 262.
České srdce II. 52.
čestnost I. 249, 250, 365, II. 140.
čest práci I. 205 a n., II. 214.
četnictvo II. 169.
četba I. 24, 429.
činy I. 13, 80, 127 a j. II. 198, č. trestní I. 243.
činže I. 161.
čistota I. 106, 125, 127, 290, 356, 398, II. 323; č. v myšlení I. 136, v řeči I. 164, II. 14, 148.

čítárny I. 339, 354.
 čtení I. 20, 339; č. zákona II. 144.
 daktyloskopie I. 428.
 daně I. 356, 388 a n. II. 173, 177 a n.
 dědictví I. 91.
 defensiva II. 263.
 deflace II. 184.
 degenerace II. 293.
 dějiny I. 17, II. 14.
 dělba práce I. 436, II. 218, 340.
 Děl. těl. jednoty II. 191.
 demise II. 156.
 demokracie I. 54, 119 a n., 124, 129,
 143, 254, II. 121.
 demokracie (útvár státu) II. 110, 119.
 den Svobody II. 85, 88.
 desátky II. 71.
 desinfekce II. 201.
 despotie II. 112 a n., 129, 143.
 devisy II. 226.
 diktatura II. 130.
 diplomacie II. 236.
 dispensáře II. 197.
 divadlo I. 29, 345.
 dluh I. 269, 411, 437, d. státní II. 172,
 182, 185, d. mezinárodní II. 261,
 278.
 doba pracovní I. 436.
 dobročinnost I. 265, 310, 312, 319, 326,
 331, 354, 391.
 dobro a zlo I. 370, II. 330, 377, 382.
 dobrota I. 180, 320 a n., 362, 430, II.
 330.
 dobytvačnost II. 114, 259.
 dobytí přírody II. 333, 362.
 domov I. 94 a n., 152.
 domovina II. 17, 19, 21.
 dopisování mezinár. I. 304, II. 283,
 289.
 dopravnictví I. 282, 287, II. 205, 224.
 Dorost Červ. kř. I. 302.
 dotazy II. 142.
 dražba II. 243, 244.
 dražba I. 350.
 družstevnictví II. 208, 247.
 dřívěství I. 409, 415.
 duchapřítomnost I. 140 a n., 278, 282.
 důmysl I. 431.
 důslednost I. 250 a n., II. 46.
 dvůr II. 111, 126.
 dýchání I. 106.
 dynastie II. 111.
 emigrace II. 22.
 epidemie II. 190.
 esperanto II. 283, 285, 290.

eugenika I. 118, II. 293.
 evidence voj. I. 357.
 exekuce I. 364.
 exhumace I. 300.
 exulanti II. 18, 22.
 faleš I. 156, 174, 175.
 fanatismus II. 92.
 fatalismus II. 294, 295, 303.
 Feder. Děl. těl. jedn. II. 191.
 fetišismus II. 368.
 filosofování II. 383.
 finance I. 267 a n., II. 172 a n.
 fond I. 267.
 generální štáb II. 172.
 genialita I. 212, 358.
 germanisace II. 87.
 germanismy II. 14, 23.
 guvernéř II. 146, 163.
 hádání I. 190.
 hádka I. 180, 182.
 hasičstvo I. 275.
 herny I. 226.
 heslo stát. II. 132.
 hlad I. 203, 406.
 hlasování I. 249, II. 144, h. lidu 145.
 hněv I. 176 a n., 363.
 hnutí mírové II. 278.
 hodnosti I. 240.
 hospodárnost I. 403 a n.
 hospodářství obecní I. 267, 270, 388,
 zemské 388, státní II. 172, vývoj
 I. 436 a n., II. 248 a n.
 host I. 154 a n.
 hráčství II. 192.
 hranice II. 109.
 hrubost I. 177, 178.
 hřbitov I. 300.
 hudba I. 28, II. 258.
 humanita I. 302 (viz lidskost).
 hvězdy II. 331.
 hymny II. 133.
 hypotéka I. 439.
 hyření I. 112, 114.
 chameleonství II. 47.
 charakter II. 138, 319 a n.
 chlouba I. 399, 403.
 chorobinec I. 288, 310.
 chování slušné I. 14, v rodině 91,
 při jídle 111, k hostu 154, na ná-
 vštěvě 156, při pozdravu 160, mlu-
 vení 169, na hřbitově 189, na ulici
 281, ve vlaku 285, ve škole 339,
 držení těla 306, v divadle 346,

- u úřadu 357, k cizincům II. 236,
v přírodě II. 364.
chudinství I. 265, 310.
chudoba I. 397 (viz bohatství).
chudobinec I. 288, 310.
chvála I. 402, II. 32.
chyby I. 166, 168.
- idiosynkrasie I. 15, 190.
ido II. 283.
imigrace II. 23, 108.
imperialismus II. 254, 259.
imunita II. 142.
inflace I. 439, II. 184.
iniciativa II. 144.
inspektoři I. 357, II. 222.
inteligence II. 316.
internace II. 48, 80, 87.
internacionály II. 248, 283.
interpelace II. 142.
irredenta II. 109.
- jazyky cizí II. 256, 285, mateřský
(viz řeč mateřská), mezinárodní
II. 257, 285, 366, státní II. 133.
jedinovláda II. 111.
jesličky I. 311, 358.
jistota I. 426, 438.
junáctví II. 193.
- kalendář histor. I. 23.
kalokagathie II. 393.
Kampeličky I. 440.
kanalisace I. 290.
kancelář presidentova II. 152.
kapitál I. 267, II. 241, 246.
kapitalismus II. 244.
kapitulace II. 263.
karanténa II. 190.
karty I. 226.
kastovnictví II. 55, 61, 122.
katastr daní I. 357, II. 174.
kázeň I. 307, 335.
kinematograf viz biograf
klení I. 172.
klid I. 170, 175, 279, 356, k. zbraní
II. 263.
kmeny II. 5, 107.
kněží II. 321.
kniha pamětní I. 344.
„kniha života“ I. 30, 248, II. 324.
knihovny I. 339, 354.
knihovní rada I. 334, 339.
knihy pozemk. I. 364.
koalice II. 155.
kolise mravní II. 47.
koloběh energie II. 362.
- kolonisace II. 108.
komise I. 249, 264 a n., 410.
komory II. 134.
komunikace I. 265.
komunismus I. 235, II. 248.
koncerty I. 346.
koncese II. 220.
konfiskace II. 87.
kongresy II. 100, 282, 286.
konkurence I. 222.
konkurs I. 242.
konstituce II. 79 (v. ústava).
konsulové II. 121, 235.
kontribuce II. 263.
kontrola I. 223, II. 173.
koupání I. 126, 288.
kouření I. 106 a n.
konvence ženevská II. 262.
korespondence viz dopisování
kosmologie I. 23, II. 372.
kosmopolitismus II. 289 a n.
krádež I. 273, 428.
kraje volební II. 135.
krásky přírody II. 329 a n., vlasti II.
15.
krematorium I. 300.
krevní msta I. 381.
krocení zvířat II. 358.
krutovláda II. 112 a n.
křesťanství II. 366, 369.
křivda I. 360, 361, II. 8.
kultura II. 5, 365.
kursy I. 339.
kůže I. 128.
kvap I. 194.
- lakomství I. 417 a n., 424 a n., II. 175.
láska I. 68, 313, b bližnímu I. 174,
II. 369, 370, 378, 381; l. rodičů
I. 49 a n., 58, 69, 196, II. 330,
337, 339; l. dětí I. 48, 60, 79 a n.,
89, 90, 283; k domovu I. 94 a n.,
II. 20, k vlasti II. 7, 14, 16, 20;
ke knize I. 340, 418, II. 70; k pří-
rodě II. 31, 327; l. v přírodě II.
342 k penězům I. 415; k ma-
teřštině II. 5; k pravdě I. 252,
II. 9.
lечение I. 297.
legie v. osvobození.
legitimace I. 238.
lékaři I. 288, 297, II. 230.
lékárny I. 138, 297.
leknutí I. 190.
lenost I. 113, 191, 200, 202, 312.
lesnictví II. 208.
lež I. 252, 255, 261 a n.

líbání rukou I. 207, II. 124.
 licoměrnost I. 174.
 lidskost I. 370, 381, 382, II. 383, 384
 (v. humanita).
 Liga Masarykova I. 302.
 lichva I. 223, 412, II. 213.
 listiny kand. I. 244, II. 136.
 listovní tajemství I. 283.
 literatura II. 257.
 lítost I. 114, 369, 374, II. 357.
 loterie I. 226.
 loučení I. 97, 101, II. 18, 21, 49.
 loupež I. 273.
 lovectví II. 353.
 loyality II. 109, 150.
 maďarisace II. 6.
 magistrát I. 351, II. 163.
 majetek obecní I. 265, 267, osobní 389,
 společný 389, rozdělení majetku
 312, 432, m. státní II. 182.
 malíři II. 258.
 malichernost II. 53, 61.
 malovýroba II. 245.
 mamonářství I. 415.
 manželství I. 90, 91.
 marnost I. 220, 424.
 marnotratnost I. 241, 406.
 marxismus II. 246, 248.
 maršálek zemský II. 163.
 mateřství I. 91, 134, 137.
 mateřština I. 335, II. 5, 14, 62.
 matky I. 56, 58, 63, 64, 66.
 matrikář I. 90.
 menšiny II. 22, 108, 109.
 metody I. 9.
 Mezinár. org. práce II. 288.
 milice II. 230.
 militarismus II. 230, 254, 259.
 milosrdenství I. 316, 391.
 ministerstva II. 157, 162.
 min. fin. II. 172, pošt 205, nár.
 obrany 171, vnitra 162, školství
 187, zdrav. 190, soc. péče 203, veř.
 práci 204, želez. 205, zeměd. 206,
 zásob. 213 průmyslu 214, věci za-
 hran. 235, spravedln. 237, unif.
 169.
 ministři II. 154.
 mír II. 275, 278.
 mírnost I. 181, II. 60.
 mírové desatero II. 289, m. jednání
 II. 263.
 mírumilovnost II. 28, 60, 265, 275,
 280, 289.
 místní šk. rady I. 333.
 místodržitelství II. 163.

mládí I. 74.
 mlčení I. 166, 167.
 mluvení I. 162, 166, 167.
 mobilisace II. 170, 171.
 moc II. 308.
 moc státní II. 108, 133, 148, 237.
 móda I. 127, II. 61.
 modly II. 369.
 monarchie II. 110, 111.
 monarchismus II. 126.
 monopol II. 179, 181.
 moudrost I. 167, II. 316, 317.
 moralisování I. 26, 180.
 mravnost II. 377, 378, m. politická
 II. 159.
 mravenci II. 340.
 mrtvice I. 180.
 mrzáci I. 281, 311, 412.
 mstitelé II. 75.
 mučení I. 186, 381.
 municipia II. 163.
 museum I. 345, II. 23, 259.
 myšlenka utkvělá I. 107.
 mytologie I. 23, II. 331.
 mzda II. 240, 242.
 nabídka II. 243.
 náboženství II. 92, 94, 368, 371.
 náčelníci II. 107.
 nadace I. 267.
 nadání I. 358.
 nadávky I. 172, 178.
 naděje I. 246.
 nádraží I. 284.
 nadutost I. 401, II. 42.
 náhoda I. 226.
 náhrada váleč. II. 263.
 nákaza II. 197.
 nálada I. 183, 248, 296, 306, 307, II.
 337.
 námezdni poměr II. 240.
 národ I. 47, II. 5 a n., 374.
 Nár. Shromáždění II. 134, 141.
 násilnictví II. 113, 276.
 nástroje II. 214, 374.
 návrat k přírodě II. 328.
 návrh zákona II. 142.
 necitelnost I. 80, 83, 149, 177, 277,
 317, 400, 412, II. 50.
 nectnosti nár. II. 52.
 necudnost I. 136.
 nečistota I. 126, 128, 131, II. 197.
 nedůvěra v sebe I. 218.
 negramotnost I. 222, 224, 334, II. 139
 (v. též analfabeti).
 nehody I. 286, 435.
 Nejvyšší správní soud II. 168.

nemajetnost I. 397.
 nemoci I. 106, 108, 117, 291, 248, 296,
 300, 308, n. nakažlivé II. 197,
 292; n. sociální II. 197, 292.
 nemocnice I. 288, 299, 300.
 nemoc. pokladna I. 491.
 nemožnost I. 227.
 nenávisť I. 161.
 nepoctivost I. 429 (v. krádež).
 nepřátelství II. 262.
 nerovnosti soc. II. 56.
 nerozhodnost II. 57.
 nesamostatnost I. 332.
 nesnášlivost II. 18, 37, 91.
 nespravedlnost nár. II. 6.
 nesvornost II. 52, 102.
 neštěstí I. 248, 286, 414, 435.
 neupřímnost I. 156, 171.
 neutralita II. 262, 279.
 nevděk I. 80, 81, 151, 284, II. 33,
 36, 40, 309, 310.
 nevolnictví I. 115, II. 65.
 nevraživost II. 52.
 nevzdělanost II. 81 (v. vzdělanost).
 nezaměstnanost I. 376, 442, II. 243.
 nezdravost I. 286.
 nikotin I. 106, 108.
 nota II. 262.
 noviny I. 347.

občané I. 237, 352.
 obč. nauka I. 7, 8, 26.
 obdiv II. 41.
 obec I. 234, 236, 351.
 obětavost I. 49, 54, 61, 83, 90, 143,
 146, 276, 296, 322, o. nár. II. 52,
 175, 342.
 oběti války II. 266, 267.
 obětnictví II. 231, 368.
 obhájce I. 365, II. 228.
 obchod I. 436, II. 223, 226.
 obch. a živn. komory II. 222.
 obloha hvězdná II. 331.
 obrana nár. II. 171, 260, 265, 267.
 obrazy I. 131, 346.
 obrazárny nár. II. 258.
 obvodů II. 163.
 očkování I. 298, II. 190.
 oděv I. 127, 398.
 odměna I. 369.
 odnárodnování II. 6, 109.
 odplata I. 360, 369, 370.
 odpovědnost I. 287, II. 320, 380.
 odpustění I. 161, 168, 173, 176, 180,
 363.
 odrodilství II. 6.
 odsouzení podmín. II. 239.

odstraňování dětí I. 47, starců I. 47.
 oduševnění přírody II. 368.
 odvaha I. 143, 218, 255, 282, 289,
 299, 322, II. 38.
 odvolání II. 167.
 odvodů I. 356, 385, II. 229.
 odzbrojení II. 229, 260, 282.
 ofensiva II. 263.
 ochlokracie II. 130.
 ochrana domova I. 152, o přírody II.
 333, 364.
 okrašlování I. 290.
 okres I. 355, okresní zřízení I. 355
 a n., 387.
 okres. náčelník I. 355, správa 355,
 správní komise 355, 387, finanční
 řed. 358, úřad 355, výbor 355, okr.
 pol. správa 356, škol. výb. 357,
 senát 168.
 okupace II. 263.
 oligarchie II. 110, 119, 129.
 onanie dětí I. 135.
 opatrnost I. 220, 273, 285, 438.
 opatrovník I. 91.
 opatrovny I. 358.
 operace I. 297.
 opilství I. 116, 119, 124, 292, 295.
 ordalie I. 381.
 organizace práce II. 206.
 Orelstvo II. 191.
 osnovy I. 31, 41.
 osud II. 303.
 osvěta I. 266, 354.
 osvětlování I. 280.
 osvětová komise I. 334.
 osvícenost II. 81.
 osvoboditelé II. 85.
 osvobození II. 34, 86 a n.
 otčina II. 17.
 otec I. 45, 49 a n., 51, 54, 55.
 otevřenost I. 261.
 otroctví I. 115, 195, 384, II. 64, 240,
 265.
 otužování I. 114, 131, 132, 305.
 ověření I. 365.
 oznámení veř. I. 281, 356.
 oživení přírody II. 362, vesmíru 331.
 pacifismus II. 278, 281, 289.
 památky I. 345.
 pamět II. 315.
 panika I. 140, 274.
 panslavismus II. 161.
 parlament v. sněmovna
 parlamentní jednání II. 141, 146.
 pas II. 23.
 patent II. 222.

patolizalství II. 41, 65.
 péče I. 195.
 péče o potomstvo I. 47.
 péče o slabé II. 203.
 pečef státní II. 133.
 peněžnictví I. 436, II. 225.
 peníze II. 184, 224, 416, 432, 439.
 pense I. 441.
 persekuce II. 86, 114, 161.
 petice II. 152.
 pevnost národní II. 50, 51.
 píle I. 192, 197, 204, 207, 210.
 pití I. 124 (v. opilství).
 platidlo II. 224.
 plivání I. 106, 285.
 plnoletost I. 90.
 plutokracie II. 130.
 pocení I. 129.
 poctivost I. 223, 235, 243, 267, 428,
 II. 9, 14, 55.
 podání ruky I. 160.
 poddanství II. 66, 71.
 podlost II. 356.
 podmínky volební I. 239, II. 135.
 podnikavost I. 217, 218.
 podobenství I. 24.
 podplácení I. 224.
 pohádky I. 23.
 pohlav. vých. I. 132.
 pohostinství I. 154.
 pohřbívání I. 300.
 pohřebné I. 441.
 pochlebnictví I. 170.
 pochybnosti I. 198.
 pojištění I. 273, 279, II. 203, 440 a n.
 poklona I. 160.
 pokora I. 402, II. 338.
 pokrok II. 117, 132, 330, 371.
 pokrytectví I. 174.
 politika II. 157.
 pomíjejcnost II. 339, 376.
 pomluvy I. 130, 166, 170, II. 52.
 pomoc bliž. I. 191, 321 (v. altruistní
 činy).
 pomoc první I. 139.
 pomsta I. 361, 378.
 poniženost I. 158, 159, II. 76.
 poplatky II. 179, 181.
 poptávka II. 242, 243.
 porota II. 237.
 poručnictví I. 90, 364.
 pořádek I. 130.
 poslušnost II. 122 (v. kázeň).
 pospolitost I. 232.
 posuzování I. 168.
 pošta I. 282.
 poštovníctví II. 225.

pošt. úř. šekový II. 205.
 potřeba II. 242.
 povaha čes. II. 50, 56, nár. II. 5, 51,
 58, něm. 56, maď. 58, slov. 58, 59,
 60.
 povaha (charakter) II. 138, 319 a n.,
 330.
 pověry I. 153, 186, 360, II. 332, 327.
 pověsti I. 23.
 povídavost I. 157, 165 a n.
 povídky I. 19, 180.
 povinnost I. 255, branná 385, p. ob-
 čanské II. 240, poslanců II. 142.
 povolání II. 206, 227.
 povolnost I. 177.
 pozdravy I. 158.
 Pozem. úř. státní II. 209.
 pozorování II. 315, přír. 329.
 pozornost I. 218.
 pozůstalost I. 364.
 požár I. 273, 279.
 požívačnost I. 112, 114, 200.
 práce I. 190 a n., 200, II. 213, p. do-
 máci I. 94, p. rozdělení I. 201, 218
 (v. dělba práce), práci čest I. 205,
 214, II. 31; smysl práce I. 231,
 II. 283; p. pro vlast II. 8.
 pracovna donuc. I. 243.
 pracovitost I. 192, 208, 312, II. 212
 (v. též píle, vytrvalost).
 pracovníci mladiství I. 436.
 prach I. 106.
 pravidla života I. 16, II. 312, 378.
 pravda I. 163, 252, 256.
 právo domovské I. 238, mateřské a
 otcovské I. 90, p. spolčování II.
 161, p. soukromé a trestní II. 237,
 p. volební I. 239, 244, II. 135, p.
 pětní II. 80, p. útrpné I. 381,
 p. většiny II. 135, práva obč. II.
 239, pr. členů N. S. II. 142.
 pravomoc otcovská I. 91.
 prezident II. 121, 128, 148 a n.
 prehlivost I. 176 (v. hněv).
 prodajnost II. 47.
 profylaxe II. 196, 197.
 prohibice I. 118, II. 182.
 prohlídka bytu I. 154.
 prokuratura II. 173.
 proletariát II. 220, 244.
 prostota I. 128, 391, 398, 438, II. 54,
 124, 367.
 prostředky polit. II. 158.
 protekce I. 222, II. 125.
 provise I. 224.
 prudkost I. 175, 185.
 průmysl II. 214, 220.

- průpovědi I. 24.
 prvorozenství II. 111.
 přátelství I. 173.
 přechýny I. 364.
 přednášky I. 345.
 předseda minist. II. 154.
 předsevzetí I. 220, 221.
 překážky I. 197, 248.
 přelíčení II. 238.
 přepych I. 413.
 přestupky I. 272, 364.
 přetvářka I. 311.
 příbuzní I. 46.
 přičetnost mravní II. 377, 380.
 příklad I. 73 a n., 181.
 příměří II. 263.
 přírážky ob. I. 271, okr. 387, zem. 388.
 příroda I. 30, II. 327 a n.
 přísaha I. 249.
 přísloví I. 24.
 příslušnost domov. I. 90, 238, církevní II. 91.
 příživníci slov. II. 201.
 pud II. 340.
 půjčky I. 437, p. stát. II. 185.
 punčovnictví II. 173.
 působnost obcí přenesená I. 266, 350.
 pýcha I. 401 a n., II. 37, 61, 127, 310, p. národ. II. 42.
 rada minist. II. 156, r. obecní I. 249, 350, r. Společ. Národů II. 287, r. spolková II. 121, rada starých I. 80, 185, 332.
 Raiffeisenky I. 440.
 ratifikace II. 263.
 ráznost I. 218, 220, 261.
 referendum II. 121.
 reforma pozemk. II. 209.
 regály II. 174.
 reklama I. 222.
 republika II. 119, 121.
 republikánství II. 6.
 revoluce II. 130, 138.
 robota II. 72.
 rod I. 46, 47, 235, 399.
 rodiče I. 45, 75, 90.
 rodina I. 45, 46, 75, 91, 234.
 rodokmen I. 46.
 rovnost II. 78, 120, 125, r. národů II. 253, vyznání II. 90 (v. též demokracie).
 rozhovory I. 23.
 rozlučka I. 91.
 rozprava II. 144.
 rozpočet I. 271 II. 172, 186.
 rozum I. 165, II. 316.
 rozvaha I. 185.
 rozvod I. 91.
 ručení povinné I. 442.
 rychtář II. 163.
 řád I. 93, 238, 335, 436, ř. domovní I. 161, ř. kapitalistický II. 244, ř. společenský II. 245, 246, ř. volební I. 239, 243, 249, ř. v přírodě II. 361.
 řeč I. 162, ř. mateř. II. 5, státní II. 109 (v. též jazyk).
 řemesla II. 219.
 řízení soudní I. 365.
 samaritství I. 276.
 samospráva I. 30, 239, 240, 245, 264, 354, 366, 410; s. Podk. Rusi II. 146, 163.
 samostatnost I. 92, 93, II. 69, 83, 108; s. povahy I. 221, 332, 374.
 sanatorium I. 299.
 sanita I. 262.
 sběratelství II. 192.
 sblížení lidstva II. 283.
 sčítání lidu I. 350.
 sebedůvěra I. 218, II. 318.
 sebechvála I. 403.
 sebeláska I. 413.
 sebeobětování I. 148, 276, II. 9, 24.
 sebeobrana II. 261.
 sebezpoznaní II. 314.
 sebezpřemáhání I. 176, 180.
 sebeurčení II. 123, 132, 254.
 sebevědomí II. 318.
 sebevláda II. 381.
 sebevražda I. 247, 415.
 sebevzdělání I. 339, 341, 370, II. 14, 69.
 sebezpytování I. 168, II. 324.
 senát II. 134.
 sexuál. otázka I. 132.
 seznamy vol. I. 136.
 shovívavost I. 171, 181.
 shromažďování II. 160.
 schůze II. 53, 161, N. S. 141.
 síly přírodní II. 369.
 siroba I. 75, 90, 316, 328.
 sirotčinec I. 311.
 skautství II. 193.
 skromnost I. 398, 402, 432, 438, II. 305, 338.
 skrutinium I. 246, II. 137.
 slaboství II. 51, 322.
 sláva II. 307.
 slib I. 90, 249, 251, 264, II. 140, 155.

- slunce II. 334.
 slušnost v. chování
 služba presenční II. 170, 386.
 služební I. 92, 435.
 směnka I. 437, 439, II. 225.
 smích I. 111.
 smlouva pracovní I. 436.
 smrt I. 139, 190, II. 24, 88, 291, 295, 339.
 snátek I. 90.
 snášelivost I. 91, 100 (v. nesnášeli-
 vost).
 sněmovna II. 134.
 sněmy zem. II. 146, 163.
 sněm P. R. (v. samospr. Podk. R.)
 snění I. 220.
 sny I. 190.
 sobectví I. 412, 415, II. 175.
 socialisace II. 132, 247.
 socialismus II. 247.
 sociál. otázka II. 220.
 sofokracie II. 130.
 sochařství II. 258.
 sochy I. 346.
 sokolstvo II. 191.
 solidarita I. 232, 352.
 soucit II. 346.
 soudy lichevní I. 223, okres. I. 363,
 krajský I. 364, II. 237, obch. II.
 239, trestní I. 364, státní II. 239,
 zemský II. 239, živnostenský II.
 220; s. smírčí mezinár. II. 280,
 287; s. žakovský I. 366, posmrtný
 I. 370.
 soudci II. 228.
 soudnictví I. 367, 381, II. 237, s.
 správní II. 167.
 sousedstvo I. 161.
 soustředění I. 218, II. 330.
 soutěž I. 222.
 spánek I. 133, 308.
 spekulace I. 415.
 spojení II. 341.
 spokojenost I. 216, 398, 431, 433, II.
 305.
 společenstva obch. II. 225.
 společnost I. 232.
 Společnosti učené II. 256.
 Společnost Nár. II. 286.
 spoléhání I. 92, 227, 251, 405.
 spolky I. 349, II. 160, s. dobroč. I.
 311, s. tělocv. II. 191.
 spolupráce národů II. 255.
 sport I. 133, 354, II. 192.
 spory I. 177, 360, 363.
 spořitelna I. 439, 410.
 správa obce I. 265 a n., s. státu II.
 162.
 spravedlnost I. 96, 360, s. sociální I.
 201, 311.
 stálý výbor N. S. II. 145.
 stáří I. 74.
 stařešinství II. 111.
 starosta I. 249, 264.
 starosti I. 215, 217.
 starožitnosti II. 23.
 stát II. 107 a n., 110, 121.
 státní moc II. 108, 133.
 statečnost I. 252.
 statistika I. 350.
 státovky II. 173.
 stavebnictví I. 266, 290, 357.
 stavitelství II. 258.
 stavy II. 111.
 strach I. 185 a n.
 strany politické I. 241, II. 137, 155.
 strava dětí I. 110, 132.
 stráž bezpečnosti II. 169, fin. II. 173.
 strážníci I. 272.
 stroje II. 215, 219, 221.
 stromy II. 330, 360, 364.
 střidmost I. 110, 112 a n., II. 323,
 stud I. 137.
 sugesce I. 9, 20.
 surovost I. 384 (v. barbarství).
 svědectví I. 365.
 svědomí I. 367, 373, II. 312.
 svědomitost I. 218.
 svépomoc I. 410.
 svéprávnost I. 90.
 světoobčanství II. 291.
 svoboda domovní I. 153, nábož. II.
 90, národní II. 7, 25, 60, 80, s.
 osobní II. 65, 76, 78, s. pobytu II.
 80, s. svědomí II. 90, 92, s. učení
 190, s. vůle II. 380.
 svornost I. 234, II. 60, 101, 341.
 šetrnost I. 403, 405, 407, 414.
 šilenství I. 294, 307.
 škodolibost I. 277.
 škola — vznik její I. 334, šk. nár. I.
 333, pokrač. I. 339, 359, šk. pomoc.
 I. 358, večerní I. 339, zeměd. I.
 359, II. 118, 208, živnost. I. 359,
 II. 188, 221, hospodyň. I. 359, obch.
 I. 359, II. 188, 225, střed. I. 359,
 II. 187, odbor. II. 188, menšin. II.
 109, 187, vysoké II. 188 a n., ma-
 teřské I. 311, 358.
 školství v obci I. 333, šk. vůbec II.
 187.

šlechtnost I. 270, 314, 321.
 šlechtictví I. 147, 399 a n., II. 128.
 šovinismus II. 6, 42, 109, 141, 289.
 špatní vladaři II. 126.
 špína I. 125, 129.
 štedrost I. 411.
 štěstí I. 213, 219, 226, 416, 433 a n.,
 II. 305, 311.

tabák I. 107, t. režie II. 173.
 tábory lidu II. 161.
 technický rozvoj II. 215.
 techniky II. 189.
 tělocvik I. 133, 304.
 teokracie II. 110, 254.
 timokracie II. 110.
 titulkářství I. 158, II. 54, 64, 125.
 tituly panov. II. 112, šlecht. 128,
 vědec. 189.
 touha po domově I. 96, 102 a n.
 tréma I. 190, II. 318.
 trestání I. 135, 223, 361, t. smrti I.
 377, 382, II. 75.
 trhy I. 437, II. 249.
 trpělivost I. 216.
 trýznění zvířat II. 331, 344, 352, 355,
 358.
 tuberkulóza I. 302, II. 194.
 turistika II. 193.
 tyrannis II. 112.
 tyranství I. 196.

účel života II. 371, 382.
 účelnost v přír. II. 361.
 učení I. 193, 213, 217.
 účetní kontrol. úřad II. 172, 186.
 učiliště umění II. 188.
 události I. 17.
 udatnost II. 89, 265, 267.
 udavačství I. 173, II. 44.
 úkazy přír. II. 332, 333.
 úkoly I. 21, 50, 178 a j.
 ukrutnost II. 114, 116, 270, 356.
 ukvapenost I. 175, 185.
 ultimatum II. 261.
 umělci II. 232.
 umění I. 28, II. 258.
 úmrtnost II. 195, 196, 291.
 unifikace II. 169.
 university II. 188.
 úpadek II. 376.
 upalování I. 186.
 úplatek I. 224.
 upřímnost I. 158, 261.
 urážky I. 167, 357.
 úřady (v. jich jména).
 úředníci II. 227.

úspěch I. 213.
 ústava II. 131, úst. listina 131, úst.
 soud 168.
 ústavnost II. 111.
 ústavy peněz. I. 439.
 útěcha I. 301.
 útisk nár. II. 6 a n. (v. též perse-
 kuce).
 utrácení I. 107, 117.
 utrhačství I. 130.
 utrpení I. 301.
 uvědomení nár. II. 6.
 úvěr I. 437.
 uzákonění II. 144.
 užitečnost v přír. II. 363.

váda I. 180, 182.
 váhavost I. 153.
 válka I. 386, II. 28, 45, 261, 266, 293,
 330; v. osvobozenské II. 85, vy-
 povězení v. II. 150.
 valuta I. 415, II. 7, 184.
 vandalství II. 115, 256, 259.
 vášně I. 183.
 vděk I. 151, 284, II. 10, 30, 32.
 věda II. 255, 332.
 veletrhy I. 347.
 velezrada II. 151.
 velitelství vojska II. 171, 172.
 velkovýroba II. 245.
 veřejné mínění I. 331, 398, veř.
 mravnost I. 333.
 veřejné práce II. 204.
 věrnost I. 251, II. 44.
 věrolomnost I. 250, 421, II. 43, 127.
 veselost I. 306.
 vesmír II. 331.
 větrání I. 106, II. 198.
 vězení I. 382.
 visum II. 23.
 vláda II. 107, 129, 154 a n.
 vladařství II. 111.
 vlajka pres. II. 152, stát. 133.
 vlast II. 8 a n.
 vlastenčení II. 9, 11, 12.
 vlastenectví II. 7, 9, 24, 52, 88.
 vlastnictví soukr. I. 390, II. 248.
 vlastní věc I. 425.
 vlastnosti nár. II. 58.
 vlivy přírod. I. 232.
 vnitro II. 163.
 voda pitná I. 200.
 vojáci I. 386, II. 229.
 vojenství I. 385, II. 170, 263.
 voj. organizace II. 171.
 volba povolání II. 218.
 volby I. 236, 244, 249, 351, II. 136.

volební komise I. 239, seznamy 239,
 v. soud I. 239, II. 137, 168, právo
 II. 134.
 volnost II. 121.
 vražda I. 376, 381, II. 345.
 vybíračnost I. 155.
 výboj II. 259, 260, 267.
 výbory sněm. II. 142, 144.
 výbor zdravotní I. 138.
 výbor zemský II. 163.
 vycházky 27; 110, II. 327, 329.
 vychovatelny I. 359.
 vynálezy II. 256.
 vyprávění I. 20, 22.
 výroky velkých lidí I. 25.
 vyslanci II. 150, 235.
 vyssavačství I. 224.
 výstavy I. 347, 355.
 vystěhovalectví II. 22.
 výstraha I. 84.
 vytrvalost I. 192, 193 a n., 204, 208,
 390, II. 38.
 vyvlastnění I. 390 (v. socialisace).
 vývoj II. 371; v. člověka II. 373, v.
 hospodář. I. 436, II. 248, v. povo-
 lání I. 231, v. soudnictví I. 381,
 v. řeči II. 374, v. vesmíru II. 365,
 371, v. tvorstva II. 372.
 vyzvědačství II. 29.
 vzájemnost I. 232, 352, II. 31.
 vzdělanost I. 222, 339, 390, 414, II.
 81, 84, 159, 160, 256.
 vzteklna I. 288.
 zabavení I. 349.
 zábavy II. 330, 383.
 zádruha I. 235.
 zahálka I. 165, 200 (v. lenost).
 zahrádky Č. kř. I. 304.
 záchrana živ. I. 140.
 zajatci II. 262.
 zákon II. 138, 142, 144, 378, z. proti
 alkoh. I. 118, z. mravní a psané
 I. 384.
 zákoníky II. 145, 228.
 záložna I. 410, 440.
 záložníci II. 170.
 zármutek I. 301.
 zástava I. 437.
 zastavárny I. 440.
 zástupci lidu II. 138, z. státní I. 365,
 II. 228.
 zastupitelstvo obec. I. 239, 243, 265,
 350.
 záškodníci II. 262.
 zatčení II. 49, 80, 142.
 zatykač I. 365, II. 49, 80.

závěť I. 364.
 závist I. 426 a n.
 zbabělost I. 249.
 zbožnost II. 370, 384.
 zbraně II. 171.
 zbrojení II. 260.
 zbrojní pas I. 273.
 zdokonalování II. 383.
 zdraví I. 104, 414, z. duševní I. 307,
 310.
 zdravotní desatero I. 105, zdr. rady
 II. 191, zdr. výbor ve škole I. 138.
 zdravotnictví I. 265, 298, II. 190, zdr.
 v obci I. 288.
 zdvořilost I. 157, 160.
 zemědělství II. 206, 207, z. rady II.
 206.
 Zemská komise pro péči o mládež II.
 203.
 zemská polit. správa II. 163.
 zemský správ. výbor I. 387.
 zistnost I. 433.
 zkazky I. 23, 153.
 zkušenosti I. 218, 220, II. 316
 zlatactivost I. 421 a n.
 zlatý pokl. rep. I. 387, II. 184.
 zlo (v. dobro a zlo).
 zlo válek II. 266, 276.
 zločiny I. 364, 375, 378.
 zlodějství I. 428.
 zlořečení I. 172 a n.
 zlost I. 176 a n.
 znak stát. I. 357, II. 132.
 „znamení“ I. 188, 360.
 známky ochranné II. 222.
 zotročování I. 119.
 zoufalství I. 247, 378.
 zpátečnictví II. 37, 127.
 zpěv. I. 28.
 zpropitné I. 224.
 zpuslost I. 359.
 zrada II. 43 a n.
 zrod I. 134.
 zřízení kmenové II. 107 (z. župní v.
 župní).
 zvědavost I. 157.
 zvěrolékaři I. 288, 357, II. 231.
 zvíře II. 331, 342, 351 a n.
 zvyky I. 107, II. 100.
 žaláře II. 50 (v. vězení).
 žalobce veř. I. 365.
 žalobnictví I. 168, 173.
 žebráci I. 310, 311, 330.
 žeh I. 300.
 železnice I. 284, II. 205.
 živnosti II. 220.

živnostenský řád II. 220, živn. společenstva II. 221, živn. a obch. kom. II. 222.

život divochů I. 46, II. 207, 366 a n.
životopisy I. 18. Ze života Havlíčkova II. 13, 31, 48 a n., 298, Husova I. 205, 252, II. 31, 92, 297, Komenského II. 17, 31, Masarykova II. 31, 153 a n., Palackého II. 31, Smetanova II. 301, Sobotky (popraveného legionáře) II. 89, Světlé I. 321, II. 31, Štefánikova I. 204, 207; ze života d' Alembertova I. 58, M. Angelova I. 205, Bachova I. 209, Buffonova I. 309, Byronova I. 67, Camoensova II. 40, Carnegiova II. 282, Cromwellova II. 309, Darwinova II. 352, Desgenettesova I. 299, Edisonova I. 211, Epiktétova II. 305, Ferdinanda II., II. 114, 127, Franklina II. 324, Galileova I. 257, Hannibalova I. 132, Champol-

lionova I. 208, Jennerova I. 298, Kantova I. 309, Kolumbova II. 36, Koperníková I. 257, Lincolnova I. 309, II. 69, Littréova I. 209, Livingstonova II. 233, Magelhaesova II. 234, Napoleonova I. 66, II. 308, 309, Neronova II. 113, Pasteurova I. 288, Pliniova II. 296, Richmannova II. 297, Sokratova I. 114, II. 295, Stephensonova I. 192, 213, Tamerlanova II. 113, Tolstého I. 128, II. 355, Viléma II. 114, Washingtonova I. 66, 262, Wattova I. 210.

Ze života cestovatelů II. 233, vojevůdců II. 276; život v přírodě II. 335, ž. bobrů II. 341, mravenců II. 341.

životospráva I. 135.

župani II. 165 a n.

župy II. 164.

župní zřízení II. 164, 165, 166, 167, 168, 187.

Obsah II. dílu.

Oddíl třetí: Svobodný národ.

	Strana
Národ	5
Vlastenectví	7
Pravá vlast	8
Oslavy	11
Jalové zvlnění	12
Vlast, národ	13
Poctivý cizinec	13
Láska k národu a vlasti	14
Buď svým	15
Vlast svou máš nade vše milovat	16
Rodná půda	17
Růžový palouček	18
V rodné zemi	19
Domov	20
Ze „Stínu lípy“	21
Vystěhovalectví	22
Láska k národu v praksi	23
Nejvyšší oběť	24
Dva přátelé	25
Vděk velkým lidem	30
Poučení otcovo	31
Chvála	32
Pocta učiteli	33
Hořící srdce	33
Nevděk	36
Neupřímný kámen	40
Obdiv a patolízalství	41
Šovinismus	42
Zrada	43
Zrádce	45
Důslednost	46
Bezcharakternost	47
Kytice	47
Česká povaha	48

	Strana
Národní povaha (ctnosti a nectnosti)	51
Osel a jeho stín	53
První na světě	55
Vznešení a prostí	55
K charakteristice české a německé povahy	56
O povaze Slováků a Maďarů	58
Slované	60
K charakteristice slovanské povahy	60
Kastovnictví	61
Otrocký duch	64
Svoboda osobní	65
Svoboda	66
Abraham Lincoln	69
Z dějin poddanství	71
Z Jiráskových „Skaláků“	72
Páni a poddaní	75
Smrt Jánošíka	75
Zbytky nevolnictví	76
Orel	76
Svoboda a rovnost	78
a) Svoboda národní	80
Havlíček o vzdělání	84
b) Národní zápasy	85
Mor ho!	86
c) České osvobození	86
Jak české legie umíraly	88
Josef Sobotka	89
Svoboda náboženská	90
Snášelivost	91
Suratská kavárna	94
Snášelivost	100
Tři jezdci	102
Svornost	102
Bratrství	103

Oddíl čtvrtý: Stát.

Stát. Jak vznikl	107
Co tvoří stát	107
Stát národní a národnostní. Právo menšin	108
Účel státu	110
Útvary státu	110
1. Theokracie. 2. Monarchie	111
Despocie	112
Velcí násilníci	113
Tamerlanova šavle	116
Turecká despocie	117
Ze „Slávy dcery“	117
Pašův sen	118

	Strana
3. Oligarchie. 4. Demokracie	119
Rovnost státních občanů	120
Republika	121
Demokracie republikánská	121
Vláda aristokracie. Vláda demokracie	123
Americká demokracie	124
Monarchismus a republikanismus	126
Způsoby vlády	129
Ústava	131
Státní znaky a hymny	132
Státní moc	133

Moc zákonodárná.

Volební právo	134
Volby	136
Zástupci lidu	138
Volby na Slovensku	139
Slib	140
Národní Shromáždění	141
Vznik zákona	142
Zákony	143
Leonidův sbor	144
Stálý výbor N. S.	145
Samospráva Podkarp. Rusi	146
Parlamentní jednání	146

Moc vládní a výkonná.

President republiky	148
President a občané	152
President T. G. Masaryk	153
Vláda	154
Politické strany	157
Shromažďování a spolky	160

Správa státu.

Ministerstva	162
Vnitřní správa státu (min. vnitra)	163
Zřízení župní	164
Župní zastupitelstvo	164
Zlidovění správy státu	166
Správní soudnictví	167
Bezpečnost a ochrana státu	169
Vojenství	170
Minist. nár. obrany	171
Péče o hospodářství státní (min. financí)	172

	Strana
Daně	173
Obětavost občanů	175
Druhy daní	177
Daně přímé	177
Věcné daně	178
Daně nepřímé. Clo. Poplatky. Monopol	178
Celkový výkaz příjmů z daní	180
Státní majetek a dluh	182
Peníze	184
Zlatý poklad	184
Státní dluh	185
Přehled stát. výdajů a příjmů	186
Nevyšší účetní kontrolní úřad	186
Kulturní péče. Min. školství a nár. osvěty	187
Školství vůbec	187
Péče státu o zdravotnictví. Min. zdravotnictví	190
Tělocvičné spolky	191
Sport	192
Turistika	193
Skautství	193
Nepřítel lidstva	194
Nemoci nakažlivé. Jak se uchráníme nákazy	197
Péče státu o slabé. Min. soc. péče	203
Veřejné práce. Min. veř. prací	204
Veřejná doprava. Min. železnic a min. pošt	205
Péče o zemědělství. Min. zemědělství	206
Organisace práce	206
Zemědělství	207
Zrno zvicí slepičího vejce	209
Oráč	211
Práce	212
Zásobování lidu (min. zásobování)	213
Průmysl, obchod, živnosti	214
Průmysl	214
Creusot	215
Dělba práce	218
Volba povolání	218
Ráz průmyslové výroby	219
Z dějin průmyslu	220
Podpora živností a průmyslu	221
Obchod. Vznik obchodu	223
Peníze	224
Doprava	224
Ráz obchodu	225
Obchody bankovní	226
Společenská povolání	227
Úředníci a zřízení	227
Soudcové	228
Vojáci	229
Lékaři	230
Kněží	231
Badatelé	232

	Strana
Umělci	232
Strasti cestovatelů	233
Statečný muž	234
Styk s cizími státy (min. zahraničí)	235
Čest republiky	236
Ochrana státu (min. spravedlnosti)	237

Moc soudní.

Organisace soudnictví	237
Krajský soud	237
Porota	237
Práva a povinnosti stát. občanů	239

Sociální otázka.

Poměr námezdný	240
Kapitál	241
Poptávka a potřeba	242
Poptávka a nabídka	243
Kapitalismus a proletariát	244
Společenský řád	245
Socialisace	247
Socialismus	247
Hospodářský vývoj	248

Oddíl pátý: Lidstvo a vesmír.

Mezinárodní společenství.

Rovnost národů	253
Společné statky lidstva	255
Militarismus	259
Armády světa	260
Válka (učivo)	261
Z Komenského „Labyrintu“	263
Masarykova řeč k vojákům	265
Válka (etický význam)	266
Oběti války	267
Mudrcové	267
Válka (V. Garšin)	269
Šílená	270
Jan Žižka v Něm. Brodě r. 1422	272
Šv. Čech o válce	274
Válka a mír	276
Velei vojevůdci	276
Mír	278
Mírové snahy	281
Sblížení lidstva	283
Sbratření lidstva	283
Esperanto	285
Společnost Národů	286
Mírové desatero pro školy. Prakse	288

Ze životní moudrosti.

Život a smrt. Úmrtnost	291
Eugenika	293
Rybář a pán	294
Smrt spravedlivého	295
Smrt Pliniova	296
Smrt Richmannova	297
Smrt Husova	297
Smrt Jesseniova	298
Smrt Havlíčkova	298
Smrt lidí práce	299
Smrt v nemocnici	299
S Bohem buď, má vlašovičko	301
Poslední slova velkých lidí	302
Smrt	303
Osud	303
Štěstí	305
Spokojenost	305
Damoklův meč	307
Sláva	309
Polykratův prsten	310
Pravidla pro život	312
Znej se	314
Jak pěstíme dary ducha	315
Rozum a moudrost	317
Sebedůvěra	318
Sebevědomí	318
Povaha	319

Příroda.

Příroda matka a živitelka	327
Jarní kapitola české mládeži	327
Příroda — vychovatelka a učitelka	329
Japonský malíř	333
Slunce	334
Mravenčí stát	340
Spojené síly	341
Bobři	341
Vrabec	342
Čapí oběť	343
Kachna	343
Matka	343
Mořská plavba	344
Čáp	345
Čubka	346
Koko	347
Morituri	350
Zvířata a lidé	351
Darwinův zločin	352
Brahmín a býk	352
Slon	353
Lovec	353

	Strana
Kterak strýc vypravoval o tom, jak jezdil na koni . . .	355
Člověk a šelma	356
Lev a psík	357
Zkrocení tygra Ben Bolta	358
Stromy	360
Řád v přírodě	361
Člověk a příroda	362
Ochrana přírody	364

Člověk a svět.

Kultura a civilisace	365
Civilisace	366
Ostrov hájů palmových	367
Náboženství — křesťanství	368
Lidstvo dle náboženství	371
Účel života I. Zákon vývoje a pokroku	371
Vznik mravnosti	377
Svoboda a odpovědnost	380
Zákon lásky k bližnímu	381
Ind a Angličan	382
Účel života II.	382

*

Rejstřík dílu I. a II.	385

